T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
EĞİTİM YÖNETİMİ VE PLANLAMASI
(EĞİTİM HUKUKU)
ANABİLİM DALI

İLKÖĞRETİM PROGRAMLARINDA ÇOCUK HAKLARI

Doktora Tezi

Fatma Özdemir Uluç

Ankara-2008

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
EĞİTİM YÖNETİMİ VE PLANLAMASI
(EĞİTİM HUKUKU)
ANABİLİM DALI

İLKÖĞRETİM PROGRAMLARINDA ÇOCUK HAKLARI

Doktora Tezi

Fatma Özdemir Uluç

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Emine Akyüz

Ankara-2008

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
EĞİTİM YÖNETİMİ VE PLANLAMASI
(EĞİTİM HUKUKU)
ANABİLİM DALI

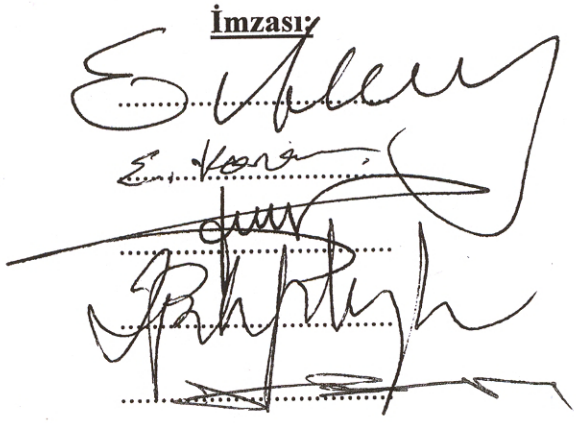
İLKÖĞRETİM PROGRAMLARINDA ÇOCUK HAKLARI

Doktora Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Emine Akyüz

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı:	**İmzası:**
Prof. Dr. Emine Akyüz	
Prof. Dr. Esin Konanç	
Prof. Dr. İnayet Pehlivan	
Prof. Dr. İpek Gürkaynak	
Doç. Dr. Şener Büyüköztürk	

Tez Sınavı Tarihi 21.11.2008

Bu tez, Türkiye Bilimler Akademisi'nin Sosyal Bilimlerde Yurtiçi-Yurtdışı Bütünleştirilmiş Doktora Burs Programı kapsamında desteklenmiştir. Çalışmanın bir bölümü Office for the Study of the Psychological Rights of the Child, Indiana University-Purdue University'de yürütülmüştür.

*Angela Martin'in "**Global perspectives in the national curriculum: guidance for key stages 2 and 3 on human rights.-A handbook for teachers and advisors with guidance on teaching and learning about human rights" (**DEA-EIHRN,1999)'da yayınlanmış karikatüründen uyarlanmıştır. Orijinal karikatürde çocuk hakları yerine insan hakları kullanılmıştır.*

İÇİNDEKİLER

Tablolar Listesi viii
Grafikler Listesi xi
Şekiller Listesi xvi
Teşekkür xvii

BİRİNCİ BÖLÜM
GİRİŞ

I. Problem 1
II. İlgili Araştırmalar 7
III. Araştırmanın Amacı 16
IV. Araştırmanın Önemi 16
V. Sayıtlılar. 22
VI. Araştırmanın Sınırlılıkları 22

İKİNCİ BÖLÜM
YÖNTEM

I. Araştırmanın Deseni 25
II. Araştırmanın Veri Kaynakları 26
III. Verilerin Toplanması ve Çözümlenmesi 29
A. Dokümanlara Ulaşma 29
B. Dokümanları Anlama 30
C. Veriyi Analiz Etme 30
D. Veriyi Kullanma 55
IV. Geçerlik ve Güvenirlik 56

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
ÇOCUK HAKLARI EĞİTİMİ

I. Çocuk Hakları Eğitiminin Kavramsal Çerçevesi 60
A. Çocuk Haklarına Dair Sözleşme 60
1. Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin İçeriği 62
2. Sözleşme'nin Öngördüğü Denetim Mekanizması 66

B. Çocuk Hakları Eğitiminin Anlamı ve Yurttaşlık Eğitimi, Karakter Eğitimi, Barış Eğitimi ve İnsan Hakları Eğitimi ile İlişkisi....68
1. Çocuk Hakları Eğitiminin Anlamı, Amacı ve Önemi....68
a) Çocuk Hakları Eğitiminin Anlamı....69
b) Çocuk Hakları Eğitiminin Amacı Ve Önemi....73
2. Çocuk Hakları Eğitiminin, Yurttaşlık Eğitimi, Karakter Eğitimi, Barış Eğitimi ve İnsan Hakları Eğitimi İle İlişkisi....79
a) Çocuk Hakları Eğitimi ve Yurttaşlık Eğitimi....79
b) Çocuk Hakları Eğitimi ve Yurttaşlık Değerleri (Karakter ve Ahlak Eğitimi)....84
c) Çocuk Hakları Eğitimi ve Yurttaşlık Davranışları (Irkçılık Karşıtı Eğitim, Çevre Eğitimi ve Barış Eğitimi)....84
d) Çocuk Hakları Eğitimi ve Yurttaşlık Bilgisi (Küresel Yurttaşlık Eğitimi ve İnsan Hakları Eğitimi)....85
e) Çocuk Hakları Eğitiminin Kavramsal Modellemesi....87
C. Çocukların Hakları Anlama (Algılama) Düzeyleri....91

II. Çocuk Hakları Eğitimini Zorunlu Kılan Hukuksal Nedenler....96
A. İnsan Hakları Eğitimini Zorunlu Kılan Yasal Düzenlemeler....97
B. Çocuk Hakları Eğitimini Zorunlu Kılan Yasal Düzenlemeler....99
1. Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin İlgili Maddeleri ve Uluslararası Toplantılar....100
2. Çocuk Hakları Komitesinin Genel Yorumları....104
3. Ülke Raporları ve Çocuk Hakları Komitesinin Sonuç Gözlemleri....106

III. Çocuk Haklarına İlişkin Eğitim Programı Tasarımı....110
A. Çocuk Hakları Eğitiminin İçeriği....110
1. Çocuk Hakları Eğitimi ile Geliştirilmesi Hedeflenen Beceri ve Değerler....110
2. Çocuk Hakları Eğitimi Konuları....112
B. Çocuk Hakları Eğitiminde Temel İlke ve Yöntemler....129
1. Çocuk Hakları Eğitiminin Temel İlkeleri....130
a) Okul Politikası ve Okul Yönetimi....130
b) Program Yaklaşımı....139
c) Öğrenme Ortamları....144
d) Katılım....147

e) Öğretmen Eğitimi 148
f) Aile ve Toplum Katılımı 153
g) Öğretim Materyalleri 155
2. Çocuk Hakları Eğitiminde Önerilen Öğretim Yöntemleri ve Örnekler 157
a. Öğretim Yöntemleri 157
a.1. İşbirliği ile Öğrenme 164
a.2. Münazara Yöntemi 166
a.3. Açıkoturum 168
a.4. Tartışmalı Konuları Öğretirken İzlenecek 170
a.5. Beyin Fırtınası 173
a.6. Kaynak Kişi Kullanma 175
a.7. Küçük Gruplarda Öğrenme 177
a.8. Rol Oynama Ya Da Canlandırma Yöntemi 182
a.9. Konuşma Çizgisi 184
a.10. Konuşma Halkası 185
b. Örnek Etkinlikler 189

IV. Türkiye'de ve Çeşitli Ülkelerde Çocuk Hakları Eğitiminin Durumu 198
A. Ülkelerden Örnekler 198
B. Uluslararası Kuruluşlar 209
1. Birleşmiş Milletler ve İnsan Hakları Eğitimi 209
2. UNICEF ve Çocuk Hakları Eğitimi 213
3. UNESCO ve Çocuk Hakları Eğitimi 217
4. Avrupa Konseyi, Avrupa Birliği ve Çocuk Hakları Eğitimi 219
5. Save The Children 221
6. Peace Child International 223
C. Türkiye'de Yapılan Çalışmalar 223
1. YÖRET Yüksek Öğrenimde Rehberliği Tanıtma ve Rehber Yetiştirme Vakfı'nın Çalışmaları 227
2. Umut Vakfı'nın Çalışmaları 227
3. Ders Kitaplarında İnsan Hakları Projesi 229
4. Uluslararası Çocuk Merkezi Çocuk Hakları Konusunda Destek Oluşturma Pilot Projesi 230

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
BULGULAR VE YORUMLAR

I. Yeni İlköğretim Programları ve Genel Felsefesi 232

II. Sosyal, Tarihsel ve Kültürel İçerikli İlköğretim Zorunlu Ders Programlarında Çocuk Haklarının Yer Alma Sıklığına İlişkin Bulgular ve Yorumları 234

A. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi 236

B. Hayat Bilgisi 244

C. İlköğretim ve Ortaöğretim Kurumları Sınıf Rehberlik Dersi 251

D. Sosyal Bilgiler Dersi 258

E. Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersi 271

F. Trafik ve İlk Yardım Dersi 274

G. Türkçe Dersi 278

H. İlköğretim Müzik Dersi 287

I. İlköğretim Görsel Sanatlar Dersi 291

J. İlköğretim Beden Eğitimi Dersi 298

K. İlköğretim Seçmeli Medya Okuryazarlığı Dersi 304

L. İlköğretim Seçmeli Düşünme Eğitimi Dersi 308

III. İlköğretimin Her Bir Sınıfında Çocuk Haklarının Yer Alma Sıklığına İlişkin Bulgular ve Yorumları 312

A. İlköğretim Birinci Sınıfta Çocuk Haklarının Yer Alış Sıklığı 312

B. İlköğretim İkinci Sınıfta Çocuk Haklarının Yer Alış Sıklığı 318

C. İlköğretim Üçüncü Sınıfta Çocuk Haklarının Yer Alış Sıklığı 323

D. İlköğretim Dördüncü Sınıfta Çocuk Haklarının Yer Alış Sıklığı 328

E. İlköğretim Beşinci Sınıfta Çocuk Haklarının Yer Alış Sıklığı 333

F. İlköğretim Altıncı Sınıfta Çocuk Haklarının Yer Alış Sıklığı 337

G. İlköğretim Yedinci Sınıfta Çocuk Haklarının Yer Alış Sıklığı 342

H. İlköğretim Sekizinci Sınıfta Çocuk Haklarının Yer Alış Sıklığı 347

IV. İlköğretim Zorunlu Ders Programlarında Çocuk Haklarının Yer Alış Sıklığının Sınıflar Arası Karşılaştırmasına İlişkin Bulgular ve Yorumları 351

BEŞİNCİ BÖLÜM
SONUÇ VE ÖNERİLER

I. Sonuç 358
II. Öneriler 363
III. Özet 366
IV. Summary 368

KAYNAKÇA 370

EKLER 394

EK-1: Güvenirlik Çalışmasında Kullanılan Kodlama Yönergesi 394

EK-2: Eylem İçin Denetim Listesi: Eğitim Hakkının Sağlanmasında Devletin Yükümlülükleri 395

EK-3: İlköğretim Zorunlu Ders Programlarında Çocuk Hakları Kategorilerinin Sıklık Oranları 400

EK-4: İlköğretim Sınıflarına Göre Çocuk Hakları Kategorilerinin Sıklık Oranları 424
EK-5: Çocuk Hakları Kategorilerinin Sınıflara Göre Yer Alış Sıklığı ve Oranı 440

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1 İlköğretim Okulları Haftalık Ders Çizelgesi 28

Tablo 2 Ön Denemede Kullanılan Çocuk Hakları Kategorileri.....31

Tablo 3 Ön Denemede Kullanılan Örnek Kodlama Tablosu.....34

Tablo 4 İkinci Uzmanın Kodlama Örnekleri..... 39

Tablo 5 Kodlamaya Esas Alınan Çocuk Hakları Kategorileri.....42

Tablo 6 Örnek Kodlama 52

Tablo 7 Her Programa İlişkin Örnek Kodlama Tablosu 53

Tablo 8 Her Sınıf İçin Örnek Kodlama Tablosu 54

Tablo 9 Sınıfları Karşılaştıran Yüzde Dağılımı Tablosu.....55

Tablo 10 Araştırmacı – Birinci Uzman Arasında Kategori Bazında Güvenirlik Değerleri – Sınıf İçi Korelasyon Katsayısı 57

Tablo 11 Araştırmacı – Birinci Uzman Tüm Kategoriler İçin Güvenirlik Değerleri – Sınıf İçi Korelasyon Katsayısı 58

Tablo 12 Araştırmacı – İkinci Uzman Arasında Kategori Bazında Güvenirlik Değerleri – Sınıf İçi Korelasyon Katsayısı 58

Tablo 13 Araştırmacı – İkinci Uzman Tüm Kategoriler İçin Güvenirlik Değerleri – Sınıf İçi Korelasyon Katsayısı 59

Tablo 14 Şiddet, Demokrasi ve Eğitim Arasındaki İlişkinin Analitik Çerçevesi 77

Tablo 15 Yurttaşlık Eğitiminin Bileşenleri.....80

Tablo 16 Kniep'in Küresel Çalışmalar Sıralama Modeli 112

Tablo 17 Reardon'un Gelişimsel Evrelere Göre Önerdiği Temel Kavram ve Değerler ile İnsan Hakları Standartları ve Konular.....113

Tablo 18 UNICEF-UK Tarafından Geliştirilen Çocuk Hakları Eğitim Programının İçeriği 115

Tablo 19 "Çocuk Haklarını Keşfetmek" Programının İçeriği 118

Tablo 20 "İlköğretimde Çocuk Haklarının Tanıtımı"Pilot Projesi Kapsamında Geliştirilen Programının İçeriği.....119

Tablo 21 Demokrasiyi Teşvik Eden ve Teşvik Etmeyen Okulların Özellikleri 136

Tablo 22 Çocuk Hakları Eğitiminde Geleneksel Sosyal Yaklaşımların Değişimi 137

Tablo 23 Çocuk Hakları Eğitimi Değerlendirme Matrisi 158

Tablo 24 Çocuk Hakları Kategorilerinin Okutulduğu Her Bir Sınıfta ve Toplamda Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi'nde Yer Alış Sıklığı/Oranı 239

Tablo 25 Çocuk Hakları Kategorilerinin Okutulduğu Her Bir Sınıfta ve Toplamda Hayat Bilgisi Dersi'nde Yer Alış Sıklığı/Oranı.....247

Tablo 26 Çocuk Hakları Kategorilerinin Okutulduğu Her Bir Sınıfta ve Toplamda Rehberlik Dersi'nde Yer Alış Sıklığı/Oranı 253

Tablo 27 Çocuk Hakları Kategorilerinin Okutulduğu Her Bir Sınıfta ve Toplamda Sosyal Bilgiler Dersi'nde Yer Alış Sıklığı/Oranı 263

Tablo 28 Çocuk Hakları Kategorilerinin Okutulduğu Her Bir Sınıfta ve Toplamda İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersi'nde Yer Alış Sıklığı/Oranı 272

Tablo 29 Çocuk Hakları Kategorilerinin Okutulduğu Her Bir Sınıfta ve Toplamda Trafik ve İlk Yardım Dersi'nde Yer Alış Sıklığı/Oranı 275

Tablo 30 Çocuk Hakları Kategorilerinin Okutulduğu Her Bir Sınıfta ve Toplamda Türkçe Dersi'nde Yer Alış Sıklığı/Oranı 281

Tablo 31 Çocuk Hakları Kategorilerinin Okutulduğu Her Bir Sınıfta ve Toplamda Müzik Dersi'nde Yer Alış Sıklığı/Oranı 288

Tablo 32 Çocuk Hakları Kategorilerinin Okutulduğu Her Bir Sınıfta ve Toplamda Görsel Sanatlar Dersi'nde Yer Alış Sıklığı/Oranı 293

Tablo 33 Çocuk Hakları Kategorilerinin Okutulduğu Her Bir Sınıfta ve Toplamda Beden Eğitimi Dersi'nde Yer Alış Sıklığı/Oranı.....300

Tablo 34 Çocuk Hakları Kategorilerinin Okutulduğu Her Bir Sınıfta ve Toplamda Medya Okuryazarlığı Dersi'nde Yer Alış Sıklığı/Oranı.....305

Tablo 35 Çocuk Hakları Kategorilerinin Okutulduğu Her Bir Sınıfta ve Toplamda Düşünme Eğitimi Dersi'nde Yer Alış Sıklığı/Oranı 309

Tablo 36 İlköğretim Birinci Sınıfta Çocuk Haklarının Yer Aldığı Dersler, Yer Alış Sıklığı ve Oranı.....313

Tablo 37 İlköğretim İkinci Sınıfta Çocuk Haklarının Yer Aldığı Dersler, Yer Alış Sıklığı ve Oranı.....318

Tablo 38 İlköğretim Üçüncü Sınıfta Çocuk Haklarının Yer Aldığı Dersler, Yer Alış Sıklığı ve Oranı.....323

Tablo 39 İlköğretim Dördüncü Sınıfta Çocuk Haklarının Yer Aldığı Dersler, Yer Alış Sıklığı ve Oranı.....328

Tablo 40 İlköğretim Beşinci Sınıfta Çocuk Haklarının Yer Aldığı Dersler, Yer Alış Sıklığı ve Oranı.....333

Tablo 41 İlköğretim Altıncı Sınıfta Çocuk Haklarının Yer Aldığı Dersler, Yer Alış Sıklığı ve Oranı.....337

Tablo 42 İlköğretim Yedinci Sınıfta Çocuk Haklarının Yer Aldığı Dersler, Yer Alış Sıklığı ve Oranı.....342

Tablo 43 İlköğretim Sekizinci Sınıfta Çocuk Haklarının Yer Aldığı Dersler, Yer Alış Sıklığı ve Oranı.....347

Tablo 44 Çocuk Hakları Kategorilerinin Sınıflara Göre Yer Alış Sıklığı ve Oranı.....351

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1 Çocuk Hakları Ana Kategorilerinin Toplamda Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi'nde Yer Alış Oranı 239

Grafik 2 Çocuk Hakları Alt Kategorilerinin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi'nde Ana Kategoriler İçinde Yer Alış Oranı....242

Grafik 3 Çocuk Hakları Ana Kategorilerinin Okutulduğu Her Bir Sınıfta ve Toplamda Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi'nde Yer Alış Sıklığı 243

Grafik 4 Çocuk Hakları Ana Kategorilerinin Toplamda Hayat Bilgisi Dersi'nde Yer Alış Oranı....248

Grafik 5 Çocuk Hakları Alt Kategorilerinin Hayat Bilgisi Dersi'nde Ana Kategoriler İçinde Yer Alış Oranı 249

Grafik 6 Çocuk Hakları Ana Kategorilerinin Okutulduğu Her Bir Sınıfta ve Toplamda Hayat Bilgisi Dersi'nde Yer Alış Sıklığı....250

Grafik 7 Çocuk Hakları Ana Kategorilerinin Toplamda Rehberlik Dersi'nde Yer Alış Oranı 254

Grafik 8 Çocuk Hakları Alt Kategorilerinin Rehberlik Dersi'nde Ana Kategoriler İçinde Yer Alış Oranı 256

Grafik 9 Çocuk Hakları Ana Kategorilerinin Okutulduğu Her Bir Sınıfta ve Toplamda Rehberlik Dersi'nde Yer Alış Sıklığı 257

Grafik 10 Çocuk Hakları Ana Kategorilerinin Toplamda Sosyal Bilgiler Dersi'nde Yer Alış Oranı 263

Grafik 11 Çocuk Hakları Alt Kategorilerinin Sosyal Bilgiler Dersi'nde Ana Kategoriler İçinde Yer Alış Oranı 264

Grafik 12 Çocuk Hakları Ana Kategorilerinin Okutulduğu Her Bir Sınıfta ve Toplamda Sosyal Bilgiler Dersi'nde Yer Alış Sıklığı 265

Grafik 13 Çocuk Hakları Ana Kategorilerinin Toplamda İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersi'nde Yer Alış Oranı....272

Grafik 14 Çocuk Hakları Alt Kategorilerinin İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersi'nde Ana Kategoriler İçinde Yer Alış Oranı....273

Grafik 15 Çocuk Hakları Ana Kategorilerinin Toplamda Trafik ve İlk Yardım Dersi'nde Yer Alış Oranı 275

Grafik 16 Çocuk Hakları Alt Kategorilerinin Trafik ve İlk Yardım Dersi'nde Ana Kategoriler İçinde Yer Alış Oranı 277

Grafik 17 Çocuk Hakları Ana Kategorilerinin Okutulduğu Her Bir Sınıfta ve Toplamda Trafik ve İlk Yardım Dersi'nde Yer Alış Sıklığı 277

Grafik 18 Çocuk Hakları Ana Kategorilerinin Toplamda Türkçe Dersi'nde Yer Alış Oranı 281

Grafik 19 Çocuk Hakları Alt Kategorilerinin Türkçe Dersi'nde Ana Kategoriler İçinde Yer Alış Oranı 285

Grafik 20 Çocuk Hakları Ana Kategorilerinin Okutulduğu Her Bir Sınıfta ve Toplamda Türkçe Dersi'nde Yer Alış Sıklığı 285

Grafik 21 Çocuk Hakları Ana Kategorilerinin Toplamda Müzik Dersi'nde Yer Alış Oranı 288

Grafik 22 Çocuk Hakları Alt Kategorilerinin Müzik Dersi'nde Ana Kategoriler İçinde Yer Alış Oranı 289

Grafik 23 Çocuk Hakları Ana Kategorilerinin Okutulduğu Her Bir Sınıfta ve Toplamda Müzik Dersi'nde Yer Alış Sıklığı 290

Grafik 24 Çocuk Hakları Ana Kategorilerinin Toplamda Görsel Sanatlar Dersi'nde Yer Alış Oranı 293

Grafik 25 Çocuk Hakları Alt Kategorilerinin Görsel Sanatlar Dersi'nde Ana Kategoriler İçinde Yer Alış Oranı 294

Grafik 26 Çocuk Hakları Ana Kategorilerinin Okutulduğu Her Bir Sınıfta ve Toplamda Görsel Sanatlar Dersi'nde Yer Alış Sıklığı 295

Grafik 27 Çocuk Hakları Ana Kategorilerinin Toplamda Beden Eğitimi Dersinde Yer Alış Oranı 300

Grafik 28 Çocuk Hakları Alt Kategorilerinin Beden Eğitimi Dersi'nde Ana Kategoriler İçinde Yer Alış Oranı 302

Grafik 29 Çocuk Hakları Ana Kategorilerinin Okutulduğu Her Bir Sınıfta ve Toplamda Beden Eğitimi Dersi'nde Yer Alış Sıklığı 302

Grafik 30 Çocuk Hakları Ana Kategorilerinin Toplamda Medya Okuryazarlığı Dersi'nde Yer Alış Oranı 305

Grafik 31 Çocuk Hakları Alt Kategorilerinin Medya Okuryazarlığı Dersi'nde Ana Kategoriler İçinde Yer Alış Oranı....306

Grafik 32 Çocuk Hakları Ana Kategorilerinin Toplamda Düşünme Eğitimi Dersi'nde Yer Alış Oranı....310

Grafik 33 Çocuk Hakları Alt Kategorilerinin Düşünme Eğitimi Dersi'nde Ana Kategoriler İçinde Yer Alış Oranı....311

Grafik 34 Çocuk Hakları Ana Kategorilerinin Okutulduğu Her Bir Sınıfta ve Toplamda Düşünme Eğitimi Dersi'nde Yer Alış Sıklığı....311

Grafik 35 Çocuk Hakları Ana Kategorilerinin Birinci Sınıf Genelinde Oransal Dağılımları....313

Grafik 36 Çocuk Hakları Ana Kategorilerinin Birinci Sınıfta Yer Aldığı Dersler ve Yer Alış Sıklığı....314

Grafik 37 Çocuk Hakları Alt Kategorilerinin Birinci Sınıftaki Ana Kategoriler İçinde Yer Alış Oranı....315

Grafik 38 Çocuk Hakları Alt Kategorilerinin Birinci Sınıfta Okutulan Derslerde Yer Alış Oranı....317

Grafik 39 Çocuk Hakları Ana Kategorilerinin Toplamda İkinci Sınıf Genelinde Oransal Dağılımları....318

Grafik 40 Çocuk Hakları Ana Kategorilerinin İkinci Sınıfta Yer Aldığı Dersler ve Yer Alış Sıklığı....319

Grafik 41 Çocuk Hakları Alt Kategorilerinin İkinci Sınıftaki Ana Kategoriler İçinde Yer Alış Oranı....320

Grafik 42 Çocuk Hakları Alt Kategorilerinin İkinci Sınıfta Okutulan Derslerde Yer Alış Oranı....322

Grafik 43 Çocuk Hakları Ana Kategorilerinin Toplamda Üçüncü Sınıf Genelinde Oransal Dağılımları....323

Grafik 44 Çocuk Hakları Ana Kategorilerinin Üçüncü Sınıfta Yer Aldığı Dersler ve Yer Alış Sıklığı....324

Grafik 45 Çocuk Hakları Alt Kategorilerinin Üçüncü Sınıftaki Ana Kategoriler İçinde Yer Alış Oranı....325

Grafik 46 Çocuk Hakları Alt Kategorilerinin Üçüncü Sınıfta Okutulan Derslerde Yer Alış Oranı....327

Grafik 47 Çocuk Hakları Ana Kategorilerinin Toplamda Dördüncü Sınıf Genelinde Oransal Dağılımları 328

Grafik 48 Çocuk Hakları Ana Kategorilerinin Dördüncü Sınıfta Yer Aldığı Dersler ve Yer Alış Sıklığı 329

Grafik 49 Çocuk Hakları Alt Kategorilerinin Dördüncü Sınıftaki Ana Kategoriler İçinde Yer Alış Oranı 330

Grafik 50 Çocuk Hakları Alt Kategorilerinin Dördüncü Sınıfta Okutulan Derslerde Yer Alış Oranı 332

Grafik 51 Çocuk Hakları Ana Kategorilerinin Toplamda Beşinci Sınıf Genelinde Oransal Dağılımları 333

Grafik 52 Çocuk Hakları Ana Kategorilerinin Beşinci Sınıfta Yer Aldığı Dersler ve Yer Alış Sıklığı 334

Grafik 53 Çocuk Hakları Alt Kategorilerinin Beşinci Sınıftaki Ana Kategoriler İçinde Yer Alış Oranı 335

Grafik 54 Çocuk Hakları Alt Kategorilerinin Beşinci Sınıfta Okutulan Derslerde Yer Alış Oranı 336

Grafik 55 Çocuk Hakları Ana Kategorilerinin Toplamda Altıncı Sınıf Genelinde Oransal Dağılımları 338

Grafik 56 Çocuk Hakları Ana Kategorilerinin Altıncı Sınıfta Yer Aldığı Dersler ve Yer Alış Sıklığı 338

Grafik 57 Çocuk Hakları Alt Kategorilerinin Altıncı Sınıftaki Ana Kategoriler İçinde Yer Alış Oranı 340

Grafik 58 Çocuk Hakları Alt Kategorilerinin Altıncı Sınıfta Okutulan Derslerde Yer Alış Oranı 341

Grafik 59 Çocuk Hakları Ana Kategorilerinin Toplamda Yedinci Sınıf Genelinde Oransal Dağılımları 342

Grafik 60 Çocuk Hakları Ana Kategorilerinin Yedinci Sınıfta Yer Aldığı Dersler ve Yer Alış Sıklığı 343

Grafik 61 Çocuk Hakları Alt Kategorilerinin Yedinci Sınıftaki Ana Kategoriler İçinde Yer Alış Oranı 344

Grafik 62 Çocuk Hakları Alt Kategorilerinin Yedinci Sınıfta Okutulan Derslerde Yer Alış Oranı 345

Grafik 63 Çocuk Hakları Ana Kategorilerinin Toplamda Sekizinci Sınıf Genelinde Oransal Dağılımları 347

Grafik 64 Çocuk Hakları Ana Kategorilerinin Sekizinci Sınıfta Yer Aldığı Dersler ve Yer Alış Sıklığı 348

Grafik 65 Çocuk Hakları Alt Kategorilerinin Sekizinci Sınıftaki Ana Kategoriler İçinde Yer Alış Oranı 349

Grafik 66 Çocuk Hakları Alt Kategorilerinin Sekizinci Sınıfta Okutulan Derslerde Yer Alış Oranı 350

Grafik 67 Çocuk Hakları Ana Kategorilerinin Toplamda Oransal Dağılımları 352

Grafik 68 Çocuk Hakları Alt Kategorilerinin Toplamda Ana Kategoriler İçinde Yer Alış Oranı 353

Grafik 69 Çocuk Hakları Kategorilerinin Yer Aldığı Sınıflar ve Yer Alış Sıklığı 355

Grafik 70 Çocuk Hakları Alt Kategoriler Toplamının Sınıflara Oransal Dağılımı 356

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1 Eğitim hakkı ve eğitimde hakları açıklayan kavramsal yapı.....69

Şekil 2 Çocuk hakları eğitiminin kavramsal çerçevesi 71

Şekil 3 Çocuk hakları eğitiminin benzer eğitim programları ile ilişkisi.....90

Şekil 4 Çocuk hakları uygulama modeli.....109

Şekil 5 Çocuk hakları eğitiminin bulaşıcı-yayılan etkisi.....128

Şekil 6 Tüm okul yaklaşımı..... 138

TEŞEKKÜR

Bu araştırmayı mümkün kılan ve teşekkürü borç bildiğim birçok kişi ve kurum var. Türkiye Bilimler Akademisi Yurtdışı Bütünleştirilmiş Doktora Burs Programı çerçevesinde Indiana University-Purdue University'de geçirdiğim 11 ay bu çalışmanın ilk adımını oluşturmuştur. TÜBA'nin bana verdiği olanak, özelde tez çalışmam ve genelde çocuk hakları konusunda bireysel ve mesleki gelişimime çok katkıda bulunmuştur. Bütün bu süreçte, kapsamı dar tutmak konusunda beni uyaran ama bir o kadar da özgür bırakan tez danışmanım Prof. Dr. Emine Akyüz'e ve IUPU'deki hocam Prof. Dr. Stuart Hart'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Çalışmada izlediğim yöntemin her adımında rehberliğini aldığım Doç. Dr. Şener Büyüköztürk'e, güvenleri ve destekleriyle her zaman yanımda hissettiğim Prof. Dr. İpek Gürkaynak ve Prof. Dr. Esin Konanç'a, görüş ve önerilerini esirgemeyen Prof. Dr. İnayet Aydın'a teşekkür ederim.

Çalışmayı tamamlamak için ihtiyaç duyduğum yoğun zamanı ayırmak konusunda bana yardımcı olan tüm çalışma arkadaşlarıma, özellikle ön deneme ve güvenirlik aşamalarında yoğun iş programları arasında zaman ayırıp beni destekleyen Ertan Karabıyık, Bürge Akbulut ve Nur Işıklı'ya ve desteklerini esirgemeyen Sinem Bayraktar'a çok teşekkür ederim.

Bu süreçte manevi destekleriyle hep yanımda hissettiğim aileme ve sevgili eşime minnettarım.

Eylül, 2008

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

I. PROBLEM

Çocuğun korunması, onun bir "kişilik" yani bir insan olarak sevgi ve şefkate layık olması ve toplumun bir parçasını oluşturması fikrine dayanır. Bu açıdan çocuğun güvenliğinin sağlanması, yani bedensel, fikirsel, sosyal ve ahlaki bakımdan özgürlük ve haysiyet içinde gelişebilme olanağına sahip kılınması, her şeyden önce bir insan olarak çocuğun yararlarının korunmasına hizmet eder (Akyüz, 1991). Çocukların iyi yetiştirilmesi aynı zamanda toplumların geleceğinin de güvencesidir.

Eski devirlerde çocuğun yetiştirilmesi, anababanın doğal ve ahlaki hak ve görevidir. Ailenin yanında, toplumun da çocuğun korunmasında sorumluluğu olduğu bilinci ise oldukça yenidir. Zamanla küçülen, zayıflayan ve parçalanan ailenin tek başına çocuğu koruyamadığı anlaşılmıştır. Sosyal devlet anlayışının gelişmesiyle birlikte çocuğun korunması konusunda devletin rolü daha fazla önem kazanmıştır (Akyüz, 1983). Özellikle II. Dünya Savaşı'nı izleyen dönemde, çocuklar için özel bir duyarlılığın gerekli olduğu fikrinin uluslararası planda kabulü ve UNICEF'in kuruluşu, o dönem için çığır açıcı bir olgudur. Bugün, çocuklara yönelik bu yaklaşım bir kez daha değişime uğramış; çocukların karşılanması gereken özel ihtiyaçları olduğu yolundaki görüş çocuklara bir takım haklarının da tanınması gerektiği inancının temeli olmuştur (Franklin, 1993).

2 Eylül 1990 tarihinde yürürlüğe giren Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (bundan sonra Sözleşme ya da ÇHS olarak geçecektir), bu inancın ifadesi olarak, tarihte en yaygın biçimde onaylanan insan hakları belgesi olmuştur.

Sözleşme'de çocuklara tanınan haklar oldukça kapsamlıdır. Sözleşme'nin en önemli özelliği, taraf devletlere, bu hakların tanınması ve hayata geçirilmesi konusunda her tür önlemi alma yükümlülüğü getirmiş olmasının yanında bir denetim mekanizması öngörmesidir.

Bu araştırmanın konusu en genel olarak Sözleşme'nin 42. maddesi ile öngörülen bir yükümlülüğe dayanmaktadır. Bu maddeye göre, "Taraf Devletler, Sözleşme ilke ve hükümlerinin uygun ve etkili araçlarla yetişkinler kadar çocuklar tarafından da yaygın biçimde öğrenilmesini sağlamayı taahhüt ederler". Sözleşme, Türkiye tarafından, 14.9.1990 tarihinde imzalanmış, 9.12.1994 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 94/6423 sayılı kararla onaylanmış ve 27.1.1995 gün 22184 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Anayasa'nın 90. madde/ son fıkrasına göre "Usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası andlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasa'ya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesi'ne başvurulamaz." Bu fıkraya 2004 yılında eklenen cümle ile bir adım daha ileriye gidilmiş ve usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası andlaşma hükümlerinin esas alınacağı belirtilmiştir (Ek cümle: 7.5.2004-5170/7 md.). Dolayısıyla Anayasa'nın 90. maddesi hükmüne uygun olarak, Sözleşme bir iç hukuk kaynağı haline gelmiştir. Türkiye, Sözleşme'de yer alan hakların yetişkinlere ve çocuklara öğretilmesiyle yükümlüdür.

Bu araştırmanın problemi iki temel sava dayanmaktadır. Birincisi, Türkiye'de genelde insan hakları ve özelde çocuk hakları konusunda gerekli duyarlılık yaratılamamıştır. Günlük yaşamın her boyutunda -ailede, okulda ve sosyal yaşamda- birçok hak ihlali yaşanmakta, bunlara karşı çoğunlukla ya tepkisiz kalınmakta, ya hak arama yollarının yıldırıcılığı karşısında pes edilmekte ya da nadiren de olsa "her şeye hakkımız olduğu" inancı ve sınırsız bir hak iddiası ile aktif ama haksız bir tutum sergilenmektedir. Şüphesiz bu durumun sosyo-kültürel açıklayıcıları vardır ve bunlar ayrı bir araştırma konusu olacak kadar geniştir (Payaslıoğlu ve İçduygu, 1999). İkincisi, birinci savı da destekler nitelikte, gerek ilköğretim programlarında gerek öğretmen yetiştiren fakültelerin eğitim programlarında çocuk haklarının uygun ve yeterli bir biçimde yer almamasıdır. Öğretmen yetiştirme sistemindeki eksiklikler, öğretmenlere eğitim sistemi içinde çocuk haklarını hayata geçirme becerilerini kazandırmamaktadır. Ailede öğrenilenler, ilköğretim okullarında öğrenilenler, eğitim yöntemleri ve okul iklimi öğrencilerde haklarını bilme ve kullanma konusunda gerekli becerilerin oluşmasını sağlayamamaktadır.

Bu durumun değiştirilebilmesi için geliştirilecek önerilerin görgül kanıtlara dayanması gerekmektedir. Bu doğrultuda beş alanda bilgiye gereksinim duyulmaktadır:

1. Değişik yaşlarda çocukların genelde "hak" kavramını ve özelde "çocuk haklarını" anlama ve kavramsallaştırma kapasiteleri nedir? İlgili araştırmalar bölümünde görüleceği gibi, bu konuda yapılmış bir çok araştırma vardır ve okul öncesi çağındaki çocukların bile bu konuda belli bir anlama düzeyi olduğu görülmüştür. Türkiye'de de bu konunun, bir araştırma konusu olarak özellikle çocuk gelişimi

uzmanları ve eğitimciler tarafından birlikte ele alınması gerekmektedir.

2. Çocuklar, çocuk hakları konusunda ne kadar bilgi sahibidirler ve bu bilgileri nerelerden, nasıl öğrenmektedirler?
3. Çocukların çocuk haklarına ilişkin tutumları nedir? Hangi haklar onlar için vazgeçilmezdir? Hangi haklara daha fazla önem vermektedirler?
4. Çocuğun çevresindeki yetişkinlerin çocuk haklarına ilişkin tutumları nasıldır?
5. Evde ve okul ortamında çocuk hakları ne ölçüde gözetilmekte ve çocuk haklarına ne ölçüde saygı duyulmaktadır?

Ancak bu bilgi temeli üzerine geliştirilecek bir eğitim stratejisinin ve eğitim programlarının haklara saygı tutumunu ve haklardan yararlanabilme becerilerini artırması söz konusu olabilecektir. Gündoğdu'nun (2004), ilköğretimde demokrasi ve insan hakları eğitimi üzerine yaptığı durum çalışmasında öğretmen, öğrenci, veli ve yöneticilerle demokrasi ve insan hakları eğitiminin çeşitli boyutlarına yönelik var olan ve olması istenen konulara ilişkin görüşmeler ve gözlemler yapılmıştır. Çalışma sonuçları bu konuda okulda ve evde öğrenilenler arasında farklılıklar bulunduğunu, kuram ile gerçeklik arasında katılımcılar tarafından farklılıklar görüldüğünü ortaya koymuştur. Etkili bir insan hakları ve demokrasi eğitimi için formel programın ve okul kültürünü yansıtan örtük programın, öğretim yöntem ve tekniklerinin, kullanılan eğitim materyallerinin bir bütün olarak dikkate alınmasının önemi vurgulanmıştır. Bu çalışmada da vurgulandığı gibi, problem durumunu anlayabilmek ve çözüm önerileri sunabilmek için her şeyden önce bütün bu alanlarda görgül veri ihtiyacı giderilmelidir.

Bu bağlamda ilköğretim programlarında 2003 yılından başlayarak yapılan reformdan söz edilmelidir. 2005-2006 öğretim yılından itibaren tüm ilköğretim 1.kademede uygulanmaya başlanılan yeni program ve kademeli olarak o tarihten bu yana uygulamaya geçirilmekte olan 2. kademe programları, konu bazında çocuk hakları ile ilintili bilgileri bir dereceye kadar içermekle beraber yukarıda sözünü ettiğimiz biçimde görgül kanıtlara dayanmamaktadır. Yeni öğretim programlarının ögelerinin ve içeriğinin oluşturulmasında temel alınan ilkeler arasında da çocuğu hak sahibi bir birey olarak odağa alan bir yaklaşım görülmemektedir. Yeni programların oluşturulmasında temel alınan ilkeler şu biçimde belirtilmiştir (Karip, 2005):

- Türkçe'yi doğru ve etkin kullanma
- Kültürel değerlere ve sanata önem verme
- Okumaktan ve öğrenmekten zevk alma
- Duygu ve düşüncelerini rahatlıkla ifade edebilme
- Ailenin eğitim-öğretime katılımını destekleme
- En az bir yabancı dili etkin biçimde kullanma
- Bilişim teknolojilerini amacı doğrultusunda etkin ve verimli bir şekilde kullanma
- Birlikte çalışma ve iletişim kurma
- Çevresinde oluşan değişimlerin farkında olma ve her türlü değişime uyum gösterme
- Bireyin görev ve sorumluluklarını, bireyin kendisinin belirlemesi gerektiğinin bilincinde olma
- Yakın çevrede ve farklı ülkelerde fırsatlar bulmaya istekli olma ve bulunan fırsatları değerlendirmek için bilinçli çaba gösterme

- Çevreye farklı bir gözle ve mantıkla bakılırsa daha önce hiç fark edilmeyen fırsatlar çıkabileceğini benimseme
- Toplumsal yaşamda ortak yaşam alanlarında kurallara uymaya, işleri yapmaya istekli olma ve uygulama kararlılığı gösterme
- Şartlandırmaya karşı duyarlı olma, şartlandırma ile hareket etme yerine, bilinçli bireysel tercihler yapma yeterliliğini geliştirme
- Hoşgörünün esnek bir zihin yapısının anahtarı olduğunu fark etme

Görüldüğü gibi bu ilkelerin bir çoğunda dolaylı olarak çocuğun bazı hakları gündeme getirilmiştir. Örneğin, "bilinçli bireysel tercihler yapma yeterliliğini geliştirme", "duygu ve düşüncelerini rahatlıkla ifade edebilme" gibi ilkeler çocuğun kendisini ilgilendiren konularda görüş bildirme hakkı (ÇHS, m. 12) ile doğrudan ilintilidir. Yine yeni programın toplumsal temelleri açıklanırken, öğrencilerin sorumluluklarını ve haklarını bilen, çevreleriyle uyumlu kişiler olarak yetişmeleri hedefi dile getirilmiştir ki bu da çocuk hakları ile ilintilidir. Bununla birlikte yeni ilköğretim programının, çocuk haklarını merkeze alan bir yaklaşımı olduğunu söylemek pek mümkün görünmemektedir.

Bununla birlikte, yapılan değişikliklerin çocuk haklarını içerme konusunda ne gibi yenilikler getirdiğini ve bu konuda yasal yükümlülüklerimizi ve uluslararası gelişmeleri yakalamak bağlamında ne kadar mesafe katedildiğini görmek anlamlı olacaktır. Şüphesiz öngörülen programın ders kitaplarına ve nihai olarak uygulamaya ne kadar yansıdığını bilmeye de ihtiyaç vardır. Yeni ilköğretim programları ilk pilot çalışmalardan sonra 2005-2006 öğretim yılından itibaren ülke genelinde uygulanmaya başladığından uygulama biçimine ve sonuçlarına ilişkin bir değerlendirme yapmak için henüz erkendir.

Bu çalışma yukarıda sözü edilen bilgi gereksiniminin yalnızca bir kısmını karşılamak üzere sosyal, tarihsel ve kültürel içerikli ilköğretim programlarında çocuk haklarına nasıl yer verildiğini belirlemeyi araştırma problemi olarak ele almıştır.

II. İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Çocuk hakları eğitiminin kavramsal çerçevesi ve çocukların kendi hakları ile ilgili bilgi düzeyleri (bilgi, tutum, davranış) konusunda yapılan araştırmalar oldukça sınırlıdır. Bununla birlikte çocukların ve yetişkinlerin, çocukların sahip oldukları ya da sahip olmaları gereken haklara ilişkin tutumları konusunda ilk örnekleri yetmişli yıllardan başlamak üzere birçok araştırma yapılmıştır. Bu konuda yapılan araştırmalar da bir dereceye kadar çocuk hakları konusundaki bilgi düzeyleri konusunda ipucu vereceğinden ve bu konuda yapılabilecek diğer çalışmalara ışık tutacağından burada kısaca irdelenmiştir. Bu bölümde ve çalışmanın genelinde yurttaşlık eğitimi, karakter eğitimi, demokrasi ve insan hakları eğitimi gibi konular ile ilgili araştırmalar da, ileride açıklanmış olan çocuk hakları eğitiminin kavramsal çerçevesi (86 vd.) bağlamında değerlendirilmek koşuluyla dikkate alınmıştır.

Rogers ve Wrightsman (1978), lise öğrencilerinin, eğitim fakültesi ve onun dışında kalan fakülte öğrencilerinin ve yetişkinlerin çocuk hakları konusunda ve özelde bakılma-büyüme (nurturance) ve çocuğun kendini ilgilendiren konularda karar verme (self determination) hakları konusunda tutumlarını araştırmıştır.[1]

---

[1] Bu araştırmada kullanılan çocuk haklarına yönelik tutum ölçeği ile ilgili bkz. Wrightsman, L. S. ve diğerleri. (1976) Conceptualization and measurement of attitudes toward children's rights. Nashville, Tenn.: George Peabody College (ERIC Document Reproduction Service No. ED 118 262)

Araştırmanın yapıldığı yıllarda alanyazında çocuk haklarını geliştirme konusunda iki farklı eğilimin varlığı görülmektedir: Birincisi, çocuk için arzu edilen ve iyi olan her şeyin toplum ve onu oluşturan bireyler tarafından belirleneceğini öngören "bakılma-büyüme" odaklı görüş, diğeri ise çocuğun kendi çevresini, kararlarını kontrol etme konusunda haklarını kabul eden "karar verme" odaklı görüştür. "Bakılma-büyüme" odaklı görüş kısaca "çocuğa onun için iyi olanı vermek", "karar verme" odaklı görüş ise "çocuğa kendisi için iyi olanı seçmek konusunda karar verme hakkı vermek" biçiminde açıklanabilir. Örneğin ücretsiz sağlık bakımı hakkı "bakılma-büyüme" odaklı görüşün, tedaviyi reddetme ya da kabul etme konusunda karar verme hakkı ise "karar verme" odaklı görüşün yansımalarıdır. Araştırma sonuçlarına göre lise öğrencileri "karar verme" haklarının yaygınlaştırılması konusunda "bakılma-büyüme" haklarına kıyasla daha pozitif bir tutum sergilemişlerdir. Yine cinsiyet açısından bakıldığında kızların, "bakılma-büyüme" haklarının genişletilmesi yönünde erkeklere kıyasla daha pozitif bir tutum sergilediği görülmüştür. Yetişkinlerin çocuk haklarına yönelik tutumlarını inceleyen birçok araştırma yetişkinlerin, çocuğun temel gereksinimleri ile ilgili haklar konusunda yaşa bağlı kısıtlamalar getirmezken, karar verme, kendini ifade etme gibi konularda yaşa ve yeterliğe bağlı bir kısıtlama ya da kademeli bir hak sahibi oluş eğiliminde olduklarını göstermektedir (Morton ve Dubanoski, 1980; Helgeson, Gail, Shaver, Lipton, 1989).

Melton (1980) daha büyük sınıfa giden ve üst sosyo-ekonomik düzeyden gelen çocukların, daha küçük sınıflardaki ve alt sosyo-ekonomik düzeyden gelen çocuklara kıyasla çocuk haklarını daha çok savunacağı varsayımını sınadığı araştırmasında, birinci, üçüncü, beşinci ve yedinci sınıf öğrencileri ile yarı yapılandırılmış görüşmeler yapmıştır. Araştırma bulguları hipotezi doğrulamış, 7. sınıf öğrencileri hariç, büyük

sınıflardaki ve üst sosyo-ekonomik düzeyden gelen öğrencilerin diğerlerine kıyasla çocuk haklarını daha çok savunduğu ortaya çıkmıştır. Etnik köken, cinsiyet gibi değişkenlerin sonuçlar üzerinde anlamlı bir fark yaratmadığı görülmüş, ancak okul ikliminin etkisine bakılmamıştır. Bu bağlamda Melton araştırmasında hak kavramının oluşmasında üç zihinsel muhakeme (reasoning) aşamasının varlığından söz etmiştir: İlk aşama bir şeyi yapabilmekle ilgilidir. Bu aşamada çocuklar yapabildikleri şeyleri hak olarak görürler. Bu açıdan bakıldığında, yetişkinler daha çok şey yapabildikleri için daha çok hakkın sahibidirler. İkinci aşamada ise hukuk sisteminde kabul edilen ve kanun yapıcıların yine değiştirebileceği -yapabileceklerimiz- haktır. Son muhakeme aşaması ise insan varlığının, bütünlüğünün ve özgürlüğünün en temel gereği olan ve etik olarak insan olmakla sahibi olduğumuz şeylerin hak olarak algılanmasıdır. Bu açıdan bakıldığında çocuk hakları konusunda küçük yaşlardan başlayarak verilecek bir çocuk hakları eğitiminin bu kavramsallaşma sürecini hızlandıracağı ve istenen noktaya getireceği açıktır. Yine Melton'un okul iklimi ile ifade ettiği değişkenin de okuldaki hakların hayata geçiriliş düzeyi ve çocuk hakları eğitiminin varlığı ile ilintisi, okul ikliminin çocuk haklarına yönelik tutumları etkilemedeki rolünün araştırılmasını bir kez daha zorunlu kılmaktadır. Melton, araştırmasında, birçok çocuğun 3. sınıftan önce hak kavramı konusunda bir fikre sahip olduğunu ve sanıldığının aksine çok küçük yaşlarda bu kavramı anlayacak zihinsel yeterliğe kavuştukları sonucuna varmıştır. Bu yüzden özellikle çocuk haklarına ilişkin bir programın 3. sınıftan itibaren verilmesinin çok uygun olacağını belirtmiştir. **Ruck ve arkadaşları** (1998) da araştırmalarında, çocuk ve ergenlerin çocuk haklarını anlama ve anlamlandırma düzeylerini değerlendirerek "karar verme" ve "bakılma-büyüme" haklarını anlamlandırma açısından bir fark olup olmadığına bakmışlardır. "Karar verme" haklarını destekleme

açısından cinsiyet ve yaşın bir farklılık yaratmadığı görülürken, özellikle koruma hakları konusunda küçük yaştaki çocukların büyüklere kıyasla koruma haklarını daha çok desteklediklerini belirlenmiştir. Her iki araştırma da, çocuk hakları ile ilgili yapılacak bir eğitimin içeriğinin ve yaşlara uygunluğunun belirlenmesinde yol gösterici olabilecek bulgular içermektedir.[2] **Taylor ve arkadaşlarının** (2001) Yeni Zelanda'da yaptığı araştırmada, 821 ortaöğretim öğrencisine ve 438 yetişkine (öğretmen, okul yöneticisi, psikolojik danışman ve okul sağlık görevlisi) hak kavramından ne anladıkları ve kendileri için hangi hakların daha önemli olduğu sorulmuştur. Araştırmanın sonuçlarına göre gençlerin de genel olarak kabul edilmiş "hak" kavramının tanımına oldukça uyan genel bir anlayışa sahip oldukları görülmekle birlikte % 85'inin Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'yi hiç duymadıkları görülmüştür. Yetişkinlerde ise Sözleşme'yi duyma oranı % 85'dir. Yetişkinler Sözleşme'yi çoğunlukla gazetelerden duymuşken, öğrenciler için bilgi kaynağı daha çok öğretmenler ve televizyondur. Televizyonun aynı zamanda yetişkinler için de bilgi kaynağı olduğu belirtilmiştir. Araştırmanın ilginç bir başka bulgusu çocukların yetişkinlere kıyasla daha fazla oranda katılım haklarını kendileri için önemli addetmeleridir. Yetişkinler ise koruma haklarının özellikle güvenliğin çocuklar için daha önemli olduğunu söylemişlerdir. Araştırmacılar, bu niceliksel araştırmayı tamamlayacak ve çocukların hak kavramını nasıl algıladıklarını daha derinden inceleyen niteliksel bir araştırmayı yürütmektedirler.

---

[2] Bu konuda benzer araştırmalar için bkz. Cherney, I. Ve Perry, W., "Children's attitudes toward their rights", E. Verhellen (Editör), Monitoring Children's Rights (1996) Kluwer Law International, 241-250. , Melton, G. ve Limber, S., "What children's rights mean to children: Children's own views", M. Freeman ve P. Veerman (Editör), The Ideologies of Children's Rights (1992) Kluwer Law International, 167-187

Margolin (1982), çocukların televizyonda ne izleyebilecekleri, ne zaman yatmaları gerektiği, ne yemeleri gerektiği, hangi filmlere gidebilecekleri, araba kullanıp kullanamayacakları, nerede yaşamaları gerektiği ve oy kullanıp kullanamayacakları ile ilgili 7 çizgi resim üzerinden ikinci sınıftan 6. sınıfa kadar çocukların görüşlerini aldığı araştırmasında erkek çocukların ve daha büyük yaşlardaki çocukların daha fazla "karar verme" haklarını savunduklarını görmüştür.

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin getirdiği standartlara bir ülkede ulaşılıp ulaşılmadığı çoğunlukla geleneksel yetişkin temelli hükümet ya da hükümet dışı kaynaklardan derlenen bilgilere göre değerlendirilmiştir. Bu konunun doğrudan muhatapları olan çocuklardan bilginin derlenmesi pek de rastlanan bir yol değildir. Oysa çocuk haklarının hayata geçirilip geçirilmediğini öğrenmenin en etkin yolu bu durumu doğrudan hissedebilecek olan çocuklardan bilgi derlemektir. Bu anlayışla, Uluslararası Okul Psikologları Derneği, çocukların ve öğretmenlerin çocuk haklarının önemine ilişkin görüşleri ile bu hakların gerçekleşme derecesine ilişkin görüşlerinin alındığı uluslararası bir araştırma planlamıştır (Hart, Zeidner ve Pavloviç, 1996 ve 1998). Araştırmanın 1988 yılında başlatılan ilk aşamasında 12-14 yaş grubu çocuklara daha sonra Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin temelini oluşturacak olan Çocuk Hakları Bildirgesi'nden yola çıkılarak hazırlanan çocuk haklarının ev ve okul ortamında önemi ve varlığı konusunda görüşleri sorulmuştur. Araştırmaya dahil olan ülkelerdeki araştırma liderleri en başından itibaren sürece dahil edilmişler, ülkelerde toplanan veriler araştırmanın koordinasyon merkezi olan IUPUI Çocuğun Psikolojik Hakları Çalışmaları Ofisi (Indiana University-Purdue University, Office for the Study of the Psychological Rights) tarafından analiz edilmiştir. Araştırmanın ilk bulguları çocukların haklara verdiği önem derecesinin okul ortamına kıyasla ev ortamı için daha

yüksek olduğunu, hakların hayata geçme derecesinin ise genellikle ona verilen önem derecesine kıyasla düşük olduğunu göstermiştir. Temel insan ihtiyaçlarına saygıyı gözeten haklara verilen önem derecesinin, diğer haklara kıyasla daha yüksek olduğu ortaya konmuştur. Katılım haklarına verilen önem derecesi diğer haklara kıyasla yüksek iken, hayata geçme derecesi ise tam tersine diğer haklara göre daha düşük çıkmıştır. Gerçekleşme düzeyi ile önem derecesi arasındaki en büyük fark da katılım hakları açısından görülmüştür. Araştırma sonuçlarına göre öğretmenlerin haklara verdiği önem ve gerçekleşme düzeyi genelde öğrencilerinkine kıyasla düşüktür. Araştırmanın pilot aşamasında sonuçlarla ilgili bazı yayınlar yapılmışsa da araştırmanın tamamlanmış halinin yayını ancak 2001 yılında yapılabilmiştir.

1996-1998 yılları arasında "Okullarda Kişisel Haklar" projesinin bir parçası olarak **Alderson ve Arnold** (1999), 7-17 yaş arasındaki öğrencilere ve öğretmenlerine çocuk hakları ile ilgili görüşlerini sormuşlardır. İngiltere'de ve Kuzey İrlanda'da 2272 öğrencinin katıldığı çalışmada öğrencilerin % 75'i Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'yi daha önce hiç duymadıklarını söylemiştir, kalan öğrenciler ise çok az bilgileri olduğunu belirtmişlerdir. Yine öğrencilerin % 40'ı, öğretmenlerin % 11'i okulda öğrencilerin çok az hakka sahip olduklarını söylemişlerdir. Okullarda katılım hakkının hayata geçirilmesinin en önemli göstergelerinden olan sınıf ve okul konseylerinin varlığı ile ilgili soruya yanıtlarında çocuklar, etkin bir okul konseyi ile yalnızca sembolik varlığı olan konseyleri en küçük yaş gruplarında bile ayırabilmişlerdir. Öğrencilerin yarısı okullarında okul konseylerinin var olduğunu belirtirken ancak beşte biri etkin okul konseylerinin var olduğunu söylemişlerdir. **Alderson** (2004) araştırma sonuçlarını daha kapsamlı olarak yayınladığı makalesinde 7-11, 11-13 ve 14-16 yaş grubundaki çocukların yanıtlarını karşılaştırmış ve yaş

büyüdükçe çocukların, okuldaki personelin kendi yaptıkları ile yapılmasını telkin ettikleri şeyler arasındaki farkı daha çok rapor ettiklerini görmüştür. Alderson'un araştırması, özellikle okulda hakların gerçekleşme düzeyini anlama ve eksiklikleri görüp değiştirebilmek adına çok önemlidir. Kullandığı anket ve diğer araçlar aynı zamanda öğrencilerin ve öğretmenlerin çocuk hakları konusunda farkındalıklarını artırmak için de kullanılmıştır.

Campbell ve Covell (2001), üniversite öğrencilerine yönelik yaptıkları araştırmada, çocuk hakları eğitiminin yetişkinlerin Sözleşme, haklar, değerler konusundaki bilgileri ve çocukların bir aile mülkü olarak algılanmaları üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Çocuk haklarının hayata geçirilmesinin önündeki en büyük engel çocuğu ailenin mülkü olarak algılayan anlayışın varlığı ve Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'ye ilişkin bilgi yoksunluğudur. Araştırmanın yapıldığı Kanada'da çocuklara çocuk haklarını öğretmek konusu son yıllarda çok tartışılagelen ve yol alınmış bir konudur. Bununla birlikte ailelere yönelik çocuk hakları eğitimine yeterince önem verilmemiştir ve sözü edilen anlayış hala sürmektedir. Araştırmalar göstermektedir ki çocukların kendi hakları konusunda aldıkları eğitim onların aile otoritesine karşı itaatsiz olmalarına yol açmamaktadır (Covell ve Howe, 1999). Aynı şekilde aileler çocuk hakları konusunda daha fazla bilgi sahibi oldukça bu konudaki kaygıları azalmakta ve çocuğu bir mülk olarak gören anlayışları da değişmektedir. Bu araştırmada Campbell ve Covell, çocuk hakları dersini almakta olan üniversite üçüncü sınıf öğrencileri ile bu dersi almayan üçüncü sınıf ve dördüncü sınıf öğrencilerinin çocuk hakları konusundaki bilgi düzeylerine ve tutumlarına dersi almadan önce ve sonra olmak üzere bakmışlardır. Çocuk hakları dersi alan grubun bilgi düzeylerinde ve çocuk haklarını desteklemek konusundaki tutumlarında olumlu yönde bir artış

ölçülmüştür. Çocuk hakları dersini almayanlarda ise ön test ve son test arasında bir fark görülmemiştir. Tutum ve inançların davranışlara temel oluşturduğundan hareketle çocuk hakları konusunda verilecek eğitimin birey, aile ve toplum düzeyinde anlamlı farklılıklara yol açacağı ve bu değişimin de haklara saygı temeline dayalı politika ve uygulamaların geliştirilmesine yol açacağı söylenebilir. Aynı şekilde yalnız çocukların ya da yalnız yetişkinlerin çocuk hakları eğitimi alması tek başına yeterli olmayacaktır. Çocuk hakları eğitimi haklara saygı duyulan bir ortamda haklara saygı duyan yetişkinler tarafından verilirse ve çocukla ve çocuk için çalışan tüm yetişkinler de bu konuda eğitim alırsa daha etkin ve kalıcı sonuçlar doğuracaktır. Bu anlamda çocuk haklarının aile eğitimlerinin de ayrılmaz bir parçası olması gözetilmelidir. Araştırma sonuçlarına göre, sayıltılarda belirtilenden farklı olarak her iki grupta da yetişkinlerin haklarını desteklemek anlamında anlamlı bir artış gözlemlenmemiştir. Bu sayıltı ergenlerle yapılan araştırma sonuçlarına dayanarak belirlenmiştir. Buradan görüleceği gibi çok küçük yaşlarda alınan çocuk hakları eğitimi çocuğun ve ergenin kişilik gelişiminin bir parçası haline gelmektedir ve haklara saygı daha da içselleştirilebilmektedir. Geç yaşlarda verilen çocuk hakları eğitimi ise kalıp yargılarda ve algılarda değişiklik yapabilmekte ancak kişiliğin bir parçası olarak moral değerlere dönüşemeyebilmektedir. Ancak, erken ve daha ileri yaşlarda çocuk hakları eğitiminin etkileri daha sistemli bir biçimde araştırılması gereken bir konudur.

Çocuk hakları eğitimi konusunda Türkiye'de yapılan araştırmalar çok kısıtlıdır. Bu araştırmalar, genellikle doğrudan "çocuk hakları eğitimi"ni konu almamış, çocuk hakları konusunda tutum ve görüşlere odaklanmıştır. **Kepenekçi** (2006), geliştirdiği çocuk hakları tutum ölçeğini kullanarak yaptığı araştırmasında kız öğrencilerin ve insan hakları eğitimi almış üniversite öğrencilerinin, erkek

öğrencilere ve insan hakları eğitimi almamış öğrencilere kıyasla çocuk haklarına karşı daha pozitif tutumları olduğunu ortaya koymuştur.

Çocuk hakları eğitimi ile dolaylı olarak ilintili olan insan hakları eğitimi konusunda yapılan çalışmaların ise genellikle yüksek lisans düzeyinde öğretmen, öğrenci ve yöneticilerin bu konudaki algıları ile Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi, Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler gibi derslerin program, ders kitapları ve uygulamalarını değerlendiren çalışmalar olduğu görülmüştür (Akbaşlı, 2000; Aras, 2000; Bayram, 1998; Büyükdemir, 2001; Çetinkaya, 2000; Çıkrık, 2001; Evin ve Kafadar, 2004; Kasapoğlu 2001; Kepenekçi, 1999a; Koca, 1998; Türker, 1999). Ancak bu çalışmaların hepsi eski ilköğretim programlarına dayanılarak yapılmıştır, örneğin Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi dersi yeni programlarda kaldırılmış ve bir ara disiplin olarak diğer derslerin programları ile ilişkilendirilmiştir.

Sosyal bilimcilerin Sözleşme'nin ilke ve prensiplerini araştırmalarına konu ederek Sözleşme'nin uygulanması ve yorumuna büyük katkıları olacağına inanılmaktadır. Öğretmen eğitimleri başta olmak üzere, çocukla çalışan kişilere yönelik ulusal hukuk sistemini Sözleşme ışığında analiz eden, yorumlayan ve öneriler getiren Akyüz'ün "Ulusal ve Uluslararası Hukukta Çocuğun Haklarının ve Güvenliğinin Korunması" çalışması bu anlamda önemli bir eserdir (Akyüz, 2000). Sözleşme'nin ilke ve hükümlerinin çocuklara öğretilmesi konusunda da içerik, yöntem ve materyallerin araştırılması ve geliştirilmesi ihtiyacı Sözleşme'nin kabulünün hemen ardından gündeme getirilmiştir (Cohen ve Naimark, 1991). Ulusalararası alanyazında bu konuda birçok çalışma olmasına karşın Türkiye'de özellikle disiplinlerarası yaklaşımla yapılmış çalışmalar henüz istenilen düzeyde değildir.

III. ARAŞTIRMANIN AMACI

Çalışmanın amacı genel olarak, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 42. maddesiyle taraf devletlere getirilen, Sözleşme ilke ve hükümlerinin -maddenin amaçsal yorumu ile çocuk haklarının- çocuklara ve yetişkinlere öğretilmesi yükümlülüğünün yerine getirilmesi bakımından Türk İlköğretim Sistemi'nde ve çeşitli yabancı ülkelerde var olan durumu betimlemek ve ne gibi değişikliklerin ve yeniden yapılanmanın gerekeceği konusunda öneriler geliştirmektir. Araştırmanın özel amacı ise sosyal, tarihsel ve kültürel içerikli ilköğretim programlarında çocuk haklarına nasıl yer verildiğini betimlemektir. Bu amaçla aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

- 2007-2008 öğretim yılı sosyal, tarihsel ve kültürel içerikli ilköğretim zorunlu ders programlarında çocuk haklarına nasıl yer verilmektedir?
- 2007-2008 öğretim yılı ilköğretim programlarında seçimlik ders olarak önerilen "Düşünme Eğitimi" ve "Medya Okuryazarlığı" derslerinin programlarında çocuk haklarına nasıl yer verilmektedir?
- İlköğretimin her bir sınıfında yer alan sosyal, tarihsel ve kültürel içerikli zorunlu dersler çocuk haklarına nasıl yer vermiştir?
- Çocuk haklarına yer verme sıklığı bakımından sınıflararasında bir farklılık var mıdır?

IV. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, Anayasa'nın 90. maddesi hükmüne uygun olarak bir iç hukuk kuralı haline gelmiştir. Bu maddeye göre usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların

aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası andlaşma hükümlerinin esas alınacağı belirtilmiş ise de, iç hukuk kurallarının Sözleşme ile uyumlu hale getirilmesi için ayrıca düzenlemeler yapılması gerekmektedir.

Sözleşme, Türk hukuk sisteminde bazı değişiklikleri zorunlu kılarken, Türk Eğitim Sistemi açısından da yeni düzenlemeler gerektirmektedir. Sözleşme'nin 42. maddesine göre, "Taraf Devletler, Sözleşme ilke ve hükümlerinin uygun ve etkili araçlarla yetişkinler kadar çocuklar tarafından da yaygın biçimde öğrenilmesini sağlamayı taahhüt ederler." Bu maddenin hayata geçirilmesi için nelerin yapılması gerektiği, Sözleşme'nin 44. maddesinin 1/b paragrafına göre taraf devletlerce sunulması gereken Periyodik Raporların Biçimine ve İçeriğine İlişkin Genel Kılavuz'da belirtilmiştir (Hodkin ve Newell, 2002). Buna göre taraf devletlerden periyodik raporlarında, Sözleşme'nin 42. maddesine göre Sözleşme ilke ve hükümlerinin yetişkin ve çocukları da kapsayacak biçimde topluma tanıtılması için aldıkları önlemleri bildirmeleri ve şu bilgilere yer vermeleri istenmektedir:

- Sözleşme'nin ulusal, yerel ya da yerli dillere ne ölçüde çevrildiği, kaç nüsha çoğaltıldığı ve dağıtıldığı,
- Ülkede bulunan göçmen ve mülteci dillerine çevrilip, dağıtılıp dağıtılmadığı,
- Sözleşme'yi, ilke ve hükümlerini tanıtmak için yapılan çalışmalar (toplantılar, TV programları, konferanslar, vb.),
- Sözleşme'nin öğretim programlarına ne ölçüde dahil edildiği,
- Anababalara yönelik eğitim programlarında Sözleşme'ye ne ölçüde yer verildiği,

- Sözleşme'ye ilişkin eğitimin öğretmenler, emniyet görevlileri, yargı mensupları, sosyal çalışmacılar, sağlık görevlileri başta olmak üzere kamu görevlilerinin hizmet öncesi ve hizmet içi eğitim programları kapsamında verilmesi için alınan önlemler,
- Sözleşme ilke ve hükümlerinin mesleki davranış kurallarına ne derece yansıtıldığı,
- Sözleşme ilke ve hükümlerinin kitle iletişim araçları aracılığı ile yayılması için yayın kuruluşları tarafından kavranmasına yönelik yapılan çalışmalar,
- Sözleşme'ye ilişkin tanıtım ve duyarlılık oluşturma çalışmalarına hükümet dışı kuruluşların ne ölçüde katıldığına ve ne derecede desteklendiklerine ilişkin bilgiler,
- Çocukların bu tür tanıtım, bilgilendirme ve duyarlılık oluşturma çalışmalarına ne ölçüde katıldıkları.

Görüldüğü gibi, Kılavuz aslında taraf devletlerin 42. maddede öngörülen yükümlülüklerini nasıl yerine getirebileceklerinin de işaretini vermiştir. Bununla beraber, Kılavuz Çocuk Hakları Komitesi tarafından 3 Haziran 2005 tarihli toplantısında yenilenmiş ve 31 Aralık 2005'den sonra rapor verecek ülkelerin yeni Kılavuz'u esas almaları istenmiştir. Yeni Kılavuz, ilk Kılavuz kadar ayrıntılı listeler içermemekle beraber Komite, Sonuç Gözlemleri aracılığı ile 42. madde kapsamında taraf devletlerden beklenenlere ilişkin açılımlar getirmeye devam etmiştir.

1998 yılında Danimarka'da yapılan "Eğitimde Çocuk Hakları" konulu uluslararası konferansta ele alınan konulardan biri de çocukların kendi haklarını öğrenmeleri olmuştur. Konferans sonucunda çıkan yönlendirici ilkelerde de çocuk

hakları eğitimine vurgu yapılmış ve çocuk hakları eğitiminin öğretim programlarına dahil edilmesi için çocuk hakları için çalışan kişi, kurum ve kuruluşların yapabileceklerine ilişkin olarak şu önerilerde bulunulmuştur (Parfitt, 1998):

- Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin ve ilkelerinin sürekli gündemde kalması ve ilkelerinin günlük hayatın bir parçası olması için çalışın.
- Çocuk haklarına karşı olabilecek hareketlere karşı her zaman hazır ve Sözleşme'deki ilke ve hükümlere hakim olun.
- Sözleşme ile uyumlu olan düzenlemeleri ve uygulamaları referans alın.
- Destek grupları ve ağlar oluşturun.
- Çocuk ve gençleri çocuk hakları öğretim programının geliştirilmesine ve izlenmesine dahil edin.
- Mevcut öğretim programlarını inceleyerek, çocuk haklarının nasıl dahil edilebileceğine ilişkin öneriler geliştirin.
- Gerekmesi halinde çocuk hakları öğretim programı ve eğitim materyalleri geliştirme konusunda istekli olun.
- Çocuk hakları eğitimi ile ilgili pilot projeler geliştirin ve sonuçlarını değerlendirin.

Bu önerilerde de görüldüğü gibi savunu çalışmalarının yanı sıra yapılması önerilen çalışmalardan biri mevcut programların incelenmesidir. Bu bağlamda taraf devletlerin yükümlülüklerinden biri olan çocuk haklarının eğitim programlarına dahil edilmesi kapsamında Türkiye'deki ilköğretim programlarının incelenmesi bu çalışmanın konusu olarak ele alınmıştır. Bugüne kadar, Türk Eğitim Sisteminde ilköğretim programlarında ayrı bir "çocuk hakları" dersine yer verilmemiştir. Bir önceki ilköğretim programları açısından bakıldığında, çocuk haklarının, bu

programların bir kısmında hiç yer almadığı, bir kısmında ise dolaylı olarak ve "insan hakları" bağlamında, yalnızca Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'den kısaca söz ederek ele alındığı görülmektedir.[3] Genel olarak demokrasi ve insan hakları eğitimi, ulusal ve uluslararası düzenlemelerde, son 25 yılda bir ivme kazanmış ve bu konuda yapılan çalışmalar çoğalmıştır. Ancak, çocuk haklarına ilişkin ayrı bir uluslararası sözleşme hazırlanmasını gerektiren mantık, yani çocukların özel olarak korunması gerektiği fikri, ayrı bir çocuk hakları eğitiminin de temelini oluşturur. Çocuğun birçok hakkı, insan hakları ile örtüşse de, ayrıntılara inildiğinde psiko-sosyal ve yasal açıdan farklı boyutlar taşıdığı görülür.

Alanyazında son gelişmeler, kendi hayatlarından uzak bir yurttaşlık eğitimi ve insan hakları eğitiminin çocuklar üzerinde geliştirilmesi beklenen beceri ve tutumları geliştirmede yetersiz kaldığını ortaya koymuştur. Bu anlamda çocuk hakları eğitimi, gelişmiş bir yurttaşlık bilincine giden yolda çok önemli ve etkili bir araç olarak gündeme gelmiştir (Howe ve Covell, 2005).

Öğretmen yetiştiren fakültelerin programlarında da "Çocuk Hakları" bugüne kadar ayrı bir ders konusu olarak ele alınmamıştır. Bununla birlikte, kuruluşundan (1965) bu yana programlarında "Çocuk Hakları" ve "İnsan Hakları ve Demokratik Temel Kurumlar" derslerine yer veren A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi'nin önderliğinde bu konuda yeni arayışlar başlamıştır. Yine Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Programına "Çocuk Hakları" dersi konulmuştur. Yüksek Öğrenimde Rehberliği Tanıtma ve Rehber Yetiştirme Vakfı (YÖRET) ile İstanbul Barosu Çocuk Hakları Komisyonu işbirliği ile yapılan bir araştırma (1998), eğitim

---

[3] Bu konuda bkz. İlköğretim Okulu Programı, TC. Milli Eğitim Bakanlığı, İlköğretim Genel Müdürlüğü, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları: 2846, Ankara 1997.

sektöründe hizmet verenlerin çoğunluğunun, çocuk hakları konusunda bilgisiz olduğunu ortaya çıkarmıştır. Maltepe, Kartal, Ümraniye, Üsküdar ilçelerinde bulunan 71 ilköğretim kurumunda görevli 804 eğitimci üzerinde yapılan bu araştırmada, okul yöneticilerinin % 50'sinin, öğretmenlerin % 60'ının, rehber danışmanların ise % 30'unun Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'yi hiç okumamış oldukları belirlenmiştir (Hürriyet Gazetesi, 2. 2.1998).

Yeni ilköğretim programları bu konudaki boşluğu giderme iddiasını da içeren bir yaklaşımla kamuoyuna sunulmuştur. Uygulamaların ilk sonuçları dikkate alınarak zaman zaman gerekli değişiklikler yapılmaya devam edilmektedir. Ortaöğretim programları yenilenmektedir. Bütün bu değişikliklerin yeni bir öğretmen profiline ihtiyaç doğurduğu açıktır.

Türkiye'de sürüp giden insan haklarına saygı ve demokratikleşme tartışmaları düşünülürse, bunları olumlu yönde sona erdirecek süreçte, bu konuda eğitilmiş, bilinçli vatandaşların önemi açıktır. Haklara saygı gösterme ve onları kullanabilme bilincinin öğretilmesi için en uygun ortam küçük yaşlardan başlayarak uygulamanın yapılabileceği okullardır.

Bu bağlamda, çocuk haklarının küçüklere ve onların model alacağı yetişkinlere, uygun yöntemlerle öğretilmesi çok önemlidir. Bu çalışma ile, Türkiye'de çocuk haklarını koruma ve bu konuda bilinç oluşturma sürecine bir katkıda bulunmak istenmiştir. Çocuk haklarına ilköğretim programlarında nasıl yer verildiğini uluslararası gelişmelerle karşılaştırarak inceleyecek bu çalışmanın bulgularının, süregiden ilköğretim program değişikliklerine bir temel oluşturması ve bu programların etkili uygulanabilmesi için gerekli öğretmen profili ve okul ortamı konusunda ipuçları vermesi beklenmektedir.

V. SAYILTILAR

Sosyal, tarihsel ve kültürel içerikli olan zorunlu derslerin programlarında çocuk haklarına diğer derslere kıyasla daha çok yer verilmiş olabileceği sayıltısından hareketle bu derslerin programları çalışma kapsamına alınmıştır.

VI. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Çocuk hakları eğitimi, şu üç bileşeni içerir:

- Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'yi tanımakla başlayarak çocuk hakları konusunda gerekli, yeterli ve uygun bilgiyi edinmek,
- Çocuk haklarını çocukların kendilerini güvende hissettikleri, diğer çocuklar ve yetişkinlerle etkileşim içinde oldukları, insan haklarının ve çocuk haklarının uygulandığı ve saygı gösterildiği bir ortamda (çocuk hakları arcılığıyla) öğrenmek.
- Çocuk haklarını kullanmak, çocuk haklarını korumak ve çocuğun gelişimsel gereksinimlerini karşılamak konusunda çocuk hakları için duyarlılık oluşturmak.

Bu açıdan bakıldığında ilköğretim öğrencilerinin çocuk hakları konusunda eğitim alabilecekleri yerler aile, okul ve çevredir. Çocuk bulunduğu her ortamda tanımda sözü edilen üç bileşen açısından olumlu ya da olumsuz, açık ya da örtük bir öğrenme deneyimi yaşar. Örneğin okulda aldığı eğitim programı ona çocuk hakları konusunda bilgi verirken, öğretmen tutumları ve okul ortamında çocuk haklarının hayata geçiş düzeyi de diğer boyutlarda bu öğrenmeye olumlu ya da olumsuz katkı yapar. Dolayısıyla, çalışmada bu üç boyutun da araştırılması beklenir. Bununla birlikte

her bir başlık ayrı bir araştırma konusu olacak kadar kapsamlıdır. Örneğin çocuk haklarının okul ortamındaki gerçekleşme düzeyi insan hakları ve çocuk haklarının temelinde yatan hoşgörü, saygı, adalet, özgürlük gibi kavramlar da dikkate alındığında başlı başına bir araştırma konusudur. Bu nedenle bu araştırma kapsamında öncelikle, çocuk hakları konusunda bilgi düzeyini belirleyecek birinci etken olarak ilköğretim programları incelenmiştir. Bununla birlikte araştırmada, çocukların bu bilgiyi davranışa dönüştürme ve içselleştirmelerine yol açacak eğitim materyalleri, öğretmen, okul ortamı, aile gibi diğer etmenlere ilişkin alanyazından edinilen görüş ve önerilerde de bulunulacaktır. İlköğretim programları ele alınmakla birlikte, çalışma yalnızca çocuk haklarının ilköğretimde yer alış biçimi ile ilgilenmekte, programları ve genel yaklaşımlarını değerlendirme gibi bir amaç gütmemektedir.

Ayrıca örgün eğitim esas alınmış, yaygın eğitim kapsam dışında bırakılmıştır. Örgün eğitimde de ilköğretim esas alınmıştır.

Bu çalışma sürerken ilköğretim programları 1-5. sınıflar için yenilenmiş ve 2005-2006 öğretim yılı itibariyle tüm ilköğretim okullarında yeni programın uygulamasına geçilmiştir. 6-8. sınıfların programlarının yenilenmesi çalışmaları ise kademeli olarak uygulamaya geçirilmiştir. Ancak daha öncede belirtildiği gibi bu araştırma programın uygulama biçimi, eğitim materyalleri ve sonuçları ile doğrudan ilgilenmemekte, programların içeriğine odaklanmaktadır. Programlardan yalnız sosyal, tarihsel ve kültürel içerikli olan zorunlu dersler çalışma kapsamına alınmıştır. Bu bağlamda ilköğretimdeki her öğrencinin almak zorunda olduğu temel ortak derslerin içeriğinde çocuk haklarına nasıl yer verildiği incelenmiş, seçimlik derslerin haftalık ders saati az olduğu için ve her okula göre değiştiği için seçimlik derslerle öğrencilere ulaşması muhtemel çocuk hakları içeriği gözardı edilmiştir.

Programlar analiz edilirken kategori yoğunluk puanlarına (KYP= Kategori frekansı / Toplam ortalama cümle sayısı) bakılmamıştır. Kategori yoğunluk puanı, her bir kategorinin programın bütünü açısından kapsadığı alanı betimlemektedir. Çalışmada, programların çocuk haklarını ne kadar kapsadığından çok nasıl yer verdiği, hangi kategorilere yer verdiği, kategoriler arasındaki sıklık farkları, her programda her kategoriye yer verilip verilmediği, program genelinde çocuk haklarının sınıflara göre dağılım biçimleri ile ilgilenilmiştir. Alanyazında çocuk haklarının bir programın içinde hangi yoğunlukla yer alması gerektiğine ilişkin çalışmalara da rastlanmamıştır.

Aile ve çocuğun bulunduğu diğer ortamların, çocuğun, çocuk haklarına ilişkin bilgi ve tutumlarının oluşmasına etkileri bu araştırma kapsamında ele alınmayacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

YÖNTEM

I. ARAŞTIRMANIN DESENİ

Araştırma nitel araştırma yaklaşımı ile yapılmıştır. Çocuk hakları eğitiminin belli başlı ülkelerde ve Türkiye'deki durumu bu konudaki alanyazın incelenerek tanımlanmaya çalışılmıştır.

Araştırmada nitel araştırma desenlerinden durum çalışması kullanılmıştır. Durum çalışması Yin tarafından şu şekilde tanımlanmaktadır (1994): Durum çalışması özellikle olgu ve bağlam arasındaki sınırların net olmadığı ve birden fazla veri kaynağının olduğu durumlarda, güncel bir olguyu, kendi gerçek yaşam çerçevesi bağlamında inceleyen bir araştırma yöntemidir.

Çalışma, amaç bağlamında betimsel bir çalışma niteliğindedir. İlköğretim programlarında çocuk haklarına nasıl yer verildiğini tanımlamayı hedeflemektedir (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2008).

2007-2008 öğretim yılı sosyal, tarihsel ve kültürel içerikli ilköğretim derslerinin programları içerik çözümlemesi yöntemiyle (Krippendorff, 1980; Öğülmüş, 1991) analiz edilerek çocuk haklarına nasıl yer verdikleri belirlenmeye çalışılmıştır.

Veri toplama yöntemi olarak "doküman incelemesi" yöntemi kullanılmıştır. Doküman incelemesinin zayıf yönleri olarak belirtilen (Yıldırım ve Şimşek, 2005) dokümanlarda standart bir formatın olmaması ve kodlama zorluğu göreceli olarak program incelemeleri için çok etkili olmamıştır. Çünkü programlarda izlenen format küçük sapmalar olmakla beraber birbirinden çok farklı değildir.

II. ARAŞTIRMANIN VERİ KAYNAKLARI

Araştırmanın ilk yedi alt problemi için ihtiyaç duyulan veriler alanyazın taraması yolu ile derlenmiştir.

Sekizinci alt problem kapsamında ilköğretim programlarında çocuk haklarına nasıl yer verildiğini belirlemek için tüm zorunlu sosyal, kültürel ve tarihsel derslerin programları bu araştırmanın evrenini oluşturmuştur. Bu alt problem kapsamında programların tamamına ulaşıldığı için örneklem alma yoluna gidilmemiştir. Araştırmanın evrenini oluşturan programlar şunlardır:

- Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflar, yürürlük: 2007-2008)
- Hayat Bilgisi Dersi(1, 2 ve 3. sınıflar, yürürlük: 2005-2006)
- İlköğretim ve Ortaöğretim Kurumları Sınıf Rehberlik Dersi (1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8. sınıflar, yürürlük: 2006–2007)
- İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi (4 ve 5. sınıflar, yürürlük: 2005-2006, 6 ve 7. sınıflar, yürürlük 2006-2007, 7.sınıfın değiştirilmiş hali 2007-2008)
- Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersi (8. sınıf, yürürlük: 2008-2009)
- İlköğretim Trafik ve İlk Yardım Dersi (4 ve 5. sınıflar, yürürlük: 2007–2008)
- Türkçe Dersi (1, 2, 3, 4 ve 5. sınıflar, yürürlük: 2005-2006, 6, 7 ve 8. sınıflar, yürürlük: 2006-2007)
- İlköğretim Müzik Dersi (1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflar, yürürlük: 2007-2008)

- İlköğretim Görsel Sanatlar Dersi (1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflar, yürürlük: 2007-2008)
- İlköğretim Beden Eğitimi Dersi (1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflar, yürürlük: ilk altı sınıftan başlamak üzere kademeli olarak 2006–2007)
- İlköğretim Seçmeli Medya Okuryazarlığı Dersi (6, 7 ve 8. sınıflar, yürürlük: 2007-2008)
- İlköğretim Seçmeli Düşünme Eğitimi Dersi (6, 7 ve 8. sınıflar, yürürlük: 2007-2008)

Tablo 1'de görüldüğü gibi ilköğretim okullarının her bir sınıf için belirlenen toplam haftalık ders saati 28 saat zorunlu derslerden ve 2 saat de seçmeli derslerden olmak üzere toplam 30 saattir. Okutulacak seçmeli dersler, öğretim yılı başında okulun ve çevrenin şartları, öğrencilerin ilgi, istek ve ihtiyaçları ile velilerin görüşleri de dikkate alınarak "Seçmeli Dersler" bölümünden öğretmenler kurulunca belirlenir. Herhangi bir seçmeli dersin seçilebilmesi için o dersin bir önceki yılda seçilmiş olması şartı aranmaz. Okullar, öğrencilerin ihtiyaçlarını dikkate alarak seçmeli ders çeşidini Bakanlık onayı ile artırabilirler. Bu durumda, hazırlanacak programın / programların Bakanlıkça onaylanması gerekir. Bu bağlamda toplam ders saatleri içerisinde seçmeli ders saatlerinin yoğunluğu az olduğu için de bu dersler çalışma kapsamına alınmamıştır. Programların Türkiye'nin değişik yörelerinde ihtiyaçlara göre uyarlanabilmesi bakımından seçmeli derslerin önemli olduğu açıktır. Seçimlik derslerin çocuk haklarına nasıl yer verdiğini örneklemek amacıyla, sınıflar düzeyinde yapılan değerlendirmelere katılmaksızın, Bakanlıkça belirlenmiş seçmeli dersler arasından özellikle medya okuryazarlığı ve düşünme eğitimi programları konuları bakımından çocuk haklarını içereceği düşünüldüğünden çalışma kapsamına alınmıştır.

Tablo 1: *İlköğretim Okulları Haftalık Ders Çizelgesi (Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı'nın 04.06.2007 tarih ve 111 sayılı kararı ile kabul edilmiştir)*

DERSLER		SINIFLAR							
		1	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**	**8**
ZORUNLU DERSLER	Türkçe	12	12	12	6	6	5	5	5
	Matematik	4	4	4	4	4	4	4	4
	Hayat Bilgisi	5	5	5					
	Fen ve Teknoloji				4	4	4	4	4
	Sosyal Bilgiler				3	3	3	3	
	T.C.İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük								3
	Yabancı Dil				3	3	4	4	4
	Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi				2	2	2	2	2
	Görsel Sanatlar	2	2	2	1	1	1	1	1
	Müzik	2	2	2	1	1	1	1	1
	Beden Eğitimi	2	2	2	2	2	1	1	1
	Teknoloji ve Tasarım						2	2	2
	Trafik Güvenliği				1	1			
	Rehberlik/Sosyal Etkinlikler	1	1	1	1	1	1	1	1
Zorunlu Ders Saati Toplamı		28	28	28	28	28	28	28	28
SEÇMELİ DERSLER	Yabancı Dil				2	2	2	2	2
	Sanat Etkinlikleri (Drama, Tiyatro, Halk Oyunları, Enstrüman, Resim, Fotoğrafçılık, Heykel vb.)	1	1	1	2	2	2	2	2
	Spor Etkinlikleri (Güreş, Futbol, Basketbol, Voleybol, Masa Tenisi vb.)	1	1	1	2	2	2	2	2
	Bilişim Teknolojileri	1	1	2	2	2	2	2	2
	Satranç	1	1	1	1	1	1	1	1
	Düşünme Eğitimi						1	1	1
	Halk Kültürü						1	1	1
	Tarım						1	1	1
	Medya Okuryazarlığı						1	1	1
	Takviye ve Etüt Çalışmaları	1	1	1					
Seçmeli Ders Saati Toplamı		2	2	2	2	2	2	2	2
Genel Toplam		30	30	30	30	30	30	30	30

III. VERİLERİN TOPLANMASI VE ÇÖZÜMLENMESİ

Araştırmanın ilk yedi alt problemi için gerek duyulan verilere alanyazın ve mevzuat taraması yolu ile ulaşılmış, sekizinci alt probleme ilişkin veriler ise sosyal, tarihsel ve kültürel içerikli ilköğretim ders programları incelenerek temin edilmiştir.

Bu süreçte yapılan çalışmalar doküman incelemesinin (Yıldırım ve Şimşek, 2005, 193 vd.) aşamaları gözetilerek aşağıda açıklanmıştır:

A. Dokümanlara Ulaşma

Yeni ilköğretim programlarının geliştirilmesi, pilot çalışmasının yapılması ve son halini alması her ders için ayrı bir takvimle sonuçlanmıştır. Yukarıda da belirtildiği gibi programların yürürlüğe giriş tarihleri de buna göre farklılaşmıştır. Bu süreci tamamlayan programların basımı yapılmış, bazı programlar için ise basımdan sonra dahi bir kısım değişikliklerin yapılması söz konusu olmuştur. Programların basılı metinleri İlköğretim Genel Müdürlüğü'nden temin edilmiş ve sonrasında yapılan değişiklikler, ilgili Genel Müdürlüğün Internet sayfasından temin edilerek incelemede değiştirilmiş biçimi dikkate alınmıştır. Ancak Genel Müdürlüğün internet sayfasından temin edilen programların bazılarında tekrarlar ya da eksik gibi görülen metin numaralamaları belirlenmiştir. Bununla birlikte ilgili Genel Müdürlük tarafından**,** web sayfasında yer alan biçiminin programların son hali olduğu bilgisi verildiği için bu hatalar göz ardı edilmiş, hataen tekrarlanan kısımlar kodlamada esas alınmamıştır.

B. Dokümanları Anlama

İlköğretim programları büyük ölçüde birbirine benzer formatta hazırlandığı ve izlenen formata ilişkin açıklamalar da yer aldığı için, programların belirli bir

sistem içinde ve birbirleriyle karşılaştırmalı olarak çözümlenmesinde bir sorun yaşanmamıştır. Programlar genel olarak program vizyonunun, temel yaklaşım ve yapısının, öğrenme-öğretme sürecinin anlatıldığı bir bölümden sonra, sınıflara göre ayrıştırılmış program kazanımlarına, etkinlik ve ölçme-değerlendirme önerilerine yer vermektedir. Yalnızca Türkçe 6, 7 ve 8. sınıfların programlarında bazı kazanımlar sınıflara göre ayrıştırılmamıştır. Araştırmacı, program geliştirme sürecinde çalışan görevli öğretmenlerle ve İlköğretim Genel Müdürlüğü yetkilileri ile de iletişim kanalını açık tutarak, anlaşılmayan noktalarda danışma ve görüşme olanağı yaratmıştır.

C. Veriyi Analiz Etme

Araştırmada programlar içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiştir.

Analize konu olan veriden örneklem seçme: Araştırmada tüm evrene ulaşıldığı için örneklem belirleme yoluna gidilmemiştir. Ancak program metinlerinde giriş, özetleme içeren tablolar, ölçme-değerlendirme, kaynakça bölümleri genel felsefeyi içerdiği ve kazanımlara ilişkin olarak hazırlandığı için kategorilerin yer alış sıklığı açısından göreceli bir artış yaratacağından analizin dışında tutulmuştur. Araştırmacı, her programa ilişkin analizleri sunmadan önce analize dahil edilmeyen bölümlerin betimsel değerlendirmesine yer vermiştir.

Kategorileri geliştirme: Kategorilerin belirlenmesinde esas olan, birbirinden bağımsız ve birbirini dışlayan tarzda olmaları ve dolayısıyla aynı verinin birden fazla kategori altında yer alamamasıdır. Kategoriler ilgili alanyazındaki sınıflandırmalar da dikkate alınarak bu ilkeler doğrultusunda tablo 2'de görüldüğü gibi oluşturulmuştur:

Tablo 2: *Ön Denemede Kullanılan Çocuk Hakları Kategorileri*

Kategori 1: YAŞAMA HAKLARI	
1a. Madde 6	Yaşama, hayatta kalma ve gelişme hakkının korunması
1b. Madde 9	Kendi yararı açısından gerekli görüldüğü durumlar dışında anababasından ayrılmama hakkı
1c. Madde 18	Aile ve çocuğa bakmakla yükümlü kişilerin sorumlulukları
1d. Madde 24	Sağlık hizmetlerine erişim ve sağlığın korunması hakkı
1e. Madde 26	Sosyal güvenlikten yararlanma hakkı
1f. Madde 27	Uygun yaşam standartlarına sahip olma hakkı
1g. Madde 31	Dinlenme, eğlence ve kültürel etkinliklere katılma ve boş zamanlarını değerlendirme hakkı
Kategori 2: GELİŞME HAKKI	
2a. Madde 5	Ailenin haklarının korunması (Anababanın yönlendiriciliği ve yeteneklerinin gelişimi)
2b. Madde 7	Nüfusa kayıt, isim ve vatandaşlık, anababasını bilme ve onlar tarafından bakılma hakkının korunması
2c. Madde 8	Kimliğinin korunması
2d. Madde 10	Ailelerin yeniden bir araya gelmesinin kolaylaştırılması
2e. Madde 21	Evlat edinmenin izlenmesi
2f. Madde 23	Engelliler için özel bakım hakkı
2g. Madde 28-29	Nitelikli eğitim hakkı
Kategori 3: KORUNMA HAKLARI	
3a. Madde 2	Ayrımcılık yasağı
3b. Madde 11	Yasa dışı yollarla ülke dışına çıkarılma ve geri döndürülmemesine karşı korunma
3c. Madde 19	Her tür şiddete karşı korunma hakkı
3d. Madde 20	Aile bakımından yoksun çocukların korunması
3e. Madde 22	Mülteci çocukların korunması
3f. Madde 32	Ekonomik sömürüden korunma
3g. Madde 33	Madde bağımlılığından korunma
3h. Madde 34	Cinsel sömürüden korunma
3ı. Madde 35	Çocuk satışı ve kaçakçılığından korunmak
3j. Madde 36	Diğer tüm sömürü biçimlerinden korunma
3k. Madde 37	İşkence veya diğer zalimce, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele ve cezadan korunma
3l. Madde 38	Savaş ve silahlı çatışmadan korunma
3m. Madde 39	Çocuk mağdurların yeniden topluma kazandırılması
3n. Madde 40	Ceza hukukunda çocuklara yaklaşım
Kategori 4: KATILIM HAKLARI	
4a. Madde 3	Çocuğun yüksek yararı (çocuğun gereksinimlerinin göz önünde bulundurulması)
4b. Madde 12	Kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme ve dinlenilme hakkı
4c. Madde 13	Görüşlerini ifade etme hakkı
4d. Madde 14	Düşünce, din ve vicdan özgürlüğü
4e. Madde 15	Dernek kurma ve barış içinde toplanma hakkı
4f. Madde 16	Özel yaşamına saygı hakkı
4g. Madde 17	Kitle iletişim araçlarına ve diğer bilgi kaynaklarına erişim

Bu kategoriler oluşturulurken bazı maddeler çeşitli gerekçelerle dışarıda bırakılmıştır. Örneğin azınlıklara ya da yerli halklara mensup çocukların kendi kültürlerini yaşama, kendi dininin gereklerini yerine getirme ve kendi dilini kullanma hakkı, yani madde 30, madde 2; ayrımcılık yasağı ve madde 14; düşünce, din ve vicdan özgürlüğü altında değerlendirilmiş ve ayrı bir analiz unsuru sayılmamıştır. Yine madde 25'de öngörülen çocuk hakkında alınan tedbirlerin düzenli aralıklarla gözden geçirilmesi hakkı çok detaylı ve yöntem içeren bir yol gösterme niteliği taşıdığından kategorilere dahil edilmemiştir. Bunların dışında kalan 41-54. maddeler arasındaki hükümler ise daha çok Sözleşme'nin uygulanması ile ilgili düzenlemeler içerdiği için kapsama alınmamıştır. 42. maddedeki yükümlülük ise eğitim hakkının içeriği ve amaçları kapsamında değerlendirilmiştir. Yine tüm kategoriler altında değerlendirilebilecek genel bir ilke olan "çocuğun yüksek yararı" kategoriler oluşturulurken katılım hakları kategorisine dahil edilmiştir. Kategoriler oluşturulurken, özellikle Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin raporlamasına ilişkin kılavuzlarda yer verilen; genel ilkeler (maddeler 2, 3, 6,12), kişisel haklar ve özgürlükler (maddeler 7, 8, 13-17 ve 37a), aile ortamı ve alternatif bakım (maddeler 5, 18 paragraf 1-2, 9-11, 19-21, 25, 27 paragraf 4, 39), temel sağlık ve gönenç (maddeler 6, 18 paragraf 3, 23, 24, 26, 27 paragraf 1-3), eğitim, boş zaman ve kültürel etkinlikler (maddeler 28, 29, 31), özel koruma önlemleri (maddeler 22, 38, 39, 40, 37 b-d, 32-36) sınıflandırmasının daha sağlıklı bir bütünlük oluşturduğu ancak hak temelli bir yaklaşımı ve raporlamayı sağlamak konusunda, yukarıda benimsenen sınıflamaya göre daha zayıf olduğu düşünülmüştür. Bununla birlikte analizler madde bazında yapıldığı için tez sonuçlarının bu tür bir sınıflama ile yeniden analiz edilerek ülke raporlarında kullanılması mümkündür.

Bu kategoriler doğrultusunda yapılan ön deneme çalışmasında çocuk hakları konusunda UNICEF Türkiye Temsilciliği'nde çalışmakta olan iki uzman ve araştırmacı eş zamanlı olarak Hayat Bilgisi programı üzerinde kodlama yapmıştır.[4] Uzmanlardan biri daha sonra güvenirlik çalışmasında da katkıda bulunmuştur.

Örnek veri seti olarak alınan Hayat Bilgisi programı, 1, 2 ve 3. sınıf programlarını içermektedir. Program giriş, programın vizyonu, temel yaklaşımı ve yapısı, öğrenme-öğretme süreci, ölçme ve değerlendirme ve sınıflara göre ayrıştırılmış kazanımlardan oluşmaktadır. Araştırmacı, programın basılmış metni üzerinde, uzmanlar ise Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı'nın web sayfasından temin edilen çıktılar üzerinde çalışmışlardır. Her iki uzmana da çalışmanın geneli ve kategorilere ilişkin bir oryantasyon verilmiş, kodlamada kullanılmak üzere detaylı bir yönerge özellikle verilmemiştir. Programın bir bütün olarak incelenmesi istenmiş, hiçbir bölüm dışarıda bırakılmamıştır. Uzmanlara aşağıdaki kodlama tablosu verilmiştir (Tablo 3). Çalışmanın amaçları arasında çocuk hakları konularının sınıflara göre nasıl dağıldığını belirlemek de yer aldığı için bu tablonun, programların tüm sınıflar için geçerli ortak bölümleri ve her bir sınıf için ayrı ayrı kodlanması istenmiştir. Kodlama yapılırken, pozitif kullanımlar ile hakkın karşıtı kullanımını ifade etmek üzere negatif kullanımların da sayılması istenmiştir.

---

[4] UNICEF Türkiye Temsilciliği Çocuk Koruma Sorumlusu Bürge Akbulut ve Eğitim Bölümü Kıdemli Program Asistanı Ertan Karabıyık.

Tablo 3: *Ön Denemede Kullanılan Örnek Kodlama Tablosu*

Kategoriler	**Hayat Bilgisi – Ortak bölümler**			**Toplam**	
	Pozitif Kullanım (+1)	**Negatif Kullanım (-1)**	**Örnek İfadeler, Açıklama ve Notlar**	**f**	**%**
Kategori 1: Yaşama Hakları					
1a. Madde 6					
1b. Madde 9					
1c. Madde 18					
.....					
Kategori 2: Gelişme Hakkı					
2a. Madde 5					
2b. Madde 7					
2c. Madde 8					
.....					
Kategori 3: Korunma Hakları					
3a. Madde 2					
3b. Madde 11					
3c. Madde 19					
.....					
Kategori 4: Katılım Hakları					
4a. Madde 3					
4b. Madde 12					
4c. Madde 13					
....					
TOPLAM					

Kodlama sonuçlarına bakıldığında şunlar gözlemlenmiştir:

– Programın basılı formatı ile web sayfasından alınan çıktı arasında küçük de olsa farklılıklar olduğu tespit edilmiş, web sayfasından temin edilen çıktılarda bazı tekrarlar ve eksiklik varmış gibi görünen numaralama sorunlarına rastlanmıştır. Bu doğrultuda, Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı ile görüşülerek programın son hallerinin web sayfasında yer alan biçimi olduğu öğrenilmiş ve eldeki programların son hali olup olmadığı dikkatle incelenmiştir.

- Birinci uzman ile ikinci uzmanın kodlamaları arasında mesleki eğilim ve donanımlarından kaynaklı bir eğilim farkı olduğu gözlemlenmiştir. Birinci uzman çocuk koruma programları alanında, ikinci uzman ise eğitim alanında çalışmaktadır. Birinci uzmanın doğrudan herhangi bir çocuk hakkı ile ilintisi olmayan dolaylı ilintili kazanımları koruma hakları ile ilintilendirdiği, ikinci uzmanın ise aynı kazanımları eğitimle ilintilendirerek gelişim hakları altında kodlama yaptığı görülmüştür. Bu nedenle güvenirlik çalışması için hazırlanan yönergede (EK-1) kazanımların doğrudan ilintili olduğu kategori altında kodlanması ve dolaylı ilintili bulunanların kodlanmaması önerilerek mesleki eğilimlerin kontrol altına alınması sağlanmıştır.
- Birinci uzman programın tamamını kodlamış, ancak bazen paragrafları, bazen de birbirini izleyen ve açıklayan cümleleri bir bütün olarak dikkate almış ve bu bağlam biriminde geçen alt kategorileri bir kez saymıştır. Uzman, gerekçe olarak bağlam birimi oryantasyon çalışmasında belirtildiği gibi cümle ya da başlık, tek satır olma durumunda ise tek sözcük olarak alındığında kategorilerin sıklık sayısının artacağını, ancak bunun gerçekte ilgili kategoriye daha fazla yer ve önem verildiği anlamına gelmeyeceğini belirtmiştir. Bu gerekçe haklı olmakla birlikte, uzmanın bu işlemi yaparken bağlam biriminde geçen farklı kategorileri göz ardı ettiği ve ana kategori üzerinden değerlendirme yaptığı durumlar da gözlemlenmiştir. Uzmanın aynı paragrafı hem negatif kullanım, hem de pozitif kullanım olarak kodladığı durumlara bir örnek olarak şu paragraflar ilgi çekicidir;

"Öğrenme ortamı her çocuk için hiçbir zaman mükemmel değildir. Mükemmele yakın bir öğrenme ortamı sağlanabilmesi için, öğrenme ortamı düzenlenirken öğrencilerin öğrenme biçimleri, farklı zeka türlerine sahip oldukları ile öğrenme stratejileri göz önünde bulundurulmalıdır. Öğrenme stillerine göre öğrenciler hayalci, düşünür, karar veren, aktör, görsel – işitsel ve dokunsal olarak gruplandırılabilirler." (MEB, 2005a , 95.)

Birinci uzman bu paragrafı farklı öğrenme stillerini dikkate alması açısından "3a.Madde 2: Ayrımcılık Yasağı" kapsamında değerlendirmiş, ancak son cümledeki gruplandırmayı, etiketleme riski taşıması nedeniyle aynı maddenin karşıt kullanımı olarak değerlendirmiştir.

"Bir öğrenciden, çantasındaki bütün eşyaları masasının üzerine boşaltmasını isteyin. Bu eşyaları kiminle aldığı ve nasıl seçtiği hakkında bir sohbet başlatın. Sınıftaki diğer öğrenciler de bu sohbete sorularıyla katılsınlar." (MEB, 2005a, 112)

Birinci Uzman, bu paragrafı "4b.Madde 12: Kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme ve dinlenilme hakkı" kapsamında negatif kullanım olarak değerlendirmiştir. Uzmana göre, çocuğun kendisini ilgilendiren kişisel eşyalarının seçiminde çocuğun görüşünün alınmasının beklendiği bir konuda, çocuğun çantasındaki eşyaları boşaltmak isteyip istemediğinin sorulmuyor olması bu madde kapsamında negatif bir örnek oluşturmuştur. Etkinliğin devamında süreç anlatılmakta ve etkinliğin amacının çocuğun karar verme becerisi kazanması olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle araştırmacı, bu paragrafı 4b'nin pozitif kullanımı olarak değerlendirirken, ilk cümleyi de "4f.Madde 16: Özel yaşamına saygı hakkı" kategorisinde negatif kullanım olarak değerlendirmeyi uygun bulmuştur. Çünkü, öğrencilerin çantasının onun özel alanı olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Bir başka örnekte ise;

Resimdeki gibi bir durumu gördüğünde sen ne yapardın? Nasıl?

……

……

……

(MEB, 2005a, 128)

Birinci Uzman, bu etkinliği de "1c. Madde 18: Aile ve çocuğa bakmakla yükümlü kişilerin sorumlulukları" kapsamında negatif kullanım olarak değerlendirmiş, araştırmacı ise ailelerin ev kazalarını önleme konusundaki sorumluluklarını anlatan bir etkinlik olması nedeniyle aynı madde bağlamında pozitif kullanım olarak değerlendirmiştir.

"Aile Albümü Yapıyoruz

Öğrencilerden aileleri ile ilgili fotoğraflar toplamaları ya da resim çizmeleri istenebilir. Bunları kartonlara yapıştırarak 'aile albümü' oluştururlar. Albümlerine bir ad verirler. Her öğrencinin aile albümümdeki bireyleri tanıtmasına fırsat verilir." (MEB, 2005a, 153)

Bu etkinlik, birinci uzman tarafından "3d. Madde 20: Aile bakımından yoksun çocukların korunması" kategorisinde negatif kullanım olarak değerlendirilmiştir. Program genelinde aile ile ilgili kazanımlarda aile bakımından yoksun çocukların genel olarak dikkate alınmadığı gözlemlenmiştir. Araştırmacının ön denemede üzerinde çalıştığı programın ilk baskısında yalnızca bir yerde *" Kısa bir özgeçmiş hazırlayarak kendini tanıtır"* kazanımı için örnek olarak verilen *"öğrencilerin anne ve babalarıyla görüşme yaparak kendi ad ve soyadlarının anlamlarını öğrenmeleri istenir."* etkinliğinde *"anne ve babası olmayan*

öğrenciler"in akrabaları, aile dostlarıyla veya komşularıyla" bu görüşmeyi yapacağı belirtilmiştir. Programın son halinde ilgili kazanım korunduğu halde etkinlik önerisi tümden kaldırılmıştır (İlköğretim Hayat Bilgisi Dersi (1, 2 ve 3. Sınıflar) Öğretim Programı, Eğitim Amacıyla Hazırlanan Taslak Baskı, 2005).

Bu bağlamda araştırmacı ve ikinci uzmanın programdaki negatif kodlamalarının, birinci uzmana kıyasla daha az olduğu görülmüş ve kodlama detayları da incelendiğinde, negatif kullanımların kodlama işlemine dahil edilmesi yerine betimsel olarak analiz edilmesinin daha uygun olduğu sonucuna varılmıştır.

- İkinci uzman ise bağlam birimi olarak yönergeye uygun davranmış, ancak programın bütünü bu anlamda kodlandığında özellikle "2g. Madde 28-29: Nitelikli eğitim hakkı" araştırmacının kodlamasının 4 katı kadar bir sıklıkla programda yer almıştır. Diğer kategorilerde araştırmacı ile bir tutarlılık sağlanmış olmasına karşın, bu tek kategorideki yoğunluk oransal tutarlılığı negatif etkilemiştir. Yine ikinci uzmanın belli kategorilerde araştırmacıdan farklı kodlama yaptığı ya da araştırmacı tarafından doğrudan bir kategori ile ilintilendirilemediği için kodlanmayan ifadeleri de dolaylı ilinti kurarak kodladığı görülmüştür. Özellikle araştırmacıdan farklı olarak programın geliştirmeyi hedeflediği tüm becerileri Sözleşme'nin 29/a bendi "Çocuğun kişiliğinin, yeteneklerinin, zihinsel ve bedensel yeteneklerinin mümkün olduğunca geliştirilmesi" kapsamında değerlendirerek, bu madde içinde kodlağı görülmüştür. Bu anlamda doğal olarak eğitimin amaçları ile ilintili birçok ifade "2g. Madde 28-29: Nitelikli eğitim hakkı" olarak kodlanmış ve sıklığı artırmıştır. İkinci uzmanın kodlamalarından bazı örnekler Tablo 4'de belirtilmiş ve araştırmacı ile farkları özellikle vurgulanmıştır:

Tablo 4: *İkinci Uzmanın Kodlama Örnekleri*

Kategori 1: Yaşama Hakkı	**Programdaki bölüm**
1a. Madde 6: Yaşama, hayatta kalma ve gelişme hakkının korunması	*"Benim eşsiz yuvam"*- (Araştırmacı tarafından doğrudan herhangi bir kategori ile ilintili bulunmadığı için kodlanmamıştır.)*"program, bireyin yaşam kalitesinin arttıracak temel becerileri kazanmasına yardımcı olmalıdır"*-(Araştırmacı tarafından 2g olarak kodlanmıştır)
1f. Madde 27: Uygun yaşam standartlarına sahip olma hakkı	*"Program aracılığıyla öğrencilere kazandırılmak istenen temel bilgi ve beceriler, gerçek yaşamda çocuğun gereksinimleriyle örtüşmelidir"-(*Araştırmacı tarafından 2g olarak kodlanmıştır)
1g. Madde 31: Dinlenme, eğlence ve kültürel etkinliklere katılma ve boş zamanlarını değerlendirme hakkı	*"eğlenceli ve çocukların zevkle katıldıkları bir ders olmalıdır"*-(Araştırmacı tarafından interaktif öğrenmeyi teşvik etmesi açısından 2g olarak kodlanmıştır)
Kategori 2: Gelişme Hakkı	
2a. Madde 5: Ailenin haklarının korunması (Anababanın yönlendiriciliği ve yeteneklerinin gelişimi)	*"Okula başlamadan çocukların dünyası, aileleriyle ve ailelerin çocuklara sağlayabildiği olanaklarla sınırlıdır."*-(Araştırmacı tarafından 1c olarak kodlanmıştır.)
2g. Madde 28-29: Nitelikli eğitim hakkı	*"okul, çocuklara yeni fırsatlar sunarak daha geniş bir dünyaya açılmalarını sağlar."* *"okul heyecanım"* *"Okul, çocuklara yeni fırsatlar sunarak daha geniş bir dünyaya açılmalarını sağlar."* (Araştırmacı tarafından doğrudan herhangi bir kategori ile ilintili bulunmadığı için kodlanmamıştır.)
Kategori 3: Korunma Hakları	
Kategori 4: Katılım Hakları	
4a. Madde 3: Çocuğun yüksek yararı (çocuğun gereksinimlerinin göz önünde bulundurulması)	*"çocuk merkezli olmalı"-(*Her iki uzman tarafından da 4a kapsamında değerlendirilmekle beraber, araştırmacı ifadenin geçtiği cümle bağlamında programın nasıl olması gerektiğine vurgu yapıldığı için 2g kapsamında değerlendirilmiştir.)
4b. Madde 12: Kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme ve dinlenilme hakkı	*"çocuğun bakış açısını yansıtmalı"* *"öğrenci...öğrenme-öğretme sürecine aktif olarak katılmalıdır"* *"kendisine sunulan uyaranları yorumlamalı, anlamlandırmalı ve bilgiyi bizzat kendisi yapılandırmalıdır"*

Ön deneme sonuçları dikkate alınarak güvenirlik çalışmasından önce şu tedbirler alınmıştır:

- Programları hazırlayan gruplar birbirinden farklı olduğu için temelde aynı başlıklar altında hazırlanmasına karşın, bazı programlarda programın genel felsefesinin anlatıldığı bölümler çok uzun tutulmuş ve kazanımlara ilişkin ana temaların bolca tekrarlanması söz konusu olabilmiştir. Bu nedenle kodlamada yalnızca kazanım ve önerilen etkinlikler ile o ders ile ilişkilendirilen ara disiplinler tablosunun dikkate alınması, diğer bölümlerin ise betimsel analizinin yapılmasına kararlaştırılmıştır. Bu sonuç, kodlama tablosundaki ortak bölümün çıkarılmasını gerektirmiştir.
- Kazanımlar kodlanırken, kazanımda kodlanan kategori ya da kategoriler, önerilen etkinlikler ve açıklamalar bölümünde tekrarlanıyor ise yanıltıcı bir sıklık durumunu önlemek için yeniden kodlanmaması, bu bölümlerin ancak kazanımlarda kodlanan kategori ya da kategoriler dışında bir kategoriye yer vermesi durumunda kodlanması kararlaştırılmıştır.
- Negatif kullanımların da yukarıda açıklanan nedenlerle yalnızca betimsel analizinin yapılması ve kodlama tablosunda örnek ifadeler, açıklama ve notlar bölümüne işlenmesine karar verilmiştir.
- Türkçe 6-8. sınıf programında sınıflara göre ayrıştırılmamış kazanımlar her sınıfta da verileceği için her sınıfa eşit olarak kodlanmış, bu kodlamalara sınıflara göre ayrıştırılmış kazanımlar

ayrıca eklenmiştir. Önerilen etkinlikler ise sınıflar göre ayrıştırılmadığından toplam sıklık üç sınıf arasında paylaştırılmıştır.

- İlköğretim Seçmeli Medya Okuryazarlığı Dersi ve Düşünme Eğitimi Dersleri seçimlik ders olduğu için çocuk hakları konularının sınıflara dağılımı analiz edilirken dikkate alınmamıştır.

Ön deneme sonuçlarına göre kategoriler Tablo 5'de görüldüğü biçimde yeniden geliştirilmiş, bazı kategoriler birleştirilmiş ve farklı kodlama riskini azaltacak biçimde detaylandırılmıştır. Örneğin "**1f. Madde 27:** Uygun yaşam standartlarına sahip olma hakkı", "**1c. Madde 18:** Aile ve çocuğa bakmakla yükümlü kişilerin sorumlulukları" ile birleştirilerek "**1c. Madde 18/27:** Aile ve çocuğa bakmakla yükümlü kişilerin sorumlulukları ve uygun yaşam standartlarına sahip olma hakkı" olarak yeniden düzenlenmiştir. Aynı biçimde "**2e. Madde 21:** Evlat edinmenin izlenmesi", **"3d. Madde 20:** Aile bakımından yoksun çocukların korunması" ile birleştirilerek "**3d. Madde 20/21:** Aile bakımından yoksun çocukların korunması ve evlat edinmenin izlenmesi" olarak ifade edilmiştir. Bu değişiklikler daha çok ön denemenin sonucunda anlamsal bütünlük açısından yapılan değişikliklerdir. Bunun dışında kodlamada en çok karışıklık yaşanan kategorilerin de içeriklerinin ayrıştırılmasına özen gösterilmiş ve ön denemede yapılan yanlış ve doğru kodlama örnekleri verilerek araştırmacıların farklı niteliklerinin farklı sonuçlar doğurması riski kontrol edilmeye çalışılmıştır.

Tablo 5: *Kodlamaya Esas Alınan Çocuk Hakları Kategorileri*

Kategori 1: Yaşama Hakları	**Açıklama**
1a. Madde 4/6: Taraf devletlerin hakların uygulanması için tedbir alma yükümlülüğü ve yaşama, hayatta kalma ve gelişme hakkının korunması	✓ Taraf devletlerin hakların uygulanması amacıyla her tür yasal ve idari tedbiri alması ve kaynakları seferber etmesi ✓ Devletin çocuğun hayatta kalması ve gelişmesi için azami çaba göstermesi ✓ **Örnek:** Doğal afetlerden korunma, afet eğitimi vs. bu kapsamda değerlendirilmiştir. **"*Doğal afetler karşısında yapması gerekenleri belirleyerek ailesiyle birlikte hazırlık yapar." (s.162)*** ***"Her canlının bir yuvaya ihtiyacı olduğunu fark eder"*-(Araştırmacı tarafından doğrudan herhangi bir kategori ile ilintili bulunmadığı için kodlanmamıştır.)** ***"Benim eşsiz yuvam"*-(Araştırmacı tarafından doğrudan herhangi bir kategori ile ilintili bulunmadığı için kodlanmamıştır.)** ***"Kendini tanıma ve kişisel gelişimini izleme"*- (Araştırmacı tarafından 1a kapsamında değil, 4b kapsamında değerlendirilmiştir.)** ***"program, bireyin yaşam kalitesini arttıracak temel becerileri kazanmasına yardımcı olmalıdır"-(*Araştırmacı tarafından 2g olarak kodlanmıştır-ön deneme sonunda 2f olarak numaralandırıldı)**
1b. Madde 9: Kendi yararı açısından gerekli görüldüğü durumlar dışında anababasından ayrılmama hakkı	✓ Devlet, ayrılığın çocuğun yüksek yararına olduğu yolunda bir karar verilmediği sürece, çocuğun ailesinden ayrılmamasını güvence altına alır. ✓ Bu tür bir ayrılık kararı çocuğun anabası tarafından kötü muamele ya da ihmale maruz kalması ya da anababanın ayrılması durumunda söz konusu olabilir. ✓ Bu süreçte ilgili bütün taraflara işleme katılma ve görüşlerini bildirme olanağı verilir. ✓ Çocuğun yararı aksini gerektirmedikçe, ayrıldığı ebeveyni ile düzenli kişisel ilişki kurmaya hakkı vardır. ✓ Bu ayrılık Devlet tarafından yapılan bir işlemin sonucunda olmuş ise çocuğun esenliğine aykırı olmadıkça, ayrıldığı ebeveynin yeri konusunda bilgi verilecektir.
1c. Madde 18/27: Aile ve çocuğa bakmakla yükümlü kişilerin sorumlulukları ve uygun yaşam standartlarına sahip olma hakkı	✓ Çocuğun yetiştirilmesinde ve gelişmesinde anababa birlikte sorumluluk taşır. ✓ Bu kişiler çocuğun yüksek yararını gözeterek hareket ederler. ✓ Devlet anababanın bu sorumluluklarını yerine getirmesinde anababalara yardım eder. ✓ Devlet çocukların bakımı ile sorumlu kuruluşların ve hizmetlerinin gelişmesini sağlar. ✓ Devlet çalışan anababanın ve çocuklarının çocuk bakım hizmetlerinden yararlanabilmesi için her tür tedbiri alır. ✓ Her çocuğun bedensel, zihinsel, ruhsal, ahlaki ve toplumsal gelişmesini sağlayacak yeterli bir hayat seviyesine sahip olma hakkı vardır.

Kategori 1: Yaşama Hakları	**Açıklama**
	✓ Bu hayat şartlarının sağlama sorumluluğu, sahip oldukları imkanlar çerçevesinde öncelikle çocuğun anababasına aittir. ✓ Devlet, bu sorumluluğunu yerine getirme konusunda anababaya/bakmakla yükümlü olanlara özellikle beslenme, giyim ve barınma konularında yardım eder. ✓ Devlet, çocuğa karşı mali sorumluluğu bulunan kişilerin çocuğun bakım giderlerini karşılaması konusunda uygun tedbirleri alır. ✓ **Örnek:** Bu kapsamda değerlendirilebilecek kazanımlar ***"Ailedeki yardımlaşmayı ve görev dağılımını araştırır, dayanışmaya günlük hayattan örnekler gösterir."(s.154)*** ***"Doğal afetlerin etkilerinden korunmak için okuldaki güvenlik önlemlerinin gereğini yerine getirir."(s.146)-Araştırmacı tarafından 1c kapsamında değil 1 a kapsamında değerlendirilmiştir.*** ***"Bazı davranışları, önceki yıllarda tek başına yapamadığı halde şimdi yapabildiğini fark eder."(s.162)* (Araştırmacı tarafından doğrudan bu kategori ile ilintili bulunmadığı için kodlanmamıştır.)** ***"Program aracılığıyla öğrencilere kazandırılmak istenen temel bilgi ve beceriler, gerçek yaşamda çocuğun gereksinimleriyle örtüşmelidir"*-(İkinci uzman tarafından bu kapsamda değerlendirilmiş ancak araştırmacı tarafından 2g (ön deneme sonunda 2f olarak numaralandırıldı) olarak kodlanması daha uygun bulunmuştur.)**
1d. Madde 24: Sağlık hizmetlerine erişim ve sağlığın korunması hakkı	✓ Tıbbi bakım ve rehabilitasyon hizmeti veren kuruluşlardan yararlanma hakkı ✓ Bebek ve çocuk ölüm oranlarının düşürülmesi ✓ Temel sağlık hizmetlerini geliştirmek suretiyle bütün çocuklara tıbbi yardım ve tıbbi bakımın sağlanması ✓ Besleyici yiyecekler ve temiz içme suyu sağlanması yoluyla ve çevre kirlenmesinin tehlike ve zararlarının da göz önünde tutarak hastalık ve yetersiz beslenmeye karşı mücadele edilmesi ✓ Anneye doğum öncesi ve sonrası bakımın sağlanması ✓ Bütün toplumun, özellikle ana baba ve çocukların çocuk sağlığı ve beslenmesi, anne sütü ile beslenmenin yaraları, toplum ve çevre sağlığı ve kazaların önlenmesi konusunda temel bilgileri edinmesi ve uygulaması ✓ Koruyucu sağlık hizmetlerinin, ana baba rehberliğinin, aile planlaması eğitimi ve hizmetlerinin geliştirilmesi ✓ Çocukların sağlığı için zararlı geleneksel uygulamaların kaldırılması için tedbir alınması ✓ Bu hakların gerçekleşmesini tedricen sağlamak için uluslararası işbirliği yapılması ve bu konuda gelişmekte olan ülkelerin gereksinimlerinin özellikle dikkate alınması ✓ **Örnek:** Her tür kazaya karşı korunma, ilk yardım, sağlık, sağlık kültürü, beslenme ile ilişkili kazanımlar bu kapsamda kodlanabilir.

Kategori 1: Yaşama Hakları	**Açıklama**
1e. Madde 26: Sosyal güvenlikten yararlanma hakkı	✓ Devlet, çocuğun sosyal sigorta dahil sosyal güvenlikten yaralanma hakkını tanır ve gerçekleşmesini sağlamak için gerekli tedbiri alır.
1f Madde 31: Dinlenme, eğlence ve kültürel etkinliklere katılma ve boş zamanlarını değerlendirme hakkı	✓ Her çocuğun, dinlenme, boş zaman değerlendirme, oynama ve yaşına uygun eğlence etkinliklerine katılma hakkı vardır. ✓ Bu haktan yaralanma konusunda devlet, uygun ve eşit fırsatlar sağlanmasını teşvik eder. ✓ **Örnek:** ***"Günlük zamanının bir bölümünü ailesi ve yakın çevresiyle birlikte eğlenmek için harcar"*****-(s.158)** ***"eğlenceli ve çocukların zevkle katıldıkları bir ders olmalıdır"*****-(Araştırmacı tarafından interaktif öğrenmeyi teşvik etmesi açısından 2f olarak kodlanmıştır)**
Kategori 2: Gelişme Hakkı	**Açıklama**
2a. Madde 5: Ailenin/Çocuğa bakmakla yükümlü kişilerin sorumluluklarına hak ve ödevlerine saygı gösterilmesi (Anababanın yönlendiriciliği ve çocuğun yeteneklerinin gelişimi)	✓ Devlet, çocuğun yeteneklerinin geliştirilmesi için ana baba ya da çocuğa bakmakla yükümlü kişilerin çocuğa yol gösterme ve onu yönlendirme konusundaki sorumluluklarına, haklarına ve ödevlerine saygı duyar. ✓ **Örnek:** *Bu kapsamda kodlanabilecek ifadeler* ✓ ***"Ailenin dayanışma ve iş birliğİ yapılan özel bir çevre olduğunu kavrar."*** **(s.155)** ***"Ailesinde ve akrabaları arasında etik değerlere ne kadar önem verildiğini gözlemler."(s.155)*** **Bu kapsamda kodlanmaması gereken örnek ifade:** ***"Okula başlamadan çocukların dünyası, aileleriyle ve ailelerin çocuklara sağlayabildiği olanaklarla sınırlıdır."-(*****Araştırmacı tarafından 1c olarak kodlanmıştır.)**
2b. Madde 7: Nüfusa kayıt, isim ve vatandaşlık, anababasını bilme ve onlar tarafından bakılma hakkının korunması	✓ Derhal nüfus kütüğüne kayıt hakkı ✓ İsim ve vatandaşlık hakkı ✓ Ana babasını bilme ve onlar tarafından bakılma hakkı
2c. Madde 8: Kimliğinin korunması	✓ Devlet, vatandaşlığı, ismi ve aile bağları dahil olmak üzere çocuğun kimliğini koruma hakkına saygı gösterir. ✓ Kimliğini oluşturan bu unsurlardan yasaya aykırı olarak yoksun kalması durumunda Devlet, çocuğun kimliğine yeniden kavuşması için gerekli yardımda bulunur.
2d. Madde 10: Ailelerin yeniden bir araya gelmesinin kolaylaştırılması	✓ 9. madde kapsamındaki ayrılık, bir ülkeden giriş ya da çıkışı gerektiriyorsa, devletler bu konudaki talepleri olumlu, insani ve ivedi bir tutumla ele alır. ✓ Kişisel ilişki hakkının kullanılması konusunda da taraf devletler ülkeyi terk etme ve dönme hakkına saygı gösterirler. ✓ Bir ülkeyi terk etme hakkı yalnız ulusal güvenlik, kamu düzeni, kamu sağlığı, başkalarının hak ve özgürlüklerini korumak amacıyla kısıtlanabilir.
2e Madde 23: Engelliler için özel bakım hakkı	✓ Devletler zihinsel ya da bedensel özürlü çocukların saygınlıklarını güvence altına alan, özgüvenlerini geliştiren ve toplumsal yaşama etkin biçimde katılmalarını sağlayan koşullarda eksiksiz bir yaşama sahip olmalarını kabul eder.

Kategori 2: Gelişme Hakkı	**Açıklama**
	✓ Özürlü çocuğa ve ona bakmakla yükümlü olanlara gerekli yardımın yapılmasını teşvik ve taahhüt ederler. ✓ Bu yardım, yardım alanların parasal durumları ve olanaklar ölçüsünde ücretsiz yapılır. ✓ Bu yardım çocuğun genel ve mesleki eğitimi, tıbbi bakım hizmetleri, rehabilitasyon, meslek-iş edindirme programları, dinlenme-eğlenme olanakları sağlamak biçiminde olabilir.
2f. Madde 28-29: Nitelikli eğitim hakkı	✓ Eğitim hakkı fırsat eşitliği temelinde tedricen gerçekleştirilir. ✓ İlköğretim herkes için zorunlu ve parasızdır. ✓ Genel ve mesleki ortaöğretim olanaklarının tüm çocuklara açık olması sağlanır ve parasız yapmak için gerekli tedbirler alınır. ✓ Yüksek öğretim yetenekleri doğrultusunda herkese açık hale getirilir. ✓ Eğitim ve meslek seçimi için bilgi ve rehberlik tüm çocuklar için erişilebilir olmalıdır. ✓ Düzenli devamın sağlanması ve okulu terk oranlarının düşürülmesi için gerekli önlemler alınır. ✓ Okul disiplini çocuğun insan olarak taşıdığı saygınlıkla bağdaşır olmalıdır. ✓ Cehaletin ve okuma yazma bilmemenin sonlandırılması ve çağdaş eğitim yöntemleri ve bilimsel ve teknik bilgilere sahip olunmasını kolaylaştırmak için uluslararası işbirliği güçlendirilir. Gelişmekte olan ülkelerin gereksinimleri özellikle gözetilir. ✓ Eğitimin amaçları aşağıdakilere yönelik olmalıdır: - *Çocuğun kişiliğinin, zihinsel ve bedensel yeteneklerinin geliştirilmesi* - *İnsan hakları ve temel özgürlüklerine saygısının geliştirilmesi* - *Anababasına, kültürel kimliğine, dil ve değerlerine, yaşadığı veya geldiği ülkesinin ulusal değerlerine ve kendisininkinden farklı uygarlıklara saygısının geliştirilmesi* - *Anlayış, barış, hoşgörü, cinsiyetler arası eşitlik ve tüm insanlar arasında (hangi etnik, dini, ulusal, yerli halktan olursa olsun) dostluk ruhuyla özgür bir toplumda yaşantıyı sorumlulukla üstlenecek biçimde hazırlanması* - *Doğal çevreye saygısının geliştirilmesi* ✓ Bu madde asgari kurallara uygun olması koşuluyla gerçek ve tüzel kişilerin öğretim kurumu açma özgürlüğü ile çelişmez. ✓ **Örnek:** Bu kategoride eğitiminin geliştirmeyi istediği tüm özellikler kodlanırsa diğer kategoriler karşısında görece bir üstünlük sağlaması doğaldır. O nedenle ikinci uzman tarafından bu kapsamda kodlanmış ama kodlanmaması daha uygun bulunan örnek ifadeler aşağıda sıralanmıştır: ***"Doğal afetlerin çevreyi nasıl değiştirdiğini araştırır."*-(s.168)** ***" Dün, Bugün, Yarın" temasında geçen kavramları yerinde ve doğru bir biçimde kullanır."*- (s.168)** ***"okul, çocuklara yeni fırsatlar sunarak daha geniş bir dünyaya açılmalarını sağlar."*** ***"okul heyecanım"*** **(Yukarıdakiler araştırmacı tarafından doğrudan herhangi bir kategori ile ilintili bulunmadığı için kodlanmamıştır.)** ***"Öğretmeninin ve arkadaşlarının sözlerini kesmeden dinler"-(s.139)***

Kategori 3: Korunma Hakları	**Açıklama**
3a. Madde 2: Ayrımcılık yasağı	✓ Sözleşmedeki haklardan her çocuk ayrım gözetmeksizin yararlandırılır. ✓ Kendileri, anne babaları ya da yasal vasilerinin sahip oldukları ırk, renk, cinsiyet, dil, siyasal ya da başka düşünceler, ulusal, etnik ve sosyal köken, mülkiyet, sakatlık, doğuş ve diğer statüler nedeniyle ayrım gözetilmemesi ✓ Ana-baba, yasal vasi veya ailenin öteki üyelerinin düşünce, eylem ve inançları nedeniyle çocuğun ayrımcılığa ve cezaya uğramaması için her tür tedbirin alınması ✓ **Örnek:** "Farklılıklara saygı", "her bireyin eşsizliği fark ettirilir" gibi ifadeler açıklama nedeniyle 3a değil 2f kapsamında değerlendirilmelidir.
3b. Madde 11: Yasa dışı yollarla ülke dışına çıkarılma ve geri döndürülmemesine karşı korunma	✓ Devlet bu durumla mücadele için gerekli tedbirleri alır.
3c. Madde 19: Her tür şiddete karşı korunma hakkı	✓ Devlet, çocuğun bakımını üstlenen kişilerin yanında iken bedensel veya zihinsel saldırı, şiddet ve suiistimale her tür ihmal ve istismara karşı korunması için her tür yasal, idari, toplumsal ve eğitsel tedbirleri alır. ✓ Bu tedbirler önleme dahil idari ve adli tedbirler olabileceği gibi, çocuğun bakımını üstlenen kişilere gereken desteği sağlamak üzere sosyal programlar da olabilir. ✓ **Örnek:** Trafik kurallarını öğrenme ve uygulamaya ilişkin tüm kazanımlar ihmal olarak değerlendirildiği için bu bağlamda kodlanabilir. ***"Okulda çalışanların mesleklerini, görevlerini tanır ve acil durumlarda kimlere başvuracağını bilir"-(*s. 145)** ***"Güvenlik ve korunmayı sağlama becerisi"*-(s.145)**
3d. Madde 20/21: Aile bakımından yoksun çocukların korunması ve evlat edinmenin izlenmesi	✓ Geçici veya sürekli olarak aile bakımından yoksun kalan çocuk devletten özel koruma ve yardım görme hakkına sahiptir. ✓ Devlet bu çocuklara uygun bakım olanağını sağlar (evlat edinme, koruyucu aile, kurum bakımı gibi). ✓ Bu çözümler düşünülürken çocuğun yetiştirilmesinde süreklilik, çocuğun etnik, dinsel, kültürel ve dil kimliğine saygı esastır. ✓ Evlat edinmede çocuğun yüksek yararı esastır. ✓ Evlat edinmeye tüm bilgileri ve ilgililerin onayını dikkate alarak yetkili makam karar verir. ✓ Ülkelerarası evlat edinme, çocuğun kendi ülkesinde bakılması mümkün olmadığı durumda uygundur. Ancak kendi ülkesindekine eşdeğer güvence ve ölçütlerin izlenmesi esastır. Bu işlemin ilgililer için yasadışı bir para kazanma yolu olmaması için gerekli tedbirler alınır. ✓ Örnek: Programlarda genellikle aile bakımından yoksun olan çocukların bu durumu dikkate alınmamış ve klasik aile kavramına vurgu yapılmıştır. Bu nedenle ilgili bölümler negatif kullanım olarak değerlendirilmiş ve betimsel olarak analiz edilmiştir.
3e. Madde 22: Mülteci çocukların korunması	✓ Devlet, mülteci statüsü kazanmaya çalışan ya da mülteci olan çocuğun haklarının kullanması amacıyla koruma ve insani yardımdan yaralanması için gerekli tedbirleri alır. ✓ Devletler, mülteci çocuğu korumak, ona yardım etmek ve ailesi ile yeniden bir araya gelmesi için işbirliğinde bulunur.

Kategori 3: Korunma Hakları	**Açıklama**
3f. Madde 32: Ekonomik sömürüden korunma	✓ Çocuğun her tür ekonomik sömürüye ve tehlikeli ya da eğitimine, sağlığı, bedensel, zihinsel, ruhsal, ahlaksal, toplumsal gelişimine zarar verecek nitelikte çalıştırılmasına karşı korunma hakkı vardır. ✓ Bunun uygulanması için devlet, her tür yasal, idari, toplumsal ve eğitsel tedbirleri alır. Özellikle; - *asgari çalışma yaşı belirler* - *çalışmanın saat olarak süresi ve koşullarını düzenler.* - *Etkili uygulamayı sağlamak için cezai yaptırımlar öngörür.*
3g. Madde 33: Madde bağımlılığından korunma	✓ Çocuğun uyuşturucu ve psikoptrop maddelerin yasadışı kullanımına karşı korunması ✓ Çocukların bu maddelerin yasadışı üretimi ve kaçakçılığı alanında kullanılmasını önlemek için yasal, sosyal ve eğitsel önlemleri alır.
3h. Madde 34: Cinsel sömürüden korunma	✓ Devlet çocuğu her tür cinsel ve istismara karşı koruma güvencesi verirler. ✓ Devletler, çocuğun, - *yasadışı bir cinsel faaliyete girişmek üzere kandırılması veya zorlanmasını;* - *fuhuş, ya da diğer yasadışı cinsel faaliyette bulundurularak sömürülmesini;* - *pornografik nitelikli gösterilerde ve malzemede kullanılarak sömürülmesini, önlemek amacıyla gerekli her türlü önlemi alırlar.*
3ı. Madde 35: Çocuk satışı ve kaçakçılığından korunmak	✓ Devlet, çocukların kaçırılmaları, satılmaları veya fuhuşa konu olmalarını önlemek için gereken her türlü önlemleri alırlar.
3j. Madde 36: Diğer tüm sömürü biçimlerinden korunma	✓ Devlet, esenliğine herhangi bir biçimde zarar verebilecek başka her türlü sömürüye karşı çocuğu korurlar. ✓ **Örnek:** Özel durumlara ilişkin diğer koruma maddeleri kapsamına girmeyenler bu kapsamda değerlendirilecektir.
3k. Madde 37: İşkence veya diğer zalimce, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele ve cezadan korunma	✓ Hiçbir çocuk, işkence veya diğer zalimce, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele ve cezaya tâbi tutulmayacaktır. ✓ On sekiz yaşından küçük olanlara, işledikleri suçlar nedeniyle idam cezası verilemeyeceği gibi salıverilme koşulu bulunmayan ömür boyu hapis cezası da verilmeyecektir. ✓ Hiçbir çocuk yasa dışı ya da keyfi biçimde özgürlüğünden yoksun bırakılmayacaktır. Bir çocuğun tutuklanması, alıkonulması veya hapsi yasa gereği olacak ve ancak en son başvurulacak bir önlem olarak düşünülüp, uygun olabilecek en kısa süre ile sınırlı tutulacaktır. ✓ Özgürlüğünden yoksun bırakılan her çocuğa insancıl biçimde ve insan kişiliğinin özünde bulunan saygınlık ve kendi yaşındaki kişilerin gereksinimleri göz önünde tutularak davranılacaktır. Özgürlüğünden yoksun olan her çocuk, kendi yüksek yararı aksini gerektirmedikçe, özellikle yetişkinlerden ayrı tutulacak ve olağanüstü durumlar dışında ailesi ile yazışma ve görüşme yoluyla ilişki kurma hakkına sahip olacaktır.

Kategori 3: Korunma Hakları	**Açıklama**
	✓ Özgürlüğünden yoksun bırakılan her çocuk, kısa zamanda yasal ve uygun olan diğer yardımlardan yararlanma hakkına sahip olacağı gibi özgürlüğünden yoksun bırakılmasının yasaya aykırılığını bir mahkeme veya diğer yetkili, bağımsız ve tarafsız makam önünde iddia etme ve böylesi bir işlemle ilgili olarak ivedi karar verilmesini isteme hakkına da sahip olacaktır.
3l. Madde 38: Savaş ve silahlı çatışmadan korunma	✓ Devlet, silahlı çatışma halinde kendilerine uygulanabilir olan uluslararası hukukun, çocukları da kapsayan insani kurallarına uymak ve uyulmasını sağlamakla yükümlüdür. ✓ Devlet, on beş yaşından küçüklerin çatışmalara doğrudan katılmaması için uygun olan bütün önlemleri alır. ✓ Devletler, özellikle on beş yaşına gelmemiş çocukları askere almaktan kaçınırlar. Devletler, on beş ile on sekiz yaş arasındaki çocukların silah altına alınmaları gereken durumlarda, önceliği yaşça büyük olanlara vermek için çaba gösterirler. ✓ Silahlı çatışmalarda sivil halkın korunmasına ilişkin uluslararası insani hukuk kuralları tarafından öngörülen yükümlülüklerine uygun olarak, Devlet, silahlı çatışmadan etkilenen çocuklara koruma ve bakım sağlamak amacıyla mümkün olan her türlü önlemi alırlar.
3m. Madde 39: Çocuk mağdurların yeniden topluma kazandırılması	✓ Devlet, her türlü ihmal, sömürü ya da suiistimal, işkence ya da her türlü zalimce, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele ya da ceza uygulaması ya da silahlı çatışma mağduru olan bir çocuğun, bedensel ve ruhsal bakımdan sağlığına yeniden kavuşması ve yeniden toplumla bütünleşebilmesini temin için uygun olan tüm önlemleri alır. ✓ Bu tür sağlığa kavuşturma ve toplumla bütünleştirme, çocuğun sağlığını, özgüvenini ve saygınlığını geliştirici bir ortamda gerçekleştirilir.
3n. Madde 40: Ceza hukukunda çocuklara yaklaşım	✓ Hakkında ceza yasasını ihlâl ettiği iddia edilen ve bu nedenle itham edilen ya da ihlâl ettiği kabul edilen her çocuğun; çocuğun yaşı ve yeniden topluma kazandırılmasının ve toplumda yapıcı rol üstlenmesinin arzu edilir olduğu hususları göz önünde bulundurularak, taşıdığı saygınlık ve değer duygusunu geliştirecek ve başkalarının da insan haklarına ve temel özgürlüklerine saygı duymasını pekiştirecek nitelikte muamele görmeye hakkı vardır. ✓ İşlendiği zaman ulusal ya da uluslararası hukukça yasaklanmamış bir eylem ya da ihmal nedeniyle hiçbir çocuk hakkında ceza yasasını ihlâl ettiği iddiası ya da ithamı öne sürülemeyeceği gibi böyle bir ihlâlde bulunduğu da kabul edilmeyecektir. ✓ Hakkında ceza kanununu ihlâl iddiası veya ithamı bulunan her çocuk aşağıdaki asgari güvencelere sahiptir: - *Haklarındaki suçlama yasal olarak sabit oluncaya kadar masum sayılmak;*

Kategori 3: Korunma Hakları	**Açıklama**
	- *Haklarındaki suçlamalardan kendilerinin hemen ve doğrudan doğruya; ya da uygun düşen durumlarda ana-babaları ya da yasal vasileri kanalı ile haberli kılınmak ve savunmalarının hazırlanıp sunulmasında gerekli yasal ya da uygun olan başka yardımdan yararlanmak;* - *Yetkili, bağımsız ve yansız bir makam ya da mahkeme önünde adli ya da başkaca uygun yardımdan yararlanarak ve özellikle çocuğun yaşı ve durumu göz önüne alınmak suretiyle kendisinin yüksek yararına aykırı olduğu saptanmadığı sürece, ana-babası veya yasal vasisi de hazır bulundurularak yasaya uygun biçimde adil bir duruşma ile konunun gecikmeksizin karara bağlanmasının sağlanması;* - *Tanıklık etmek ya da suç ikrarında bulunmak için zorlanmamak; aleyhine olan tanıkları sorguya çekmek veya sorguya çekmiş olmak ve lehine olan tanıkların hazır bulunmasının ve sorgulanmasının eşit koşullarda sağlanması;* - *Ceza yasasını ihlâl ettiği sonucuna varılması halinde, bu kararın ve bunun sonucu olarak alınan önlemlerin daha yüksek yetkili, bağımsız ve yansız bir makam ya da mahkeme önünde yasaya uygun olarak incelenmesi;* - *Kullanılan dili anlamaması veya konuşamaması halinde çocuğun parasız çevirmen yardımından yararlanması;* - *Kovuşturmanın her aşamasında özel hayatının gizliliğine tam saygı gösterilmesine hakkı olmak;* ✓ Devlet, hakkında ceza yasasını ihlâl ettiği iddiası ileri sürülen, bununla itham edilen ya da ihlâl ettiği kabul olunan çocuk bakımından, yalnızca ona uygulanabilir yasaların, usullerin, onunla ilgili makam ve kuruluşların oluşturulmasını teşvik edecek ve özellikle şu konularda çaba göstereceklerdir: - *Ceza yasasını ihlâl konusunda asgari bir yaş sınırı belirleyerek, bu yaş sınırının altındaki çocuğun ceza ehliyetinin olmadığının kabulü.* - *Uygun bulunduğu ve istenilir olduğu takdirde, insan hakları ve yasal güvencelere tam saygı gösterilmesi koşulu ile bu tür çocuklar için adli kovuşturma olmaksızın önlemlerin alınması.* Koruma tedbiri, yönlendirme ve gözetim kararları, danışmanlık, şartlı salıverme, bakım için yerleştirme, eğitim ve meslek öğretme programları ve diğer kurumsal bakım seçenekleri gibi çeşitli düzenlemelerin uygulanmasında, çocuklara durumları ve suçları ile orantılı ve kendi esenliklerine olacak biçimde muamele edilmesi sağlanacaktır.
Kategori 4: Katılım Hakları	**Açıklama**
4a. Madde 3: Çocuğun yüksek yararı (çocuğun gereksinimlerinin gözönünde bulundurulması)	✓ Çocuğu ilgilendiren bütün faaliyetlerinde kurum ve kuruluşlar çocuğun yararını temel alır. ✓ Devlet, çocuğun güvenliği için gerekli bakım ve korumayı sağlamak üzere tüm uygun yasal ve idari tedbirleri alır. Bunu yaparken çocuğa bakmakla yükümlü kişilerin hak ve ödevlerini de göz önünde bulundurur.

Kategori 4: Katılım Hakları	**Açıklama**
	✓ Devlet çocuğun bakımı ve korunmasından sorumlu tüm kurumların, yetkili makamlarca konulan ölçütlere uymalarını sağlarlar. ✓ **Örnek*:"çocuk merkezli olmalı"*-Her iki uzman tarafından da 4a kapsamında değerlendirilmekle beraber, araştırmacı ifadenin geçtiği cümle bağlamında programın nasıl olması gerektiğine vurgu yapıldığı için 2f kapsamında değerlendirilmiştir.**
4b. Madde 12: Kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme ve dinlenilme hakkı	✓ Görüşlerini oluşturma yeteneğine sahip çocuğun kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini ifade etme hakkı vardır. ✓ Çocuğun yaşı ve olgunluk derecesine uygun olarak görüşlerine özen gösterilir. ✓ Çocuğu ilgilendiren adli ya da idari işlemde çocuğun doğrudan ya da temsilci aracılığıyla dinlenilmesine fırsat verilir. ✓ **Örnekler:** ***"karar verme becerisi"*-(s. 138), çocuğun görüşlerinin alınması karar verme becerisini geliştireceğinden eğitimin genel amaçları içerisinde değerlendirilmek yerine bu kapsamda değerlendirilmiştir.** ***"çocuğun bakış açısını yansıtmalı"*** ***"kulüp çalışmaları ile ilgili seçimler yapılır"*-(s.144)** ***"Okul ve sınıf kurallarını belirleme çalışmalarına katılır ve bu kurallara uyar"-(s.139)*** ***"katılım"***
4c. Madde 13: Düşüncesini özgürce açıklama hakkı	✓ Çocuk, ülke sınırları ile bağlı olmaksızın yazılı, sözlü, basılı, sanatsal biçimde ya da başka araçlarla her tür haber ve düşüncenin araştırılması, elde edilmesi ve verilmesini içerecek biçimde düşüncelerini özgürce açıklama hakkına sahiptir. ✓ Bu hakkın kullanılması yalnızca başkalarının haklarına ve itibarına saygı, milli güvenlik, kamu düzeni, kamu sağlığı, ahlakın korunması nedenleriyle kanunla sınırlandırılabilir. ✓ **Örnek:** ***"kendisine sunulan uyaranları yorumlamalı, anlamlandırmalı ve bilgiyi bizzat kendisi yapılandırmalıdır"*** ***"eleştirel düşünme"*-(s.148)** ***"kendini sözlü olarak ifade etme"*-(s.162)** ***"Duygularını fark ederek kendini tanır ve ifade eder"*-(s.136)** ***"bilgi edinebilmek için uygun sorular sorar ve resimli kaynaklardan yararlanır."*-(s.145)** ***"Arkadaş edinir ve arkadaşıyla ilgili duygularını ona açıklar"*-(s.140) (Birinci uzman tarafından 4b kapsamda kodlanmış olmakla birlikte bu kazanım, açıklama bölümü ile birlikte değerlendirildiğinde 4c olarak kodlanması daha uygun değerlendirilmiştir.**

Kategori 4: Katılım Hakları	**Açıklama**
4d. Madde 14: Düşünce, din ve vicdan özgürlüğü	✓ Devlet, çocuğun düşünce, din ve vicdan özgürlüğüne saygı gösterir. ✓ Devlet, çocuğun bu haklarını kullanmasında ailenin çocuğa yol gösterme konusundaki hak ve ödevlerine çocuğun gelişimiyle bağdaşması suretiyle saygı gösterir. ✓ Din ve inançlarını açıklama özgürlüğü kanunla ve gerekli olması durumunda başkalarının haklarına ve itibarına saygı, kamu güvenliği, kamu düzeni, kamu sağlığı, ahlakın korunması nedenleriyle sınırlandırılabilir.
4e. Madde 15: Dernek kurma ve barış içinde toplanma hakkı	✓ Devlet, çocuğun dernek kurma ve barış içinde toplanma (çocukların asayişi ihlal etmeyen gösteri ve toplantılarda yer alma) hakkını kabul eder. ✓ Bu hak, ancak kanunla ve gerekli olması durumunda başkalarının haklarına ve itibarına saygı, kamu güvenliği, kamu düzeni, kamu sağlığı, ahlakın korunması nedenleriyle sınırlandırılabilir.
4f. Madde 16: Özel yaşamına saygı hakkı	✓ Çocuğun özel yaşamına, aile, konut ve iletişimine keyfi ya da haksız bir biçimde müdahale edilemez ✓ Onur ve itibarına haksız olarak saldırılamaz
4g. Madde 17: Kitle iletişim araçlarına ve diğer bilgi kaynaklarına erişim	✓ Devlet, çocuğun toplumsal, ruhsal, ahlaki güvenliği ile bedensel ve zihinsel sağlığını geliştirmeye yönelik kaynaklardan bilgi edinmesini sağlar. ✓ Kitle iletişim araçlarını m. 29 doğrultusunda bilgi ve belgeyi yaymak için teşvik ederler. ✓ Bilgi ve belgelerin üretim, değişim ve yayımı için uluslararası işbirliğini teşvik ederler. ✓ Çocuk kitaplarının üretim ve yayımını teşvik ederler. ✓ Kitle iletişim araçlarını azınlık ya da yerli ahaliye mensup çocukların dil gereksinimlerine özen göstermesi için teşvik ederler. ✓ Çocuğun güvenliğine zarar verebilecek bilgi ve belgelere karşı korunmaları için uygun yönlendirici ilkeler geliştirilmesini teşvik ederler.

Bu kategoriler doğrultusunda yapılan örnek bir kodlama Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6: *Örnek Kodlama*

KAZANIMLAR	ETKİNLİK ÖRNEKLERİ	AÇIKLAMALAR
A.1.20. Atatürk resmi, Türk Bayrağı, İstiklal Marşı ve Atatürk'ün Gençliğe Hitabesi'nin sınıfta bulunma nedenleri hakkında sorular sorar.	**Şeref Köşesi** Şeref köşesinde yer alan Atatürk resmi, Türk Bayrağı, İstiklal Marşı veAtatürk'ün Gençliğe Hitabesi'ne dikkat çekilir. Atatürk hakkında neler bildikleri sorulur. Öğrencilerde merak uyandırılarak bunların neden sınıfta bulunduğu hakkında sorular sormaları sağlanır. Atatürk'ün vatan ve millet sevgisi vurgulanarak bu sevgiyle yurdumuzu düşmanlardan kurtardığı belirtilir.	**A.1.20**, A.1.24, A.1.27, A.1.35, A.1.36, A.1.37, B.1.3, B.1.4, B.1.6, B.1.8, B.1.13, B.1.16, B.1.22, B.1.27, C.1.6, C.1.7, C.1.11, C.1.12, C.1.13, C.1.15 numaralı kazanımlar **Araştırma** becerisini geliştirmeye yöneliktir**.** **Vatanseverlik** üzerinde durulacaktır. A.1.20 numaralı kazanım için Türkçe dersi Konuşma öğrenme alanı: Kendini Sözlü Olarak İfade Etme (Kazanım 11) [!] Atatürkçülükle ilgili konular (A.1.20 - 3)

Analiz birimini saptama: Analiz birimi olarak cümle seçilmiş ve belirlenen kategoriler ve alt kategorilerin her bir cümlede ne sıklıkla geçtiği saptanmıştır. Bu işlem yapılırken hem açık, hem de gizli içerik göz önüne alınmıştır. Kategorileri oluşturma, tanımlama ve kodlama işlemi araştırmacının kendisi tarafından yapılmıştır.

Sayısallaştırma: Her bir programda alt kategorilerden her hangi biri var ise "1" değeri verilerek, her alt kategorinin bir programda kaç kez tekrarlandığı belirlenmiştir. Alt kategorilerin aldığı toplam değer, kategorinin programlardaki tekrarlanma sayısını oluşturmuştur.

Bunun yanı sıra alt kategorilerin kodlanmasında özel durumlar içeren örnekler ve negatif kullanımlar de yeri geldikçe betimsel olarak analiz edilmiştir.

Yapılan kodlama sonuçlarına göre aşağıdaki formüller kullanılarak alt kategori ve kategorilerin program içinde, her bir sınıfta ve sınıflar arasındaki dağılımları tablolaştırılarak yorumlanmıştır:

Kategori % = (Kategori frekansı yani alt kategorilerin frekans toplamı/ tüm kategorilerin toplam frekansı) x 100

Alt kategori % = (Alt kategorinin frekansı / O kategorideki alt kategorilerin frekans toplamı) x 100

Tablo 7, her bir programın kodlanmasında kullanılmıştır. Programda yer alan kazanımlar her bir sınıf için ayrı ayrı kodlanmış ve sınıflar toplamı programın bütününü oluşturmuştur.

Tablo 7: *Her Programa İlişkin Örnek Kodlama Tablosu*

Kategoriler	**Program Adı**		**Toplam**	
	Pozitif Kullanım (+1)	**Örnek İfadeler, Açıklama ve Notlar**	**f**	**%**
Kategori 1: Yaşama Hakları	**x=a+b+c**		**x**	**x/A**
1a. Madde 6	**a**		**a**	**a/x**
1b. Madde 9	**b**		**b**	**b/x**
1c. Madde 18/27	**c**		**c**	**c/x**
...				
Kategori 2: Gelişme Hakkı	**y=d+e**		**y**	**y/A**
2a. Madde 5	**d**		**d**	**d/y**
2b. Madde 7	**e**		**e**	**e/y**
...				
Kategori 3: Korunma Hakları	**z=f+g+h**		**z**	**z/A**
3a. Madde 2	**f**		**f**	**f/z**
3b. Madde 11	**g**		**g**	**g/z**
3c. Madde 19	**h**		**h**	**h/z**
...				
Kategori 4: Katılım Hakları	**t= ı+j+k**		**t**	**t/A**
4a. Madde 3	**ı**		**ı**	**ı/t**
4b. Madde 12	**j**		**j**	**j/t**
4c. Madde 13	**k**		**k**	**k/t**
...				
TOPLAM	**A=x+y+z+t**		**A**	**100**

Programlarda sınıflara göre yapılan kodlamalar kullanılarak her sınıfta yer alan programlardaki kategori sıklıkları toplamı o sınıftaki çocuk haklarına yer verme düzeyini oluşturmuştur. Bu amaçla Tablo 8, sekiz sınıf için ayrı ayrı oluşturulmuştur.

Tablo 8: *Her Sınıf İçin Örnek Kodlama Tablosu*

1. SINIF												
Kategoriler	**Program Adı**										**Toplam**	
	Program 1	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**	**8**	**9**	**Program 10**	**f**	**%**
Kategori 1	**x1=a+b+c**										**x1+**	**x1+/A**
1a.	**a1**										**a1+**	**a1+/x**
1b.	**b1**										**b1+**	**b1+/x**
1c.	**c1**										**c**	**c1+/x**
...												
Kategori 2	**y1=d+e**										**y1+**	**y1+/A**
2a.	**d1**										**d1+**	**d1+/y**
2b.	**e1**										**e1+**	**e1+/y**
...												
Kategori 3	**z1=f+g+h**										**z1+**	**z1+/A**
3a.	**f1**										**f1+**	**f1+/z**
3b.	**g1**										**g1+**	**g1+/z**
3c.	**h1**										**h1+**	**h1+/z**
...												
Kategori 4	**t1= ı+j+k**										**t1+**	**t1+/A**
4a.	**ı1**										**ı1+**	**ı1+/t**
4b.	**j1**										**j1+**	**j1+/z**
4c.	**k1**										**k1+**	**k1+/z**
...												
TOPLAM	**A1=x+y+z+t**										**A1+**	**100**

Tablo 9 ilköğretimin sekiz sınıfını çocuk haklarına yer verme düzeyi açısından karşılaştırmak ve toplamda değerlendirmek için kullanılmıştır.

Tablo 9: *Sınıfları Karşılaştıran Yüzde Dağılımı Tablosu*

Kategoriler	1. sınıf		2. sınıf		3. sınıf		4. sınıf		5. sınıf		6. sınıf		7. sınıf		8. sınıf		Sınıflar Toplamı	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Kategori 1	x1=a+b+c																x1+	x1+/A
1a.	a1																a1+	a1+/x
1b.	b1																b1+	b1+/x
1c.	c1																c	c1+/x
....																		
Kategori 2	y1=d+e																y1+	y1+/A
2a.	d1																d1+	d1+/y
2b.	e1																e1+	e1+/y
...																		
Kategori 3	z1=f+g+h																z1+	z1+/A
3a.	f1																f1+	f1+/z
3b.	g1																g1+	g1+/z
3c.	h1																h1+	h1+/z
...																		
Kategori 4	t1= ı+j+k																t1+	t1+/A
4a.	ı1																ı1+	ı1+/t
4b.	j1																j1+	j1+/z
4c.	k1																k1+	k1+/z
....																		
TOPLAM	A1=x+y+z+t																A1+	100

D. Veriyi Kullanma

İlköğretim programları üzerinde yapılacak olan analiz sonuçlarının İlköğretim Genel Müdürlüğü ve Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı personeli ve program geliştirme sürecine katılmış öğretmenlerle paylaşılması ve geri bildirimlerinin alınması planlanarak ön görüşmeler yapılmıştır.

IV. Geçerlik ve Güvenirlik

Nitel araştırmalarda geçerlik araştırılan olgunun, olduğu biçimiyle ve yansız olarak gözlemlenmesi anlamına gelmektedir. Dış geçerlik, sonuçların benzer gruplara ya da benzer konulara aktarılabilirliğini, iç geçerlik ise çalışmada izlenen sürecin çalışma konusunda ulaşılmak istenen sonucu ortaya çıkarmadaki yeterlik derecesini ifade eder (Yıldırım ve Şimşek, 2005). Araştırmada sosyal, tarihsel ve kültürel içerikli tüm zorunlu derslerin ilköğretim programları incelenmiştir. Bu nedenle benzer durumlara genellenebilirliği ihtiyacı yoktur. Bununla birlikte çocuk haklarına yer verme olasılığı fen ve matematik ağırlıklı derslere kıyasla daha yüksek olan sosyal, tarihsel ve kültürel içerikli derslerde çocuk haklarının yer alış biçiminden yola çıkarak fen ve matematik ağırlıklı derslerde nasıl yer verildiğine ilişkin kestirimlerde bulunabilmek mümkündür. Bu nedenle araştırmanın dış geçerliği sağlanmıştır. Yine araştırmada denenerek geliştirilen yöntemin ilköğretim programlarında çocuk haklarına nasıl yer verildiği konusunda fikir oluşturma açısından yeterli olması iç geçerliğine işaret etmektedir.

Nitel araştırmalarda dış güvenirlik ve iç güvenirlik ise sırasıyla çalışmada ulaşılan sonuçların benzer ortamlarda aynı biçimde elde edilip edilemeyeceği ve başka araştırmacıların aynı veri seti ile aynı sonuçlara ulaşıp ulaşmayacağını ifade eder. Nitel araştırmalarda güvenirlik için alınan tedbirler, araştırmada kullanılan yöntemin güvenirliğini test etmekten çok, araştırmada kullanılan stratejilerin daha geliştirilmesi amacına yöneliktir (Yıldırım ve Şimşek, 2005). Bu anlamda, kategorilerin oluşturulması başlığında açıklandığı gibi, kategoriler oluşturulurken ilgili alanyazın incelenmiş kodlama örnek bir veri seti üzerinde araştırmacı ve iki uzman tarafından denenerek, kodlama sonuçlarına göre kategoriler gözden geçirilmiş

ve gözden geçirilen kategoriler başka bir örnek veri setinde yeniden kodlanarak son halini almıştır. Yine analizde izlenen adımların açıklığı, araştırmanın geliştirilen yöntem ile diğer ders programlarının incelenmesine de olanak tanımaktadır. Çalışmanın iç güvenirliğini sağlamak için, son hali verilen kategoriler EK-1'de verilen yönerge doğrultusunda eğitim verilen, UNICEF Türkiye Temsilciliği'nde çalışmakta olan ve biri ön deneme çalışmasına katılmış iki uzman tarafından, ön denemede seçilen Hayat Bilgisi programının 1. sınıf kazanımları tekrar kodlanmıştır.[5] Araştırmacı ve uzmanların kodlama sonuçları arasındaki uyum, sınıf içi korelasyon (intra-class correlation) yöntemi ile araştırılmıştır.

Araştırmacı ve Birinci Uzman arasında etkileşim olmadığı varsayıldığında yaşama hakkı kategorisindeki 6 madde için bu uzmanların arasında $\alpha = 0,05$ manidarlık düzeyi ve 0,95 olasılıkla kuvvetli bir uyum (sınıf içi korelasyon katsayısı 0,990) görülmektedir. Gelişme hakkı kategorisi altındaki 5 madde için sınıf içi korelasyon katsayısı da 0,995 olarak bulunmuştur. Korelasyon katsayısı 13 ve 6 kategoriden oluşan korunma hakları ve katılım hakları için de sınıf içi korelasyon katsayısı sırasıyla 0,980 ve 0,997'dir. Sonuç olarak Tablo 10'da görüldüğü gibi tüm kategorilerde değerlendiriciler arası yüksek bir uyum bulunmaktadır.

Tablo 10: *Araştırmacı – Birinci Uzman Arasında Kategori Bazında Güvenirlik Değerleri – Sınıf İçi Korelasyon Katsayısı (Intraclass Correlation Coefficient)*

Kategori	95 % Güven Aralığı
	Sınıf İçi Korelasyon
YAŞAMA HAKKI	,990 (ortalama)
GELİŞME HAKKI	,995 (ortalama)
KORUNMA HAKLARI	,980 (ortalama)
KATILIM HAKLARI	,997 (ortalama)

[5] UNICEF Türkiye Temsilciliği Eğitim Bölümü Kıdemli Program Asistanı Ertan Karabıyık ve Program Asistanı Nur Işıklı.

Araştırmacı ve birinci uzmanın her 4 kategorinin alt kategorilerindeki maddeler için puanlamaları esas alınmış (toplam 33) ve 0,995 korelasyon katsayısıyla iki puanlayıcının uyumunun çok yüksek olduğu görülmüştür (Tablo 11).

Tablo 11: *Araştırmacı – Birinci Uzman Tüm Kategoriler İçin Güvenirlik Değerleri – Sınıf İçi Korelasyon Katsayısı (Intraclass Correlation Coefficient)*

Tüm Kategoriler İçin	95 % Güven Aralığı
	Sınıf İçi Korelasyon
Ortalama	,995

Araştırmacı ve İkinci Uzman arasında etkileşim olmadığı varsayıldığında yaşama hakkı kategorisindeki 6 madde için bu uzmanların arasında $\alpha = 0,05$ manidarlık düzeyi ve 0,95 olasılıkla kuvvetli bir uyum (sınıf içi korelasyon katsayısı: 0,997) görülmektedir. Gelişme hakkı kategorisi altındaki 5 madde için sınıf içi korelasyon katsayısı da 0,979 olarak bulunmuştur. Korelasyon katsayısı 13 ve 6 kategoriden oluşan korunma hakları ve katılım hakları için de sınıf içi korelasyon katsayısı sırasıyla 0,980 ve 0,998'dır. Sonuç olarak Tablo 12'de görüldüğü gibi tüm kategorilerde değerlendiriciler arası yüksek bir uyum bulunmaktadır.

Tablo 12: *Araştırmacı – İkinci Uzman Arasında Kategori Bazında Güvenirlik Değerleri – Sınıf İçi Korelasyon Katsayısı (Intraclass Correlation Coefficient)*

Kategori	95 % Güven Aralığı
	Sınıf İçi Korelasyon
YAŞAMA HAKKI	,997 (ortalama)
GELİŞME HAKKI	,979 (ortalama)
KORUNMA HAKLARI	,980 (ortalama)
KATILIM HAKLARI	,998 (ortalama)

Araştırmacı ve ikinci uzmanın her 4 kategorinin alt kategorilerindeki maddeler için puanlamaları esas alınmış (toplam 33 tane) ve sınıf içi korelasyon katsayısı 0,982 olarak bulunmuştur. Bu durum, puanlayıcılar arasında yüksek bir uyum olduğuna işaret etmektedir (Tablo 13).

Tablo 13: *Araştırmacı – İkinci Uzman Tüm Kategoriler İçin Güvenirlik Değerleri – Sınıf İçi Korelasyon Katsayısı (Intraclass Correlation Coefficient)*

Tüm Kategoriler İçin	**95 % Güven Aralığı**
	Sınıf İçi Korelasyon
Ortalama	**,995**

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÇOCUK HAKLARI EĞİTİMİ

I. ÇOCUK HAKLARI EĞİTİMİNİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

Bu bölümde çocuk hakları eğitiminin kavramsal çerçevesi incelenecektir. Çocuk hakları eğitiminin amaçları, benzer eğitim program ve yaklaşımları ile ilişkisi, çocuk hakları eğitiminin yasal temelleri, çocuk hakları konusunda bir eğitim programının tasarımı, etkili bir çocuk hakları eğitimi icin öğretmen profili ile okul ve sınıf ortamı, Türkiye'de ve çeşitli ülkelerde çocuk hakları eğitimi konusunda yapılan çalışmalar ışığında gözden geçirilecektir.

A. Çocuk Haklarına Dair Sözleşme

Uluslararası hukukta, çocuk haklarına ilişkin Milletler Cemiyeti'nin 29 Eylül 1924 tarihli Cenevre Çocuk Hakları Bildirisi ve 20 Kasım 1959 tarihinde Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulu'nca kabul edilen Çocuk Hakları Bildirisi, taraf devletlerin hükümetleri tarafından kabul ve imza edilmesine karşın, hukuksal yaptırımı olmayan genel ilkelerin ilan edilmesinden ibaret kalmıştır.

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu, bildirilerin yetersizliği fikrinden hareketle Polonya'nın 1978 yılında yaptığı öneriyi dikkate alarak, Polonya tarafından hazırlanmış ilk taslağı incelemek üzere 1979 yılında 43 üye devletin temsilcilerinin katılımı ile çocuk hakları konusunda bir "Çalışma Grubu" oluşturmuştur (Cohen ve Naimark, 1991). Bu çalışma grubu, Çocuk Hakları Yılı'nın 10. ve Birleşmiş Milletler

Çocuk Hakları Bildirisi'nin 30.yıl dönümünde "Çocuk Haklarına Dair Sözleşme" tasarısını hazırlamıştır. Hazırlanan bu tasarı, ilk önce (Şubat-Mart 1989'da) tartışma ve onay için İnsan Hakları Komisyonu'na, daha sonra (Mayıs-Haziran 1989'da) tartışılması ve nihai oylamanın yapılması için Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'na sevk edilmiştir. Nihai tasarı, 20 Kasım 1989 tarihinde Genel Kurul'da oybirliği ile kabul edilerek Birleşmiş Milletler Genel Kurulu temsilcilerince 26 Ocak 1990 tarihinde imza edilmiş ve Sözleşme 49. maddesinin ilk fıkrasına uygun olarak 2 Eylül 1990 tarihinde yürürlüğe girmiştir (DCI/UNICEF, 1988).

Sözleşme'nin yürürlüğe girmesinin ardından, Sözleşme'yi hayata geçirmek için öngörülen eylem programında beş noktaya işaret edilmiştir. Bunlardan birincisinin özellikle çocuklar arasında "Sözleşme'nin yaygın olarak duyurulması" ve bunun için okulların önemli rolünü vurgulaması, çalışma konusu açısından ilginçtir. Diğer dört nokta ise Sözleşme'nin onay durumunun dikkatle izlenmesi, Sözleşme ile ilgili ulusal bir komisyonun tayini, uluslararası işbirliği mekanizmalarının güçlendirilmesi ve ülke raporlarının ardından ihtiyaç duyulan somut (finansal) desteğin sağlanmasıdır (Hammarberg, 1990).

Türkiye, 14 Eylül 1990 tarihinde imzaladığı Sözleşme'yi, 17., 29. ve 30. maddeleri hükümlerini T.C. Anayasası ve 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Anlaşması hükümlerine ve ruhuna uygun olarak yorumlama hakkını saklı tutarak 9 Aralık 1994'te onaylamıştır.

1. Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin İçeriği

Sözleşme, önsöz ve üç kısımdan oluşmaktadır. Önsözde, dünyada özgürlük, adalet ve barışın temelinin, insanlık ailesinin tüm üyelerinin doğuştan varlıklarına

özgü olan haysiyetle birlikte eşit ve devredilemez haklara sahip bulunduklarının tanınması olduğu; Birleşmiş Milletler'in İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nde ve Uluslararası İnsan Hakları Sözleşmelerinde yer alan haklardan herkesin hiçbir ayrım gözetmeksizin yararlanma hakkı olduğu belirtilerek, Birleşmiş Milletler'in, çocukların özel ilgi ve yardıma hakkı olduğunu ilan ettiği anımsatılmıştır.

Önsözde ayrıca, çocuğun gelişimi ve esenliği için gerekli doğal ortamı oluşturan ailenin, kendisinden beklenen sorumluluğu yerine getirebilmesi için, gerekli koruma ve yardımı görmesinin zorunluluğundan söz edilmiş, çocuğun barış, değerbilirlik, hoşgörü, özgürlük, eşitlik ve dayanışma ruhuyla yetiştirilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Çocuklara özel ilgi gösterilmesi gereğini vurgulayan, 1924 Cenevre Çocuk Hakları Bildirisi, 20 Kasım 1959 tarihli Çocuk Hakları Bildirisi, İnsan Hakları Evrensel Bildirisi, Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, önsözde adı anılan uluslararası belgelerdir. Yine önsözde, evlat edinme ve koruyucu yerleştirmeye ilişkin "Çocuğun Korunması ve Esenliğine İlişkin Toplumsal ve Hukuksal İlkeler Bildirisi, Çocuk Mahkemelerinin Yönetimi Hakkında Birleşmiş Milletler Asgari Standart Kuralları (Beijing Kuralları) ve Acil Durumlarda ve Silahlı Çatışma Halinde Kadınların ve Çocukların Korunmasına İlişkin Bildiri'nin hükümleri anımsatılmıştır.

Önsözde, Sözleşme'de, çocuğun korunması ve gelişmesi bakımından, halkların kendine özgü geleneklerinin ve kültürel değerlerinin öneminin gözönünde tutulduğu belirtilerek, çocukların yaşama koşullarının iyileştirilmesi için uluslararası işbirliğinin önemi vurgulanmıştır.

Sözleşme'nin I. Kısmı (m. 1-41), çocukların sahip olduğu hakları ve taraf devletlerin bu hakların gerçekleştirilmesi konusundaki yükümlülüklerini içerir.

II. Kısım (m. 42-46), çocuk haklarının korunması konusundaki ilerlemeleri incelemek ve izlemek üzere kurulacak olan "Çocuk Hakları Komitesi (Komite)"nin kuruluşu, üye seçimleri, çalışma yer ve usullerine ilişkin hükümleri içerir.

III. Kısım (m. 46-54) ise Sözleşme'nin taraf devletlerce imza edilmesine (m. 46), onaylanmasına (m. 47), yürürlüğe girmesine (m. 49), Sözleşme'ye katılma usullerine (m. 50), itirazı kayıt usullerine (m. 51), Sözleşme'nin yazılı feshinin usul ve sonuçlarına (m. 52), Sözleşme'nin tevdii makamına (m. 53) ve Sözleşme'nin resmi çevirilerine (m. 54) ilişkindir.

Sözleşme'nin I. kısmında yer alan haklar farklı şekillerde sınıflandırılmaktadır:

Franklin'e göre (1993) "çocuk hakları" genel kavramı altında dört ayrı gruptan söz etmek mümkündür. Bunlar, refah hakları, koruyucu haklar, yetişkin hakları ve anababalara karşı haklardır. Refah hakları, bütün çocukların beslenme, barınma, tıbbi hizmet, eğitim gibi ihtiyaçlarını sağlamaya yöneliktir. Bunlar çocuklara verilebilecek en önemli haklardır. Koruyucu haklar ise, çocukları her tür ihmal ve istismardan koruyacak haklardır. Yetişkin hakları, yetişkinlerin sahip oldukları hakların hepsine çocukların da sahip olmaları gerektiği kabulüne dayanır. Son kategori ise çocukların var olan rüşt yaşına ulaşmadan anababaları karşısında daha fazla bağımsızlığa sahip olmaları gerektiği anlayışına dayanan anababalara karşı haklardır. Franklin'in bu sınıflaması çocuk haklarının tarihsel gelişimini ve çocuk hakları üzerindeki tartışmaları yansıtan çok geniş bir sınıflamadır ve bu ayrıma göre Sözleşme'de yer alan hakları refah ve koruyucu haklar oluşturmaktadır.

İnan'a göre (1995) Sözleşme'deki haklar dört gruba ayrılır. Bunlar, geniş anlamda medeni haklar, ekonomik haklar, sosyal haklar ve kültürel haklardır.

Geniş anlamda medeni haklar, dar anlamda medeni haklar ve kişisel (koruyucu) haklardan oluşur. Dar anlamda kişisel haklar, kişi olarak ele alınan çocuğun özel hukuk kurallarıyla güvence altına alınması gereken haklarıdır. Örneğin, isim ve vatandaşlık hakkı (m. 7), anababasının kim olduğunu bilme hakkı ve onlar tarafından bakılmayı isteme hakkı (m. 7), yaşama hakkı (m. 6), kimliğinin korunması hakkı (m. 8), kendisini ilgilendiren konularda katılma ve görüşlerini bildirme hakkı (m. 9), dernek kurma hakkı (m. 15). Kişisel haklar ise çocuğun bir kişi olması dolayısıyla doğrudan doğruya Anayasa ve diğer kamu hukuku kurallarıyla sağlanan koruyucu nitelik taşıyan haklardır. Örneğin, ayrımcılık yapılmamasını isteme hakkı (m. 2), yaşama, hayatta kalma ve gelişmesini talep hakkı (m. 6), düşüncelerini açıklama özgürlüğü (m. 13), düşünce, vicdan ve din özgürlüğü (m. 14), barış içinde toplanma özgürlüğü (m. 15/I), her türlü sömürüye karşı korunma hakkı (m. 19, 34, 36), özgürlüklerinden yasadışı ya da keyfi biçimde yoksun bırakılmama hakkı (m. 37/b).

İnan'a göre (1995) Sözleşme'de yer alan ekonomik hakların örnekleri ise şunlardır: Çalışan anababanın, çocuk bakım hizmet ve hizmet tesislerinden yararlanma hakkı (m. 18/III), dinlenme ve boş zamanları değerlendirme hakkı (m. 31/I), ekonomik sömürüye karşı korunma hakkı (m. 32/I), işe kabul yaşının ve çalışma koşullarının düzenlenmesi (m. 32/II).

İnan (1995), Sözleşme'de, çocuğun korunması konusunda taraf devletlere yüklenen yükümlülükleri, çocuğun sosyal hakları olarak sınıflamıştır. Bunlar kamu ve özel kuruluşlardan, adli ve idari makamlardan çocuğun yararının etkili biçimde korunmasının istenmesi (m. 3/I), çocuklara tanınan hakların uygulanması amacıyla

her tür yasal, idari önlemlerin alınması, eldeki kaynakların geniş tutulması, uluslararası işbirliği çerçevesinde önlemler alınması (m. 4), çocuğun ruhsal, ahlaksal esenliği, bedensel ve zihinsel sağlığının geliştirilmesi için ulusal ve uluslararası bilgi ve belgelerin edinilmesi (m. 17), sorumluluklarını yerine getirirken anababaya durumlarına uygun devlet yardımı yapılması (m. 18/II, 27/III), geçici ya da sürekli olarak çevresinden yoksun kalan veya kendi yararı gözetilerek bu ortamda kalması uygun görülmeyen çocuğun devletten özel koruma ve yardım istemesi hakkı (m. 20/I), sosyal güvence hakkı (m. 26) vb.dir.

İnan'a göre (1995), çocuk kitaplarının üretilmesi ile yayılmasının teşvik edilmesi (m. 17/c), eğitim hakkı (m. 28), ilköğretimin zorunlu ve parasız olması (m. 28, 29/I a,b), çocuğun sanatsal yaşama ve uygun eğlencelere katılma hakkının tanınması (m. 31/II) gibi haklar Sözleşme'de yer alan kültürel hakların örnekleridir.

Genel olarak İnan'ın (1995) ayırımına bakıldığında, çocuklara tanınan haklar ile bu hakların korunması ve gerçekleştirilmesi konusunda taraf devletlere yüklenen yükümlülükler karışmakta ve bir hak birden fazla kategoriye girebilmektedir. Sözleşme'de yer alan hakları klasik sınıflamalardan ayırarak gruplandırmak daha anlamlı olacaktır:

Fountain (1993), bu bağlamda Sözleşme'deki hakları, yaşama hakları (Survival Rights), gelişme hakları (Development Rights), korunma hakları (Protection Rights) ve katılma hakları (Participation Rights) olarak ayırmıştır. Yaşama hakları çocuğun yaşama ve uygun yaşam standartları, tıbbi bakım, beslenme, barınma gibi temel gereksinimlerinin karşılanmasını öngören hakları içerir. Gelişme hakları ise çocuğun kendisini en üst düzeyde gerçekleştirmesi için gereksinimi olan eğitim hakkı, oyun ve dinlenme hakkı, kültürel haklar, din, vicdan ve düşünce özgürlüğü, bilgi alma hakkı gibi haklardan oluşur. Korunma hakları ise çocuğun her

tür ihmal, istismar ve sömürüye karşı korunmasını gerektiren haklardır. Bu haklar mülteci çocuklar için özel bakım, yargı sisteminde çocuğun korunması, silahlı çatışma halindeki çocuklar, çocuk işçiliği, cinsel sömürü, madde bağımlılığı gibi konuları içerir. Katılma hakları ise çocuğun toplumda aktif bir rol kazanmasına izin veren haklardır. Bunlar görüşlerini açıklama özgürlüğü, kendisini ilgilendiren konularda işleme katılma, derneklere katılma, barış içinde toplanma gibi haklardır. Çocukların sorumlu bir yetişkinliğe hazırlanırken, yetenekleri geliştikçe, toplumsal aktivitelere katılma konusundaki fırsatları da arttırılmalıdır.

Görüldüğü gibi, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, farklı şekillerde sınıflandırılsa da, siyasal haklar dışında geniş bir haklar listesini içermektedir. Sözleşme'nin hayata geçirilmesi bu bakımdan çok önemlidir.

2. Sözleşme'nin Öngördüğü Denetim Mekanizması

Sözleşme'nin daha önceki bildirilerden farkı, bir denetim mekanizması öngörmüş olmasıdır. Sözleşme'nin 43. maddesine göre, "taraf devletlerin bu Sözleşme ile üstlendikleri yükümlülükleri yerine getirme konusunda kaydettikleri ilerlemeleri incelemek amacıyla" bir Çocuk Hakları Komitesi kurulmuştur. Komite, taraf devletlerce kendi vatandaşları arasından, kişisel olarak görev yapmak üzere, adil bir coğrafi dağılım ve başlıca hukuk sistemleri göz önünde tutularak seçilen, alanda yetenekleriyle tanınmış ve yüksek ahlak sahibi on uzmandan oluşur (m. 43/2).

Komite üyelerinin ilk seçimi Sözleşme'nin yürürlüğe girişinden itibaren altı ay içinde, sonraki seçimler ise iki yılda bir yapılır (United Nations, 2001). Seçim tarihinden en az 4 ay önce, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri tarafından, taraf devletler iki ay içinde adaylarını göstermeye davet edilir (m. 43/4). Seçimler, taraf

devletler toplantısında yapılır. Toplantı yeter sayısı 2/3, karar yeter sayısı, hazır bulunan ve oy kullanan devletlerin salt çoğunluğudur (m. 43/5).

Komite üyeleri dört yıl için seçilir. Aday gösterilmeleri durumunda yeniden seçilebilirler (m. 43/6). Kosta Rika'nın Komite üye sayısının 10'dan 18'e çıkarılması konusundaki girişimi 12 Aralık 1995 tarihinde taraf devletlerce kabul görmüş ve Genel Kurul tarafından da desteklenmiştir. Bu kararın yürürlüğe girmesi için taraf devletlerin 2/3'ünün (128 ülke) resmi kabulü gerekmektedir. Bu çoğunluk, 18 Kasım 2002 tarihinde sağlanmış ve üye sayısını 18'e çıkaran değişiklik yürürlüğe girmiştir (Hodgkin- Newell, 2002-2007).

Komite, iç tüzüğünü kendisi belirler (m. 43/8) ve her yıl toplanır (m. 43/10). Taraf devletler, Komite'ye, Sözleşme'de tanınan hakları yürürlüğe koymak için alınan önlemleri ve bu konudaki ilerlemeleri içeren bir rapor sunmakla yükümlüdür. İlk rapor, ilgili taraf devlet bakımından yürürlüğe girişinden itibaren iki yıl içinde, sonraki raporlar (önceki raporlarda verilen temel bilgiler tekrarlanmayacak şekilde) beş yılda bir sunulmalıdır (m. 44/1). Türkiye ilk raporunu hazırlamış ve Mayıs 2001'de Komite önünde sunmuştur. Rapor, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü (SHÇEK) koordinatörlüğünde, geniş bir uzmanlar grubu tarafından hazırlanmıştır. Sözleşme'ye göre raporlarda, taraf devletlerin üstlendikleri sorumlulukları yerine getirmelerini etkileyen güçlükler ve nedenler yer almalıdır (m. 44/2). Komite, ayrıca taraf devletlerden Sözleşme'nin uygulanmasına ilişkin her türlü bilgiyi isteyebilir (m. 44/4). Komite faaliyetlerine ilişkin bir raporu, iki yılda bir Genel Kurula sunar (m.44/5).

Sözleşme'nin 45. maddesi, Sözleşme kapsamına giren konularda uluslararası işbirliğini teşvik eder. Bu amaçla uzmanlaşmış kurumlara, UNICEF'e ve Birleşmiş

Milletler'in öteki organlarına, Sözleşme'nin kendi yetki alanlarına ilişkin hükümlerin uygulanmasının incelenmesi sırasında temsil edilme hakkı verilmiştir. Komite bu kurumları, kendilerini ilgilendiren konularda uzman olarak görüş vermeye, Sözleşme'nin uygulanması hakkında rapor vermeye davet edebilir (m. 45/a).

Komite, taraf devletlerin bir istem içeren teknik danışma ya da yardım ihtiyacını belirten raporunu uygun görürse, bu konuya ilişkin tavsiye ve gözlemlerini de ekleyerek uzman kurumlara, UNICEF'e ve öteki yetkili kuruluşlara gönderir (m. 45/b).

B. Çocuk Hakları Eğitiminin Anlamı ve Yurttaşlık Eğitimi, Karakter Eğitimi, Barış Eğitimi ve İnsan Hakları Eğitimi ile İlişkisi

Çocuk hakları eğitiminin kavramsal çerçevesi açıklanırken benzer eğitim yaklaşımları ile ilişkisini de tanımlamak gerekir. Bu bağlamda çocuk hakları eğitiminin anlamı, amacı ve önemi diğer benzer eğitim yaklaşımları ile de karşılaştırılarak ortaya konmaya çalışılacaktır.

1. Çocuk Hakları Eğitiminin Anlamı, Amacı ve Önemi

Modern gelecek bilimi, gelecekte istenenlerin bugünden planlanarak adım adım o vizyonu gerçekleştirmek ve istenen geleceğe ulaşmak esasına dayanır. Bu anlamda gelecekte hayal edilen, kurgulanan toplumsal değişikliği yaratmak konusunda eğitimin önemi yadsınamaz. Daha iyi bir gelecek için bugünden bilgi, tutum ve değer, kültürel ve sosyal beceriler düzeyinde çocuklara en uygun ve yeterli

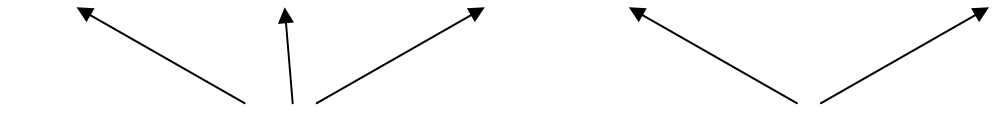
eğitimi vermek gerekir. Çocuklara bugün verilen bilgi ve değerler sistemi onların yalnız kişisel gelişimleri için değil tüm toplumsal gelişim için esas oluşturur.

a) Çocuk Hakları Eğitiminin Anlamı

Çocuk hakları eğitimini tanımlamadan önce "eğitim hakkı", "eğitimde haklar" ve "demokrasi ve eğitim yoluyla haklar ve demokrasi" ilişkisini tanımlamakta fayda vardır: "Eğitim hakkı", her insanın sahip olduğu ve devletin bunu sağlamakla yükümlü olduğu bir haktır. "Eğitimde haklar" ise bir insanın eğitim hakkını kullanırken, öğrenme ve öğretme süreçlerinde gerekli çerçeveye işaret eder. Eğitim hakkı ve eğitimde hakların gerçekleşme durumu nihai olarak eğitim aracılığıyla biçimlenen/ulaşılan toplum üzerinde etkilidir. Bu kavramsal yapı aşağıdaki şekilde modellenebilir (Sida, 2001, 19):

Şekil 1: *Eğitim hakkı ve eğitimde hakları açıklayan kavramsal yapı*

Eğitim Hakkı	**Eğitimde Haklar**			**Eğitim Aracılığıyla Haklar**
	Çerçeve	*Süreç*	*Sonuç*	
Hiçbir ayrım gözetmeksizin herkesin eğitim hakkı garanti altına alınmalıdır	Yapı Yönetişim Öğretim Programı Öğretmenler Kaynaklar	Öğrenme-öğretim yöntemleri Öğrenme içeriği	Öğrenme başarısı: Değişen tutumlar, değerler. Beceri, yeterlik ve yetenekler	Toplum için etkisi: Paylaşılan demokratik değerler ve taahhütler Aktif, eleştirel ve sosyal sorumluluk bilinci olan yurttaşlar

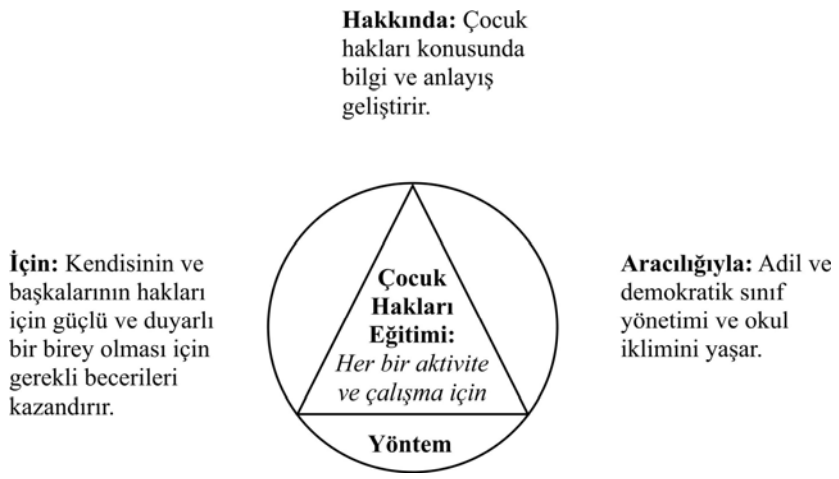

Müdahale Alanı	Göstergeler yoluyla ölçülebilir, izlenebilir ve değerlendirilebilir
Sözleşmelerde çerçevesi belirlenmiş	

Eğitim ve haklar arasındaki ilişkiyi bu çerçevede açıkladıktan sonra çocuk hakları eğitimi, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'yi tanımakla başlayacak biçimde **çocuk hakları konusunda** gerekli, yeterli ve uygun bilgiyi edinmeyi, çocuk haklarını çocukların kendilerini güvende hissettikleri, diğer çocuklar ve yetişkinlerle etkileşim içinde oldukları, insan haklarının ve **çocuk haklarının uygulandığı ve saygı gösterildiği bir ortamda** öğrenilmesini ve çocuk haklarını kullanmak, çocuk haklarını korumak ve çocuğun gelişimsel gereksinimlerini karşılamak konusunda **çocuk hakları için** duyarlılık oluşturmayı içerecek biçimde tanımlanabilir (Males ve Stricevic, 2001). Çocuk haklarını öğrenme, çocukların hangi haklara sahip olduklarını bilmeleri ve anlamaları anlamına gelir. Bu, öğretmenin sınıfta çocuk haklarını konu alan bir dersi işlemesidir. Çocukların çocuk haklarını, sınıf ortamını ve okulu yöneten temel ilkeler olarak deneyimlemesi/yaşaması ise çocuk hakları aracığılıyla öğrenmedir. Böylece çocuklar tutum, değer ve beceriler geliştirirler. Çocuk hakları için öğrenme ise çocukların öğrendikleri bu hakları sınıf, okul ve toplumda kullanabilmeleri konusunda teşvik edilmeleridir (Gollob ve Krapf, 2007). Howe ve Covell'a göre (2005) ise çocuk hakları eğitimi, kısaca Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'de yer alan hakların, bu hakların hayata geçirildiği ve saygı duyulduğu bir ortamda öğretilmesidir. Bu bağlamda ilköğretimde etkili bir çocuk hakları eğitiminden söz edebilmek için yukarıda sözü edilen üç unsurun karşılanıyor olması gereklidir. Çocuk hakları eğitiminin kavramsal çerçevesi Şekil 2'de gösterilmiştir. Çocukların, haklarına saygı duyulmayan bir ortamda çocuk hakları ile ilgili içerik bilgisi veriliyor olmasının çok fazla anlamı olmadığı gibi, bu farklı ve çelişen uyaranlar çocukların kafalarını daha çok karıştıracaktır. Aynı biçimde öğretmenlerin de, haklarının hayata geçirilmediği bir ortamda, hiç

deneyimlemedikleri bir konunun eğitimini çocuklara ne denli etkin verebilecekleri tartışılır. Tomasevski (2001), bu konuda daha ileri giderek insan hakları ve çocukların eğitim hakları özelinde, bu hakların hayata geçmesinin verilecek bir hak eğitimi için ön koşul olduğunu ileri sürer. Özellikle eğitim hakkının hayata geçirilmesinde devlet ve aileye tanınan öncelikli rolün, çocuğun karar verici olarak yer almaması sonucunu doğurduğuna işaret ederek, insan hakları eğitiminin etkisinin hakların hayata geçirilmemiş olduğu bir ortamda zayıf kalacağını vurgular. Bu görüşün önemine katılmakla birlikte, hakların hayata geçirilmesi için farklı düzeylerde çalışılırken, haklar konusunda yukarıdaki anlayışla verilecek bir eğitimin de bu sürece önemli katkısı olacağı düşünülmektedir.

Şekil 2: *Çocuk hakları eğitiminin kavramsal çerçevesi (Bu konudaki alanyazın ışığında Ian Lister'in geliştirdiği Kalkınma Eğitimi Derneği (Development Education Association) tarafından insan hakları eğitimi için hazırlanan modelden küçük uyarlamalar yapılarak alınmıştır, DEA-EIHRN, 1999, 4)*

Alderson'a (1999) göre çocuk hakları eğitiminin okullarda uygulandığı biçimiyle beş temel yaklaşım gözlemlenmektedir: Birincisi ve en yaygın olanı "henüz değil" yaklaşımıdır; buna göre çocuklar geleceğin yurttaşı ve toplumun yetişkin bir üyesi olacağı zamanki rol ve sorumlulukları için eğitilirler. Örneğin çocuklara temiz

bir çevreye sahip olma hakkı ve buna bağlı olarak çöpleri toplama sorumlulukları öğretilir. Bu yaklaşım çocuğu bir yurttaş ve hak sahibi bir birey olarak ele almaz, geleceğin iyi bir yurttaşı olmak için hazırlanmaya ihtiyacı olan kişi olarak ele alır. İkinci yaklaşım ise daha az yaygındır, çocuğun haklarını kabul açısından daha ileri olmakla beraber çocukların haklarını anlamak konusunda yetersiz bir muhakemeye sahip oldukları savına dayanır. Çocuklara uluslararası düzenlemelere göre hakları olduğu öğretilir, ancak bu haklara okul ya da sınıf ortamında saygı duyulmaz ve bu haklarını kullanmaları için fırsat verilmez. Bu yaklaşım da demokratik yurttaşlık değerlerini ve davranışlarını kazandırmaz, aksine bu çelişki çoğu kez çocukların ilgisizliğine ve yabancılaşmasına yol açar. Üçüncü yaklaşım, çocukların korunma hakları olduğu için ne kadar şanslı oldukları gibi seçici ve yüzeysel bir yaklaşımla çocuk hakları eğitimi verilmesidir. Burada da özellikle bu korumadan yararlanamayan birçok çocuk için karmaşa yaratmanın ötesine geçilemez. Dördüncü yaklaşımda ise hak ihlallerinin eğitimi esastır. Gelişmekte olan ülkelerdeki çocukları koruması gereken ve hakları düzenleyen bir Sözleşme olduğu, ancak bu amacı sağlamak konusunda başarısız olduğu öğretilir. Bu yaklaşım bir dereceye kadar gelişmekte olan ülkelerdeki çocukların karşılaştıkları sorunlar konusunda çocukların bilgi sahibi olmasını sağlar, ancak çocuklar kendi hayatları ile bir ilinti kuramazlar. Beşinci ve son yaklaşım ise çok az uygulanan ama tam anlamıyla çocuk hakları eğitimini içeren tek yaklaşımdır. Alderson (1999), "sözü eylemle birleştiren" yaklaşım olarak söz ettiği bu yaklaşımda, Sözleşme'nin öğrenciler ve öğretmenle öğrenciler arasında saygının olduğu demokratik bir sınıf ortamında öğretildiği, öğrencilerin etkin demokratik bir yurttaş olmak için gerekli bilgi ve becerileri birlikte kazandığı, çocuk haklarının sadece öğretilmekle kalmayıp içselleştirildiği, yaşandığı ve saygı duyulduğu bir eğitim söz

konusudur. Birçok araştırma Sözleşme'deki haklara ilişkin farkındalık yaratma konusundaki çalışmaların ne yazık ki çocuk hakları eğitiminin sistemli bir biçimde öğretim programlarına dahil edilmesinden çok, münferit girişimlerle sınırlı kaldığını doğrulamaktadır.

b) Çocuk Hakları Eğitiminin Amacı ve Önemi

Çocuk hakları eğitiminin amacı çocuklara, insan haklarına saygılı demokratik bir toplumun kurulması ve yaşatılması için gerek duyulan temel bilgi, tutum, diğer ve becerilerin kazandırılmasıdır.

Çocuk hakları eğitimi her şeyden önce çocuğun gelişimi için önemlidir:

- Çocuk hakları eğitimi çocuğun toplum içinde sorumlu bir yaşantıya hazırlanması için önemli bir araçtır. Çocuklar demokratik sistem içindeki rollerini öğrenmeli ve anlamalıdırlar. Hakların soyut ve günlük yaşamın dışında olduğu fikri yerine, yaşamın her anında varlığı hissedilebilen ve kişisel ve toplumsal yaşam kalitesini artıran somut değerler olduğunu görmelidirler. Bu nedenle çocuk hakları eğitimine çocuğun kendi yaşamından örneklerle başlanmalıdır ve giderek çocuk haklarının sınıf ve okul ortamında hayata geçirilmesi ile çocuğun yaşamında haklara saygı ve hak arama anlayışı yerleştirilmelidir.
- Eğer çocuk hakları eğitimi başarılı bir biçimde verilirse, çocukların, hakları konusundaki farkındalığı ve çocuk haklarının korunması ve tanıtılması konusuna ilgileri kesinlikle artacaktır.

- Çocuk hakları konusundaki farkındalık düzeyi birçok ülkede hala çok düşüktür. Çocuk hakları konusunda örgün eğitim sisteminin değişik kademelerinde ve topluma yönelik formal ya da informal şekilde verilecek sürekli bir eğitim, etkili bir demokratik sisteme sahip olabilmek için önemli bir rol oynar. Böyle bir eğitimin sonuçları insan bütünlüğüne saygı, toplumsal yaşama aktif katılım ve çocuk hakları ihlallerinin sona ermesi şeklinde ortaya çıkabilir.
- Çocuk hakları eğitimi öğrencilerin sorumlu ve bağımsız birer yurttaş olarak kapasitelerinin gelişmesini sağlar. Bu konu 1999 UNICEF'in Dünya Çocuklarının Durumu raporunda da vurgulanmıştır:

  "Eğitim planlaması, ister tüm toplum için ister tek bir okul için olsun, çocuk haklarıyla başlamalı ve çocuğun yüksek yararını temel almalıdır. Eğitim planlaması, şiddetten arınmış, demokrasi ve hoşgörüyü geliştirici ve öğrencilere yaşamlarını sorumlu yurttaşlar olarak sürdürebilecekleri becerileri öğreten ortamları sağlamalıdır."

- Sözleşme'nin 29. maddesi eğitimin amaçlarını düzenlemektedir. Maddede daha çok çocuk merkezli bir öğrenme ve öğretme yaklaşımı öngörülür. Bu amaçlara uygun biçimde düzenlenmiş ve çocuk merkezli yöntemlerle uygulanan bir çocuk hakları eğitimi tüm yaşam boyunca gereksinim duyulan karar verme becerilerinin geliştirilmesi için kaçınılmaz olan kendine güveni geliştirmek konusunda etkili olacaktır (UNICEF, 1999).
- Araştırmalar göstermektedir ki çocukların istismardan korunmasında önleyici çalışmalar çok önemlidir. Çocuk hakları eğitimi de bu anlamda bir önleyici çalışma sayılabilir.

– "İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklere İlişkin Uluslararası Anlayış, İşbirliği, Barış İçin Eğitim ile ilgili Tavsiye Kararı"nın yönlendirici ilkeleri içeren üçüncü bölümünde eğitimden beklenen gelişimsel ögeler şöyle belirtilmiştir (UNESCO, 1974):

"Öğrenme, eğitim, bilgi ve eylemi birleştiren uluslar arası eğitim, bireyin uygun zihinsel ve duygusal gelişimini sağlamalıdır. Aynı zamanda sosyal sorumluluk duygusunu ve daha az avantajlı gruplar ile dayanışma duygusunu geliştirmeli, günlük ilişkilerde eşitlik ilkesinin gözlenmesine yol açmalıdır. Ayrıca bireyin ulusal ve uluslararası düzeyde problemleri anlayabilmesi, gerçekleri, görüş ve fikirleri anlama ve açıklaması, grup içinde çalışabilmesi, açık tartışmaları kabul etmesi ve katılması, her tür tartışma için geçerli olan temel ilkeleri bilmesi ve ilgili gerçek ve etmenlerin analizine dayanan hüküm ve kararlara dayanabilmesi için gerekli olan yetenek, ilgi ve nitelikleri geliştirmesi gerekir."

Sözleşme'nin kabul edilmesi önemli bir adım olmakla birlikte, düzenlediği hakları hayata geçirmek için her bireyin Sözleşme'nin uygulanmasının aktif birer savunucusu olması gerekmektedir. Aktif bir savunucu olabilmek için ise ilk adım çocuk hakları eğitimidir. Haklarını bilen bireyler onları daha kolay kullanabilmekte, koruyabilmekte ve haklarını arayabilmektedir. Çocuk hakları eğitimi, çocuk hakları ihlalleri konusunda toplumsal farkındalığı arttırmak için de önemli bir araçtır.

Çocukların kendi haklarını öğrenmeleri durumunda kişisel hak ve özgürlükleri konusunda daha talepkar olacakları sonucuna varmamızı haklı kılacak hiçbir görgül kanıt yoktur; aksine çocuk hakları eğitimi alan çocukların sosyal haklar ve aile ile ilgili haklarla daha çok ilgilendikleri görülmüştür. Yine çocukların hakları konusunda farkındalıklarının artışı nedeniyle ailelerinin otoritelerine karşı geldiklerine dair bir bilgi de Sözleşme'nin kabulünden bu yana rapor edilmemiştir (David, 2002).

Çocuk hakları eğitimine karşı olmak için bir neden de yoktur. Çoğu yetişkinin kaygılanmasına sebep olabilecek nitelikte çocukların bir araya gelerek kitlesel bir hak arama hareketine girişmeleri pek olası değildir. Aynı şekilde çocukların hakları konusunda eğitim almış çocukların, bunun sonrasında başlattıkları girişimler çoğunlukla sosyal haklar ya da hakları ihlal edilmekte olan başka çocukların hakları için olmuş, kendileri için daha fazla hak talep etmek biçiminde gelişmemiştir (Howe ve Covell, 2005).

Çocuk hakları eğitimi şu esaslara dayanır (Save the Children, 2006):

- Çocukların hakları vardır.
- Çocukların haklarını bilmeye hakları vardır.
- Haklarını kullanabilmeleri için fırsatlar verilmelidir.
- Haklarını savunmaları için fırsatlar verilmelidir.

Çocuk hakları eğitimi ile çocukların her şeyden önce hakları ve sorumluluklarına ilişkin temel bilgiyi sistematik olarak edindikleri, demokratik yaşam ve yurttaşlığın temelini oluşturan sosyal sorumluluk, başkalarının haklarına saygı, adalet ve eşitlik gibi temel değer ve tutumları geliştirdikleri ve iyi bir yurttaş olmak ve olumlu yurttaşlık girişimlerinde bulunmak konusunda güçlendikleri bilinmektedir (Tibbits, 1997). Hakları konusunda, haklarına saygı duyulan bir ortamda eğitim almayan çocukların hak kavramını öznelleştirme eğilimlerinin yüksek olduğu, başkalarının da hak sahibi olduğu ve haklarına saygı duyulması gerektiği konusunda zorluk yaşadıkları belirtilmiştir (Dye, 1991). Benzer biçimde çocuk hakları konusunda hiç eğitim almayan çocukların ise hak ve sorumluluğun birbirinden ayrılmaz niteliğini anlamakta güçlük çektikleri ve hak sahibi olmayı istediğin her şeyi yapabilme biçiminde anlama eğiliminde oldukları görülmüştür (Covell ve Howe, 1999).

Çocuk hakları eğitimi aynı zamanda Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin diğer maddeleri ile de ilintilidir ve çoğu zaman bu maddelerde öngörülen hakların hayata geçmesinde önemli bir araçtır;

Salmi (2006, 24), şiddet, demokrasi ve eğitim arasındaki ilişkinin analitik çerçevesini çizdiği çalışmasında farklı şiddet kategorileri ile eğitim bağlamında bunun negatif ve pozitif boyutlarını tanımlamıştır. Çocuk hakları eğitiminin, eğitim ortamlarında ve toplumdaki barışa katkısını göstermesi açısından Tablo 14'de gösterilen bu tipoloji önemlidir:

Tablo 14: *Şiddet, Demokrasi ve Eğitim Arasındaki İlişkinin Analitik Çerçevesi*

Şiddet Türleri	**Eğitim bağlamında negatif boyutu**	**Olumlu etken olarak eğitim**
Doğrudan şiddet(insan varlığı ve bütünlüğünün kasıtlı olarak zarara uğratılması)	Şiddet içeren çatışmaların etkileri Mayınlar Bombalama Tehdit, kaçırma Cinayet Okulda silah Fiziksel ceza İntihar girişimi	Barış için eğitim Silahsız okullar Fiziksel cezanın yasaklanması
Dolaylı şiddet (yaşama hakkının dolaylı ihlali)/Göz ardı ederek şiddet	Okur yazar olmamak Erişim ve başarıdaki eşitsizlikler Toplumsal cinsiyet Sosyo-ekonomik gruplar Etnik gruplar Ortak dil temelli gruplar Ortak din temelli gruplar	Herkes için eğitim Fırsat eşitliği Dışlanmış grupları (azınlıklar, mülteciler, yerlerinden edilmiş çocuklar) dahil etme
Aracılık edilmiş şiddet	Uygun olmayan alt yapı Temel hijyen koşullarının olmaması Çok fazla yağmur-ısıya maruz kalmak Zararlı inşaat malzemeleri kullanılması	Uygun alt yapı Su ve kanalizasyon olanakları Yağmur ve ısıdan korumalı Zararsız inşaat malzemesinin kullanılması
Bastırıcı şiddet(temel politik haklardan mahrum olmak)	Okulda demokrasinin olmaması Demokrasi için eğitim verilmiyor olması	Okulda tüm düzeylerde demokratik uygulamaların varlığı Demokrasi için eğitim (yurttaşlık eğitimi, eşit hak ve özgürlüklerin kabul edilmesi)
Yabancılaştıran şiddet (üst düzey haklardan mahrum olmak)	Yanlı/yabancı öğretim programı ve ders kitapları Yabancı dil Yabancılaştıran öğretim uygulamaları Taciz Negatif teşvik olarak sınavlar	Uygun öğretim programı Hoşgörü ve kültürel çeşitlilik için eğitim Anadilin kullanımı ve ikidillilik Entellektüel ve duygusal gelişime uygun öğretim ilkeleri Tacizden arınmış okullar

Araştırma bulguları çocuk hakları eğitiminin ileri yaşlarda verilmesinin etkisinin daha az olduğunu ortaya koymuştur. Bulgular üniversite düzeyinde alınan çocuk hakları eğitiminin, öğrencilerin çocuk haklarına saygı tutumlarında artışa neden olduğuna işaret etmektedir. Ancak etnik ve cinsel azınlıklara saygı tutumları üzerinde bir etki yapmamaktadır (Campbell ve Covell, 2001). Çocuk hakları eğitiminin genç yetişkinlerin demokratik tutumları ve yurttaşlık davranışları üzerinde bir değişiklik yaratması olası görünmemektedir. Bu nedenle gelişim düzeylerine uygun olarak erken yaşlarda başlanacak bir çocuk hakları eğitimi, çocuk yurttaşları güçlendirmek ve demokrasinin sürdürülebilirliği için önemli bir fırsattır.

Belçika (DeCoene ve DeCock, 1996), İngiltere (Akt. Howe ve Covell, 2005) ve özellikle Kanada'da (Howe ve Covell, 1999) yapılan araştırmalar katılımcı bir sınıf ve okul ortamında haklarını öğrenen çocukların özgüvenlerinin arttığını, azınlık çocukları kabul eden davranışları daha çok gösterdiklerini, fiziksel ve zihinsel engelli çocukları kabullerinin arttığını, haklara saygı tutumunu geliştirdiklerini ve daha sorumlu davranışlar sergilediklerini göstermektedir. Kanada'daki çalışma (Howe ve Covell, 1999), çocuk hakları programının uygulandığı okullarda akran zorbalığı ve alay etme davranışlarının azaldığını da ortaya koymuştur. Bütün bu değer ve davranışlar bir bireyin günlük yaşamında ihtiyaç duyduğu temel yaşam becerilerdir. Çocuk hakları eğitiminin bireye kazandırdıklarının, okul ortamının gerçekten tüm sakinleri ile haklara ve sorumluluklara saygı duyulan ve hayata geçirildiği bir ortama dönüşmesi ve demokratik toplumların devamı için de ne kadar önemli olduğu açıktır.

Her toplum çocuklarının, gelecekteki refahını sağlayacak yeterlikte ve sorumlulukta birer vatandaş olarak yetişmesini ister. Ancak temel gereksinimleri ve hakları reddedilen ve yurttaş olarak kabul edilmeyen çocukların, başkalarının

haklarına saygı duyan üretici yetişkinler olması beklenemez. Bu bakımdan hakların ihlali sadece kişisel sonuçlar doğurmaz, tüm toplumun geleceğini de etkiler. Kişisel ve toplumsal gelişmenin sağlanması, çocukların hak kavramını anlamaları, hangi haklara sahip olduklarını bilmeleri, kimlerin haklarının reddedildiğini görmeleri ve kendi ve başkalarının hakları için aynı duyarlılığı göstermelerine bağlıdır. Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'yi öğrenmek, bu gelişim yolunda bir adım olacaktır.

2. Çocuk Hakları Eğitiminin, Yurttaşlık Eğitimi, Karakter Eğitimi, Barış Eğitimi ve İnsan Hakları Eğitimi ile İlişkisi

Çocuk hakları eğitimi, çocuklara ve aynı zamanda yetişkinlere çocukların geleceğin olduğu kadar bugünün de yurttaşları olarak kabul edildiği ve değer verildiği daha geniş ve kapsayıcı bir yurttaşlık anlayışı kazandırır. Bu bağlamda klasik çocuk hakları eğitimi ile **yurttaşlık eğitimi** ilişkisini irdelemeye ihtiyaç vardır:

a) Çocuk Hakları Eğitimi ve Yurttaşlık Eğitimi

Genel olarak yurttaşlık, bireylerin birbirleriyle ve devletle olan ilişkisini tanımlayan bir takım hak ve sorumluluklardan oluşan bir statüdür. Bu anlamda, yurttaşlık bir devlete yasal olarak bağlı olmak kadar, bağlı hissetmek ile de ilgilidir ve bunu sağlayacak olan, haklara sahip olmak kadar haklara sahip olduğunu bilmektir. Demokratik ve hak temelli bir toplumda, yurttaşlık sosyal sorumluluğu da beraberinde getirir. Sosyal sorumluluk ise katılımı yurttaş için bir hak ve sorumluluk olarak zorunlu kılar. Rowe (2000b), yurttaşlık eğitiminde sosyal ve ahlaki gelişimin dayandığı üç ayrı alana göre bilişsel, duyuşsal ve deneysel olmak üzere üç ayrı kategoriden söz eder.

Bilişsel modellerde, referans alınan bir ögeye dayalı olarak tanımlayıcı bir yaklaşım izlenir. Anayasayı temel alan modelde, anayasada tanımlanan kurum ve yapıların bilgisi aktarılır. Vatanseverlik, din ya da aile referans olarak alındığında verilecek yurttaşlık bilgisinin içeriği ve vurgusu da buna göre değişir. Bununla birlikte bilişsel model sosyal anlayışı oluşturur, değerlerin açıklığa kavuşmasını ve haklar, görevler ve yükümlülükler konusunda farkındalığı geliştirir. Bu bakış yurttaşlarda harekete geçmek konusunda bir motivasyon yaratsa da yeterli değildir. Bunun için gerekli olan ikinci motivasyon unsuru empatidir. Başkalarının duygularını fark edebilmek olarak tanımlayabileceğimiz empatinin hem bilişsel, hem duyuşsal boyutu vardır. Bilişsel boyut, duyuşsal boyutu harekete geçirebilir. Ancak duyuşsal boyutun da bilişsel boyutu harekete geçirdiği ve zenginleştirdiği şüphesizdir. Deneysel modelde ise hem bilişsel, hem duyuşsal boyut devrededir ve yurttaşlık becerileri tümüyle uygulanır. Bu modelde okulların iklimi ve toplumsal eylemler yurttaşlık becerilerinin uygulanacağı ortamlar olarak gündeme gelir. Yurttaşlık eğitiminin tartışılan doğası, bazen bir arada bulunabilen bu farklı modellerde referans alınan değerlerde uzlaşma zorluğudur.

Osler ve Starkey (1996), yurttaşlık eğitiminin bileşenlerini Tablo 15'de görüldüğü gibi ifade etmişlerdir:

Tablo 15: *Yurttaşlık Eğitiminin Bileşenleri*

	Yapısal / politik	**Kültürel / kişisel**
Minimum	**Haklar** ✓ haklar bilgisi ✓ demokrasi ✓ ayrımcılık yasağı ✓ sivil toplum	**Kimlik** ✓ ya o/ya bu (gerginlik) ✓ her ikisi/ve (melez)
	Yansıması: **insan hakları eğitimi**	Yansıması: **duygular ve seçimler**
Maksimum	**İçerme** ✓ asgari gelir ✓ güvenlik: fiziksel, sosyal, psikolojik ✓ aktif katılım	**Yeterlik** ✓ siyasal okuryazarlık ✓ katılım becerileri ✓ değişimi etkileyecek beceriler: örn: dil, savunu, harekete geçirme
	Yansıması: **model bir okul ve toplum**	Yansıması: **eylem becerisi ve eğitim**

Tablo 15'de görüldüğü gibi yurttaşlık eğitiminin minimum iki şartı vardır: o da insan hakları eğitimi ve bir kimlik geliştirmek için fırsat sunmasıdır. Yurttaşlık eğitimi için sunulan bu kavramsal çerçevenin ileride açıklanacağı anlamda çocuk hakları eğitimi ile kesiştiği görülür.

İçermeci yurttaşlık anlayışında, sosyal dışlanmaya maruz kalan gruplardan söz edilirken çoğunlukla kadınlar, etnik-kültürel azınlıklar, engellilerden söz edilmekle beraber, nadiren çocuklardan söz edilir. Aslında çocuğu bir yurttaş olarak görmeyen anlayış, çocuk haklarını reddeden anlayışla aynı gerekçeleri paylaşır. Çocuğun geleceğin yurttaşı olarak görülmesinin temelinde, ekonomik olarak bağımlı olması ve sorumlu bir karar alma kapasitesinin sınırlı olması gibi gerekçeler yatmaktadır. Ancak ekonomik bağımlılık yurttaşlık kavramının içermeci yaklaşımında dışlanan tüm gruplar için geçerli olmasına karşın, bu onların yurttaş olarak algılanmamasını gerektirmemektedir. Aynı biçimde çocuklar yetişkinliğe geçişle beraber bir anda sihirli bir biçimde sorumlu karar alma konusunda ehil hale gelmemektedir (Howe ve Covell, 2005).

Bu konuda sınırlı kapasiteden çok Sözleşme'nin de ruhuna uygun olarak çocuğun gelişen kapasitesinden söz etmekte fayda vardır. Ayrıca modern yurttaşlık anlayışının gerektirdiği devlete bağlılık hissinin, ekonomik olarak bağımlı ve henüz yurttaş olarak yeterli görülmeyen bir çocukta gelişmesini beklemek çok da haklı ve gerçekçi bir beklenti değildir. Çocuğun bugünün hak sahibi bir yurttaşı olarak kabul edilmesi önemlidir. Bu anlayış, okulların yurttaşlık eğitimi vermek yoluyla geleceğin yurttaşları olarak çocukları hazırlamakla görevli olduğu biçimindeki dar ve kısıtlayıcı, ancak yaygın yaklaşımı da geçersiz kılmaktadır.

Çocuğu bugünün yurttaşı olarak görmememiz için pek bir neden de yoktur. Çocuklar, yetişkinlere kıyasla daha az politik haklara sahip olmakla birlikte, Sözleşme'de belirtildiği gibi birçok temel yurttaşlık hakkına sahiptirler. Yine bazı alanlarda özel kırılganlıkları nedeniyle yetişkinlerden daha fazla haklara sahiptirler. Sözleşme'ye göre çocuklar da kendilerini ilgilendiren konularda görüşlerini bildirme, düşünce ve ifade özgürlüğü, barış içinde toplanma ve dernek kurma haklarına sahiptir. Bu haklarını aile, okul, toplum gibi bulunduğu her ortamda kullanabilir ve anababasının ya da çevresindeki yetişkinlerin bu haklarını kullanmaları konusunda onların gelişen kapasiteleri ile uyumlu olarak rehberlik sağlama yükümlülükleri vardır. Bu yükümlülük çocuklara kendi kararlarını empoze etmek ya da yönerge vermek niteliğinde kullanılmamalıdır. Ailede ve okulda daha önce katılım açısından olumlu deneyimi olan yetişkin yurttaşların politik süreçlere katılma eğilimlerinin diğerlerine kıyasla daha yüksek olduğu bilinmektedir (Howe ve Covell, 2005). O nedenle çocuğa katılım haklarının sağlanması, demokrasi kültürünün oluşturulmasının temel taşlarından biridir. Bu noktadan bakıldığında yurttaşlık eğitimi, devletlerin değerlerini ve birliğini sağlamak ve sürdürmek için okullarında yer verdiği önemli unsurlardan biridir.

Tarihsel gelişimine bakıldığında örgün eğitim programlarında yurttaşlık eğitiminin ayrı bir ders konusu olarak yeraldığı ve bunun yanında diğer ders programlarında da ara disiplin olarak yer verildiği görülmüştür. Yine ulusların gelişimi ve demokrasi deneyimleri doğrultusunda yurttaşlık eğitimi hedeflerinin, bir ulus yaratmak hedefinden, farklı kültürlerin birliği prensibine kadar giden farklı hedeflere yer verdiği de bilinmektedir (Bkz, Alkın, 2007). Bu tarihsel gelişime karşın yurttaşlık eğitiminin temel ortak hedefleri çocukların yurttaşlık hakları ve

sorumlulukları, yurttaş katılımının önemi, hoşgörü, karşılıklı saygı, farklılaştırılmış ve küresel yurttaşlık konularında eğitilmeleridir. Bununla birlikte yurttaşlık eğitimi ve etkileri konusunda çok ciddi soru işaretleri vardır. Bu eğitime rağmen, Berman'ın belirttiği gibi özellikle gençler arasında politik süreçlere katılmada isteksizlik, oy kullanma oranlarında düşüş, kişisel haklara odaklanma gibi eğilimler belirgin olarak gözlemlenmektedir (akt. Howe ve Covell, 2005). Bu durumun nedenleri arasında yurttaşlık eğitiminin yetişkin yurttaşlığı bakış açısıyla veriliyor olması ve çocuğun bugünün bir yurttaşı olarak saygı gördüğü ve yurttaşlık becerilerini öğrenme ve uygulama konusunda güçlendirildiği bir çocuk hakları eğitimi temeline dayanmaması görülebilir (Audigier, 1996; Howe ve Covell, 2005).

Yurttaşlık eğitimini iyi yurttaş yetiştirme hedefiyle genel olarak ele aldığımızda ahlak eğitimi, karakter eğitimi, barış eğitimi, ırkçılık karşıtı eğitim, çevre eğitimi ve insan hakları eğitimini içerecek biçimde bir üst kavram olarak değerlendirmek mümkündür. Aşağıda her biri ayrı bir araştırmayı gerektirecek kadar kapsamlı olan bu programlar, çocuk hakları eğitimi ile kavramsal ilişkisi bağlamında kısaca irdelenmiştir.

Howe ve Covell (2005), yurttaşlık eğitimi programlarını üç kategoride değerlendirmiş ve yukarıda adı geçen eğitim yaklaşımlarını bu kategoriler altında yurttaşlık eğitimi ile ilişkilendirmişlerdir:

- Yurttaşlık değerleri
- Yurttaşlık davranışları
- Yurttaşlık bilgisi

b) Çocuk Hakları Eğitimi ve Yurttaşlık Değerleri (Karakter ve Ahlak Eğitimi)

Yurttaşlık değerlerini dikkate aldığımızda, **karakter ve ahlak eğitimi** gündeme gelmektedir (Bkz. Brabeck ve Misgeld, 1994; Rowe, 2000a). Karakter eğitimi saygı, sorumluluk, dürüstlük, adalet ve demokratik yurttaşlık değerlerini oluşturmayı hedefler. Karakter eğitiminde temelde iki yaklaşım görülmektedir: Bunlardan ilkinde dürüstlük, çalışkanlık, tutumluluk, cesaret, vatanseverlik gibi değerleri içeren öykülerden yararlanılarak karakter eğitimi verilmesidir. Narvaez (akt. Howe ve Covell, 2005), okuyucular öyküleri kendi bilgi ve kodlamalarına göre değerlendireceğinden, öykülerin verilmek istenen ana değeri istenen biçimde okuyucuya kazandırdığını söylemek için yeterli kanıt olmadığını ortaya koymuştur. İkinci yaklaşım ise beklenen değeri gösteren çocukların ödüllendirildiği davranışçı yaklaşımdır ve yine araştırmalar iyi davranışları ödüllendirilen çocukların diğerlerine kıyasla bu iyi davranışı sürdürmek konusunda daha az istekli olduklarını ortaya koymuştur. Ayrıca, çok sayıda öğrenci ödüllendirilemediğinde, bu yaklaşımın dayanışma ve işbirliği yerine rekabete yol açtığı ve karakter eğitiminin hedeflenen saygı, sorumluluk ve yurttaşlık değerlerini öğretmek konusunda çok da etkili olmadığı belirtilmiştir (Kohn, 1997).

c) Çocuk Hakları Eğitimi ve Yurttaşlık Davranışları (Irkçılık Karşıtı Eğitim, Çevre Eğitimi ve Barış Eğitimi)

Yurttaşlık eğitimine davranış temelli bakıldığında ise **ırkçılık karşıtı eğitim, çevre eğitimi ve barış eğitimi** en çok gündeme gelen programlardır. Irkçılık eğitimi

konusunda, özellikle İngiltere'de ırkçı davranışları gençler arasında azaltmak amacı ile öğretim programlarına zorunlu olarak dahil edilen Nazi katliamı ile ilgili verilen eğitimin sonuçlarını değerlendiren iki araştırmada Brown ve Davies (akt. Howe ve Covell, 2005) ile Carrington and Short (akt. Howe ve Covell, 2005) eğitimin ırkçılık karşıtı davranış geliştirme amacına yeterince ulaşamadığını ortaya koymuştur. Bunun temel nedenleri arasında öğretmenlerin konuya yeterince zaman ayırmamaları, kendilerini bu konuyu işlerken çok rahat hissetmemeleri ve diğer tarih konularını işlerken izledikleri tartışma içermeyen öğretim yöntemlerini kullanmaları gösterilmiştir. Genel olarak bakıldığında ırkçılık karşıtı eğitimin tarihten örneklere odaklanan yaklaşımının çocuğun kendi hayatı ile ilintisini kurmakta zorlanması nedeniyle istenen davranışları geliştirmede etkili olamadığı görülmüştür. Bütün bu bulgular, bir öğretim programının tasarımı ve uygulamasının ne kadar titiz yapılması gerektiğine ve sonuçlarının değerlendirilmesinin ulusal ve küresel öğrenmeye katkısına tekrar tekrar işaret etmektedir. **Barış eğitimi** ise giderek çocuklara küresel ölçekte savaşın olmadığı, dünya barışının öğretildiği yaklaşımdan, daha kişiselleştirilmiş ve şiddet içermeyen davranış geliştirmeye dönüşmüştür. Bu anlamda arabuluculuk, çatışma çözme becerilerinin kazandırılması, iletişim, kabul etme, farklılıkları anlama gibi konulara odaklanılmıştır (Marks, 1983).

d) Çocuk Hakları Eğitimi ve Yurttaşlık Bilgisi (Küresel Yurttaşlık Eğitimi ve İnsan Hakları Eğitimi)

Yurttaşlık bilgisi öğretme bağlamında yurttaşlık eğitimine bakıldığında ise daha çok sosyal bilimler programlarında yer alan devletin ve hükümetin genel işleyişine ve medeni haklar ve sorumluluklara odaklanan programlar akla

gelmektedir ve bu anlamda ulusal bir yurttaşlık bilgisi verilmeye çalışılır. Bu bilgilerin davranışa dönüştürülebilmesi yine bu eğitimin nasıl bir yöntemle ve nasıl bir ortamda verildiğiyle yakından ilgilidir. Toplum hizmetleri ve sosyal sorumluluk projelerinin programa dahil edildiği yaklaşımların genellikle istenen sonuçları almada daha etkili olduğu bilinmektedir (Bkz. Howe ve Covell, 2005). Bunun yanısıra kültürlerarası empatiyi, dünya sorunları ile ilgilenmeyi, adalet ve barış için harekete geçmeyi, her tür ayrımcılık ve eşitsizliğe karşı olmayı amaçlayan küresel yurttaşlık eğitimi de gelişmekte olan programlardır. Bu konuda genel eleştiri bu programların da yeterince hak temelli bir yaklaşımla hazırlanmamış olmasıdır.

İnsan hakları eğitimini diğer yurttaşlık eğitimi yaklaşımlarından ayıran şey ise insan hakları eğitiminin bireyi güçlendiren ve haklara saygı duyulan bir ortamı yaratma biçiminde değişimi arayan aktivist yaklaşımı ve uluslararası tanımlanmış belgelere dayanıyor olmasıdır (Howe ve Covell, 2005). İnsan hakları eğitiminin içeriği aslında tüm uluslar arası insan hakları belgeleri ile açıkça netleştirilmiştir. Bu anlamda insan hakları eğitiminin daha "uluslararası" boyutu, yurttaşlık eğitiminin ise "içerme ya da entegrasyon" boyutu öne çıkar (Davies, 2000). Tarrow'a göre, insan hakları eğitimi, müfredata eklenmiş yeni bir konu olmaktan çok, küresel eğitim/kültürler arası eğitim (Kobus, 1992), yurttaşlık eğitimi, barış, çevre, ahlak eğitimini birleştiren ve aralarında bağlantılar kuran bir yaklaşımdır (1990). Bununla birlikte insan hakları eğitiminin de çocuklardan çok yetişkinleri ve yetişkin haklarını odak alan yaklaşımı, bu tür bir eğitime çocuk hakları ile başlama savının temel gerekçesidir (United Nations, 1989). Osler ve Starkey'in (1996) demokratik yurttaşlık için insan hakları değerlerini esas alan ve çocukları birer yurttaş olarak insan hakları ile eğitmenin kapsayıcı, içerici toplum için şart olduğunu ileri süren insan hakları eğitimi anlayışları bu anlamda çocuk hakları eğitimi ile uyuşmaktadır (Bkz. Davis, 2007).

e) Çocuk Hakları Eğitiminin Kavramsal Modellemesi

Howe ve Covell (2005), bütün bu öğretim programlarını yurttaşlık eğitimine farklı yaklaşımlar olarak değerlendirmiş ve hepsinin bazı olumlu sonuçlar almakla birlikte çocuklarda geliştirilmek istenen değerler, davranışlar ve bilgiyi oluşturmakta ve demokratik katılım için gerekli motivasyonu yaratmada yetersiz kaldığını vurgulamıştır. Damon ve Gregory'e göre (Akt. Howe ve Covell, 2005), bu programların hepsinde ortak olan üç sorun, parçalara ayrılmış olmaları, belli alanlarda belli becerileri öne çıkarmaları ve negatif yaklaşımı esas almalarıdır. Bu programlar birbirinden ayrı olarak, haftanın belli saatlerinde birbiri ile ilişkilendirilmeden, gerekli bağlantılar kurulmadan verildiğinde, çocuklar için bir karmaşa yaratmaktan öteye gitmeyecektir. Eşgüdümlü ve bütüncül olmayan yaklaşım çocukların günlük hayatları ile ilişkilendirebileceği temel ve ortak becerileri kazanmada programların yetersiz kalmasına yol açmaktadır. Son olarak, bütün bu programların zararlı ve yanlış davranışı nasıl kontrol ederiz ya da ortadan kaldırırız yaklaşımı ile veriliyor olması, çocukların demoralize olmaları ve kendilerini güçsüz hissetmelerine yol açabileceğinden bir sorun olarak belirtilmiştir.

Çocuklara insan haklarının öğretilmesinin uygunluğu konusunda süregiden tartışmaların temelinde iki argüman yatmaktadır: Birincisi insan haklarının temelinde yatan demokrasi, adalet, adaletsizlik gibi kavramların küçük yaştaki çocuklar için anlaşılması güç karmaşık kavramlar olduğu bu yüzden de insan hakları eğitiminin ortaöğretimde başlaması gerektiğidir. Ancak okul öncesi dönemdeki çocuklar için bile "adil olmayan"ın "benimle paylaşmadı" ile ilintisinin kurulabildiği ve paylaşım, sorumluluğu öğrenme, diğerlerine saygı gibi kavramların okul öncesi eğitimin ruhu ile ne kadar uyumlu olduğu göz önünde bulundurulursa bu argümanın geçersizliği

açıktır. İkincisi ise çocukluk masumiyet çağıdır ve çocukların toplum içerisindeki adaletsizliklerden haberdar olması istenmez. Bununla birlikte araştırmalar göstermektedir ki 7 yaşındaki çocuklar bile toplumdaki işsizliğin ya da evsizlerin varlığının farkındadır ve ilköğretim eğitimleri boyunca gelişimlerine paralel olarak sosyal adalet konusundaki farkındalıkları artmaktadır (Holden, 1996). Demokratik toplumun temelini insan haklarına saygı, hoşgörü ve barış oluşturur. Bu kültürün kuşaktan kuşağa geçmesi çocukların bu değerler sistemi ile donatılmış yurttaşlar olarak yetişmesine bağlıdır. Çocuk için genel insan haklarına kıyasla çocuk hakları ile yaşamını ilintilendirmek ve çocuk haklarını algılamak daha kolay olacağı için, çocuk için insan hakları eğitimi çocuk hakları eğitimi ile başlamalıdır. Çocuk hakları eğitimi insan hakları eğitiminin ilk adımı ve vazgeçilemez parçasıdır.

Çocuk hakları, çocuklara özgü insan haklarıdır. İnsan hakları tüm insanlara uygulanır. Çocuklar özel gereksinimleri ve örselenme riskleri nedeniyle insan haklarına ek olarak çocuk haklarına da sahiptir (Bedard, 1996). Bu bağlamda çocuk hakları eğitimi yalnızca Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin ilkelerinin öğretilmesini değil, aynı zamanda temel yurttaşlık değerlerinin ve davranışlarının kazandırılmasını da hedefleyen bir yurttaşlık eğitimidir (Fernekes, 1992; Bennet, 1996). Yalnız, önerilen içerik ve pedagojisi açısından diğer yaklaşımlardan ayrılır ki, bu hedeflerine ulaşmak anlamında ciddi bir potansiyel oluşturur. Sözleşme'nin 29/a bendine bakıldığında "Çocuğun kişiliğinin, yeteneklerinin, zihinsel ve bedensel yeteneklerinin mümkün olduğunca geliştirilmesi" çocuğun eğitimi ile amaçlanacak en temel ögedir. Yine izleyen bentler ve çocuk hakları eğitiminin yasal temelini oluşturan 42. madde birlikte dikkate alındığında diğer yurttaşlık eğitimi yaklaşımlarının eleştirilen dağınık yapısının tam tersine karakter, barış, çevre, yuttaşlık bilgisi ve insan hakları eğitimini bütün olarak içerdiği görülür. Sözleşme'nin 12-15. maddeleri de çocuk hakları eğitiminin nasıl olması gerektiğine dair ipuçlarını içerir; çocuğun gelişimine uygun

olarak ifade özgürlüğü, bilgiye erişim, düşünce, din ve vicdan özgürlüğü, dernek kurma ve barış içinde toplanma hakkı ve diğer haklar yalnızca öğretilmekle kalmamalı, bu haklara öğretmenler saygı duymalı ve sınıf yönetim tarzlarına yansıtmalıdırlar. Yine Sözleşme'nin genel ilkelerinden çocuğun yüksek yararı ve anababanın çocuğu yönlendirme sorumluluğunu düzenleyen 3. ve 5. maddeler de çocuk hakları eğitiminin pedagojik ilkelerini ortaya koymak açısından önemlidir ve okul ortamı ve öğretmenler için de öncelik taşır.

Çocuk hakları eğitiminin, genel olarak yurttaşlık eğitiminin eksikliklerini gidermek konusundaki avantajlı konumu Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin kendisinden kaynaklanır. Sözleşme'nin yasal bir dokuman olması, bu konudaki öğretimin temel alacağı bir standart olarak kabul edilmesini kolaylaştırır. Dolayısıyla bu kadar yaygın kabul görmüş bir Sözleşme'nin varlığı çocuklara öğretilecek sosyo-etik değerler konusundaki görüş birliğine işaret eder. Bu anlamda Sözleşme ulusal, uluslararası ve küresel düzeyde verilecek bir yurttaşlık eğitimi için ortak ve genel kabul görmüş bir çerçeve sunar. Bilindiği gibi, yurttaşlık eğitiminin farklı ilkeleri arasında ortak noktaların bulunmasındaki zorluk, bu eğitim sonucunda kazanılan bilgi, değer ve davranışların genellenmesinde ve günlük yaşama aktarılmasında yetersiz kalmaktaydı. Oysa çocuk hakları eğitiminde, genel kabul görmüş değerler üzerinden hak temelli bir yaklaşım, öğrencilerin yurttaşlık eğitiminin farklı bölümleri arasında ortak bir ilkeye ulaşmalarını sağlar. Yine haklara odaklanan bir eğitim, sorumluluğu öne çıkaran ya da hak ihlallerine odaklanan bir eğitimden daha olumlu bir yaklaşım taşıdığından, çocukları demoralize etmeyerek, günlük yaşamlarıyla bağlantılar kurmalarını sağlamaktadır. Çocuk hakları eğitimi, hakların çocuk tarafından içselleştirilmesi ve benlik algısının bir parçası haline gelmesi için en etkin yollardan biridir. Çocuk hakları eğitimi, çocuğun kişisel değerlerini geliştirir (örn; başkalarının haklarına saygı duymak), deneyimlerini yorumlarken kavramsal bir

bağlam sağlar (örn; ayrımcılık çok incitici olduğu kadar, aynı zamanda bir hakkın ihlali) ve davranışlarına rehberlik eder (örn; başkalarına karşı ayrımcılık yapmayacağım, okulumda ayrımcılığa karşı politika ve uygulamalar için savunu yapacağım) (Howe ve Covell, 2005).

Sırbistan'da ilköğretim 1. sınıf (7-8 yaş) ve ortaöğretim 1. sınıf (14-15 yaş) için seçimlik bir ders olarak 2001 yılından itibaren uygulanmaya başlayan yurttaşlık eğitiminde temelde sivil toplum kuruluşlarının uygulamakta olduğu programlardan yararlanılarak geliştirilmiş olan öğretim programları kullanılmıştır. Programın değerlendirme sonuçları çocuk hakları ve insan hakları konularının öğrenciler ve öğretmenler tarafından en az memnuniyet vermiş konular olduğunu göstermiştir. Araştırmacılar, modern yurttaşlık eğitimi programlarının çocuk haklarına mutlaka yer vermesi gerektiğini vurgulayarak, yurttaşlık eğitimi programının özellikle çocuk haklarını içerecek biçimde gözden geçirilmesi ve çocukların yaşlarına en uygun yöntem ve içeriğin belirlenmesi için bir ön çalışma yapılmasını önermişlerdir. (Smith, Fountain, McLean, 2002).

Bu açıklamalar ışığında çocuk hakları eğitimi ile benzer eğitim programları arasındaki ilişkiyi şu biçimde modellemek mümkündür (Howe ve Covell, 2005):

Şekil 3. *Çocuk hakları eğitiminin benzer eğitim programları ile ilişkisi*

C. Çocukların Hakları Anlama (Algılama) Düzeyleri

Melton'un (1980) çocukların hak kavramını algılama düzeyleri ile ilgili yaptığı çalışmasına göre hakları kavrama düzeyinin yaş ve sosyo-ekonomik düzey ile doğrudan ilişkisi vardır ve Melton'a göre bu sıralı olarak giden üç aşamadan oluşur (Akt. Anglin, 1992, 37):

İlk aşama, doğası gereği benmerkezcidir ve haklar, yardımsever bir otoritenin ihsan ettiği şeyler olarak algılanır. Çocuklar bu dönemde, "olan" ile "olması gereken"i birbirinden ayırmakta zorlanırlar. Sadece somut gerçeklik algılanır. Örneğin, eğer büyük kardeşin bir saat daha fazla televizyon izlemesine izin veriliyorsa, onun küçük kardeşten daha fazla hakkı olduğu anlamına gelir.

İkinci aşamada, haklar, insanlar tarafından konulan ve değiştirilebilen hukuk sisteminin bir parçası olarak görülür. Çocuklar haklar konusunda müzakere yapılabileceğini düşünürler ve çoğu kez daha fazla hak için pazarlık ederler. Yani haklar sosyal olarak inşa edilebilir ve kişisel etkiye açıktır. Örneğin, "babam, saat 10:00'a kadar uyanık kalmama izin veriyordu."

Üçüncü aşamada ise, haklar etik ve ahlaki bir kural olarak algılanır. Haklar artık devredilemez ve herhangi bir otoritenin ya da sosyal sözleşmenin parçası değildir. Bu noktaya genellikle ergenlikle beraber gelinir. Örneğin: "burası özgür bir ülke. Haklarım var ve ne dediğin umurumda değil."

Çocukların hak kavramını gelişimsel olarak algılama düzeyleri konusunda yapılan bu çalışmalar beraberinde alanyazında çocuk hakları eğitiminin ne zaman başlaması gerektiği konusunda da görüş ayrılıklarını getirmiştir. UNESCO (1974) ve Avrupa Konseyi'nin (Starkey, 1991) insan hakları eğitimi konusundaki tavsiye

kararlarından yola çıkarak, çocuk hakları eğitiminin de okul öncesi eğitim ile başlaması gerektiği görüşünde olduklarını söyleyebiliriz. UNESCO ilgili Tavsiye Kararı'nda eğitimin tüm düzeylerinde insan hakları eğitimi verilmesi gerektiğini belirtmiştir. Okul öncesi dönemdeki çocuklarını yetiştirirken anababaların özellikle hak ve sorumluluk bilinci geliştirmeye çalışmaları önerilmiştir. Avrupa Konseyi'nin Tavsiye Kararı'nda ise okul öncesi ve ilköğretim çağında bulunan çocuklara sınıf içindeki anlaşmazlıkları şiddete başvurmadan çözme becerileri kazandırılması önerilmiştir. Daha soyut kavramlar ise ilköğretimin ikinci kademesinden başlayarak tarih, coğrafya, sosyal bilgiler, din ve ahlak eğitimi, dil ve edebiyat gibi derslerde verilebilir. Humphrey'e göre (Akt. Howe ve Covell, 2005), çocuklar önyargıları deneyimlemeden ve kalıpyargıları oluşmadan önce onlara insan hakları değerleri kazandırılmalıdır. Torney-Purta (1982) ise orta çocukluk döneminin hakları öğretmek bakımından ideal bir dönem olduğunu düşünmektedir; 7-11 yaş arası dönemin, çocukların henüz değer ve tutumlarının oluşmadığı bir dönem olması ve bilişsel gelişimlerinin okul öncesi döneme göre daha gelişmiş olması nedeniyle insan hakları konusundaki tutumlarının gelişmesi için ideal bir dönem olduğu belirtilir. Anglin (1992) ise çocuklara haklarını formal olarak öğretmek için 8 ve 10 yaşların ideal olduğunu, okul öncesi ve daha erken yaşlarda ise informal olarak çocuk hakları ile ilgili öykülerin çocuklarla paylaşılabileceğini düşünmektedir. Bununla birlikte karar verme becerileri ve saygı gibi demokratik değer ve beceriler okul öncesi eğitimle birlikte geliştirilmeye başlanabilir (Erwin ve Kipness, 1997).

Melton (1993), Amerika Birleşik Devletleri'nde çocuk hakları eğitiminin ilköğretimde başlatılmamasını iki önkabule dayandırır. Bunlardan ilki, erken ergenlik döneminde çocukların yetersizlikleri nedeniyle, verilecek bir hak eğitiminin onların

zarar görmesi ile sonuçlanabileceği düşüncesidir. Bununla birlikte, araştırmalar, ilköğretim çağındaki çocukların karar verme süreçlerine katılımının onların sosyalleşmelerine ve demokratik değerler kazanmalarına olumlu katkı yaptığını ortaya koymuştur. İkinci kabul ise, politik konularla ilgisi olmayan çocukların bu tür bir eğitimle masumiyetlerinin tehdit edileceği ve travma yaşayacakları düşüncesidir. Melton, bu görüşe de politik konulardaki gelişim ve kimliğin orta çocukluk döneminde en fazla geliştiğini araştırma sonuçları ile destekleyerek karşı çıkmıştır ve bilişsel gelişimin doğal basamaklarını doğru değerlendirerek haklara ilişkin eğitimin ortaöğretim kadar ilköğretim döneminde de yer almasını savunmuştur.

Males-Stricevic (2001) ise çocuk hakları eğitiminin içeriği ile çocuğun yaşı arasındaki ilişkiyi küçük yaştaki çocuklara öğretirken daha çok duyuşsal ve psiko-motor alanlara odaklanılırken, büyük çocuklarda daha çok zihinsel alanlara odaklanılması gerektiği biçiminde belirtir. Genelde okul öncesi eğitimde çocukların kendileri ile ilgili duyuları, diğer çocuklarla farklılıkları ve benzerlikleri öğretilirken, ilköğretim çağında haklar ve onları koruma yollarının öğretilmesinin yanında çocuk haklarına ilişkin daha belirgin bir tutum geliştirilmesi, başkalarının haklarına saygı gösterilmesi ve hak savunuculuğu geliştirilebilir. Ortaöğretimde ise öğrenilenlerin davranışa dönüştürülmesi ve kendi haklarını ve başkalarının haklarını gözetmesi davranışı geliştirilebilir. Yine seçilecek etkinliklerin, çocukların gelişimsel özelliklerine uygun olmasına dikkat edilmelidir. Örneğin, 5-8 yaş arasındaki çocukların bir yetişkine güven ihtiyaçları ön plandadır, bu dönemde başka çocukların haklarının ihlal edildiğine ilişkin örnekler, onların yalnızca kendileri ile ilgili kaygılanmalarına ve kendi güvenliklerinden endişe duymalarına yol açabilir. 8-12 yaş arasında ise çocukların gerçekliğe olan ilgisi artar. Bu dönemde çocukların

sorduğu sorular her zaman gerçekte ne öğrenmek istediğine işaret etmeyebilir. "Nükleer bombanın ne kadar büyük" olduğu sorusu, onun zarar verici etkisini öğrenmekten çok cebe sığıp sığmayacağını anlamaya çalışmak ya da bilgi edinmek amacından çok bu konudaki kaygısını ifade ediş yolu olabilir (Snow, Mack, Burt, 1985). Dolayısıyla geliştirilecek programların, öğrenme materyallerinin bütün bu boyutları dikkate alıyor olması gerekir.

Howe ve Covell (2005) ise hak kavramın ilk sınıflarda verilebileceğini ancak kapsamlı bir eğitimi erken ergenlik döneminine bırakmak gerektiğini düşünmektedirler. Küçük yaştaki çocukların hak, adalet, eşitlik gibi kavramları anlamakla bereber, bilişsel gelişim düzeyi, kimlik gelişimi, sosyal konulara ilgi düzeyleri açısından yalnızca ergenlerin hak eğitimini tam olarak anlamalarının ve öğrenmeye istekli olmalarının mümkün olduğunu belirtmektedirler. Erken ergenlik döneminden önce ne kadar etkin öğretilirse öğretilsin, çocukların hakları anlama kapasiteleri açısından bir sınırlılık olduğu da vurgulanmıştır. Wade (Akt. Howe ve Covell, 2005), çocuk haklarına ilişkin geliştirmiş olduğu bir ay süreli ve geçerliliği bilinen rol oynama, tartışma işbirliği ile öğrenme gibi yöntemlerle 9-11 yaş öğrencilerine uyguladığı programın sonuçlarını değerlendirdiği doktora tezinde eğitimin sonrasında çocukların önceki hak anlayışları ile sonraki arasında büyük farklılıklar olmadığını, özelikle çocukların öğrendiği haklar ile günlük yaşantıları arasında bağlantı kuramadıklarını görmüştür. Programın uygulanmasından sonra çocukların günlük yaşamlarında hakların uygulamasını ayırt etmekle beraber, tek başlarına herhangi bir çocuk hakları konusuna örnek verememişlerdir. Wade'in çalışması 11 yaşından önce çocukların haklar konusunda algılarının, bilişsel

kapasitelerinin getirdiği sınırlılıklar nedeniyle, ancak nominal düzeyde kaldığını göstermiştir.

Erken ergenlik dönemi, çocuğun ilk kez değerlerini oluşturmaya başladığı dönemdir ve bu değerlerin oluşumu çocuğun deneyimleriyle çok ilintilidir. Bu dönemde hakları olduğunu öğrenmesi, haklarına saygı duyulması, kendisinin ve başkalarının haklarını nasıl koruyacağını öğrenmesi çocuğun hak temelli bir kimlik oluşturmasında katalizör olacaktır (Howe ve Covell, 2005).

Aydın'ın (2007) "hak ve sorumluluk" kavramlarının, kamu ve özel ilköğretim okullarında öğrenim gören 5. (10-11 yaş) ve 8. (13-14 yaş) sınıf öğrencileri tarafından nasıl algılandığını ortaya koyan araştırmasında, öğrencilerin evde, okul ve sınıfta, toplumda sahip olduklarını düşündükleri hak ve sorumluluklara ilişkin algıları belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışma, çocukların hakları anlama düzeyleri açısından fikir vermesi bakımından önemlidir. İlköğretim öğrencilerinin "hak" kavramını, "özgürlük", "yetki", "olanak", " yasal izin", "kurallar", "sahip olunan şeyler", "hukuken kişiye düşen pay" biçiminde algıladıkları, büyük bir öğrenci grubunun "hak" kavramını, "özgürlük" olarak açıkladığı görülmüştür. Öğrencilerin hak kavramına ilişkin yaptıkları bu betimlemelerde, daha çok pasif statü haklarını vurguladıkları, aktif statü haklarını daha az dile getirdikleri görülmüştür. Çalışmada, öğrencilerin kamu ya da özel okulda okuması, 5. ya da 8. sınıfta olması açısından algılamaları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Öğrenciler sorumlu olmayı ise, "yapılması gereken işler" ve " uyulması gereken kurallar" olarak tanımlamışlardır.

Öğrenciler okulda sahip oldukları hakları, ***"okula katılım"***, ***"okulda kaliteli bir eğitim görme"***, ***"düşünce ve kendini ifade etme özgürlüğü"***, ***"okul olanaklarından yararlanma"***, ***"eğlenme ve dinlenme"***, ***"okulda güvenli ve iyi***

ilişkiler kurma" olarak belirtmişlerdir. Bütün öğrenciler bu boyutta en çok "düşüncelerini ifade edebilmek", "öğretmenler tarafından iyi bir eğitim verilmesi" ve "teneffüs aralarında kendilerine eğlenmek ve dinlenmek için yeterince zaman tanınması" ifadeleri üzerinde birleşmişlerdir. Öğrencilerin okul ve sınıftaki sorumluluklarına ilişkin algıları ise ***" ders çalışma ve ödev yapma"***, ***"derse katılım ve ders dinleme"***, ***"disiplinli davranma"***, ***"başkalarına saygı"*** başlıkları altında toplanmıştır. Bu bulgular, çocuğun kendi hayatı ile ilintilendirerek hak ve sorumluluk algılarını gösterdiğinden umut vericidir. İlköğretim öğrencilerinin bir yurttaş olarak topluma karşı algıladıkları sorumluluklarını ***"vatan sevgisi"***, ***"yasalara uygun davranmak"***, ***"toplum üyesi olma sorumluluğu"***, ***"insan haklarına saygı"***, ***"toplumsal bağlar"*** ve ***"demokrasiye katılım"*** gibi ifadelerle anlatmaları yukarıda yurttaşlık eğitiminin parçalanmış ve çocuğun hayatından izole oluşunun bir örneğini oluşturmaktadır. Benzer çalışmaların daha küçük sınıflarla tekrarlanması ve sonuçlarının program geliştirme çalışmalarında dikkate alınması, programların etkililiği açısından çok önemlidir.

II. ÇOCUK HAKLARI EĞİTİMİNİ ZORUNLU KILAN HUKUKSAL NEDENLER

Çocuk haklarının yasal olarak korunması için bazı temel koşulların gerçekleşmesi gerekir (Verhellen, 1999):

- Her şeyden önce bir hakkın varlığı,
- Hakkının var olduğunun hak sahibi tarafından bilinmesi,
- Hak sahibinin haklarını kullanabilmesi,

- Gerekmesi halinde hakkını arayabilmesi,
- Toplumda başkalarının haklarını savunmak konusunda bir bilinç ve iradenin olması,

Bu koşullar var olmadan yalnızca yasal olarak koruma hükümlerinin olması bir anlam ifade etmeyecektir. Çocuk hakları eğitimi, bütün bu koşulların varlığını sağlamak konusunda kilittir ve aşağıda ifade edilen yasal düzenlemeler bu çerçevede anlaşılmalıdır.

A. İnsan Hakları Eğitimini Zorunlu Kılan Yasal Düzenlemeler

İnsan hakları eğitimini zorunlu kılan ulusal ve uluslararası düzenlemeler, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin kabulü ile başlayıp İnsan Hakları Eğitimi İçin Dünya Programı'na kadar gelen süreçte oldukça yaygın olarak incelenmiştir. 1978 İnsan Hakları Öğretimi Uluslar Arası Kongresi (Viyana), 1987 İnsan Hakları Öğretimi, Bilgi ve Belgeleri Uluslar Arası Kongresi (Malta), 1993 İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi Uluslararası Kongresi (Montreal) ve ardından 1993 İnsan Hakları Dünya Konferansı insan hakları eğitimi konusunda uluslar arası bilgi ve deneyimin oluşumuna katkıda bulunmuştur. Bazen bu uluslar arası toplantıların sonuçları, bazen de kabul edilen uluslar arası belgeler birbirini harekete geçiren bir gelişimin uyaranları olmuştur. Bunlardan en temel olanları UNESCO'nun 19 Kasım 1974 tarihli İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklere İlişkin Uluslar Arası Anlayış, İşbirliği, Barış İçin Eğitim ile İlgili Tavsiye Kararı, Avrupa Konseyi'nin 25 Ekim 1978 tarihli İnsan Hakları Öğretimi ve 14 Mayıs 1985 tarihli Okullarda İnsan Haklarının Öğretilmesine İlişkin Tavsiye Kararları'dır (detaylı bilgi için bkz. Starkey, 1991; Gülmez, 1994; Angel, 1995; Amnesty International, 1996; Kepenekçi, 1999a). Bu

çalışmalar, Birleşmiş Milletler'in 1995-2004 yıllarını BM İnsan Hakları Eğitimi On Yılı olarak ilan etmesi ile devam etmiş ve bu süreçteki deneyimlerin üzerine geliştirilen İnsan Hakları Eğitimi Dünya Programı ve ilk fazın Eylem Planı (2005-2007) ile günümüze gelinmiştir.

Türkiye, bu düzenlemeler ve BM İnsan Hakları Eğitimi On Yılı kapsamında İnsan Hakları Eğitimi On Yılı Ulusal Komitesi'ni oluşturmuş ve Komite 1998-2007 yıllarını kapsayan Türkiye programını hazırlamıştır (İnsan Hakları Eğitimi On Yılı Ulusal Komitesi, 1999). Bu programın öncelikli hedefleri arasında o dönem uygulanan ilköğretim programlarında yer alan insan hakları derslerinin programlarını, içerik ve ön koşulları bakımından program amaçlarını gerçekleştirebilirliklerini gözden geçirmek ve bu dersleri amaçlarına uygun verebilecek öğreticilerin yetiştirilmesi için gerekli önlemleri almak yer almıştır. Bu doğrultuda Ulusal Komite, mevcut insan hakları derslerinin programlarına ve uygulama saatlerine ilişkin önerilerini Milli Eğitim Bakanlığı'na iletmiş ve bu doğrultuda program değişiklikleri yapılmıştır. Komite, ilk ve ortaöğretim programlarında o gün için yer alan bu derslerin program amaçlarına ulaşabilmesi için iki ön koşulu vurgulamıştır. Bunlardan ilki, ilköğretimde okutulacak vatandaşlık ve insan hakları eğitimi dersinden önce okutulmak üzere, uygun şekilde içeriği oluşturulacak "Etik" veya "İnsan İlişkileri ve Etik" konulu bir dersin programa konması, ikincisi ise, bu dersleri okutabilecek yeterlikte öğretmenleri yetiştirmek için gelişmiş üniversitelerdeki felsefe grubu dersleriyle ilgili bölümlerde insan hakları eğitimi sertifika programına ve/ya da ilgili yüksek lisans ve doktora programlarına en kısa sürede başlanmasıdır. Her iki ön koşul da tam anlamıyla henüz gerçekleşmemiştir. Gelişen ve değişen yaklaşımlarla beraber ilköğretim programları

yenilenmiş, adı geçen dersler programdan kaldırılmış, insan hakları ve ilgili kavramlara tüm derslerde ara disiplin olarak yer verilmesi kararlaştırılmıştır. İnsan hakları eğitimi sertifika programları ve/ya da ilgili yüksek lisans ve doktora programlarının açılması konusunda ise istenen ilerleme kaydedilememiştir.

Ulusal Programda bu derslerin, diğer ders programlarının ve ders kitaplarının insan hakları ve insan hakları eğitiminin bütünselliği ve sürekliliği bakımından gözden geçirilmesi de tavsiye edilmiştir. Bu çalışma ders kitapları açısından daha sonra Komite ve Türkiye Bilimler Akademisi işbirliği ile Tarih Vakfı tarafından gerçekleştirilmiştir.

Programın aynı bölümünde Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'ye de atıfta bulunularak 8 yıllık zorunlu eğitim hakkından yararlanamayan hiçbir çocuğun kalmaması için yapılan çalışmaların hızlandırılarak sonuçlandırılması ve 18 yaşına kadar her insanın çocuk sayıldığından hareketle eğitim hakkının çağdaş standartlara uygun olarak hayata geçirilebilmesi için 2010 yılına kadar zorunlu eğitimin 11 yıla çıkarılması tavsiye edilmiştir.

B. Çocuk Hakları Eğitimini Zorunlu Kılan Yasal Düzenlemeler

İnsan hakları eğitimini teşvik eden bütün bu düzenlemeler tüm eğitim kademelerinde insan hakları eğitimine yer verilmesini teşvik etmektedir. Çocuk hakları eğitimini etkili bir insan hakları eğitimi için gerekli yaklaşım olarak değerlendirdiğimizde, bu düzenlemelerin çocuk hakları eğitimi için de geçerli olduğunu söylemek mümkündür. Bununla birlikte, burada doğrudan çocukların, çocuk hakları eğitimine temel oluşturan yasal düzenlemelere odaklanılacaktır.

1. Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin İlgili Maddeleri ve Uluslararası Toplantılar

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 4, 28, 29 ve 42. maddeleri doğrudan çocuk hakları eğitiminin yasal temellerini oluşturur. Sözleşme'nin etkililiği, ilke ve hükümleri konusunda toplum farkındalığının sağlanmasına bağlıdır. Bunu sağlamanın bir yolu okullarda çocuk haklarının öğretilmesidir. Sözleşme'nin 42. maddesinde belirtildiği gibi tüm yetişkinler ve çocuklar çocuk haklarını öğrenme hakkına sahiptir. Çocuk Hakları Komitesi, bu madde ile ilgili olarak Sözleşme'nin öğretim programlarına ve çocuklarla birlikte ya da çocuklar için çalışanların eğitim programlarına alınmasını tavsiye etmiştir. Sözleşme'nin Ek Protokolleri de 42. maddeye benzer hükümler içermektedir.

Çocuk Hakları Komitesi değerlendirmelerinde, 42. maddedeki Sözleşme'nin yaygın olarak duyurulması yükümlülüğünün hayata geçirilmesi için kapsamlı bir stratejinin, sürekli ve sistemli bir yaklaşımın gerekliliğini vurgulayarak taraf devletleri BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği/İnsan Hakları Merkezi ve UNICEF ile işbirliği yapmaya teşvik etmiştir. Komite, İnsan Hakları Yüksek Komiserliği ile birlikte "Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin Onuncu Yılında Kazanımlar ve Görevler" konulu bir çalıştay düzenlemiştir. Çalıştayda benimsenen raporda Komite, çocuk hakları konusunda bilinç ve duyarlılık geliştirme çalışmalarının bir sosyal değişim, etkileşim ve diyalog süreci olarak görülmesi gerektiğine ve bu çalışmaların çocuklar ve gençler dahil tüm toplum kesimlerinin katılımı ile yapılmasının önemine işaret etmiştir.

Sözleşme'nin temelinde yatan, çocuğa bir kişilik olarak saygı duyulması anlayışı, çocuğun içinde bulunduğu koşulların iyileştirilmesinde doğrudan onun

isteklerinin de göz önünde bulundurulmasını gerektirir. Bunu yapabilmek için ise çocukların kendi haklarına ilişkin görüşlerinin zaman zaman ulusal ölçekte derlenmesi gerekir (Jensen-Goffin, 1993).

Sözleşme'nin 5. maddesine göre çocuktan yasal olarak sorumlu kişilerin, Sözleşme'nin çocuğa tanıdığı haklar doğrultusunda çocuğun yeteneklerinin geliştirilmesi ile uyumlu olarak, çocuğa yol gösterme ve onu yönlendirme hakkına saygı gösterilecektir. Anababaların bu maddede öngörülen görevlerini yapabilmeleri için çocuk hakları konusunda bilgi sahibi olması gerekir. Çocuğa verilecek çocuk hakları eğitimi aynı zamanda çocuğa yol gösterme ve onu yönlendirme hakkının iyi bir kullanımıdır.

Sözleşme'nin 29/b fıkrası eğitimin, çocuğun insan haklarına ve temel özgürlüklere saygısını geliştirmeye yönelik olması gerektiğini kabul eder. Çocuk hakları eğitiminin eğitim programlarına dahil edilmesi, iç idari sistemlerin Sözleşme hükümleri ile uygun hale getirilmesi için eğitim sisteminin yeniden yapılandırılması sürecinde önemli bir adım olacaktır.

Sözleşme'nin 28. ve 29. maddeleri, 12. madde (ifade özgürlüğü), 14. madde (din, vicdan ve düşünce özgürlüğü), 16. madde (özel hayatın gizliliği) ve 17. madde (bilgiye erişim hakkı) ile birlikte öğretim yöntemleri ve öğrenci-öğretmen ilişkilerine ilişkin konuları düzenlemektedir. Sözleşme'nin 12. maddesinin hayata geçmesi çocukların haklarını anlamak konusunda destek almalarına bağlıdır.

Yine "Çocukların Yaşatılması, Korunması, Geliştirilmesi Dünya Bildirgesi"nde, devletler çocukların haklarının korunması ve yaşam koşullarının daha iyileştirilmesi için Bildirge'de sözü edilen bazı programları uygulamak konusunda

söz vermişlerdir. Bu sözlerden biri de, *"dünya çapında çocuk hakları konusunda, farklı ülkelerdeki kültürel ve sosyal değerlerdeki farklılıkları dikkate alan bilgilendirme programlarının desteklenmesi"*dir.

BM Genel Kurulu'nun, 2002 yılının Mayıs ayında gerçekleştirdiği Özel Çocuk Oturumu'na birçok ülkeden liderlerin, üst düzey yöneticilerin, hükümet dışı kuruluşların katılımının yansıra 400'ü aşkın çocuk delege katılmıştır. Oturumun açılışında çocukların "Bize Uygun Bir Dünya" başlıklı açıklamalarında tüm Dünya çocukları adına beklentiler ifade edilmiştir. Bu talepler arasında eğitim başlığı altında, *"akademik konuların ötesine geçen insan hakları, barış, hoşgörü ve aktif yurttaşlığı içeren temel yaşam becerilerinin sağlanması"* ve *"çocukların öğrenmeye istekli olacakları okul ortamlarının yaratılması"* dileği özellikle vurgulanmıştır. Konuşmanın son bölümünde çocuk hakları eğitimine işaret eden vurgu önemlidir (UNCEF, 2002a):

" ...Çocuk hakları için verilen bu mücadeleye bizler de eşit koşullarda katılmak istiyoruz. Çocuklar adına atacağınız adımları destekleme sözü verirken, sizden de bizim girişimlerimizi desteklemenizi talep ediyoruz; çünkü dünya çocukları yanlış anlaşılmaktadır:

Bizler sorunların kaynağı değiliz; aksine bu sorunları çözmek için gerekli kaynaklarız.

Bizler, harcama değil yatırımız.

Bizler yalnızca küçük insanlar değiliz; halkız ve bu dünyanın YURTTAŞLARIYIZ.

Başkaları da bize karşı sorumluluklarını kabul edinceye kadar haklarımız için mücadele edeceğiz. Bunun için gerekli iradeye, bilgiye, duyarlılığa ve kararlılığa sahibiz. Bütün çocuklar olarak çocuk haklarını savunmada gösterdiğimiz azim ve kararlılığın aynısını, yarın yetişkinler olarak da sergileyeceğimize söz

veriyoruz. Birbirimize onurlu ve saygılı biçimde davranacağımıza söz veriyoruz. Aramızdaki farklılıklara açık ve duyarlı yaklaşacağımıza söz veriyoruz.

Bizler dünyanın çocuklarıyız ve farklı köken ve geçmişlerimize karşın aynı gerçekliği paylaşıyoruz. Bizi birleştiren, dünyayı herkes için daha iyi bir yer haline getirme mücadelemizdir.

Sizler bize gelecek diyorsunuz, ama biz aynı zamanda BUGÜNÜZ."

Özel Oturum'un sonunda, BM Genel Kurulu'nun 10 Mayıs 2002'de kabul ettiği "Çocuklara Uygun Bir Dünya Bildirgesi" ve "Eylem Planı"nda çocukların açılışta ifade ettikleri taleplerine uygun olarak;

- çocuk haklarının en geniş kesimler tarafından tanınıp kavranmasını sağlamak,
- çocukların aile, okul, yerel ve ulusal düzeyde karar süreçlerine anlamlı biçimde katılımlarını sağlayacak programları geliştirmek,
- bütün çocukların öğrenme gereksinimlerinin uygun öğrenme ortamlarında ve yaşam becerileri programları aracılığıyla karşılanmasını sağlamak,
- eğitim programlarının ve materyallerinin insan haklarının korunmasına, geliştirilmesine, barış, hoşgörü ve toplumsal cinsiyet eşitliği gibi değerlerin yaygınlaştırılmasına hizmet edecek ve bu değerleri eksiksiz biçimde yansıtacak özellik taşımasını sağlamak,

konularında taahhütlerini yinelemişlerdir.

2. Çocuk Hakları Komitesinin Genel Yorumları

Çocuk Hakları Komitesi, genel yorumlarında çoğunlukla "Çocuk Haklarına Dair Sözleşmeyi'de içerecek biçimde insan hakları eğitimi" kavramından söz etmiştir.

1 numaralı Genel Yorumda (Hodgkin ve Newell, 2003), madde 29'un insan hakları eğitiminin temel taşı olarak değerlendirilebileceği vurgulanarak, ne yazık ki insan hakları eğitimi çalışmalarında çocuk haklarına her zaman gerekli yer ve önemin verilmediği ifade edilmiştir. Devamında insan hakları eğitiminin insan haklarını konu alan anlaşmaların içeriği konusunda bilgi vermenin yanında, insan hakları standartlarının evde, okulda, toplumda pratikte yaşama geçtiğini görerek de öğrenilebileceğine işaret edilmiştir. İnsan hakları eğitiminin, kapsamlı ve yaşam boyu devam edecek bir süreç olması gerektiği ve insan hakları değerlerinin çocukların günlük yaşamları ve deneyimlerinde yansıma bulmasıyla başlaması gerektiği vurgulanmıştır.

2002 yılındaki 2 numaralı "Çocuk haklarının tanıtımı ve korunmasında bağımsız ulusal insan hakları kurumlarının rolü" konulu Genel Yorumunda Komite 42. maddeye atıfta bulunarak, bu kurumların devlete çocuk hakları eğitimi ile ilgili araştırmalar yapılmasında ve öğretim programlarına dahil edilmesinde programların oluşturulması için yardımcı olabileceğini belirtmiştir. Ayrıca bu kurumların genel olarak toplumda çocuk haklarının önemi konusunu da tanıtım çalışmaları yapmanın yanında, özellikle çocuklara odaklanan insan hakları eğitimi de vermesini önermiştir (United Nations, 2004).

Komite, 2003 yılında taraf devletlere uygulamaya yönelik genel önlemler çerçevesinde yaptığı değerlendirmeleri bir araya getirdiği 5 numaralı Yorumunda genel olarak Sözleşme'nin aileler başta olmak üzere çocukla ve çocuk için çalışan personele yaygın olarak duyurulması, en azından Sözleşme metninin konuşulan dillere çevrilerek dağıtılmasını vurgulamıştır. Aynı zamanda çocukların Sözleşme ilke ve hükümlerini öğrenmesi için Sözleşme'nin ve insan haklarının her düzeydeki öğretim programlarına entegre edilmesi, eğitimin amaçları ile ilgili 2001 tarihli 1 numaralı Genel Yorumun bu biçimde ele alınmasını önermiştir (United Nations, 2004).

Komite, 2005 yılındaki 7 numaralı "erken çocukluk döneminde çocuk haklarının uygulanması" konulu Genel Yorumunda ise 1 numaralı Genel Yorum ışığında insan hakları eğitiminin erken çocukluk dönemi programlarına dahil edilmesini, bu eğitimlerin katılımcı, çocukları güçlendiren, onlara haklarını ve sorumluluklarını kendi ilgileri, kaygıları ve gelişen kapasiteleri ile uyumlu olarak uygulama şansı veren biçimde yapılmasını önermiştir (United Nations, 2004).

Komite 2006 yılında engelli çocukların hakları ile ilgili yaptığı 9 numaralı Genel Yorumu ile Sözleşme'nin çocuklar için uyarlanmış versiyonunun engelli çocukların ihtiyaçlarına uygun olarak farklı biçimlerde hazırlanmasını ve engelli çocukların Sözleşme ilke ve hükümleri konusunda bilgi sahibi olmasının sağlanmasını teşvik etmiştir (United Nations, 2004).

3. Ülke Raporları ve Çocuk Hakları Komitesinin Sonuç Gözlemleri

Komite, Periyodik Raporlar Kılavuzu'na uygun olarak, her taraf devlet için uygulamaya yönelik genel önlemler ve eğitim, boş zaman ve kültürel etkinlikler başlıklarında çocuk hakları eğitimi ile ilgili gözlemlerine yer vermektedir.

Ülkelerin periyodik raporlarına bakıldığında çocuk hakları eğitiminin yeterince sistemik ve kapsamlı bir strateji ile ele alınmadığı, daha çok münferit kampanya ve tanıtım faaliyetlerinde bulunulduğu görülmüştür. İncelenen ülke raporlarının bazıları aşağıda sunulmuştur:

Norveç 1992'de sunduğu ilk ülke raporunda, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin ilke ve hükümlerinin çocuklar ve yetişkinler arasında yaygın olarak duyurulması için yaptıkları şu çalışmalardan söz etmiştir: Çocuk haklarının özellikle çocukların anlayabileceği biçimde öğretilmesi için özellikle hükümet dışı kuruluşlar, medya ve çocuk ombudsmanı ile işbirliği yapılmış ve bu tür çalışmalarda kullanılmak üzere Çocuk ve Aileden Sorumlu Bakanlık önemli bir bütçe ayırmıştır. Raporun verildiği 1992 yılında Bakanlık iki öncelik belirlemiştir. Bunlardan biri çocuk hakları ile ilgili ulusal mevzuatı de içeren bir Sözleşme Yorumu hazırlatmak, diğeri ise 6-9. sınıfları hedefleyen bir eğitim programı geliştirmektir. Bunun dışında Norveç, Sözleşme'nin yerel dillerde basımını ve dağıtımını gerçekleştirmek ve çocukla ve çocuk için çalışan meslek gruplarına Sözleşme ile ilgili eğitim vermek konusunda birçok hükümet dışı kuruluş ile işbirliği yapmıştır. Ancak Norveç, bütün bu çabaların yeterli olmadığını bu nedenle de Sözleşme ilke ve hükümlerinin yaygın olarak duyurulması için uzun dönemli bir strateji geliştireceğinden söz etmiştir. Eğitim sistemini, medyayı ve gönüllü kuruluşları bu konuda ana paydaşlar olarak belirlemiştir. Çocuk haklarının eğitim programlarında vurgulandığını ve öğrencilere

aktif katılım ve kendi görüşlerini oluşturabilme becerisi kazanabilmeleri için pratik eğitimler verildiğini belirtmişlerdir (UNHCHR, 1993). Alternatif raporu hazırlayan Redd Barna ise, ülke raporunda belirtilen stratejinin spesifik detaylarının verilmesi gerektiğini ve Sözleşme'nin bazı azınlık dilleri dışındaki yerel dillere de çevrilmesinin planlanıp planlanmadığının Norveç'e sorulması gerektiğini belirtmiştir (Redd Barna, 1994). Çocuk Hakları Komitesi, ilk raporun görüşülmesinin ardından açıkladığı Sonuç Gözlemlerinde, Norveç'in Sözleşme ile ilgili duyarlılık geliştirme çabalarını takdirle karşılamış ancak Sözleşme'nin öğretmen, sosyal hizmet uzmanı, hakim ve savcılar gibi meslek gruplarının eğitimlerine ve Sözleşme hakkındaki eğitimin insan hakları eğitimi konusundaki çalışmalarla da birleştirilerek okul programlarına dahil edilmesini önermiştir (CRC, 1994).

Almanya'nın ilk raporunda ise Sözleşme'nin ilke ve hükümlerini açıklayan bir broşür hazırlandığı ve aynı broşürün çocukların anlayabileceği biçimde sadeleştirilerek dağıtıldığı belirtilmiş, ayrıca çocuklara yönelik şiddetle mücadele ve okullarda cinsel şiddetin önlenmesi için başlatılmış kampanyalardan sözedilmiştir (UNHCHR, 1994). Çocuk Hakları Komitesi, Almanya'nın ilk raporuna ilişkin Sonuç Gözlemlerinde ise Sözleşme'nin yaygın olarak duyurulması ve farkındalık yaratılması için sistemik ve kapsamlı bir stratejinin geliştirilmesini, sivil toplumun, hükümet dışı kuruluşların ve medyanın katılımı ile çocuk haklarının anlaşılması ve çocuk haklarına saygının geliştirilmesi için kampanyalar yürütülmesini önermiştir. Ayrıca çocuk hakları ve insan hakları konusunda eğitim materyalleri geliştirerek özellikle çocuk haklarının okul müfredatına ve öğretmenler dahil olmak üzere çocukla ve çocuk için çalışan meslek gruplarının eğitimlerine dahil edilmesi için İnsan Hakları Eğitimi On Yılı'nı bir fırsat olarak değerlendirmeleri istenmiştir (UNHCHR,1995).

Danimarka ise ilk raporunda çocuk haklarının çocuklar tarafından anlaşılması için yürüttükleri bilgilendirme kampanyasından söz etmiştir. Bu kampanya kapsamında çocukların katılımı ile küçük yaşlardan başlayarak farklı yaş gruplarını hedefleyen eğitim materyalleri geliştirilmiş ve bu materyaller okullar aracılığı ile ve gönüllü gençlik kuruluşları aracılığı ile dağıtılmıştır. Danimarka medyayı bu amaçla kullanmış ve çok sayıda kurum ve kuruluşla işbirliği ve ortaklık geliştirmiştir. Komite Danimarka raporuna ilişkin Sonuç Gözlemlerinde diğer iki ülke için bulunduğu önerileri tekrarlamış, bunun dışında okullarda çocuk hakları eğitimi verilirken kullanılan öğretim yöntemlerinin Sözleşme'nin 29. maddesinde ifade edilen eğitimin amaçları ile uyumlu olmasını istemiştir (CRC, 1995).

İlk ülke raporları ve sonuç gözlemleri incelendiğinde, genel olarak ülkelerin Sözleşme metnini dağıtmaktan ibaret, kampanya biçiminde sistemli ve kurumsal olmayan çalışmaları olduğu görülmektedir. O nedenle Çocuk Hakları Komitesi sonuç gözlemlerinde Sözleşme ilke ve hükümlerinin çocuklarca bilinmesini sağlamak için, neredeyse istisnasız biçimde şu vurguları yapmıştır:

- Kapsamlı bir yaygınlaştırma stratejisi
- Sürekli ve sistemik yaklaşım
- Sürekli bilgilendirme kampanyaları
- UNICEF, İnsan Hakları Yüksek Komiserliği gibi uluslararası kuruluşlarla işbirliği
- Her düzeyde okul programlarına ve meslek gruplarının eğitimlerine çocuk haklarını da içeren insan hakları eğitiminin dahil edilmesi
- Çocuk haklarının öğretiminde yaratıcı ve çocuk dostu yöntemler geliştirilmesi

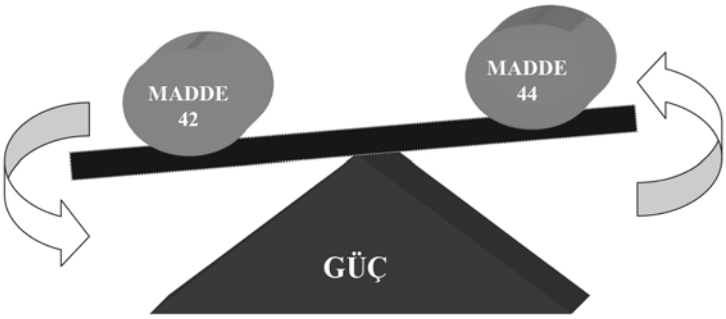
Komite son yıllardaki sonuç gözlemlerinde ülkelerin ilk sonuç gözlemlerine dayalı olarak rapor ettikleri ilerlemelere karşın bu çalışmaların durmaksızın devam etmesi gerektiği için yukarıda belirtilen hususları vurgulamaya devam etmiş ve şu noktaları da eklemeye başlamıştır:

- Sözleşme'nin ilke ve hükümlerinin okuma yazma bilmeyenler ve en dezavantajlı gruplar tarafından da öğrenilmesinin sağlanması
- Ek protokollerle ilgili olarak da benzer çalışmaların yapılması

Çocuk hakları alanında çalışanların görevi, çocuk hakları eğitimini zorunlu kılan bu düzenlemelerin bilinmesini ve bu zorunluluğun nasıl hayata geçirilebileceğine ilişkin önerilerle desteklenmesini sağlamaktır.

Bu bağlamda Sözleşme'nin 42. maddesi ile 44. maddesindeki raporlama yükümlülüğü arasında karşılıklı bir etkileşim vardır. Mitchell (2005, 325), bu ilişkiyi "Çocuk Haklarının Uygulama Modeli" olarak Şekil 4'de açıklamıştır:

Şekil 4: *Çocuk hakları uygulama modeli (Mitchell (2005, 325)*

Buna göre Sözleşme'nin raporlama sistemi, 42. maddenin hayata geçirilmesinde bir araçtır ve 42. maddenin hayata geçirilmesi, çocuk haklarının uygulanması ve raporlamasında katalizördür.

III. ÇOCUK HAKLARINA İLİŞKİN EĞİTİM PROGRAMI TASARIMI

A. Çocuk Hakları Eğitiminin İçeriği

Çocuk hakları eğitimi ile geliştirilen beceriler ve değerlerin nasıl bir program içeriği ile verilebileceğine ilişkin öneri ve örneklere bu bölümde yer verilmiştir.

1. Çocuk Hakları Eğitimi ile Geliştirilmesi Hedeflenen Beceri ve Değerler

Çocuk haklarını anlama ve savunma konusundaki anlayışın oluşması için geliştirilmesi gereken beceriler şunlardır (Holden, 1996; Starkey, 1991):

Entellektüel beceriler, yazılı ve sözlü ifade ile ilgili beceriler, dinleme becerileri, görüşlerini savunma ve münazara becerileri ile farklı kaynaklardan bilgiye ulaşma, analiz etme ve adil ve dengeli bir sonuca ulaşabilmeyi içeren muhakeme becerileri, kalıp yargıların, önyargıların ve ayrımcılığın farkına varabilme becerisi, vb.

Sosyal beceriler, farklılıkları fark etme ve kabul edebilme, pozitif ve kabul edici kişisel ilişkiler kurabilme, çatışmaları barışçıl yollarla çözebilme, sorumluluk alabilme, kararlara katılabilme vb.

Brown (1996)'a göre ise insan hakları konusunu anlamak ve insan hakları için harekete geçmek şu becerileri gerektirir:

İşbirliği, verilen bir görevi grup içerisinde herkesin katkısıyla tamamlamak için birlikte çalışma becerisi.

Sorgulama, bir konuya ilişkin olarak farklı kaynak ve açılardan derlenen bilgileri eleştirel olarak analiz etme becerisi.

İletişim, görüş ve fikirlerini farklı biçimlerde açıklayabilme ve tanımlayabilme ve başkalarının görüşlerini dinleyebilme becerisi.

Eleştirel düşünme, konulara açık fikirli ve eleştirel olarak yaklaşabilme ve daha çok öğrendikçe fikirlerini değiştirebilme, okuduklarında ve duyduklarında kalıp yargı içeren ve atlanan konuları belirleyebilme gibi beceriler.

Görüşlerini savunabilme, duygu ve düşüncelerini başkalarını incitmeden ve saldırgan olmadan açıklayabilme becerisi.

Harekete geçebilme, uygun eylem konusunda karar verebilme becerisi.

Bu becerileri geliştirebilen çocukların kendine değer verme duyuları gelişmekte ve olumlu yönde değişiklik yapan süreçlere dahil olma yetileri artmaktadır.

Brown (1996), insan hakları eğitiminin altında yatan değerleri ise insanlık onuru, farklılıklara değer verme, empati, adalet ve hakçalık olarak belirtmiştir. Bu değerlerin gelişmesi için çalışmak daha açık ve destekleyici bir okul ortamının oluşturulmasına katkıda bulunacaktır.

Örneğin, okul bahçesindeki kurallar adalet duygusunun ve hakçalık değerinin gelişmesine temel oluşturabilir. 9 yaşındaki bir çocuğun kaleminden çoğu insan haklarının temelini oluşturan "bahçede çocuk hakları" listesi şu şekilde sıralanmıştır:

- Her çocuk güven içinde olma hakkına sahiptir.
- Her çocuk bahçede özgür olma hakkına sahiptir.
- Her kız çocuk futbol oynama hakkına sahiptir. Her çocuk başkalarını incitmediği ve zarar vermediği sürece istediğini yapma hakkına sahiptir.

2. Çocuk Hakları Eğitimi Konuları

Çocuk haklarına ilişkin program konusundaki ilk girişimlerden biri olan ve çocuk haklarının sosyal bilimler programlarına dahil edilmesini öneren yaklaşımda çocuk hakları, ekili bir yurttaşlık eğitiminin anahtarı olarak görülür. Çocuk Haklarına Dair Sözleşme maddelerinin Kniep (1989, 390) tarafından önerilen küresel çalışmalar sıralama modelinin içerik çerçevesinde kullanımı Tablo 16'da gösterilmiştir:

Tablo 16: *Kniep'in Küresel Çalışmalar Sıralama Modeli*

	Süregiden Sosyal Problemler			
Program Temaları	**Barış/Güvenlik**	**Kalkınma**	**Çevre**	**İnsan Hakları**
Karşılıklı Dayanışma	m. 38	m. 6	m. 21	m. 13
Kültür	m. 16, 17	m. 7, 18, 28, 29, 30, 31	m. 20, 29	m. 8, 14, 29
Değişim	m. 14	m. 14	m. 23	m. 20, 21
Kıtlık	m. 32	m. 24, 27	m. 24, 25	m. 26, 32
Çatışma	m. 11, 19, 35, 38	m. 32	m. 34, 39	m. 9, 10, 12, 22, 37

Tabloda görüldüğü gibi, süregiden sosyal problemlere hangi program teması ile yanıtlar geliştirilebileceği ve bu temalar altında Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin hangi maddelerinin konu alınacağı belirtilmektedir. Örneğin, Sözleşme'nin 6. maddesi devletin çocuğun hayatta kalması ve gelişmesi için azami çabayı göstermesini öngörür. Öğrencilerin kalkınmaya ilişkin sorunlara, karşılıklı dayanışma program teması altında bu hakkın hayata geçirilmesi ile nasıl yanıt geliştirileceği program içeriğini oluşturmaktadır.

UNESCO (UNESCO, 1998/2000) uluslararası eğitimde program ve ders kitapları hazırlanmasında izlenmesi gereken yönlendirici ilkeleri belirlediği çalışmasında uluslararası eğitimle kazanılacak bilgileri halkların eşitliği, barışın

sağlanması, insan hakları, kalkınma, çevre, uluslar arası anlayış ve insanlığın kültürel mal varlığı ve Birleşmiş Milletler sistemi olarak belirlemiştir. Bu bilgiler kazanılırken geliştirilecek olan tutum ve değerler özsaygı, başkalarına saygı, çevre kaygısı, adalet ve barışa bağlılık, açık fikirlilik, empati, dayanışma olarak; beceriler ise eleştirel düşünme, sorun çözme, işbirliği, imgeleme, iddialı olma, çatışma çözme, hoşgörü, katılım ve iletişim olarak belirtilmiştir. Pek çoğu çocuk hakları eğitimi ile de hedeflenen bu değer, tutum ve becerilerin kazanılabilmesi, program içeriği, izlenen öğretim ilke ve yöntemleri ve kullanılan eğitim materyalleri ile doğrudan ilgilidir. UNESCO adı geçen çalışmasında bu konularda izlenmesi gereken ölçütlere de yer vermiştir.

Reardon'un (1995) gelişimsel evrelere göre önerdiği temel kavram ve değerler ile insan hakları standartları ve konular Temel Evrelere (K12) göre Tablo 17'de verilmiştir. Buna göre çocuk hakları ve ilgili kavramlar ilk iki Temel Evrede daha çok yer almaktadır.

Tablo 17: *Reardon'un Gelişimsel Evrelere Göre Önerdiği Temel Kavram ve Değerler ile İnsan Hakları Standartları ve Konular*

ERKEN ÇOCUKLUK	**ORTA ÇOCUKLUK**	**ÖN ERGENLİK**	**ERGENLİK**
İlk üç sınıf (okul öncesi) *Yaş: 5-8*	*4-6.sınıflar* *Yaş: 9-11*	*7-9. sınıflar* *Yaş: 12-14*	*10-12.sınıflar* *Yaş: 15-17*
Kurallar Düzen Saygı Hakçalık Çeşitlilik Eşitlik Kişisel sorumluluk Sınıf kuralları Çocuk Hakları Bildirgesi Eşitsizlik Hakça olmayan Zarar vermek	Yurttaşlık Toplum Özgürlük Anayasa Hukuk Bildirge Sosyal sorumluluk İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Önyargı Ayrımcılık Yoksulluk Adaletsizlik	Adalet Eşitlik Sözleşme Küresel sorumluluk Bölgesel insan hakları sözleşmeleri Irkçılık Cinsiyetçlik Otoriteryen Açlık Sömürgecilik	Ahlaki dışlanma Ahlaki sorumluluk Dünya yurttaşlığı Çevreye karşı sorumluluk Soykırım İşkence Belirtilen konulara ilişkin BM sözleşmeleri Çevre

UNICEF İngiltere Milli Komitesi (UNICEF-UK) tarafından 8-13 yaş grubundaki çocuklara Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin tanıtılması için hazırlanan eğitim setinde esas olarak Fountain'in ayrımı korunmuş, fakat yaşama ve gelişme hakları birlikte ele alınmıştır. UNICEF-UK, Eğitim Bölümü İngiltere'deki okullara Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'ye ilişkin olarak öğretmenler için ücretsiz hizmet içi eğitim olanağı sunmaktadır. Bu programlarda konunun uzmanları, öğretim programı içinde ayrıca bir zaman ayırmayı gerektirmeyecek biçimde çocuk hakları konularını nasıl vereceklerini ve bunun tüm okul ikliminde yaptığı değişiklikleri sergilemektedirler. Okulların, çocuk hakları eğitimi ve yurttaşlık eğitimi konusunda başarılı örneklerin paylaşılmasını amaçlayan izleme projesine de katılmaları mümkündür. Bu okullara aynı zamanda ücretsiz eğitim materyalleri sağlanmakta ve yıllık raporlarında kullanmak üzere kaydedilen ilerlemeleri kendilerine bildirmeleri istenmektedir (Chauhan, 2001). Çocuk hakları eğitiminde önerilen içeriği örneklemesi bakımından bu kitapların içeriğine aşağıda yer verilmiştir.

"The Whole Child – Bütün Olarak Çocuk" (UNICEF/UK, 1990a) adlı kitapta katılım hakları, "Keep Us Safe - Bizi Koruyun" (UNICEF/UK, 1990b) adlı kitapta korunma hakları ve serinin son kitabı, "It's Our Right – Bizim Haklarımız" (UNICEF/UK, 1990c)'da ise çocuğun yaşamsal bütünlüğüne ilişkin haklar ele alınmıştır. Sözleşme'nin içeriği Tablo 18'de gösterildiği biçimde öğretim konularına dönüştürülmüştür.

Tablo 18: *UNICEF-UK Tarafından Geliştirilen Çocuk Hakları Eğitim Programının İçeriği*

BÜTÜN OLARAK ÇOCUK		BİZİ KORUYUN	BİZİM HAKLARIMIZ
A. OYUN		**A. İSTİSMAR VE İHMAL**	**A. YAŞAM STANDARDI**
I	1. Oyun oynama hakkı 2. Oyun sahası oluşturma 3. Özürlüler için oyun 4. Dünyadaki geleneksel oyunlar 5. Diğer ülkelerden alınmış şarkı ve şiirler	I. Duygusal II. Cinsel III. Fiziksel **1.** Ceza **2.** Şiddet sebepleri a. Yoksulluk b. Medya **3.** Kazalar a. Önleme b. Zorbalık c. Çatışma d. Haksız fiil e. Yardım (danışma, doğru şekilde kucaklamak)	1. "Uygun" nedir? - istatistikler 2. Gereksinimler / haklar 3. Giyinme / barınma 4. Farklı kültürel gereksinimler 5. Devlet desteği
II	1. Rekabetsiz oyunlar 2. Yarışmalı oyunlar 3. Takım oyunları 4. Ulusal oyunlar		
B. SANATSAL YAŞAM		**B. UYUŞTURUCULAR**	**B. TEMİZ İÇME SUYU**
I	Kültürlerarası öğrenme	1. Sigara 2. Alkol 3. Tutkal koklamak 4. Sert uyuşturucular	1. "Temiz" nedir? 2. Hastalıklar 3. Su filtreleri 4. Temiz su 5. Su kirliliği 6. Çevre kirliliği
II	1. Resim, şiir, şarkı, drama, kolaj, kukla vb. yoluyla 2. Sanat türleri (müzik, dans, drama) 3. Moda 4. Festivaller, dünya dinleri		
C. KÜLTÜR		**C. SİLAHLI ÇATIŞMA**	**C. BESLEYİCİ GIDALAR**
I	1. Dil 2. Sözcüklerin kaynağı	1. Korku 2. Barış eğitimi, silahsızlanma	1. Tedarik eden 2. Yiyeceklerimizin kaynağı 3. Kültürel farklılıklar 4. Sağlıklı beslenme
II	1. Resim, şiir, şarkı, drama, kolaj, kukla vb. 2. Sanat türleri 3. Moda 4. Festivaller, dünya dinleri		
D. BİLGİ		**D. REHABİLİTASYON**	**D. TIBBİ BAKIM**
1. Sözleşmeyi tanıtma (poster, broşür, video vb. kullanılarak) 2. Maddelerin analizi 3. Çocukların kendi "maddelerini" yazması 4. 2 ve 3'teki etkinlikleri karşılaştırma 5. Medya (çocuk televizyonu, gazeteler) 6. Azınlıkların temsili 7. Reklamlar 8. Bilgilerin yanlış yorumlanması 9. Bilgilerin seçimi		1. Mülteciler 2. Vak'alar	1. Bakımı yapacak olanlar 2. Önleyici ilaçlar (geleneksel uygulamalar) 3. Aşılar 4. Medya 5. AIDS

E. EĞİTİM	E. ÇOCUKLAR VE HUKUK	E. ÖZÜRLÜLER İÇİN ÖZEL BAKIM	
1. Zorunlu ve parasız eğitim 2. Disiplin a) hukuk, mahkemeler b) kurallar, cezalar c) toplum kuralları 3. Eğitim hukukunun tarihi 4. Okul üniformaları 5. Okur-yazarlık 6. Dil 7. Evde öğrenilenler 8. Çevre eğitimi / Sosyal eğitim / Kültürler arası eğitim	1. Çocuğun yüksek yararı 2. Ceza 3. Ölüm cezası 4. Adalet 5. Hapis 6. Özel hayatın korunması	**I**	1. Ad takma 2. Ayrımcılık 3. Vak'a çalışmaları
		II	1. Diğer kültürlerde özürlüler 2. Yerel etkinlikler 3. Özel okullarla bağlantı
		III	1. Empati kurma 2. Rol oynama
F. KONUŞMA ÖZGÜRLÜĞÜ	**F. AYIRIMCILIK**	**F. AİLESİZ ÇOCUKLAR**	
1. Diğerlerini dinleme 2. Tartışma teknikleri 3. Sınıf seçimleri 4. Yerel sorunların üstesinden gelmek 5. Azınlıkların görüşleri 6. Kuklalar aracılığıyla kendini ifade etme 7. Rol oynama 8. Öneri kutusu	1. Cinsiyet 2. Kültürel 3. Irk 4. Sınıf 5. Yaş	**I**	1. Hayatta kalma (kurtarma) 2. Sokak çocukları
		II	1. Koruyucu aile / Evlat edinme 2. Bakım altındaki çocuklar 3. Yabancıların evlat edinilmesi
G. ÇOCUKLUK	**G. SÖMÜRÜ**	**G. AİLE**	
1. Çocuk nedir? 2. Çocuk oyunları 3. Yetişkinlerin çocukluk anıları 4. Geçmişteki gelecek hayalleri 5. Çocuklar için uygun olan / uygun olmayan 6. Çocuklar için örgütler 7. Çocukların evdeki, okuldaki ve toplumdaki sorumlulukları 8. Çocuğun değişen statüsü	1. Çocuk işçiliği 2. Kölelik 3. Çocuk kaçakçılığı 4. Cinsel sömürü (fuhuşa zorlamak)	1. Aile türleri (çekirdek, tek ebeveynli, geniş aile) 2. Ailenin desteklenmesi 3. Aile ağacı 4. Parçalanmış aile (Boşanma, savaş, siyaset vb. nedenlerle) 5. Sürgünde yaşamak	
H. KİMLİK			
1. İsim oyunları a. Kişilik özelliklerini yansıtan isimler b. Geleneksel adlar c. Takma adlar 2. Popüler isimlerin tarihleri 3. Nüfus cüzdanı 4. Soyadını alış öyküsü 5. Aile ağacı 6. İsim koyma töreni			

Fountain tarafından hazırlanan (1993) “Sadece Hak: Çocuk Haklarına Dair Sözleşmeyi Öğrenmek için Pratik Kılavuz- It’s Only Right: A Practical Guide to Learning about the Convention on the Rights of the Child” da 9. sınıf ve üzerini hedefleyen yapılandırılmış ve öğrenciler için çoğaltılarak kullanılabilecek materyallerden oluşur. Materyal, işbirliği ile öğrenme, problem çözme, örnek olay gibi öğretim yöntemleri ile öğrencilerin kendi haklarını ve başkalarının haklarını koruma ve saygı gösterme davranışı kazanmalarını hedeflemektedir.

Biggs (1995) tarafından geliştirilen ve 1-8.sınıfları hedefleyen Çocuk Hakları Öğretim Kılavuzu da 5 üniteden oluşmaktadır. Öğrencilerin çocuk haklarını keşfederek sınıfta ve toplumda bu haklarını hayata geçirmelerini hedefleyen eğitim etkinliklerinin yanı sıra tüm sınıflar için geçerli olan temalara göre uyarlanabilecek posterler ve örnek olaylar da içermektedir.

UNICEF’in geliştirmiş olduğu (2002b) “ Haklar, İstekler ve İhtiyaçlar” olarak Türkçeleştirilebilecek eğitim materyali ise 3-9. sınıflara yönelik hazırlanmıştır. Öğrencilerin insanların temel ihtiyaçlarını hak olarak algılaması ve bu haklarla sorumluluklar arasındaki ilişkiyi kavramasını hedefleyen interaktif etkinliklerden oluşmaktadır.

Çocuk hakları eğitiminde çocuğun gelişimsel düzeylerine göre tanımlanmış ve test edilmiş kullanıma hazır ve kolay uygulanabilir aktivite seçenekleri içeren ve öğretmenlerin mevcut öğretim sorumlulukları ile uyumlu bir programın önemi büyüktür.

Çocuk hakları eğitimi konusunda geliştirilen programların pek çoğu bu anlayışla hazırlanmış münferit girişimlerdir. Bunlardan biri de Avrupa Konseyi’nin

desteği ile Güney Doğu ve Doğu Avrupa ülkelerinde 10 yıldır uygulanan öğretmen eğitimlerinin çıktılarından biri olarak görülen Demokratik Yurttaşlık İçin Eğitim serisinin ilköğretim öğrencilerini hedefleyen "Çocuk Haklarını Keşfetmek" programıdır. Program, ilköğretimin 1. sınıftan 9. sınıfa kadar uygulanması için tasarlanmış 9 ayrı modülden oluşmaktadır. Her bir modül ayrı bir proje olarak tasarlanmış ve 4 dersten oluşmaktadır. Programın içeriği Tablo 19'da gösterilmektedir (Gollob ve Krapf, 2007):

Tablo 19: *"Çocuk Haklarını Keşfetmek" Programının İçeriği*

Sınıflar	Proje (Modül)	Ana Tema	Yeterlik
1	Benim bir adım var Okulumuz var (Madde 7 ve 28)	Birey ve toplum Eğitim hakkı	
2	İsimler, sadece harfler değildir (Madde 7, 8, 12 ve 13)	Kişilik	
3	Sihirbazız! (Madde 13, 14, 28 ve 31)	Problem Çocuk hakları: sağlıklı yaşam, özgürlük, bütünlük	Harekete geçme
4	Haklarımız-hazinemiz (Tüm maddeler tanıtılır)	Çocuk hakları	İşbirliği
5	Sınıfımız için kurallar belirliyoruz	Toplum Haklar, sorumluluklar ve kurallar Disiplin, özgürlükler ve düzen	Karar verme İşbirliği Müzakere Birinin seçim ve değerlerini tartışmak
6	Çocuk hakları: sanat işi!	Çocuk haklarının temel ilkeleri	Proje tasarlama
7	İstediğim her şey aynı zamanda ihtiyacım olan şeyler mi?	Maddi ve maddi olmayan istekler ve ihtiyaçlar	Anlaşmaya varmak
8	Kendi posterimi yapıyorum!	Çocuk haklarının ihlal edilmesi ve korunması	Ekip çalışması düzenlemek Birinin yaptığı çalışmaya ilişkin görüş ve geri bildirim vermek Proje tasarlama
9	Kurallara neden uymalıyız?	Kuralların ve hukukun amacı Küçük bir topluluk olarak okul	Eleştirel düşünme

Her bir modül ana konu, görev ve kaynakları içeren bir ders planı ile başlamaktadır. Eğitsel amaçların ardından öğretim yöntemleri bölümünde sözü

edilen, öğrenci ve öğretmenlerin çocuk hakları hakkında, çocuk hakları aracılığıyla ve çocuk hakları için o derste neler öğrendiklerini içeren örnek matrislere yer verilmiştir. Program toplam 36 ders saatinde tamamlanabilecek, yıllara yayılarak ya da mevcut öğretim programlarında ilintili konularda dikkate alınabilecek ek öğretim etkinlikleri olarak kullanılabileceği gibi, ayrı bir ders programı olarak sisteme dahil edilmesi de mümkün olabilir. Ancak, programın geliştirildiği bağlam göz ardı edilmemelidir.

UNICEF'in desteği ile **Hırvatistan'da** uygulanan (Males ve Stricevic**,** 2001) "İlköğretimde Çocuk Haklarının Tanıtımı" pilot projesi kapsamında ilköğretim çağı çocuklar için Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'yi temel alarak geliştirilen program içeriği ve amaçları Tablo 20'de gösterilmiştir:

Tablo 20: *"İlköğretimde Çocuk Haklarının Tanıtımı" Pilot Projesi Kapsamında Geliştirilen Programının İçeriği*

Konu	Amaçlar
Çocuğun kendi haklarını bilme hakkı	✓ Sözleşme'deki çocuk haklarını öğrenmek ✓ Muhtemel çocuk hakları ihlalleri konusunda bir içgörü kazanmak ✓ Öğrencilerin, haklarının ihlal edildiği durumları fark edebilmelerini sağlamak ✓ Sözleşme'de yer alan haklar ve sorumluluklarla ilgili duyarlılık geliştirmek ✓ Öğrencilerin çocuk haklarını kullanmak ve korumak konusunda harekete geçmelerini teşvik etmek
Eşitlik ve her tür ayrımcılığa karşı korunma hakkı	✓ Her çocuğun her tür ayrımcılıktan korunma hakkına sahip olduğunu öğrenmek ✓ Sözleşme'nin 2. maddesi ve devletin çocukların ayrımcılıktan korunması için yükümlülüğünü vurgulayan diğer maddelerini tanıması ✓ Değişik türlerdeki ayrımcılığın birey ve toplum üzerindeki zararlı etkileri konusunda bilgi sahibi olma ve bir karşı duruş geliştirmesi ✓ Ayrımcılığa karşı savunu yaparken kişisel görüşlerini açıkça ifade edebilmesi için gerekli temel entellektüel ve sosyal becerileri kazanması ✓ Öğrencileri ailede ve toplumda kendilerinin ya da diğer çocukların karşılaşabilecekleri her tür ayrımcılığa karşı çeşitli etkinlikler yapmaları için teşvik etmek ✓ Öğrencilerin başka öğrenciler, öğretmenler ya da diğer okul personeli tarafından hiçbir ayrımcılığa uğramamasını sağlayacak bir okul atmosferi yaratılması

Konu	Amaçlar
Sağlık hakkı	✓ Çocukların ve ailelerinin sağlıklarını nasıl koruyabilecekleri konusndaki bilgi düzeylerini artırmak ✓ Okulun çocuğun yaşına uygun önleme etkiniliklerine yer vermesi ✓ Öğretmenlerin çocukları sağlıklarını koruma konusunda nasıl eğitebilecekleri konusunda bilgilerini geliştirmek ✓ Çocukların kendi sağlıklarını ve diğer çocukların sağlıklarını korumak konusunda aktif bir yaklaşım sergilemelerini teşvik etmek ✓ Ergenlerin zarar verici cinsel davranış sergilemelerini önlemek
Kimliğin korunması hakkı ve kültürel çeşitlilik	✓ Çocukların Sözleşme'nin 2. ve 8 . maddesindeki hakları tanımalarını sağlamak ✓ Milliyeti, dini, ırkı, cinsiyeti ve dili farklı olan çocuklara karşı muhtemel önyargılardan uzak durmak ✓ Bu farklılıklara karşı pozitif duygular ve hoşgörü ortamı geliştirmek ✓ Her çocuğun kendi dinine, milletine, ırkına, cinsiyetine ve kültürel mirasına saygı geliştirmek
Sağlıklı bir çevre ve temiz içme suyu hakkı	✓ Öğrencilerin uygun sağlık bakımı ve çevre hakkı konusunu öğrenmelerine yardım etmek, ekolojik duyarlıklarını geliştirerek, çevreyi korumak konusunda harekete geçmelerini teşvik etmek ✓ Öğrencileri insan soyunun hayatta kalması için içme suyunun önemini kavramalarını, hakları ile suyun tüketimi ve korunması ile ilgili sorumlulukları arasındaki ilişkiyi öğrenmelerini sağlamak ✓ Öğrencilerin, doğada yaşayan tüm canlılar arasında karşılıklı bağımlılığın olduğunu ve insanların bu doğal dengeyi bozmak konusundaki muhtemel negatif rolünü fark etmelerini sağlamak ✓ İçme suyunun tüketimi ve temiz içme suyu kaynaklarının korunması ile ilgili çocukların kendi kişisel katkılarını fark etmelerini sağlamak ✓ Temiz içme suyu ve uygun yaşam koşullarına sahip olmayan insanların problemlerine karşı duyarlı olmalarını sağlamak ✓ Su kaynaklarını korumak için uluslararası toplumun çabaları konusunda öğrencilerin farkındalıklarını artırmak
Çocuğun haklarını gözetecek bir aileye sahip olma ve bu konuda devlet güvencesi hakkı	✓ Bir birey için ailenin ne kadar önemli olduğunu fark etmelerini sağlamak ✓ Farklı aile biçimleri konusunda bilgi sahibi olmalarını sağlamak ✓ Çocukların her bir bireyin diğer aile fertlerine karşı sorumluluklarını fark etmesini sağlamak ✓ Çocukların ailesi olmayan çocuklara karşı empati geliştirmelerini ve onlara ihtiyaç duydukları anlayış ve yardımı sağlamanın ne kadar önemli olduğunu kavramalarını sağlamak ✓ Devletin aile ile ilgili olarak hak ve yükümlülüklerini öğrenmek ✓ Ailenin, genç bireylerine karşı hak ve sorumluluklarını öğrenmek ✓ Devletin ailenin çocuk yetiştirme konusundaki sorumluluklarına nasıl destek olabileceğini öğrenmek
Engelli çocukların özel bakım hakkı	✓ Özel koruma ve bakım gereksinimi olan çocukların ihtiyaçları konusunda öğrencilerin farkındalıklarını yaratmak

Konu	Amaçlar
	✓ Çocuklara farklılıklara saygı duymayı öğretmek ve teşvik etmek ✓ Çocukların görünümleri ile ya da beceri ve sınıf içi etkinliklere katılım biçimleri ile birbirinden faklı olabileceklerini anlamalarını ve kabul etmelerini sağlamak ✓ Empati ve dostluk duygularını geliştirmelerini beklemek
Dil ve kendi kültürünü yaşama, diğer kültürleri tanıma hakkı	✓ Çocukların kendi dil ve kültürleri ile gurur duymalarını sağlamak ✓ Sınıfta bulunan farklı milletlerden çocukların kendi dillerinde bazı kelimelerin anlamları konusunda karşılaştırmalı bir anlayış oluşturmak ✓ Etnik gruplara mensup çocukların kendi kültürlerini yaşamalarına ve gurur duymalarına fırsat vermek, diğer çocuklar arasında etnik grupların dillerine ilgiyi artırmak ve onların sınıfta konuşmalarını teşvik etmek ✓ Karşılıklı hoşgörü ve anlayışın gelişmesi için çocukların farklı kültürleri tanımalarını sağlamak ✓ Diğer dilleri ve kültürleri öğrenmenin gerekliliğini ve bunun farklı kültürleri yakınlaştırmaya katkısını fark etmelerini sağlamak ✓ Azınlıkların ait olduğu ana ülkedeki öğrencilerle yazışma, karşılıklı ziyaretler yoluyla azınlık dillerini öğrenme konusunda motivasyon yaratmak ✓ Öğrencilerin özgürce görüşlerini ifade etmelerine ve kesintisiz olarak konuşmalarına olanak tanımak, dikkatle dinlemeleri konusunda onları yetiştirmek ve görüşlere saygı duymalarını ve durumun konuşma çıktıları üzerindeki olumlu ve olumsuz etkilerini anlamalarını sağlamak
Yaratıcılık ve ifade hakkı	✓ Çocuğun yaratıcı düşünce ve kendini ifade etme hakkını kullanmasına fırsat vermek ✓ Öğrencilerin kendilerini özgürce ifade ederken, başkalarının yaratılıcığına karşı da olumlu tutum geliştirmelerini sağlamak ✓ Çocuğun, bir yaşantıya ilişkin olarak okuldaki derslerden ve diğer bilimsel bilgiler ışığında kendi bakış açısını ve değerlerini oluşturmasına fırsat vermek
Oyun hakkı	✓ Öğrencilerin konuşma, çizme, yazma ve drama gibi yollarla komik durumları ifade etmelerini teşvik etmek ✓ Öğrencilerde mizah anlayışı geliştirmek ✓ Mutlu ve rahat bir atmosfer yaratmak ✓ Öğrencilerin oyunun kurallarına uymasını ve kurallı oyunlar yaratmalarını teşvik etmek
Çocuk olma hakkı	✓ Çocukluğun yetişkinlikten farklı boyutlarını, çocuk haklarının bu dönemde neden önemli olduğunu ve geleceğini planlamak konusunda aktif bir yaklaşım sergilemenin önemini anlamak ✓ İnsanların geçmişte nasıl yaşadıklarını, çocukluklarını nasıl yaşadıklarını öğrenmek ✓ Çocukların kendi okul öncesi dönemlerini düşündürerek, gelişimlerini ve değişimlerini fark etmelerini sağlamak
Eğitim hakkı	✓ Eğitim haklarını öğrenmelerini, aktif olarak kullanma ve başkalarının haklarını korumak konusunda sorumluluk geliştirmelerini sağlamak ✓ Bir çocuk hakkı olarak eğitim hakkının anlamını kavramalarını sağlamak ✓ Öğrencilerin eğitimi yalnızca bir yükümlülük değil, bir hak olarak görmelerini sağlamak

Konu	Amaçlar
	✓ Eğitimin insan hayatındaki önemini kavramalarını ve çocukların eğitimi içinde kendi rollerinin çok önemli olduğu bir süreç olarak görmelerini sağlamak ✓ Öğrencilerin eğitimin günlük yaşamda ihtiyaç duydukları bilgi ve becerileri sağlamak ve bir insanın potansiyelini gerçekleştirmek biçimindeki ikili rolünü kavramalarını sağlamak ✓ Eğitimin gelişimini anlamak için geçmişte nasıl olduğunu ve bugünkü eğitimle farklarını anlamalarını sağlamak ✓ Eğitimin gelecek için önemini ve vazgeçilmezliğini anlamalarını sağlamak
İstismar ve ihmalden korunma hakkı	✓ Farklı çocuk istismarı biçimlerini fark etmek ve empati geliştirmek ✓ Çocukların istismardan korunma haklarını ve bu konudaki mekanizmaları kullanmayı öğrenmelerini sağlamak ✓ Çocukların muhtemel bir istismar davranışına karşı korumasız kalmalarına sebep olabilecek bir çaresizlik duygusunu azaltmak ✓ Çocukların cinsel istismardan korunması için, bunun onların hatası olmadığını ve sır tutmak kapsamına girmeyecek bir konu olduğunu öğretmek ✓ Çocukların, diğer arkadaşlarında cinsel istismara ya da başka istismar davranışlarına uğradıklarına işaret edebilecek davranışlar konusunda duyarlılık kazanmalarını sağlamak ✓ Çocuk istismarını "haklı" kıldığı düşünülen durumlara ilişkin ön yargılar konusunda çocukların farkındalıklarını artırmak
Ekonomik sömürüden korunma hakkı	✓ Normal çocuk gelişimini etkileyen çocuk işçiliği problemini fark etmek ✓ Bazı çocukların, oynama, eğitim, ve ekonomik sömürüden korunma gibi birçok haklarını ihlal eder biçimde çalışmak zorunda kaldıklarını fark etmek ✓ Çocukların ekonomik sömürüden korunma hakkının diğer çocuk hakları ile ilişkisini kurmak ✓ Çocuk haklarının önemini ve birbiriyle ilintilerini kavramak ✓ Çocukların günlük yerine getirdikleri bazı işlerle çocuk emeğinin sömürüsü arasındaki farkı anlamak
Silahlı çatışmalardan korunma hakkı	✓ Çocukların Sözleşme'nin 38. maddesini tanımalarını sağlamak ✓ Öğrencilerin 15 yaşından küçük çocukların, silahlı çatışma durumundaki pozisyonunu bilmesini sağlamak ✓ Öğrencilerin silahlı çatışmalara katılmaya zorlanmış ya da silahlı çatışma mağduru çocuklarla dayanışma göstermesini sağlamak
Mülteci ve yerlerinden edilmiş çocukların hakları	✓ Mülteci ya da mülteci statüsü arayan çocukların haklarını öğrenmek, mülteci çocuklara karşı empati geliştirmek ✓ Mülteci çocukların karşılaştığı sorunların farkına varmak ✓ Çocuklara, tüm insanların karşılıklı bağımlı olduklarını fark ettirmek ✓ Öğrencilerin mülteci statüsü doğurma ihtimali olan durumları önelemek konusunda yapabileceklerini öğrenmelerini sağlamak
Kanunla çatışma içindeki çocukların hakları	✓ Ceza hukuku ile ilgili olarak suçlanmış ya da başı belaya girmiş çocukların hakları ve Sözleşme'nin 40.maddesi konusunda bilgi edinmek

Konu	Amaçlar
	✓ Çocuğa verilecek cezanın, çocuğun işlediği suç ile orantılı olmak üzere onun temel haklarına, kişilik ve onuruna zarar vermeyecek bir ceza olması gerektiğini öğrenmek ✓ Hukuk kurallarına uymanın önemini kavramak ✓ Çocuğun yaşı ve onu yeniden toplumla bütünleştirmeye uygun bir cezalandırma anlayışına göre cezalandırılması konusunda farkındalık yaratmak
Devlet tarafından korunma alıtına alınmış çocukların düzenli izlenmesi, sağaltımı ve korunması	✓ Devlet tarafından korunma altına alınmış çocukların kendileri ile ilgili alınan tedbirin düzenli izlenmesinin devletin bir yükümlülüğü olduğunu öğrenmesini sağlamak ✓ Yerleştirme tedbirinden yararlanan çocuğun, bu hizmeti veren yetişkinlerin sorumlulukları konusunda bilgi sahibi olmasını sağlamak ✓ Çocuğun kendini koruma gereksiniminin farkına varmasını sağlamak
Uyuşturucu maddelerden korunma hakkı	✓ Çocuğun madde bağımlılığından ve yasa dışı maddelerin ticaretinde kullanılmaya karşı korunması haklarını öğrenmek ✓ Öğrencilerin uyuşturucu maddelerin insan vücuduna doğrudan ve dolaylı (örn. AIDS) zararlı etkilerini fark etmesini sağlamak ✓ Öğrencilerin zararlı maddelere karşı korunma hakkı kadar, kendi sağlıklarını koruma konusundaki sorumluluklarını da görmelerini sağlamak ✓ Madde bağımlısı kişilerin diğer aile üyeleri üzerindeki negatif etkilerini fark etmelerini sağlamak ✓ Öğrencilerin uyuşturucu madde ve suç arasındaki ilişkiyi görmelerini sağlamak ✓ Öğrencilerin karşılaştıkları problemlerle yapıcı mücadele edebilmeleri için güçlenmelerini sağlamak ✓ Öğrencilerin madde bağımlılarının yardıma ihtiyacı olduklarını fark etmelerini sağlamak ve madde kullanımını ortaya çıkarmaya teşvik etmek
Kimlik hakkı	✓ Her çocuğun kendisi ile ilgili olumlu bir kanaat ve öz saygı geliştirmesini sağlamak ✓ Çocuğun kendi özellikleri, değeri ve becerilerinin farkında olmasını sağlamak ✓ Öğretmen ve öğrencilerin birbirlerini daha iyi tanımları için fırsatlar yaratmak ✓ Öğrencilerin birbirlerinin farklılıklarına saygı göstermesi ve kabul etmelerini teşvik etmek
Düşünme ve düşünceyi açıklama özgürlüğü	✓ Çocukların düşünce ve ifade özgürlüklerini kullanmalarına izin vermek ✓ Çeşitli bilgi kaynaklarına ulaşma ve kullanma konusunda bilgi sahibi olmak ✓ Sınıf içi ve sınıf dışında iletişimi zenginleştirmek ✓ Hayal gücünü ve keşfetmeyi teşvik ederek, çocukların kendini daha özgür ifade edebilecekleri bir ortam yaratmak ✓ Çocukların ifade becerilerini ortaya çıkaracak ve onları motive edecek ortamlar yaratmak ✓ Konuşma ve ifade özgürlüğünü kullanırken öğretmen yerine, çocukların eşit katılım için birbirine zaman verecek bir kontrol mekanizması geliştirmelerini sağlamak ✓ Çocukların birbirlerini dikkatle dinlemelerini, kabul görmemiş olan kendi fikirlerini inatla savunmak yerine iyi olan fikirleri kabul etmeyi öğrenmelerini sağlamak ✓ Tartışmaları yönetme ve katılma becerileri kazandırmak ✓ Karşı görüşleri sabırla ve dikkatle dinlemeyi öğrenmek

Program amaçlarına bakıldığında, yalnızca öğrencileri değil, öğretmen ve diğer okul personeli ile aileleri de hedefleyen öğrenme amaçları olduğu görülmektedir. Bu, çocuk hakları eğitimine bütüncül yaklaşımı açısından oldukça doğrudur. Ancak, programın sistemli olarak öğretim programlarına dahil edildiği durumlarda, hedef grupları ayırmak ve öğrenme amaçlarını ona göre biçimlendirmek gerekir. Bununla birlikte aynı eğitim etkinliğinin çeşitli bileşenleri aracılığıyla, hem ailede hem de çocukta bazı kazanımların hedeflenmesi mümkündür. Öğretmenleri hedefleyen kazanımların ise sistemli yaklaşımlarda öğretim programı öncesinde verilecek hizmet öncesi ya da hizmet içi eğitim aracılığıyla verilmesi ve programı en etkin biçimde uygulamaya hazır hale getirilmesi beklenir.

Bazı öğrenme amaçlarının ifadelerinin de çocukları edilgen bir konuma getirerek çocuk hakları anlayışı ile çeliştiği görülmektedir. Örn: Çocuklara farklılıklara saygı duymayı öğretmek ve teşvik etmek.

Çocukların sorumlu birer yurttaş olarak büyümelerini hedefleyen çocuk hakları eğitimi için ilköğretim düzeyinde geliştirilen programlardan biri de "Çevremizdeki Dünya: Çocuk Hakları Eğitimi İçin Tematik İlköğretim Programı" dır (Murray, 2000) . Program öğrencilere, temelde saygı, haklar ve sorumluluklarla ilgili temalar çerçevesinde öğrenme fırsatları sunmaktadır. Program alanyazına dayalı olarak hazırlanan birbiri ile tematik bağlantısı olan 30 etkinlik ve 5 modülden oluşmaktadır. Bu modüller:

- Saygı, haklar ve sorumluluklar
- Çocuklar, aileler ve arkadaşlar
- Eğitim, öğrenme ve büyümek
- Gıda, sağlık bakımı ve yuva
- Güvenli, arkadaş ve barışçıl bir Dünya

Program temelde 4 katılımcı strateji üzerine yapılandırılmıştır. İlki öğrencilerin Sözleşme'deki hakları kendi hayatları ile ilişkilendirmelerini içeren kavram haritası, ikincisi öğrencilerin karar verme sürecini deneyimlemeleri, üçüncüsü rol-oynama ve dördüncüsü bir konu üzerine yazmaktır. Programın 3. sınıf (8 yaş) üzerindeki etkilerini araştıran niteliksel değerlendirme, kavram haritasının çocukların hakları kendileri için anlam ifade eden biçimde organize etmelerine yardımcı olduğunu göstermiştir. Karar verme sürecini deneyimlemeleri için yapılan etkinliklerin grup içerisinde çalışma, başkalarını da dinlemeyi içeren uzlaşmaya dayalı karar verme becerilerini geliştirdiği görülmüştür. Rol oynama ve cevaben yazma etkinliklerinin ise çocukların herhangi bir konuya karşı bakış açısı geliştirme ve bakış açısını geliştirirken herkes için ayrı bir motif ve niyetle hareket edebileceğini anlama becerileri üzerinde etkili olduğu belirtilmiştir (Akt. Covell ve Howe, 2005).

Covell ve Howe tarafından (2003a) 6. sınıflar için geliştirilen çocuk hakları eğitimi programı (Children's Rights Education Curriculum Resource Grade 6) ise öğrenme çıktılarını esas alarak çocuklara çocuk hakları ve Sözleşme'yi tanıtmayı hedeflemektedir. Program üniteleri şunlardan oluşmaktadır:

- Yaşam ve gelişim
- Sağlıklı yaşam
- Aktif yaşam tarzı
- Kişisel güvenlik
- Madde bağımlılığını önleme
- Aile ve aile yaşamı
- Her birimiz özgünüz
- Problem çözme ve karar verme

Her ünite mevcut Sağlık ve Sosyal Bilimler öğretim programı ve Sözleşme'nin ilgili maddeleri ile ilintilendirilmiştir. Küçük grup tartışmaları, rol –

oynama, sanat projeleri, örnek olay ve senaryolar üzerinden kritik düşünme gibi yöntemleri içeren interaktif öğrenme etkinliklerine yer verilmiştir. Etkinliklerin daha küçük sınıflara uyarlanması mümkündür. Etkinlikler geliştirilirken öğrencilerin görüşleri alınmıştır. Covell ve Howe (1999), 1997-1998 öğretim yılında bu programın çocukların çocuk haklarını anlama düzeyleri, tutum ve davranışları üzerindeki etkisini değerlendirmişlerdir. Araştırma bulgularına göre çocuk hakları eğitimini alan öğrencilerin diğerlerine kıyasla azınlık çocuklarını daha fazla kabul davranışı gösterdikleri, daha çok akran ve öğretmen desteği aldıkları ve hak sahibi olmanın ne anlama geldiği konusunda daha geniş ve uygun bir anlayış sergiledikleri görülmüştür.

Aynı ekip, ön ergenleri hedef alan 8. sınıflar için de bir çocuk hakları programı geliştirmiştir (2003b). Bu programda Sözleşme'deki haklar çeşitli kişilerarası ve sosyal konularla ilintili olarak işlenmiştir. Programlarda izlenen öğrenme çıktıları yaklaşımı, öğretmenlerin çocukların anlama, kavrama ve beceri düzeyleri konusunda onları izlemelerine olanak vermektedir. Programdaki her ünite mevcut Gelişim ve İlişkiler öğretim programı ile ilintilendirilmiştir. Program bir giriş bölümünden sonra 8 üniteden oluşmaktadır:

- Temel gereksinimler
- Herkes için eşitlik
- Alkol ve madde bağımlılığı
- Çevre ve sağlığınız
- Adalet ve kanunla çatışma içindeki çocuklar
- İstismar ve kötü muamele
- Haklar ve cinsiyet
- Çocuk çalışması ve eğitim

8. sınıfın program değerlendirme sonuçları da (Covell ve Howe, 2001), çocuk hakları eğitimi alan çocukların diğer akranlarına göre daha çok haklara saygı tutumu geliştirdikleri ve kendine güvenlerinin daha fazla olduğunu göstermiştir.

12. sınıflar için geliştirilen "Çocuk Hakları ve Küresel Yurttaşlık-Children's Rights and Global Citizenship" programı (Covell ve Howe, 2002) ise Kanada'nın ulusal yükümlülükleri ve Sözleşme bağlamında küresel konuların hak temelli bir yaklaşımla ele alarak küresel yurttaşlık bilincinin geliştirilmesini hedeflemektedir. Program 10 üniteden oluşmaktadır:

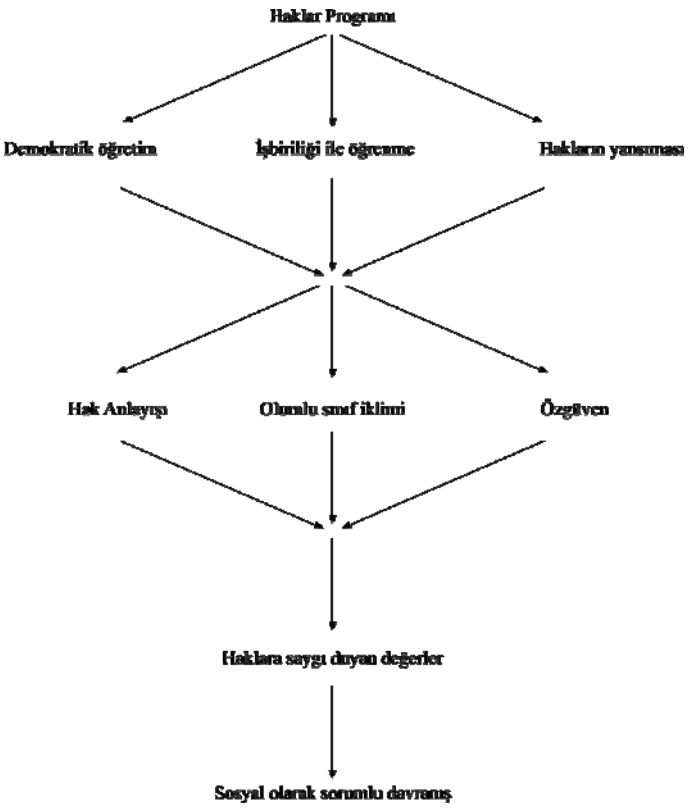
- Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'ye giriş
- Savaştan etkilenen çocuklar
- Cinsel sömürü
- Çocuk işçiliği
- Eğitim
- Ayrımcılık
- Sağlık
- Çevre
- Aile
- Gençlerin katılımı

Her ünite Sözleşme'nin ilgili maddeleri ve Kanada'nın taraf olduğu diğer uluslararası sözleşmeleri içeren bir giriş bölümü ile başlamakta, etkinliklerle devam etmektedir. Program, Cape Breton Çocuk Hakları Merkezi tarafından SIDA Küresel Sınıf Girişimi, Kanada Çocuk Hakları Koalisyonu, UNICEF Kanada ve Viktorya Blögesel Okul Kurulu'nun işbirliği ile geliştirilmiştir. Covell ve Howe (2005), çocuk haklarını öğretmenin, öğretmenlerin tutumları üzerindeki etkisini araştırmak için 35 sekizinci sınıf öğretmeni ile programı uygulamadan önce çocuk hakları ve çocuk hakları eğitimine yönelik tutumlarını ölçmeye yönelik bir çalıştay yapmışlardır.

Programın uygulanmasının sonunda toplam 906 öğrenciye haklara ilişkin değerlerini ölçen bir anket uygulanmıştır. Programın en çok uygulandığı ve en az uygulandığı gruplardan eşit olarak belirlenen toplam 83 öğrenci ile de görüşme yapılmıştır. Öğretmenlere de ilk uygulanan anket program uygulamaları sonunda tekrar uygulanmıştır. Öğretmenlerin ön testleri ile ölçülen, haklara ve çocuk hakları eğitimine yönelik tutumları ile programı uygulamaları arasında bir ilişki bulunmamıştır. Ancak öğretmenlerin programı daha çok uyguladıkça, çocuk haklarını daha çok desteklediklerı ve çocuk hakları öğretimine daha istekli hale geldikleri belirlenmiştir.

Covell ve Howe (2005, 141), çocuk hakları eğitiminin bulaşıcı-yayılan etkisine işaret etmektedir.Çocuklar haklarını öğrendiklerinde, haklara değer vermekte ve bu diğerlerinin haklarını da desteklemelerine yol açmaktadır. Bu bağlamda çocuk hakları eğitiminin bulaşıcı-yayılan program anlayışını şu şekilde modellemişlerdir.

Şekil 5: *Çocuk hakları eğitiminin bulaşıcı-yayılan etkisi*

Bu modelde ilk sıra (demokratik öğretim, işbirliği ile öğrenme ve hakların yansıması) çocuk hakları temelli yurttaşlık eğitiminin üç bileşenini temsil etmektedir. İkinci sıra (hak anlayışı, olumlu sınıf iklimi, özgüven) ise program ile program çıktıları arasındaki ilişkiyi belirleyen faktörlerdir.

Hak sahibi olmanın doğasını, aynı zamanda sorumlulukları da içerdiğini ve yalnız bireyin kendisi ile ilgili değil başkaları ile de ilgili olduğunu anlamak ancak çocuk hakları eğitimi ile oluşmaktadır. Demokratik bir öğretmenin rehberliğinde haklarını işbirliği ile öğrenen ve yaşayan çocuklar olumlu sınıf iklimini oluşturmaktadır. Olumlu sınıf iklimi, sınıf arkadaşlarının paylaştığı değerler, hedefler, başarılar ve karşılıklı saygı ile karakterize olur. Bu ortamda gelişen çocuklar değer verildiklerini hissetmekte ve aidiyet duygusu ile birlikte özgüvenleri gelişmektedir.

Kanada'nın geliştirdiği bu programlarda dikkat çeken, çocuk hakları eğitiminin kavramsal çerçevesine ve çocuğun gelişim düzeylerine uygun olarak bireyden topluma ve küresel yurttaşlığa giden bir kademeli yaklaşımın izlenmesidir. Yine, mevcut programlarla ilintilendirilmiş ama bir bütün olarak da uygulanabilecek olması, çocuk hakları eğitiminin genel yaklaşımı ile uyumludur.

B. Çocuk Hakları Eğitiminde Temel İlke ve Yöntemler

Çocuk hakları eğitiminin okul politikası ve okul yönetimi, program yaklaşımı, öğrenme ortamları, öğrenci katılımı, öğretmen eğitimi, aile ve toplum katılımı ve öğretim materyalleri açısından temel ilkeleri ve önerilen öğretim yöntemleri bu bölümde incelenmiştir.

1. Çocuk Hakları Eğitiminin Temel İlkeleri

İnsan Hakları Eğitimi Dünya Programı Eylem Planı, insan hakları eğitiminde başarıyı sağlayacak beş temel bileşeni eğitim politikaları, uygulama, öğrenme ortamları, öğretim ve öğrenme ve öğretmenlerin mesleki gelişimi olarak belirlemiştir ki bu bileşenler çocuk hakları eğitimi için de geçerlidir (UNESCO-UNICEF, 2007). Aşağıda çocuk hakları eğitiminin temel ilkeleri okul bazından bu bileşenlere paralel olarak incelenmeye çalışılacaktır.

a) Okul Politikası ve Okul Yönetimi

Çocuk hakları eğitiminin istenen hedeflere ulaşması için temel olarak iki konuya özen gösterilmesi gereklidir:

Birincisi, tüm okul örgütlenmesinin ve öğretim ilke ve uygulamalarının çocuğun kendi değerlerini geliştirebilmesine fırsat verecek biçimde yenilenmesidir. İkincisi ise devletin resmi ya da Birleşmiş Milletler'in değerleri ile çocuğun yaşadığı dünyadaki değerler arasındaki farkın kapatılmasıdır (Bennet, 1996). Bu nedenle çocuk hakları eğitimi, yalnız Sözleşme'yi öğretmeyi değil, Sözleşme'deki standartlardan yola çıkarak çocukların kendi değerlerini oluşturmasını hedeflemelidir. Bu amaçla okul, Sözleşme'deki ilkeleri, çocuğun günlük yaşamında geçerli ilkelere dönüştürmek için neler yapması gerektiği sorusunun cevabını bulmalıdır. Bunun için okulların her yıl tüm öğretim personeli, veliler ve çocuklarla bir araya gelerek sosyal-eğitsel bir sözleşme yapmaları önerilmektedir. Bu sözleşme, okulun Sözleşme'nin temel ilkelerini yansıtan eğitsel insan hakları hedeflerini, bu hedeflerin nasıl hayata geçirileceğini anlatan pratik bilgileri, öğrencilerin anlamlı ve

etkin katılımları için geliştirilecek mekanizmalar konusunda okulların taahhütlerini içermelidir. Yine okulun Sözleşme ilkelerini uygun ve artarak aktifleşen bir biçimde öğretmek ve çocukları, hemfikir olunan ilkelerin okuldaki ve toplumdaki yaşantıyı nasıl düzenlemesi gerektiği konusunda bilinçlendirmeye ilişkin taahhüt ve planlarını içermelidir. Her yıl bu sözleşmenin okula yeni katılanlarca bilinmesi ve tazelenmesi sağlanmalı, çocuğun içinde yaşadığı dünyanın değerleri ile okulda kazandığı değerler arasındaki farkı azaltmak için gerekli tedbirler alınmalıdır (Bennet, 1996).

Çocuğun yaşadığı dünyanın değerleri medya yoluyla yaygın olarak vurgulanmaktadır. Sansasyonel, şiddet içeren ve popüler kültürün değerlerini vurgulayan medyanın olumsuz etkilerini azaltmak ve olumlu katkıların almak için ilköğretim programlarına dahil edilmekte olan medya okuryazarlığı programları bu anlamda olumlu gelişmelerden biridir. Medya çocuk hakları eğitimi konusunda kamuoyu duyarlılığı sağlamada ve politika belirleyicileri harekete geçmeye zorlamada önemli ve güçlü bir araçtır. Aynı zamanda yetişkinlerin çocuk hakları konusunda eğitilmeleri için de önemli bir araçtır. Ama öncelikle medyanın çocuk hakları konusundaki zararlı etkileri azaltılmalıdır.

Çocuk haklarına saygının sağlanmasında okul müfredatı birinci derecede önemli bir etmen olmayabilir. Çocuk hakları eğitimi, bu hakların sürekli ihlal edildiği bir ortamda verilemez. İlkeler aynı zamanda okul etiğine de nüfuz etmeli ve öğretmenlerin davranışları da dersini verdikleri haklarla tutarlı olmalıdır. Okul topluluğunun bütün üyeleri için çocuk haklarına saygı gösterilen bir kültürün yaratılması önemlidir. Çocuk hakları, karşılıklı görüşmeler ve okul topluluğunun bütün üyelerinin katılımıyla okul politikaları ile bütünleştirilmeli, böylece çocuklar

ve öğretmenler, haklarının ve bunlara bağlı olarak yükümlülüklerinin neler olduğunu ve bunların nasıl yaşama geçirileceğini öğrenmelidirler.

Çocuk hakları eğitimini okul programlarına dahil etmek için okulun, temeli insan hakları olan bir politika belirlemesi gerekir;

- öğretmenler okul yaşantısına ve programlara uygulanabilen bir insan hakları anlayışına sahip olmalıdır.
- insan hakları sınıfta ve okulda ilişkilerin temeli olarak kabul edilmelidir.
- çocuk hakları ve insan hakları sistematik bir biçimde öğretilmelidir.
- okul kuralları ve disiplin yöntemleri hukuka uygun ve adil olmalıdır.
- okul cinsiyet, ırk, özür ya da inanca dayalı ayrımcılıktan kaçınan ve eşitliği teşvik eden politikalara sahip olmalıdır.
- öğretmenler küresel bir bakış açısı geliştirmeye uygun yeterlikte olmalı ve bu yönde teşvik edilmelidir. (Branson, 1991)

İngiltere-Oxfordshire'da bir ilköğretim okulunun öğretmenlerin, diğer okul personelinin, ailelerin, uzmanların ve yerel hükümet yetkililerinin katılımı ile belirlediği eşit fırsatlar politikası buna bir örnektir (Osler ve Starkey, 1996):

.....Okulunun Eşit Fırsatlar Politikası:

İnsan hakları temel ilkeleri okulumuzun eşit fırsatlar anlayışının temelidir. Eşit fırsatlar, okuldaki herkesin ırk, cinsiyet, engellilik, din, ulusal ya da sosyal köken ayrımı olmaksızın eşit erişim ve katılım hakkına sahip olmasıdır.

Amacımız,

- *Her çocuğun okuldaki yaşantısının tüm boyutlarında eşit erişim ve katılım hakkına sahip olmasını,*
- *Toplumdaki inançların, görüşlerin, dinlerin, dillerin ve kültürlerin çeşitliğini kabul etmesini ve değer vermesini,*
- *Her tür ön yargı ve ayrımcılığın açıkça sorgulanabildiği bir atmosfer yaratarak her bir çocuğun öz güvenini, beklentilerini ve başarılarını yaratacak pozitif eylemler gerçekleştirmeyi başarmaktır.*

Yönlendirici ilkelerimiz;

Öğretim programı

Tüm çocuklar öğretim programının her alanını deneyimler. Programın, çocukların kültürel ve sosyal geçmişini, yeteneklerini ve ilgilerini dikkate alması için gerekli tedbirler alınır. Bu tedbirler, kendilerini destekleyecek aile bireyleri olmadığı zamanlarda bu çocukların öğrenmelerinin desteklenmesini de içerir.

Öğretim programlarında çok kültürlülük boyutu gözetilir. Eğitim materyallerimizde ve kullandığımız kaynaklarda her tür ön yargı ve sterotipden kaçınılır ve olabildiğince çeşitli kültürlere yer verilir.

Örtük Program

Çocuklar arasında, personelle çocuklar arasında ve personelle aileler arasında karşılıklı saygı ve güven atmosferinin oluşturulması için gayret edilir.

Kullandığımız dille ve okuldaki tavrımızla, okula davet ettiğimiz kaynak kişi ve ziyaretçilerle vermekte olduğumuz mesajların her zaman farkında olmaya çalışırız.

Oyun alanlarını her zaman izler ve sürekli tek bir grubun bu alanlardan yaralanmasına karşı tedbir alırız.

Sınıf Düzenlemesi ve Yönetimi

Sınıfta tüm çocukların, sınıftaki bilgisayar, oyun köşesi gibi olanaklardan eşit yararlanmasına gayret ederiz.

Çalışma grupları oluşturulurken kullanılan cinsiyet, kültür, beceriler gibi kriterleri izleriz. Çocuklara ayırdığımız zamanı sürekli gözetiriz, böylece her çocuğun ihtiyaçlarının karşılandığından emin oluruz. Talepkar olmayan çocuklara da zaman ayırmayı hep hatırlarız.

Sınıftaki işlerin toplumsal cinsiyet rollerine göre dağıtılmamasını sağlamak için özen gösteririz.

Aile ve Toplum

Ailelerle formal ve formal olmayan iletişim kanallarını açık tutarak aile katılımını teşvik ederiz. Örneğin, çocuk bakım hizmetlerinin sağlandığı toplantılar düzenlemek gibi.

Cinsiyet ve köken farkı olmaksızın tüm ailelerin okuldaki aktivitelere ve okul yönetimine katılımlarını teşvik ederiz.

Personel

Okulun personel alım ve terfi usullerinin istihdamda eşit fırsatlar politkasına uygun olmasını gözetiriz.

Okuldaki tüm personelin mesleki gelişimlerini düzenli olarak gözden geçiririz.

Cinsiyet ve etnik köken anlamında olumlu rol modellerin önemine inanırız.

Değerlendirme ve Başarı

Değerlendirme usullerinde hiç bir ayrımcılık yapılmaz. Değerlendirme sürecinde uygun destek sağlanır. Örneğin; iki dili olan çocuklar için.

İzleme

Politikamızı düzenli olarak gözden geçirecek, değerlendirecek ve tedbir gerektiren alanlarda güncellemeler yapacağız.

Kabul edildiği tarih :.....

Gözden geçirildiği tarih :.....

Türkiye'de de toplam kalite yönetimi ve okul gelişim modeli çalışmaları kapsamında okulların misyon, vizyon, ilke ve değerleri ile politikalarını geliştirme uygulamaları yaygın olarak yapılmaya başlanmıştır. Bu bağlamda internet aracılığıyla bir arama yapılmış ve rastgele seçilen 7 örnekte bazı ortak gözlemlerde bulunulmuştur. Aşağıda örneklerden birine, ilköğretim okulunun adı kullanılmadan yer verilmiştir. Örneğin sonunda yer verilecek değerlendirmeler, yukarıda paylaşılan 1996 yılında İngiltere'deki bir okulun politikası ile farklılıklara işaret eden kişisel görüşleri içerecektir.

.....İlköğretim Okulu Misyon, Vizyon, İlke ve Değerleri:

İlkelerimiz ve Değerlerimiz

- *Yetiştirdiğimiz her öğrenci bilgisi, sevgisi, saygısı ve hoşgörüsü ile yaşadığımız çevreye sunduğumuz elçimizdir.*
- *Öğrencilerin öğrenmeye istekli olmaları önceliğimizdir.*
- *Öğrencilerimizin sevgiye, akla, bilime dayanarak kültürümüz içinde, millî ruhumuzu, özümüzü ve benliğimizi koruyan, yaşayan, kendisine, ailesine ve milletine yabancı olmayan, evrensel değerleri benimsemiş bireyler olarak yetişmeleri için birbirimizi destekleriz.*
- *Eğitimde ödül, cezadan çok daha etkili bir uyarıcıdır. Biz daha çok ödülü ve daha az zorlamayı tercih ederiz.*
- *Öğrencilerimizin kişiliklerini nota indirgemeyiz. Kötü notlar almışlarsa onların kişiliklerini yıpratmayız. Biliriz ki not her şey değildir.*
- *Biz, hepimiz öğrencilerimizin başarılarını artırmaları için sorumluluk alır, bunun için çalışırız. Başarısızlıkta önce kendimizi sorgularız.*
- *Biz, bu yılın problemleri için gelecek yılın uygulayıcılarını suçlamayız. Şu anda neler yapabileceğimize bakar, bunun için var gücümüzle çalışırız.*
- *Öğrenciler, hoşnut olmadıkları durumları öğretmenlerine söylerler. Bizim için asıl felaket, onların konuşmamasıdır.*
- *Fikri, vicdanı, irfanı hür nesiller yetiştirmek için olaylara bilimsel bakma konusunda sorumluluk duyarız.*
- *Biz güçlüyüz. Değişime ve gelişime açık ve arzuluyuz.*

Hedeflerimiz

- *2007–2008 eğitim-öğretim yılında Anadolu Liselerine giren öğrencilerin sayısını bir önceki yıla göre % 10 arttırmak.*
- *2007–2008 eğitim-öğretim yılında, 6,7,8. sınıflarda oluşturulan branş sınıfları sistemini geliştirmek.*
- *Oluşturulan branş sınıflarına olanaklar ölçüsünde bilgisayar ve projeksiyon kazandırmaya çalışmak.*
- *Önümüzdeki 5 yıl içerisinde oturma düzenini tekli konferans tipi sandalye ile donatılmış projeksiyon sınıfı oluşturmak.*
- *Yeni binanın arka tarafında kömürlüğün giriş tarafındaki bahçeyi 5 yıl içerisinde düzenlemek.*
- *B Blok binasının çatısını önümüzdeki 5 yıl içerisinde yenilemek.*

– *Her sınıfa büyük kitaplık dolabı kazandırmak.*
– *Okulun Web Sayfasını oluşturmak.*
– *Okula Alarm ve Kamera Sitemi kurmak*
– *Okul tahtalarını yenilemek.*

Politikalarımız

- ***Eğitim – Öğretim Politikası:*** *Öğrenci, veli ve toplumun okulumuzdan beklediği nitelikli eğitimi sunmak.*
- ***Hizmet Politikası:*** *Okulumuzdan hizmet alan tüm bireylerin memnuniyetini sağlayacak çalışmalarda bulunmak.*
- ***İşbirliklerini Artırma Politikası:*** *İlimizde bulunan kurum ve kuruluşlarda olan iletişimimizi artırarak, çeşitli konularda ortak çalışmalar yapmak.*
- ***İletişimde Açıklık ve Şeffaflık Politikası:*** *Çalışanların kendi aralarında ve müşteriler ile ilişkilerinde iletişime açık olmaları.*
- ***Bilgi Paylaşımı Politikası:*** *Çalışmaların görsel ve işitsel kaynaklar aracılığıyla diğer kurumlarla da paylaşılması.*
- ***Çevrede Tanınma Politikası:*** *..... İlköğretim Okulu'nun, insana değer verme, işbirliğine ve önerilere açık olma, öğrenci başarısı, sosyal ve kültürel faaliyetlerde başarı gibi özellikleriyle tanınmasını en üst düzeye çıkarmak.*
- ***Sosyal Etkinlikleri Artırma Politikası:*** *Okulumuzda yürütülen sosyal etkinliklerden yararlanan öğrenci sayısını ve etkinlik çeşitliliğini artırmak, etkin duyurulmasını sağlamak.*
- ***Kaynakların Etkin Biçimde Kullanılması:*** *Okulumuzun kaynaklarını en etkili ve ekonomik şekilde kullanılmasını sağlamak.*

(19.8.2008 tarihinde okulun web sayfasından ulaşılmıştır.)

Bu ilköğretim okulunun ilke ve değerlerinin, oldukça genel ve iyi niyet dilekleri formatında sıralandığı söylenebilir. Bununla birlikte, öğrencilerin görüşlerini bildirmelerine, düşünce özgürlüğüne değer veren ilkeleri olumlu bulunmuştur. Ancak düşünce özgürlüğünü, doğrudan bilimsel yaklaşım ve bu konudaki okulun sorumluluğu ile ilintilendirerek ilkeyi özünden uzaklaştırmaları, irdelenmesi gereken bir konudur. Ayrıca, "***daha çok ödülü ve daha az zorlamayı tercih"*** ettiklerini belirterek, daha az olsa bile zorlamayı tercih ettiklerini itiraf etmeleri de oldukça anlamlıdır. Öğrencilerden ve okul sakinlerinden çok kurumu, bunlardan bağımsızmış gibi ele alan bir yaklaşım da hissedilmektedir. Bu ilke ve değerleri dikkate alarak geliştirilmiş olması beklenen hedefler ise, neredeyse tamamen fiziksel kapasite ve donanımın geliştirilmesine dönüktür ve ilkelerle çelişir

bir biçimde öğrenci başarısını esas alan hedeflere yer verilmiştir. Politikalar arasında en çarpıcı olan ise iletişimde açıklık ve şeffaflık politikası kapsamında yer verilen "***Çalışanların kendi aralarında ve müşteriler ile ilişkilerinde iletişime açık olmaları.***" ifadesinde müşteri kelimesinin kullanılması bu politikaların nasıl üretildiği ve içselleşme derecesi konusunda iyimser olmayı zorlaştırmaktadır.

Osler ve Starkey (1994, s. 356), demokrasiyi teşvik eden ve teşvik etmeyen okulların özelliklerini Tablo 21'de şöyle sıralamıştır:

Tablo 21: *Demokrasiyi Teşvik Eden ve Teşvik Etmeyen Okulların Özellikleri*

Demokrasiyi teşvik eden okulların özellikleri	**Demokratik olmayan okulların özellikleri**
✓ İyi iletişim	✓ Otoriter yönetim
✓ Birlikte yaşamayı öğrenmenin aktif olarak öğretiliyor olması	✓ Otoriter öğretmenler
✓ Uygun supervizyon	✓ Öğrencilerin görüşlerinin dikkate alınmaması
✓ Eğitime ahlaki, etik ve sosyal ögelerin dahil edilmiş olması	✓ İletişimin zayıf olması
✓ Öğretim programında çok kültürlülük ve küresel bakış açısının veriliyor olması	✓ Alınan notların/derecelerin en değerli şey olması
✓ Azınlık gruplarından öğretmenlerin varlığı	✓ Okula devamı sağlamak için desteğin ve bir beklentinin olmaması/okul terkleri
✓ Yeteneklerin geliştirilmesi için bireysel fırsatların sağlanıyor olması	✓ Yaratıcılığı engelleyecek derecede katı kurallar
✓ Öğrenci, veli, öğretmen ve destek personelini içeren okul konseylerinin varlığı	✓ Net olmayan bir kontol sistemi
✓ Okul-aile birliğinin varlığı	✓ Öğrencilerin, öğretmenlerin tutumlarından kaynaklı damgalama davranışlarını yaşıyor olmaları
✓ Okulda etkin iletişimi ve öğrencilerin iletişim becerilerini güçlendirmek için bir okul gazetesinin olması	✓ Sosyal sınıf, etnik köken, cinsiyet gibi nedenlerle önyargıların olması
✓ Öğrencilerin organize ettiği etkinliklerin olması	✓ Müfredat dışı zorunlu aktiviteler
✓ Toplumla bağlantının kurulmuş olması	✓ Öğretim programlarının zaman baskısı yaratması
✓ Okulun demokratik değerlerinin öğrenci ve ailelerce biliniyor olması	
✓ Öğrenciler dahil herkesin bilgiye eşit erişimlerinin olması	
✓ Demokratik davranışların ödüllendirilmesi	
✓ Toplumsal cinsiyet ya da herhangi bir grup için ayrımcılık yapılmıyor olması	

Eğitim çocuklara ne düşünüp, ne söyleyeceklerinin söylendiği bir süreç olmamalıdır. Bugünün eğitim anlayışı çocuklara düşünmelerini ve düşüncelerini açıkça ifade edebilmelerini öğretmeyi amaçlar. Bu da aktif bir öğrenme sürecini gerektirir. Geleneksel eğitim anlayışının aşağıda sıralanan sayıltıları demokratik değerleri ihmal eder ve çocuk hakları eğitimi için geçerli değildir (Bedard, 1996):

- Öğretmen öğretir, öğrenci öğrenir.
- Öğretmen her şeyi bilir, öğrenci hiçbir şey bilmez.
- Öğretmen konuşur, öğrenci dinler.
- Öğretmen disipline eder, öğrenci disipline edilir.
- Öğretmen karar verir ve uygular, öğrenci bu seçime uyar.

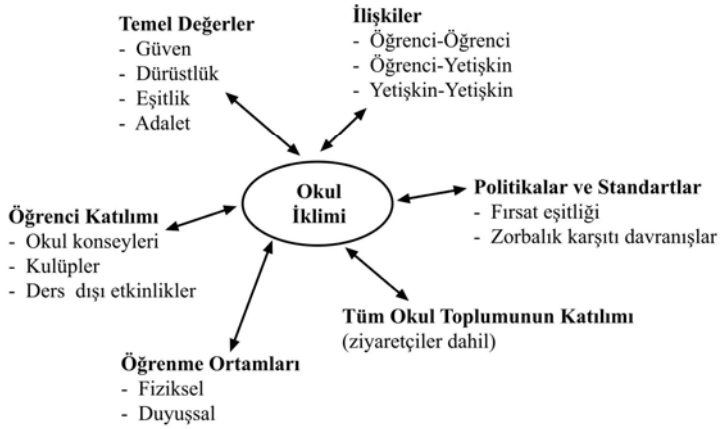
Çocuk hakları yaklaşımını geliştirmek için, çocuk hakları eğitimi çocuklara yönelik geleneksel sosyal yaklaşımları değiştirerek Tablo 22'de gösterilen dönüşümü gerçekleştirecek şekilde düzenlenmelidir (Bedard, 1996, 8);

Tablo 22: *Çocuk Hakları Eğitiminde Geleneksel Sosyal Yaklaşımların Değişimi*

OLAN	OLMASI GEREKEN
Çocuklar muhtaç insanlardır	Çocuklar şiddetten ve ihmalden uzak ortamda yaşama hakkına sahiptirler
Minyatür yetişkinler olarak çocuklar	Bazı temel haklara sahip tam kapasiteli birey olarak çocuklar
Ailelerin sorumluluğu	Toplumun sorumluluğu
Mülkiyet konusu olarak çocuk	Yurttaş olarak çocuk
Kişiselleştirilmiş bakış açısı	Sistematik bakış açısı

Bu bilgiler ışığında başarılı bir çocuk hakları eğitimi için tüm okul yaklaşımı esas alınmalı ve Şekil 6'da gösterilen modelde yer alan konular çocuk hakları bağlamında ele alınmalıdır (DEA-EIHRN, 1999, 5):

Şekil 6: *Tüm okul yaklaşımı*

Okul sisteminin öncelikli ilkesi çocuğun bütünlüğüne saygı olmalıdır. Her toplumda ayrımcılığın birçok biçimi görülür. Çocuklar okullara, kendi ailelerinden ve toplumlarından edindikleri tutum, davranış ve inançları taşırlar. Bu tutum ve davranışların bir bölümü belirli çocuk gruplarına karşı olumsuzluk da içerebilir; örneğin erkeklerin üstünlüğü, farklı dinlere, etnik gruplara veya kültürlere yönelik nefret veya özürlü çocukların aptal oldukları inancı gibi. Bu tür tutumlar ve onlara eşlik eden davranışlar birçok çocuğun haklarını ihlal etmekle kalmaz, eğitimlerini de engeller. Sistematik biçimde cesaretleri kırılan, marjinal konuma itilen ve aşağılanan çocuklar kendi özgüvenlerini ve saygılarını yitirirler, bu ise güdülenmeyi ve öğrenme kapasitesini olumsuz etkiler. Okullar, gerek resmi müfredatları, gerekse yönetiliş biçimleri açısından bütün çocuklara yönelik kapsama ve saygı kültürünün yeşerdiği yerler olmalıdır.

Politika belirleyiciler ve okul yöneticileri de çocuk hakları eğitimini zorunlu kılan sosyal ve yasal nedenler konusunda bilgi sahibi olmalıdır. Çocuk hakları eğitimi yasal bir zorunluluk olarak görülmelidir. Çocuk hakları eğitimi Sözleşme'de öngörülmekle birlikte mutlak bir hak oluşturmaz. Bu nedenle iç hukukun bu yönde

Sözleşme ile uyumlu düzenlemeler yapması gerekir. Milli Eğitim mevzuatının da bu bağlamda gözden geçirilmesi gerekir.

Okul yönetimini aşağıda açıklanan diğer boyutlardan ayrı düşünmek pek olası değildir. Okul ve öğretim liderliğinin aşağıdaki unsurları teşvik edecek ve gerçekleştirecek öncülüğü üstlenmesi gerekmektedir.

b) Program Yaklaşımı

Çocuk hakları program içeriğine ilişkin örneklere yukarıda yer verilmiştir. Burada program içeriğinden çok program yaklaşımına değinilecektir.

Uygun bir eğitim programı geliştirebilmek için çocukların haklarına dair algılarını da bilmeye gereksinim vardır. Çocukların kendi haklarını nasıl algıladıklarına ilişkin birkaç araştırma yapılmıştır (Melton, 1980; Cherney&Perry, 1994). Cherney ve Perry araştırmalarında şu sorulara yanıt aramıştır:

- Farklı okul sistemleri çocuklara hakları konusunda nasıl eğitim vermektedir?
- Hakları konusunda teorik eğitim alan çocuklar, diğerlerine oranla daha mı fazla karar verme haklarını savunmaktadır?
- Hakları konusunda uygulamalı eğitim alan çocuklar diğerlerine oranla daha mı fazla özgür iradeyi savunuyorlar?
- Bu tür uygulamalı bir deneyim çocuklar için iyi mi, kötü mü?
- Çocuklar ne dereceye kadar güçlendirilmeli? Daha fazlası, daha mı iyi?

Çocuk hakları eğitimini planlarken şu ilkeleri gözetmekte fayda vardır (Males ve Stricevic, 2001):

- Korelasyon: Öğretilecek konuların eğitim programında yer alan diğer konularla ilintisinin belirlenmesi,
- Fırsatlar: Sosyal olayları ve resmi tatilleri bu tür çalışmaların teşviki için bir fırsat olarak kullanmak.
- Günlük hayattan yaralanmak: Çocuk hakları konularını tartışmak için çocuğun hayatından, okulda, sınıfta, köyde ya da kentte yaşanan olaylardan yararlanmak.

Çocuk hakları öğretim programı kültürel çeşitliliği göz önünde bulundurmalıdır. Çocuk hakları eğitimi çocuğun öncelikle kendi hayatı ile ilintili konularla başlamalı ve ardından diğer bazı kültürlerde çocukların haklarından söz edilmelidir. Burada sözü edilen hakların kültürlere göre farklılaşması değil yalnızca önceliklerin ve özgülüklerin vurgulanmasıdır. Örneğin; mülteci çocukların durumlarına özgü hakları, mültecilerin olmadığı bir ülkede öncelikli olarak öğretilmeyebilir ya da öğretilse dahi çocuğun bunu kavraması zor olabilir.

Çocuk hakları "için" öğretim yapmak, çocuk hakları "konusunda" öğretim yapmaktan daha önemli olmalıdır. Bu çocuk haklarının matematik, fen, dil dersleri gibi diğer ders programlarına da dahil edilmesi anlamına gelir. Çocuk hakları eğitimi özel bir ders ya da konu ile sınırlı değildir. Bir öğretim ilkesi olarak görülmelidir. Aslında ilköğretim müfredatı çoğu zaman çocuk hakları ile ilintili konuları içerir, ancak öğretmenler ya bu bakış açısına sahip değildirler ya da hassas ve tartışmalı konulara nasıl gireceklerini bilememektedirler. Dolayısıyla her ders çocuk hakları ile ilintilendirilebilir. Öğretmenlerin de çocuk hakları eğitimini ders konularına entegre

edebilecek bir anlayışla ve beceriyle donatılması gereklidir. Bu konuda geliştirilen birçok program, programda önerilen konuların mevcut öğretim programları ile ilişkisini kurmuştur. Örgün ve yaygın eğitim birbirinin alternatifi olarak görülmemeli, birbirini tamamlayıcı ve zenginleştirici olarak kullanılmalıdır.

Piaget ve Kohlberg'in ahlaki kavrama düzeyinin gelişimini, dışarıdan empoze edilen davranış kurallarından, içten gelen ahlaki kurallara geçiş olarak tanımlayan anlayışları insan hakları ve çocuk hakları eğitiminde program yaklaşımının esası olarak alınmalıdır. "Bir insanın haklarının ihlal edilmesi, uluslar arası düzenlemelere aykırı olduğu için yanlıştır" anlayışı yerine, "Bir insanın haklarının ihlal edilmesi yanlış olduğu için uluslararası düzenlemelere aykırıdır." anlayışı kazandırılmalıdır (Rowe ve Newton, 1997).

Öğretim programlarının temelde öğrencileri hedef aldığı düşünülürse de aslında öğretmen için bir kılavuz niteliği taşımaktadırlar. Bununla birlikte bir programı yazanları, öğretmenleri ve öğrencileri birbirinden ayrı düşünmek mümkün değildir. Programın öngördüğü süreç, öğrenciler ve öğretmenlerin birlikte yaşadığı bir süreçtir. Bu durum tasarlanan programın, tasarlandığı gibi uygulanmamasının temel sebeplerinden biridir. Bu riski azaltmanın yollarından en önemlisi, programın tasarımında öğretmen ve öğrenci ögesini bir araya getirmektir.

Diğer tüm eğitim programlarında olduğu gibi, çocuk hakları eğitiminde de geliştirilen programların mutlaka pilot çalışmasının yapılması ve sonuçların değerlendirilerek programın gözden geçirilmesi esas olmalıdır. Çocuk hakları eğitiminde temel yaklaşımlara dair fikir vermesi bakımından ve yurttaşlık eğitiminin yukarıda sözü edilen sorunlarına işaret eden iki program değerlendirme araştırması burada paylaşılmıştır:

Kaliforniya'da ki bir yurttaşlık eğitimi merkezi (Center for Civic Education at Calabasas, California) tarafından 1992 yılında geliştirilen Yurttaş Projesi'nin (We the People....Project Citizen) Indiana, Latviya (Latvia) ve Litvanya (Lithuania) daki uygulamaları, ergenlerin yurttaşlık bilgisi, becerisi ve eğilimlerine etkisi açısından değerlendirilmiştir (Vontz, Metcalf ve Patrick, 2000). Ayrıca ergenlerin demografik özelliklerinin, programa ve öğretime özgü faktörlerin ve okul tiplerinin programın etkisi ile bir ilişkisi olup olmadığına bakılmıştır. Araştırmada toplam 102 sınıfta 1412 çocuğa yurttaşlık gelişimi envanteri kullanılmıştır. Programın uygulandığı ve uygulanmadığı sınıfların ön-test ve son-testleri arasındaki farklar karşılaştırılarak programın etkisi araştırılmaya çalışılmıştır. Ayrıca öğretmenlere de anket uygulanmıştır. Programın pozitif etkisi konusunda yanlış ve abartılı sonuçlardan kaçınmak için analiz ünitesi olarak sınıf belirlenmiştir. Araştırma bulgularına göre, programın yurttaşlık bilgisi ve öğrencilerin ifadesine dayanan yurttaşlık becerileri konusunda ülke farkı görülmeksizin istatistiksel olarak anlamlı düzeyde pozitif etkileri olmuştur. Eğilimler açısından ise programın, medeni ve siyasi yaşama katılım konusunda anlamlı pozitif etkisi görülürken, politikaya ilgi, yurttaşlık sorumluluklarına bağlılık, anayasaya ve yurttaş haklarına bağlılık ve politik hoşgörü konularında anlamlı bir etki yaratmadığı belirlenmiştir. Programın etkisini belirleyen değişkenlerden annenin eğitim düzeyine bakıldığında, annenin eğitim düzeyi arttıkça, programın çocuk üzerindeki etkisinin arttığı görülmüştür. Yine programın ders dışı etkinlik ya da dersle birlikte ders dışı etkinlik olarak uygulandığı durumlarda etkisinin, yalnız derste uygulanmasına kıyasla arttığı belirlenmiştir. Benzer biçimde öğrencilerin okul yaşamı içinde karşılaştıkları konular üzerinde çalıştıkları durumlarda programın etkisinin, okul dışındaki topluma ilişkin konularda

çalışılmasına kıyasla daha fazla olduğu ortaya çıkmıştır. Araştırmacılar bu bulgular doğrultusunda programın geliştirilmesi için sınıf içerisinde programın tüm boyutlarında olabildiğince en üst düzeyde öğrenci katılımının sağlanmasını, okul temelli kamu politikalarına öncelik verilmesini, programın olabildiğince hem ders içi hem ders dışı etkinlikler biçiminde uygulanmasını, öğrencilerin programı düzensiz ve kısa süreli almaları yerine olabildiğince öğretim programının bir parçası olarak almalarının sağlanmasını önermişlerdir. Bu önerilerin çocuk hakları eğitimi program yaklaşımı açısından da geçerli olduğu açıktır.

Bir başka program değerlendirme araştırması ise, Milli Eğitim Bakanlığı Eğitimi Araştırma ve Geliştirme Dairesi Başkanlığı ile İngiliz Büyükelçiliği Kültür Müsteşarlığı'nın (The Britsih Council) işbirliğinde ilköğretim 1-6. sınıfları için geliştirilen "Ben İnsanım" insan hakları eğitimi programının değerlendirilmesidir. Programın üç farklı özel okulda uygulanması yapılmış ve ön test-son test sonuçları karşılaştırılmıştır. Değerlendirme sonuçları programın etkililiğini ortaya koymakla beraber, özellikle öğretmen tutumları ile ilgili çarpıcı ipuçları vermiştir. Buna göre öğretmen tutumlarıyla, gözlem sonucu aldıkları puanların sınıflardaki başarıyı açıklama oranları incelendiğinde sadece gözlem puanları ile başarı arasında başarıyı olumsuz yönde yordayıcı bir ilişki bulunmuştur. Bu durum araştırmacılar tarafından öğretmenin geleneksel öğretmen merkezli yaklaşımlara daha alışkın olmaları ile açıklanmıştır (Can, Karacaoğlu, İlhan, Veznedaroğlu ve Çamkerten, 2003). Aynı programın benzer yöntemle bir başka özel okulda değerlendirilmesi sonucunda araştırmacılar, programlarda yer alan etkinliklerin yalnız bir kez uygulanmayıp tekrarlanmasını, kitaplarda yer alan etkinliklerin öğretim programlarında yer alan konularla ilintilendirilerek her sınıftaki öğrencilere bir bütün olarak verilmesini ve

öğretmenlerin hizmet için eğitim ihtiyacını vurgulamışlardır (Gözütok ve Alper, 2002).

Görüldüğü gibi, çocuk hakları eğitiminin zamana yayılmış, tekrarlayan, diğer programlarla ilintilendirilmiş, çocuğun yakın çevresi ile başlayan bir program yaklaşımını benimsemiş olması etkililiğini artıran bir etmendir.

c) Öğrenme Ortamları

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 2, 3, 5, 12, 13, 14, 15, 16, 19, 28, 29. maddeleri, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 1. ve 2. maddeleri ve Uluslararası Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'nin 18., 19., 27. maddeleri ışığında öğrenme ortamlarında çocuk haklarına saygı gösterilmesi için devletlerin ve okulların şu yükümlülükleri vardır (UNESCO-UNICEF, 2007);

- Hangi gerekçeyle olursa olsun hiçbir ayrım gözetmeden her çocuğa eşit saygı.
- Anlayış, barış, hoşgörü, eşitlik ve dostluğun egemen olduğu bir toplumda, insan haklarına ve temel özgürlüklere ve farklılıklara saygıyı öğretme.
- Çocuğun yüksek yararını her durumda ve en başta gözetme.
- Çocuğun gelişim halindeki yeteneklerine saygı.
- Çocukların kendilerini ilgilendiren bütün meselelerde görüşlerini belirtme ve yaş ve olgunluk durumlarına göre bu görüşleri dikkate aldırma hakkına saygı.
- İfade, din, vicdan, düşünce ve toplanma hakkının tanınması.

- Çocukların özel yaşamlarına saygı.
- Okul disiplininin, çocuğun onuru ve Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'de yer alan diğer bütün haklara uygun biçimde uygulanması için gerekli önlemleri alma.
- Çocukların her tür fiziksel sömürüden, zarar veya istismardan, ihmalden, kötü muameleden ve cinsel sömürü dahil sömürüden korunması.

Bu yükümlülüklerden ikincisi, diğerlerini de içeren ama tam anlamda gerçekleşmesi diğerlerinin de gerçekleşmesine bağlı olan yükümlülüklerdir.

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin ilkelerinden yola çıkarak çocuk hakları eğitiminin pedagojik ilkelerini şöyle sıralamak mümkündür:

- İnsanlık onuru (Önsöz, m. 28) ve Güvenlik (m. 19, 23, 29): İnsanlık onuru ve güvenlik, öğretmen ve öğrenciler arasında, öğretmenin otoritesini kötüye kullanmadığı bir ilişkiye işaret eder. Aynı biçimde öğretmenin onurunun da gözetildiği, çocukların birbirine yönelik aşağılayıcı davranış ve eylemlerde bulunmadığı bir sınıf ve okul ortamı yaratılmalıdır.
- Katılım (m. 12, 13, 14, 15, 31): Öğrencilere sınıf ve okul ortamında seçim yapma ve seçimlerinin sorumluluklarını yüklenme fırsatı verilmelidir.
- Kimlik (m. 7, 8, 16): Kimliğin gelişmesi ve korunması şu uygulamaları içerir: çocuğun adının doğru telaffuz edilmesi, çocukların geldiği kültüre ve ailesine saygı gösterilmesi, vb.. Çok kültürlülüğün ve kültürel farklılıkların kabul edilmediği ortamlarda

yaygın ve kabul göreninin dışında kalan kişilere karşı ayrımcılık yapılması muhtemeldir. Tüm okul sakinlerinin bu konuda duyarlı olması gereklidir.

- İçerme (Önsöz, m. 2, 23, 28, 29, 31) ve Özgürlük (m. 12, 14, 15): Öğrenme, en üst düzeyde ifade ve düşünce özgürlüğünü gerektirir. Çocuğun düşüncelerini açıklama ve karar verme becerilerinin güçlendirilmesi diğer özgürlüklerini kullanabilmesinin anahtarıdır.
- Bilgiye erişim (m. 13, 17): Çocuğun, ifade özgürlüğü kısmen de olsa kitle iletişim araçlarını kullanarak bilgiye erişimine bağlıdır. Çocukların bilgiyi işlemeleri yalnızca okuma ve yazma becerileri ile sınırlanmamalı, görsel imajların yorumu, sorgulama, analiz etme, eleştirel düşünme, kendi kanaatlerini oluşturma gibi becerileri de içermelidir.
- Özel yaşamın gizliliği (m. 16): Özel yaşamın gizliliği, çocuklar söz konusu olduğunda çoğu zaman kolaylıkla göz ardı edilir. Çocuk hakları eğitimi verirken, çocuğun kendi yaşamı ve deneyimleri ile ilinti kurmak istenirken öğretmenler çoğu zaman çocukların tüm sınıfla paylaşmak istemeyebileceği ama eşit olmayan öğretmen–öğrenci ilişkisinde paylaşmaktan kaçınamayacağı durumlar yaratabilirler. Öğretmenlerin bu duruma karşı uyanık olmaları ve içinde bulundukları bağlamı gözeterek böyle durumlar yaratmaktan kaçınmaları gerekir.

Öğrenme ortamlarında farklı yaşlardaki çocukların bir arada olmasına olanak tanıyan formal ya da informal birlikteliklerin çocukların hepsinin öğrenmelerine

olumlu etki yaptığı da bilinmektedir. Yine büyük çocukların destekleme ve yönlendirmek için küçük çocuklarla eşleştirildiği örnek uygulamaların da okulda çocuk hakları kültürünü oluşturmakta olumlu katkıları olduğu gözlemlenmiştir. Çocukları yeteneklerine ve ortak özelliklerine göre gruplandıran öğretim ortamlarının ve uygulamalarının ise tam tersi etki yarattığı ve genel olarak toplumu temsil etmediği görülmüştür. Fiziksel ortamın da bu anlayışı yansıtır biçimde düzenlenmesi önerilmektedir. Ders kitapları dışında birçok eğitim materyali ve aracının sınıfta tutulması ve kullanılması, dizilmiş sıralar yerine öğrenme köşelerinin yaratılmasının demokratik ve işbirliği ile öğrenmeye olumlu katkısı kanıtlanmıştır. Bu uygulamaları yapan okulların "demokrasinin yalnızca gözlemlendiği bir müze olmayıp, demokrasinin yaşandığı bir laboratuar" olduğu ifadesi konuyu özetlemektedir (Wood, 1990).

d) Katılım

Etkili bir çocuk hakları eğitimi için katılım, okulun kabul ettiği temel ilkelerden biri olmalıdır. Her şeyden önce katılım bir insan hakkı ve çocuk hakkıdır. Aynı zamanda katılım, ilerde açıklanacağı gibi çocuk hakları eğitimi için çok önemli görülen interaktif öğrenmenin bir ön şartıdır. Çocukların işitilmeye hakları vardır. Okul sistemi öğrencilerin program geliştirme sürecine ve yönetim sistemlerine katılmalarına fırsat vermelidir (Bkz. Smith, 2007).

Çocuk hakları eğitimi örgün ya da yaygın eğitim boyutunda olsun her düzeyde insanların katılım ve haklarını kullanma kapasitelerini güçlendirecek biçimde verilmelidir. Bu yüzden tüm eğitim düzeylerinde ve şekillerinde teori ile

pratiği birleştiren çocuk hakları eğitimini planlarken sivil toplum kuruluşlarının da bu konudaki deneyimleri daima dikkate alınmalıdır.

Öğrenci katılımı ile çocuk hakları eğitiminin karşılıklı ilişkisi her ikisini de birbiri için "olmazsa olmaz" şart haline getirmektedir.

e) Öğretmen Eğitimi

Çocuk hakları eğitiminde öğretmenin rolünü tartışabilmek için ilk olarak öğretmenlerin çocuklara yönelik tutumları konusunda bilgi sahibi olmak gerekir. Bu genel olarak tüm yetişkinler için de geçerlidir. Yetişkinlerin çocuğa yönelik yerleşik düşünme şekli ve algıları, onların çocukla ve çocuk için yaptıkları çalışmaların niteliğini etkileyecektir (Flekköy, 1992). Çocukları "hak sahibi bir birey" olarak mı, yoksa "geleceğin yetişkini", "ucuz iş gücü", "eğilmesi gereken yaş bir dal", "korunması gereken bir varlık" olarak mı görmektedirler. Çocuk hakları eğitiminde öğretmenin olması gereken rolü konusunda izlenecek stratejiyi oluşturmak için her şeyden önce öğretmenlerin çocuklara yönelik tutumlarını bilmek gerekir.

Birçok öğretmen genellikle insan haklarının temelinde yatan adalet, eşitlik gibi ilkelere bağlı olmakla birlikte genelde insan haklarının ve özelde çocuk haklarının hukuksal boyutu konusunda ve bunları nasıl öğretebilecekleri konusunda yeterince bilgi sahibi değildir.

Öğretmenlerin çocuk hakları eğitimi ile ilgili iş tanımları, Sözleşme'de saklıdır; ayrımcılık yasağı, çocuğun yüksek yararını gözetme yükümlülüğü, çocuğun görüşlerine saygı duyulması ve gelişim hakkı öğretmenin sınıf içi ve okul içindeki çalışmalarının genel ilkelerini oluşturur. Aslında Sözleşme ilke ve hükümlerinin

eğitim ortamlarında neleri ifade ettiğine ilişkin yapılacak bir çalışma öğretmen eğitimlerinde kullanılabilecek bir el kitabının temelini oluşturabilir (Hammarberg, 1997).

Çocuk hakları ile ilgili eğitsel aktivitelerin etkililiği öğretmenlerin yeterliğine bağlıdır. Örgün eğitim sistemi birçok çocuğun hakları ile ilgili bilgi alabileceği ana araç olduğu için, öğretmenlerin ve onları eğitenlerin bu süreçte çok önemli bir rolü vardır. 42. maddenin uygulanmasının başarısı öğretmenlerin çocuk hakları ve Sözleşme konusunda eğitilmelerine bağlıdır.

Diğer tüm alanlarda olduğu gibi çocuk hakları eğitiminde de öğretmenin davranışları sözleri ile aynı olmalı ve bir model oluşturmalıdır. Öğretmen öğrettiklerine uygun davranmıyorsa öğrettiği programın yanında bir de davranışlarıyla öğrettiği örtülü bir program var demektir ve genellikle bu programın etkisi açıkça öğretilenden daha güçlüdür.

Çocuk hakları eğitimini destekleyen bir öğretmen-öğrenci ilişkisinin var olup olmadığını şu sorulara verilecek yanıtlar belirleyebilir (Males ve Stricevic, 2001):

- Öğretmen öğrencileri bir birey olarak kabul ediyor mu? Onları bir paydaş olarak görüyor mu? Öğretmen, çirkin bir dil kullanıyor mu? Öğretmenin söylediklerinin aynısını öğrencilerin öğretmene söylemesi ve bunun öğretmen tarafından kabul görmesi mümkün mü? Öğretmen her hangi bir tartışmada, tartışmaya taraf olmayanların katılımını nasıl karşılar?
- Öğretmenin içinde bulunduğu ruh hali davranışlarını nasıl etkiler? Agresif mi? Huzursuz mu? Sabırsız mı? Öğrencilerin sorularını nasıl karşılar? Öğrencilerin soru sormalarını teşvik eder, onları bu konuda

yüreklendirir mi? Öğrencilerin kendisiyle konuşmasına fırsat yaratır mı?

- Öğrencilerle çok yakın ya da çok uzak mıdır?
- Öğrencilerden beklentileri nelerdir? Öğrencilerden beklentileri konusunda çok iyimser ya da çok kötümser midir? Çok düşük ya da çok yüksek beklentileri var mıdır?
- Öğretmen adil midir, bireylere nasıl davranır? Herkese aynı mı davranır? Öğrencileri değerlendirirken nasıldır? Öğrencileri, değerlendirme sürecine dahil eder mi? Öğrencilerin mazeretlerini, gerekçelerini dinler ve yardımcı olmaya çalışır mı? Öğretmenin değerlendirmesi yanlışlara mı, çok iyi yapılanlara mı odaklanır? Sonuçları nasıl açıklar, nasıl geri bildirim verir? Başarısız kağıtları isim vererek açıklar mı?
- Öğretmenin komik durumlara tepkisi nasıldır?
- Öğretmen hangi kuralları koyar? Bu kuralları öğrencilerle tartışır mı? Kurallarını değiştirmek mümkün müdür?
- Öğretmen öğrencilerin ilgilerini sorar mı? Onların kaygı ve korkularını bilir mi? Öğrencilerin okulla ilgili ne hissettiklerini bilir mi?

Öğretmenler kimi zaman çocuk haklarına saygının, kendi haklarına olan saygıyı azalttığını öne sürmektedir. Öğretmenler, fiziksel cezanın yasaklanmasının veya çocukları karar süreçlerine katmanın disiplin sağlamayı güçleştireceğini düşünmektedir. Bu görüş, belirli bir anlayışa dayanmaktadır. Buna göre, haklar sabit bir kümeyi anlatır ve bu sabit kümede birine daha fazla hak tanınması öbürünün

haklarını zedeler. Aynı düşüncenin kökeninde öğretmen-öğrenci ilişkisine otoriter bir yaklaşımın da izi vardır. Çocukların haklarına saygı gerçekten belirli bir güç devrini gerektirir; ne var ki bu, öğretmenin haklarının eksilmesi anlamına gelmez. Uygulamada, karşılıklı saygı olmadığı sürece pedagojik ilişki de kırılgandır. Çocukların haklarına saygı gösterildiği bir okul ortamının yaratılması, muhtemelen öğretmenin rolüne olan saygıyı da artıracaktır. Ancak böyle bir sonucun alınabilmesi için öğretmenlerin de yeterince desteklenmesi ve gereksinim duydukları kaynakların sağlanması gerekir (UNESCO-UNICEF, 2007).

İnsan hakları eğitimi ve yurttaşlık eğitimi alanında öğretmenlerin rolü konusunda yapılmış birçok çalışma vardır (Kepenekçi, 1998). Bu çalışmalarda vurgulanan öğretmenin öğretme becerilerindeki etkililiği kadar, bir rol model olarak sergilediği tavrın önemidir. Ayrıca insan hakları ya da yurttaşlık eğitimi ayrı bir konu olarak programlarda yer alıyorsa, bu dersi verecek öğretmenlerin özel olarak ve disiplinler arası bir yaklaşımla yetiştirilmesi önerilmektedir. Bunun dışında, tüm öğretmen yetiştirme programlarında da insan hakları ve yurttaşlık eğitimi konularının temel yaklaşım ve ilkeleri mutlaka dahil edilmelidir. Bu önerilerin çocuk hakları eğitimi için de öncelikle geçerli olduğu aşikardır. Kepenekçi (1999b) eğitim yöneticilerine ve öğretmenlere "insan hakları eğitimine yönelik tutum ölçeği" ni kullanarak yaptığı araştırmasında insan hakları alanının eğitimi ve eğitim ortamında insan haklarına yönelik tutumlarının olumlu olduğu ve insan hakları eğitimine yönelik tutumların katılımcıların görevlerine, meslekteki kıdemlerine ve branşlarına göre değişmediğini ortaya koymuştur. Bununla birlikte sınıf ve sözel dersler öğretmenlerinin sayısal ve meslek derslerinin öğretmenlerine kıyasla istatistiksel

olarak anlamlı olmamakla birlikte daha pozitif olduğu görülmüştür. Bu tutumların eğitim ortamlarına nasıl yansıdığı ayrıca araştırılmalıdır.

Avrupa Konseyi'nin, İnsan Hakları ve Barış Öğretimi Uluslararası Eğitim Merkezi (International Training Centre on Human Rights and Peace Teaching), Yurttaşlık Vakfı (Citizenship Foundation) gibi hükümet dışı kuruluşların öğretmenlerin insan haklarının hukuksal boyutu ve öğretimi konusunda geliştirilmiş eğitim programları vardır (Osler ve Starkey, 1994). Bu programlarda öğretmenlerin genellikle temel bir hukuk bilgisi almasına özen gösterilmektedir. Bu anlamda hukuk ilintili eğitim üzerinde durmakta fayda vardır. Hukuk ilintili eğitim, hukukçu olmayan kişilere, hukuk sistemini ve yasal prosedürü ve bunların temelinde yatan ilke ve değerlere ilişkin bilgi ve becerilerin kazandırılmasını sağlayan eğitimdir (Alexander, 1993). Çocuk hakları eğitimi de bu anlamda hukuk ilintili eğitimdir. Hukuk ilintili eğitimin ilköğretim düzeyindeki çocuklarda hukuka karşı pozitif yönde tutum değişikliğine sebep olduğu, hukuk ve yasal kavramlara ilişkin anlamlı düzeyde bilgi artışını sağladığı ve tutum değişikliğinin bilgi artışı ile doğrudan ilişkisi olduğu kanıtlanmıştır. Hukuk ilintili eğitimin verilmediği durumlarda yaşa bağlı olarak hukuka karşı negatif bir tutum geliştirildiği de görgül delillerle ortaya konmuştur (Jacobson ve Palonsky, 1981).

Öğretmen eğitimlerinin de uygulamalı ve özellikle hak eğitiminde karşılaşılabilecek kritik durumları içerir biçimde planlanması gereklidir (Kaufman ve Flekköy, 1998). Çocukların gelişim düzeylerinin ve onların aile ve sosyal çevreden getirdikleri değerlerin farkında olarak ve hepsinden önemlisi kendi değerlerinin farkında olarak çocuk haklarının eğitimini verebilmek ve bu konuda rol model olmak oldukça talepkar bir iştir. Öğretmen yetiştiren fakültelerde bu konuya ilişkin olarak

öğretmenlerde olması gereken nitelikleri belirleyen çalışmaların yanında, öğretmenlerin bu nitelikleri kazanmasını sağlayacak/destekleyecek yöntem ve araçları tanımlayan ögelerin çalışılması önemlidir. Bu araştırmalar ışığında hazırlanan eğitim programlarının öğretmenlerin hizmet öncesi eğitimlerine dahil edilmesi çocuk haklarını hayata geçirmiş okullar için bir gerekliliktir. Öğretmen eğitimlerinde on-line eğitim programlarının kullanılması da kısa sürede çok sayıda öğretmene ulaşılabilmesi açısından düşünülebilir (Tolley, 1998).

Amerika Birleşik Devletleri'nde her yıl öğretmenlerine şu notu gönderen okul müdürünün çağrısı konuyu özetleyici ve çarpıcıdır (DEA/EIHRN, 1999):

"Sevgili Öğretmenler,

Ben bir toplama kampından sağ kurtulmuş biriyim. Gözlerim hiç bir insanın görmemesi gereken şeyler gördü:

Gaz odaları, iyi eğitilmiş mühendisler tarafından yapıldı.

Çocuklar eğitimli doktorlar tarafından zehirlendi.

Bebekler becerikli hemşireler tarafından öldürüldü.

Kadın ve bebekler lise ve yüksek okul mezunları tarafından kurşunlandı ve yakıldı.

Yani, eğitim konusunda şüphelerim var.

Sizden ricam: öğrencilerinize insan olmaları için yardımcı olun. Çabalarınız asla eğitimli canavarlar, becerikli psikopatlar üretmesin. Okuma, yazma ve aritmetik yalnızca eğer çocuklarımızı daha fazla insan yapmaya hizmet ediyorsa önemlidir."

f) Aile ve Toplum Katılımı

Okul-Aile Birlikleri ve sivil toplum kuruluşları okulları çocuk hakları eğitimini programlara dahil etme konusunda zorlayabilir. Örneğin Bruges'te geliştirilen ilköğretim okulları için çocuk hakları projesi "De Vrijdogmarkt" bir Okul Aile Birliği girişimi olarak başlamıştır. 3-12 yaş çocukları, öğretmenlerini ve ailelerini kapsayan projede çocuğun katılımını öne çıkaran bir yaklaşımla

Sözleşme'nin içeriğinin öğretilmesi hedeflenmiştir. Projenin çarpıcı yanı programın uygulandığı süre boyunca bir öğretmen ve dört ebeveynden oluşan bir çalışma grubunun, programın çocuklar üzerindeki etkisini izlemek üzere ailelerle öğretmenler arasında sürekli bir diyaloga izin verecek bir yapının oluşturulması amacıyla görevlendirilmesidir. Projenin değerlendirmesi öğretmenlerin aile katılımından son derece memnun olduklarını, programın çocukların kişilerarası anlayış ve saygı tutumu üzerinde pozitif etkisi olduğunu göstermiştir (Decoene-Cock, 1994). Başarılı bir çocuk hakları eğitimi tek başına öğrencileri ya da öğretmenleri hedef almamalı aynı zamanda aileleri de hedeflemelidir. İnsan haklarının temel kavramlarından saygı ve sorumluluk bilincinin ilköğretime devam eden çocuklarda geliştirilmesini hedefleyen "Saygı ve Sorumluluk-Respect and Responsibility" programı 1992 yılında ABD'nde Greenwood'da geliştirilmiş bir örnektir. Program sivil bir girişim olarak oluşturulmuş ve ders dışı etkinlikler kapsamında kullanılabilecek bir yapıda okulların hizmetine sunulmuştur. Bu programda çarpıcı olan çocukların öz disiplinlerini geliştirirken öğretmenin ve ailenin nasıl birlikte çalışması gerektiğine yapılan vurgudur. Program çok yalın bir dille aileleri hedefleyerek hazırlanmış bilgi yaprakları içermekte ve ailelere oldukça pratik öneriler vererek çocuklarını kendilerine ve başkalarına saygı duyan sorumlu bireyler olarak yetiştirme yöntemlerinin ipuçlarını vermektedir (Douglass, 1992).

Toplumu da okuldan ayrı düşünmemek gerekir. Okul, kapılarını topluma açmalı, öğrenmenin toplumda da devam ettiği bilinci ile çocukların öğrendiklerini ve yaşadıklarını topluma aktarmaları ve toplumda yaşamaları sağlanmalıdır. Aynı biçimde, toplumun okulu sahiplenmesi ancak bu karşılıklı etkileşim ile mümkün olabilir.

g) Öğretim Materyalleri

Çocuk hakları eğitiminde kullanılacak materyallerin başında tüm ders kitapları gelmektedir. Çocuk hakları ile uyumlu ders kitaplarının ölçütleri sistemli bir biçimde geliştirilmemiştir. Bugüne kadar uluslar arası düzeyde UNESCO ve ulusal düzeyde Tarih Vakfı ile İnsan Hakları Eğitimi On Yılı Ulusal Komitesi tarafından uluslar arası eğitim ve insan hakları ile uyumlu ders kitapları için geliştirilen ölçütler bu anlamda bir temel oluştursa da çocuk haklarına özgü ölçütlerin geliştirilmesine gerek vardır. Nitekim adı geçen çalışmalarda, çocuk hakları bakış açısının her zaman gözetilmediği de görülmüştür. Yine bu ölçütlerin, daha çok sonuçta ortaya çıkacak ürün olan ders kitabına odaklanması ve bu ürüne ulaşma yollarını betimlememesi eleştirilmektedir (Bağlı ve Esen, 2003). Bu anlamda ders kitabı yazarlarının çok önemli bir sorumluluğu vardır. Ders kitabı yazarının bu sorumluluğuna işaret eden ve ona yol gösteren yazılarında Bağlı ve Esen (2003), yazarın kendisini sürekli sorgulaması ve sınaması için şu önerilerde bulunmuşlardır:

- Ders kitabı yazarı, ayrımcı olmayan ve barışçı değerleri içeren düşünme biçimini sürekli gözden geçirmeli ve bu konudaki duyarlılığını her zaman zinde tutmalıdır.
- Ders kitabı yazarı, kitabın içerdiği bilgilerin nesnel doğruluğunu sağlayabilmek için farklı kaynaklardan yaralanmayı, okurken ve yazarken eleştirel olmayı becerebilmelidir.
- Ders kitaplarındaki anonimleşmeden, ikonik anlamda birbirini tekrar eden metinlerden ve nihai olarak intihalden kaçınmak için ders kitabı yazarı alıntı yaptığı durumlarda kaynak göstermelidir.

- Ders kitabı yazarı, ürettiği kitabı mutlaka gerçek bir eğitim ortamında sınamalı ve amaçlarına ulaşıp ulaşmadığına bakmalıdır.
- Ders kitabı yazarı, kitabında önyargı ve kalıp yargıları tekrarlayarak pekiştirme olasılığı taşıyan hiçbir ifadeye yer verilmediği konusunda uyanık olmalıdır.
- Yazar, ders kitabı alıcısının ve alımlama sürecinin farkında olmalı, tek bir anlamsal ihtimali kabul etmemelidir.
- Yazar, kendini ürettiği metinden ayırmalı ve metne eleştirel yaklaşmayı becerebilmelidir.
- Ders kitabı yazarı, öğretim programı sınırları ve değerlendirme kriterleri çerçevesi içinde kalırken bile, bu çerçeve içinde kendini özgür ve yaratıcı kılacak odalar bulabilmelidir.

Bağlı ve Esen (2003), ders kitaplarında çocuk hakları ve sunulan çocuk imgesi açısından bazı sorunlar olduğuna işaret etmektedirler; her şeyden önce ders kitaplarında çocuğu yalnızca gelecekteki yetişkin statüsü ile önemli gören anlayıştan vazgeçilmeli, çocuk bir yurttaş özne olarak ele alınmalıdır. Bu çocuk hakları eğitiminin temel kavramsal çerçevesi ile de uyumludur. Yazarlar, ders kitaplarındaki bazı ifadelerin çocuğun oyun hakkını ve gelişimindeki rolünü hiç dikkate almadığına da işaret ederek "eğlenirken öğrenmek", "hem eğlenmek, hem de öğrenmek" gibi ifadelerle oyunu yalnız eğitsel amaçlarla makbul gören bir anlayışın hakim olduğunu belirtmişlerdir. Bu anlayış ne yazık ki yenilenen öğretim programlarında da kısmen devam ediyor görünmektedir. Ders kitaplarında aile içindeki işbölümü çerçevesinde bazı metin ve resimlerin neredeyse çocuk istismarı olarak tanımlanabilecek içerikte olduğu da belirtilerek, ders kitaplarında çocuğun kendi gelişim düzeyine uygun görev

ve sorumlulukların basit bir dille anlatılması önerilmiştir. Yeleğen ve Uçar tarafından yazılan (Akt. Bağlı ve Esen, 2003) 1994 tarihli ilkokul 1. sınıf İlkokuma Ders Kitabı'nda yer verilen şiir bu anlamda çok çarpıcıdır:

" Selim simit sat.
Simiti erken al.
Fırına koş, simit al.
Kabını temiz tut.
Taze ve temiz simit sat."

2. Çocuk Hakları Eğitiminde Önerilen Öğretim Yöntemleri ve Örnekler

a. Öğretim Yöntemleri

Çocukların çocuk hakları ilkelerine göre işleyen bir okul ve sınıf ortamında deneyim kazanabilmesi için ve çocuk hakları aracılığıyla öğrenmeleri için, seçilen öğretim yöntemleri çok önemlidir. Çeşitli örnekler üzerinde çalışma, çocuğun genel, soyut bir ilkeyi kavraması ve benimsemesi sonucunu doğurabilir. Örnekleri kullanırken öğretmenin şu üç adımı izlemesi önerilir (Gollob ve Krapf, 2007):

- Öğretmen kullanacağı örneği ve bu örneği hangi yöntemlerle ve araçlarla öğrencilere sunacağını dikkatle seçer.
- Öğrenciler örnek üzerinde çalışarak, örneğin vermeye çalıştığı ana temaları yakalayarak konuya ilişkin genel bir anlayış oluştururlar.
- Öğrenciler, yeni kazandıkları sezgi ve anlayışı yeni durumlarda kullanabilirler.

Öğretmenler çocuk hakları ile ilgili bilgileri öğrencilerine aktarırken görsel iletişim yollarını kullanmalıdır. Örneğin tartışmaları sınıfta canlı hale getirebilmek

için fotoğraflar, video, çizim ya da çizgi filmler kullanabilirler. Çocuk hakları öğretimiminde televizyon, gazete haberleri, istatistikler öğretim aracı olarak kullanılabilir.

Gollob ve Krapf (2007), öğretmenlerin çocuk hakları eğitiminde, hangi yöntemi kullanırlarsa kullansınlar, kendilerine destek olabilecek bir değerlendirme matrisi önermişlerdir. Tablo 23'de gösterilen bu matrise göre her eğitim etkinliğinin sonunda öğretmenin kendisinin ve öğrencilerin yanıtlaması gereken sorulara yer verilmiştir:

Tablo 23: *Çocuk Hakları Eğitimi Değerlendirme Matrisi*

Çocuk Hakları Dersi İçin Sorular		
Çocuk Hakları KONUSUNDA	Çocuk Hakları ARACILIĞIYLA	Çocuk Hakları İÇİN
Öğretmen İçin		
Çocuklar çocuk hakları konusunda ne biliyorlar?	Sınıfta ve okulda, çocuk hakları ilkeleri hangi biçimlerde gözlemlendi?	Öğrenciler okul dışındaki yaşamları için ne öğrendiler?
Öğrenciler İçin		
Çocuk hakları konusunda ne öğrendim?	Sınıfta ve okulda çocuk haklarını nasıl yaşıyorum?	Şimdi ben ne yapabilirim?

Öğrencilerin ve öğretmenin bu soruların yanıtlarını hep birlikte paylaşması ve tartışması öğrencilerin birbiri ile etkileşimini sağlayacak, öğrenme devam edecektir. Öğrencilerin hangi bilgiyi neden ve niçin öğrendiklerini, hangi becerilere neden ihtiyaç duydukları ve nasıl kullanacaklarını bildikleri durumlarda öğrenme süreci daha güçlü ve etkin olacaktır. Öğrencilerin verdikleri geri bildirimler, öğretmenin etkinlikleri geliştirmesi için kullanılır.

Yapılandırmacı öğrenme anlayışında her çocuk kendi kişisel öğrenme biçiminin, güçlü yanlarının ve ihtiyaçlarının farkına varır. Çocuk hakları aracılığıyla

öğrenme, öğretmenlerin kendi öğrenme biçimlerine göre öğrencilerin algılamaları için ihtiyaç duydukları zaman ve alanı vermelerini sağlar. Bu anlamda öğretmenin, öğrenme amaçlarını kendine saklamaması ve öğrencilerle paylaşması çocuk haklarının ruhuna uygundur. Çocukların kendi öğrenme süreçlerini organize etmeyi öğrenmeleri de bu anlamda yapılandırmacı yaklaşımla ve çocuk hakları ile uyumludur.

Çocuk hakları eğitiminde görev-temelli öğrenmenin ve öğrencilerin öğretmenle birlikte sorumlulukları paylaştığı yöntemlerin çok küçük yaşlardaki çocuklarda bile etkili olduğu bilinmektedir.

Gollob ve Krapf (2007), çocuk haklarını öğretirken kullanılacak öğretim yöntemlerini belirlemede öğretmene yol gösterecek bazı sorular geliştirmişlerdir:

- Seçilen konu ve yöntem, öğrencilerin bilgi, tutum ve beklentilerine uygun mu?
- Öğrencilerin yapısı (cinsiyet, etnik köken, öğrenme gereksinimleri) sınıftaki öğrenme koşullarını tanımlar. Öğretmen, kullanacağı yöntemi seçerken bu özel koşulları dikkate almış mıdır?
- Seçilen yöntem, öğrencilerin öğrenme isteğini yaratacak ve sürdürecek bir yöntem midir?
- Seçilen yöntem, öğrencilerin kendi öğrenme süreçlerini planlamalarını ve kişisel girişimlerde bulunmalarını destekliyor mu?
- Seçilen yöntem, öğrencilerin kendi deneyimlerini ve yaptıklarını paylaşmalarına fırsat veriyor mu?
- Seçilen yöntem, öğrencilerin, konuları ve problemleri farklı bakış açılarından görmelerini teşvik ediyor mu?

- Seçilen yöntem, eleştirel düşünmeyi ve tartışmayı destekliyor mu?
- Seçilen yöntem, "akıl, kalp ve el" ile öğrenmeye izin veriyor mu?
- Seçilen yöntem, öğrencilerin yeterliklerini kullanmalarına izin veriyor mu?
- Seçilen yöntem, farklı öğrenme biçimlerine sahip çocukların farklı biçimde öğrenebilmelerine fırsat veriyor mu (yapılandırmacı öğrenme)?
- Seçilen yöntem, öğrencilerin bilgiye ulaşma, sunu yapma, proje tasarlama, ekip içinde çalışma gibi temel becerilerini geliştirmelerini sağlıyor mu?

Yine öğrencilerin çocuk hakları ilkeleri ve ihlalleri ile ilgili dikkatle seçilmiş kitapları, gazete yazılarını, örnek vakaları okumaları istenebilir. Ancak, çocukları hak ihlalleri konusunda uyarmak gerekli olmakla birlikte eğitimde olumlu gelişmelere, ilerlemelere odaklanmak, çocuk hakları konusunda yapılan mücadelelere yer vermek daha tercih edilen bir yol olmalıdır. Öğrencilerin adalet, özgürlük, eşitlik, barış konularının verilmesinde günlük yaşamdan örneklerden yararlanmak her zaman çok etkili bir yoldur. Öğrencilerin kendilerinin başlattığı küçük girişimlerin dahi sınıfta, okulda ve çevrelerinde değişikliklere yol açabileceğini fark etmeleri sağlanmalıdır. Onların sosyal yaşamda olup bitenlerin pasif kurbanları olmak yerine bu değişiklikleri yaratan aktif bireyler olmaları teşvik edilmelidir. Yine onlara başka ülkelerde acı çeken çocukların varlığı ve bunun mücadele edilmesi gereken bir adaletsizlik olduğu kavratıldığında, çocukların dünyayı büyük bir aile olarak görmeleri sağlanabilecektir.

Çocuk hakları eğitiminde, çocukların kendi eğitimlerinin ve diğer çocukların eğitimlerinin bir parçası olmaları çok önemlidir. Bu nedenle birbirlerinden öğrenmelerini sağlayacak yöntemler, akran eğitimleri ve büyük çocuklarla-küçük çocukları bir araya getiren yaklaşımlardan yararlanılmalıdır (Cohen, Erickson, Flekkoy, Hart, 1999; Ülküer, 1999). Öğrencilerin çocuk hakları eğitimcisi olmalarına yardım etmek çok emek ve zaman isteyecektir, ancak tüm taraflara kazandırdıkları düşünüldüğünde bu yöntemden yararlanmanın önemi açıktır. Öğretmenlerin ya da çocuk hakları eğitimcisi çocukları yetiştirecek ve onlara supervizyon sağlayacak yetişkinlerin rolü kritiktir (Kraco, 1997). Çocukların etkinlikleri planladıkları, uyguladıkları ve güçlü ve geliştirilmesi gereken yönlerini kendilerinin belirledikleri bir anlayış ve yapı ile eğitilmeleri gerekir. Her çocuğun aynı etkinliği farklı gruplarla tekrarlayıp daha yetkinleşmesi sağlanana kadar yapılandırılmış etkinliklerle çalışmaları daha iyi olacaktır. Türkiye'de UNICEF işbirliği ile MEB Özel Eğitim, Danışma ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü ve Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) Genel Müdürlüğü tarafından geliştirilen "Yaşam Becerileri Eğitimi" programı akran eğitimi yöntemiyle yürütülmektedir ve programın içerisinde yer alan modüllerden biri de çocuk haklarıdır. Programın geliştirilmesinde en baştan itibaren çocuk ve ergenlerin katılımı sağlanmıştır. Bu kapsamda Denizli, Ankara ve İzmir'de okullardan ve SHÇEK kurumlarından belirlenen akran eğiticileri ve akran danışmanları uygulamalı bir eğitim alarak okullarında ve kurumlarında çalışmalarına başlamışlardır. Projenin, 12 ilde daha yaygınlaştırılarak mevcut ilköğretim rehberlik programına dahil edilmesi planlanmaktadır.

Avrupa Konseyi'nin "Okullarda İnsan Hakları Öğretimi ve Öğrenimi"ne ilişkin Tavsiye Kararı'nda (Starkey, 1991) tiyatro, müzik ve drama gibi yöntemler

kullanarak, görsel ve işitsel araçlardan yararlanarak öğrencilerin duygularını ifade etmelerine olanak tanınması önerilmektedir. İnsan hakları eğitiminde entellektüel bilgilerin yanı sıra resim, müzik, spor ve diğer uygulamalı çalışmalardan da yararlanılması gereği vurgulanmaktadır. Çocuk hakları da insan hakları gibi yalnızca bir takım bilgiler değil bir değerler sistemi sunar. O nedenle yalnız akla değil kalbe de seslenen yöntemler kullanılmalıdır. Bu anlamda sanattan yararlanmak, çocukların yaratıcılılıklarını teşvik edecek ve kendi soruları ve cevaplarını oluşturmalarında yardımcı olacaktır. Örneğin, çeşitli müzik tarzlarının ve dansların tarihi ve kültürel geçmişini incelemek bize insan hakları ve çocuk hakları konusunda ipuçları verebilir (Morrow,1996; Jacobsen, 1998). Örneğin, çocuk hakları konusunda savunu yapmaları için 4-5 yaş çocukları ile yapılabilecek bir resim çalışmasında, çocuklara bir çocuğun yaşama ve oyun hakkı ile ilgili düşüncelerini birlikte çalışarak uzun resimli bir mektup halinde yetkililere göndermeleri sağlanabilir (Bride, 1996). Fotoğraf sanatı da çocukların kalplerine seslenecektir. Ancak onlarda güçsüzlük ve çaresizlik duygusu yaratmaktan kaçınma ilkesi sanattan yararlanırken de geçerlidir. Çocuk hakları eğitimde animasyon filmlerden yararlanmak da özellikle Kanada'da oldukça yaygındır. Kanada'da Cape Breton Üniversitesi Çocuk Hakları Merkezi tarafından çocuklara haklarının sanat yoluyla öğretilmesi için geliştirilen öğretim programı bu açıdan anlamlı bir örnektir. Programda yer alan etkinlikler 10. sınıf (15 yaş) öğrencileriyle birlikte geliştirilmiştir. Ancak, 4. sınıftan (10 yaş) başlayarak 12. sınıfa (18 yaş) kadar uyarlanarak uygulanması mümkündür. Program, öğrencilerin kendilerine verilen çocuk hakları ile ilgili ana temayı en iyi yansıttıklarını düşündükleri kaynaklarla oluşturulmuştur. Program öğretmenlerin kendi sınıflarında benzer etkinliklerle genişletmelerine olanak vermektedir. Programın

değerlendirilmesinde ise paylaşılan değerlendirme (rubrics) kullanılması önerilmiş ve örneklerine yer verilmiştir (McLeod, 2007).

Bir sanat eğitimi dalı ve öğretim yöntemi olarak yaratıcı dramanın, çocuk hakları eğitim ile hedeflenen amaçlara katkıda bulunacağı düşünülmektedir. Yaratıcı drama duyuları eğitir; duyuları eğitilmemiş bir insanın çevresinde olan bitenlere duyarsız kalacağı aşikardır. Birey yaratıcı dramada duyularını eğitirken aynı zamanda kendini tanır. Bir öğretim yöntemi olarak yaratıcı drama öğrenciyi edilgen durumdan çıkarıp, onu bedeni ve duyu organlarıyla harekete geçirerek öğrenme sürecine etkin olarak katar. Yaratıcı drama, öğrencinin sözel ve sözel olmayan iletişim becerilerini güçlendirir. Bu anlamda yaratıcı drama, çocuk hakları eğitiminin akıl kadar kalbi de hedefleyen amaçlarına ulaşmada çok önemli bir araçtır (Bkz. Üstündağ, 2000).

Çocuk hakları eğitimi mutlaka çocuk hakları ile ilgili bilgi ve verileri araştırmayı, bu bilgileri değerlendirerek bir tutum geliştirmeyi ve bu bilgi ve tutumların davranışlara dönüştürülmesini hedeflemeli ve sağlamalıdır.

Çocuklara, haklarını klasik metotlarla anlatmak ve onların bu hakları öğrenerek, haklarını bilen ve kullanan sorumlu bireyler ve ilerde yetişkinler olmasını beklemek, hakların öğrenilmesi konusunda yapılabilecek önemli yanlışlardan biridir. Haklar gibi çok hassas bir konu, öğrencilerin ezberleyip unutmayacağı, öğrendiklerini o andan başlayarak yaşama geçirebilecekleri yöntemlerle öğretilmelidir. Bu konuda en önemli rol öğretmenlere ve onların eğiticilerine düşmektedir (Osler-Starkey, 1996).

Çocuklara haklarını öğretirken işbirliği ile öğrenme, münazara, rol oynama gibi yöntemlerin özellikle kişilerarası anlayış, öz güven, sosyal bilinç yaratmak konusunda çok daha etkili olduğu ortaya konmuştur. Münazaranın, çocuğun kendi fikir, görüş ve davranışlarını değerlendirirken baz alacağı demokratik değerleri oluşturmada etkili olduğu bilinmektedir. Covell ve Howe'un(2001) aktardığı, bir 8. sınıf öğrencisinin "bana ne zaman saygısızlık edildiğini ve ne zaman saygısızlık ettiğimi anlamayı öğrendim" ifadesi bu anlamda çarpıcıdır.

Burada çocuk hakları öğretiminde özellikle uygulanabilecek bazı öğretim yöntemleri kısaca açıklanacaktır.

a.1. İşbirliği ile Öğrenme:

Özellikle Fransız eğitimci Freinet'in, çocuğa kendi öğrenmesinde büyük sorumluluk veren çocuk merkezli pedagoji anlayışını ifade eder. Freinet, Birinci Dünya savaşı sonunda kendisinde konuşma güçlüğü bırakan bir göğüs yaralanması ile sınıfına dönmüştür. Bu durumu, onun mevcut hiyerarşik ve kör bir itaate dayanan eğitim sisteminde yeni arayışlara girmesine ve konuşmasına bağlı olmayan öğretim yöntemleri araştırmasına yol açmıştır. Böylece, öğrencilerin kendi materyallerini ürettiği ve öğrencilerin yazılarından oluşan bir sınıf gazetesinin oluşturulduğu bir birlikte öğrenme sürecine imzasını atmıştır. Freinet, her çocukla birlikte, üzerinde hemfikir olunan haftalık kişiselleştirilmiş çalışma programlarını kullanmıştır. Öğrencilere, birtakım iş ve görevlerin verildiği çalışma kartlarını da ilk Freinet kullanmıştır. Bu kartlarda istenen çalışmaları yapan öğrenciler, öğretmen aracılığı ile değil cevap kartları aracılığı ile yine kendileri çalışmalarını düzeltmişlerdir. Freient,

çocukların kendilerine verilen işler ve kendi yaşamları aracılığı ile özgürlüklerini hissetme ve yaşama noktasına geldiklerini, bunun bir başlangıç değil, tüm sınıfın çalışmalarının bir işbirliği/kooperatif yapısına dönüştürülmesinin bir sonucu olduğunu vurgulamıştır (Akt. Osler ve Starkey, 1996). İşbirliği ile öğrenmede, projeler öğretim programının ayrılmaz bir parçasıdır. Sınıfın ortak kararı ile herkesin katılacağı bir proje konusu belirlenir ve bu konu çerçevesinde gerekli fon yaratılarak çalışmalar başlatılır. Projelerde proje sonucu ve süreci herkesle paylaşılır ve katkıları alınır. Süreçteki her adımın öğrenmede çok önemli katkıları vardır. Ancak projelerin öngörülmeyen sonuçlarını da akılda tutmak ve gerçekçi olmak da fayda vardır. Yine zamanı kullanım açısından da oldukça esneklik gerektirdiği de unutulmamalıdır. Proje çalışmalarının özellikleri şunlardır (Osler ve Starkey, 1996):

- Proje konusu, öğrencilerin ve öğretmenlerin ilgi alanlarını yansıtacak biçimde seçilmelidir.
- Projenin hedefi, yöntemleri, yapılacak aktiviteler, zamanlama ve görev dağılımı, öğrencilerin planlama stratejilerini ve kaynak yönetimini öğrenebilmeleri için tamamen öğrencilerin birlikte karar vermesi gereken konulardır.
- Proje bir konuya odaklansa da sonuca ulaşılması farklı disiplinlerden yararlanmayı gerektirir. Böylece öğrenciler, bütüncül yaklaşımı deneyimler.
- Projeler, içinde iletişim, işbirliği, etkileşim, çatışma çözme stratejileri, gruplar arası koordinasyon, eleştiri ile başetme gibi konuları içeren sosyal bir öğrenme fırsatı sunar.

- Projeler okul içindeki ve okul dışındaki gerçekliklerle etkileşimi gerektirir.
- Proje çalışmalarında öğretmenin rolü planlama ve karar verme süreçlerinin yapılandırılmasında yardım etme, grup dinamikleri konusunda farkındalık yaratma ve geri bildirim vermektir.
- Proje çalışmalarının niteliği hem fiziksel, hem de entellektüel becerilerin ve mümkün olabildiğince çok duyunun birlikte kullanılmasıdır.
- Proje süreci ve sonuçları mutlaka paylaşılmalı ve yeni projeler için temel oluşturmalıdır.

a.2. Münazara Yöntemi:

Münazara, belirli bir konuya ilişkin olarak önceden bir çözüm, karar vb. geliştirmiş grupların varlığı esasına dayanır. Bu yöntem, öğrencilerin, belirli kanıtlarla güçlendirdikleri, mantıklı ve açık argümanlar getirebilmeleri oranında etkili bir araçtır. Geçerli argümanlar geliştirmeyi öğrenme, görüşlerini uygun şekilde desteklemeyi ve belirli bir politikayı ya da kamuoyunu değiştirme konusundaki yeteneklerini geliştirmeyi öğretir. Bu yöntemde şu adımlar izlenmelidir (Rodriguez, 1988, 91-92; 1994; 1995):

- Münazara konusunu seçin.
- Öğrencilerin münazarayı yürütmek konusunda yeterince bilgi sahibi olmalarını sağlayın.

- Öğrencilerin münazara konusunun bütün boyutlarını görmelerini ve savundukları görüşü geçerli kanıtlara dayanan argümanlarla geliştirmelerini sağlayın.
- Öğrencilerin, münazara esnasında kendi görüşlerinden farklı görüşleri referans alarak inandırıcı yeni argümanlar geliştirebilmelerine yardım edin. Bu onlara, kişilerin kendilerininkinden farklı görüş ve inançlara sahip olma haklarına saygı duymalarını öğretecektir.
- Münazaranın bu şekli yaygın olarak kullanılır. Ancak daha resmi bir hale getirilebilir.
    - Konu bir öneri ya da karar olarak ifade edilebilir. (Bu daha çok bir durumun değiştirilmesine ilişkindir. Örn: Yüksek Mahkeme, ölüm cezasının kaldırılmasına karar verdi.)
    - Münazaranın taraflarını belirleyin. Bir taraf kararı desteklesin, diğeri karşı çıksın.
    - Münazaranın başkanını ve süreyi tutacak kişiyi belirleyin.
    - Öğrencilerin, temel argümanlarını oluşturabilmeleri için onlara zaman tanıyın. (Bu argümanlar 3 ila 5 arasında olabilir.)
    - Münazaraya katılanları aşağıda belirtilen usul konusunda bilgilendirin.

- Tartışma aşağıdaki şekilde yönetilir.
    - Yönetici ve tartışmacılar, seyircilerin önünde otururlar.
    - Yönetici, münazara konusunu kısaca takdim eder.
    - Yönetici, ilk sözü, olumlu görüşteki taraftan birine verir (Her konuşmacı, kendisine söz verilirken tanıtılır.).

- İlk konuşmacı kendisine verilen sürede, temel argümanlarını sunar. (Süreyi tutan kişi, sınıfta izleyiciler arasında oturur ve zaman dolduğunda konuşmacıya haber verir.)
- Karşı taraftan ilk konuşmacı takdim edilir ve kendi argümanlarını sunar.
- Daha sonra temel argümanların çürütülmesi için getirilen yeni argümanlar sunulur. Bu safhaya genellikle olumsuz görüşü savunan tarafla başlanır ve daha önceki getirilen görüşler dışında yeni konular gündeme getirilmez.
- Münazaranın sonunda, yönetici varılan sonuçları özetler.

– Münazaranın sonunda bir değerlendirme yapmak amacıyla, sınıfa hangi gruba katıldıkları ve tartışmalar sonucunda görüşlerinde bir değişme olup olmadığı sorulabilir.

a.3. Açıkoturum:

Açıkoturumlar, sınıfın belirli bir konuda bilgi sahibi olan kişileri dinlemeleri ve kendi görüşlerini tartışmaları için bir fırsat yaratır. Öğrencilerin belirli bir konuda düşüncelerini açıklamalarına ve değerlendirmelerine, ayrıca diğer kişilerin görüşlerini anlamalarına yardım eder. Bu etkinlik gerçekleştirilirken, farklı görüşlerin (durumların) hepsinin temsilini sağlamak gerekir. Yöntemin işleyiş adımları şunlardır (Rodriguez, 1988, 93-94):

- Önemli bir çatışma (değer ve/ya da kamu yararına ilişkin) içeren bir konu belirleyin. Konu bir soru, farazi bir durum ya da gerçek bir hukuki dava olarak şekillendirilebilir.
- Konuyla ilgili bilgi sahibi ve özel bir bakış açısı olan kişileri panelist olarak seçin. Üç ya da beş panelistten oluşan açıkoturumlar en geçerli olanlarıdır. Panelistleri takdim edecek ve salondan gelecek soruları kabul edecek bir panel yöneticisi seçilir.
- Panelistlere, öğrencilerin yapısı ve panelle hedeflenen amaçlar konusunda kısa bilgi verin.
- Açıkoturumun işleyişini aşağıda belirtildiği gibi bir formata bağlayın.
    - Yönetici konuşmacıları ve konuyu takdim eder. Panelistler konuyla ilgili görüşlerini sunar.
    - Panelistler, birbirlerine sorular sorarak ya da birbirlerinin görüşleri konusunda yorumlarını dile getirerek konuyu tartışırlar.
    - Yönetici, tartışmayı kapatır ve sunulara ve tartışmalara ilişkin kısa bir değerlendirme yapar.
    - Yönetici, sınıfın sorularını alarak onların da katılımını sağlar. Yöneticinin soruları tekrar etmesi, doğru anlaşılıp anlaşılmadığını kontrol etmek bakımından anlamlıdır.
    - Yönetici soruların yanıtlanmasından sonra panelistlere görüşlerini sınıfla paylaştıkları için teşekkür eder ve oturumu kapatır.

a.4. Tartışmalı Konuları Öğretirken İzlenecek Yöntem:

Adından da anlaşılacağı gibi, bu yöntemin uygulanmasına en uygun konular, çok belirgin çekişmeler ve kutuplaşmış tutumlar içeren konulardır. Ele alınacak konulardaki karşıt bakış açılarının belirli bir meşruluğu (kabul edilebilirliği) olmalıdır (Rodriguez, 1988, 84-85). Örneğin soykırımın veya çocuklara yönelik cinsel istismarın ahlaki yönü gibi, tartışılması söz konusu bile olamayacak konular, bu yöntemin uygulanabileceği konular değildir.

- Bu uygulama, öğretmenin konuyu, kutuplaşmış görüşlerin açık seçik görülebileceği kadar ayrıntılı bir şekilde ortaya koyması ile başlar. Belirginleşen kutuplaşmış görüşler tahtaya yazılmalıdır.
- Öğrencilerden kendi görüşlerini yazmaları ve neden böyle düşündüklerini açıklayan en önemli iki nedeni belirlemeleri istenmelidir.
- Öğretmen tahtaya düz bir çizgi çizmeli ve olası iki kutuptaki görüşleri bu çizginin iki ucuna yerleştirmelidir. Daha sonra birkaç öğrenciden görüşlerinin çizgi üzerinde yer alabileceği konumu belirlemeleri istenmelidir.
- Öğrencilerden görüşlerini savunmaları ya da neden böyle düşündüklerini anlatmaları değil, görüşlerini açıklamaları ve açıklığa kavuşturmaları istenmelidir. Öğrencilere, diğerlerinin açıklamalarını dinledikten sonra görüşlerini çizgi boyunca değiştirebilecekleri söylenmelidir. Bu süreç bittikten sonra, kalan öğrencilerden katılımcıların savundukları görüşlere göre çizgi boyunca doğru olarak

sıralanıp sıralanmadıkları sorulmalıdır. Bu, görüşlerin, yeniden açıklığa kavuşturulmasını gerektirebilir.

- Bu aşamada öğrencilerden neden yerlerini bu şekilde belirlediklerini açıklamaları istenebilir. Öğretmen bunları tahtaya sıralayabilir. Öğrenciler neden bu görüşü savunduklarına ilişkin soruları yanıtlayabilirler ancak zıtlaşma ve tartışmaya izin verilmemelidir.
- Öğrencilern kendi görüşlerine karşıt olan bakış açılarını da dinlemelerini garantileyebilmek için, her öğrenciden bir an durup kendininkine karşı olan görüşlerin arasından, kendine inandırıcı gelen görüşü ortaya koyması istenmelidir.
- Son olarak da, öğrencilerden, değişik seçeneklerin sonuçlarını değerlendirmeleri istenir. Bu değerlendirme, (varsa) yürürlükteki yasa ve uygulamaların konuyla ilgisini de içermelidir. Daha sonra sınıf, çizgi üzerinde belirlenen karşıt görüşlerin bir bütün olarak toplum ya da bireyler üzerindeki etkisini tartışabilir.

Tartışmalı konular ele alınırken şu konulara dikkat edilmelidir: Bu yöntemi uygularken, her şeyden önce, kendi önyargılarınızdan ve yanlılıklarınızdan arınmanız gerektiğini ve kendi görüşlerinizin öğrencilerin özgün görüş oluşturmalarını engelleyici olabileceğini unutmayın.

- Konuların seçimini kendiniz yapın ya da öğrencileri yönlendirin.
- Seçilen konunun meşru bir çekişme içermesi gerektiğini unutmayın.
- Toplumda geçmişte olmuş ya da devam etmekte olan çekişmelerin, çözümü amacıyla uygulanan kuralları araştırın.

- Eşzamanlı monologları engellemek için anlaşmazlığın açık bir şekilde ortaya konmasını sağlayın:
  - Üzerinde anlaşmaya varılan ve varılamayan alanları belirleyin.
  - Ana konuları belirleyin.
  - Görüşlerin sloganlar aracılığıyla ifade edilmesini engelleyin.
  - Konuları daha üst ve soyut düzeye taşımadan önce, bunların somut yönleri üzerinde konuşun.

- Öğrencilerin, görüşleri ortaya koyan kişilere değil, görüşlere karşı çıkmalarını sağlayın. Bunu yaparken öğrenciler;
  - Karşıt fikri doğru olarak ve haksızlık etmeden ortaya koymalı,
  - Kendi görüşleri hakkındaki kuşkuları, zorlukları ve zayıf noktaları açıkça dile getirmeli,
  - Görüşlerini kanıtlarla ve uygulamadan örneklerle desteklemeli,
  - Diğerlerinin bakış açılarını tekrar dile getirerek anlamaya çalışmalı.

- Sürecin işleyebilmesi için yöntemler belirleyin (müzakere, tartışma, münazara vb.).
- Sınıftaki tartışmaları, değişik bakış açıları içerecek şekilde yönlendirin.
- İnsanların birbirlerinin görüşlerine saygılı olmalarını sağlayıcı yöntemler belirleyin.

– Kapanış için bir takım yollar bulun;
  - Sonuçları inceleyin,
  - Seçenekleri değerlendirin,
  - Bir karar alınmışsa, değerini ve elde edilecek yararları belirleyin.

a.5. Beyin Fırtınası:

Beyin fırtınası çok iyi bilinen ve geniş kullanıma sahip bir sorun çözme aracıdır. Katılımcıları, hayal güçlerini kullanmaları ve yaratıcı olmaları için cesaretlendirir. Herhangi bir soruna (örneğin, böyle bir durumda ne yapmalıyım? bu sorunu nasıl aşabiliriz?) birtakım çözümler sıralanmasını sağlar. İşin içinde değer yargıları varsa, beyin fırtınası seçenek üretmede çok yararlı bir yöntemdir.

Beyin fırtınasında dikkat edilmesi gereken ilkeler şunlardır (De Million ve Lemcke, 1976; Rodriguez, 1988, 145):

- Düşünme için ayrılan bölümde hiçbir değerlendirme yapılmasına izin verilmez. Eğer ortaya atılan düşünceler üzerinde yargıya varır ya da değerlendirme yaparsanız, öğrenciler yeni ve daha güzel görüşler üretmektense ürettikleri görüşleri savunmaya çalışırlar. Bu yüzden değerlendirme yapmaktan kaçınılmalıdır.
- Herkes mümkün olan en uç görüşleri üretmek için cesaretlendirilir. Uç bir görüşü orta noktaya çekmek, orta noktadaki görüşü uç noktaya itmekten daha kolaydır. Aslında, eğer bir beyin fırtınası oturumu sırasında uç görüşler ortaya atılamıyorsa bu, kişilerin görüşlerini sansürlüyor olmaları

anlamına gelir. Bu, katılımcılar, mantıklı olmayan bir görüş üretip komik duruma düşme korkusuyla, görüşlerini ortaya koymadan önce iki kez düşünüyorlar demektir.

- Üretilen görüşlerin miktarca fazla olması da özendirilir. Miktar zamanla kaliteyi de beraberinde getirecektir. Çok miktarda görüş birbiri ardına ortaya atıldıkça, görüşlerin değerlendirilmesine genellikle fırsat kalmaz. Kişiler, hayal güçlerine hiçbir sınırlama getirmediklerinde ise sonuç güzel görüşlerin ortaya çıkmasıdır.
- Herkes, bir diğerinin görüşlerine bir şeyler eklemek ya da değişiklikler yapmak için cesaretlendirilir. Önceden ortaya atılan görüşlerin bir araya getirilmesi ya da değiştirilmesiyle birlikte eskisinden çok daha güzel ve üstün görüşler ortaya çıkar.

Etkili bir beyin fırtınasının aşamaları ise şöyle sıralanabilir:

– Katılımcıları rahat edebilecekleri bir şekilde oturtun.

– Ortaya çıkacak görüşleri yazmak için bir yazı tahtası kullanın.

– Ele alınacak sorunu anlatın.

– Bu tekniğin aşağıdaki kurallarını açıklayın.

  - Görüşlerin değerlendirilmemesi ya da yargılanmaması,
  - Serbestçe düşünmek gerektiğinin ve görüşlerin uç noktalara yaklaştıkça daha iyi olacağının belirtilmesi ,
  - Üretilen görüşlerin miktarının da önemli olduğunu vurgulanması,
  - Diğer kişilerin görüşlerinin geliştirilmesi, değişiklikler yapılması.

- Görüş üretilmesini isteyin ve üretildikçe de bunları hızla kaydedin.
- Bir büyük kağıt dolduğunda duvara asın.
- Kendi görüşlerinizi de ekleyerek yeni görüşler üretmeleri için katılımcıları cesaretlendirin.
- Kimsenin görüşüyle alay edilmesine izin vermeyin.
- Ortaya yeni görüşler atıldığı sürece tartışmayı sürdürün.

a.6. Kaynak Kişi Kullanma:

Hem sınıfta hem de sınıf dışında toplumun kaynak kişilerinin kullanılması, öğretimi zenginleştirir. Öğrenciler, çalışılan konu üzerinde değişik görüşler ve açılar kazandırılarak, incelenen bir soruna, ya da bir kuruma eleştirel bir şekilde yaklaşmaları için cesaretlendirilmekte ve onlardan söz konusu sorun üzerinde kendi değerlerini ve davranışlarını yansıtmaları istenmektedir. Yöntemin işleyişinde dikkat edilmesi gereken konular şunlardır (Rodriguez, 1988, 163-165):

- Sınıfta kaynak kişi kullanımı, konuyla ilgili uygun kişinin seçilmesi ile başlar. Kaynak kişiler konuya göre, mahkeme çalışanları, polis, savcı, hakim, hukukla ilgili diğer örgütlerin temsilcileri, baro temsilcileri, üniversite öğretim üyeleri, gazeteciler, radyo ve televizyon çalışanları vb. olabilir.
- Aşağıda sıralanan noktalar, öğretmenin ve kaynak kişinin, sunuşun hedeflediği amaca ulaşıp ulaşmadığını ve kaynak kişi ve sınıf için bunun iyi bir deneyim olup olmadığını anlayabilmeleri için birer ipucudur.

Öğretmenin kaynak kişiyle üzerinde anlaşması gerekenler aşağıda sıralanmıştır:

- Sunulacak konu,
- Öğrencilerin yaşı, sınıfı, sayısı, yetenekleri, sunuşun o anda, sınıfın üzerinde çalıştığı konuyla olan ilgisi ve bu ziyaretin varmayı amaçladığı hedefler,
- Sunuş için belirlenen gün ve zaman, gerekli olan süre,
- Ziyaretin ayrıntılarının yazı yoluyla iletilebileceği bir adres ve ziyaretin teyidini sağlamak amacıyla alınacak bir telefon numarası.

Bir sınıf ziyaretini teyit ederken, öğretmen:

- Kaynak kişiye arabasını nereye park edebileceği hakkında bilgi ve ziyaretin iptal edilmesi söz konusu olursa ulaşabileceği bir numara vermelidir.
- Yapılacak sununun türünü tartışmalıdır. Örneğin; tartışma ile karışık gayri resmi bir ders, slayt ya da film gösterimi, canlandırma, simülasyon, oyun-dava ya da panel tartışması.
- Kaynak kişinin gelmesinden önce kendisine okulla, sınıfla ilgili bilgi göndermelidir.
- Ziyaret gününden önce öğrencilere kaynak kişiye sorulacak soruları hazırlatmalıdır. Bu sorular kaynak kişiye ziyaretten önce de ulaştırılabilir.
- Okul yönetimini kaynak kişinin ziyaretinden haberdar etmelidir.

Öğretmen kaynak kişinin ziyaretinden sonra öğrencilere teşekkür mesajları yazdırmalıdır. Kaynak kişi, istenirse, okul yılı boyunca birden fazla çağrılabilir.

- Öğretmenin kaynak kişiye, sunudan önce önereceği bazı noktalar şunlardır:
  - Öğrencilerin de katılımının sağlanması,
  - Sununun ders anlatma biçiminde yapılmaması,
  - Anlatacaklarını öğrencilere yakın örneklerle süslenmesi,
  - Ne vermek istediğini iyi bilmesi ve karşı çıkılmaya hazırlıklı olması,
  - Öğrencilere, sunu konusu ile ilgili olarak, birey ya da grup olarak daha sonra neler yapabilecekleri konusunda ipuçları verebileceği,
  - Doğal olması, öğrenci düzeyine uygun - meslek jargonu içermeyen - bir dil kullanması.

- Sunudan sonra, öğrencilerden değerlendirme isteyin. Bu değerlendirmeyi kaynak kişiyle paylaşın. Öğrencilerin yanıtlarını, katılımlarını ve hazırlık düzeylerini nasıl değerlendirdiğini kaynak kişiye sorun.

a.7. Küçük Gruplarda Öğrenme:

Küçük gruplarda öğrenme sınıfın küçük gruplara ayrılmasını ve verilen bir ödev üzerinde beraberce çalışılmasını içerir. Öğrenciler bilgi almak, problem çözmek ve karar vermek için yardımlaşarak çalışırlar. Öğrenciler ayrıca grup işleyişi

hakkında fikir edinirler ve katılım becerileri kazanırlar. Yöntemin işleyişi şu şekildedir (Rodriguez, 1988, 81-83):

- Birkaç öğrenciyi belirli bir ödevi olan küçük bir gruba yerleştirin. Bu tarz küçük grup ödevleri bir araştırma projesi, simülasyon, canlandırma vb. olabilir.
- Hangi öğrencilerin hangi gruba dahil olması gerektiğini belirlemek için birçok uzman, öğrenci seçimi ve öğretmen seçimi yollarının birlikte kullanılmasını önermektedirler. Öğrencilerden bir projede birlikte çalışmak isteyebilecekleri üç öğrencinin adlarını yazmalarını isteyebilir ve daha sonra bu bilgiyi grupları oluşturmak için kullanabilirsiniz.
- İdeal bir grup 3 ila 5 öğrenciden oluşur. Bu, öğrencilerin zaman zaman bireysel olarak da dikkate alınabilmesini sağlayacak bir rakamdır. Bazı grup sayıları aşağıda belirtilen birtakım özellikleri taşır;
  - İkili Gruplar: Yüksek gerilim ve duygusallık ön plandadır. Görüş ayrılıklarından kaçınmaya çalışırlar. Genellikle yüksek düzeyde bir bilgi alışverişi vardır, fakat bir kişi etkin olarak tartışma başlatırken diğeri edilgin şekilde tartışmanın akışını kontrol edebilir. Görüş ayrılığı olduğunda her iki katılımcı için de grup içinde destek sağlayan biri yoktur. Grubun ayakta durabilmesi için karşılıklı hoşgörü gereklidir.
  - Üçlü Gruplar: Bu gruplar çoğunluğun azınlık üzerindeki gücü ile, genellikle de iki güçlünün bir güçsüz üzerindeki etkisiyle

tanınırlar. Ancak bu gruplar en dayanıklı gruplardır. Çünkü koalisyonlar çok kolay kayma gösterebilir. Gruplar katılımın sağlanması ve kişilerin tanınabilmesi için yeterli büyüklüktedir.

- Tek Sayılı ve Çift Sayılı Gruplar: Genellikle dört kişiden oluşan gruplar hakkında görüş ayrılıkları vardır. En uygun grup sayısı beştir çünkü grup içinde hareket kolaydır ve kişilerin 2'ye ve 3'e bölünmesi azınlıkta kalanlar için destek sağlar. Bu gruplar da yine katılımın rahat sağlandığı ve kişilerin tanınmasına olanak veren gruplardandır.

– Öğrencilerin grup süreç becerilerinden haberdar olmalarını sağlayabilmek için bir süreç gözlemcisi seçebilirsiniz. Süreç gözlemcisi tartışmanın içeriğine katılmasın. Daha çok grubun davranışı hakkında rapor tutup bunu gruba bildirsin. Süreç gözlemcileri olayların genel gidişatını not eder ve grup üyelerinin aşağıda belirtilen bazı ortak sorunlar karşısında nasıl davrandıklarını saptarlar.

- Terimler: Demokrasi, değerlendirme vb. terimler değişik anlamlar ifade edebilir. Grup üyeleri kullandıkları terimleri açıkça tanımlıyorlar mı? Bütün grup üyeleri aynı terimleri aynı şekilde mi kullanıyorlar?
- Kişilerin Hakları ve Görüşleri: Grupta herkes adil bir şekilde dinleniliyor mu? Herkes görüşlerini bildirme hakkına sahip mi?

- Uzlaşmaya Yatkınlık: Grupta kendi fikirlerine katı biçimde bağlı, görüşlerini değiştirirlerse "kaybedeceklerini", kabul ettirirlerse "kazanacaklarını" düşünen üyeler var mı?
- Ötekileri Destekleme: Gruptaki kişiler, kendi görüşlerine yakın görüşte olan kişileri destekliyorlar mı, yoksa yalnız başlarına mücadele etmelerine seyirci mi kalıyorlar?
- Dinleme: Gruptaki kişilerin, konuşanları dinlemekten çok kendilerinin konuşmasının dinlenilmesini istedikleri durumlar oluyor mu? Verilen yanıtlar, konuşan kişinin söylediklerini aydınlatmaya mı yönelik? Ötekilerin söylediklerini gerçekten dinliyorlar mı?
- Çatışmayla Yüz yüze Gelme: Eğer bir veya birden fazla kişi değişik fikirlere sahipse ve bu fikirler birbiriyle çatışıyorsa, gruptakiler çatışmayla yüz yüze gelmekten kaçıyorlar mı? Sanki anlaşıyorlarmış gibi mi davranmaya çalışıyorlar? Üzerlerinde görüş birliğine varamadıkları sorunları açıkça tartışmaya açıyorlar mı?

– Süreç gözlemcileri aynı zamanda grup üyelerinin oynadığı bazı rolleri de belirlerler. Bunlar, başlatma - yeni fikirler önerme; açıklaştırma - fikirlerin anlamlarını açıklığa kavuşturma; açıklama - sunulan terimlerin anlamlarını açıklama; bir araya koyma - fikirleri özetleme; kanıt arama - soru sorma; yüreklendirme - diğerlerine yardım etme; değer verme - başkalarının söyledikleri doğrultusunda fikirleri

değiştirme; disiplin - kendi fikirlerini kontrol altında tutma; onaylama -başkasının katkısını destekleme şeklinde olabilir.

- Gruplar çalışmalarını sunarken, süreç gözlemcileri, kendi gözlemlerini yargılayıcı olmayan bir tarzda açıklarlar. Bu, kısa ve önemli noktaları içeren bir konuşma olmalıdır.
- Küçük gruplar için bazı ipuçları:
  - Öğrencilerin bu işleri yapabilecek yeterli bilgi ve beceriye sahip olduklarından emin olun. Eğer gerekli bilgi ve beceriye sahip değillerse konuya önem vermeyeceklerdir.
  - Gruba yönergeyi çok açık olarak anlatın. Grubun çok sayıda (çok açık olanlara bile) yönergeye uyabilmesi bile çok zordur.
  - Gruba, verilen işin tamamlanması için yeterli zaman verin. Diğerlerinden önce işlerini bitiren grupları oyalayabilmek için başka yollar bulmaya çalışın.
  - İki ila beş kişilik gruplar oluşturun. Eğer sonuçta ortaya çıkması beklenen yazılı bir şey ise, iki ya da üç kişi yeterlidir. Küçük grup tartışmaları için en fazla beş kişi uygun sayıdır.
  - Bireysel ve birlikte öğrenme arasında bir denge sağlayabilmek için zorlanmayın. Küçük grupları yalnızca birlikte öğrenmeyi gerektiren işler için kullanın; bağımsız öğrenme için değil.
  - Küçük grup çalışmasını sınıfta bir alışkanlık haline getirin ve bunu ders anlatma yönteminden bir defalık bir ayrılış olarak düşünmeyin.

- Ödül / değerlendirme stratejilerinizin küçük gruplar üzerindeki etkisi hakkında düşünün. Grupta gösterdikleri çabalar için grup ödülleri verin.
- Gruptaki yönetim işleriyle uğraşırken açık olun. Eğer gruptan bir kişi grubun çalışmaları hakkında sınıfta bir konuşma yapacaksa bu kişinin seçilmesi için bir uygulama yöntemi sağlayın.
- Grup öğrenme etkinliği sırasındaki gürültülü ortama hazırlıklı olun.
- Grupları oluştururken öğrencileri küçük düşürmeyin. İstenen, heterojen grupların oluşturulmasıdır.
- Gruplarda olup biteni gözlemleyebilmek için sürekli dolaşın, gözlemleyin / değerlendirin. Bir grubun yanında durduğunuzda gruba müdahale etmeyin.

a.8. Rol Oynama ya da Canlandırma Yöntemi:

Rol oynama yönteminin kullanıldığı derslerde öğrenciler, bir başka insan gibi düşünerek ve davranarak, belirli bir durumu yeniden canlandırırlar ya da bir sorunu çözerler. Canlandırma ise, öğrencilerin belirli bir olayı (duruşma, yasama meclisinde yasaların yapılışı gibi) gerçekmiş gibi oynamalarıdır. Bu yöntem belirli bir usul içeren hukuki konuları öğretirken kullanılabilir (Rodriguez, 1988, 68-69; Louisell, 1992).

Bu iki yaklaşım temelde farklı olmakla birlikte birbirini tamamlarlar ve bazı ortak özellikler taşırlar. Bunlar, görüşlerin, değerlerin ve yaklaşımların özgürce ifade

edilmesini sağlar, genellikle öğrencilerin gerçek dünyada sıkça görebilecekleri olayları somutlaştırır, öğrencilerin ek bir çalışma yapmasını gerektirir ve deneyimlerin ve olayların analiz edilmesini sağlarlar.

Bu yaklaşımların kullanımı öğrencilerde, bir sorunu çözme konusunda yeni ve yaratıcı fikirler oluşturabilme yeteneğini geliştirir. Ayrıca öğrenciler sınıf önünde bir etkinlikte bulundukları için, kendilerine güvenleri artar.

- Sınıf için anlamlı bir konu seçilmelidir. Konu öğrencilerin yeteneklerine, olgunluk düzeylerine uygun olmalıdır.
- Bazı öğrencilerin rahatsızlık duyabileceği düşünülerek, bu etkinlik, rahat ve tedirginlik yaratmayacak bir atmosfer içinde yapılmalıdır. Öğrenciler, etkinliği yaparken "doğru" ya da "yanlış" olarak bir değerlendirmede bulunulmayacağını bilmelidirler.
- Rol oynama ve canlandırma yönteminde üç aşama vardır:
    - Planlama, hazırlanma, çalışma ve öğretme; bir problem sunulurken, o konuda öğrencilere yeterli bilgi verilmelidir.
    - Aktif sınıf katılımı; sınıf olaya, olabildiğince çabuk katılmalı, giriş uzatılmamalıdır. Öğretmen usuli konularda yardım etmek dışında etkinliğe dahil olmamalıdır.
    - Özetleme, analiz ve tartışma; izleyici öğrencilere not almaları ve bu safhada görüşlerini paylaşmaları söylenmelidir.
- Özetleme aşaması, öğrencileri analitik ve kritik düşünmeye iter. Öğretmen öğrencilerin özel hayatına saygı duymalı ve asla kişisel sorular sormamalıdır.

Aşağıdaki sorular, tartışmayı yönlendirirken gerekli olabilir:

- Oyuncular gerçekçi miydi?
- Problem çözüldü mü? Niçin? Nasıl?
- Alternatif çözümler neler olabilirdi?
- Bu olay, kişisel olarak yaşadığınız bir olaya benziyor mu?
- O rolü oynarken neler hissettiniz?
- Aynı rolü yeniden oynasaydınız bir şey yapar mıydınız?

a.9. Konuşma Çizgisi:

Daha küçük yaşlar için önerilen bu yöntemde çocukların konuşma ve kendini ifade etme becerileri güçlendirilir . Sınıf birbirine bakar biçimde iki sıra halinde dizilir. Belirlenen konu üzerinde her gruptan bir çocuk ve ardından diğer gruptan bir çocuk konuya ilişkin düşüncesini kendisinden önce konuşan çocuğun ifade ettiği ile bağlantılı olarak söyler. Bu konuşma akışının en fazla iki kez tekrarlanması önerilir. Herhangi bir konuda dinamik bir görüş alışverişine ihtiyaç duyulduğu zamanlar için uygun bir yöntemdir ve özellikle tartışmalı konularda kullanılabilir. Belirlenecek bir konuda görüş bildirmek için sınıf A ve B olarak iki çizgi halinde yüz yüze olacak biçimde sıralanır. O konuya ilişkin A grubundaki ilk çocuk konuştuktan sonra B grubundaki ilk çocuk ve tekrar A grubundaki ikinci çocuk ve ardından B grubundaki ikinci çocuk konuşacak biçiminde sıra tamamlanır. Sıranın tamamlanmasından sonra öğretmen konuyu toparlayıp, çıkan görüşlerden hareketle yani açılımlar ve sorularla konuşmayı devam ettirebilir (Equal Voice, 2007).

Bu yöntemi kullanırken öğretmenin alçak sesle konuşan, görüşlerini yeterince ifade edemeyen, konuşma sırasını beklerken sıkılan ve ilgisi dağılan çocukları fark

etmesi ve onlara nasıl destek olacağını bilmesi gerekir. Konuşmak istemeyen çocuklar zorlanmamalı ancak en azından " pas" ya da "arkadaşım gibi düşünüyorum" gibi ifadelerle bile olsa konuşmaları teşvik edilmelidir. Bu onların bir daha sıra onlara geldiğinde daha cesur olmalarını sağlayabilir.

Yöntemi kullanırken şunlara dikkat edilmelidir:

- Tartışmayı canlı tutmak
- Başkalarının söylediklerine saygı duymak
- Birinin söylediğine gülmek yerine, birlikte gülmek
- Gerekirse bazı temel konuları özetlemek
- Yöntemin sonunda tartışmayı tüm sınıfla birlikte değerlendirmek
- Başka bir konu ya da yöntemde değişiklik konusunda önerileri almak

a.10. Konuşma Halkası:

Bu yöntem çocuk hakları eğitiminde çok sık kullanılabilecek, görüş farklılıklarını görmeye ve bunlara saygı göstermeye katkıda bulunan bir yöntemdir. Amaç, sınıfta güven ve saygı ortamını oluşturmak, öğrenciler arasında ilişkileri ve iletişimi geliştirmektir.

Yöntem uygulanırken sınıfta öğrencilerin bir halka biçiminde birbirlerini görmelerine olanak sağlayan bir oturma düzeni almaları sağlanır. Yakın arkadaşların yan yana oturmalarını önleyebilecek oyunlarla oturum sırası belirlenebilir. Konuşma sırasını belirtecek bir cisim belirlendikten sonra konuşulacak konu ile ilgili soru yöneltilir ve her öğrenci konuşma sırasını gösteren cismi tutarak görüşünü söyler, cismin el değiştirmesiyle konuşma sırası devam eder. Konuşmak istemeyen

çocukların "geç" diyerek cismi sıradakine verme hakkı vardır. Ancak zorlamadan "bu konuda senin ne düşündüğünü duymak isteriz" gibi ifadelerle onun da görüşlerini almaya çalışarak görüş belirtmeyen öğrencinin yüreklendirilmesi sağlanmalıdır. Bu yöntem zamanla daha etkin hale gelip sınıf içi bir alışkanlığa dönüşebilir. O nedenle ilk uygulandığında basit bir konu seçmekte fayda vardır. Halkayı bozmak, sınırları sınamak isteyen öğrenciler çıkabilir, ancak halkanın dışına çıkarma, yalnızca birçok uyarıya karşın davranışın devam etmesi durumunda yapılmalıdır (Gürkaynak ve arkadaşları, 2002). Bu yöntem,

- Sınıf içindeki, okuldaki ve bahçedeki kuralları ve sorumlulukları tanımlama,
- Duyguları açıklama,
- Okulda şiddet, dışlanma gibi hassas konuları tartışma,
- Dinleme ve dikkatini toplama gibi becerileri geliştirme,
- Öğrencilere daha fazla yetki ve sorumluluk verme,
- Daha güçlü bir sınıf duygusu geliştirme amacıyla kullanılabilir.

Konuşmalara başlamadan konuşma kurallarının belirlenerek görünür bir yere asılmasında fayda vardır. Bu kurallar arasında şunların olması yöntemin amacına uygun ve etkin kullanılması için önemlidir:

- Alaycı, aşağılayıcı, kırıcı sözler kullanmayacağız.
- Kimsenin söylediğine gülmeyeceğiz.
- Konuşan arkadaşımızın yüzüne bakacağız.
- Görüşlerimizin gerekçesini açıklamaya hazır olacağız.
- Sınıfla ilgili konular konuşulurken isim vermeyeceğiz.
- Yalnızca sıramız geldiğinde konuşacağız.
- Söylenenleri çok dikkatli dinleyeceğiz.

Bu yöntemi uygularken öğretmenlerin dikkat etmesi gereken noktalar şunlardır:

- Öğrencileri yanıt vermeleri için acele ettirmeyin.
- Sabırlı olun.
- Çekinerek ve yavaşça söylenmiş sözler için teşekkür edin ve yüreklendirin.
- Özellikle duyguların konuşulduğu bölümlerde fazla duygulanarak ağlayan, dışarı çıkmak isteyen bir öğrenci olursa, halkadaki yerinizi bir başka öğrenciye bırakarak, o öğrenci ile sınıf dışında ilgilenerek onu rahatlatmaya çalışın. Bu durum diğer öğrencileri de duygulandırabilir, bu duygudaşlık (empati) geliştirmek için bir fırsat yaratabilir.

Konunun yeterince konuşulduğu düşünülüyorsa, öğretmen, konuşma cismi en son kendisine geldiğinde söylenenleri özetleyerek ve öğrencilere teşekkür ederek etkinliği bitirmelidir.

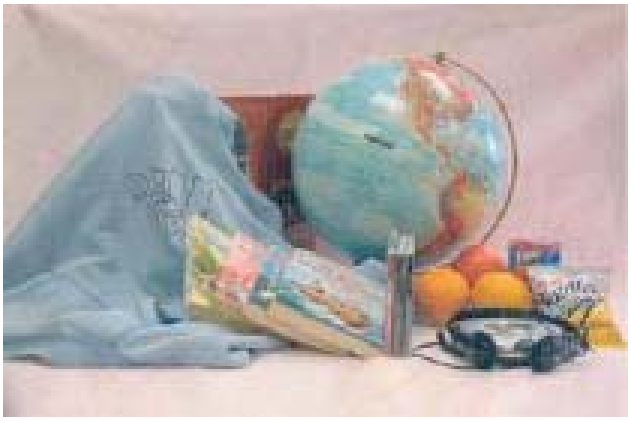
Yeni ilköğretim programları ile birlikte interaktif öğretim yöntemleri giderek önem kazanmıştır. Son yıllarda Türkiye'de, özellikle insan hakları eğitiminde kullanılabilecek yöntem önerilerini derleyen birçok çalışma mevcuttur (Kepenekçi, 2000; Tezgel, 2008). Avrupa Birliği hibesi ile MEB tarafından yürütülmüş olan Temel Eğitimi Destekleme Projesi kapsamında da interaktif öğrenme yöntemleri konusunda eğitim programları geliştirilmiş ve proje illerinde formatörler aracılığı ile hizmet içi eğitimleri verilmiştir. Bu yöntemleri kullanmak konusunda öğretmenlerin aldıkları eğitim ve becerilerin yeterliği kadar, öğretmenlerin etkili öğretim yöntemleri geliştirmek konusundaki kapasitelerinin de güçlendirilmesine ihtiyaç

vardır. Bu konuda bazı anekdotal örnekler çarpıcı ipuçları vermektedir: Yeni ilköğretim programlarının getirdiği yenilikleri ilköğretim öğrencilerinden duymak isteyen İlköğretim Genel Müdürü'ne bir öğrenci " Şimdiye kadar öğretmen anlatıyor biz dinliyorduk, şimdi biz anlatıyoruz öğretmenler dinliyor" demiştir (Dönemin İlköğretim Genel Müdürü Servet Özdemir tarafından aktarılmıştır). İzlenen öğretim yöntemlerinde bir farklılığa işaret etmekle beraber bu ifade, sınıf içindeki tek yönlü akışın farklı yönde bile olsa devam ettiği ve "interaktif"liğin henüz tam sağlanamadığı biçiminde de yorumlanabilir. Bir başka örneği ise "Ben İnsanım" insan hakları eğitim setinin pilot çalışmaları için gerçekleştirilen ve müfredat laboratuar okulları öğretmenlerini hedefleyen hizmet içi eğitimlerde araştırmacı yaşamıştır. Eğitim için belirlenen örnek etkinliklerden "Akvaryum" adlı etkinlikte öğrencilerin farklılıkların getirdiği zenginliği kavramaları hedeflenmektedir (Gürkaynak vd., 2001). Bu amaçla öğrencilerin hep birlikte birbirinin aynı olan balıklardan ve farklı balıklardan oluşan iki akvaryum yapmaları istenmekte ve hangi akvaryumu beğendikleri, bu beğenilerinin de farklı olabileceği ve bunun da her birimizin özgünlüğüne işaret ettiği vurgulanarak etkinlik devam etmektedir. Eğitime katılan öğretmenlerden biri, örnek uygulamanın sonunda değerlendirmeleri alınırken, müfredat laboratuar okullarında her tür teknik olanağın olduğunu ve öğretmenlerin akvaryumları hazırlamış olarak gelip sınıfta projeksiyonu kullanarak öğrencilere göstermesini önermiştir. Bu örnekler, sistemli bir öğretmen eğitimi ve yaklaşım değişimi sağlanmadan bu yöntemlerin kullanımı ile istenen hedefe ulaşmada sorunlar yaşanabileceğini göstermektedir.

b. Örnek Etkinlikler

Bu bölümde Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'de yer alan bazı hakların çocuklara nasıl öğretilebileceğine dair örnek etkinliklere yer verilmiştir.

Örnek 1: Çocuk Hakları Hala Var…Çocuk haklarını sembolize eden objeler *(Lewis, 2007, 11-13)*

Ergen bir kız çocuğun hakları

Proje Özeti: Bu etkinlikte çocuklar Sözleşme'deki hakları okuyup tartıştıktan sonra seçtikleri bir hakkı ya da hak grubunu temsil eden semboller kullanarak ifade edecektir. Örneğin, bir kot pantolon bir çocuk işçi tarafından dikilmişse eğer, yalnızca her gün giyilen bir giysi olmayıp çocuk işçileri sembolize edebilir. Öğrencilerin, çocuk haklarını sembolize eden nesneler bulması istenir. Öğrenciler, bu nesneleri kullanarak bir natürmorta dönüştürürler. Natürmort çizilerek ya da fotoğraflanarak hazır hale getirilir.

Öğrenme Çıktıları:

- Öğrenciler dil, teknik ve sanat sürecine ilişkin becerilerini kullanarak fikirlerini oluşturacak, geliştirecek ve ifade edeceklerdir.

- Öğrenciler farklı amaçlar ve farklı izleyiciler için birlikte ve ayrı ayrı sanatsal ürünler yaratacak ve sunacaktır.
- Öğrenciler kültürleri yaratmada ve yansıtmada sanatın rolünü fark edecek ve değer verecektir.
- Öğrenciler sanat, toplum ve çevre arasındaki ilişkileri inceleyecektir.
- Öğrenciler eleştirel düşünme ve problem çözme stratejilerini kendi ürünleri ve başkalarının ürettiği çalışmalara ilişkin olarak yansıtır/kullanırlar.

Geri Plan / Bağlam: Çocuk Haklarına Dair Sözleşme tüm çocuklar için geçerlidir. Ancak tüm çocuklar bu haklarını kullanamamaktadır**.** Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde bazı çocuklar istismar- ihmal edilmekte, savaşmakta, yoksullukla mücadele etmektedir. Öğrencilerden, kendi yaşamlarında hangi haklarına saygı duyulduğunu ve haklarının ihlal edilmesinin çocuğun sağlıklı gelişimini nasıl etkileyebileceğini düşünmelerini isteyin.

Materyaller:

Sözleşme metni

Öğrenciler tarafından getirilen objeler

Çizim malzemeleri

Fotoğraf makinesi

Kağıt

Sanatçının açıklamalarını yazacağı not

İşleyiş:

- Öğrenciler 4-6 kişilik küçük gruplara bölünür. Kendi yaşamlarında ve başka çocukların yaşamlarında genellikle saygı duyulduğunu

düşündükleri haklar ile sık sık ihlal edildiğini düşündükleri hakları tartışırlar.

- Öğrenciler üzerinde tartıştıkları bu hakları sembollerle nasıl gösterebilecekleri üzerine bir beyin fırtınası yaparlar. Oluşturacakları natürmort için en çok gözetilen haklara mı, yoksa ihlal edilen haklara mı odaklanacakları konusunda karar verirler.
- Öğrencilerin sembolize edecekleri haklara ilişkin detaylı bilgiye ulaşabilmeleri için bilgisayara erişim olanağı olmalıdır. Öğrendiklerini sembolize etmeden önce tekrar tartışmaya gerek duyabilirler.
- Öğrenciler, seçtikleri hak üzerinde bireysel olarak natürmortlarını hazırlarlar.
- Öğrenciler, çalışmalarını aşağıda örneği verilen sanatçının notunu hazırlayarak tamamlarlar.

Bağlantı / Genişletme Önerileri: Bu çalışma öğrencilerin bulabildiği objeleri getireceği bir sanat odasında yapılabilir. Ev ödevi olarak verildiğinde öğrenciler, aileleriyle günlük yaşamlarıyla ilgili konular seçebilirler. Ürünler okulda sergilenerek, dersi almayan çocukların da çocuk hakları kavramı ile tanışmaları sağlanabilir.

Sanatçının Notu

1. Yarattığınız ürünü, görmemiş birine anlatıyormuşsunuz gibi birkaç cümle ile anlatın.

_____
_____
_____
_____

2. Neyi anlatmaya/sergilemeye çalıştığınızı açıklayın.

_____
_____
_____
_____

3. Hangi tekniği/teknikleri kullandığınızı ve neden/lerini açıklayın.

_____
_____
_____
_____

4. Eserinizin en önemli bölümünü vurgulayın.

_____
_____
_____
_____

5. Eserinizin çocuk hakları ile ilgili verdiği en önemli mesajı yazın.

_____
_____
_____
_____

Örnek 2: Ayrım Gözetmeksizin Eşit Haklara Sahip Olma *(Fountain, 1993, 50-51)*

Amaç: Gençleri, günlük hayatlarında haklarının korunması gerekebileceği ve kendilerinin ve başkalarının haklarını gözetmeleri gerekebileceği konusunda duyarlı kılmak.

Araç: Rol Kartları

Rol A: Erkek ve kız öğrencilerden oluşan bir grubun yöneticisisiniz. Ve grup için bölgenizdeki bir okulda bilgisayar kursu ayarladınız. Gruptaki herkes çok heyecanlı ve bu kursa gitmek istiyor. Ancak gruptan sadece 5 kişi bu kursa gidebilecek ve gidecek olanları siz seçmek zorundasınız. Size göre, bu kursa gitmek konusunda ilk şans erkeklere verilmeli.Çünkü sizin toplumunuzda genç erkeklerin iş bulması çok zor ve iş bulabilmeleri için bazı yeteneklerle donatılmış olmaları gerekli. Bu kurs onlara hem bu yeteneği kazandıracak, hem de güven verecek. Gruptaki bazı kızların da bilgisayar öğrenmek için istekli olduklarını biliyorsunuz. Fakat onlar genellikle erken evleniyorlar ve ev kadını oluyorlar. Ayrıca bazı aileler, bilgisayar kullanmanın kız işi olmadığını düşünebilirler. Gelecekte onlar için de bir kurs ayarlanabilir.

Rol B: Siz kız ve erkeklerden oluşan bir grup öğrenciden birisiniz. Grubunuzun 5 üyesi sizin için organize edilen bir bilgisayar kursuna gidebilecek. Hepiniz bu kursa gitmek istiyorsunuz. Çünkü iş bulabilmeniz birtakım yeteneklerinizin olmasına bağlı.

Yöneticiniz, bu kursa katılmak konusunda erkek öğrencilere öncelik vermekten yana. Siz bunun adil olmadığını düşünüyorsunuz. Bütün gençlerin kız ya da erkek olsun iş becerileri kazanmaları gerektiğini, böylece kendilerine ve ailelerine bir katkı sağlayacaklarını düşünüyorsunuz. Sizin toplumunuzda bilgisayar kullananların çoğu erkek olduğu halde, onlarla benzer işte çalışan birçok kadın var.

Kadınlara erkeklerinki gibi yetişme imkanı verilmedikçe, onlar asla dolgun ücretli işler bulma konusunda erkeklerle eşit şansa sahip olamayacaklar.

* *Rol B, kız ya da erkek tarafından canlandırılabilir.*

İşleyiş:

- Sınıfınızı 6 kişilik gruplara ayırın. Her bir gruba, yukarıdaki ve ona benzer (Sözleşme'deki haklara ilişkin ihlalleri içeren) senaryolardan birini verin.
- Her gruptan 3 kişi A rolünü diğer 3 kişi B rolünü okusunlar. Ve kendi grupları (üçer kişilik) içinde tartışsınlar. Bu karakterin, durumunu destekleyecek ne gibi şeyler söyleyeceğini ve yapacağını belirlemeye çalışsınlar.
- Bu 3 kişiden biri rolü canlandırsın. Gerekiyorsa diğerleri destekleyici rolleri oynasın.
- Her senaryonun canlandırılmasından sonra tüm grupla şunları tartışın;
  - Çocuk haklarını reddeden rolü oynayan kişiye rolündeki kolaylıkları ve zorlukları sorun.
  - Çocuk haklarını savunan rolü oynayana aynı soruyu sorun.
  - Hakların korunmasında hangi yol en iyi görünmektedir.
  - Kendi yaşamınızda bu tür bir deneyiminiz oldu mu?
  - Gerçek yaşamda, bu senaryoda olduğu gibi haklarınızı korumanız mümkün mü?
  - Haklarınızı korumanız kolay mı?

Genişletme Önerisi: Öğrencilerinizden kendi deneyimlerini içeren senaryolar yazmalarını isteyebilirsiniz. Ancak bazı konuların, rol oynama yöntemi ile işlenmek için çok duyarlı konular olduğunu unutmayın.

Örnek 3: Düşünceyi Açıklama Özgürlüğünün Kapsamı[6]

Kesin Yasak Noktası *Kesin Özgürlük Noktası*

Aşağıdaki ifadeleri okuyun. Her bir durumda ifade özgürlüğünün ne derecede korunması/korunmaması gerektiğini düşünün. İfadelerden herbirinin düşünceyi açıklama özgürlüğü kapsamına ne derecede girdiğini belirleyin. Kararınızı yukarıdaki çizgide en uygun noktaya ifadenin numarasını yazarak belirtin.

- Bir belediye başkan adayını desteklemek için siyasal konuşma yapılması.
- Cumhurbaşkanının kamuya açık bir yerde eleştirilmesi.
- Sokaklarda hoparlörlü araçlarla propaganda yapılması.
- Bir okula telefon edilerek bomba olduğu yolunda asılsız ihbar yapılması.
- Bir grup insanın kaldırımı işgal ederek yönetimi protesto etmesi.
- İşçi seçerken cinsiyet ayrımı yapan kurumun önünde oturma eylemi yapılması.
- Bir iş merkezindeki otoparkın çocuk parkına dönüştürülmesi kararına karşı çıkan 100 iş adamı tarafından dilekçe ile başvuru yapılması.
- İzinsiz gösteri düzenlenmesi.
- Gazetede özel hayatınız hakkında yalanlar içeren bir yazı yayınlanması.
- Bir ürün hakkında yanlış bilgiler içeren reklam yapılması.
- Irkçı bir siyasal partiye üye olmak.

---

[6] Bu ders, RODRIQUEZ'in, Law Related Education adlı eserinde kullanılan ve ("Road To Religious Freedom" Law in a Changing Society Project, Dallas, Texas)'dan alınan etkinlikten uyarlanarak hazırlanmıştır.

- Erotik fotoğraflar sergisi açılması.
- Birinin sizi sözlü olarak tehdit etmesi.
- Erotik bir filmin gösterime sunulması.
- Dolmuş şoförünün kafasını camdan çıkararak arabayı kullanan annenize küfretmesi.
- Argo sözcüklerin şarkı sözü olarak kullanılması.

Örnek 4: Çocuk İşçiliğine Karşı Mücadele[7]

Öğrencilerin çocuk işçiliği ile ilgili mücadelenin dünyadaki ve ülkelerindeki tarihsel gelişimi konusunda bilgileri muhtemelen yoktur. Bu etkinlik çocuk işçiliğine karşı yapılan yasal ve politik mücadele konusunda onlara bilgi verecektir. Etkinlikte öğrenciler ikili gruplar halinde çalışacaktır.

Amaçlar: Öğrencileri,

- Çocuk işçiliği ile ilgili yasal gelişmeler konusunda bilgilendirmek,
- Bu gelişmelerin uzun süren bir politik mücadelenin sonucu olduğu konusunda bilgilendirmek,
- Okuma, yazma ve kronoloji konusunda yeteneklerini geliştirmek.

Düzey: 8.Sınıf ve yukarısı

Zaman: 2 ders saati

Araç: Çocuk işçiliği konusundaki her bir adımı içeren fakat karmaşık olarak sıralanmış bilgi kartonları[*] ve her ikili grubun kullanacağı form.

---

[7] RODRIQEZ,K.: Ön.Ver.,75-79'daki etkinlikten uyarlanmıştır.

[*] Bu bilgi kartonları, amacımızı aşacak şekilde kapsamlı olacağından burada verilmemiştir.

İşleyiş:

- Etkinliğe başlamadan öğrencilerinizin çocuk işçiliği konusunda bilgilenmelerini sağlayın. Beyin fırtınası yöntemini kullanarak, endüstrileşme dönemi boyunca çocuk işçiliğinin avantajlarını ve dezavantajlarını listeleyebilirsiniz.
- Öğrencilerinize aşağıda örneği verilen formu dağıtınız ve formun açıklamasını okuyunuz. Bilgi kartonlarında yer alan olayların özetlenmesinde örnek verebilirsiniz.
- İkili grupları oluşturun ve formu doldurmaları için yeterli zamanı verin.
- Etkinliğin sonunda, bilgi kartonlarındaki olaylara ilişkin sorular sorarak özetleyin.

Örnek Form:

Açıklama: Grup arkadaşınızla birlikte bilgi kartonlarında verilen açıklamaları dikkatle okuyun ve tek cümle ile özetlemeye çalışın. Bu cümleyi ve olayın tarihini bir kağıda yazın. Tüm bilgi kartonları için aynı işlemi tekrarladıktan sonra, bu kağıtları kronolojik sıraya dizin ve aşağıya yazın. Böylece çocuk işçiliğine karşı yapılan mücadelenin tarihi gelişimini görmüş olacaksınız.

	Tarih	**Olay**
1	….....	….....
2	….....	….....
3	….....	….....
-	….....	….....
-	….....	….....

Örnek 5: Suç ve Ceza[8]

Aşağıda bazı suçlar ve cezalar sıralanmıştır. Size göre bu suçlar için uygun olan ceza hangisi ise tabloda belirtin.

Suçlar			Cezalar		
1. Otobüs koltuklarına yazı yazmak			A. 150 saat, il halk kütüphanesinde çalışmak		
2. Yaşlı bir kadını tehdit etmek			B. Eski Belediye binasının boya işinde bir hafta çalışmak		
3. Kavgaya sebep olmak			C. 100 saat süreyle huzurevinde çalışmak		
4. Kamuya açık yerlerde şiddet içeren eylemlerde bulunmak yapmak			D. Eve bağımlı bir hasta için haftalık alışveriş		
5. Mağazadan bir kazak çalmak			E. 50 saat süreyle sokak temizliği yapmak		
6. Yapıştırıcı koklamak			F. 200 saat süreyle hastanede çalışmak		
1	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**

- Cezalar arasında " hapis cezasının" yer almadığını fark ettiniz mi?
- Buradaki bazı suçlar için hapis cezasının daha iyi bir ceza olacağını düşünüyor musunuz?

IV. TÜRKİYE'DE VE ÇEŞİTLİ ÜLKELERDE ÇOCUK HAKLARI EĞİTİMİNİN DURUMU

A. Ülkelerden Örnekler

Sözleşme'de açıkça belirtilen ilke ve hükümlerinin yaygın olarak duyurulması yükümlülüğüne karşın birçok ülke kapsamlı ve etkin bir çocuk hakları eğitimi programı geliştirmek konusunda başarısız olmuştur. Bu konudaki başarısızlık, uluslararası araştırmalar ve Çocuk Hakları Komitesi'nin sonuç gözlemleri ile açıkça ortaya çıkmaktadır. Çok az ülkenin bu konudaki girişimleri

[8] Keep Us Safe - The Protection Articles, Ön. Ver., 53'den uyarlanmıştır.

öğretmen eğitimlerine insan hakları ile ilgili modüller eklemek ya da Sözleşme'nin farklı okuma düzeylerine göre çocuklar için versiyonlarını hazırlamak biçiminde olmuş, daha da az ülke ise Sözleşme ilkelerini ahlak, sosyal bilgiler, yurttaşlık gibi derslerin programlarına dahil etmek için girişimlerde bulunmuşlardır (Bennet, 1996). Komite, hemen hemen tüm sonuç gözlemlerinde taraf devletlerin özellikle çocuk hakları eğitimini örgün eğitim programlarına dahil etmesini önermiş, ancak bu konuda ülkeler çok ilerleme kaydedememişlerdir.

Torney-Purta ve arkadaşlarının (akt. Howe ve Covell, 2005) 24 ülkede yurttaşlık eğitiminin durumunu araştıran kapsamlı araştırmalarında 1970'de yapılan benzer çalışmadan bu yana 1990'lı yıllardaki gelişme araştırılmıştır. Araştırma yurttaşlık, demokrasi ve insan hakları eğitimi konusunda politika, öğretim ilke ve yöntemlerini ve müfredatı içermektedir. Araştırma bulgularında Sözleşme ve çocuk hakları öğretimine herhangi bir referansa rastlanmamış, yurttaşlık hak ve ödevlerinin ve insan haklarının yetişkine odaklanılarak öğretimine dair bulgular yer almıştır. Bunun tek istisnası yeni öğretim materyalleri ile ilgili bulgular bölümünde Sözleşme'nin yerel dile çevrilmiş metninden ve okullarda dağıtıldığından söz edilen **Bulgaristan** örneğidir.

Benzer bulgular Save the Children tarafından 1990'ları kapsayan bir çalışmada da ortaya çıkmıştır (akt. Howe ve Covell, 2005). Sözleşme'nin uygulanmasını eğitim, cinsel sömürü, çocuk adalet sistemi ve yerlerinden edilmiş çocukların hakları açısından 26 ülkede inceleyen çalışmada küçük ölçekli birkaç pilot çalışma dışında çocuk hakları eğitiminin öğretim programlarına dahil edildiği herhangi bir örneğe rastlanmamıştır. Yine araştırma bulgularına göre çocukla çalışan meslek elemanlarının bir dereceye kadar çocuk hakları konusunda farkındalıklarının

olduğu görülmekle beraber, çocuklar arasında ve genel olarak toplumda bir çocuk hakları bilincinin olmadığı görülmüştür.

Eğitimde Başarının Ölçülmesi Uluslararası Derneği (The International Association for the Evaluation of Educational Achievement-IEA), eğitim politikaları ve uygulamaları üzerine ülkelerarası karşılaştırmalı araştırmalar yapmaktadır. 1995-2001 yılları arasında 24 ülkede yurttaşlık eğitimine ilişkin yaptıkları niteliksel araştırmada her ülkenin farklı sınıflarda, farklı program yaklaşımları ile verdikleri yurttaşlık eğitimi programlarında çok az ülkede bu programın insan hakları eğitimini de içerdiği, daha da az ülkede ise insan hakları eğitimi kapsamında Çocuk Haklarına Dair Sözleşmeye de yer verildiği görülmüştür (Smith, Fountain, McLean, 2002). Bu araştırmadan sonra 2005 yılında Eurydice tarafından 30 Avrupa ülkesinde yurttaşlık eğitiminin nasıl verildiği karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Bir Avrupa Birliği girişimi olan bu araştırma ile ortak Avrupalı değerleri üzerine bir tartışma başlatmak hedeflenmiştir. Araştırmaya katılan ülkelerin her birine ilişkin detaylı durum raporları hazırlanmış ve ülkeler arası karşılaştırmalar yapılmıştır. Bu araştırmanın sonuçları da IEA tarafından yapılan araştırmanın sonuçlarına benzer biçimde çocuk haklarına çok az yer verilen bir yurttaşlık eğitimi içeriğinin yaygınlığını göstermiştir (Eurydice, 2005). Bu sonuçlar, çocuk hakları eğitiminin, yurttaşlık eğitiminin tartışmalı boyutlarına cevap veren yaklaşımının henüz ülkelerde kabul görmediğine işaret etmektedir.

Bourne ve arkadaşlarının (akt. Howe ve Covell, 2005), **Botsuana, Hindistan, Zimbabve ve Kuzey İrlanda**'da insan hakları eğitimini araştıran çalışmalarında ise Hindistan dışındaki ülkelerde çocukların, çocuk hakları konusunda oldukça düşük bir farkındalığa sahip oldukları görülmüştür. İnsan hakları ilkelerinin öğretim

programına dahil edildiği Hindistan'da bile sistemli ve özel bir çocuk hakları öğretiminin olmadığı görülmüştür.

Avrupa Konseyi'nin tüm düzeylerde çocuk hakları eğitiminin öğretim programlarına dahil edilmesi konusundaki tüm tavsiye ve kararlarına karşın Ruxton ve Neascu-Hendry ve arkadaşlarının yaptığı çalışmalarda(akt. Howe ve Covell, 2005) **Avrupa ülkelerinde** de bu konuda fazla ilerleme kaydedilemediği görülmüştür. Demokrasi ve insan haklarının genel değerlerinin **İsveç** gibi bazı ülkelerde teşvik edildiği görülmüş, ancak spesifik olarak çocuk haklarının öğretim programlarına dahil edildiği örneklere rastlanmamıştır. Yine demokrasi ve insan haklarının temel prensiplerinin, uluslararası Sözleşmelerin ve Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin programa dahil edildiği **Slovakya** gibi ülkelerde dahi öğretmenlerin bu konuda yeterince eğitimli olmamalarının programı tam olarak hayata geçirmeye engel oluşturduğu vurgulanmıştır.

UNESCO'nun Avrupa'da Eğitim Araştırma ve Gelişim Kurumları Konsorsiyumu'na 1993 yılında yaptırdığı araştırmaya göre 14 ülkede çevre eğitimi, 12 ülkede kültürlerarası eğitim, 10 ülkede ırkçılık karşıtı eğitim verilirken yalnızca 5 ülkede insan hakları eğitimi verildiği görülmüştür (Tomasevski, 2001).

Spesifik olarak çocuk hakları eğitimi ile ilgili ilk girişimlerin 1990'lı yıllarda genellikle farkındalık yaratmaya yönelik tanıtım çalışmaları şeklinde başladığı bilinmektedir (Balton, 1992; Gardinier, 1992; Nader, 1992; Starkey, 1992; Ty, 1992).

Kanada'da çocuk hakları eğitimi konusunun en çok çalışıldığı ülke olmasına karşın, gelişmeler çok da yeterli değildir. Çok az öğretmen ve okul yöneticisi çocuk

hakları eğitiminin yararına inanmakta, birçok öğretmen mevcut iş yüklerinin altında daha fazlasını almaya istekli görünmemektedir. Çocuk haklarının programa dahil edilmesi konusunda da farklı görüşler mevcuttur; bu konuya çok istekli olanların yanında çocuk haklarının sınıfta öğretilecek uygun bir konu olmadığını düşünenler de vardır. Çocuk hakları eğitimi, şu anda öğretmen eğitiminin kapsamında da yer almamaktadır. Okullar, okullardaki şiddeti, ırkçı eğilimleri, madde kullanımını azaltmak için hazır ve hızlı çözümleri benimsemekte, bu konudaki bir paket etkisiz olduğunda hemen bir diğerini denemekte ve kalıcı-köklü çözümler üzerinde vakit harcamak istememektedirler. Medya, ideolojik ve politik iklim de bu tercih üzerinde etkili olmaktadır (Howe ve Covell, 2005). Bununla birlikte, çocuklar ve aileleri arasında çocuk hakları alanında farkındalık yaratmayı hedefleyen, bu alanda çalışan meslek gruplarına interaktif bilgi desteği sağlamayı hedefleyen birçok web sayfası Kanada'nın çocuk hakları eğitimi alanındaki öncü rolünü doğrulamaktadır.

Avustralya'nın çocuk hakları eğitiminin öğretim programlarına dahil edilmesi için izlediği yol, diğer ülkelere de örnek oluşturması açısından ilginçtir. Ulusal Çocuk ve Gençlik Hukuku Merkezi (The National Children's and Youth Law Centre), Sözleşme'nin 42. maddesi ile getirilen çocuk hakları eğitimi yükümlülüğü kapsamında savunu çalışmalarını başlatmıştır. Viktorya Gençlik Savunu Ağı(The Victorian Youth Advocacy Network) ile işbirliği içinde görgül kanıtlar ortaya koyan ve okullarda hak eğitiminin geçmişini, Sözleşme'ye ve hak eğitimine karşıt görüşleri ve buna karşı argümanları, Sözleşme'nin okullardaki muhtemel rolünü ve ilköğretimde yapılacak bir hak eğitiminin çerçevesini çizerek politika yapıcılara ve uygulayıcılara tavsiyelerini içeren bir araştırma raporu hazırlamıştır. Buna göre Merkez,

- Avustralya Hükümetine Sözleşme'nin 42. maddesi ile getirilen yükümlülüğünü yerine getirerek gençleri hakları konusunda eğitmeleri,
- Öğretim programlarının formal bir hak eğitimini içerecek biçimde genişletilmesi,
- Sözleşme'nin bu hak eğitimine ilişkin olarak bir çerçeve sağlaması,
- Hak eğitimlerinin hem ilköğretim hem de ortaöğretim öğrencilerini hedef alması gerektiği,
- Öğretmenlerin hizmet öncesi ve hizmet içi eğitimlerinin çocuk ve gençlerin haklarını da içerecek biçimde genişletilmesi gerektiği,
- Okul yapısının öğrencilerin daha çok karar verme süreçlerine katıldığı demokratik katılım ilkelerini yansıtır biçimde geliştirilmesi,

çağrısında bulunmuştur. Araştırma raporunda merkezin okullarda hak eğitimi ile ilgili yapmak istedikleri çalışma ile ilgili süreçte oldukça ilginçtir. Merkez, 20'si ilköğretim, 12'si ortaöğretim olmak üzere 32 okula, Sözleşme'nin 42. maddesindeki yükümlülüğü hatırlatan ve toplumun bireyleri olarak hak ve sorumlulukları konusunda öğrencilerle görüşme isteklerini içeren mektuplar göndermişlerdir. Bu okullardan 14'ü mektuba ve mektubu takip eden telefon görüşmesine karşın talebe bir cevap vermemişlerdir. Kalan 18 okul ise çeşitli nedenlerle bu talebe hayır demişlerdir. Bu okul yöneticilerinin 4'ü öğretmenlerin yeni bir eğitim materyalini sınıfta uygulamak için yeterli zamanlarının olmadığını, 9'u öğrencilerin Sözleşme'deki kavramları anlayamayacaklarını ya da okul-aile birliğinin bunu kabul etmeyeceğini, kalan 5'i ise çocukları hakları konusunda eğitmenin okuldaki disiplin problemlerini artıracağını düşündükleri için teklifi kabul etmemişlerdir. Merkez, bu

sonuçlar ışığında pilot projeyi hayata geçirememiş ancak, savunu çalışmalarını bu konudaki direnci gösteren deneyimlerinin üzerinden sürdürmüşlerdir (The National Children's and Youth Law Centre, 1993).

Hırvatistan'da 1997 yılında "İlköğretimde Çocuk Haklarının Tanıtımı" projesi Eğitim ve Spor Bakanlığı ve UNICEF işbirliği ile pilot proje olarak başlatılmıştır. Projenin kısa vadede amacı ilköğretim öğretmenlerini çocuk hakları eğitimi konusunda eğitmek ve böylece uzun erimde okulun, çocukların her gün haklarının hayata geçirildiği bir yer olmasını, çocukların haklarını ve sorumluluklarını öğrenmesini sağlamaktır. Proje kapsamında öğretmenler için bir el kitabı oluşturulmuş, eğitim seminerleri düzenlenmiş, proje kapsamındaki okullarda çocuk hakları eğitiminin uygulamaları izlenmiş ve projenin uygulanması sonucunda başarılanların değerlendirilmesi yapılmıştır. Proje süresince öğretmenlere çocuk hakları konusunda temel bilgi verilmiş ve onların bulundukları çevre içinde de çocuk hakları ve çocukların gereksinimleri, korunmaları ve haklarının hayata geçirilmeleri konusunda kişisel ve mesleki duyarlılık ve sorumluluğu kazanmaları hedeflenmiştir. Proje temel olarak öğretmen eğitimine odaklanmışsa da aile eğitiminin önemini de öngörmüş ve sonraki adımlarda bu boyutun da projeye dahil edilmesi planlanmıştır. Burada çocuk hakları eğitiminde ailenin rolü ve önemini bir kez daha vurgulamak gerekir. Araştırmanın kısıtlılığı gözetilerek ailelerin çocuk hakları konusundaki bilgi ve tutumları çalışma kapsamının dışında bırakılmakla birlikte, başarılı ve etkili bir çocuk hakları eğitiminin ve bunun sonucunda geliştirilecek haklara saygı tutumunun aileyi dışarıda bırakarak yalnızca okul aracılığı ile sağlanması mümkün görülmemektedir. Yine bunun doğrudan aileye ulaşılarak yapılamadığı durumlarda dahi öğrenciler ve toplum liderleri aracılığı ile ailelerin eğitim sürecine dahil

edilmelerine olanak verecek bir yapı ve programın oluşturulması önerilir. Projede öğretmenlere yönelik olarak hazırlanmış el kitabında seçilen haklar ve önerilen aktiviteler kapsayıcı değil örnekleyici niteliktedir. El Kitabında öğretmenlere bu aktiviteleri hangi derslerde ve konularda kullanabileceklerine dair bir yönlendirme yapılmamıştır. Çünkü bu konuların hemen hepsinin her tür konu bağlamında uyarlanması ve yapılması mümkündür. Önerilen öğretim etkinlilerinin hangi yaş grubu ve sınıf düzeyine uygunluğu ayrıca belirtilmiş olmakla birlikte nihai hedef kitle 6-14 yaş grubunu ve ilköğretim öğrencileridir. Etkinliklerin öğretmen tarafından öğrencilerin ilgisi, yaşı, önceki bilgi düzeyi, vb. dikkate alınarak uyarlanması mümkündür. Etkinliklerde kullanılacak olan eğitim araçlarının da her koşulda temin edilebilecek nitelikte olması gözetilmiştir. Hırvatistan'da çocuk hakları konusunda ayrı bir ders ve ders kitabı olmadığı için bu el kitabında öğrencilere yönelik araçlara da yer verilmiş, ancak bunun çocuk hakları konusunda ayrı bir ders kitabının yazımı için bir başlangıç olduğu el kitabının önsözünde belirtilmiştir. Bu el kitabının temel hedef kitlesi ilköğretim öğretmenleri ve öğrencileri olmakla birlikte kitabın, çocuklar ve gençlerle çalışan diğer meslek gruplarınca da kullanılması mümkündür.

Çocuk hakları eğitimi konusunda **İngiltere'nin** oldukça yaygın girişimleri vardır. Örneğin Hampshire County, çocuk hakları eğitimini kurumsallaştırarak, çocuk haklarını okul ve sınıfın iklimini oluşturan temel olarak almışlardır. İngiltere, Irak savaşına girdiğinde çocuk hakları eğitimi alan çocukların, Irak'taki çocukların haklarının muhtemel ihlali karşısındaki kaygılarını ve kendilerinin neler yapabileceklerini sorarak okul yönetimine gelirken, bu eğitimi almamış çocukların ise bombalar konusunda heyecanlı olarak okula geldikleri raporlanmıştır (Akt. Howe ve Covell, 2005).

İngiltere'de genel olarak yurttaşlık eğitimi ve o kapsamda insan hakları eğitiminin verilmesi yaklaşımı izlenmektedir. Yurttaşlık eğitimi ile insan hakları eğitiminin ilişkisi uzun süre tartışılmış ve sonunda her ikisinin de birbirini destekleyen ortak yanlarına vurgu yapılarak Ulusal Yurttaşlık Eğitimi programı içerisinde insan hakları eğitiminin verilmesi kararlaştırılmıştır. Yurttaşlık eğitimi 11-16 yaş arası için yasal bir zorunluluktur. Yurttaşlık eğitimi için hazırlanan yönlendirici ilkelerde insan hakları konusunda farkındalık öğrenme çıktılarından biri olarak belirtilmiştir. İngiltere'de şu anda tartışma konusu insan haklarına yurttaşlık eğitimi programı içerisinde ne derece yer verilmesi gerektiği ve öğrencilerin okuldaki katılım haklarını yasal zemine bağlayan bir düzenleme yapılıp yapılmaması konularıdır (Davies, 2000).

Çek Cumhuriyeti'nde, ilköğretimde insan hakları eğitimine yurttaşlık eğitimi programının içinde yer verilmiştir. Bir tavsiye niteliğindedir ve nasıl verileceği öğretmene bağlıdır. Programında ise yalnızca Çocuk Hakları Bildirgesi ile Çocuk Haklarına Dair Sözleşmeye yer verilmiş olması ilginçtir.

Belçika'da ise insan hakları ve çocuk hakları ilköğretim ve ortaöğretimde kısmen yurttaşlık eğitimi şemsiyesi altında disiplinler arası bir konu olarak yer alır. Belçika'da çocuk hakları eğitimi anlayışı giderek daha çok ilgi görmeye başlamıştır. Avrupa Konseyi çerçevesinde her yıl çocuk hakları ve insan hakları konusunda öğretmenlere yönelik seminerler verilmektedir.

Child Rights Education-International (Uluslararası Çocuk Hakları Eğitimi), uluslararası bir uzaktan eğitim projesidir. Bu proje dünya çapında ilgili kişi, kurum ve kuruluşlara çocuğun insan haklarını anlamak ve gerçekleştirmek

konusunda yardımcı olmak amacıyla en yüksek düzeyde bilgi, uzmanlık ve eleştirel düşünceyi ulaşılabilir kılmak için hazırlanmıştır.

Bu proje uzaktan eğitim yoluyla,

- çocuk hakları için birincil uluslararası sistem, kaynak ve model olacak;
- disiplinler arası, ulusal ve uluslararası, etkili ve sorumlu çocuk hakları araştırmaları, eğitimi, savunuculuğu, politikaları ve uygulamalarını gerçekleştirmek için gerekli yeterliklerin gelişmesini destekleyecek;
- çocuk hakları sorunlarının düşünülmesini ve anlaşılmasını ilerletecek toplumsal iletişim için koordinatör ve katalizör olarak hizmet verecek;
- çocuk haklarının tarihine, sorunlarına, araştırmalarına, ölçütlerine ve uygulamalarına ilişkin kolay ulaşılabilir ve genişletilebilir bir arşivin yapılandırılmasını ve yönetimini sağlayacak;
- çocuk haklarının anlaşılması ve geliştirilmesi için ulusal çabaları tamamlayacak, onlarla bağlantılı uluslararası bilgi, uzmanlık ve eğitim temeli sağlayacak;
- var olan gelişmiş uzaktan ve yayılımcı eğitim teknolojilerinin (uydu ve/ya da telefon hatları üzerinde interaktif televizyon, internet web sayfaları, dijital video kayıtları, CD ROM, elektronik posta, telefax ve radyoyu içeren) en yüksek düzeyde kullanılmasını sağlayacak; kapsamlı bir uluslararası çocuk hakları eğitimi programı oluşturmayı planlamaktadır.

Böyle bir programın gerekliliği şu dayanaklarla desteklenmiştir.

- Çocuklar için sağlanan gelişim ve yaşam kalitesinin, insanlık için gelecekteki bütün koşulları etkileyen en kritik faktörlerden biri olduğu yaygın olarak kabul edilmektedir.
- Bugün neredeyse bütün dünya ulusları Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'de ifade edilen uluslar arası çocuk hakları ölçütlerini gerçekleştirmek konusunda resmi olarak kendilerini bağlamışlardır; ki bu ölçütler çocukların önemli gelişimsel ve muhtemel gereksinimlerinin birçoğuna ilişkin ve onların yaşam kalitelerinin gerçekten yükseltilmesi için beklentileri ifade eden ölçütlerdir.
- Çocuk hakları ölçütlerine yönelik, var olan, genişleyen ve artan vaatleri gerçekleştirmek için gereken sorumluluklar, genel nüfusun çoğunluğunun ve bu vaat ve ölçütlerin en yüksek düzeyde tutulmasında anlayış ve eylemlerinin çok önemli olduğu uzmanların şu andaki bilgi ve uygulama düzeyini aşmaktadır.
- Hızla gelişen iletişim teknolojilerini kullanmak üzere stratejik olarak birleşen ve şu anda var olan bilgi temeli ve çocuk hakları öncüleri, çocuk hakları konusunda arzu edilen ilerlemeleri destekleyecek etkili bir uluslararası çocuk hakları öğretisi ve eğitimi oluşturmak için gerekli olan kaynakları sağlayabilir.

B. Uluslararası Kuruluşlar

1. Birleşmiş Milletler ve İnsan Hakları Eğitimi

Birleşmiş Milletler, barış, adalet, özgürlük ve insan hakları ilkeleri temelinde kurulmuştur. BM Genel Sekreteri, 1997 yılında başlatılan BM Reform Programı kapsamında BM sisteminin tüm birimlerinin, insan haklarını, kendi görev alanları çerçevesindeki etkinliklerle ve programlarla bütünleştirmelerini istemiştir. Bu bağlamda, BM kuruluşlarının küresel, bölgesel, özellikle de CCA [Ortak Ülke Değerlendirmesi] ve UNDAF [Birleşmiş Milletler Kalkınma Yardımları Çerçevesi] süreçleri bağlamında ulusal ölçekteki işbirliği, bu yaklaşıma uygun kalkınma programlaması açısından ortak bir anlayış gerektirmektedir. Bu ortak anlayışa ulaşmak için başlatılan girişim, BM reformu bağlamında 3-5 Mayıs 2003 tarihlerinde İnsan Hakları Temelli Yaklaşım Kuruluşlar Arası Çalışma Grubu toplantısına katılan BM organlarının politika ve pratiklerinde insan haklarına dayalı yaklaşımın ortak olan yönlerini temel almıştır. Bunun sonucunda ortaya çıkan Ortak Anlayış Beyanı, BM kuruluşlarının, kalkınmaya ve kalkınma programlamasına insan haklarını temel alan yaklaşımına işaret ederek üç noktayı vurgulamıştır (UNESCO-UNICEF, 2007):

- Bütün kalkınma işbirliği programları, politikaları ve teknik yardımlar, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde ve diğer uluslararası insan hakları belgelerinde belirtildiği içeriğiyle insan haklarının daha ileri düzeyde yaşama geçirilmesine yönelik olmalıdır.
- İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde ve diğer uluslararası insan hakları belgelerinde yer alan insan hakları standartları ve bunlardan türetilen ilkeler, bütün sektörlerdeki kalkınma işbirliği ve programlarını, programlama sürecinin bütün aşamalarında yönlendirir.

– Kalkınma işbirliği, ‘görev sahiplerinin’ üzerlerindeki yükümlülükleri yerine getirebilecekleri ve/veya hak sahiplerinin haklarını talep edebilecekleri kapasiteyi geliştirmelidir.

Özellikle, üçüncü madde kapsamında sözü edilen “ hak sahiplerinin haklarını talep edebilecekleri kapasiteyi geliştirme”, BM örgütlerinin bulundukları tüm ülkelerde hak eğitimi konusuna öncelik vereceğinin ve bunu kalkınmanın bir işareti olarak algılayan görüşünün yeniden ifadesidir.

BM Genel Kurulu ayrıca, BM İnsan Hakları On Yılının (1995–2004) kazanımları üzerinden hareketle, bu kazanımların her düzeydeki ortaklıklar ve işbirlikleriyle yaygınlaştırılması hedefiyle İnsan Hakları Eğitimi Dünya Programını (2005-2007) benimsemiştir ve bu program 2005 yılında başlatılmıştır (Genel Kurul kararı no. 59/113). Dünya Programının ilk ve ortaöğretim sistemleri üzerine odaklanan birinci evresine (2005–2007) ilişkin, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği’nin (OHCHR) UNESCO ile birlikte hazırladığı bir eylem planı, Genel Kurul tarafından 14 Temmuz 2005 tarihinde benimsenmiştir. Program, uluslararası topluluğun üzerinde anlaşmaya vardığı insan hakları eğitimi temelindeki eylemler için ortak bir çerçeve sunmaktadır (UNESCO-UNICEF, 2007).

Dünyanın çeşitli bölgelerinden eğitim uzmanlarının ve insan hakları uygulamacılarının oluşturdukları bir grup tarafından hazırlanan plan, okul sisteminde insan hakları eğitimine bütüncül ve haklara dayalı bir yaklaşımı savunmaktadır. Burada hem ‘eğitim yoluyla insan hakları’ (müfredat, materyaller, yöntemler ve öğretim dahil eğitimin bütün bileşenlerinin ve süreçlerinin insan haklarının öğrenilmesine uygun olması) hem de ‘eğitimde insan hakları’ (okul topluluğu içinde

yer alan herkesin insan haklarının güvence altına alınması) ele alınmaktadır ve bu anlamda çocuk hakları eğitiminin kavramsal çerçevesiyle bütünlük taşımaktadır.

İlk ve orta dereceli okullarda, bu yaklaşımın ne ölçüde etkili biçimde içselleştirildiğini belirleyen birçok etmen olmakla birlikte, tüm dünyadaki araştırma ve deneyimler başarı açısından beş ana bileşen belirlemiştir: (1) eğitim politikaları, (2) politika uygulamaları, (3) öğrenme ortamı, (4) öğretim ve öğrenme ve (5) okul personelinin eğitimi ve mesleki gelişimi. Bu beş bileşenin okul sisteminde nasıl uygulanacağına ilişkin bir kılavuz Eylem Planı ekinde verilmektedir (UNESCO-OHCHR, 2006).

Eylem Planı, bir ulusal uygulama stratejisi geliştirilmesinde dört aşama önermektedir:

- Okul sisteminde insan hakları eğitiminin halihazırdaki durumunun analizi.
- Önceliklerin belirlenmesi ve ulusal uygulama stratejisi hazırlanması.
- Etkinliklerin yaşama geçirilmesi ve izlenmesi.
- Değerlendirme.

Ocak 2006'da, Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) Genel Direktörü ve Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği, BM üyesi tüm ülkelerin Eğitim Bakanlarına ortak bir mektup göndermiştir. Bu mektupla, Eylem Planının ülke ölçeğinde uygulanması teşvik edilmiş ve Bakanlardan Dünya Programı için bir ulusal eşgüdüm birimi oluşturmaları ve planın uygulanması için başlatılan girişimler konusunda bilgilendirilmeleri istenmiştir.

Eylem Planı doğrultusunda, 2006 yılında Okul Sisteminde İnsan Hakları Eğitimi Birleşmiş Milletler Kuruluşlar Arası Eşgüdüm Komitesi oluşturulmuştur. Bu komitenin görevi, insan hakları eğitiminin ulusal eğitim sistemlerine dahil edilmesine yönelik faaliyetleri eşgüdüme kavuşturmak ve ülkelerdeki uygulama stratejilerine BM bütünlüğünde destek sağlamaktır. Komite şu kuruluşlardan oluşmaktadır: UNESCO, OHCHR, Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF), Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), Birleşmiş Milletler HIV/AİDS Ortak Programı (UNAIDS), Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu (UNFPA), Birleşmiş Milletler Mülteciler Kuruluşu (UNHCR), Birleşmiş Milletler Yakın Doğu'daki Filistinli Mülteciler Yardım ve İmar Kuruluşu (UNRWA) ve Dünya Bankası.

Eşgüdüm Komitesi ikinci toplantısını 20–21 Şubat 2007'de Cenevre'de yapmıştır. Bu toplantıda, BM kuruluşlarının, İnsan Hakları Eğitimi Dünya Programının ülke düzeyinde uygulanmasını sağlamaya ilişkin fırsatlar ve engeller analiz edilmiş, üye devletlerin eylem planını uygulamaya yönelik yaklaşımları ve girişimleri paylaşılmıştır.

Dünya Programının ilk evresinin tamamlanmasının ardından her ülke kendi yaptıklarını değerlendirecek ve bu değerlendirmeleri Eşgüdüm Komitesi'ne bildirecektir. Eşgüdüm Komitesi ise bunun üzerine 2008 yılında Genel Kurula sunacağı nihai raporu hazırlayacaktır.

UNESCO ve UNICEF (2007), Herkes için Eğitim hedeflerinin gerçekleşmesi ve bütün çocukların haklarına saygı gösteren kaliteli eğitim imkanlarına kavuşturulması için, devletlerin uyması gereken ve eğitim hakkının sağlanmasında devletin yükümlülüklerini gösteren bir kontrol listesi geliştirmişlerdir. Bu liste

doğrudan ve dolaylı olarak çocuk hakları eğitimini sağlamak konusunda devletin yükümlülüklerini de içermektedir. Eğitime erişim, kaliteli eğitim ve eğitim haklarına saygı ana başlıkları altında belirlenen bu maddelerin insan haklarına dayalı eğitimin uygulanmasının izlenmesinde birer gösterge olarak işlev görmesi mümkündür. Kaliteli eğitim başlığı altında, geniş, uygun ve kapsamlı bir müfredat ile ilgili göstergelerden biri olarak "insan hakları ilke ve uygulamalarını yansıtan bir ortamda insan hakları eğitiminin de verilmesi" belirtilmiştir (Tüm liste için bkz. EK-2).

2. UNICEF ve Çocuk Hakları Eğitimi

Sözleşme'nin yaygın olarak kabulü, uluslararası minimum standartlar olarak kabul edilmesi anlamına gelmektedir. UNICEF'in misyonu bu standartların tüm dünyada bilinmesi ve her çocuğun yaşamı için uygulamaya konmasıdır. Bu nedenle UNICEF için çocuk hakları eğitimi çok önemlidir. UNICEF, çocuk hakları eğitimi ile ilgili ilk çalışmalarına henüz Sözleşme onaylanmadan Çocuk Hakları Bildirgesi'ni esas alan ve öğretim programları ile ilintilendirilerek uygulanabilecek bir eğitim kiti hazırlayarak başlamıştır (UNICEF, 1989). Geniş anlamı ile baktığımızda çocuk hakları eğitimi UNICEF'in tüm dünyada çocuklar için yaptığı savunu çalışmalarının bütünüdür.

UNICEF, önce kalkınma eğitimi ve sonraki adıyla kalkınma için eğitim programlarında çocuk hakları eğitimine her zaman çok önem vermiştir. Bu program, çocukların barış, hoşgörü, sosyal adalet, çevreye duyarlılık gibi tutum ve değerleri geliştirmek suretiyle çocukların kendi yaşamlarında ve içinde bulundukları toplumda bu değerleri savunmak ve değişimi sağlamak konusunda güçlendirilmelerini hedefler.

Kalkınma İçin Eğitim programı çeşitli eğitim etkinliklerinde değinilmesi gereken beş küresel kavramı içeren bir çerçeve sunar:

- Karşılıklı dayanışma: Dünyadaki her şeyin birbiri ile bağlantılı olduğunu ve yerel bir eylemin küresel bağlam ile ilintisini öğrenmek,
- İmaj ve algılar: Diğer yaşam biçimleri ve dünya görüşlerine açık olmak, stereotip ve etnik tutumları fark etmek,
- Sosyal adalet: İnsan hakları ve çocuk haklarının ilkelerini öğrenmek, bu hakların reddi ya da benimsenme durumlarını algılama ve yaşantısına ve eylemlerine uygulamak,
- Çatışma çözme: Çatışma kaynaklarını ve sebeplerini anlamak, nasıl çözülebileceğini bilmek ve tüm düzeylerde barış için çalışmak,
- Değişim ve gelecek: Bugün yapılan eylemlerin geleceği etkileyeceğini anlamak ve farklı gelecek senaryolarını kurgulayabilmek.

Programın interaktif uygulama süreci bilgiden eyleme geçişi üç aşamada tanımlar:

- Keşfetme; konuyla ilgili araştırma ve inceleme
- Cevap verme; kendi deneyimlerine uygulayabilme
- Harekete geçme; kişisel olarak nasıl gerçekçi ve pratik bir eylemde bulunabileceği konusunda karar verme

Kalkınma İçin Eğitim programı, çocuk ve gençlerin kendi hayatlarında Sözleşme'yi nasıl tanıtacakları, öğrenecekleri ve uygulayacakları konusunda eğitsel bir çerçeve sağlar. Yaklaşık 38 Milli Komite, bu programın öğretim programlarına dahil edilmesi için savunu çalışmaları yapmaktadır. Bu amaçla UNICEF "It's only right- Sadece hak", "All children have rights-Tüm çocukların hakları var" gibi birçok

eğitim materyali de geliştirmiştir. Aynı zamanda çocuk hakları eğitiminde kullanılabilecek görsel eğitim materyalleri de geliştirilmiştir (Willemot, 1996).

1990 Dünya Çocuk Zirvesi'nin ardından UNICEF ve Milli Komiteleri tüm siyasi liderlere ve karar vericilere Sözleşme hükümlerinin hayata geçirilmesi konusundaki yükümlülüklerini hatırlatmaktadır. UNICEF'in her yıl çıkarmakta olduğu Dünya Çocuklarının Durumu Raporu ve Ulusların Gelişimi raporları çocuk haklarının tanıtılması ve izlenmesi için önemli araçlardandır. UNICEF 145'den fazla ülkede ise temsilcilikleri aracılığıyla işbirliği programlarını hayata geçirmektedir. Bu işbirliği programlarının birçoğunda yetişkinlere ve çocuklara çocuk haklarının öğretilmesi, çocuk haklarının hayata geçme düzeyinin izlenmesi ve bu konularda sosyal politika geliştirme ve savunu çalışmaları öncelikli olarak yer alan konulardır. Bu anlamda UNICEF, birçok ülkede Sözleşme'nin çocuk ve gençler arasında ve sivil toplumda bilinmesi için birçok tanıtım kampanyalarının yürütülmesinde hükümetlerle işbirliği yapmıştır. İngiltere ve Belçika UNICEF Milli Komiteleri'nin çocuk hakları eğitiminde kullanılabilecek eğitim etkinlikleri ve materyalleri de geliştirmiştir (Willemot, 1996).

UNICEF, çocuk haklarının tanıtımı ve çocuk hakları eğitimi konusundaki pratikleri örnek uygulamalar olarak bulunduğu ülkelere yaymaktadır. Buna örnek olarak UNICEF Uluslararası Çocuk Gelişim Merkezi (International Child Development Centre) İngiltere'de çocuk haklarının tanıtımı ile ilgili önemli bir misyon üstlenen Çocuk Hakları Gelişim Birimi (The Children's Rights Development Unit)'nin geliştirdiği modeli anlatan bir yayın hazırlamıştır. Burada, ÇHS'nin 42. maddesini hayata geçirmede sivil bir girişimin giderek artan rolü ve işleyişi anlatılmaktadır. (UNICEF Innocenti Studies, 1996).

Eğitimle ilgili Bin Yıl Hedeflerinin yakalanmasına katkıda bulunmak için UNICEF'in ülke programlarındaki çalışma çerçevesini belirten ve UNICEF Genel Kurulu'nda 4-8 Haziran 2007 tarihlerinde kabul edilmiş "Eğitim Stratejisi" belgesinde çocuk hakları eğitimi, çocuk –dostu okul ve yaşam becerileri eğitimi konuları kapsamında değerlendirilmiştir. UNICEF'in eğitim ortamlarında çocuğu merkeze alan ve bütüncül yaklaşımı esas alan çocuk dostu okul politikası okulların çocuklar için etkin, etkili, destekleyici, kapsayıcı ve devamı özendirici, güvenli ortamlara dönüşümünü hedefler. Çocuk dostu okullarda toplumsal cinsiyet duyarlılığı ve temel yaşam becerileri kazandırılır. Çocuk dostu okul anlayışında okullarda geliştirilmesi hedeflenen kalite unsurlarından bazıları şu şekilde belirtilmiştir (UNICEF, 2007):

- Güvenli okul binaları (yer, mimari, inşaat kalitesi, bakım)
- Alt yapı ve donanım (su, kanalizasyon, elektrik, okul bahçesi)
- Okul ve toplum arasındaki ilişki (okul-yönetim kurulu, okul-aile birliği)
- Öğretmenlerin eğitimi(çocuk merkezli öğretim yöntemleri)
- Çocuğun temel gereksinimlerine duyarlı (okul yemeği, sağlık kontrolü)
- Küçük çocuklar için oyun ile öğrenme (eğlenerek öğrenme)
- Öz-benlik, müzakere/uzlaşma becerisi, baş etme davranışları (yaşam becerileri: sosyal roller ve sorumluluklar, öz-güven, madde bağımlılığı, çevre ve iklim değişikliği konusunda duyarlılık, çatışma önleme, barış eğitimi, HIV/AIDS'ten korunma)

- Öğrenme materyalleri ve yardımcı materyallerin varlığı (öğrenmeyi teşvik eden sınıflar)
- Öğrenenlerin bakımı ve korunması (koruyucu bir çevre olarak okul)
- Öğrenci katılımını destekleyen (demokratik bir kurum olarak okul)
- Uygun bilgi, beceri, tutum ve davranış (ilintili öğretim programları)
- Tanımlanmış öğrenme çıktılarına ulaşma (okulun etkinliği)

Sıralanan kalite unsurlarının çocuk hakları hakkında, çocuk hakları aracılığıyla ve çocuk hakları için öğrenmeye destek olacak unsurlar olduğu görülmektedir. UNICEF, çocuk dostu okul anlayışının ülkelerde hayata geçmesi için teknik destek sağlamaktadır. Bu kapsamda uzaktan ve yüz-yüze eğitim programları ve eğitim materyalleri geliştirmekte, çocuk dostu okul modellerin yaratılmasını desteklemektedir (UNICEF, 1999).

Bu kapsamda UNICEF Türkiye Ofisi de Türkiye'de "Çocuk Dostu Okul" projesini başlatmıştır. Proje kapsamında geliştirilen eğitim paketi kapsamında çocuk hakları eğitim modülüne de yer verilmiş ve çocuk dostu okul çalışmaları 326 okulda uygulanmaya başlamıştır. 2008 yılına gelindiğinde edinilen deneyimler ışığında UNICEF ve İlköğretim Genel Müdürlüğü mevcut çocuk dostu okul kriterlerinden yola çıkarak ilköğretim kurumları için minimum standartlar geliştirmeye başlamıştır. Minimum standartlar çocuk hakları eğitimi için temel oluşturacak okul ortamının yaratılmasında umut verici bir girişimdir.

3. UNESCO ve Çocuk Hakları Eğitimi

Birleşmiş Milletler örgütleri arasında insan hakları eğitimi alanında UNESCO'nun doğal ve özel bir rolü yerine getirmekte olduğu söylenebilir. BM

Ekonomik ve Sosyal Konseyi 1950'de UNESCO'nun İnsan Hakları Bildirgesi'nin okullarda ve yetişkin eğitimi veren programlarda basın, radyo ve filmler yoluyla öğretilmesini teşvik etmesini ve kolaylaştırmasını istemiştir. 1971'de BM İnsan Hakları Komisyonu'nun üniversitelerde ve ilerde diğer eğitim kademelerinde de olmak üzere insan haklarının ayrı bir disiplin olarak çalışılması için sistemik bir çalışma ihtiyacını vurgulamasının ardından 1973'de UNESCO'nun insan hakları için tüm düzeylerde eğitim programları geliştirmesi talebinde bulunmuştur. UNESCO, bu talep üzerine 1974 yılında Uluslararası Anlayış, İşbirliği ve Barış İçin Eğitim ve İnsan Haklarına ve Temel Özgürlüklere İlişkin Eğitim Tavsiye Kararını kabul etmiştir.

Çalışmanın insan hakları eğitiminin yasal temelleri ve bu sürecin çocuk hakları eğitimine dolaylı yansımalarının açıklandığı bölümünde UNESCO'nun rolü açıklanmıştır. UNESCO'nun düzenlediği bir seri uluslararası Kongrelerin sonunda alınan kararlarda ve sonuç belgelerinde, insan hakları eğitimi ile geliştirilecek beceriler, insan hakları eğitiminin içeriği, okul ortamı, öğretmenlerin yetiştirilmesi, öğretim araç ve gereçleri ve öğretim yöntemleri, insan hakları eğitiminde mevcut kuruluşlar ve rolleri, insan hakları eğitiminde araştırma ihtiyaçları, hükümet dışı kuruluşların rolleri ve uluslararası işbirliği gibi konularda önerilerde ve çıkarımlarda bulunulmuştur. Bu belgelerdeki önerilere çocuk hakları eğitimi ile ilişkilendirildiği oranda ilgili bölümlerde değinilmiş olup, burada ayrıca açıklanmayacaktır.

1993'deki Kongre'nin ana sonuçlarından biri İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitim İçin Eylem Planı olmuştur. Planın etkin ve kapsamlı uygulanması için temel olarak üç düzeyde çalışma öngörülmüştür (Symonides, 1996):

- İnsan hakları ve demokrasinin tüm düzeylerde öğretim programları içerisinde yer alması
- İnsan hakları ve demokrasi eğitiminin yaygın eğitim yoluyla verilmesi
- İnsan hakları ve demokrasi eğitiminin özel bağlamda ve güç durumlarda verilmesi

Planın uygulanmasında UNESCO'nun özel sorumluluğu insan hakları eğitimi alanında üretilen çalışmaların kalitesini artırmak, her tür bilgi, belge ve materyalin dağıtımı ve etkin kullanımını sağlamaktır.

UNESCO, insan hakları eğitimi alanında yıllardır sürdürdüğü çalışmaları ile çocuk hakları eğitimine dolaylı bir bilgi ve deneyim temeli sağlamaktadır.

4. Avrupa Konseyi, Avrupa Birliği ve Çocuk Hakları Eğitimi

Avrupa Konseyi 1949'da kuruluşundan bu yana insan hakları ve temel özgürlüklere saygıyı temel almıştır. Bu yalnızca yazılı taahhütler olarak kalmamıştır; haklarının ihlal edildiğini düşünen her bireyin İnsan Hakları Mahkemesi'ne başvurmaya hakkı vardır. Mahkeme kararları sonucunda iç hukuk kural ve usullerini değiştirmek ya da tazminat ödemek zorunda kalmış birçok ülke olmuştur.

Birçok Avrupa ülkesi için "insan hakları" ortak bir anlayış oluşturmuştur; bu ortak anlayışın eğitimin temel bir bileşeni olması doğaldır. Ancak, birçok insanın, bu konuda bilgi sahibi olması beklenenlerin bile, bu konuda çok fazla bilgi sahibi olmadığı da bir gerçektir. O nedenle Avrupa Konseyi, üye ülkelerle işbirliği çerçevesinde "insan hakları için eğitim" programları başlatmıştır. Konsey, insan hakları eğitimini, çoğulcu demokrasiyi güçlendirmenin araçlarından biri olarak

görmüştür. İnsan hakları eğitimi programları, daima Bakanlar Komitesi'nin tavsiye kararları ile de desteklenmiştir. Bunlardan biri de "Okullarda insan hakları öğretimi ve öğrenimi için" alınan 85 (7) no.'lu tavsiye kararıdır. Konsey, 1983 yılında hükümet temsilcileri ve hükümet dışı kuruluşların temsilcilerinin katılımı ile düzenlediği sempozyumda, alan uzmanlarınca hazırlanan tartışma ve durum raporlarını görüşmüş ve insan hakları eğitimi konusunda daha sonra yaptığı çalışmaların temelini oluşturacak ilkelerini belirlemiştir. Konsey aynı zamanda, üye ülkelerin öğretmen ve eğitim yöneticilerini, bu alanlarda çalışan araştırmacı ve akademisyenleri hedefleyen düzenli seminerler organize ederek ülkelerdeki bilgi ve deneyim birikimine katkıda bulunmuştur. Bu süreçte çok sayıda eğitim materyali geliştirmiş ve bu seminerlerin raporlarını yayınlayarak deneyimlerin yayılmasını sağlamıştır. Avrupa Konseyi, 1997'den bu yana "Demokratik Yurtaşlık İçin Eğitim" projesini sürdürmektedir. Proje, Avrupa'da bu alanda çalışan uzmanlarla uygulayıcıları bir araya getirerek temel kavramları tanımlamayı, stratejiler geliştirmeyi ve iyi uygulama örneklerini derlemeyi hedeflemektedir. Konsey, bu çalışmalar sonucunda ortaya çıkacak bulgular ve öneriler doğrultusunda politika standartlarını geliştirmiştir. Konsey, üye ülkeleri bu standartları uygulaması için teşvik etmektedir. Bu kapsamda politika yapıcıları, öğretmenleri ve diğer uygulayıcıları hedefleyen birçok broşürler, bilgi ve eğitim paketleri geliştirilmiştir. Proje 2005 yılının resmi olarak Avrupa Eğitim Yoluyla Yurttaşlık Yılı ilan edilmesi ile sonuçlanmıştır (Eurydice, 2005).

Avrupa Birliği'de Avrupa Konseyi ile aynı ilkeleri paylaşmaktadır. Avrupa Birliği'nin kuruluş anlaşmasında üye devletler, Brliğin "demokrasi, insan hakları ve temel ilkelerine saygı ve hukukun üstünlüğüne olan bağlılık" konusundaki

taahhütlerini ifade etmişlerdir. Avrupa Birliği'nin "Avrupa İçin Yurttaşlar" eylem programının amacı yurttaş katılımını ve daha güçlü bir yurttaşlık duygusunu geliştirmektir. Program geliştirilirken, birçok sivil toplum kuruluşu ile danışma toplantıları gerçekleştirilmiştir. Programın amacı Avrupalıları birer yurttaş olarak hak ve sorumluluklarını bilen bireyler yapmayı ve Avrupalı kimliğine aidiyet duygusunu geliştirmeyi hedefleyen proje ve girişimlerin desteklenmesidir. Bir yurttaş olarak haklarını ve ödevlerini, demokratik değerlere ve insan haklarına saygı duymayı, demokratik bir toplumda hoşgörü ve katılımı öğrenmeyi içeren bir yurttaşlık eğitimi çocukların sorumlu ve aktif birer yurttaş olmasının aracı olarak görülmektedir (Eurydice, 2005).

Avrupa Konseyi ve Avrupa Birliği'nin insan hakları konusundaki bu yaklaşımı çocuk hakları konusunda öncelikle geçerlidir. Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin uygulanmasını üye ülkelerde destekleyen ve usuli hakları içeren Çocuk Haklarının Uygulanmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi de bu iradenin bir göstergesidir. Konsey'in 24 Ocak 1996'da kabul ettiği "Çocuklar İçin Avrupa Stratejisi" de (Council of Europe, 1996), çocuğu geleceğin olduğu kadar bugünün yurttaşı olarak gören bir anlayışı benimsemiştir.

5. Save the Children

Çocuk hakları alanında çalışan uluslararası bir sivil toplum kuruluşu olan "Save the Children"in çocuk hakları eğitimi konusunda da çok önemli çalışmaları vardır. Bunlardan biri çocukların yaratıcı sanatlar aracılığı ile Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'yi tanımları ve anlamalarını hedefleyen "Haklarda Ortaklık-Partners in

Rights" projesidir. Bu proje, Brezilya, Peru, Küba ve İngiltere'de yerel paydaşlarla ve Edinburg Kukla Tiyatrosu ekibi ile yapılan çalıştaylarda geliştirilen ve 7-11 yaş grubunu hedefleyen etkinliklere dayanmaktadır. Aktiviteler 4 temel bölümden oluşmaktadır:

İlk bölümde (haklarını bil), çocukların hak ve sorumluluk kavramları açıklanmaktadır. Böylece çocukların diğer bölümlerde işlenen konuları daha iyi anlamalarını sağlayacak bir temel oluşturulması istenmektedir. İkinci bölümde (benim haklarım) ise, başkalarını tanıyarak, farklılıklarını ve benzerliklerini görerek çocukların kendi kimliklerini keşfetmeleri hedeflenmektedir. Üçüncü bölüm (başkalarının hakları), artık bireyden çıkarak daha geniş bir çevreyi, toplumu, dünyayı tanıdıkları ve bunun kendi hayatları üzerindeki etkilerini fark ettikleri bölümdür. Öğrenciler, kendi toplumları içerisindeki çeşitliliği görmeleri ve kendilerini aktif bir yurttaş olarak algılamaları için teşvik edilirler. Dördüncü bölüm (haklar için harekete geç) ise öğrencilerin aktif birer yurttaş olmasını sağlamaya katkıda bulunacağı düşünülen, hakları hayata geçirmek için yapılanlar konusunda farkındalıklarının artırıldığı bölümdür. Bu bölüm katılımın önemine ve bireylerin eylemlerinin fark yarattığı inancına dayanır. Bu eğitim paketinin temel özelliği yöntem olarak yaratıcı sanatlardan yararlanmış olmasıdır. Ayrıca temel yaklaşımı çocukların birlikte çalışarak iletişim, işbirliği ve katılım becerilerini geliştirerek kendilerinin ve başkalarının değerlerini keşfetmelerini sağlamaktır. Her bir aktivitenin kullanılabileceği öğretim programları ile ilişkisi kurulmuş, denendiği ülkelerdeki öğretmenlerin görüş ve önerilerine yer verilmiştir (Garlake ve Pocock, 2000).

6. Peace Child International

Çocuk hakları eğitimi konusunda şüphesiz işin doğasına en uygun ve en yaratıcı girişimlerden biri Peace Child International öncülüğünde Dünyanın dört bir yanından çocukların hazırladığı Çocuk Hakları El Kitabı'dır. Proje kapsamında farklı ülkelerden çocukların katılımını sağlayacak işbirlikleri oluşturulmuş ve çocukların kendi yazdıkları metinlerle, çizimleri ile çocuk haklarını anlatmaları, tartışmaları istenmiştir (Peace Child International, 2000). Burada aslında projeye katılan çocuklar için öncelikle, kitabın hazırlanma süreci bir çocuk hakları eğitimi olmuştur.

C. Türkiye'de Yapılan Çalışmalar

Türkiye Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'ye ilişkin ilk raporunu 7.7.1999'da Komite'ye sunmuştur. İlk rapor, 23.5.2001'de 27. oturumda ele alınmış ve ardından Komite 9.7. 2001'de sonuç gözlemlerini yayınlamıştır. Türkiye'nin ikinci periyodik raporu 3.5.2002'de Komite'ye teslim edilmesi gerekirken, bu tarihten bu yana 6 yıl geçmesine karşın rapor henüz sunulmamıştır.

İlk raporda 42. madde yükümlülüğü kapsamında şunlar bildirilmiştir (UNHCHR, 1997):

- Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ile ilgili detaylı bilgiler bir genelge ile tüm kamu kurum ve kuruluşlarına, illere ve hükümet dışı kuruluşlara bildirilmiştir.
- TRT programları aracılığıyla çocuk ve gençlere yönelik bilgilendirmeler yapılmıştır.

- UNICEF işbirliği ile çocuk hakları ile ilgili bazı röportajlar ve bazı çocuk programları hazırlanmıştır.
- UNICEF işbirliği ile ÇHS Tanıtım Dosyası hazırlanarak 1991 yılında tüm kamu kuruluşlarına dağıtılmıştır.
- 1991'de kamuoyunun Sözleşme'ye daha fazla ilgi göstermesini sağlamak için bir çocuk zirvesi düzenlenmiştir.
- Bazı sivil toplum kuruluşları çocuk hakları ile ilgili konferans ve kongreler düzenlemişlerdir.
- SHÇEK personel eğitim programı çocuk hakları konularında personelin bilgi ve becerilerini artırmak için yeniden planlanmıştır.
- Sözleşme metni, SHÇEK tarafından "Haklarım" başlığıyla kolay anlaşılabilir bir dilde yeniden bastırılarak geniş bir kesime ulaştırılmıştır.
- A. Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi ve Hukuk Fakültesi çocuk hakları, insan hakları ve temel demokratik kurumlar konularını lisans kapsamına almışlardır.

Görüldüğü gibi Türkiye'nin bu konuda 1999 tarihi itibarıyla yaptığı çalışmalar Çocuk Hakları Komitesi'nin bu kapsamda yapılmasını önerdiği kapsamlı ve sistemik stratejilerden çok uzaktır. O günden bu yana kaydedilen ilerlemeyi ikinci rapor henüz oluşturulmadığı için resmi olarak ifade edememekteyiz. Bu çalışma kapsamında yalnızca çocukları hedef alan etkinliklere değinilmiş, yetişkinleri hedefleyen çalışmalardan konu ile ilgisi bakımından yalnızca öğretmenlere yönelik olanlardan burada yeri geldikçe söz edilmiştir.

Komite Türkiye'nin ilk raporuna ilişkin yayınladığı Sonuç Gözlemlerinde, yapılan çalışmaları takdir etmekle beraber Sözleşme'nin toplumun her kademesinde duyulmasının, özellikle kırsal kesimler dikkate alındığında tam olarak sağlanamadığını belirtmiş ve Sözleşme'nin kamu, sivil toplum, hükümet dışı kuruluşlar ve özel sektörde, özellikle yerel düzeyde resimli kitaplar, posterler gibi görsel ve işitsel araçlar kullanılarak daha yaratıcı yollarla bilinmesinin sağlanmasını önermiştir. Hakim, savcı, öğretmen, okul yöneticisi, sağlık personeli gibi çocukla ve çocuk için çalışan personelin eğitimlerine Sözleşme'nin daha sistemik bir biçimde entegre edilmesi ve tüm eğitim düzeylerinde müfredata dahil edilmesi de öneriler arasında yer almıştır (CRC, 2001).

Sözleşme'ye Ek Çocuk Satışı, Çocuk Fahişeliği ve Çocuk Pornografisi İle İlgili İhtiyari Protokol kapsamında verilen ilk raporda da protokol içeriği ile ilgili yetişkinlere ve özellikle sağlık ve hukuk çalışanları ile öğretmenler, rehber öğretmenler ve sosyal hizmet uzmanlarına yönelik münferit eğitim çalışmalarından söz edilmiştir. Ayrıca, ilköğretim öğrencilerine yönelik olarak çocuk hakları, risk altındaki çocuklar ve toplumsal cinsiyet duyarlılığı konularında 2003-2004 yılında okullarda uygulandığı ifade edilen programın da, İngilizce raporda açıklık olmamakla birlikte MEB-UNICEF işbirliğinde yürütülen Çocuk Dostu Okul projesinin pilot çalışmasının yapıldığı 25 okulda verilen eğitimler olduğu tahmin edilmektedir. Bununla birlikte raporda ayrıca çocuk dostu okul projesinden de söz edilmiştir (UNHCHR, 2005). Komite ek protokole ilişkin Sonuç Gözlemlerinde de ilk sonuç gözlemlerindekine benzer biçimde çok sistemli olmayan eğitim faaliyetlerini yetersiz bulmuş ve tanıtım çalışmalarına, eğitim çalışmalarına ve eğitim materyallerinin geliştirilmesine daha çok kaynak ayrılmasını önermiştir. Buna ek

olarak protokolün, özellikle okul programlarına dahil edilmek yoluyla çocuklar arasında bilinmesini istemiştir (CRC, 2006).

İnsan hakları eğitimi bağlamında bakıldığında Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı'nın 2007 yılı Türkiye İnsan Hakları raporunda genel olarak e**ğitim ve öğretim kurumları** ile ilgili 301 başvuru olduğu bildirilmektedir. Rapora göre, eğitim ve öğrenim hakkıyla ilgili başvuruların ise 205 adet olduğu dikkate alınırsa, eğitim kurumlarının en fazla eğitim ve öğrenim hakkı nedeniyle şikâyete konu olduğu, ancak bu kurumlar ile ilgili eğitim hakkı dışında şikâyetler bulunduğu gibi, eğitim hakkının da yalnızca bu kurumlar tarafından ihlal edilmediği anlaşılmaktadır. Eğitim kurumları, eğitim hakkı dışında öğrencilere kötü muamele yapılması, ayrımcılık olayları, eğitim çalışanlarının sorunları gibi nedenlerle başvuruya da konu olmaktadır. Raporun insan hakları eğitimi ile ilgili bölümünde insan hakları konularının, hem diğer dersler içerisinde verilmesi hem de ayrı bir ders olarak verilmesinin şu anda uygulanan sistemden daha yararlı olacağı belirtilmiştir. Yüksek öğretimde ise, hukuk ve ilgili diğer fakültelerde insan hakları dersinin ayrı ve zorunlu bir ders olarak verilmesi gerektiği belirtilerek ilk ve ortaöğretimde insan hakları konularını gerek bağımsız bir ders olarak, gerekse diğer derslerin içerisinde verecek olan öğretmenlerin, insan hakları konularında eğitim almaları gerektiği için eğitim fakültelerinde de **insan hakları dersinin zorunlu bir ders olarak verilmesinin** önemi vurgulanmıştır. Ayrıca bireylere hizmet veren tüm kamu görevlilerinin kurumları tarafından insan hakları konularında eğitim almalarının sağlanması da önerilmiştir (T. C. Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı, 2008).

1. YÖRET Yüksek Öğrenimde Rehberliği Tanıtma ve Rehber Yetiştirme Vakfı'nın Çalışmaları

YÖRET ve İstanbul Barosu Çocuk Hakları Komisyonu (Merkezi), çocuk haklarının toplumda anlaşılması, eğitmen ve anne babaların eğitilmesi, ÇHS ile ilgili tanıtım çalışmaları konusunda işbirliği yapan iki kuruluştur. Çeşitli yıllarda birlikte ve ayrı ayrı hazırladıkları Öğrenci-Aile-Öğretmen Hak, Görev ve Sorumlulukları Rehberi gibi bilgilendirme materyalleri ile İstanbul'daki okullarda bilgilendirme amaçlı çalışmalar yapmışlardır.

2. Umut Vakfı'nın Çalışmaları

Umut Vakfı, 1998 yılında hukukçu, psikolog ve eğitimcilerden oluşan karma bir ekibe ilköğretim 7. ve 8. sınıf öğrencileri için "Yurttaş Olmak İçin" başlıklı bir kitap ve öğretmen el kitabını hazırlatmıştır. Bu kitapların ilköğretim 7. ve 8. sınıf öğrencileri için tavsiyesi, Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı tarafından aynı yıl uygun bulunmuştur (Gürkaynak ve arkadaşları, 1998).

Bu proje kitapların hazırlanma süreci ve yaklaşımı açısında oldukça önemlidir. Her şeyden önce disiplinler arası bir ekip tarafından hazırlanmıştır. Ekibe, proje öncesinde hukuk ilintili eğitim ve insan hakları eğitimi ve öğretim yöntemleri konusunda Search for Common Ground işbirliği ile bir eğitim verilmiş ve bu ekip yaklaşık iki yıl süreyle kitapları birlikte yazmıştır. Kitapların içeriğinde insan haklarının temelinde yatan kavramlara öncelik verilmiş, aktif, pozitif ve negatif statü hakları örneklenerek yeni haklardan çevre hakkı, tüketici hakkı ve çocuk haklarına yer verilmiştir. Çocuk hakları bölümünde ise genel olarak Çocuk Haklarına Dair Sözleşme

konusunda bir farkındalık geliştirilmesi hedeflenmiştir. Geliştirilen kitapların eğitimini vermek üzere bir eğitici ekip kitap yazarları tarafından eğitilmiş ve bu eğiticiler ve yazarlar seçilen bazı ilköğretim okullarında öğretmen eğitimleri vermişlerdir. Proje, Türkiye Eğitim Gönüllüleri Vakfı işbirliği ile Vakfın eğitim parklarında gönüllü eğiticiler aracılığı ile de uygulanmıştır. Yine Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü'ne bağlı toplum merkezlerinde görece dezavantajlı ergen gruplara uygulanmak üzere, bir uygulama yönergesi hazırlanarak yaygınlaştırılmıştır. Kitapların yazım sürecindeki deneyimler, diğer ders kitapları yazarlarına da ipucu vermesi bakımından dokümante edilerek Tarih Vakfı tarafından yayınlanan bir kitabın içinde yeralmıştır (Bağlı, 2003).

Aynı yazar grubu tarafından, The British Council ve MEB Eğitimi Araştırma ve Geliştirme Dairesi Başkanlığı işbirliği ile benzer bir yaklaşımla ilköğretim 1.-6. sınıflar için de bir eğitim paketi hazırlanmıştır. Bu seri şu konularda yardımcı ders kitabı ve öğretmen kitaplarından oluşmaktadır:

Ben İnsanım: Özgünüm (1.sınıf)

Ben İnsanım: İletişim Kurarım (2. sınıf)

Ben İnsanım: Sorumluluklarım var (3. sınıf)

Kadınım: Ben İnsanım (4. sınıf)

Ben İnsanım: Özgürüm, Haklarım Var. (5. sınıf)

Ben İnsanım: Eğitim Benim Hakkım (6. sınıf)

Bu eğitim materyallerinin ilköğretim programlarının yenilenmesinde oldukça dikkatte alındığı ve birçok etkinliğin programlara entegre edildiği görülmüştür.

3. Ders Kitaplarında İnsan Hakları Projesi

Ekim 2001'de başlayan ve 2003 sonunda tamamlanan bu proje, Tarih Vakfı koordinatörlüğünde Türkiye Bilimler Akademisi İnsan Hakları Komitesi ortaklığı ve Türkiye İnsan Hakları Vakfı işbirliği ile ilk ve ortaöğretimde okutulan Din Bilgisi, Sosyal Bilgiler, Edebiyat, Coğrafya, Yurttaşlık Bilgisi, Milli Güvenlik, Doğa Bilimleri ile Felsefe grubu derslerin kitaplarının çalışma grupları tarafından belirlenen ortak kriterler çerçevesinde taranarak çağdaş insan hakları anlayışıyla örtülü ya da açık bir biçimde çelişen yönlerini belirlemeyi hedeflemiştir. Toplam 190 adet ilköğretim ve lise kitabı teknik özellikleri ve içerik açısından taranmış ve insan haklarına yer veriş biçimlerine dair sonuçlara varılmıştır. Genel olarak ders kitaplarının insan haklarına yer veriş biçimleri yeterli ve çağdaş insan hakları anlayışı ile uyumlu bulunmamıştır. Niteliksel çözümleme için kullanılan tarama ölçütleri arasında çocuk hakları ayrı bir konu olarak ele alınmamış, yalnızca sosyal ve ekonomik haklarla ilgili kriterlerin olduğu bölümde çocuk ve gençlerin korunması hakkına değinilmiştir. Yine, bu taramalar adı geçen derslerde insan hakları ve özelde çocuk hakları ile ilintili olarak verilebilecek ama programda olmayan ya da ders kitabında olmayan tüm konuları kapsamamıştır (Çotuksöken, Erzan, Silier, 2004).

Aynı çalışma, ilköğretim ve ortaöğretim ders programlarında izleyen yıllarda yapılan değişiklikler nedeniyle şu anda yeni programa göre yazılan ders kitapları üzerinde tekrarlanmaktadır. Henüz sonuçlanmayan bu çalışma, program değişikliklerinin insan hakları açısından getirdiği ilerleme konusuna ışık tutacağı için çok önemlidir.

Benzer çalışmaların bu denli bütüncül ve kapsayıcı biçimde öğretim programları için de yapılması önemlidir. Çünkü yapılan bazı çalışmalar, öğretim

programları ile ders kitapları arasında bazı farklılıklar olabildiğini göstermiştir. Örneğin, Evin ve Kafadar'ın (2004), ilköğretim sosyal bilgiler programı ve ders kitaplarında yaptıkları içerik analizlerinde, birinci kademe Sosyal Bilgiler ders kitaplarında ulusal değerlere ağrılık verildiği, ilköğretim Sosyal Bilgiler programında ise, ders kitaplarına oranla, ulusal ve evrensel değer kategorilerinin daha dengeli dağlım gösterdiği sonuçlarına varılmıştır.

Projenin devamında ders kitabı yazarları için bir kılavuz kitap (Bkz. Bağlı ve Esen, 2003) ve öğretmenlerin eğitim sürecine, öğrencilerine ve okul ortamına, insan hakları açısından daha duyarlı biçimde yaklaşabilmelerine yardımcı olmayı hedefleyen bir kitap (Gök ve Şahin, 2003) geliştirilmiştir. Bu yayınlar, Türkiye'de genel olarak insan hakları eğitimi alanında ve dolaylı ve uygulanabilecek önerileri açısından da çocuk hakları eğitimi alanında bilgi birikimine önemli katkılar sağlamakla beraber münferit ve sistemin dışında kalmaktadır. Bu yayınların öğretim programı geliştirme, ders kitabı yazma, öğretmen yetiştirme süreçlerinde yer alan kurum, kuruluş ve kişilerin parçası olduğu sistemlere dahil edilmemiş olması etkilerini azaltmaktadır.

4. Uluslararası Çocuk Merkezi Çocuk Hakları Konusunda Destek Oluşturma Pilot Projesi

Ankara'nın gecekondu bölgelerinden seçilen üç ilköğretim okulunun 5. ve 8. sınıf öğrencilerini, öğretmenlerini ve velileri hedefleyen projede ilk olarak hedef grubun çocuk hakları konusundaki bilgilerini ölçmeyi hedefleyen anketler uygulanmış, ardından her üç gruba yönelik müfredat dışı seminerlerden oluşan eğitimler verilmiştir. Anket bulgularına göre ailelerin, öğretmenlerin ve öğrencilerin

çoğunluğu çocukluk dönemini Sözleşme'ye uygun biçimde tanımlayamamıştır. Bununla birlikte şaşırtıcı olarak her üç grupta çocukların reddedilemez biçimde belirli haklara sahip olduğunu ifade etmiş ve bunlar arasında gelişim ve katılım hakları ile ayrımcılık yasağını en önemli haklar olarak belirtmişlerdir. Seminerler sırasında aileler, öğretmenler ve çocuklar tarafından çocuk hakları ile ilintili olarak okulda, evde ve çevrelerinde belirledikleri sorunlara bakıldığında şiddet, iletişim sorunları, çocukların çalışmaya ve dilenmeye zorlanması, kızların erken evliliğe zorlanması gibi sorunlar öne çıkmıştır (Bulletin of the ICC, 2003).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE YORUMLAR

I. YENİ İLKÖĞRETİM PROGRAMLARI VE GENEL FELSEFESİ

Yeni İlköğretim programları, mevcut programların temelini oluşturan davranışçı anlayıştan yapılandırmacı bir anlayışa geçişi temsil etmektedir. Milli Eğitim Bakanlığı bu değişimin gerekliliklerini şu şekilde ortaya koymuştur (Karip, 2005):

- *Değişik bilim alanlarındaki araştırma bulgularının ve eğitim bilimlerinde öğretme-öğrenme anlayışındaki gelişmelerin yöntem ve içerik olarak öğretim programlarına yansıtılması,*
- *Eğitimde kaliteyi arttırmak ve eşitliği sağlamak,*
- *Ekonomiye ve demokrasiye duyarlı bir eğitim ihtiyacı,*
- *Bireysel ve ulusal değerlerin küresel değerleri de dikkate alarak geliştirilmesi ihtiyacı,*
- *Mevcut öğretim programları uygulamaları kapsamında öğrencilerin çoğunda okula, öğrenmeye, okumaya tepki düzeyinde bir isteksizlik olması,*
- *Mevcut öğretim programlarında konuların çok kapsamlı ve ezbere dayalı bilgi yoğunluklu olması nedeniyle, konuların zamanında bitirilememesi ve çoğu zaman sıkıştırılıp öğrenilmeden bitirilmesinin tercih edilmesi,*
- *Programda yer alan konuların birçoğunun çocukların yaş ve gelişim düzeylerine uygun olmaktan, onların merak ve ilgilerini karşılamaktan uzak olması,*
- *Okulda kazandırılmaya çalışılan yaşantı biçimleri ile gerçek dünyanın çoğu kez uyum içinde olmaması,*

- *Sekiz yıllık kesintisiz ilköğretim uygulaması ile ilkokul ve ortaokul programları üst üste eklendiği için temel eğitimde program bütünlüğünün olmaması,*
- *Dikey eksende, temel eğitimde birinci sınıftan sekizinci sınıfa her bir dersin kendi içinde kavram bütünlüğünün olmaması,*
- *Yatay eksende, dersler arasında yeterli paralelliğin sağlanmamış olması,*
- *Ekonomik ve toplumsal gelişmelerin bir sonucu olarak, bireylerin yaratıcılık, eleştirel düşünme, problem çözme, karar verme, işbirliği yeterliklerini kazanmalarının daha bir önem kazanmış olması,*
- *Kendini ifade edebilen, iletişim kurabilen, girişimcilik ruhuna sahip vatandaşlar yetiştirme gerekliliğinin daha baskın konuma gelmesi,*
- *Çocuklarımızın ülke çapında ya da uluslararası değerlendirmelerde beklenen düzeyde başarı gösterememesi.*

Bu gerekçelerle yenilenen ilköğretim programlarının vizyonu ise; "Atatürk ilkelerini ve inkılaplarını benimsemiş, temel demokratik değerlerle donanmış, bireysel farklılıkları ne olursa olsun, araştırma-sorgulama, eleştirel düşünme, problem çözme ve karar verme becerileri gelişmiş; yaşam boyu öğrenen ve insan haklarına saygılı, mutlu Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları yetiştirmek" olarak belirtilmiştir.

Programın yenilenme gerekçelerine, genel felsefesi ve yaklaşımına, yeni programlarla kazandırılmak istenen becerilere bakıldığında, çalışma boyunca çocuk hakları eğitimini gerektiren tüm argümanlarla ve çocuk haklarının eğitiminin kazanımlarıyla örtüştüğü görülür. Şaşırtıcı olan, programın tanıtım kitabında bir kez dahi çocuk hakları ifadesinin geçmemesidir.

Yenilenen ilköğretim programlarının 2004-2005 öğretim yılında pilot uygulamalarıyla başlayan kademeli geçiş 2008-2009 öğretim yılında 8. sınıfa da yaygınlaştırılmasıyla tamamlanacaktır.

Yenilenen ilköğretim programlarının gerek pilot aşamasında, gerek uygulama sürecinde bireysel ve kurumsal değerlendirmeleri yapılmış ve yapılmaktadır. Bu değerlendirme çalışmaları programların genel yaklaşımı ile eski program yaklaşımlarını karşılaştıran, program uygulamalarının öğretmen, öğrenci, yönetici görüşleri ışığında etkililiğini, programların gerektirdiği yöntem ve tekniklerin kullanım düzeylerini, öğretmenlerin yeterliklerini değerlendiren çalışmalardır (Bkz. Yeni İlköğretim Programının Değerlendirme Sempozyumu, 2005; Birinci Öğretim Programlarını Değerlendirme Raporu, 2005; Yeni Öğretim Programlarını İnceleme ve Değerlendirme Raporu, 2005). Bu çalışmada programın değerlendirme sonuçlarına yer verilmemiştir. Bu değerlendirme çalışmalarında programların çocuk haklarını içerme biçim ve düzeyine ilişkin değerlendirmelere rastlanmamış olması da ilginçtir.

II. SOSYAL, TARİHSEL VE KÜLTÜREL İÇERİKLİ İLKÖĞRETİM ZORUNLU DERS PROGRAMLARINDA ÇOCUK HAKLARININ YER ALMA SIKLIĞINA İLİŞKİN BULGULAR VE YORUMLARI

Öğretim programlarının temelde öğrencileri hedef aldığı düşünülürse de aslında öğretmen için bir kılavuz niteliği taşımaktadır. Bununla birlikte bir programı yazanları, öğretmenleri, öğrencileri ve programın uygulandığı ortamı birbirinden ayrı düşünmek mümkün değildir. Programın öngördüğü süreç, öğrencilerin ve öğretmenlerin birlikte yaşadığı bir süreçtir. Bu durum tasarlanan programın, tasarlandığı gibi uygulanmamasının temel sebeplerinden biridir.

Elbette bu riski azaltmanın yollarından en önemlisi, programın tasarımında öğretmen ve öğrenci ögesini bir araya getirmektir. Ya da dezavantaj gibi görünen bu

durumun çok iyi yetiştirilmiş öğretmenlerin elinde bir avantaja dönüşmesi, programın çevreye ve ihtiyaçlara uyarlanabilmesine imkan vermesi söz konusu olabilir. Bu nedenle, ilköğretim programlarında çocuk haklarına nasıl yer verildiği konusunda fikir verecek olan bu çalışma, yalnızca var olan içeriğin çocuk hakları konusunda, çocuk hakları aracılığıyla ve çocuk hakları için verilecek eğitimle kazandırılmak istenen bilgi, tutum, değer ve becerileri kazandırmak konusunda sahip olduğu potansiyele ilişkin değerlendirmeler içermektedir. Bu potansiyele sahip içeriğin, uygun olmayan koşullarda verilmesi, çocuk hakları konusunda bilgi aktaran herhangi bir dersten öteye gitmeyecektir. Aynı biçimde, uygun koşullar birleştiğinde bu potansiyeli hiç taşımayan konular dahi, ilköğretim programlarının yeni felsefesi ile birlikte istendik değerlerin oluşmasında kullanılabilecektir. Uygun koşullar ile kastedilenlerin ne olduğu önceki bölümlerde anlatılmıştır. Şu an için uygun koşulların birleşmesinin münferit örnekler olduğu düşünülürse, koşullara güvenmek yerine programdan başlayarak gerekli tedbirleri almak ve beraberinde uygun koşulları yaratmaya çalışmak yerinde olacaktır.

Bu bölümde ilköğretimde yer alan zorunlu ve sosyal, tarihsel ve kültürel derslerin programlarında çocuk hakları kategorilerine nasıl yer verildiği, alt kategorilerin kategorilere göre dağılımı ve kategorilerin o dersin yer aldığı sınıflara dağılımına ilişkin bulgular analiz edilecektir. Programlara ve sınıflara ilişkin tüm kategorileri ve sıklıkları gösteren detaylı tablolar EK-3 ve EK-4'de verilmiş, metin içinde tablolar kısaltılarak yalnız kategori toplamlarını içerecek biçimde yer almıştır.

A. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi

İlköğretimde Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi, 4. sınıftan itibaren başlamakta ve 8. sınıfa kadar haftada 2 ders saati olarak verilmektedir. Program, 2007-2008 öğretim yılından itibaren uygulanmaya başlamış ve bu ders yılında ders kitabı yerine Din Öğretimi Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanacak öğretim materyallerinin kullanılması önerilmiştir. Program alan uzmanları ile birlikte Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi branş öğretmenleri, bir sınıf öğretmeni, bir program geliştirme uzmanı, bir ölçme ve değerlendirme uzmanı ile bir Türkçe öğretmeninden oluşan bir komisyon tarafından hazırlanmıştır. Diğer derslerde olduğu gibi Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi'nde de anlama, sınıflandırma, sorgulama, ilişki kurma, eleştirme, tahmin etme, analiz-sentez yapma, bilgiyi araştırma, yorumlama ve zihinde yapılandırma, kendini ifade etme, iletişim kurma ve arkadaşlarıyla işbirliği yapma gibi üst düzey zihinsel becerileri kazandırmak hedeflenmektedir. Program içeriğinin belirlenmesinde "dinin temel bilgi kaynakları dikkate alınarak İslam'ın kök değerleri çerçevesinde mezhepler üstü ve dinler açılımlı" bir yaklaşım benimsenmiştir. Din öğretiminde temelde dikkat edilmesi gereken unsurlar olarak insana saygı, düşünceye saygı, hürriyete saygı, ahlaki olana saygı ve kültürel mirasa saygı belirtilmiştir. Din öğretimi ile "öğrencinin bilincinin gelişmesini sağlayacak şartları oluşturmak ve öğrenciye, hayatın problemlerini çözebilmesinde yardımcı olacak yolları göstermek" hedeflenmektedir. Programın yasal temellerinden söz edilirken din öğretiminin bir zorunluluk olduğunu ifade eden uluslararası antlaşmalardan söz edilmiş, ancak bu antlaşmaların ismi verilmemiştir. Din ve vicdan özgürlüğü, çocuğun ve ailesinin bu konudaki karşılıklı pozisyonları gibi tartışmalı konulara hiç atıfta bulunulmamıştır. Programın vizyonunda, çocuk hakları

ile dolaylı ilgisi olabilecek insan haklarına saygılı, yaşadığı çevreye duyarlı, sosyal katılım becerileri gelişmiş, hakları ve sorumluluklarını bilen, başka dinlerden olanlara anlayışlı davranan ve diğer dinleri tanıyan Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları yetişmesine katkıda bulunmak hedeflerine yer verilmiştir (MEB, 2007a, 2-7).

Öğrenme alanları, o derste işlenecek ünite ve açılımların belirlenmesinde temel çerçeveyi oluşturmaktadır. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi'nde öğrenme alanları inanç, ibadet, Hz. Muhammed, Kur'an ve Yorumu, Ahlak ve Din ve Kültür olarak belirlenmiştir. Her sınıfta, bu altı öğrenme alanından her birisi için bir ünite bulunmaktadır. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi'nin tüm sınıflarında toplam 226 kazanıma yer verilmektedir. Ders boyunca öğrencilere verilecek kavramlar listesinde 4. sınıfta ahlak, aile, barış ve çevre, 5. sınıfta barış ve öksüz, 7. sınıfta bağnazlık, batıl inanç, vicdan, 8. sınıfta güzel ahlak, Budizm, Hıristiyanlık, Hinduizm, Yahudilik kavramları çocuk hakları içeriği açısından potansiyeli olan kavramlar olarak değerlendirilmiştir. Programda öğrenciler tarafından içselleştirilmesi öngörülen değerler arasında da aile kurumuna ve birliğine önem verme, demokrasi bilinci, barış, doğa sevgisi, doğal çevreye duyarlılık, millet sevgisi, paylaşımcı olmak, sağlıklı olmaya önem verme, saygı, sorumluluk, vatanseverlik gibi değerler çocuk hakları kategorileri ile ilintili değerlerdir (MEB, 2007a, 13-21).

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmeninin sınıf içi etkinlikleri uygularken dikkat etmesi gereken unsurlar arasında önerilen şu konular çocuk hakları eğitimi ile ilgisi bakımından önemlidir (MEB, 2007a, 25-26):

- Öğrencilerin öne sürdükleri fikirleri önemsemesi,
- Öğrencilerin bireysel farklılıklarını göz önünde bulundurması,

- Öğrencilerin ileri sürülen alternatif düşünceler üzerine düşünmelerini, bu düşünceleri tartışmalarını ve değerlendirmelerini teşvik etmesi,
- Öğrenmeyi toplumsal deneyimler sağlayacak biçimde organize etmesi,
- Öğrenme görevi oluştururken gerçek yaşamda karşılaşılan düzeyde karmaşık olmasına özen göstermesi,
- Öğrencilerin ilgilerini çekecek sorunlar ortaya atması,
- Öğrencilerin hem kendisiyle hem de diğer öğrencilerle etkileşimini desteklemesi,
- Öğretmen-öğrenci ilişkilerinin demokratik olmasına özen göstermesi.

Görüldüğü gibi Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi, çocuk haklarına yer verme açısından büyük bir potansiyele sahiptir. Alanyazında da genel olarak insan hakları, çocuk hakları gibi konuların en fazla yer aldığı, ilişkilendirildiği dersler din ve ahlak dersleridir.

Bu program kapsamında yer verilen insan hakları ara disiplin kazanımları ise şunlardır (MEB, 2007a, 69):

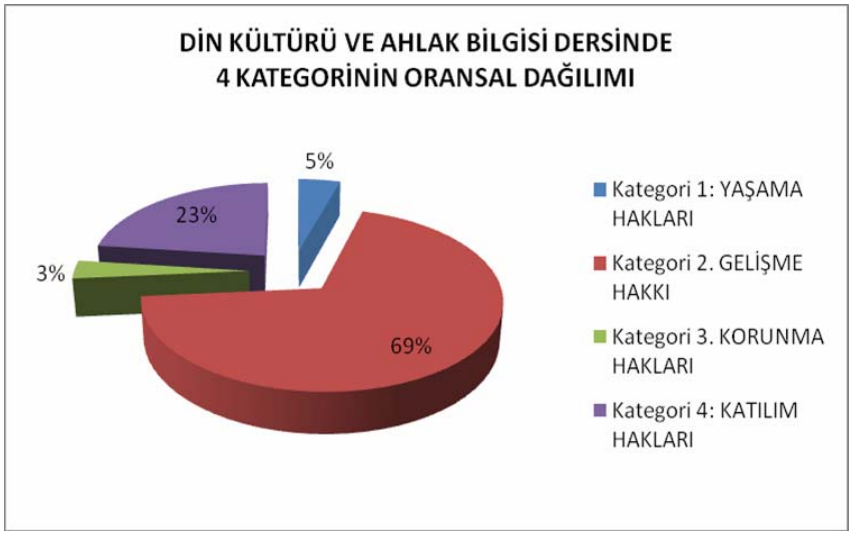
- Sorumluluklarını evde ve okulda yerine getirir.
- Aile kavramının önemini fark eder.
- Arkadaşlarının fiziksel ve kişisel özelliklerine saygı duyar.
- Hakları ihlal edilenlere karşı yardımcı olmanın insani bir davranış olduğunu belirtir.
- Yakın çevresindeki ortak miras ürünlerinin korunması gerektiğini ifade eder.
- Düşünce ve ifade özgürlüğünün önemini fark eder.

Programın genel tanıtımından da tahmin edilebileceği gibi, programın içerik analizinde çocuk haklarına yer veriliş sıklığı toplamda 269 olarak belirlenmiştir. Bunun 186'sı (% 69) gelişim hakları, 62'si (% 23) katılım, 12'si (% 4) yaşama ve yalnızca 9'u (% 3) korunma hakları kategorisinde yer almaktadır (Tablo 24 ve Grafik 1). Toplam sıklık, Görsel Sanatlar (243), Müzik (210) gibi toplam ders saati anlamında benzerlik gösteren derslerle karşılaştırıldığında çok büyük bir fark görülmemektedir. Bu, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi'nin çocuk haklarını içerme açısından mevcut potansiyelinin çok iyi değerlendirilemediğini göstermektedir.

Tablo 24: *Çocuk Hakları Kategorilerinin Okutulduğu Her Bir Sınıfta ve Toplamda Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi'nde Yer Alış Sıklığı/Oranı*

Kategoriler:	**Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi**								**Toplam**	
									f	**%**
Sınıflar	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**	**8**		
Kategori 1: YAŞAMA HAKLARI				7	2	1	1	1	12	4%
Kategori 2: GELİŞME HAKKI				43	37	37	28	41	186	69%
Kategori 3: KORUNMA HAKLARI				1	0	4	4	0	9	3%
Kategori 4: KATILIM HAKLARI				10	9	9	16	18	62	23%
TOPLAM				61	48	51	49	60	269	100%

Grafik 1: *Çocuk Hakları Ana Kategorilerinin Toplamda Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi'nde Yer Alış Oranı*

Grafik 2'de görüldüğü gibi, program genelinde gelişim haklarının (186) ve gelişim hakları içerisinde "nitelikli eğitim hakkı"nın (179) öne çıkması kazanımlarda eğitimin amaçlarına ve özellikle çevre, kültürel değerler, saygı, hoşgörü, barış, kardeşlik, dostluk konularına çok yer verilmiş olması ile ilgilidir. Bu kategori altında "ailenin/çocuğa bakmakla yükümlü kişilerin sorumluluklarına hak ve ödevlerine saygı gösterilmesi" konusuna yalnızca 6 kez, "engelliler için özel bakım hakkı"na ise yalnızca 1 kez değinilmiştir.

Korunma hakkı program genelinde çok az yer almakta (9), bunun 5'i "her tür şiddete karşı korunma hakkı" ve 4'ü "diğer tüm sömürü biçimlerinden korunma" hakkına değinmektedir. *"Kötü davranışlardan sakınmaya istekli olur", "Kur'an'ın iyiye ve güzele yönlendirip, kötülüklerden sakındırdığını örneklerle açıklar"*, "*İslamiyet'in sakınmamızı istediği bazı kötü davranışların bireysel ve toplumsal zararlarını irdeler"* gibi kazanımlar, çocuğun "tüm sömürü biçimlerinden korunma hakkı"na devletin yükümlülükleri açısından yaklaşmamasına karşın, çocuğun kendini koruma davranışı geliştirebilmesine işaret etme potansiyeli açısından bu kategori altında değerlendirilmiştir. Programların genelinde çocuk hakları kategorilerine yer verildiği düşünülen durumlarda dahi, bu örnekte olduğu gibi çoğunlukla yalnızca bir potansiyelden söz etmek mümkündür. Çocuğu odağa koyan, sorumlulukları ve sorumluları ayırarak pratik öneriler getiren bir yaklaşım gözlemlenmemiştir. Aynı biçimde *"Kumar, alkollü içki ve uyuşturucunun bireysel ve toplumsal zararlarını örneklerle açıklar"* kazanımı, çocuğun bu maddelere ve kötü alışkanlıklara karşı korunması için yalnızca bir potansiyele işaret etmekte, izleyen kazanımlardan *"Kötü alışkanlık ve kazanımlardan kaçınmaya yönelik çözüm önerilerinde bulunur"*

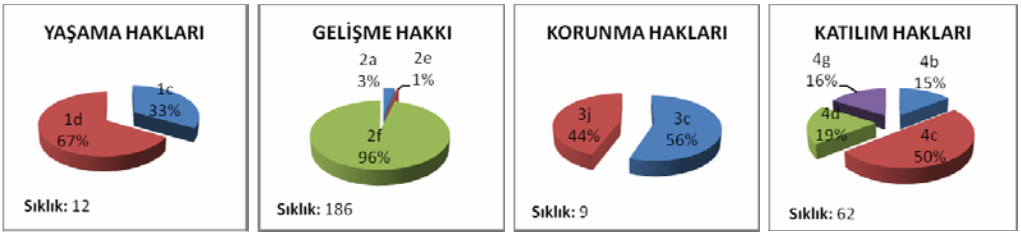
kazanımında ise daha çok çocuğun alabileceği tedbirlere odaklanıldığı hissi uyanmaktadır.

Yaşama haklarında (12) ise "aile ve çocuğa bakmakla yükümlü kişilerin sorumlulukları ve uygun yaşam standartlarına sahip olma hakkı" 4 kez, "sağlık hizmetlerine erişim ve sağlığın korunması hakkı" 8 kez yer almıştır. Bu kategoride, "sosyal güvenlikten yararlanma hakkı"na işaret etmesi açısından sosyal dayanışma ve zekat konuları önemli bir potansiyel oluşturmasına karşın, bu haktan söz edilmemiş yalnızca *"Ülkemizde sosyal yardımlaşma kurumları ve işlevleri hakkında bilgi sahibi olur"* kazanımına yer verilerek *"Başkalarına yardım ettiğinde yaşadığı duyguları arkadaşları ile paylaşır"* kazanımında olduğu gibi, sosyal güvenlik hakkından çok, sosyal yardım ve güvenceyi bir tür ihsan edilen bir kavram olarak sunmak tercih edilmiştir.

Katılım haklarına (62) gelince, programda "kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme ve dinlenilme hakkı" 9 kez, "düşüncesini özgürce açıklama hakkı" 31 kez, "düşünce, din ve vicdan özgürlüğü" 12 kez ve "kitle iletişim araçlarına ve diğer bilgi kaynaklarına erişim" 10 kez yer almıştır. "Özel yaşama saygı hakkı"nın hiç yer almaması oldukça ilginçtir ve kaçırılmış bir fırsattır. *"Laikliğin ne anlama geldiğini söyleyerek bireyin özgür biçimde herhangi bir dini, inancı seçmede ve o inançla ilgili düşüncelerini ifade etmede laikliğin güvence olduğunu kavrar"* kazanımı "düşünce, din ve vicdan özgürlüğü" kapsamında değerlendirilmiş olmakla birlikte, din ve vicdan özgürlüğünü temel bir insan hakkı olarak gören anlayış yerine, onu güvence altına alan mekanizmanın öne çıkarılmış olması açısından ilginçtir. Çocuk hakları eğitiminin çocuğu bugünün bir yurttaşı olarak gören anlayışı açısından bakıldığında zorunlu bir Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi

Dersi kapsamında din ve vicdan özgürlüğünün bir değer olarak geliştirilmesi çok zor görünmektedir.

Grafik 2: *Çocuk Hakları Alt Kategorilerinin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi'nde Ana Kategoriler İçinde Yer Alış Oranı*

1c. Madde 18/27: Aile ve çocuğa bakmakla yükümlü kişilerin sorumlulukları ve uygun yaşam standartlarına sahip olma hakkı
1d. Madde 24: Sağlık hizmetlerine erişim ve sağlığın korunması hakkı

2a. Madde 5: Ailenin/Çocuğa bakmakla yükümlü kişilerin sorumluluklarına hak ve ödevlerine saygı gösterilmesi (Ana babanın yönlendiriciliği ve çocuğun yeteneklerinin gelişimi)
2e. Madde 23: Engelliler için özel bakım hakkı
2f. Madde 28-29: Nitelikli eğitim hakkı

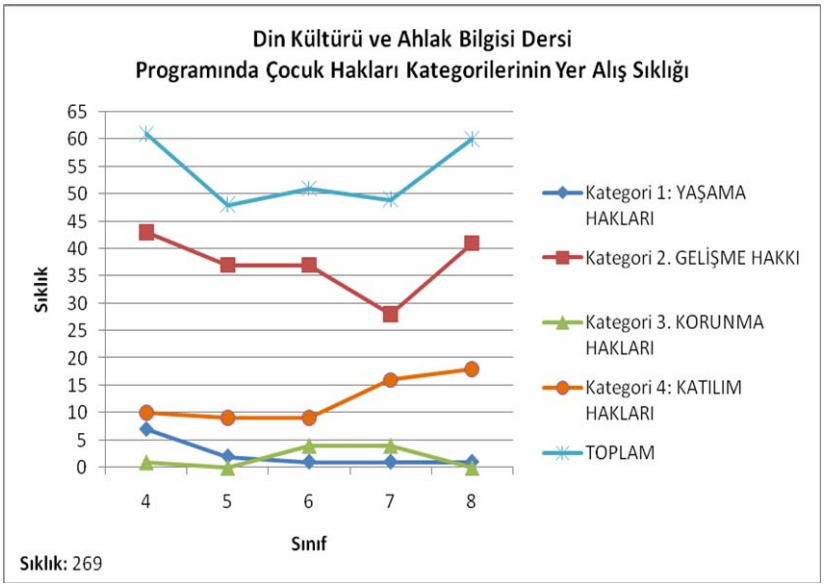
3c. Madde 19: Her tür şiddete karşı korunma hakkı
3j. Madde 36: Diğer tüm sömürü biçimlerinden korunma

4b. Madde 12: Kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme ve dinlenilme hakkı
4c. Madde 13: Düşüncesini özgürce açıklama hakkı
4d. Madde 14: Düşünce, din ve vicdan özgürlüğü
4g. Madde 17: Kitle iletişim araçlarına ve diğer bilgi kaynaklarına erişim

Toplamda bakıldığında (Grafik 3) Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi'nde çocuk haklarının en çok yer aldığı sınıflar 4. ve 8. sınıflardır, en az yer aldığı sınıf ise 5. sınıftır. Bu açıdan bakıldığında çocuk haklarının veriliş sıklığının gelişim düzeylerini dikkate almadığı söylenebilir. Bununla birlikte katılım haklarına ilk üç sınıfta aynı düzeyde ve 6. sınıftan sonra artarak yer verildiği görülmektedir. Bu kategoride gelişim düzeyinin dikkate alındığını söylemek mümkündür. Gelişme hakları ise 4. sınıfta en üst düzeyde, azalarak 5. ve 6 sınıflarda aynı düzeyde, 7. sınıfta tekrar azalarak verilmekte ve 8. sınıfta yeniden artışa geçmekte fakat yine de 4. sınıfın altında kalmaktadır. Bu durum gelişme hakları içerisinde büyük bir çoğunluğu alan nitelikli eğitim hakkı konularının program genelinde sınıflara

rastgele dağılımı ile açıklanabilir. Yaşama hakları ise düşük bir sıklıkla en çok 4. sınıfta yer almakta ve diğer sınıflarda daha az sıklıkla yer almaktadır. Korunma hakları ise 6 ve 7. sınıflarda görece olarak diğer sınıflara kıyasla daha fazla yer almaktadır.

Grafik 3: *Çocuk Hakları Ana Kategorilerinin Okutulduğu Her Bir Sınıfta ve Toplamda Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi'nde Yer Alış Sıklığı*

Programda önerilen 3 etkinlik örneği, çocuk hakları eğitimi açısından yarattığı potansiyel ve yaklaşımı açısından ilginçtir:

Bu etkinliklerden ilki "Hz. Muhammed'in Hayatı/Kimlik Belgesi" başlığını taşımaktadır (MEB, 2007a, 88-89). İlköğretim 4. sınıftaki *"Hz. Muhammed'in aile büyüklerini tanır"* kazanımı için önerilen bu etkinlikte öğrencilerin Hz. Muhammed için bir kimlik belgesi hazırlamaları istenmektedir. Bu kimlik belgesinden yola çıkarak, "nüfusa kayıt, isim ve vatandaşlık, anababasını bilme ve onlar tarafından bakılma hakkının korunması" ve "kimliğinin korunması" haklarına ilişkin vurgular ve ek etkinliklerle öğrenme zenginleştirilebilir.

Yedinci sınıflar için önerilen bir başka etkinlikte ise (MEB, 2007a, 139) *"Sahur, imsak, iftar, mukabele, teravih namazı ve fitrenin anlamlarını tanır"* kazanımına yönelik olarak çalışma kağıdında Ramazan ayı ve oruçla ilgili kavramların yazılmasının istendiği bir şema verilmiştir. Bu etkinlik, din ve vicdan özgürlüğünün, dinler arası saygı ve hoşgörünün geliştirilmesi için eşsiz fırsatlar sunabilir. Yedinci sınıf öğrencilerinin Ramazan ayında oruç tutanlara ve oruç tutmayanlara hoşgörü geliştirmesi ve bunun din ve vicdan özgürlüğünün bir parçası olduğunu kavraması mümkündür. Ancak ne bu etkinlikte ne de diğer etkinliklerde bu tür yönlendirmeler ve önerilerde bulunulmamıştır. Bu anlamda 8. sınıflarda *"Din anlayışındaki farklılıkların niçin birer zenginlik olduğunu açıklar"* kazanımına ilişkin olarak önerilen "Farklılık Zenginliktir" etkinliğinde (MEB, 2007a, 169) yalnızca İslam dinindeki farklı anlayışlara atıfta bulunulmuş ve öğrencilere bu durumun yaşamımıza bir zenginlik katıp katmadığı ve dinde tek bir anlayış olması durumunun ne gibi sonuçlar doğuracağı sorulmuştur. Yine etkinlik boyunca vurgu farklı inançlardan çok, farklı düşüncelere sahip olmak üzerine yapılmıştır.

B. Hayat Bilgisi

İlköğretim Hayat Bilgisi Dersi öğretim programı, ilköğretimin ilk 3 sınıfında haftada 5'er saat olmak üzere okutulmaktadır. Program, 2005-2006 öğretim yılından itibaren uygulanmaya başlamıştır. Program alan uzmanları ile birlikte bir program geliştirme uzmanı, bir ölçme ve değerlendirme uzmanı ile yedi öğretmenden oluşan bir komisyon tarafından hazırlanmıştır. Program hazırlanırken, çocuk hakları eğitimi anlayışı ile de uyumlu olmak üzere şu ilkeler esas alınmıştır (MEB, 2005a, 7):

- Program öğretmen ya da konu merkezli değil, çocuk merkezli olmalıdır.

- Öğrenci, öğrenme-öğretme sürecine aktif olarak katılmalıdır.
- Program ile kazandırılmak istenen temel bilgi ve beceriler gerçek yaşamda çocuğun gereksinimleriyle örtüşmelidir.
- Program, bireyin yaşam kalitesini artıracak temel becerileri kazanmasına yardımcı olmalıdır.
- Okul ve ders programları çocuğun eğlenme gereksinimini de karşılamalıdır.
- Olgular, çocuğun gelişimsel özelliklerine uygun bir biçimde bütüncül ve tematik olarak ele alınmalıdır.

Taslak program üzerinde farklı illerden gelen öğretmen, müfettiş ve akademisyenlerin görüşleri alınmış, pilot uygulama sonuçları da dikkate alınarak programa son hali verilmiştir. Program girişinde Komisyon tarafından anne-babalara yapılan öğretmenle işbirliği çağrısı, programın genel yaklaşımı ile uyumlu bulunmuştur.

Programın vizyonu, Sözleşme'nin 29. maddesi ile uyumlu olarak kendisiyle, toplumsal çevresiyle ve doğayla barışık, öğrenmekten keyif alan, kendini, milletini, vatanını ve doğayı tanıyan ve koruyan, temel yaşam becerilerine ve çağın gerektirdiği donanıma sahip, değişikliklere uyum sağlayabilecek kadar esnek, mutlu bireyler yetiştirmek olarak belirtilmiştir. Hayat Bilgisi programı öğrenme alanlarını birey, toplum ve doğa olarak belirlemiş, bu öğrenme alanlarını aynı anda kuşatan temalar ise "Okul Heyecanım", "Benim Eşsiz Yuvam" ve "Dün, Bugün, Yarın" olarak ifade edilmiştir. Bu alanlar altında beceriler, ara disiplinler ve kişisel nitelikler vurgulanmıştır (MEB, 2005a, 12).

Hayat Bilgisi dersi ile öğrencilere kazandırılmak istenen ve çocuk hakları eğitiminin de amaçladığı temel beceriler ise eleştirel düşünme, yaratıcı düşünme,

iletişim, problem çözme, karar verme, güvenlik ve korunmayı sağlama ve sorumluluk, katılım, farklılıklara saygıyı da içeren biçimde öz yönetim becerileridir. Öğrencilerin Hayat Bilgisi Dersi ile geliştirmesi hedeflenen değerler de yine Sözleşme'nin 29. maddesi ile uyumlu olarak hoşgörü, saygı, barış, yardımseverlik, adalet, kültürel değerleri koruma ve geliştirme gibi değerlerdir (MEB, 2005a, 18-27). Programda yer alan çocuk hakları ile ilintili bulunan kavramlar ise oyun, beslenme, temizlik, aşı, iş birliği, çevre, sorumluluk, sağlık, iletişim, paylaşım, barış, ihtiyaç, istek, eşsizlik, büyüme, barınma, önyargı, adalet, ve hak kavramlarıdır. "Hak" kavramına 2. sınıfta yer verilmesi çalışma konusu açısından önemlidir (MEB, 2005a, 101-103). Programın uygulanmasında güvene ve desteğe dayalı sınıf atmosferinin öneminin vurgulanmış olması ve programın ruhuna uygun olarak hayata geçirilmesinde öğretmenlere düşen rolün açıklanması çocuk haklarına saygılı ortamlar yaratılması ile ilintili olması bakımından önemli bulunmuştur (MEB, 2005a, 104-105).

Bu program kapsamında yer verilen insan hakları ara disiplin kazanımlarından çocuk hakları ile de ilişkili olanlar ise şunlardır (MEB, 2005a, 63):

- Aile kavramının önemini fark eder.
- Çatışmaları şiddete başvurmadan çözebilme becerisi gösterir.
- Okulda karşılaştığı sorunlara yönelik demokratik çözüm yolları üretir.
- Çevrenin korunması ve gelecek kuşaklara aktarılmasının bir vatandaşlık görevi olduğu bilincine uygun davranışlar gösterir.
- Aile kavramının önemini fark eder.
- Aile içinde demokratik bir ortamın oluşmasının önemli olduğunu bilir.
- Hakları ihlal edilenlere karşı yardımcı olmanın insani bir davranış olduğunu belirtir.

- Yakın çevresindeki ortak miras ürünlerinin korunması gerektiğini ifade eder.
- Düşünce ve ifade özgürlüğünün önemini fark eder.

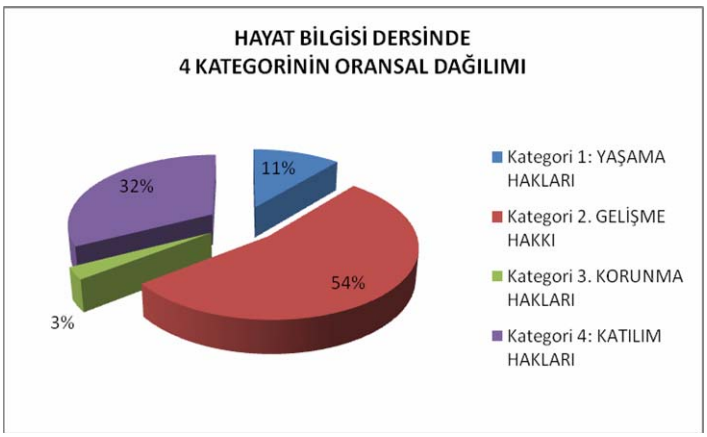
Programda toplam 292 kazanım yer almıştır. Belirli gün ve haftalar kapsamında 1. ve 2. sınıflarda Dünya Çocuk Günü'ne (Ekim ayının ilk Pazartesi günü), 3. sınıfta ise İnsan Hakları Haftasına (10 Aralık'tan itibaren 1 hafta) yer verilmiştir.

Programın genel tasarımına bakıldığında tüm çocuk hakları ve özellikle gelişim, katılım ve korunma hakları için çok önemli bir potansiyel görülmektedir. Bununla birlikte bu ders kapsamında tüm çocuk hakları kategorilerinin toplam sıklığı 428'dir. Derslerin yer aldığı sınıf sayısı ve toplam ders saatleri farklı olmakla birlikte toplamda çocuk haklarının en çok yer aldığı Türkçe (862) ve Sosyal Bilgiler (522) Dersleri'nden sonra Hayat Bilgisi Dersi gelmektedir. Ana kategorilerden gelişim hakları 229 sıklıkla toplam sıklığın % 54'ünü, katılım hakları 139 sıklıkla % 32'sini, yaşama hakları 48 sıklıkla % 11'ini ve korunma hakları 12 sıklıkla % 3'ünü oluşturmaktadır (Tablo 25 ve Grafik 4).

Tablo 25: *Çocuk Hakları Kategorilerinin Okutulduğu Her Bir Sınıfta ve Toplamda Hayat Bilgisi Dersi'nde Yer Alış Sıklığı/Oranı*

Kategoriler:	**Hayat Bilgisi**								**Toplam**	
									f	**%**
Sınıflar	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**	**8**		
Kategori 1: YAŞAMA HAKLARI	**21**	**14**	**13**						**48**	**11%**
Kategori 2: GELİŞME HAKKI	**68**	**75**	**86**						**229**	**54%**
Kategori 3: KORUNMA HAKLARI	**4**	**3**	**5**						**12**	**3%**
Kategori 4: KATILIM HAKLARI	**35**	**33**	**71**						**139**	**32%**
TOPLAM	**128**	**125**	**175**						**428**	**100%**

Grafik 4: *Çocuk Hakları Ana Kategorilerinin Toplamda Hayat Bilgisi Dersi'nde Yer Alış Oranı*

Alt kategorilerin ana kategoriler içindeki oransal dağılımına baktığımızda (Grafik 5) yaşama hakları içerisinde "kendi yararı açısından gerekli görüldüğü durumlar dışında anababasından ayrılmama" ve " sosyal güvenlikten yararlanma" haklarına hiç yer verilmediğini görmekteyiz. Bu kategorideki toplam sıklığın % 58'ini oluşturan "sağlığın korunması hakkı" ise programın genel yaklaşımında "güvenlik ve korunmayı sağlama" başlığı altında yer almıştır.

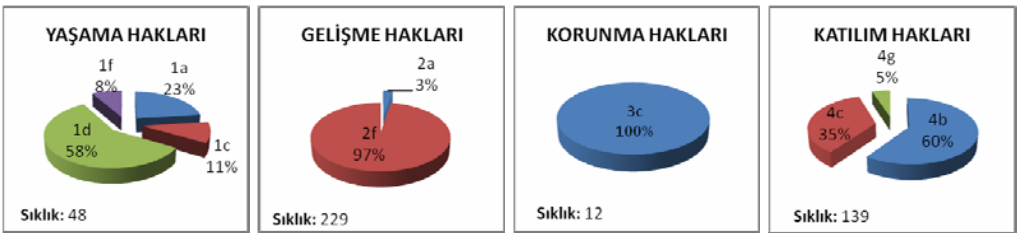
Gelişim haklarının % 97'sini ise "nitelikli eğitim hakkı" oluşturmaktadır. Bu hak dışında alt kategorilerden toplam 6 sıklıkla yalnızca "ailenin/çocuğa bakmakla yükümlü kişilerin sorumluluklarına hak ve ödevlerine saygı gösterilmesi"ne değinilmiştir. Bu durum programın genel yaklaşımına uygun görülmekle beraber çocuğun kimliğini korunması, nüfusa kayıt, isim ve vatandaşlık hakkının korunması, engelliler için özel bakım hakkı gibi çok önemli konular için mevcut potansiyelin yeterince değerlendirilemediği anlamına gelmektedir.

Korunma hakları toplam 12 sıklıkla en az yer verilen kategoridir ve tümünü "her tür şiddete karşı korunma hakkı" oluşturmaktadır. Programda adı geçen "Güvenlik ve korunmayı sağlama" başlığı sağlık güvenlik kurallarına/prosedürlerine uyma, doğal afetlerden korunma, trafikte güvenliği sağlama, hayır diyebilme ve sağlığını koruma alt başlıklarını kapsamaktadır. Görüldüğü gibi bu başlıkların pek

çoğu yaşama haklarının altında yer alan kategoriler ile ilişkilidir. Bu anlamda Hayat Bilgisi Dersi'nin gerçek anlamıyla korunma haklarını çok az içerdiği görülmektedir.

Katılım hakları sıklık bakımından en çok yer verilen ikinci kategoridir. Bu kategori altında en çok yer verilen kategori ise % 60 ile "kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme ve dinlenilme hakkı"dır. Bu durum öğrencilerin aktif katılımını teşvik eden programın ruhuyla tutarlıdır. Bu alt kategoriyi % 35 oranla "düşüncesini özgürce açıklama" ve % 5 ile "kitle iletişim araçlarına ve diğer bilgi kaynaklarına erişim" hakları izlemektedir. Programın ruhunu açıklayan giriş bölümlerinde öğrencilerin bilgiye erişimine çok vurgu yapılmakla bereber, kazanımlarda bunun yansıması aynı oranda görülmemiştir.

Grafik 5: *Çocuk Hakları Alt Kategorilerinin Hayat Bilgisi Dersi'nde Ana Kategoriler İçinde Yer Alış Oranı*

1a. Madde 4/6: Taraf devletlerin hakların uygulanması için tedbir alma yükümlülüğü ve yaşama, hayatta kalma ve gelişme hakkının korunması
1c. Madde 18/27: Aile ve çocuğa bakmakla yükümlü kişilerin sorumlulukları ve uygun yaşam standartlarına sahip olma hakkı
1d. Madde 24: Sağlık hizmetlerine erişim ve sağlığın korunması hakkı
1f. Madde 31: Dinlenme, eğlence ve kültürel etkinliklere katılma ve boş zamanlarını değerlendirme hakkı

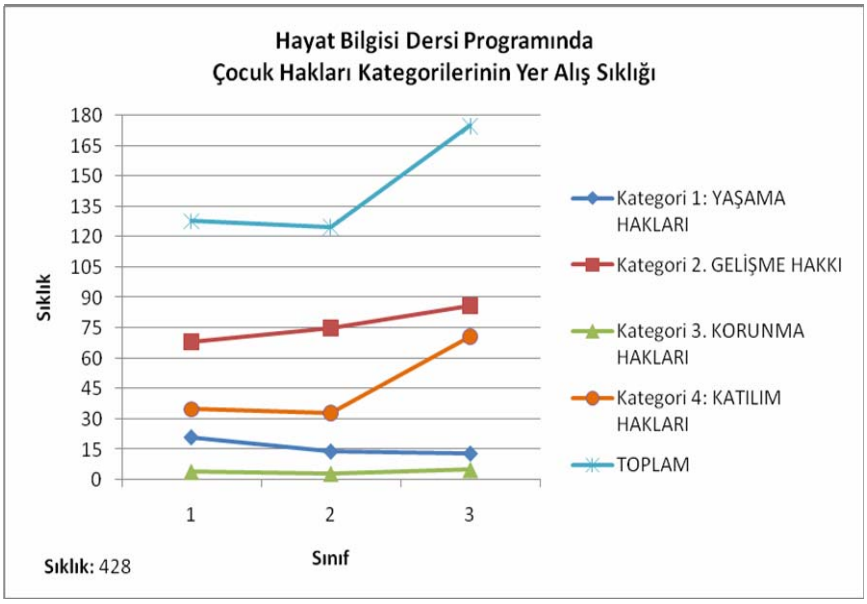
2a. Madde 5: Ailenin/Çocuğa bakmakla yükümlü kişilerin sorumluluklarına hak ve ödevlerine saygı gösterilmesi (Ana babanın yönlendiriciliği ve çocuğun yeteneklerinin gelişimi)
2f. Madde 28-29: Nitelikli eğitim hakkı

3c. Madde 19: Her tür şiddete karşı korunma hakkı

4b. Madde 12: Kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme ve dinlenilme hakkı
4c. Madde 13: Düşüncesini özgürce açıklama hakkı
4g. Madde 17: Kitle iletişim araçlarına ve diğer bilgi kaynaklarına erişim

Grafik 6'da görüldüğü gibi çocuk hakları kategorilerine toplamda ilk üç sınıfta görece aynı düzeyde yer verilmekte, sıklık 3. sınıfta artmaktadır. Katılım hakları da toplamla aynı eğilimi izlemekte, gelişim hakları ise sınıflara göre görece artarak yer almaktadır. Yaşama hakları düşük bir sıklıkla yer alırken birinci sınıftan sonra diğer sınıflarda giderek daha da azalmaktadır. İlgili alanyazın doğrultusunda bütün hak kategorilerinin çocuğun gelişimine paralel olarak giderek artan bir eğilim izlemesi beklenmektedir. Bu durumun yokluğu program genelinde bu tür bir kaygının gözetilmemesi ile açıklanabilir.

Grafik 6: *Çocuk Hakları Ana Kategorilerinin Okutulduğu Her Bir Sınıfta ve Toplamda Hayat Bilgisi Dersi'nde Yer Alış Sıklığı*

Hayat Bilgisi Dersi'nde önerilen öğretim etkinliklerinden bazılarına kategorilerin ön deneme aşaması açıklanırken yer verilmiştir. Önerilen etkinliklerin genelinde programın vizyonu ile tutarlı olmayacak biçimde tek tip aile modeli genel olarak kabul edilmiş ve ailesi olmayan ya da farklı aile modellerinden gelen çocuklar göz ardı edilmiştir. Bazı örneklerde çocuk hakları ile ilintili bir kavram verilirken bir başka çocuk hakkı ile çelişen durumlar yaratılabilmiştir (bkz. MEB, 2005a, 112). Bu

örnekler ve programın çocuk haklarını içerme biçimi, genel olarak çocuk hakları konusunda bir hassasiyet gözetilmekle beraber çocuk haklarının programda kapsamlı ve bütüncül bir strateji ile ele alınmadığı biçiminde yorumlanabilir.

C. İlköğretim ve Ortaöğretim Kurumları Sınıf Rehberlik Dersi

İlköğretim Sınıf Rehberlik Dersi, ilköğretim 1. sınıftan itibaren 8. sınıfa kadar haftada 1 ders saati okutulmaktadır. 2006-2007 öğretim yılından itibaren uygulanmaya başlayan Rehberlik Dersi Programı, iki alan uzmanı, iki psikolog, dört psikolojik danışman, iki sınıf öğretmeni, bir program geliştirme uzmanı ve bir ölçme ve değerlendirme uzmanından oluşan bir komisyon tarafından hazırlanmıştır.

Psikolojik danışmanlık ve rehberlik hizmetlerini yalnızca kriz durumları ile sınırlı görmeyen gelişimsel rehberlik yaklaşımı, her şeyden önce tüm öğrencilere yönelik planlı bir programı gerektirmektedir. Bu programın aynı zamanda akademik programlarla da bağlantısı kurulmalıdır. Bu tür bir yaklaşımla hazırlanan programın amacı tüm öğrencilere normal büyüme ve gelişim bilgisini sağlamak ve temel yaşam becerilerini kazanarak kullanmalarına yardımcı olmaktır. Programın başarısı tüm okul personelinin katılımı ve işbirliğine bağlıdır (MEB, 2006a, 4-7).

Bu anlayışla geliştirilen İlköğretim Sınıf Rehberlik Programı'nın vizyonu "*gelişen ve değişen dünyada kendini ve içinde bulunduğu durumu doğru algılayan, kendisi ve çevresiyle barışık, kişisel değerleri ile toplumsal beklentiler arasında bir denge kurabilen, yaşadığı bir toplumun sorumlu bir üyesi olan, karar verme, sorun çözme, kişilerarası ilişki ve iletişim becerilerine sahip, kapasite ve yeteneklerini en uygun biçimde geliştiren, potansiyelini tam olarak kullanan, başarıyı ve hayat boyu*

öğrenmeyi amaç edinmiş, araştıran, sorgulayan, üretken ve mutlu, kendini gerçekleştiren bireyler yetiştirilmesine katkı sağlamaktır" (MEB, 2006a, 9). Görüldüğü gibi bu vizyon, Sözleşme'de düzenlenen eğitimin amaçları ile örtüşmektedir.

Program, kişisel-sosyal, eğitsel ve mesleki rehberlik alanlarını temel almıştır. Bu alanlarla ilgili 7 yeterlik alanı ise şu şekilde belirlenmiştir (MEB, 2006a, 10):

- Okula ve çevreye uyum
- Eğitsel başarı
- Kendini kabul
- Kişilerarası ilişkiler
- Aile ve toplum
- Güvenli ve sağlıklı hayat
- Eğitsel ve mesleki gelişim

Program, öğrencilerin, içinde yaşanılan çevrenin ve okulun ihtiyaçlarına göre uyarlanabilecek biçimde esnektir. Bu esneklik, programın ana çatısını bozacak biçimde kullanılmamalıdır. Program sınıf rehber öğretmenlerinin rehberlik saatinde uygulaması için hazırlanmış olup, "okul rehberlik ve psikolojik danışma programı" nın tümü değil, yalnızca bir parçasıdır (MEB, 2006a, 12).

Programda, programın etkili uygulanabilmesi için sınıf rehber öğretmenine, okul rehber öğretmenine, okul müdürüne ve veliye düşen görevler açıklanmıştır. Bu boyutu ile tüm taraflara çocuk haklarının hayata geçirildiği bir ortamı sağlamaya katkıda bulunacak görevler yüklendiği görülmektedir (MEB, 2006a, 14-16).

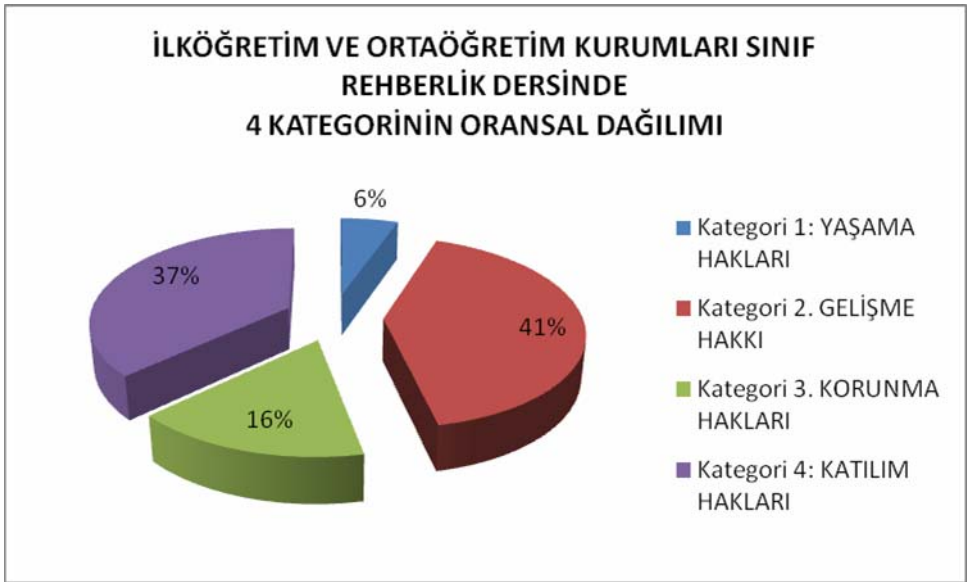
İlköğretim Sınıf Rehberlik Programı'nda toplam 120 kazanıma yer verilmiştir. Ancak Hayat Bilgisi, Sosyal Bilgiler, Türkçe ve Fen ve Teknoloji Dersleri'nin rehberlik ve psikolojik danışma ile ilgili kazanımları da programda ayrıca yinelenmiştir. Çalışmada izlenen yöntem açısından bu kazanımların çocuk haklarını içerip içermediği adı geçen dersler içerisinde değerlendirilmiştir.

Tablo 26 ve Grafik 7'de görüldüğü gibi Rehberlik Programı'nın çocuk hakları kategorilerine toplam 92 kez değindiği belirlenmiştir. Toplam sıklık içerisinde en çok yer verilen ana hak kategorisi 38 sıklık ve % 41 oranla gelişme haklarıdır. Toplam 34 sıklık ve % 37 oranla katılım hakları ve 15 sıklık ve % 16 oranla korunma hakları bunu izlemiştir. En az yer verilen kategori ise toplam 5 sıklık ve % 5 oranla yaşama haklarıdır. Bu durum, gelişim ve katılım hakları açısından programın genel vizyonu ve amaçları ile uyumludur. Ancak korunma hakları için aynı yorumu yapmak mümkün değildir. Bununla birlikte programları birbiriyle karşılaştırmak konusundaki kısıtlar saklı kalmak koşulu ile Sınıf Rehberlik Programı, tüm derslere bakıldığında korunma haklarına en çok yer verme açısından Trafik ve İlk Yardım Dersi'nden (28) sonra ikinci sıradadır.

Tablo 26: *Çocuk Hakları Kategorilerinin Okutulduğu Her Bir Sınıfta ve Toplamda Rehberlik Dersi'nde Yer Alış Sıklığı/Oranı*

Kategoriler:	**Sınıf Rehberlik Dersi**								**Toplam**	
									f	**%**
Sınıflar	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**	**8**		
Kategori 1: YAŞAMA HAKLARI	1	2	1	0	1	0	0	0	5	6%
Kategori 2: GELİŞME HAKKI	4	7	5	4	5	5	5	3	38	41%
Kategori 3: KORUNMA HAKLARI	3	2	3	2	2	1	1	1	15	16%
Kategori 4: KATILIM HAKLARI	2	4	4	4	4	5	6	5	34	37%
TOPLAM	10	15	13	10	12	11	12	9	92	100%

Grafik 7: *Çocuk Hakları Ana Kategorilerinin Toplamda Rehberlik Dersi'nde Yer Alış Oranı*

Grafik 8'de görüldüğü gibi yaşama hakları içinde % 40'ar oranla "aile ve çocuğa bakmakla yükümlü kişilerin sorumlulukları ve uygun yaşam standartlarına sahip olma hakkı" ve "dinlenme, eğlence ve kültürel etkinliklere katılma ve boş zamanlarını değerlendirme hakkı" eşit olarak yer almıştır. "Sağlık hizmetlerine erişim ve sağlığın korunması hakkı" ise % 20 oranda yer almaktadır. Korunma haklarının tamamı ise "her tür şiddete karşı korunma hakkı"ndan oluşmaktadır. Programda güvenli ve sağlıklı hayat yeterlik alanının altında şu kazanımlar yer almaktadır (MEB, 2006a, 34):

- Kendini tehlike oluşturacak durumlardan korur.
- Sağlıklı büyümesi için gerekli olan besinleri tüketir.
- Zararlı alışkanlıkların duygusal ve bedensel yönden insan hayatına etkilerini fark eder.
- Sağlıklı hayat için gerekli alışkanlıkları edinir.
- Kendini zararlı alışkanlıklardan korur.
- Acil durumlarda nasıl davranacağını açıklar.

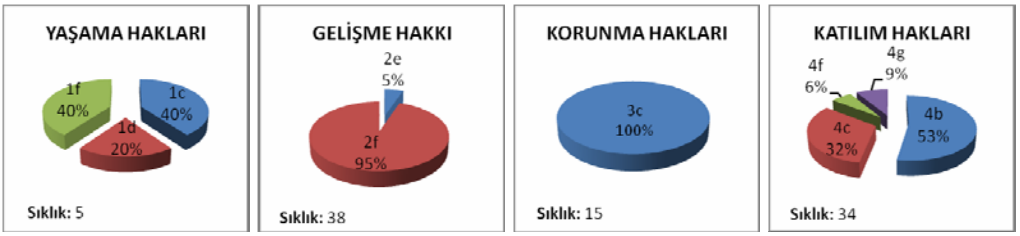
- Akran desteği ile yetişkin yardımı gerektiren durumları ayırt eder.
- Toplumu ve dünyayı ilgilendiren ortak sağlık sorunlarını belirtir.
- Toplumu ve dünyayı ilgilendiren ortak sağlık sorunlarından korunma yollarını ifade eder.
- Stresin nedenlerini ve belirtilerini açıklar.
- Stres durumlarında kullandığı tepkileri etkililiği açısından değerlendirir.
- Stresle başa çıkmada uygun yöntemler kullanır.

Bu kazanımlardan yalnızca ilk üçü ilköğretim programında, diğerleri ortaöğretim programında yer almaktadır. Bu açıdan İlköğretim Sınıf Rehberlik Programı'nın da özellikle korunma hakları açısından yeterli düzeyde çocuk haklarına yer vermediği görülmektedir.

Diğer derslerde de ortak olarak gözlemlendiği üzere gelişme haklarının % 95'i "nitelikli eğitim hakkı"ndan % 5'i ise "engelliler için özel bakım hakkı"ndan oluşmaktadır.

Katılım haklarına gelince, toplam sıklığın % 53'ünü "kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme ve dinlenilme hakkı", % 32'sini "düşüncesini özgürce açıklama hakkı" , % 9'unu "kitle iletişim araçlarına ve diğer bilgi kaynaklarına erişim" ve kalan % 6'sını ise "özel yaşamına saygı hakkı" oluşturmaktadır. Bu kategoride "dernek kurma ve barış içinde toplanma hakkı"na hiç yer verilmemiş olması, programın genel vizyonu ile uyumlu değildir.

Grafik 8: *Çocuk Hakları Alt Kategorilerinin Rehberlik Dersi'nde Ana Kategoriler İçinde Yer Alış Oranı*

1c. Madde 18/27: Aile ve çocuğa bakmakla yükümlü kişilerin sorumlulukları ve uygun yaşam standartlarına sahip olma hakkı
1d. Madde 24: Sağlık hizmetlerine erişim ve sağlığın korunması hakkı
1f. Madde 31: Dinlenme, eğlence ve kültürel etkinliklere katılma ve boş zamanlarını değerlendirme hakkı

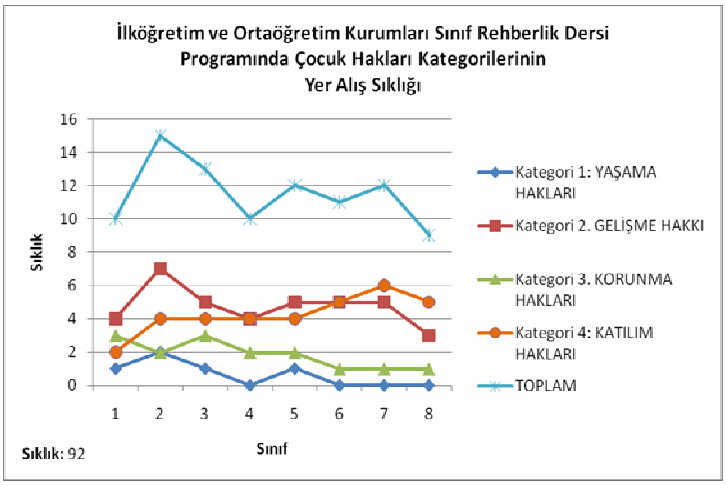
2e. Madde 23: Engelliler için özel bakım hakkı
2f. Madde 28-29: Nitelikli eğitim hakkı

3c. Madde 19: Her tür şiddete karşı korunma hakkı

4b. Madde 12: Kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme ve dinlenilme hakkı
4c. Madde 13: Düşüncesini özgürce açıklama hakkı
4f. Madde 16: Özel yaşamına saygı hakkı
4g. Madde 17: Kitle iletişim araçlarına ve diğer bilgi kaynaklarına erişim

Grafik 9'da İlköğretim Sınıf Rehberlik Programı'nda çocuk hakları kategorilerinin derslerin yer aldığı sınıflara göre sıklık dağılımı görülmektedir. Çocuk hakları kategorilerinin toplamı açısından bakıldığında en çok ikinci sınıfta yoğunlaştığı, onu 3, 5 ve 7. sınıfların izlediği görülmektedir. En az yer aldığı sınıf ise 8. sınıftır, bunu 4. sınıf ve 1. sınıf izlemektedir. Bu programda, ilköğretimin ilk ve son sınıfında çocuk haklarına az yer veriliyor olması çocuğun gelişen ve değişen ihtiyaçları dikkate alındığında çok beklendik bir durum değildir. Gelişme hakları da toplam ile benzer bir eğilim izlemektedir. Bununla birlikte katılım hakları 1. sınıftan sonra küçük bir artış göstermekte, 5. sınıfa kadar aynı düzeyde kalmakta, 7. sınıfa kadar düşük de olsa artan bir seyir izlemekte ve 8. sınıfta azalmaktadır. Katılma ve korunma hakları açısından tüm programlar için son sınıflardaki azalma istenmedik bir durumdur.

Grafik 9: *Çocuk Hakları Ana Kategorilerinin Okutulduğu Her Bir Sınıfta ve Toplamda Rehberlik Dersi'nde Yer Alış Sıklığı*

Programda ilköğretim için önerilen etkinliklerden ilki "Sorumluluklarım" başlığını taşımaktadır (MEB, 2006a, 80). Etkinlik 4. sınıf için *"Sorumluluklarını yerine getirir"* kazanımına ilişkin olarak önerilmiştir. Öğrencilerden, çocuk, öğrenci, arkadaş, kardeş ve vatandaş olarak sorumluluklarını bir çalışma kağıdına yazmaları istenmekte ve ardından büyük grup tartışması ile bu sorumluluklarını yerine getirip getirmedikleri ve bunun sonuçları üzerine bir tartışma yürütülmektedir. Bu etkinlik bir yandan çocuğu bugünün yurttaşı olarak görmesi açısından olumlu bulunmuş iken, bu yaklaşımın geçerliliği çocukların bu bölüme neler yazdığı ile de çok ilintilidir. Yetişkin yurttaşlar için söz konusu olan çok bilindik ve sınırlı bazı sorumluluklara (askere gitmek, oy kullanmak, vb.) yer veren öğrencilerin bu yanıtları, öğretmenlerin doğru müdahaleleri ile bugünün yurttaşları olarak kendi sorumluluklarını da düşünmelerini sağlayabilir. Aksi takdirde, öğrenciler ancak gelecekte yurttaş olacaklarına ilişkin güçlü bir mesaj almış olurlar ve yurttaşlık sorumluluklarını oy verme, vergi verme, askere gitme ile sınırlı gören alışıldık yanlışa düşerler. Her ne kadar programın açıklamalarında etkinlikler arasında bir sıra gözetilmediği belirtilmiş ve etkinlikler yalnızca öneriler olarak tasarlanmışsa da, haklara ilişkin

doğrudan hiç bir vurgu olmaksızın böyle bir etkinliğin yer alması programın hedeflerine uygun uygulanması konusunda kaygı uyandırmaktadır.

D. Sosyal Bilgiler Dersi

Sosyal Bilgiler Dersi programı ilköğretim 4, 5 , 6 ve 7. sınıflarda haftada 3'er ders saati olarak okutulmaktadır. 4. ve 5. sınıflar öğretim programı beş alan uzmanı, on üç öğretmen, bir program geliştirme uzmanı ve bir ölçme ve değerlendirme uzmanından oluşan bir komisyon tarafından, 7. ve 8. sınıflar öğretim programı ise aynı komisyon içinden alan uzmanı ve öğretmen sayısı azaltılarak oluşturulan bir ekip tarafından hazırlanmıştır.

Sosyal Bilgiler 4. ve 5. sınıf programlarında 9, 6 ve 7. sınıf programlarında 8 öğrenme alanı belirlenmiştir. Bu alanlar "birey ve toplum", "kültür ve miras", "insanlar, yerler ve çevreler", "üretim, dağıtım ve tüketim", "bilim, teknoloji ve toplum", "gruplar, kurumlar ve sosyal örgütler", " güç, yönetim ve toplum", "küresel bağlantılar" dır. "Zaman, süreklilik ve değişim" öğrenme alanı diğer öğrenme alanlarıyla birlikte değerlendirilmiştir. 6. ve 7. sınıf programlarında bu alanlardan "gruplar, kurumlar ve sosyal örgütler" alanına yer verilmemiştir (MEB, 2005b, 6; MEB, 2006b, 7). "Birey ve Toplum" öğrenme alanında çocukların rol-hak ve sorumluluk ilişkisini kurmaları ve çocuk olarak hakları olduğunun bilincine varmalarının hedeflendiği belirtilmiştir (MEB, 2005b, 95). Programlarda yapılandırmacı (oluşturmacı olarak kullanılmıştır) program anlayışının gerçek anlamda demokrasinin yaşandığı sınıflarda etkili olacağı vurgulanmış, ancak bu şekilde öğrencilerin demokratik beceri ve değerleri geliştirebileceği, insan

haklarına saygılı, haklarını bilen ve sorumluluk sahibi Türk vatandaşlarının bu ortamlarda yetişebileceği işaret edilmiştir (MEB, 2005b, 7).

Programın genel amaçlarına bakıldığında sosyal bilgiler programını tamamlayan öğrencinin çocuk hakları eğitiminin de amaçları ile uyumlu olarak şu kazanımlara ulaşması hedeflenir (MEB, 2005b, 9; MEB, 2006b; 6):

- Vatanını ve milletini seven, haklarını bilen ve kullanan, sorumluluklarını yerine getiren bir vatandaş olarak yetişir.
- Demokratik değerleri yaşatmaya istekli olur.
- Hukuk kurallarının herkes için bağlayıcı olduğunu, herkesin yasalar önünde eşit olduğunu gerekçeleriyle birlikte bilir.
- İnsanlar ile doğal çevre arasındaki etkileşimi açıklar.
- Bilgiyi uygun ve çeşitli biçimlerde kullanır, düzenler, geliştirir.
- Meslekleri tanır.
- Katılımın önemine inanır, kişisel ve toplumsal sorunların çözümü için görüşler ileri sürer.
- İnsan hakları, ulusal egemenlik, demokrasi, laiklik kavramlarının tarihsel süreçleri ile birlikte Türkiye üzerindeki etkilerini kavrayarak yaşamını demokratik kurallara göre düzenler.

Program ile geliştirilmek istenen becerilerden doğrudan çocuk hakları ile ilintili beceriler ise eleştirel düşünme, yaratıcı düşünme, iletişim, karar verme, bilgi teknolojilerini kullanma, sosyal katılım, kalıp yargıları fark etme (7. sınıfta) ve empati becerileridir. Program genelinde geliştirilmesi hedeflenen kanıt kullanma

becerisi kapsamında kullanılan şu örnek ilginçtir: Belgesel kanıt incelemesini uygulamaları amacıyla öğrencilerin kayıt defterleri ve okul kayıtlarını inceleyerek çıkarabilecekleri olgu örnekleri olarak "Okula giden erkek sayısı kızlardan fazladır", "Tüm çocuklar 12 yaşında okuldan ayrılır" gibi örnekler verilmiştir. Öğrencilerin okul kayıtlarından yola çıkarak bu olguların doğruluğu/yanlışlığı konusunda sonuca varmaları beklenmektedir. Olguların çıkarılmasının ardından, bilginin bir formattan diğer bir formata dönüştürülmesi, çıkarım yapma, kaynağı yazan kişilerin bakış açısı ve duygularının değerlendirilmesi, iki veya daha fazla yazılı kaynağın karşılaştırılması, bu kaynaklardan alınan bilgileri sentezlemek gibi diğer adım ve beceriler açıklanmaktadır. Ancak olguların saptanmasında ele alınan örnek diğer adımlarda kullanılmamıştır. Bu örneğin diğer adımlarda da kullanılması öğretmenin ilk adımda istenmeyen bir sonuca yönlenmesini önleyebilir. Çocukların eğitim hakkı ile ilgili olarak ortaya çıkan bu olguları değerlendirmesi ve eyleme dönük çalışmaları planlayabilmesi, çocuk hakları için eğitimin önemli bir parçasıdır ve önerilen etkinlik bu anlamda iyi bir fırsat sunmaktadır (MEB, 2005b, 58). Program genelinde geliştirilmesi hedeflenen becerilerin birçoğu, çocuk hakları eğitiminde alan yazında önerilen uygulamaların geliştireceği becerilerle örtüşmektedir. Örneğin, basit istatistik verileri yorumlama becerisi, okulun bulunduğu çevreden başlayarak küresel düzeye kadar çocukların durumunu gösteren temel bazı istatistiklerin kullanılması yoluyla çok daha etkin olabilir. Çocuklar bu becerilerini geliştirirken çocuk hakları konusunda bilgi ve duyarlılıklarını da geliştirebilirler. Sosyal katılım becerisi de programda önemle üzerinde durulan bir konudur. Sosyal katılım becerileri ile insan haklarına ve demokrasi ilkelerine saygı duyma, bireysel farklılıklara saygılı olabilme, farklı görüş, düşünce, inanç, anlayış ve kültürel değerleri hoşgörü ile karşılayabilme,

sorumluluk alabilme, birey olarak ve başkalarıyla işbirliği içinde toplumsal sorunların çözümüne yönelik projeler geliştirme ve uygulayabilme gibi beceri ve tutumlar kastedilmektedir. Sosyal katılım becerilerini geliştirebilmek için toplum hizmeti çalışmaları da programda teşvik edilmiştir. Bu bağlamda grup çalışmalarına katılım, gönüllü çalışmalara katılım ve vatandaşlık katılımı öne çıkarılmıştır. Vatandaşlık katılımında çocuğu bugünün yurttaşı olarak gören bir anlayışın emareleri olmakla birlikte tam olarak içselleştirildiğini söylemek mümkün değildir. Demokrasi eğitimi ve okul meclisleri projesi katılım becerilerinin geliştirilmesi için temel araç olarak görülmektedir.

Program ile geliştirilmek istenen ve çocuk hakları eğitimi ile de hedeflenen değerler 4. sınıfta duygu ve düşüncelere saygı, hoşgörü, temizlik ve sağlıklı olmaya önem verme, 5. sınıfta sorumluluk, doğal çevreye saygı, 6. sınıfta hak ve özgürlüklere saygı ve 7. sınıfta barıştır.

Programda çocuk hakları eğitiminin etkin uygulanabilmesi için önerilen öğretim yöntem ve tekniklerinin hemen hepsine yer verilmiş, bu yöntemler öğretmenler için detaylı olarak açıklanmıştır (MEB, 2006b, 68-69).

Bu genel amaçlar doğrultusunda programda toplam 175 kazanıma yer verilmiştir. Program genelinde yer verilen insan hakları ve vatandaşlık ara disiplini kazanımlarından çalışma konusu ile doğrudan ilintili olanlar ise şöyledir (MEB, 2005b, 25-26, 48-49; MEB, 2006b, 23):

- Sivil toplum kavramının önemini kavrar.
- Sivil toplum örgütlerinin çalışmalarının yasal olduğunu bilir.
- Yakın çevresindeki sivil toplum örgütlerinin faaliyetlerinin farkında olur.

- Seçilme hakkının önemini kavrar.
- Seçme hakkının önemini bilir ve bu hakkını gerektiği yerde kullanır.
- Haklarını korumanın önemini açıklar.
- Sorumluluklarını evde ve okulda yerine getirir.
- Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin önemini kavrar.
- Demokrasi ve ilkelerinin öneminin kavrar.
- Demokrasinin insan hakları için vazgeçilmez bir değer taşıdığını takdir eder.
- Demokrasinin temelinin özgürlük ve eşitliğe dayandığını bilir.
- Bütün insanların haklar yönünden eşit ve özgür doğduklarını belirtir.

Bu kazanımlar arasında *"Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin önemini kavrar"* kazanımı özellikle önemlidir. Sözleşme'nin öneminin kavranması ancak ilke ve hükümlerinin tam olarak kavranması ile mümkün olabilir. Program genelinde çocuk hakları kategorileri diğer programlara kıyasla daha yoğun yer almakla birlikte programın tüm hak kategorilerini içererek, sözedilen kazanıma ulaştırdığını söylemek pek mümkün görülmemektedir.

Programda sosyal katılım becerisi altında sivil toplum kuruluşlarına çok vurgu yapılmıştır. Ancak bunca vurguya karşın, çocuğun dernek kurma ve barış içinde toplanma hakkına Sözleşme'de yer aldığı biçimi ile hiç değinilmemiştir. Daha çok sivil toplum kuruluşlarını tanıtmayı, "yasal" olduklarını kabul ettirmeyi hedefleyen kazanım ve etkinlik önerilerine yer verilmiştir (Bkz. MEB, 2005b, 375-377).

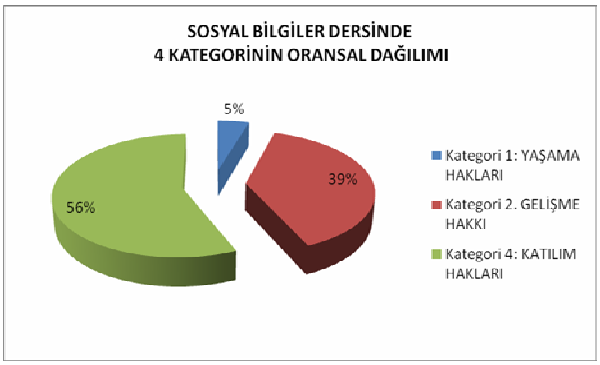
Beşinci sınıf kazanımlarında yer verilen *"Çocuk olarak haklarını fark eder"* kazanımı için önerilen öğretim etkinliklerinin pek çoğunda da sorumluluklara haklardan daha fazla vurgu yapılmıştır.

İçerik analizi bulgularına bakıldığında (Tablo 27 ve Grafik 10) programın genel hedefleri ile uyumlu olarak en çok 295 sıklık ve % 57 oranla katılım haklarına ve 203 sıklık ve % 39 oranla gelişim haklarına yer verildiği görülmüştür. Katılım haklarının gelişim haklarında daha fazla yer verildiği tek zorunlu program Sosyal Bilgiler Programı'dır. Yaşama haklarına ise 24 sıklıkla % 5 oranında yer verilmiştir. Sosyal Bilgiler Programı açısından en çarpıcı olan hiçbir korunma hakkına yer verilmemiş olmasıdır.

Tablo 27: *Çocuk Hakları Kategorilerinin Okutulduğu Her Bir Sınıfta ve Toplamda Sosyal Bilgiler Dersi'nde Yer Alış Sıklığı/Oranı*

Kategoriler:	**Sosyal Bilgiler Dersi**								**Toplam**	
									f	**%**
Sınıflar	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**	**8**		
Kategori 1: YAŞAMA HAKLARI				**9**	**5**	**5**	**5**		**24**	**5%**
Kategori 2: GELİŞME HAKKI				**50**	**51**	**47**	**55**		**203**	**39%**
Kategori 3: KORUNMA HAKLARI				**0**	**0**	**0**	**0**		**0**	**0%**
Kategori 4: KATILIM HAKLARI				**70**	**68**	**77**	**80**		**295**	**57%**
TOPLAM				**129**	**124**	**129**	**140**		**522**	**100%**

Grafik 10: *Çocuk Hakları Ana Kategorilerinin Toplamda Sosyal Bilgiler Dersi'nde Yer Alış Oranı*

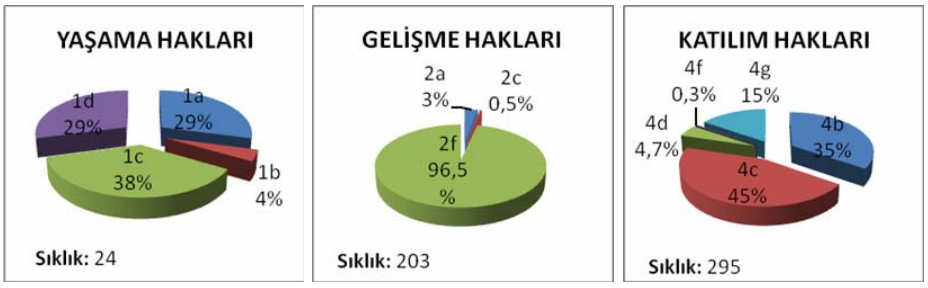

Grafik 11'de görüldüğü gibi alt kategorilerin kategoriler içindeki oransal dağılımına bakıldığında yaşama hakkı ve katılım hakkı kategorilerinde bir çeşitlilik görülmektedir. Yaşama hakları içinde "aile ve çocuğa bakmakla yükümlü kişilerin

sorumlulukları ve uygun yaşam standartlarına sahip olma hakkı" % 38 oranla en çok yer verilen haktır. Katılım hakları içerisinde ise "çocuğun yüksek yararı" ve "dernek kurma ve barış içinde toplanma hakkı"na hiç yer verilmemiş, diğer haklara ise çoğunluğu, "kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme ve dinlenilme hakkı" ve "düşüncesini özgürce açıklama hakkı" olmak üzere az da olsa yer verilmiştir.

Gelişme hakları diğer programlarda da gözlemlendiği gibi yine % 96,5 oranla "nitelikli eğitim hakkı"ndan oluşmaktadır. Bunun dışında % 3 ve % 0.5 oranları ile "ailenin/çocuğa bakmakla yükümlü kişilerin sorumluluklarına, hak ve ödevlerine saygı gösterilmesi" ile "kimliğin korunması hakkı"na değinilmiştir.

Grafik 11: *Çocuk Hakları Alt Kategorilerinin Sosyal Bilgiler Dersi'nde Ana Kategoriler İçinde Yer Alış Oranı*

1a. Madde 4/6: Taraf devletlerin hakların uygulanması için tedbir alma yükümlülüğü ve yaşama, hayatta kalma ve gelişme hakkının korunması

1b. Madde 9: Kendi yararı açısından gerekli görüldüğü durumlar dışında ana babasından ayrılmama hakkı

1c. Madde 18/27: Aile ve çocuğa bakmakla yükümlü kişilerin sorumlulukları ve uygun yaşam standartlarına sahip olma hakkı

1d. Madde 24: Sağlık hizmetlerine erişim ve sağlığın korunması hakkı

2a. Madde 5: Ailenin/ Çocuğa bakmakla yükümlü kişilerin sorumluluklarına hak ve ödevlerine saygı gösterilmesi (Ana babanın yönlendiriciliği ve çocuğun yeteneklerinin gelişimi)

2c. Madde 8: Kimliğinin korunması

2f. Madde 28-29: Nitelikli eğitim hakkı

4b. Madde 12: Kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme ve dinlenilme hakkı

4c. Madde 13: Düşüncesini özgürce açıklama hakkı

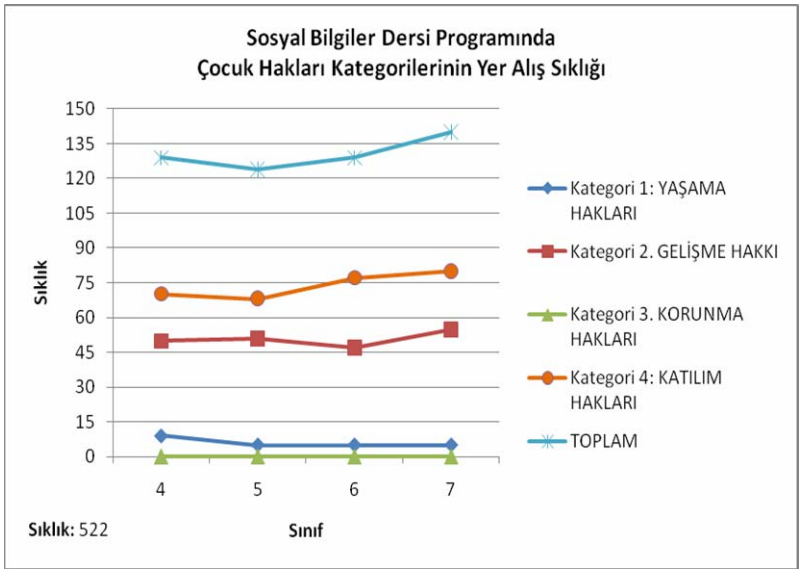
4d. Madde 14: Düşünce, din ve vicdan özgürlüğü

4f. Madde 16: Özel yaşamına saygı hakkı

4g. Madde 17: Kitle iletişim araçlarına ve diğer bilgi kaynaklarına erişim

Grafik 12'de çocuk hakları kategorilerinin Sosyal Bilgiler Dersi'nin okutulduğu sınıflara göre dağılımına bakıldığında toplamda çocuk haklarının bu derste en çok 7. sınıfta ve en az da 5. sınıfta verildiğini görüyoruz. Programda en çok yer alan katılım ve gelişme haklarında ise sınıflara dağılım açısından çok büyük farklılıklar olmadığı, katılım haklarının az da olsa giderek arttığı (5. sınıf hariç) gözlemlenmiştir.

Grafik 12: *Çocuk Hakları Ana Kategorilerinin Okutulduğu Her Bir Sınıfta ve Toplamda Sosyal Bilgiler Dersi'nde Yer Alış Sıklığı*

Sosyal Bilgiler Dersi Programı'nda çok sayıda etkinlik örneğine yer verilmiştir. Hemen her kazanım için bir ya da birden fazla etkinlik örneği vardır. Öğretmenlere bu etkinlikler arasından seçim yapabilecekleri gibi, kendilerinin de etkinlik hazırlamaları önerilmiştir. Bu etkinliklerin bazılarında önerilen etkinliğin, öğrenciyi hedeflenen kazanıma ulaştırmakta çok yeterli olmadığı gözlemlenmiştir (bkz. MEB, 2005b, 133-135). *"Bireysel farklılıkları tanır ve kabul eder"* kazanımı, hiç bir ayrım gözetmeksizin herkesin haklara sahip olmada eşit olduğu değerini geliştirmek için en temel kazanımlardan biridir. Ancak bu kazanım için öngörülen etkinliklerde öğrencilerin çevrelerindek arkadaşlarını farklı ve özel kılan özelliklerini

bulmaları istenmiş, bu özellikleri yanlarında oturan arkadaşları ile paylaşmaları istenmiş ve etkinlik öğretmenin "insanlar arasındaki farklılıkları kabul etmenin değerini ve temelde hepimizin insan olduğunu" vurgulaması ile sona erdirilmiştir. Dördüncü sınıf için önerilen bu etkinlik, muhtemelen farklılıklar konusunda bazı ön yargılar ya da kalıp yargılar geliştirmiş ya da geliştirmek üzere olan bir çocuğun "farkılıkları kabul" etmesini sağlamak için elverişli olamayacağı gibi, öğretmenleri yönetmekte çok güçlük çekebileceği durumlarla da karşı karşıya bırakma riski taşımakta ve bu konuda öğretmene yönelik hiç bir ipucu içermemektedir.

"Duygu ve düşünceleri arasındaki ilişkiyi fark eder" kazanımı ile ilgili yine 4. sınıflar için önerilen bir başka etkinlikte ise çocuklara ellerinde tabaklarla bir sırada bekleyen zenci çocukların fotoğrafı gösterilerek çocukların hangi ülkede yaşadıkları, ne için sıra bekledikleri, ellerinde neden tabak tuttukları, neden evlerinde yemek yiyemedikleri gibi soruları yanıtlamaları istenmektedir. Daha sonra öğretmen çocuklara bu fotoğrafın Afrika'da açlık çeken çocuklara yemek dağıtımı sırasında çekildiğini söyleyerek öğrencilerin, fotoğraftaki çocukların hislerini düşünmelerini, kendi duygularını listelemelerini ve dünyanın çeşitli yerlerinde açlık çeken çocukların durumu ile ilgili ne düşündüklerini listelemelerini istemesiyle etkinlik sona erer. Bu etkinlikte de çocukların Afrika'daki çocuklarla empati kurmalarını beklemek pek mümkün görünmemektedir. Ayrıca, etkinlik bu çocukların en temel beslenme hakkından yaralanabilmeleri için yapılabileceklere ilişkin bir bölüm de içermemektedir. En iyi olasılıkla bu çocuklar için empati geliştirebilecek öğrencilerde çaresizlik duygusu yaratması mümkündür.

Dördüncü sınıflar için önerilen bir başka etkinlik ise "*Sahip olduğu resmi kimlik belgelerindeki bilgileri analiz ederek kişisel kimliğine ilişkin çıkarımlarda*

bulunur" kazanımı ile ilgilidir (MEB, 2005b, 146). Bu etkinlikte öğrencilerden kişisel özelliklerini ve zevklerini tanıtacak bir kimlik belgesi tasarlamaları ve bu belgeyi nüfus cüzdanı, okul kimliği gibi diğer resmi kimlik belegeleri ile karşılaştırmaları istenir. Etkinlik, öğrencilerin hazırladıkları kimlik belgelerini, arkadaşlarının hazırladıkları ile karşılaştırmaları ile sona erer. Etkinlikte örnek olarak verilen kimlik formatı, çocuğa ve ailesine ilişkin ana bilgileri ve çocuğun boy, kilo, ayakkabı numarası, en sevdiği renk, ders, meyve gibi bilgileri dolduracağı bir bölüm içermektedir. Etkinlik resmi kimlik belgesinin analizini; nüfus cüzdanında yer alan vatandaşlığın ne gibi korumalar getirdiğini, vatandaşlığın olmama durumunu, din ile ilgili bölümü ve buna ilişkin tartışmalı konuları, bir nüfuz cüzdanının olmaması durumunu vs. içermemektedir. Dördüncü sınıf bu analiz için erken olarak düşünülebilirse de ilerleyen sınıflarda da bu tür bir yaklaşım izlenmediği görülmüştür.

Programda sözlü tarihden yararlanılmasının teşvik edilmesi çok olumlu bulunmuştur. Ancak bu yöntemin önerildiği etkinliklerden biri de aile tarihinin bu yöntemle araştırılmasıdır ve etkinliğin hiçbir bölümünde aile bakımından yoksun olan çocuklarla bu etkinliğin nasıl yürütüleceğine ilişkin bir ipucu öğretmene verilmemiştir (MEB, 2005b, 154-155).

Dördüncü sınıfa yönelik *"Yaşadığı yerin yerel yönetim birimlerini tanır"* kazanımı için öngörülen etkinlikte ise öğrencilerden yaşadıkları yerin yerel yönetim birimlerinden yetkili biriyle röportaj yapmaları istenmektedir. Röportajda kullanılması önerilen sorulardan biri de, yetkililerin çocuklara yönelik özel faaliyetler yapıp yapmadıklarıdır. Devam eden etkinlikte ise çocukların mahallelerinde bir oyun parkı yapılması için kime, nasıl başvuracaklarını

araştırmaları istenmekte ve bu yolu kullanmalarına rehberlik edilmektedir (MEB, 2005b, 266-267). Bu örnek yetkililerin çocuk haklarını hayata geçirmek yükümlülüklerine işaret etmesi ve hak sahiplerinin de haklarını talep etme yolları konusunda becerilerini geliştirmeyi hedeflemesi açısından olumlu bulunmuştur.

Programda önerilen bazı etkinlikler diğer kaynaklardan uyarlanarak ya da doğrudan alınmıştır. Bu kaynaklara atıfta bulunulması, daha önce işaret edilen ders kitapları yazımında "anonimleşme" riskini yok etmek için önerilen yollardan biridir. Ancak bazı uyarlamaların, etkinliklerin özüne zarar verdiği de gözlemlenmiştir. Örneğin, "Ben İnsanım: Özgürüm, haklarım var" referansı ile alınan etkinlik gerçekte aynı serinin " Ben İnsanım: Özgünüm" (Gürkaynak ve arkadaşları, 2002) modülünden alınmıştır. Ayrıca etkinliğin öğretmeni yönlendirici ve uyarıcı açıklamaları tam olarak alınmadığı için uygulanmasında daha önce de ifade edilen risklerle karşılaşılması mümkündür.

Beşinci sınıfa yönelik olarak "Haklarımı Öğreniyorum" ünitesinde *"Katıldığı gruplarda aldığı roller ve rollerin gerektirdiği hak ve sorumlulukları ilişkilendirir"* kazanımı ile ilgili önerilen ve "Kampa Gidelim", "Sorumluluklarım", "Sorumluluk" adlarını taşıyan 3 etkinlikde de yalnızca sorumluluklara değinilmiş, haklardan sözedilmemiştir (MEB, 2005b, 292-295). *"Çocuk olarak haklarını fark eder"* kazanımında önerilen etkinlik için "Yurttaş Olmak için..." (Gürkaynak ve arkadaşları, 1998) materyaline atıfta bulunulmuştur. Etkinlikte adı geçen materyalde önerilen öğretim yöntemlerinden biri olan " görüş geliştirme" tekniği kullanılarak öğrencilerin şu önermeler üzerinden savundukları görüşleri açıklamaları ve gerekçelendirmeleri istenmiştir (MEB, 2005b, 296-297):

- Eğitim erkek çocuklar için kız çocuklardan daha önemlidir.

- İnsanlar haklarını aramak için kavga etmelidir.
- Aşı sadece istekli çocuklara yapılmalıdır.

Çocuk hakları eğitiminde bu tür önermeler inanılmaz öğrenme fırsatları yaratabilir. Önermenin ifadesi ne kadar iyi ise, öğrenmelerin olumlu yönde olma olasılığı artar. Yukarıda ifade edilen üç önerme de istendik durumu yansıtmamaktadır ve bu bakımdan yeterince tartışmalı önermeler değildir. Bu önermeler yerine adı geçen yayında yer alan şu önermeler çocuk haklarını anlamak için daha geniş bir çerçeve sağlamaktadır (Gürkaynak ve arkadaşları, 1998, 60):

- Anababalar, çocuklarını nasıl isterlerse öyle yetiştirebilmelidirler.
- Ailede tüm kararların alınmasında herkes eşit söz sahibi olmalıdır.
- Küçük çocukları olan anneler dışarıda çalışmamalıdır.
- Evlat edinilmiş çocuklar isterlerse biyolojik ailelerini tanıyabilmelidir.

Örneğin, son önerme hiç bir programda değinilmemiş olan "aile bakımından yoksun çocukların korunması ve evlat edinmenin izlenmesi" konusunda çocuklar arasında çok önemli bir farkındalığı yaratabilir.

Altıncı sınıflar için *"Olgu ve görüşü ayırt eder"* kazanımı ile ilgili olarak önerilen etkinlikte ise bazı önermeler verilerek öğrencilerden olgu ya da görüş oldukları konusunda karar vermeleri istenmiştir. Önermelerden biri de "Erkek öğrenciler matematik dersinde kız öğrencilerden daha başarılı olurlar" ifadesidir (MEB, 2006b, 116). Etkinlikte, çocukların bunu bir görüş olarak nitelemeleri yeterli olmamalı, cinsiyet ayrımcılığının bir belirtisi olabilecek bu önerme eğer daha ileri adımlar izlenerek tartışılmıyorsa böyle bir etkinlikte hiç yer almamalıdır.

Altıncı sınıflar için *"Örnek incelemeler yoluyla kutlama ve törenlerimizdeki uygulamaların kültürümüzü oluşturan unsurlarla ilişkisini değişim ve süreklilik açısından değerlendirir"* kazanımı ile ilintili olarak önerilen düğünle ilgili sözlü tarih çalışması da erken evliliğin sakıncalarını ve evlilikte rızayı vurgulamak konusunda kaçırılmış bir fırsattır. Etkinlikte evlilik yaşına hiç değinilmemekte, karar verici olarak ise ailelerin rolü ve yetkisi konusundaki inanç pekiştirilmektedir (MEB, 2006b, 228-231).

Altıncı sınıfta *"Tarihsel belegelerden yola çıkarak insan haklarının gelişim sürecini analiz eder"* kazanımı için önerilen etkinlikte öğrencilerin çeşitli iş kollarında çalışan çocukların durumlarını gösteren gazete haberleri ve fotoğraf getirmeleri istenmektedir. Bunlarla hazırlanacak bir sınıf panosu üzerinden öğrencilere, çocukların en çok çalıştırıldığı iş kolları, neden çalıştırıldıkları, çalışma şartları ve ortamları, çocukların çalışmasına nasıl engel olunabileceği sorulmakta ve Sözleşme'nin 32. maddesi ile günümüzdeki uygulamaları karşılaştırmaları istenmektedir. Çocuk işçiliği, eğitimde ele alınması en güç konulardan biridir. Sınıfta çocuk işçiler olabilir ya da kardeşleri çocuk işçi olan çocuklar bulunabilir. Aile gelirinin büyük bir kısmı çocukların kazançlarından oluşuyor olabilir. Nitekim öğrencilere sorulması önerilen sorulardan biri de "çocuklar aile bütçelerine nasıl katkıda bulunabilir" sorusudur. Bu konunun işlenmesi ve amaçlarına ulaşması çok bilgili ve deneyimli bir öğretmen için bile çok zor olabilirken, etkinlikte bu konularda hiç bir yönlendirme ve uyarı yapılmaması eksikliktir (MEB, 2006b, 322). Yine aynı kazanım için önerilen bir başka etkinlikte öğretmenlere öğrencilerin ancak diyalog yoluyla değerleri gerçekten içselleştirebileceklerine işaret edilmiş,

düşünmeksizin ve tartışmaksızın insan haklarını öğretmeye kalkmanın öğrencileri ezberciliğe iteceği uyarısında bulunulmuştur (MEB, 2006b, 315).

Önerilen etkinliklerin genelinde çocuk haklarına dokunulduğu ancak, çalışmanın kavramsal çerçevesinde ortaya konduğu biçimiyle bir çocuk hakları eğitimi anlayışının benimsenmediği gözlemlenmiştir.

E. Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersi

İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersi Programı haftada 3 saat olmak üzere ilköğretim 8. sınıflarda okutulmaktadır. Program, dört alan uzmanı ve dokuz öğretmenden oluşan bir komisyon tarafından hazırlanmıştır. Programın genel amaçlarında öğrencilerin insan hakları, demokrasi gibi kavramların önemini kavrayarak yaşamını demokratik kurallara göre düzenlemesi, haklarını bilen ve kullanan, sorumluluklarını yerine getiren birer vatandaş olarak yetişmeleri, ülkesini ve dünyayı ilgilendiren konulara duyarlılık göstermeleri belirtilmiştir (MEB, 2006c, 2). Programda yer verilen insan hakları ve vatandaşlık kazanımlarından ikisi çocuk hakları açısından önemlidir:

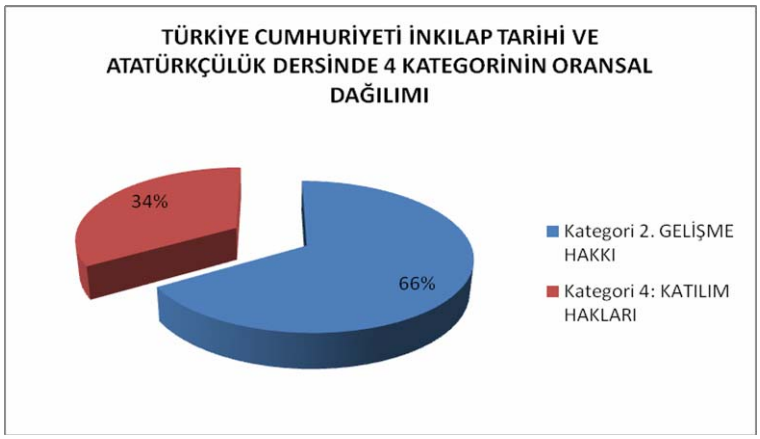
- Eğitimin kendisi için bir hak olduğunu fark eder.
- Zorunlu ve parasız ilköğretimin bütün çocuklar için bir hak olduğunu belirtir.

Programda toplam 80 kazanım yer almaktadır. Çocuk haklarından toplam 122 kez söz edilmiştir (Tablo 28 ve Grafik 13). Ana hak kategorilerinden korunma haklarına ve yaşama haklarına hiç yer verilmemiştir. Toplam sıklığın % 66'sını gelişme hakları, % 34'ünü ise katılım hakları oluşturmaktadır.

Tablo 28: *Çocuk Hakları Kategorilerinin Okutulduğu Her Bir Sınıfta ve Toplamda İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersi'nde Yer Alış Sıklığı/Oranı*

Kategoriler:	**T.C. İnklap Tarihi ve Atatürkçülük Dersi**								**Toplam**	
									f	**%**
Sınıflar	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**	**8**		
Kategori 1: YAŞAMA HAKLARI								**0**	**0**	**0%**
Kategori 2: GELİŞME HAKKI								**81**	**81**	**66%**
Kategori 3: KORUNMA HAKLARI								**0**	**0**	**0%**
Kategori 4: KATILIM HAKLARI								**41**	**41**	**34%**
TOPLAM								**122**	**122**	**100%**

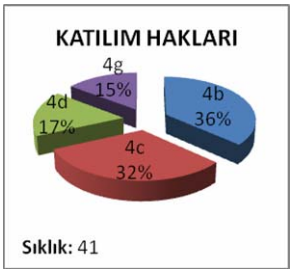
Grafik 13: *Çocuk Hakları Ana Kategorilerinin Toplamda İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersi'nde Yer Alış Oranı*

Grafik 14'de görüldüğü gibi gelişme haklarının tamamı "nitelikli eğitim hakkı"ndan oluşmakta, katılım hakları ise % 36 oranla "kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme ve dinlenilme hakkı", % 32 oranla "düşüncesini özgürce açıklama hakkı", % 17 oranla "düşünce, din ve vicdan özgürlüğü" ve % 15 oranla da "kitle iletişim araçlarına ve diğer bilgi kaynaklarına erişim hakkı"ndan oluşmaktadır.

Grafik 14: *Çocuk Hakları Alt Kategorilerinin İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersi'nde Ana Kategoriler İçinde Yer Alış Oranı*

2f. Madde 28-29: Nitelikli eğitim hakkı

4b. Madde 12: Kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme ve dinlenilme hakkı
4c. Madde 13: Düşüncesini özgürce açıklama hakkı
4d. Madde 14: Düşünce, din ve vicdan özgürlüğü
4g. Madde 17: Kitle iletişim araçlarına ve diğer bilgi kaynaklarına erişim

Gelişim haklarının çokluğu çocuk hakları açısından bizi yanıltmamalıdır. Çünkü dersin doğası gereği nitelikli eğitim hakkı kapsamında kodlanan kazanımların büyük çoğunluğu eğitimin amaçları arasında ifade edilen "kültürel kimliğine, dil ve değerlerine, yaşadığı veya geldiği ülkesinin ulusal değerlerine .... saygısının geliştirilmesi" bağlamında kodlanmıştır. Programın uygulanmasına ilişkin açıklamalar bölümünde de öğretmenlere bu dersin sadece siyasi, askeri ve diplomatik olaylara indirgenmemesi, kültür ve sanat konularına da özellikle vurgu yapılması salık verilmiştir (MEB, 2006c, 3). Programda etkinlik önerilerine detaylı olarak yer verilmemiştir.

F. Trafik ve İlk Yardım Dersi

Trafik ve İlk Yardım Dersi (Trafik Güvenliği), haftada birer saat olmak üzere 4 ve 5. sınıflarda okutulmaktadır. Program dört alan uzmanı, iki sınıf öğretmeni, bir biyoloji öğretmeni, bir program geliştirme uzmanı ve bir ölçme ve değerlendirme

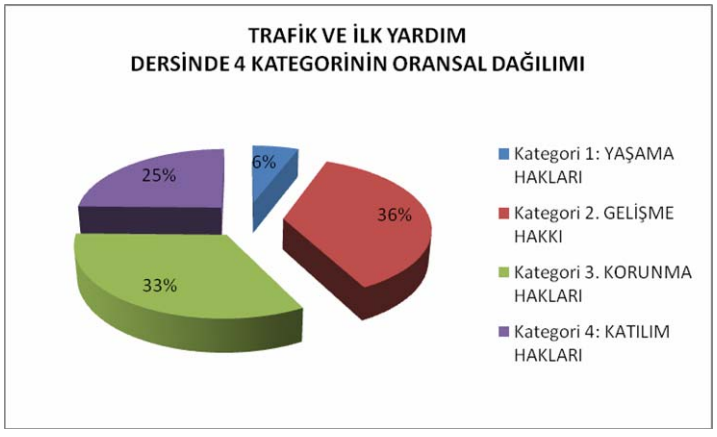
uzmanından oluşan bir komisyon tarafından hazırlanmıştır. Diğer programlardan farklı olarak ilköğretim öncesi ve sonrası dönemi de dikkate alarak programın yapısı oluşturulmuştur. Güvenli trafik eğitiminin yalnızca bir ders olmadığı, çocuklarda güvenli trafik bilincinin oluşturulması için bir platform olduğu vurgulanmıştır. Program temelde trafikte tehlike yaratmama ve tehlikelerden korunma temalarına oturtulmuştur. Program çocukların gelişim evreleri dikkate alınarak geliştirilmiştir. Buna göre 10-11 yaş grubundaki çocukların "bir yetişkin gibi özgür" davranışlara sahip olduğu belirtilerek trafiğin risklerini kendiliklerinden anlayabilmeleri ve tedbir alabilmelerini sağlayacak konular belirlenmiştir. Bu konular arasında trafikte özel grupların (küçük çocuklar, yaşlılar, engelliler) gereksinimlerini anlamaları da yer almaktadır. Program yine diğer programlardan farklı olarak çocukları ve çocuklara model olan, yakınlarındaki yetişkinleri hedeflemektedir. Programla geliştirilmek istenen beceriler görsel ve işitsel algı, farkına varma, iletişim, tahmin etme, kazandırılmak istenen değerler ise kurallara uyma, sabır, sorumluluk, saygı ve hoşgörü olarak belirtilmiştir. Her kazanım için bir sınıf-okul içi veya okul dışı etkinlik yapma zorunluluğu vardır. Öğretmenlerin her kazanımı alternatif etkinlikler ile zenginleştirmesi beklenmektedir. Öğrencilerin öğrendiklerini aileleri ile paylaşmalarını amaçlayan bir mektup yazmaları fikri de okul ve ailenin çocuğun gelişiminin bütünleyen bir parçası olması gerçeği ile uyumludur. Çocuk hakları eğitiminde okulun çabalarının ailede de çocuk hakları eğitimini teşvik eden bir biçimde planlanması eğitimin etkililiği açısından çok önemlidir. Yine öğrencilerin yıl sonunda ailesine veya yakın çevresindeki yetişkinlere "trafik karnesi" vermesi önerisi bu anlamda olumlu bulunmuştur (MEB, 2006d, 1-6).

Programda toplam 34 kazanıma yer verilmiştir. Bu kazanımlarda toplam 85 kez çocuk haklarına değinilmiştir. Tablo 29 ve Grafik 15'te görüldüğü gibi bu hakların % 36'sı gelişme haklarından, % 33'ü korunma haklarından, % 25'i katılım haklarından ve % 6'sı yaşama haklarından oluşmaktadır. Diğer ders programlarında kategorilerin oran dağılımına bakıldığında en dengeli dağılımın Trafik ve İlk Yardım Programı'nda olduğu görülmektedir.

Tablo 29: *Çocuk Hakları Kategorilerinin Okutulduğu Her Bir Sınıfta ve Toplamda Trafik ve İlk Yardım Dersi'nde Yer Alış Sıklığı/Oranı*

Kategoriler:	**Trafik ve İlk Yardım Dersi**								**Toplam**	
									f	**%**
Sınıflar				**4**	**5**					
Kategori 1: YAŞAMA HAKLARI				**3**	**2**				**5**	**6%**
Kategori 2: GELİŞME HAKKI				**17**	**14**				**31**	**36%**
Kategori 3: KORUNMA HAKLARI				**13**	**15**				**28**	**33%**
Kategori 4: KATILIM HAKLARI				**12**	**9**				**21**	**25%**
TOPLAM				**45**	**40**				**85**	**100%**

Grafik 15: *Çocuk Hakları Ana Kategorilerinin Toplamda Trafik ve İlk Yardım Dersi'nde Yer Alış Oranı*

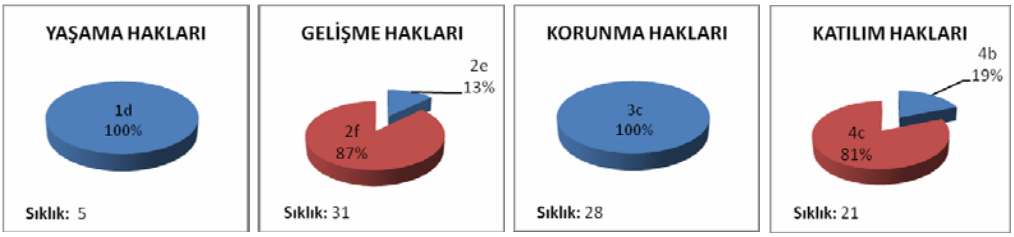
Grafik 16'da ise alt kategorilerin ana kategoriler içerisindeki dağılımı verilmiştir. Yaşama haklarının tamamı "sağlık hizmetlerine erişim ve sağlığın korunması hakkı"ndan oluşmaktadır. Bu dersin özellikle "taraf devletlerin hakların uygulanması için tedbir alma yükümlülüğü", "aile ve çocuğa bakmakla yükümlü

kişilerin sorumlulukları" ve "sosyal güvenlikte yararlanma" haklarının öğretilmesi için yarattığı fırsatlar daha iyi değerlendirilmelidir.

Gelişme haklarının % 87'si "nitelikli eğitim hakkı", % 13'ü ise "engelliler için özel bakım hakkı"ndan oluşmaktadır. Tüm programlara bakıldığında "nitelikli eğitim hakkı"nın en az yer aldığı ders seçmeli düşünme eğitimi (5) dersinden sonra Trafik ve İlk Yardım Dersi (27)'dir. Çalışmanın yöntem bölümünde açıklandığı gibi "nitelikli eğitim hakkı"nın tüm programlarda çok yer alması her zaman çocuk haklarına yeterince yer verildiği anlamına gelmemektedir. O nedenle bu derste diğer kategorilerle karşılaştırıldığında dengeli dağılıyor olması programların doğası ile gelen görece artışın bu programda olmadığı anlamına gelmektedir. "Engelliler için özel bakım hakkı" da genelde çok az sıklıkla yer almasına karşın bu derste ve Beden Eğitimi Dersi'nde aynı sıklıkla (4) en üst düzeyde yer almıştır. Bu durumun her iki dersin de doğasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Korunma haklarının tamamını "her tür şiddete karşı korunma hakkı" oluşturmaktadır. Katılım haklarının ise % 81'i "kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme ve dinlenilme hakkı"ndan, % 19'u ise "düşüncesini özgürce açıklama hakkı"ndan oluşmaktadır.

Grafik 16: *Çocuk Hakları Alt Kategorilerinin Trafik ve İlk Yardım Dersi'nde Ana Kategoriler İçinde Yer Alış Oranı*

1d. Madde 24: Sağlık hizmetlerine erişim ve sağlığın korunması hakkı

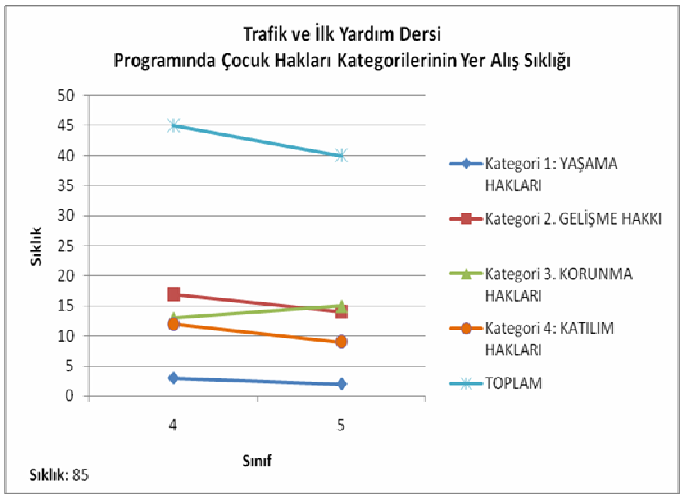
2e. Madde 23: Engelliler için özel bakım hakkı
2f. Madde 28-29: Nitelikli eğitim hakkı

3c. Madde 19: Her tür şiddete karşı korunma hakkı

4b. Madde 12: Kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme ve dinlenilme hakkı
4c. Madde 13: Düşüncesini özgürce açıklama hakkı

Programda sınıflar arasında çok büyük farklar olmamasına karşın korunma hakları hariç tüm kategorilerde 4. sınıftaki sıklık düzeyi 5. sınıftan daha fazladır.

Grafik 17: *Çocuk Hakları Ana Kategorilerinin Okutulduğu Her Bir Sınıfta ve Toplamda Trafik ve İlk Yardım Dersi'nde Yer Alış Sıklığı*

Programda önerilen etkinlikler detaylı olmamakla birlikte çocuğun uygulayarak öğrenmesini ve öğrendiklerini uygulamasını teşvik eder niteliktedir.

G. Türkçe Dersi

Türkçe Dersi ilk üç sınıfta haftada 12'şer saat, 4 ve 5. sınıflarda 6'şar saat, 6, 7 ve 8. sınıflarda ise 5'er saat olarak okutulmaktadır. İlk beş sınıfın programı üç alan uzmanı, altı sınıf öğretmeni, bir Türkçe öğretmeni ve bir ölçme ve değerlendirme uzmanından oluşan bir komisyon tarafından hazırlanmıştır. 6-8. sınıfların programları ise bu komisyon üyeleri ile aynı olmayan iki alan uzmanı, sekiz Türkçe öğretmeni ve bir ölçme ve değerlendirme uzmanından oluşan ayrı bir komisyon tarafından hazırlanmıştır.

Türkçe öğretim programı, Türkçeyi doğru, etkili ve güzel kullanan, eleştirel ve yaratıcı düşünebilen, bilgiyi kullanabilen, üretebilen, girişimci, kişisel ve sosyal değerlere önem veren bireyler yetiştirmeyi hedeflemektedir. Programın hazırlanmasında yapılandırmacı yaklaşım, çoklu zeka yaklaşımı, öğrenci merkezli öğrenme ve bireysel farklılıklara duyarlı eğitim yaklaşımları esas alınmıştır (MEB, 2005c) .

Türkçe programında ilk beş sınıfta öğrenme alanları dinleme, konuşma, okuma, yazma, görsel okuma ve görsel sunu olarak belirlenmiştir. Dil Bilgisi ise bu alanlar içerisinde yer almıştır. İlk okuma yazma öğretimi de diğer alanlardan ayrı değerlendirilmediği için bütün öğrenme alanlarıyla iç içe ve bütünleştirilerek verilmiştir. 6-8. sınıfların programı ise dinleme/izleme, konuşma, okuma, yazma ve dil bilgisinden oluşmaktadır. 6-8. sınıflar Türkçe programı bir bütünlük ve devamlılık göz önünde bulundurularak, 1-5. sınıf kazanımlarının geliştirilmesini hedeflemektedir.

6-8. sınıflarda yer verilen temalardan " Hak ve özgürlükler" teması, bireysel haklar, insan hakları, eğitim hakkı, çocuk hakları, hasta hakları, hakkını savunma ve özgürlükler alt temalarına yer vermektedir. Bununla birlikte önerilen etkinliklerde bu temaların çok yer almadığı görülmüştür (MEB, 2006e, 58).

Programda ilk beş sınıfta toplam 266 kazanıma yer verilmiştir. Ancak bu kazanımların sınıflara dağılımı ve her sınıf için tekrarı söz konusu olabilmektedir. Türkçe programının bütününde yer verilen çalışma konusu ile ilintili insan hakları kazanımları ise şunlardır (MEB, 2005b, 153; MEB, 2006e, 54):

- Düşünce ve ifade özgürlüğünün yaşamındaki önemini kavrar.
- İnsan haklarını içeren metinleri okuyup tartışır.
- Okuldaki karar verme süreçlerine katılır.
- Dilekçe hakkının olduğunu bilir ve bu hakkını karşılaştığı sorunları çözmede kullanır.
- Grup çalışmalarında sorumluluk üstlenir ve bu sorumlulukları yerine getirmek için çaba harcar.
- Haklarının ihlal edildiği durumlar karşısında yetkili kurumlara başvurmanın bir vatandaşlık görevi olduğunu belirtir.
- Hakları ihlal edilenlere karşı yardımcı olmanın insani bir davranış olduğunu belirtir.

Programda öğretmenin rolüne işaret edilmiş, öğrencileri anlamak için onları dinlemesi, öğrencilere saygılı olmasının önemi vurgulanmıştır. Ayrıca öğrencilerin fikirlerini önemsemesi, bireysel farklılıklarını dikkate alması, çeşitli kavramlar

hakkında kendi düşüncesini belirtmeden öğrencilerin düşüncelerini alması, öğrencilerin birbirleriyle ve öğretmenleri ile etkileşimlerini teşvik etmesi, bir danışman rolü üstlenerek öğrenciler üzerindeki otorite kullanımını azaltması, öğrencilerin öğrenme hızlarına müdahale etmemesi, öğretmen- öğrenci ilişkilerinin demokratik olmasına özen göstermesi önerileri de çocuk hakları eğitimine uygun bir sınıf atmosferi yaratmak açısından önemlidir (MEB, 2005c, 160-161).

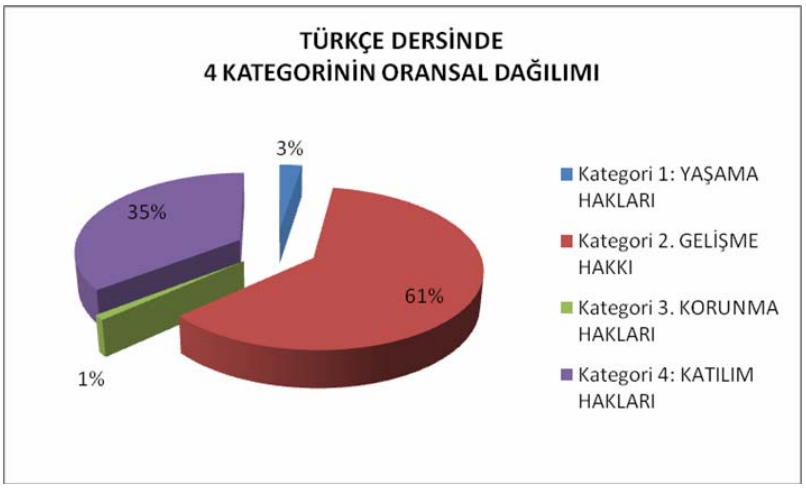
Türkçe Dersi Programı'nın öğrencilerin sadece belirtilen öğrenme alanları ile ilgili dil becerilerini geliştirmesi değil aynı zamanda metinler arası düşünme, anlama, sıralama, sınıflama, sorgulama, ilişki kurma, eleştirme, analiz-sentez yapma, değerlendirme, karar verme gibi zihinsel becerileri de geliştirmesi hedeflenmektedir. Programın vizyonunda diğer derslerde de olduğu gibi haklarını ve sorumluluklarını bilen bireylerin yetiştirilmesi hedefine de yer verilmiştir (MEB, 2005c, 14).

Tablo 30 ve Grafik 18'de görüldüğü gibi Türkçe Dersi toplam 862 sıklıkla çocuk haklarına en çok yer veren ders gibi görünmektedir. Ancak bu durum bu dersin her sınıfta okutuluyor olması ve toplam ders saatinin çokluğu ile de ilgili olabilir. Ayrıca hak kategorilerinin dağılımı da bu sonuca temkinli yaklaşmayı gerekli kılmaktadır. Toplam sıklığın % 61'ini gelişme hakları, % 35'ini katılım hakları, % 3'ünü ve % 1'ini ise sırasıyla yaşama hakları ve korunma hakları oluşturmaktadır. Tüm programda korunma haklarına yalnızca 9 kez değinilmiştir.

Tablo 30: *Çocuk Hakları Kategorilerinin Okutulduğu Her Bir Sınıfta ve Toplamda Türkçe Dersi'nde Yer Alış Sıklığı/Oranı*

Kategoriler:	**Türkçe Dersi**								**Toplam**	
									f	**%**
Sınıflar	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**	**8**		
Kategori 1: YAŞAMA HAKLARI	**2**	**3**	**3**	**2**	**2**	**3**	**4**	**3**	**22**	**3%**
Kategori 2: GELİŞME HAKKI	**35**	**52**	**69**	**87**	**75**	**68**	**69**	**70**	**525**	**61%**
Kategori 3: KORUNMA HAKLARI	**1**	**1**	**1**	**1**	**1**	**2**	**1**	**1**	**9**	**1%**
Kategori 4: KATILIM HAKLARI	**27**	**38**	**41**	**46**	**49**	**36**	**35**	**34**	**306**	**35%**
TOPLAM	**65**	**94**	**114**	**136**	**127**	**109**	**109**	**108**	**862**	**100%**

Grafik 18: *Çocuk Hakları Ana Kategorilerinin Toplamda Türkçe Dersi'nde Yer Alış Oranı*

Alt kategorilerin kategoriler içerisinde dağılımına bakıldığında (Grafik 19), yaşama haklarının % 95'inin "dinlenme, eğlence ve kültürel etkinliklere katılma ve boş zamanlarını değerlendirme" hakkından oluştuğu görülmektedir. Oysa etkinliklere bakıldığında bu kategorideki diğer hakların da verilmesi için fırsatlar içerdiği görülmektedir. Örneğin, 1. sınıf için önerilen metin işleme örneğinde seçilen "Benim Adım Selen" metni çocuğun "isim hakkı" ve çocuğu bir birey olarak gören anlayışı kavratmak için çok önemli bir fırsattır (MEB, 2005c, 185):

BENİM ADIM SELEN

Benim adım Selen! Se-len. Kimse adımı söyleyemiyor. Hep başka şeyler diyor. Bilmiyorum neden? Annem her sabah,"Günaydın bebeğim" der."Ben bebek değilim, Selen'im,"diyorum, yalnızca gülüp bana sarılıyor. Adımı bir türlü söylemiyor. Anlamıyorum neden. Ablamla oyun oynarken,"Ben tavşanım, sen de kaplumbağa," diyor. "Ben kaplumbağa değilim, Selen'im," diyorum. "Öff aptal çocuk", deyip surat asıyor."Ben aptal çocuk değilim, Selen'im," deyince çok kızıyor odasına gidiyor. "Bu çocukla oyun oynanmaz anne," diyor. Bu doğru değil, yalan! Adımı söylese her oyunu oynarım, ters takla bile atarım. Komşu teyze ne zaman bize gelse, "Ne haber cici kız," der. "Ben cici kız değilim, Selen'im," dediğim anda yanaklarıma saldırıyor sıkıştırıyor da sıkıştırıyor, öpüyor da öpüyor. Yanaklarım hem acıyor, hem de kızarıyor. Öpmezse olmaz mı?.. Kim bilir? Akşam babam eve gelince, "Hoş geldin Serdar babacığım," diyorum. Belki o da benim adımı söyler diye. Ne gezer? "Hoş bulduk meleğim," diyor. "Ben melek değilim, Selen'im," deyip adımı hatırlatıyorum. "Biliyorum tatlı kızım," diyor ama adımı söylemiyor. Acaba neden?

Yine, beşinci sınıflar için önerilen aşağıdaki metin ise yaşama hakları kategorisinde yer alan "aile ve çocuğa bakmakla yükümlü kişilerin sorumlulukları ve uygun yaşam standartlarına sahip olma hakkı"nı öğrenmeleri için güzel bir fırsat sunmaktadır (MEB, 2005c, 226-229). Bilindiği gibi bu madde içeriğinde çocuğun yetiştirilmesinde ve gelişmesinde anababanın birlikte sorumluluk taşıdığı, anababanın çocuğun yüksek yararını gözeterek hareket etmesi gerektiği, devletin çocukların bakımı ile sorumlu kuruluşların ve hizmetlerinin gelişmesini sağlamakla yükümlü olduğu, devletin anababanın bu sorumluluklarını yerine getirmesinde anababalara yardım etmesi gerektiği, devletin çalışan anababanın ve çocuklarının çocuk bakım hizmetlerinden yararlanabilmesi için her tür tedbiri alması gerektiği yer almaktadır. Her çocuğun bedensel, zihinsel, ruhsal, ahlaki ve toplumsal gelişmesini sağlayacak yeterli bir hayat seviyesine sahip olma hakkı ve bu hayat şartlarını sağlama sorumluluğunun, sahip oldukları imkanlar çerçevesinde öncelikle çocuğun anababasına ait olduğu, devletin, bu sorumluluğunu yerine getirme konusunda anababaya/bakmakla yükümlü olanlara özellikle beslenme, giyim ve barınma konularında yardım etmekle yükümlü olduğu da bu kategori kapsamında ele alınabilecek haklardır.

UYKU

Sabahları çok erken uyandırırlar beni. Uyandı sanırlar ama, ben uyanmam. Annem kaldırır, öper; ama başım yine düşer. Canım hep uyumak ister. Babam: "Hadi yavrucuğum!" der. Annem: "Bak, biz babanla işe gideceğiz." der. İş… bilmem ki ben, iş nedir? Ben yastığı bilirim, ben yorganı bilirim. Oh ne tatlı olur o zaman uyumak! … oturduğum yerde uyurum, gözlerimi kaparım. Bıraksalar, öyle bıraksalar oturarak uyurum. Ama bir bakarım ki az sonra annemin kucağındayım. Daha çok uykum gelir, başımı anneme yaslarım, yine uyurum. Ancak yüzüme soğuk su çarpınca uyanırım. Sonra yine uyurum. Yüzümde havlu gezer, annemin tatlı sesini duyarım: "Oh, mis gibi oldun, mis çocuk oldun!" Olmasam, mis olmasam, sonra olsam, uyusam uyusam, sonra olsam…

Olmaz ki şimdi de masadayım, sandalyede oturuyorum. Babam karşımda. Bana gülümsüyor:

"Düşeceksin yavrum." diyor. Annem, üzerine reçel sürülmüş ekmek uzatıyor. Ben ekmek istemiyorum ki, reçel istemiyorum ki…yumurta da istemiyorum, uyumak istiyorum. Başımı masanın ucuna koysam hemen uyurum. Ama annem bırakmaz ki, babam bırakmaz ki…

Babam hep saate bakıyor: "Gecikeceksin Nezihe." diyor anneme… annem işe gidecek, babam işe gidecek. Ben iş bilmem, iş nedir bilmem. Uyku bilirim.

*Uf, lokma ağzımda kocaman oluyor! Düş görüyorum**.** Düşümde uyuyorum. Kocaman bir yatağın içindeyim, apak… o yana dönüyorum, bu yana dönüyorum; ama uyuyorum. Duvara arı konmuş, arıdan korkmuyorum, yine uyuyorum… Babam: "Yut çocuğum." diyor. Annem: "Daha seni anneannene bırakacağım, otobüse yetişeceğim." diyor. Yetişmese ya, hep evde kalsa ya… o kalsa ben uyusam… "Ay, daha dilimini bitirmemiş!..." uykumu bitirmedim ki… yarım kaldı uykum. Ben daha çok uyuyacaktım.*

Şıngır mıngır… sıngır da mıngır… Ağzımın ucunda bir sıcaklık var. Babamın kalın sesi: "Haydi içsin benim oğlum çayını." "Hıı?" "Çay, bak, içine üç de şeker attım, bir de güzel karıştırdım. Şimdi oğlum lüp içer, hop diye kalkar." Canım kalkmak istemiyor ki… Çay içmek de istemiyor. Hiçbir şey istemiyor. Uyumak istiyorum. "Şimdi dökeceksin çocuğum…. Ay, Halit çayını içmedi mi daha?" "İçer annesi, şimdi içer. Haydi bakalım benim tonton oğlum!" Ben tonton değilim. Hiç de tonton olmayacağım. **…**

Annem başucumda: "Ben hazırım." diyor. Babam: "Daha kazağını, paltonu giyeceksin çocuğum" diyor. Annem ekliyor: "Anneannesi ona neler verecek…" Hiçbir şey vermez ki anneannem. "Koltuğun üstüne çıkma, der; pencereden bakma, der; balkona adımını atma, der." En sonunda da: "Akşam üzeri annen seni almaya gelsin, yaptıklarını bir bir söyleyeceğim." der. Annemin kucağındayım, babam paltomun düğmelerini ilikliyor. Annem yakamı kaldırıyor. Sonra bir tarak bana, bir tarak kendine alıyor; saçımı tarıyor, saçını tarıyor. Tarak yastık olsa, ben başımı koysam, uyusam. Paltoma sarılsam, oracıkta, o kapı yanında kıvrılsam, uyusam.

"Anneannesi ona ne masallar anlatacak…" Hıh, anlatmaz ki… dizinin sızısını belinin ağrısını anlatır. Sonra bana ilâçlarını gösterir. Boş kutu koyar önüme iki tane. "Oyna işte kendi kendine, araba yap, tren yap." der. Babam gidiyor. Anneme: "Hoşça kal" dedi. Şimdi annem kapıyı çekecek, soğuğa çıkacağız. Soğuğu da sevmiyorum. Karanlığı da sevmiyorum. Ama az sonra ikisi de sokakta. Beni bekliyorlar. Sokaktayız. Ben yine uyuyorum. Annem elimden tutmuş çekiyor. Gözlerim kapalı, ben şimdi yataktayım, kardan bir yatağın içinde, ama sıcacık. Birden elim sıkılıyor, sertçe çekiliyor… "Oğlum aç gözlerini, kayıp düşeceksin." Kaysam, düşsem, annem de unutsa beni, kara sarılsam, uyusam…. "Biraz hızlı yürü yavrucuğum, yedi otobüsünü kaçırdım mı sonra durakta bekleye bekleye donarım." Donsak

Annemle birlikte kardan adam olsak… Ama uyusak…Kolum daha hızlı çekiliyor. Karşıya geçiyoruz. Amcalar, teyzeler, ablalar, hep koşuyorlar. işte bu teyzede çocuğunu anneannesine bırakmış. Koşuyor. Şu babam mı? Hayır, babam gitti. İşine gitti. İş…

Çok sordum mu reçel diyorlar, ekmek diyorlar. Sonra bir de ev kirası diyorlar… Ben bilmem ki ev kirasını… Bir kuş uçuyor, uyumaya gidiyor. Bir at arabası…At uyumaya gidiyor. " Yavrucuğum önüne baksana!..." Önüm? Ama ben hep uyku görüyorum anneciğim… Niye öyle?... Annem de işe gitmezse geçinemezmişiz. Sonra ev sahibi bizi kolumuzdan tutar atarmış. O ev bizimki, orada benim yatağım var, yorganım var, yastığım var. Ev sahibi kim?

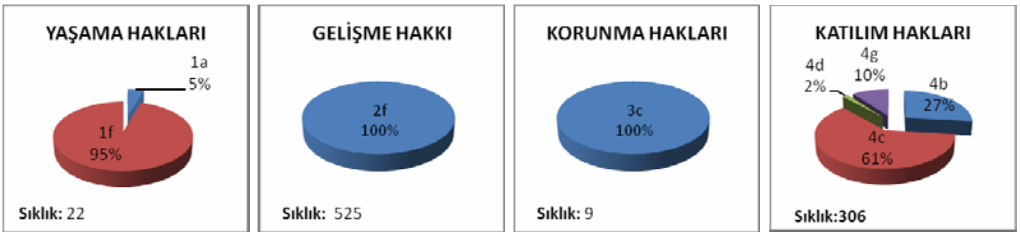
Hayat pahalıymış… O hani saçı kabarık Hayat teyze mi?... "Üşüdün mü yavrucuğum?" Üşümüyorum. Uykum var. Bağırmak istiyorum ama, bağıramıyorum ki… Bir bağırsam, "Uykum vaaar!" "Yoruldum, gel kucağıma." Oh!... Yatak annem, yastık annem, yorgan annem…İyi geceler anneciğim.Küüüt!...

N'oldu bilmiyorum ki… Annem yerde, ben de yerdeyim… Başımdan kanlar akıyor… Birileri annemi kaldırıyor… Annem bana sarılıyor. Kafam acıyor… Ama ben uyuyorum…

Muzaffer İZGÜ

Gelişme haklarının tamamı "nitelikli eğitim hakkı"ndan oluşmaktadır. Katılım haklarının ise % 61'ini "düşüncesini özgürce açıklama hakkı", % 27'sini "kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme ve dinlenilme hakkı", % 10'unu "kitle iletişim araçlarına ve diğer bilgi kaynaklarına erişim hakkı" ve % 2'sini de "düşünce, din ve vicdan özgürlüğü" oluşturmaktadır. Bu durum, Türkçe Dersi Programı'nın genel yapısının bir yansımasıdır. Programla kazandırılmak istenen becerilerin çoğu eğitimin amaçları ile uyumludur ve diğer programlarda da gözlemlendiği üzere öğrencilerin düşünmesi ve aktif katılımı bu derste de önemle vurgulanmaktadır. O nedenle programın çocuk haklarının bazılarına çok yer vermiş olması, çocuk haklarını içerme düzeyi açısından yeterli olduğu sonucuna götürmemelidir.

Grafik 19: *Çocuk Hakları Alt Kategorilerinin Türkçe Dersi'nde Ana Kategoriler İçinde Yer Alış Oranı*

1a. Madde 4/6: Taraf devletlerin hakların uygulanması için tedbir alma yükümlülüğü ve yaşama, hayatta kalma ve gelişme hakkının korunması
1f. Madde 31: Dinlenme, eğlence ve kültürel etkinliklere katılma ve boş zamanlarını değerlendirme hakkı

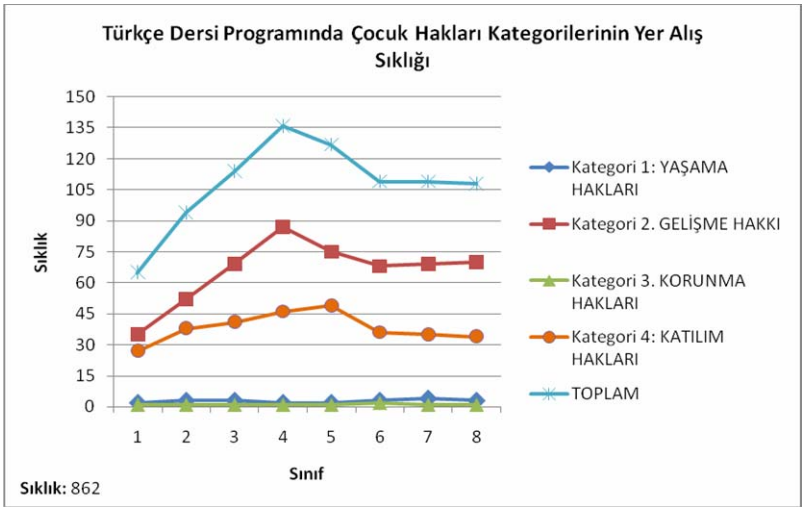
2f. Madde 28-29: Nitelikli eğitim hakkı

3c. Madde 19: Her tür şiddete karşı korunma hakkı

4b. Madde 12: Kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme ve dinlenilme hakkı
4c. Madde 13: Düşüncesini özgürce açıklama hakkı
4d. Madde 14: Düşünce, din ve vicdan özgürlüğü
4g. Madde 17: Kitle iletişim araçlarına ve diğer bilgi kaynaklarına erişim

Çocuk hakları kategorilerinin Türkçe Dersi'nin okutulduğu sınıflara göre dağılımına baktığımızda (Grafik 20) toplamda en az birinci sınıfta en çok da 4. sınıfta çocuk haklarına yer verildiğin söyleyebiliriz. Kategoriler 4. sınıfa kadar artan bir seyir izlemekte, 5 ve 6. sınıfta giderek azalmakta, 7 ve 8. sınıflarda ise sabit kalmaktadır. Benzer bir seyir gelişme ve katılım haklarında da gözlemlenmekle beraber katılım haklarında düşüş, 5. sınıftan sonra başlamaktadır.

Grafik 20: *Çocuk Hakları Ana Kategorilerinin Okutulduğu Her Bir Sınıfta ve Toplamda Türkçe Dersi'nde Yer Alış Sıklığı*

Türkçe Dersi Programı'nın önerilen etkinliklerine bakıldığında fırsatların "çocuk hakları" bakış açısı ile değerlendirilmediği görülmektedir. Yine aile yoksunluğunun yeterince dikkate alınmadığı görülmüştür (MEB, 2005c, 319). Oysa etkinliklerde kullanılan tüm metinlerin ve araçların çocuk hakları ile ilgili konulardan seçilmesi gözetilerek, çocukların metne olan ilgisinin de arttırılması sağlanabilir. Programda okuma metinlerinin ve izleme/dinleme materyallerinin seçiminde dikkat edilmesi gereken özellikler arasında ayrımcılığa yol açacak ifadelerin ve insan hak ve özgürlüklerine aykırı ögelerin yer almamasına özen gösterilmesi de yer almıştır (MEB, 2006e, 56-57).

Programda 4 ve 5. sınıflar için önerilen "Kelime türlerini bul" adlı yazma etkinliğinde, öğrencilerden kendilerine verilen kelimelerden uygun olanlarıyla tamamlayacakları cümleler verilmiştir (MEB, 2005c, etkinliğin sayfa numarası yoktur). Bu cümlelerden biri de *"Boyacı.....boya sandığını alarak yola koyuldu"* cümlesidir. Cümle çocuk kelimesi ile tamamlanmaktadır. Devamında çocuk çalışması ve çocuk işçiliği üzerine hiç bir etkileşimin tasarlanmadığı bu etkinlikte çocuğun doğru cümle kurmak dışında öğreneceği önemli gizli mesaj çocuk işçiliğinin kanıksanmış, doğal bir durum olarak kabulüdür.

Programda 3 ve 4. sınıflar için önerilen bir başka etkinlikte ise Atatürk'ün çocuk sevgisi üzerine bir anısı paylaşılmaktadır (MEB, 2005c, 353). Bu anıda, araba ile giderken yol üstünde oturmuş oynayan bir çocuğu, arabadakilerden birinin inip, öfkeyle kolundan tutup yolun kenarına çekmeye çalışması üzerine, Atatürk'ün *"bir çocuğa böyle davranılamayacağını, bir çocuğa ancak sevgi ile yaklaşılması gerektiğini"* vurguladığı dile getirilmektedir. Bu örnek, etkinlikte yalnızca çocuk sevgisine vurgu yapar biçimde kullanılmıştır. Oysa çocuğun korunma hakları için

güzel bir giriş konusu olabilir. Metin, Atatürk'ün *"Çocuk demek yarın demektir. Yarınını saymayan, bugününü yaşayamaz"* cümlesi ile bitmektir. Bu cümlenin çocuğu bugün bir birey gören anlayış açısından eleştirel olarak tartışılması ve çocuk haklarının gelişim sürecinin araştırılması için kullanılması, etkinliği çocuk hakları eğitimi bağlamında zenginleştirecektir.

H. İlköğretim Müzik Dersi

Müzik Dersi ilköğretimin ilk üç sınıfında haftada 2'şer saat, diğer sınıflarda ise haftada 1'er saat olmak üzere okutulmaktadır. Program, iki alan uzmanı, dört müzik öğretmeni, beş sınıf öğretmeni, bir program geliştirme uzmanı, bir ölçme ve değerlendirme uzmanı, bir rehber ve psikolojik danışman ve bir dil uzmanından oluşan bir komisyon tarafından hazırlanmıştır. Program, 2007-2008 öğretim yılından itibaren uygulanmaya başlanmıştır.

Müzik Dersi Öğretim Programı'nın vizyonu, müziği öğrencilerin hayatlarının ayrılmaz bir parçası haline getirmek ve bu yolla kendisi ve çevresiyle barışık, ulusal ve uluslararası kültürleri tanıyan, vatan ve millet sevgisine sahip, çevresindeki olaylara, değişim ve gelişmelere duyarlı, güzel sanatların her türüne açık, mutlu, kişilikli ve özgüveni olan bireyler yetiştirmektir (MEB, 2007b, 5).

Bu ders ile kazandırılmak istenen değerler ise paylaşım, hoşgörü ve sorumluluk olarak belirlenmiştir. Program, "Dinleme-Söyleme-Çalma", "Müziksel Algı ve Bilgilenme", "Müziksel Yaratıcılık" ve "Müzik Kültürü" olmak üzere dört öğrenme alanından oluşmuştur. Programda temel yaşam becerileri ile birlikte olumlu kişilik gelişimine de önem verilmesi ve diğer disiplinler ile de ilişkiler kurarak

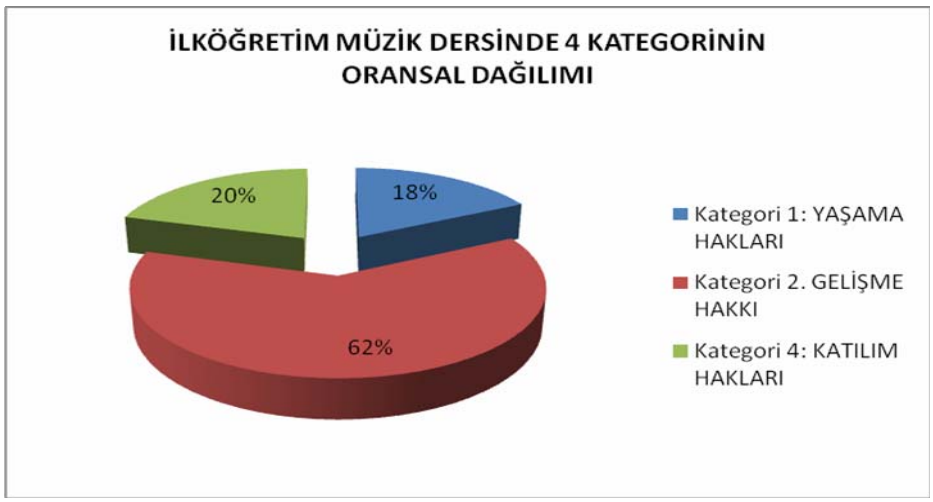
müziğin yaşamın bir parçası olduğunun sürekli vurgulanması istenmiştir (MEB, 2007b, 8). Müzik Dersi Öğretim Programı'nda da diğer derslerde olduğu gibi bireysel farklılıklara dikkat edilmesinin, öğrencilerin etkinliklere aktif katılımlarının sağlanmasının önemle üzerinde durulmuştur.

Programda toplam 183 kazanım yer almaktadır. Bu kazanımlarda çocuk haklarının yer alma sıklığı ise 210'dur. Tablo 31 ve Grafik 21'de görüldüğü gibi toplam sıklığın % 62'sini gelişme hakları, % 20'sini katılım hakları, % 18'ini ise yaşama hakları oluşturmaktadır. Programda korunma haklarına hiç yer verilmemiştir.

Tablo 31: *Çocuk Hakları Kategorilerinin Okutulduğu Her Bir Sınıfta ve Toplamda Müzik Dersi'nde Yer Alış Sıklığı/Oranı*

Kategoriler:	**Müzik Dersi**								**Toplam**	
									f	**%**
Sınıflar	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**	**8**		
Kategori 1: YAŞAMA HAKLARI	**7**	**8**	**5**	**5**	**3**	**5**	**2**	**2**	**37**	**18%**
Kategori 2: GELİŞME HAKKI	**23**	**19**	**15**	**12**	**21**	**10**	**15**	**15**	**130**	**62%**
Kategori 3: KORUNMA HAKLARI	**0**	**0**	**0**	**0**	**0**	**0**	**0**	**0**	**0**	**0%**
Kategori 4: KATILIM HAKLARI	**5**	**6**	**6**	**4**	**4**	**6**	**6**	**6**	**43**	**20%**
TOPLAM	**35**	**33**	**26**	**21**	**28**	**21**	**23**	**23**	**210**	**100%**

Grafik 21: *Çocuk Hakları Ana Kategorilerinin Toplamda Müzik Dersi'nde Yer Alış Oranı*

Alt kategorilerin kategoriler içerisinde dağılımına bakıldığında (Grafik 22), yaşama haklarının % 92'sinin "dinlenme, eğlence ve kültürel etkinliklere katılma ve boş zamanlarını değerlendirme hakkı"ndan oluştuğu görülmektedir. % 8'i ise "sağlık hizmetlerine erişim ve sağlığın korunması hakkı"ndan oluşmaktadır. Toplam sıklığı 3 olan bu hakka ergenlik dönemi ses gelişimine işaret edilen ve hayat bilgisi kazanımları ile ilintili kazanımlarda rastlanmıştır.

Gelişme haklarının tamamı ise "nitelikli eğitim hakkı"ndan oluşmaktadır. Katılım haklarının % 51'ini "düşüncesini özgürce açıklama hakkı", % 30'unu "kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme ve dinlenilme hakkı", % 19'unu ise "kitle iletişim araçlarına ve diğer bilgi kaynaklarına erişim hakkı" oluşturmaktadır. Bu sonuç müzik dersi kazanımlarında müzik ve kendini ifade etme arasında kurulan doğrudan ilişkinin sonucudur.

Grafik 22: *Çocuk Hakları Alt Kategorilerinin Müzik Dersi'nde Ana Kategoriler İçinde Yer Alış Oranı*

1d. Madde 24: Sağlık hizmetlerine erişim ve sağlığın korunması hakkı
1f. Madde 31: Dinlenme, eğlence ve kültürel etkinliklere katılma ve boş zamanlarını değerlendirme hakkı

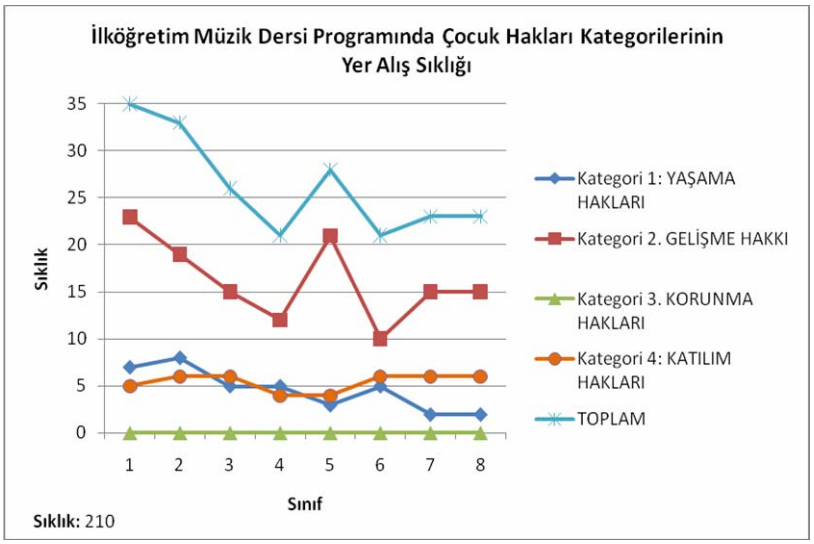
2f. Madde 28-29: Nitelikli eğitim hakkı

4b. Madde 12: Kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme ve dinlenilme hakkı
4c. Madde 13: Düşüncesini özgürce açıklama hakkı
4g. Madde 17: Kitle iletişim araçlarına ve diğer bilgi kaynaklarına erişim

Müzik Dersi Öğretim Programında çocuk haklarının sınıflara göre dağılımına bakıldığında (Grafik 23) toplamda en çok 1. sınıfta, en az ise 4 ve 6. sınıflarda yer

verildiği görülmektedir. Toplam sıklıkları zaten az olan katılım hakları ve yaşama haklarında ise anlamlı bir eğilim gözlemlenmemiştir. Toplam sıklık içinde önemli bir yer tutan gelişme hakları ise toplamda gözlemlenen eğilimi izlemektedir.

Grafik 23: *Çocuk Hakları Ana Kategorilerinin Okutulduğu Her Bir Sınıfta ve Toplamda Müzik Dersi'nde Yer Alış Sıklığı*

Müzik Öğretim Programı'na ve önerilen etkinliklere baktığımızda genel olarak yapılandırmacı yaklaşımın eğitimin niteliği ve öğrenciyi aktif ve öğrenmeyi esas alan vurgusunun getirdiği görece bir çocuk haklarını içerme durumu ile karşılaşılmaktadır. Yine müzik-kültür ilişkisi nedeniyle, "nitelikli eğitim hakkı" kapsamına giren özellikle kültürel değerlere saygı sıklıkla rastlanmış ve bu durum toplam sıklığı ve gelişme hakları kategorisini yoğunlaştırmıştır. Ancak ne program kazanımlarında ne de etkinlik örneklerinde, daha önce vurgulandığı gibi çocuk hakları eğitiminde sanattan yararlanılmasına ilişkin bir fırsat dahi sunulmamıştır.

I. İlköğretim Görsel Sanatlar Dersi

Görsel Sanatlar Dersi ilköğretimin ilk üç sınıfında haftada 2'şer saat, diğer sınıflarda ise haftada 1'er saat olmak üzere okutulmaktadır. Program, üç alan uzmanı, dört Görsel Sanatlar Dersi Öğretmeni, iki sınıf öğretmeni, bir program geliştirme uzmanı, bir ölçme ve değerlendirme uzmanı, bir rehber ve psikolojik danışman ve bir dil uzmanı ve iki çevirmenden oluşan bir komisyon tarafından hazırlanmıştır. Program, 2006-2007 yılında uygulanmış ancak daha sonra bazı değişiklikler yapılarak değiştirilmiş hali 2007-2008 öğretim yılından itibaren uygulanmaya başlanmıştır.

Programda sanat eğitiminin, bireye çağdaş yaşama katılma ve özgür düşünme fırsatı verdiğine ve birbirini anlayan, eleştiren ve saygı duyan insanların yetiştirilmesine olanak sağladığına işaret edilmektedir. Programın vizyonunda da, öğrencilerin kendilerini ifade etme yollarını keşfetmelerinin, bir duyarlılık eğitimi alarak yaşamın bütün dinamiklerine karşı duyarlılık kazanmalarının, toplumdaki gelişmelere ve doğaya duyarlılıkla yaklaşmaları ve sorgulama bilincine sahip olmalarının hedeflendiği belirtilmektedir (MEB, 2006f, 4-5).

Görsel Sanatlar Öğretim Programı'nda da öğrencinin bireysel farklılıkları, etkinliklere aktif katılımı, öğretmenin rehber rolü yine yapılandırmacı yaklaşım çerçevesinde öne çıkarılmıştır. İlköğretimde sanat eğitiminin sanatçı yetiştirmeyi değil, bireyin gerçek anlamda mutlu olması için kendini gerçekleştirmesine ve özgürleştirmesine yardımcı olmayı hedeflediği vurgulanmıştır (MEB, 2006f, 6). Görsel sanatlar eğitiminin temel ilkeleri arasında her çocuğun yaratıcı olduğu ve bu dersin çocuğu temel aldığı bir kez daha vurgulanmıştır.

Program ile geliştirilmek istenen beceriler arasında çocuk hakları eğitimi ile ilintili olan kendini ifade etme, eleştirel düşünme, yaratıcı düşünme, sanat aracılığıyla iletişim kurma, problem çözme, araştırma, karar verme, sorumluluk alma, kişisel ve sosyal değerlere önem verme, çevre ve doğa bilinci kazanma, milli ve manevi ve evrensel değerlere duyarlı olma yer almaktadır (MEB, 2006b, 10).

Program, "Görsel Sanatlarda Biçimlendirme", "Görsel Sanat Kültürü" ve "Müze Bilinci" olmak üzere üç öğrenme alanından oluşmaktadır. Programın Atatürkçülükle ilgili konuları arasında birbirimizi sevmede sanatın rolü ve diğer örf ve adetlere hoşgörülü olmanın gerekliliği de yer almıştır.

Programın ölçme ve değerlendirme anlayışı da diğer programlarda olduğu gibi yapılandırmacı anlayış ile uyumludur. Ancak bu programda çocuk haklarının hayata geçirildiği eğitim-öğretim ortamları yaratılmasına katkıda bulunacağı düşünülen birkaç değerlendirme ilkesi özellikle önemlidir. Temel başarı ölçütü öğrencinin kendini ifade etmek ve içtenlikle bir şey yapmak için çaba gösteriyor olmasıdır. Bir çalışmanın bitmesi, tamamen öğrencinin bu konudaki "bitti" kararına bağlıdır. Bu konuda öğretmen ve öğrencinin kararları her zaman aynı olmayabilir, ancak bu kararın yalnızca öğrenciye bağlı olması, onun için çok önemli bir karar verme fırsatıdır (MEB, 2006f, 18). Bütün çalışmaların yıl sonunda sergilenecek olması da bu değerlendirme anlayışının bir sonucudur. Ancak program uygulamalarında öğretmenlerin ve hatta öğrenci ve velilerin bu konudaki yerleşik uygulamaları ve anlayışlarını değiştirmelerinin uzun zaman alacağı düşünülmektedir.

Yine programda öğretmenlerden, öğrenme alanı ile ilgili sağlık ve güvenlik önlemlerinin alınmasına ve sınıfta öğrencilerin kendilerini özgürce ifade

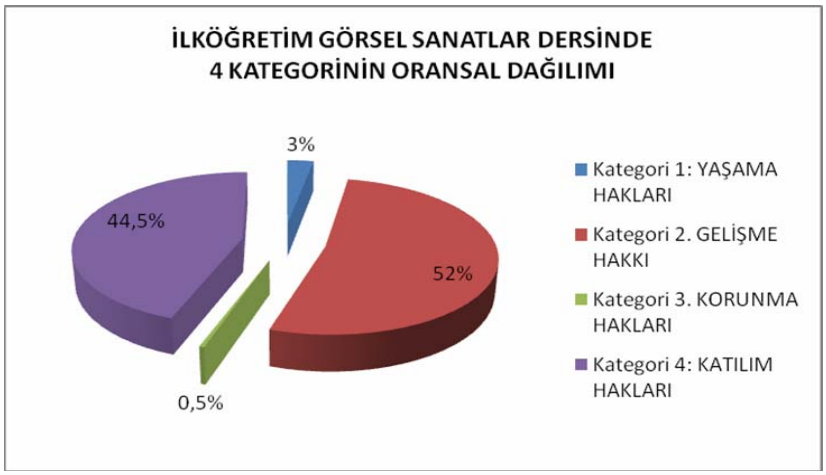
edebilecekleri güvenli bir öğrenme ortamının sağlanmasına özen göstermeleri istenmiştir (MEB, 2006f, 93-94).

Programda çocuk hakları kategorilerinin toplam yer alma sıklığı 243'dür. Programın ana ilkeleri ile uyumlu olarak Tablo 32 ve Grafik 24'te görüldüğü gibi toplam sıklığın % 52'sini gelişme hakları, % 44,5'ini katılım hakları, % 3'ünü ve % 0,5'ini ise sırasıyla yaşama hakları ve korunma hakları oluşturmaktadır. Tüm programda korunma haklarına yalnızca 1 kez değinilmiştir.

Tablo 32: *Çocuk Hakları Kategorilerinin Okutulduğu Her Bir Sınıfta ve Toplamda Görsel Sanatlar Dersi'nde Yer Alış Sıklığı/Oranı*

Kategoriler:	**Görsel Sanatlar Dersi**								**Toplam**	
									f	**%**
Sınıflar	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**	**8**		
Kategori 1: YAŞAMA HAKLARI	**4**	**2**	**1**	**0**	**0**	**0**	**0**	**0**	**7**	**3%**
Kategori 2: GELİŞME HAKKI	**12**	**13**	**13**	**15**	**22**	**21**	**16**	**15**	**127**	**52%**
Kategori 3: KORUNMA HAKLARI	**1**	**0**	**0**	**0**	**0**	**0**	**0**	**0**	**1**	**0,5%**
Kategori 4: KATILIM HAKLARI	**11**	**17**	**15**	**13**	**17**	**13**	**9**	**13**	**108**	**44,5%**
TOPLAM	**28**	**32**	**29**	**28**	**39**	**34**	**25**	**28**	**243**	**100%**

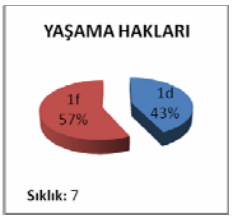
Grafik 24: *Çocuk Hakları Ana Kategorilerinin Toplamda Görsel Sanatlar Dersi'nde Yer Alış Oranı*

Alt kategorilerin kategoriler içerisinde dağılımına bakıldığında (Grafik 25), yaşama haklarının % 57'sinin "dinlenme, eğlence ve kültürel etkinliklere katılma ve

boş zamanlarını değerlendirme hakkı"ndan oluştuğu görülmektedir. % 43'ü ise "sağlık hizmetlerine erişim ve sağlığın korunması hakkı"ndan oluşmaktadır. Toplam sıklığı (3) çok olmamakla birlikte programın genel olarak etkinliklerin yürütülmesinde çocuğun sağlığının korunması hakkına özenle vurgu yaptığını söylemek mümkündür. Gelişme haklarının tamamı "nitelikli eğitim hakkı"ndan oluşmaktadır. Korunma haklarına ise yalnızca bir kez değinilmiştir ve o da "her tür şiddete karşı korunma hakkı" kapsamında değerlendirilmiştir. Katılım haklarının ise % 67'sini "düşüncesini özgürce açıklama hakkı", % 23'ünü "kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme ve dinlenilme hakkı", % 10'unu ise "kitle iletişim araçlarına ve diğer bilgi kaynaklarına erişim hakkı" oluşturmaktadır.

Grafik 25: *Çocuk Hakları Alt Kategorilerinin Görsel Sanatlar Dersi'nde Ana Kategoriler İçinde Yer Alış Oranı*

1d. Madde 24: Sağlık hizmetlerine erişim ve sağlığın korunması hakkı

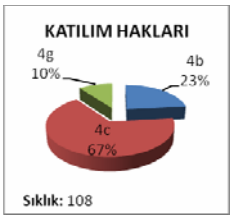
1f. Madde 31: Dinlenme, eğlence ve kültürel etkinliklere katılma ve boş zamanlarını değerlendirme hakkı

2f. Madde 28-29: Nitelikli eğitim hakkı

3c. Madde 19: Her tür şiddete karşı korunma hakkı

4b. Madde 12: Kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme ve dinlenilme hakkı

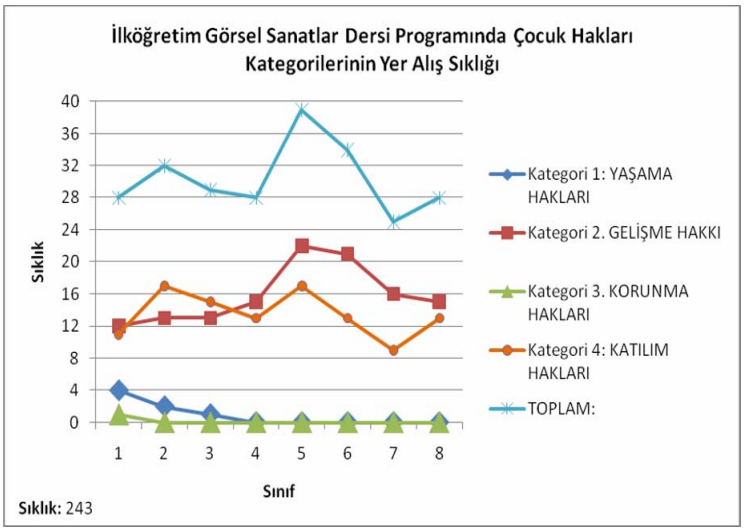
4c. Madde 13: Düşüncesini özgürce açıklama hakkı

4g. Madde 17: Kitle iletişim araçlarına ve diğer bilgi kaynaklarına erişim

Görsel Sanatlar Öğretim Programı'nda çocuk hakları ile ilgili görülen kategorilerin sınıflara göre dağılımına bakıldığında (Grafik 26) toplamda en az 7. sınıfta, en çok ise 5. sınıfta yer aldığı görülmektedir. Gelişme hakları ise en az 1.

sınıfta, en çok 5. sınıfta yer almaktadır. Gelişme hakları, beşinci sınıfa kadar artan bir seyir izlemekte daha sonra giderek azalmaktadır. Katılım hakları ise en az 7. sınıfta, en çok 2 ve 5. sınıflarda yer almaktadır. Bu eğilim çocuk haklarının konulara, gelişim basamaklarını dikkate alan bilinçli bir dağılım ile dahil edilmediğini göstermektedir.

Grafik 26: *Çocuk Hakları Ana Kategorilerinin Okutulduğu Her Bir Sınıfta ve Toplamda Görsel Sanatlar Dersi'nde Yer Alış Sıklığı*

Görsel Sanatlar Öğretim Programı'nda önerilen etkinliklerin genelinde alanyazında karşılaşılan çocuk hakları eğitiminde sanattan faydalanmayı mümkün kılan birçok durumlarla karşılaşılmıştır. Ancak hiçbir etkinlik bu yönde yönlendirmeler taşımamaktadır. Etkinlik önerilerinin çocuk hakları eğitimi için nasıl genişletilebileceğine ilişkin bazı örnekler aşağıda sunulmuştur:

İlköğretim 7. sınıflar için *"Farklı duygu hallerinin sanatsal yaratıcılığa katkısını fark eder", "Görsel sanatlar alanındaki soyut ve somut ifade biçimlerini ayırt eder"* ve *"Bir eserin niçin gerçeğe benzemek zorunda olmadığını"* tartışır kazanımlarına yönelik olarak hazırlanan etkinlikte öğrencilere soyut ve somut resim örnekleri gösterilmekte ve hangi eserin daha çok hoşlarına gittiği ve nedeni

sorulmaktadır (MEB, 2006f, 110). Bu sorunun üzerine beğeniler ve seçimlerdeki farklılıklardan yola çıkarak hoşgörü anlayışına işaret edilmesi mümkündür. Etkinlik, bu soruya öğrencilerin vereceği yanıtlar üzerine öğretmenin izleyebileceği yollara dair hiç bir yönlendirme içermemektedir. Her ne kadar programın temel felsefesi sanatta farklı ifade biçimlerine vurgu yapsa da öğretmene bu konuda bir çerçeve vermenin yararlı olacağı düşünülmektedir.

Bir başka etkinlikte ise ilköğretim birinci sınıfların *"Gösterilen eserde neler gördüğünü söyler", "Gösterilen eserle ilgili duygu ve düşüncelerini açıklar"* kazanımlarına yönelik olarak Turgut Zaim'in aşağıdaki tablosu öğrencilere gösterilmektedir (MEB, 2006f, 146-149).

Turgut Zaim, "Yaylada Yörükler"

Bu resim etkinlik boyunca birçok soru ile irdelenmekte, çocukların tabloda gördükleri üzerine konuşmaları teşvik edilmektedir. Bu sorulara resimde görülen çocuğun yaylada nasıl okula gittiği, eğitim hakkından yararlanıp yararlanamadığı, yararlanabilmesi için kimin, ne tür sorumlulukları olduğu gibi soruların eklenmesi ile ders, çocuk hakları ile ilgili önemli bir açılım getirebilir. Bu tartışmalar için etkinliğin önerildiği birinci sınıf henüz erken olabilir. Ancak çocuk hakları eğitimi konusunda donanımlı bir öğretmenin değişik yaş gruplarında çocukların sahip olduğu

ön bilgilerden yola çıkarak eğitim hakkı konusundaki bilinç ve duyarlılığın adım adım gelişmesine katkıda bulunacağı açıktır. Aşağıda bu tür tartışmalar ile etkinlikleri zenginleştirebilecek, programda yer verilmiş eserler ve ilgili olduğu çocuk hakları verilmiştir:

Şeref Akdik'in "Okula Kayıt" resmi, eğitim hakkı için bulunmaz bir fırsat sunabilir (MEB, 2006f, 235). Resimdeki kadın profili, kayıt olmakta olan kız çocukları, kayıt yapan kişinin elindeki nüfus cüzdanı, kaydı yapan kişinin erkek olması gibi birçok durum öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerini geliştirmeye ve çocuk haklarını içselleştirmelerine katkıda bulunacaktır.

Şeref Akdik, "Okula Kayıt"

Neşet Günal'ın "Anne ve Çocuk" başlıklı resmi (MEB, 2006f, 237) "taraf devletlerin hakların uygulanması için tedbir alma yükümlülüğü ve yaşama, hayatta kalma ve gelişme hakkının korunması", "kendi yararı açısından gerekli görüldüğü durumlar dışında anababasından ayrılmama hakkı", "aile ve çocuğa bakmakla yükümlü kişilerin sorumlulukları ve uygun yaşam standartlarına sahip olma hakkı" konularının irdelenmesi için bir olanak sunabilir.

Neşet Günal, "Anne ve Çocuk"

Yine Hasan Pekmezci'nin aşağıda verilen "Kafesteki Kuşlar" resmi de çok hassas ve zor olan "çocuk mağdurların yeniden topluma kazandırılması" ve "ceza hukukunda çocuklara yaklaşım" konularına, "özgürlüğünden yoksun bırakılma" bağlamında giriş için önemli bir fırsat sunabilir (MEB, 2006f, 164).

Hasan Pekmezci, "Kafesteki Kuşlar"

J. İlköğretim Beden Eğitimi Dersi

Beden Eğitimi Dersi ilköğretimin ilk beş sınıfında haftada 2'şer saat, 6-8. sınıflarda ise haftada 1'er saat olmak üzere okutulmaktadır. Program, üç alan uzmanı, üç Beden Eğitimi Dersi öğretmeni, üç sınıf öğretmeni, üç Türkçe öğretmeni, bir program geliştirme uzmanı, bir ölçme ve değerlendirme uzmanı, bir rehber ve

psikolojik danışman ve bir yabancı dil öğretmeninden oluşan bir komisyon tarafından hazırlanmıştır. Program, 2006-2007 yılında ilk 6 sınıftan başlamak üzere kademeli olarak uygulanmaya başlamıştır.

Programın vizyonu, öğrencilerin yaşamlarında kullanabilecekleri spora özgü hareket becerileri ile fiziksel etkinliklere özgü bilgileri, duygusal ve toplumsal özellikleri kazanarak sağlığı geliştirici fiziksel etkinliklere yaşamları boyu etkin katılımlarının sağlanması olarak belirlenmiştir (MEB, 2007c, 11). Program ile geliştirilmesi beklenen beceriler ise eleştirel düşünme, yaratıcı düşünme, problem çözme, karar verme, öz yönetim (etik davranma, eğlenme, amaç belirleme, kendini tanıma ve kişisel gelişimini izleme, duygu yönetimi, sorumluluk, katılım, paylaşım, işbirliği, ekip çalışması, farklılıklara saygı), milli, manevi ve evrensel değerlere duyarlı olma, kişisel ve sosyal değerlere önem verme ve güvenlik ve korunma sağlamadır. Program ile temelde beş standarda ulaşmak hedeflenmektedir; bunlardan "Fiziksel etkinliklere düzenli olarak katılır" ve " Fiziksel etkinlik ortamlarında sorumlu kişisel ve toplumsal davranış sergiler" standartları çalışma konusu açısından özellikle önemlidir (MEB, 2007c, 16-18). Programda iki ana öğrenme alanı yer almıştır: "Hareket bilgi ve becerileri ve etkin katılım" ve "sağlıklı yaşam". Bunlardan ikincisi fiziksel etkinlik ve beslenme ile kişisel güvenlik ve kazalardan korunma alt alanları ile çocuk hakları eğitimine özellikle fırsat vermektedir (MEB, 2007c, 26).

Programın genelinde yapılandırmacı anlayışın ilkeleri dikkate alınmıştır. Özellikle engelli öğrencilerin ihtiyaçlarına duyarlı olunması ve etkinliklerin bu ihtiyaçları gözeterek uyarlanması öğretmenlere hatırlatılmıştır. Bu amaçla sınıf düzeyine göre kaynaştırma ilkelerine yer verilmiştir (MEB, 2007c, 34). Sınıf yönetiminde dersler planlanırken öğrencilerin görüşlerinin dikkate alınması,

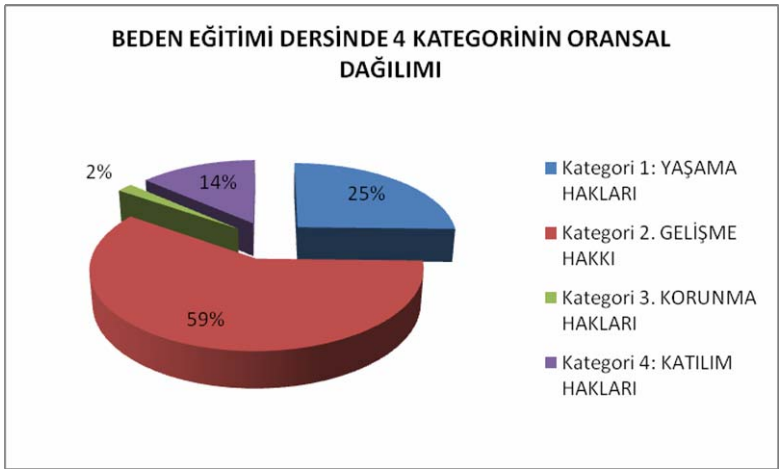
öğretmenin iyi bir dinleyici olması, sadece yetenekli öğrencilerle ilgilenmekten kaçınılarak her öğrencinin etkin katılımı için çaba gösterilmesi, derslerde adil davranılması ve favori öğrenci/ler olmaması konusunda yönlendirmelerde bulunulmuştur. Yine kız ve erkek öğrenci ayırmaksızın bütün öğrencilerle ortak ders işlenmesi uyarısı da yalnız bu programda görülmüştür (MEB, 2007c, 30-31). Okul yönetiminin ders yılı başında öğrencilerin sağlık kontrolünden geçirilmesini sağlaması istenmiş, derslerin ilk haftalarında kural, ilke ve yönergelerin öğrencilerle paylaşılması, bunların belirlenmesi sürecine öğrencilerin de mümkün olduğunda katılımının sağlanması önerilmiştir (MEB, 2007c, 32). Bütün bu ilke ve öneriler çocuk hakları eğitiminin genel yaklaşımı ile uyumludur.

Programda toplam 277 kazanım yer almaktadır. Programın içerdiği çocuk hakları kategorilerinin toplam sıklığı ise 272'dir. Programın ana ilkeleri ile uyumlu olarak Tablo 33 ve Grafik 27'de görüldüğü gibi toplam sıklığın % 59'unu gelişme hakları, % 25'ini yaşama hakları, % 14'ünü katılım hakları ve % 2'sini korunma hakları oluşturmaktadır. Tüm programda korunma haklarına yalnızca 5 kez değinilmiştir. Aslında ders, kapsamı itibarıyla korunma haklarına yer verilmesi için en uygun derslerden biridir.

Tablo 33: *Çocuk Hakları Kategorilerinin Okutulduğu Her Bir Sınıfta ve Toplamda Beden Eğitimi Dersi'nde Yer Alış Sıklığı/Oranı*

Kategoriler:	**Beden Eğitimi Dersi**								**Toplam**	
									f	**%**
Sınıflar	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**	**8**		
Kategori 1: YAŞAMA HAKLARI	**9**	**8**	**7**	**10**	**10**	**8**	**9**	**8**	**69**	**25%**
Kategori 2: GELİŞME HAKKI	**11**	**15**	**21**	**25**	**25**	**24**	**21**	**19**	**161**	**59%**
Kategori 3: KORUNMA HAKLARI	**0**	**1**	**0**	**0**	**1**	**1**	**1**	**1**	**5**	**2%**
Kategori 4: KATILIM HAKLARI	**3**	**5**	**2**	**3**	**7**	**8**	**5**	**4**	**37**	**14%**
TOPLAM	**23**	**29**	**30**	**38**	**43**	**41**	**36**	**32**	**272**	**100%**

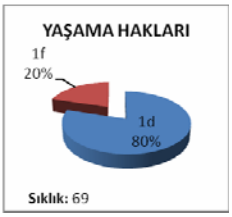
Grafik 27: *Çocuk Hakları Ana Kategorilerinin Toplamda Beden Eğitimi Dersinde Yer Alış Oranı*

Alt kategorilerin kategoriler içerisinde dağılımına bakıldığında (Grafik 28), yaşama haklarının % 80'inin "sağlık hizmetlerine erişim ve sağlığın korunması hakkı"ndan, % 20'sinin ise "dinlenme, eğlence ve kültürel etkinliklere katılma ve boş zamanlarını değerlendirme hakkı"ndan oluştuğu görülmektedir.

Gelişme haklarının % 98'i "nitelikli eğitim hakkı"ndan, % 2'si ise "engelliler için özel bakım hakkı"ndan oluşmaktadır. Korunma haklarına ise yalnızca beş kez değinilmiştir ve o da "her tür şiddete karşı korunma hakkı" kapsamında değerlendirilmiştir. Katılım haklarının ise % 65'ini "düşüncesini özgürce açıklama hakkı", % 19'unu "kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme ve dinlenilme hakkı", % 11'ini "kitle iletişim araçlarına ve diğer bilgi kaynaklarına erişim hakkı" ve % 5'ini ise "özel yaşama saygı hakkı" oluşturmaktadır.

Grafik 28: *Çocuk Hakları Alt Kategorilerinin Beden Eğitimi Dersi'nde Ana Kategoriler İçinde Yer Alış Oranı*

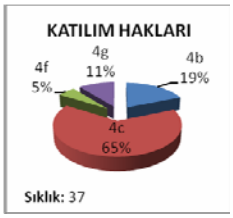
1d. Madde 24: Sağlık hizmetlerine erişim ve sağlığın korunması hakkı
1f. Madde 31: Dinlenme, eğlence ve kültürel etkinliklere katılma ve boş zamanlarını değerlendirme hakkı

2e. Madde 23: Engelliler için özel bakım hakkı
2f. Madde 28-29: Nitelikli eğitim hakkı

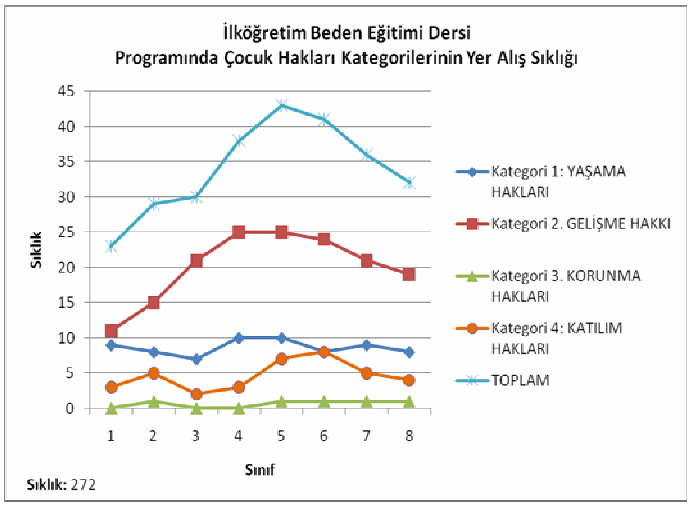
3c. Madde 19: Her tür şiddete karşı korunma hakkı

4b. Madde 12: Kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme ve dinlenilme hakkı
4c. Madde 13: Düşüncesini özgürce açıklama hakkı
4f. Madde 16: Özel yaşamına saygı hakkı
4g. Madde 17: Kitle iletişim araçlarına ve diğer bilgi kaynaklarına erişim

Çocuk hakları kategorilerinin sınıflara göre dağılımına toplamda bakıldığında (Grafik 29) en az 1. sınıfta en çok ise 5. sınıfta yer verildiği görülür. Sıklık, 5. sınıfa kadar artmakta, daha sonra giderek azalmaktadır. Gelişme hakları da aynı seyri izlemektedir. Yaşama ve katılım haklarında ise anlamlı bir sıklık dağılımı görülmemektedir.

Grafik 29: *Çocuk Hakları Ana Kategorilerinin Okutulduğu Her Bir Sınıfta ve Toplamda Beden Eğitimi Dersi'nde Yer Alış Sıklığı*

Beden Eğitimi Dersi için önerilen etkinliklere bakıldığında çocuk hakları ile ilintili kavramlara yer veren ya da yer verme potansiyeli olan çok az örneğe rastlanmıştır. Bunlardan biri 5. sınıflar için önerilen "Kendi Sesini Bul" etkinliğidir (MEB, 2007c, 158-159). Bu etkinlikte öğrencilerin önce verilen tempoya uygun ve ardından verilen farklı tempoya rağmen kendi yürüyüş ritimlerini koruyarak uygun adımda yürümeleri istenmektedir. Etkinliğin sonunda öğrencilerin toplum içerisinde kendi özelliklerimizi kaybetmeden yaşamanın ama aynı zamanda toplumla uyum içerisinde olabilmenin önemini tartışmaları istenmektedir. Etkinliğin tümünün doğrudan ilgili olduğu kazanımlar *"Bireysel ve eşli mücadele becerileri sergiler", Fiziksel etkinliklerde üstlendiği rollerin sorumluluklarını yerine getirir"* ve *"Fiziksel etkinliklerde kazanma ve kaybetme durumlarında duygularını kontrollü davranışlarla gösterir"* kazanımlarıdır. Bu etkinlik, etkinliklerin program kazanımlarını aşacak biçimde etkinliklerin değerlendirilmesine güzel bir örnektir.

Altıncı sınıflara yönelik "Futbol Oynuyorum" etkinliği ise cinsiyet ayrımcılığına karşı duyarlılık oluşturmak için güzel bir fırsat olabilir (MEB, 2007c, 170-171). Etkinlikte futbol oyanayacak öğrencilerin cinsiyetine ilişkin hiç bir ayrım yapılmamıştır. Programın genel hedefleri doğrultusunda bakıldığında bu etkinliğin tüm sınıfı, birlikte kapsadığı düşünülebilir. Ancak gelişimsel özellikler de dikkate alınarak bu oyunu tüm çocukların birlikte oynayacağı ya da kızlar ve erkekler olarak ayrı ayrı ama yine futbol oynayacakları konusunda bir yönergenin öğretmene verilmesi gerektiği düşünülmektedir. Her iki durumda da "Fubol bir erkek oyunudur" anlayışını tartışarak toplumsal cinsiyet eşitliği konusu üzerinde çocukların düşünmeleri sağlanabilir.

İnsan hakları ve vatandaşlık ara disiplininin bu program kapsamında yer alan *"Oyun oynarken kurallara uymanın insan haklarına uygun bir davranış olduğunu bilir"* kazanımı ile ilgili olarak 3. sınıflar için önerilen "Adil Oyun" etkinliğinde ise öğrencilerin bir oyunu kuralsız bir şekilde oynamaları ve ardından karşılaştıkları zorlukları, karışıklıkları tartışmaları istenmektedir. Etkinliğin ulaşılmak istenen kazanım açısından çok yeterli olamayabileceği düşünülmektedir.

K. İlköğretim Seçmeli Medya Okuryazarlığı Dersi

İlköğretimde seçmeli Medya Okuryazarlığı Dersi haftada birer saat olmak üzere 6, 7 ve 8. sınıfların herhangi birinde sadece bir kez okutulur. Program beş alan uzmanının danışmanlığında üç Radyo ve Televizyon Üst Kurulu uzmanından, üç İletişim Fakültesi araştırma görevlisinden, bir program geliştirme uzmanı ve bir teknik öğretmenden oluşan bir komisyon tarafından hazırlanmıştır.

Programın giriş bölümünde neden medya okuryazarlığı eğitimine ihtiyaç olduğu araştırma bulgularına dayanılarak açıklanmış ve görsel, işitsel ve yazılı medya karşısında savunmasız bir alıcı durumunda bulunan çocukların ilköğretimden başlayarak medyaya yönelik bilinçlendirilmesi gereği vurgulanmıştır. Bu eğitim ile çocukların medyada izlediklerini "gerçeklik" ve "kurgu" bakımından ayırt etme becerisini kazanmaları, aynı zamanda medyanın olay ve olguları nasıl ve neden belli biçimlerde yansıttıklarını anlayarak medyaya eleştirel bakabilen bilinçli alıcılar olarak yetişmeleri hedeflenmektedir. Programın hedefleri arasında öğrencilerin fiziksel ve duygusal açıdan sağlıklı ve mutlu bireyler olarak yetişmesi, ruhsal, ahlaki, sosyal ve kültürel yönlerden gelişmeleri de yer almaktadır (MEB-RTÜK, 2006, 6-7).

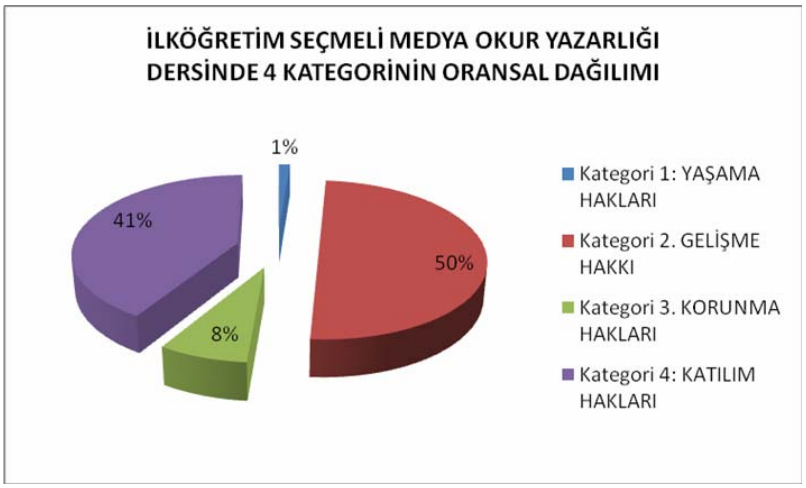
Program diğer programlarda da hedeflenen temel becerileri hedeflemektedir. Programla öğrencilere kazandırılmak istenen değerler ise özel yaşamın gizliliğine saygı, dürüstlük, sorumluluk, farklılıklara saygı duyma, aile içi iletişime önem verme, eşitlik gibi değerlerdir.

Program toplam 24 kazanımdan oluşmaktadır. Programda yer verilen çocuk hakları kategorilerinin toplam sıklığı 80'dir (Tablo 34 ve Grafik 30). Bunun % 50'si gelişme haklarından, % 41'i katılım haklarından, % 8'i korunma haklarından ve % 1'i ise yaşama haklarından oluşmaktadır. Programın misyonuna genel olarak bakıldığında korunma haklarının daha fazla yer alması beklenebilirdi.

Tablo 34: *Çocuk Hakları Kategorilerinin Okutulduğu Her Bir Sınıfta ve Toplamda Medya Okuryazarlığı Dersi'nde Yer Alış Sıklığı/Oranı*

Kategoriler	**Medya Okur Yazarlığı - Seçmeli**								**Toplam**	
									f	**%**
Sınıflar	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**	**8**		
Kategori 1: YAŞAMA HAKLARI						**1**			**1**	**1 %**
Kategori 2: GELİŞME HAKKI						**40**			**40**	**50 %**
Kategori 3: KORUNMA HAKLARI						**6**			**6**	**8 %**
Kategori 4: KATILIM HAKLARI						**33**			**33**	**41 %**
TOPLAM						**80**			**522**	**100 %**

Grafik 30: *Çocuk Hakları Ana Kategorilerinin Toplamda Medya Okuryazarlığı Dersi'nde Yer Alış Oranı*

Çocuk hakları ana kategorileri içinde alt kategorilerin dağılımına bakıldığında (Grafik 31), toplam 1 sıklıkla yer alan yaşama haklarının tümünü "sağlık hizmetlerine erişim ve sağlığın korunması hakkı"nın oluşturduğu görülmektedir. Gelişme haklarının tamamını "nitelikli eğitim hakkı" ve korunma haklarının tamamını da "her tür şiddete karşı korunma hakkı" oluşturmaktadır. Katılım haklarına bakıldığında ise programın doğası ile uyumlu olarak % 64 oranla "kitle iletişim araçlarına ve diğer bilgi kaynaklarına erişim hakkı" en çok yer alan hakdır. Bunun dışında katılım haklarının % 24'ünü "düşüncesini özgürce açıklama hakkı", % 6'sını "kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme ve dinlenilme hakkı" ve % 6'sını ise "özel yaşama saygı hakkı" oluşturmaktadır.

Grafik 31: *Çocuk Hakları Alt Kategorilerinin Medya Okuryazarlığı Dersi'nde Ana Kategoriler İçinde Yer Alış Oranı*

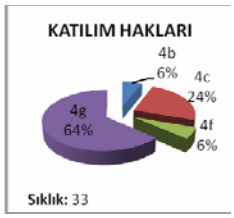
1d. Madde 24: Sağlık hizmetlerine erişim ve sağlığın korunması hakkı

2f. Madde 28-29: Nitelikli eğitim hakkı

3c. Madde 19: Her tür şiddete karşı korunma hakkı

4b. Madde 12: Kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme ve dinlenilme hakkı
4c. Madde 13: Düşüncesini özgürce açıklama hakkı
4f. Madde 16: Özel yaşamına saygı hakkı
4g. Madde 17: Kitle iletişim araçlarına ve diğer bilgi kaynaklarına erişim

Çocuk hakları eğitiminde medyadan çeşitli biçimlerde yararlanılabilir, ancak çoğunlukla medyanın olumsuz etkilerini kontrol altına almak bile tek başına çocuk hakları eğitimi açısından önemlidir. Bu bağlamda medya okuryazarlığı iç kontrolü

sağlama potansiyeli açısından doğrudan çocuk hakları eğitimi için önemli bir araçtır. Bunun yanı sıra, ders için kullanılacak tüm etkinliklerde çocuk hakları ile ilgili örneklerden yararlanılması çocuk hakları eğitimi açısından istenen etkiyi artıracaktır. Örneğin programda önerilen etkinliklerden birinde öğrencilerden kampanyaların yürütülmesinde medyanın rolünü tartışmaları istenmiş ve örnek olarak MEB-UNICEF işbirliğinde yürütülen "Haydi Kızlar Okula Kampanyası" verilmiştir (MEB-RTÜK, 2006, 54). Bir başka etkinlikte ise çocukların bir hafta süreyle izledikleri yayınları medyanın etik kuralları çerçevesinde değerlendirmeleri istenmiştir. Bu kurallar arasında çocuk hakları açısından da önemli özel hayatın gizliliğine saygı, yargı kararları kesinleşmeden hiç kimsenin suçlu ilan edilmemesi, ayrımcılık yapılmaması gibi kurallar da yer almıştır (MEB-RTÜK, 2006, 58).

Programda çocukların çevrelerindeki kişilerin televizyon izleme alışkanlıklarını araştıracakları bir başka etkinlikte ise çocuklardan kendilerine verilecek bir anketi yaşı en az 14 olan birine uygulamaları istenmektedir (MEB-RTÜK, 2006, 67vd.). Etkinliğin bu bölümünde öğretmene, anketin kime uygulanacağı konusunda "mutlaka aile bireylerine uygulanması" gibi bir kural koymamaları, sınıfta aile bireylerini kaybetmiş ya da yetiştirme yurtlarında kalan çocuklar olabileceği uyarısında bulunulmuştur.

Program genelinde çocukların kendilerini medyadan nasıl koruyabileceklerine dair bir bilinç verilmeye çalışılmaktadır. Oysa bu ders, medyanın çocuk haklarına nasıl saygı duyacağı ve çocuk haklarını nasıl tanıtabileceği konusundaki rolüne işaret etmek için de önemli fırsatlar sunmaktadır.

L. İlköğretim Seçmeli Düşünme Eğitimi Dersi

Seçmeli derslerden düşünme eğitimi 6, 7 ve 8. sınıfların herhangi birinde veya tamamında okutulabilir. Bu derslerin 7 veya 8. sınıfta seçilmesi durumunda öğretmenin uygun göreceği önceki sınıflara ait temel kazanımlar da verilir. Düşünme eğitimi dersi öğretim programı bir felsefe grubu öğretmeni, iki sınıf öğretmeni, iki program geliştirme uzmanı ve bir ölçme ve değerlendirme uzmanından oluşan bir komisyon tarafından hazırlanarak 2007-2008 öğretim yılından itibaren uygulanmaya başlanmıştır. Programın vizyonu temel düşünme becerilerini kullanarak kişisel bir düşünme geleneği oluşturabilen ve bunu dil ve düşünme ile birleştirerek bir yaşam becerisine dönüştürebilen, farklı düşüncelere saygılı bireyler yetiştirmektir (MEB, 2007d, 6). Programın gerekçesi, düşünme becerilerinin çeşitlenmesiyle birlikte bunların mevcut konu alan bilgisi olan programlara eklenmesinin güçleşmesi olarak belirtilmiştir (MEB, 2007d, 5). Bu doğrultuda geliştirilen programda bir konu bilgisi yer almadığından öğretmenlere etkinliklerin hazırlanmasında öğrencilerin ilgi, ihtiyaç, gelişim özelliklerini dikkate alarak konu belirleyebilecekleri önerilmiştir. Çocuk hakları ile ilgili konuların program çerçevesi içerisinde bu amaçla seçilmesi öğrencinin düşünme becerilerini geliştirirken çocuk hakları kazanımlarına ulaşmalarını sağlayacaktır. Ne yazık ki programda önerilen etkinlikler arasında bu tür bir genişletmeye rastlanmamıştır. Sadece 8. sınıflar için önerilen *"Kural kavramını değerlendirir"* kazanımı ile ilgili etkinlikte önce kural kavramı üzerine bazı sorular sorularak sınıfın bir "soruşturma topluluğuna" dönüştürülmesi istenmektedir (MEB, 2007d, 69). Ardından kurallarla ilgili bazı durumlar verilerek öğrencilerin bunlara katılıp katılmadıklarını gerekçeleriyle birlikte belirtmelerine fırsat verilmektedir. Etkinliğin son bölümünde ise "kurallara uyulmadığı zamanlar olabilir mi?" sorusuna

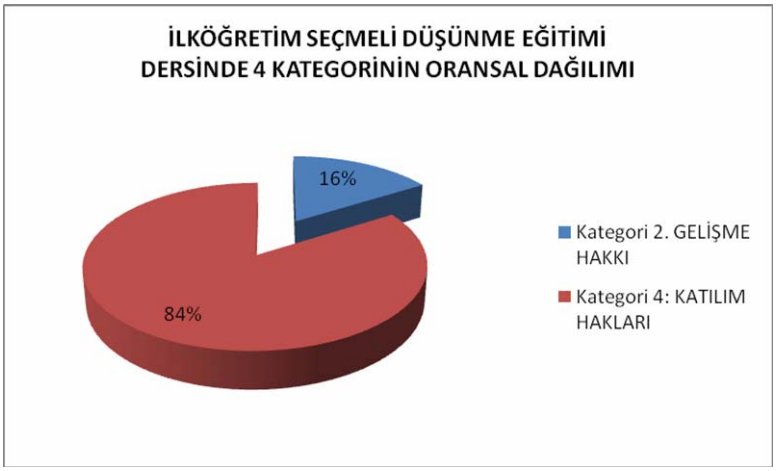
konu olacak örnekler verilmektedir. Bu örneklerden biri "Komşumuzun bir erkek bebeği oldu. Bebeğin odasını pembeye boyayabilir mi?" örneğidir. Verilen örneklerin tümüne bakıldığında öğrencilerin kuralın kaynağı, ihlal edilebilirliği, sonuçları, kurala uymayı gerektiren motifleri tartışabileceği örnekler olduğu görülmektedir. Bu örneğin de toplumsal cinsiyet eşitliği konusuna giriş için kullanılması mümkündür.

Programda toplam 66 kazanıma yer verilmiştir. Çocuk hakları kategorilerine yer verilme sıklığı ise toplam 31'dir. Tablo 35 ve Grafik 32'de görüleceği gibi toplam sıklığın % 86'sı katılım haklarından, % 16'sı ise gelişme haklarından oluşmaktadır. Programda yaşama ve korunma haklarına hiç yer verilmemiştir. Katılım haklarının gelişim haklarının önüne geçtiği iki ders Sosyal Bilgiler Dersi ile Düşünme Eğitimi Dersi'dir. Diğer tüm derslerde gelişim haklarına katılım haklarından daha fazla yer verilmiştir. Düşünme eğitimi açısından bu durum, dersin doğrudan düşünme ve düşündüğünü ifade etme becerilerine odaklanıyor olması ile açıklanabilir.

Tablo 35: *Çocuk Hakları Kategorilerinin Okutulduğu Her Bir Sınıfta ve Toplamda Düşünme Eğitimi Dersi'nde Yer Alış Sıklığı/Oranı*

Kategoriler	**Düşünme Eğitimi - Seçmeli**								**Toplam**	
									f	**%**
Sınıflar	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**	**8**		
Kategori 1: YAŞAMA HAKLARI						**0**	**0**	**0**	**0**	**0 %**
Kategori 2: GELİŞME HAKKI						**1**	**3**	**1**	**5**	**16 %**
Kategori 3: KORUNMA HAKLARI						**0**	**0**	**0**	**0**	**0 %**
Kategori 4: KATILIM HAKLARI						**9**	**9**	**8**	**26**	**84 %**
TOPLAM						**10**	**12**	**9**	**31**	**100 %**

Grafik 32: *Çocuk Hakları Ana Kategorilerinin Toplamda Düşünme Eğitimi Dersi'nde Yer Alış Oranı*

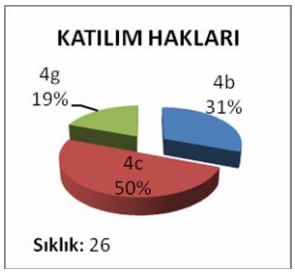
Grafik 33'de görüldüğü gibi gelişme haklarının tamamı "nitelikli eğitim hakkı"ndan oluşmaktadır. Katılım haklarına bakıldığında ise programın doğası ile uyumlu olarak % 50'sini "düşüncesini özgürce açıklama hakkı", % 31'ini "kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme ve dinlenilme hakkı" ve kalan % 19'unu ise "kitle iletişim araçlarına ve diğer bilgi kaynaklarına erişim hakkı"nın oluşturduğu görülmektedir.

Bu durum yukarıda da açıklandığı gibi önerilen etkinliklerde çocuk hakları konularının yeterince kullanılmaması ile ilgilidir ve önemli bir potansiyelin çocuk hakları lehine kullanılamadığına işaret etmektedir. Programda öğretmenlere bu yönde bir telkin yapılması, öğretmenin uygulamada bu konuları seçme olasılığını tamamen yok etmese de düşürmektedir.

Grafik 33: *Çocuk Hakları Alt Kategorilerinin Düşünme Eğitimi Dersi'nde Ana Kategoriler İçinde Yer Alış Oranı*

2f. Madde 28-29: Nitelikli eğitim hakkı

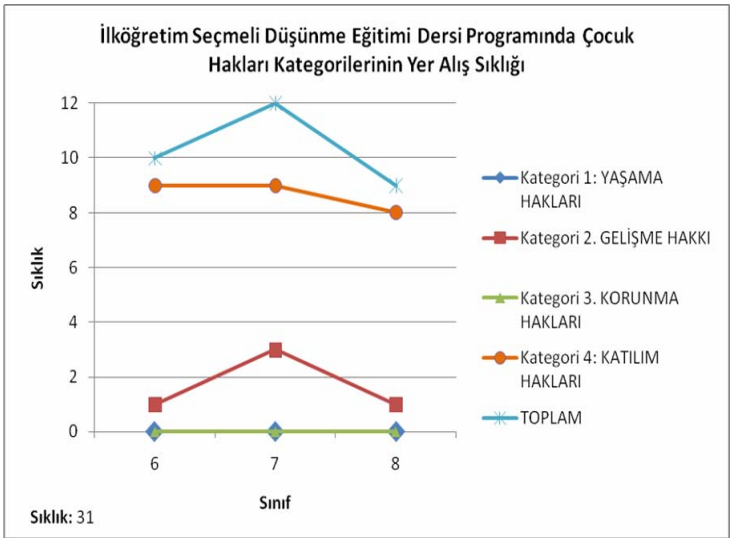
4b. Madde 12: Kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme ve dinlenilme hakkı

4c. Madde 13: Düşüncesini özgürce açıklama hakkı

4g. Madde 17: Kitle iletişim araçlarına ve diğer bilgi kaynaklarına erişim

Grafik 34'de görüldüğü gibi çocuk hakları kategorilerinin sınıflara dağılımında anlamlı bir eğilim görülmemektedir. Zaten tüm programın üç yıla yayılmadan bir ya da iki yılda okutulması durumunda tam içerikle verilmesi salık verildiği için bu konuda bir anlamlılık aramamak da gerekir.

Grafik 34: *Çocuk Hakları Ana Kategorilerinin Okutulduğu Her Bir Sınıfta ve Toplamda Düşünme Eğitimi Dersi'nde Yer Alış Sıklığı*

III. İLKÖĞRETİMİN HER BİR SINIFINDA ÇOCUK HAKLARININ YER ALMA SIKLIĞINA İLİŞKİN BULGULAR VE YORUMLARI

Bu bölümde çocuk haklarının yer alış sıklığı sınıflar bazında irdelenecektir. Yine yalnız zorunlu sosyal, tarihsel ve kültürel içerikli dersler dikkate alınmıştır. Bu bölümde her bir sınıfta toplam kategorilerin dağılımı, alt kategorilerin kategorilere ve derslere göre dağılımına ilişkin bulgular analiz edilecektir. Her bir sınıfa ilişkin tüm kategorileri ve sıklıkları gösteren detaylı tablolar EK-4'de verilmiş, metin içinde tablo kısaltılarak yalnız kategori toplamlarını içerecek biçimde yer almıştır.

A. İlköğretim Birinci Sınıfta Çocuk Haklarının Yer Alış Sıklığı

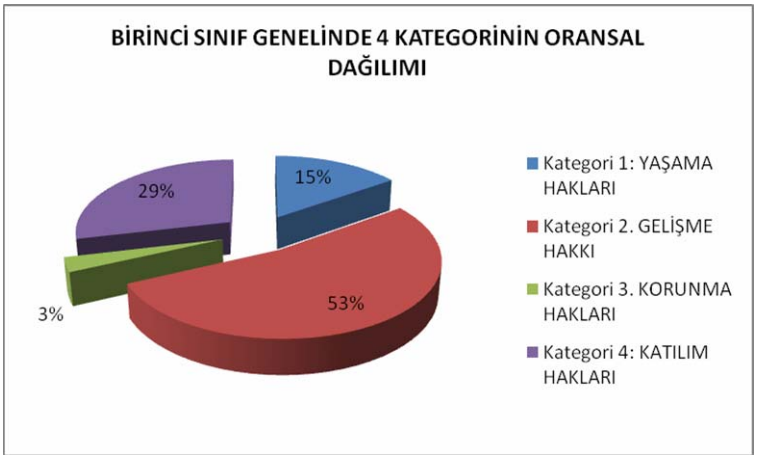
İlköğretimin ilk üç sınıfında okutulan zorunlu dersler Hayat Bilgisi, Rehberlik, Türkçe, Müzik, Görsel Sanatlar ve Beden Eğitimi Dersleri'dir.

İlköğretimin birinci sınıfında çocuk haklarına yer verilme sıklığı toplam 289'dur. Bunun % 53'ü gelişme haklarından, % 29'u katılım haklarından, % 15'i yaşama haklarından ve % 3'ü ise korunma haklarından oluşmaktadır (Tablo 36 ve Grafik 35). Çocukların korunma haklarının okula başladıkları ilk yılda bu kadar az verilmesi, yeni karşılaştıkları birçok riske karşı çok açık hale gelmelerine yol açabilir. Öte yandan gelişim düzeyleri açısından bakıldığında da çocuğun bu risklerden korkması, ürkmesi riski vardır. O nedenle bütün bu olasılıkların birlikte ve dikkatle incelenerek çocuk haklarının nasıl yer alacağı konusunda bilinçli bir karar verilmesi gerekir.

Tablo 36: *İlköğretim Birinci Sınıfta Çocuk Haklarının Yer Aldığı Dersler, Yer Alış Sıklığı ve Oranı*

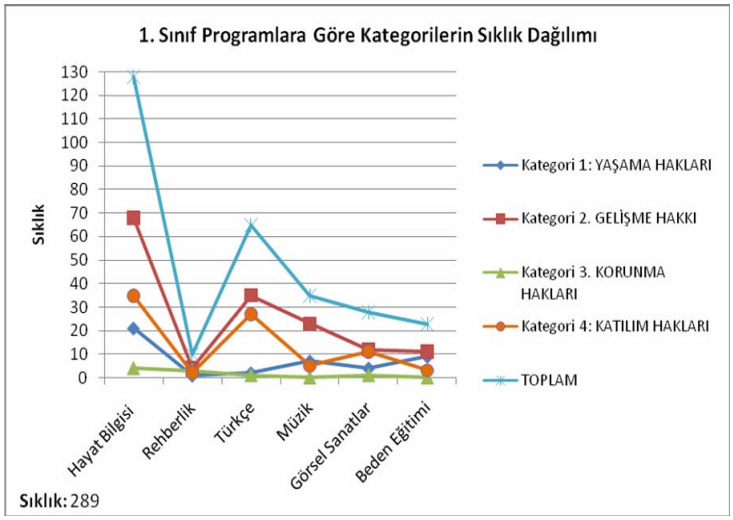
Programlar / Kategoriler	HB	R	T	M	GS	BE	Toplam	
							f	%
Kategori 1: YAŞAMA HAKLARI	21	1	2	7	4	9	44	15%
Kategori 2: GELİŞME HAKKI	68	4	35	23	12	11	153	53%
Kategori 3: KORUNMA HAKLARI	4	3	1	0	1	0	9	3%
Kategori 4: KATILIM HAKLARI	35	2	27	5	11	3	83	29%
TOPLAM	128	10	65	35	28	23	289	100%

Grafik 35: *Çocuk Hakları Ana Kategorilerinin Birinci Sınıf Genelinde Oransal Dağılımları*

Grafik 36'da görüldüğü gibi ilköğretim birinci sınıfta tüm kategorilerde çocuk haklarına en çok yer veren ders Hayat Bilgisi Dersi'dir. Bunu yalnızca ders saatinin çokluğu ile açıklamak doğru olmaz. Örneğin, ilköğretim birinci sınıfta en fazla ders saati Türkçe Dersi'ne ayrılmışken, bu ders çocuk haklarına yer verme açısından Hayat Bilgisi Dersi'nden sonra gelmektedir. Yine katılım ve gelişme haklarına yer verme açısından haftada 12 ders saati ayrılan Türkçe Dersi ile haftada 2 ders saati ayrılan Görsel Sanatlar Dersi aynı noktadadır. Rehberlik Dersi ise birinci sınıfta tüm kategorilere aynı düzeyde az yer vermiştir.

Grafik 36: *Çocuk Hakları Ana Kategorilerinin Birinci Sınıfta Yer Aldığı Dersler ve Yer Alış Sıklığı*

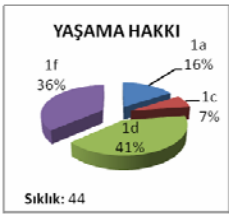
Grafik 37'de birinci sınıfta çocuk hakları alt kategorilerinin birinci sınıftaki ana kategoriler içindeki yer alış oranı görülmektedir. Yaşama hakları içerisinde birinci sınıfta % 41 oran ile "sağlık hizmetlerine erişim ve sağlığın korunması hakkı", % 36 oran ile yer alan "dinlenme eğlence ve kültürel etkinliklere katılma ve boş zamanlarını değerlendirme hakkı"ndan önce gelmektedir. Bunları % 16 ile "taraf devletlerin, hakların uygulanması için tedbir alma yükümlülüğü ve yaşama, hayatta kalma ve gelişme hakkının korunması" ve % 7 ile "aile ve çocuğa bakmakla yükümlü kişilerin sorumlulukları ve uygun yaşam standartlarına sahip olma hakkı" izlemektedir.

Birinci sınıfta yer alan gelişme haklarının % 99'u ise "nitelikli eğitim hakkı"ndan oluşmakta, kalan % 1 eşit olarak "engelliler için bakım hakkı" ve "ailenin/çocuğa bakmakla yükümlü kişilerin sorumluluklarına hak ve ödevlerine saygı gösterilmesi" arasında paylaşılmaktadır.

Korunma haklarının tamamı ise "her tür şiddete karşı korunma hakkı"ndan oluşmaktadır.

Katılım hakları, genel olarak programlarda da gözlemlenen bir örüntü izlemektedir. Katılım haklarının % 49'unu "düşüncesini özgürce açıklama hakkı", % 40'ını "kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme ve dinlenilme hakkı", % 10'unu "kitle iletişim araçlarına ve diğer bilgi kaynaklarına erişim hakkı" , % 1'ini ise "özel yaşamına saygı hakkı" oluşturmaktadır. Özellikle birinci sınıfta kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme ve dinlenilme hakkının çoğunlukla yer alması, diğer katılım haklarının kullanımı için de bir zemin hazırlayacağı için istendik bir durumdur.

Grafik 37: *Çocuk Hakları Alt Kategorilerinin Birinci Sınıftaki Ana Kategoriler İçinde Yer Alış Oranı*

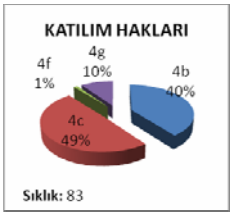
1a. Madde 4/6: Taraf devletlerin hakların uygulanması için tedbir alma yükümlülüğü ve yaşama, hayatta kalma ve gelişme hakkının korunması
1c. Madde 18/27: Aile ve çocuğa bakmakla yükümlü kişilerin sorumlulukları ve uygun yaşam standartlarına sahip olma hakkı
1d. Madde 24: Sağlık hizmetlerine erişim ve sağlığın korunması hakkı
1f. Madde 31: Dinlenme, eğlence ve kültürel etkinliklere katılma ve boş zamanlarını değerlendirme hakkı

2a. Madde 5: Ailenin/Çocuğa bakmakla yükümlü kişilerin sorumluluklarına hak ve ödevlerine saygı gösterilmesi (Ana babanın yönlendiriciliği ve çocuğun yeteneklerinin gelişimi)
2e. Madde 23: Engelliler için özel bakım hakkı
2f. Madde 28-29: Nitelikli eğitim hakkı

3c. Madde 19: Her tür şiddete karşı korunma hakkı

4b. Madde 12: Kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme ve dinlenilme hakkı
4c. Madde 13: Düşüncesini özgürce açıklama hakkı
4f. Madde 16: Özel yaşamına saygı hakkı
4g. Madde 17: Kitle iletişim araçlarına ve diğer bilgi kaynaklarına erişim

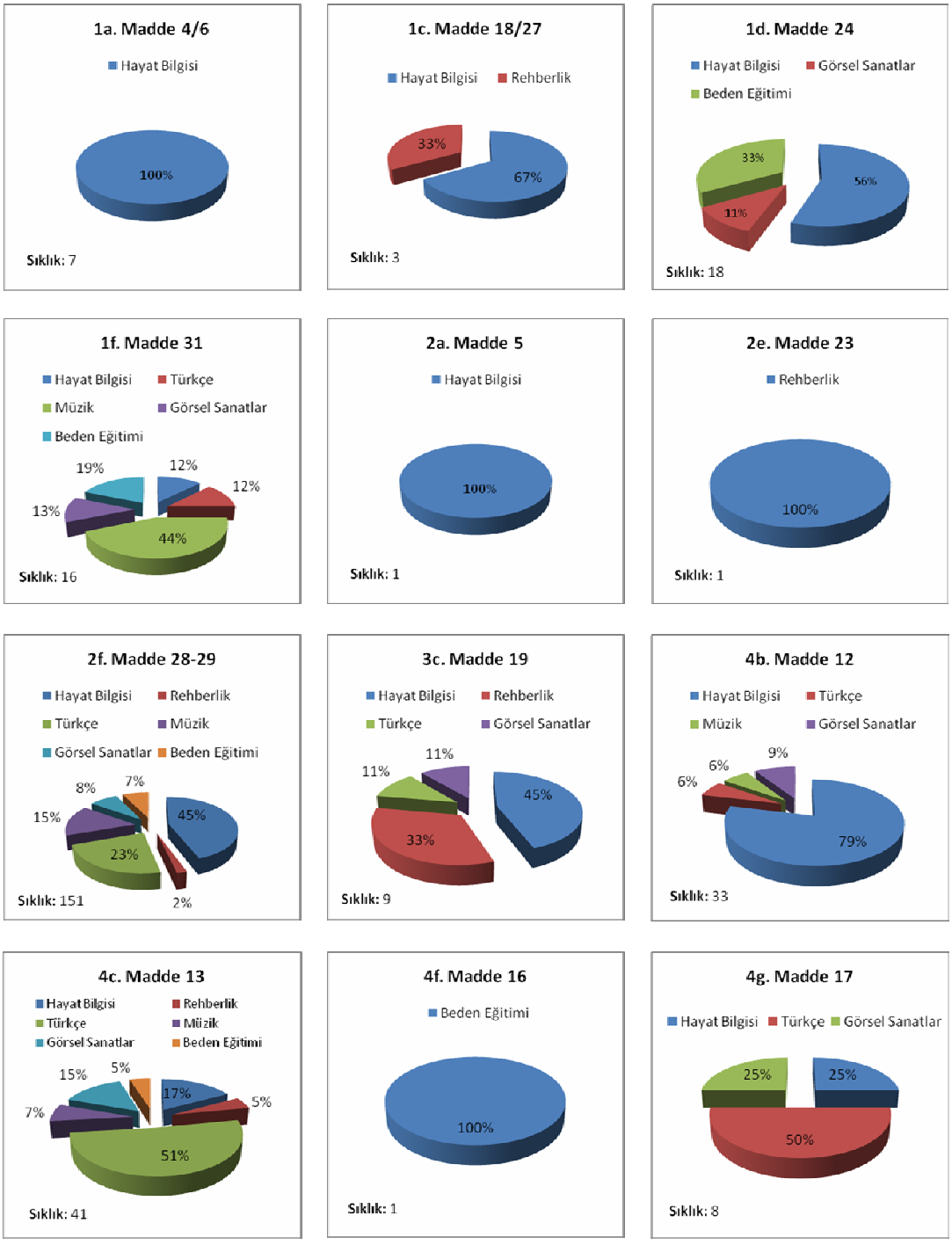
Grafik 38'de ise birinci sınıfta yer verilen alt kategorilerin hangi derslerde yer aldığı görülmektedir. "Taraf devletlerin hakların uygulanması için tedbir alma yükümlülüğü ve yaşama, hayatta kalma ve gelişme hakkının korunması" ile "ailenin/çocuğa bakmakla yükümlü kişilerin sorumluluklarına hak ve ödevlerine saygı gösterilmesi" haklarına yalnızca Hayat Bilgisi Dersi yer vermiştir. Yine "engelliler için özel bakım hakkı" yalnızca Rehberlik Dersi'nde yer almıştır.

"Kendini ilgilendiren konularda görüş bildirme hakkı"nın % 79'u Hayat Bilgisi dersinde yer alırken, "düşüncesini özgürce açıklama hakkı"na en çok yer veren ders ise % 51 ile Türkçe olmuştur. Birinci sınıftaki korunma haklarının tümünü oluşturan "her tür şiddete karşı korunma hakkı" ise en çok Hayat Bilgisi ve Rehberlik Dersi'nde yer almıştır.

"Dinlenme, eğlence, kültürel etkinliklere katılma hakkı" toplam 5 derste, "nitelikli eğitim hakkı" ile "düşüncesinin özgürce açıklama hakkı"na ise tüm derslerde yer verilmiştir.

Birinci sınıfta, çocuğun anababasından ayrılmama hakkı, sosyal güvenlikten yararlanma hakkı, nüfusa kayıt, isim ve vatandaşlık, anababasını bilme ve onlar tarafından bakılma hakkı, kimliğinin korunması, ailelerin yeniden bir araya gelmesi, her tür şiddete karşı korunma hakkı dışında kalan tüm korunma hakları (ayrımcılık yasağı, ekonomik sömürüden korunma, savaş ve silahlı çatışmadan korunma, vb.), çocuğun yüksek yararı, din ve vicdan özgürlüğü, dernek kurma ve barış içinde toplanma hakkı hiç yer verilmeyen hak kategorileridir. Alanyazın bulguları ışığında ilköğretimin her sınıfında tüm hakların ya da ona temel oluşturan kavramların yer alması ve sınıflar yükseldikçe pekiştirilerek artması beklenmektedir.

Grafik 38: *Çocuk Hakları Alt Kategorilerinin Birinci Sınıfta Okutulan Derslerde Yer Alış Oranı*

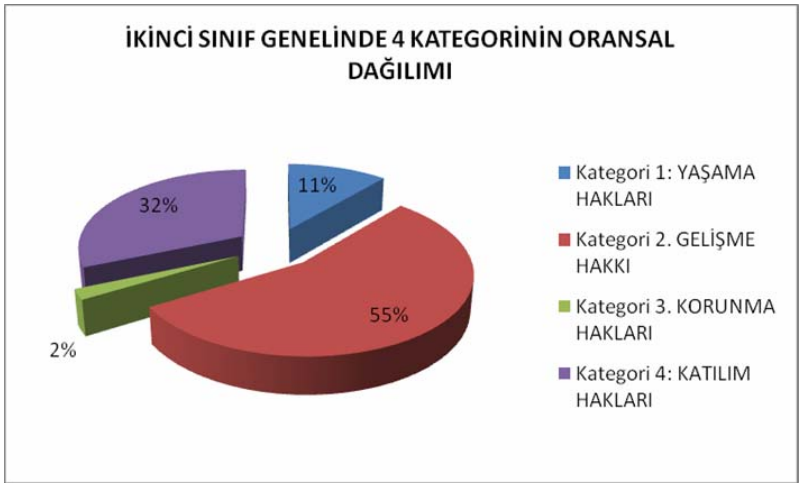
B. İlköğretim İkinci Sınıfta Çocuk Haklarının Yer Alış Sıklığı

İlköğretimin ikinci sınıfında çocuk haklarına yer verilme sıklığı toplam 328'dur. Bunun % 55'i gelişme haklarından, % 31'i katılım haklarından, % 11'i yaşama haklarından ve % 2'si ise korunma haklarından oluşmaktadır (Tablo 37 ve Grafik 39).

Tablo 37: *İlköğretim İkinci Sınıfta Çocuk Haklarının Yer Aldığı Dersler, Yer Alış Sıklığı ve Oranı*

Programlar / Kategoriler	HB	R	T	M	GS	BE	Toplam	
							f	%
Kategori 1: YAŞAMA HAKLARI	14	2	3	8	2	8	37	11%
Kategori 2: GELİŞME HAKKI	75	7	52	19	13	15	181	55%
Kategori 3: KORUNMA HAKLARI	3	2	1	0	0	1	7	2%
Kategori 4: KATILIM HAKLARI	33	4	38	6	17	5	103	31%
TOPLAM	125	15	94	33	32	29	328	100%

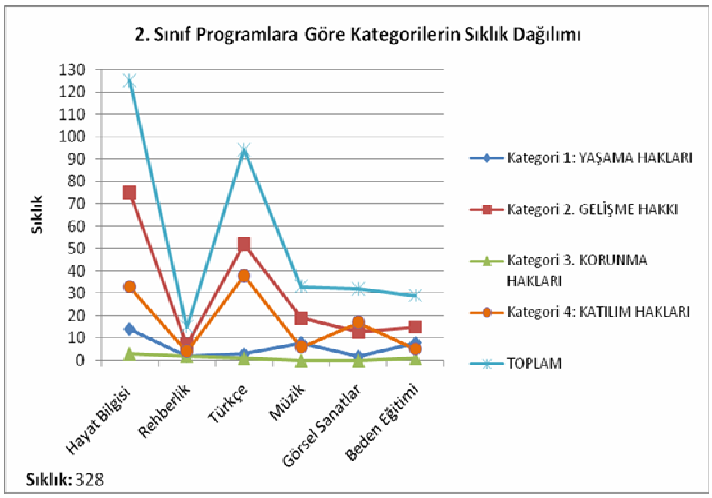
Grafik 39: *Çocuk Hakları Ana Kategorilerinin Toplamda İkinci Sınıf Genelinde Oransal Dağılımları*

Grafik 40'da görüldüğü gibi ilköğretim ikinci sınıfta da tüm kategorilerde çocuk haklarına en çok yer veren ders Hayat Bilgisi Dersi'dir. Bunu Türkçe Dersi izlemektedir. Korunma haklarına tüm dersler çok az yer vermiş ya da hiç yer

vermemişken, toplam sıklığı çok düşük olan yaşama haklarına ise en çok Hayat Bilgisi, Müzik ve Beden Eğitimi Dersleri'nde yer verildiği görülmüştür. Katılım haklarına bakıldığında Türkçe Dersi'nin küçük bir farkla Hayat Bilgisi'ne kıyasla bu kategoriye daha fazla yer verdiği görülmektedir.

Grafik 40: *Çocuk Hakları Ana Kategorilerinin İkinci Sınıfta Yer Aldığı Dersler ve Yer Alış Sıklığı*

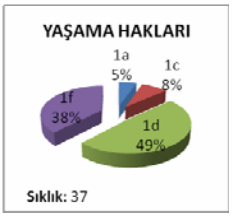
Grafik 41'de ikinci sınıfta çocuk hakları alt kategorilerinin ikinci sınıftaki ana kategoriler içindeki yer alış oranı görülmektedir. Yaşama hakları içerisinde ikinci sınıfta % 49 oran ile "sağlık hizmetlerine erişim ve sağlığın korunması hakkı", % 38 oran ile yer alan "dinlenme eğlence ve kültürel etkinliklere katılma ve boş zamanlarını değerlendirme hakkı"ndan önce gelmektedir. Bunları % 8 ile "aile ve çocuğa bakmakla yükümlü kişilerin sorumlulukları ve uygun yaşam standartlarına sahip olma hakkı" ve % 5 ile "taraf devletlerin, hakların uygulanması için tedbir alma yükümlülüğü ve yaşama, hayatta kalma ve gelişme hakkının korunması" izlemektedir. İkinci sınıfta da alt kategoriler birinci sınıfta yer verilen alt kategorilerdir, ancak oransal olarak son iki sıradaki alt kategori ikinci sınıfta yer değiştirmiştir.

İkinci sınıfta yer alan gelişme haklarının % 98'i "nitelikli eğitim hakkı"ndan oluşmakta, kalan % 1,5 ve % 0,5 sırasıyla "ailenin/çocuğa bakmakla yükümlü

kişilerin sorumluluklarına hak ve ödevlerine saygı gösterilmesi" ve "engelliler için bakım hakkı"ndan oluşmaktadır. Yer verilen alt kategoriler açısından burada da birinci sınıfa kıyasla bir farklılık olmamıştır. Korunma haklarının tamamı yine "her tür şiddete karşı korunma hakkı"ndan oluşmaktadır.

Katılım haklarının % 59'unu "düşüncesini özgürce açıklama hakkı", % 31'ini "kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme ve dinlenilme hakkı", % 8'ini "kitle iletişim araçlarına ve diğer bilgi kaynaklarına erişim hakkı" , % 2'sini ise "özel yaşamına saygı hakkı" oluşturmaktadır. Son iki kategoride de birinci sınıftaki dağılımdan bir sapma görülmemiştir.

Grafik 41: *Çocuk Hakları Alt Kategorilerinin İkinci Sınıftaki Ana Kategoriler İçinde Yer Alış Oranı*

1a. Madde 4/6: Taraf devletlerin hakların uygulanması için tedbir alma yükümlülüğü ve yaşama, hayatta kalma ve gelişme hakkının korunması
1c. Madde 18/27: Aile ve çocuğa bakmakla yükümlü kişilerin sorumlulukları ve uygun yaşam standartlarına sahip olma hakkı
1d. Madde 24: Sağlık hizmetlerine erişim ve sağlığın korunması hakkı
1f. Madde 31: Dinlenme, eğlence ve kültürel etkinliklere katılma ve boş zamanlarını değerlendirme hakkı

2a. Madde 5: Ailenin/Çocuğa bakmakla yükümlü kişilerin sorumluluklarına hak ve ödevlerine saygı gösterilmesi (Ana babanın yönlendiriciliği ve çocuğun yeteneklerinin gelişimi)
2e. Madde 23: Engelliler için özel bakım hakkı
2f. Madde 28-29: Nitelikli eğitim hakkı

3c. Madde 19: Her tür şiddete karşı korunma hakkı

4b. Madde 12: Kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme ve dinlenilme hakkı
4c. Madde 13: Düşüncesini özgürce açıklama hakkı
4f. Madde 16: Özel yaşamına saygı hakkı
4g. Madde 17: Kitle iletişim araçlarına ve diğer bilgi kaynaklarına erişim

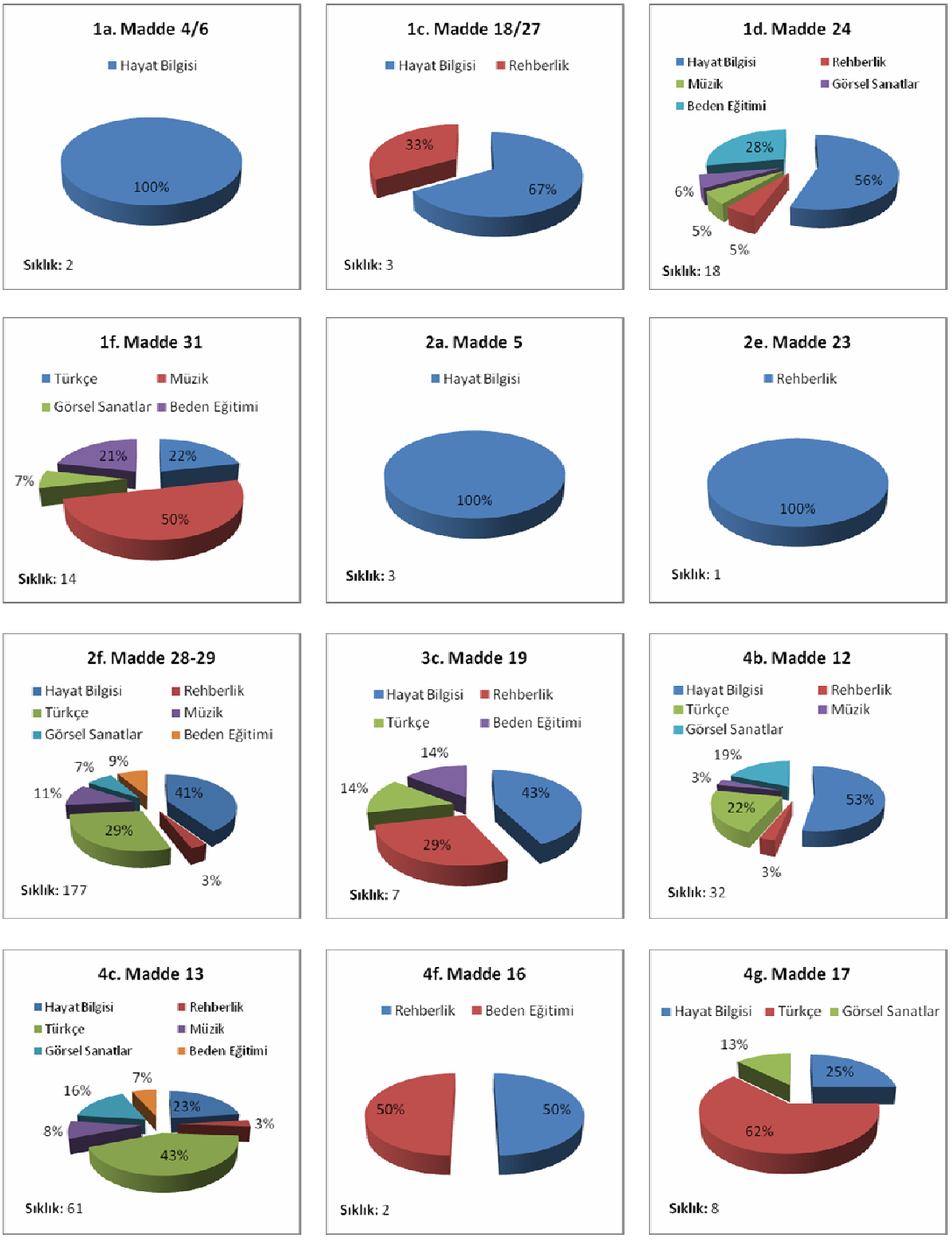
Grafik 42'de ise ikinci sınıfta yer verilen alt kategorilerin hangi derslerde yer aldığı görülmektedir. Birinci sınıfta olduğu gibi ikinci sınıfta da "taraf devletlerin hakların uygulanması için tedbir alma yükümlülüğü ve yaşama, hayatta kalma ve gelişme hakkının korunması" ile "ailenin/çocuğa bakmakla yükümlü kişilerin sorumluluklarına hak ve ödevlerine saygı gösterilmesi" haklarına yalnızca Hayat Bilgisi Dersi yer vermiştir. Yine "engelliler için özel bakım hakkı" yalnızca Rehberlik Dersi'nde yer almıştır.

"Kendini ilgilendiren konularda görüş bildirme hakkı"nın % 53'ü Hayat Bilgisi Dersi'nde yer alırken, "düşüncesini özgürce açıklama hakkı"na en çok yer veren ders ise % 43 ile Türkçe olmuştur. İkinci sınıftaki korunma haklarının tümünü oluşturan "her tür şiddete karşı korunma hakkı" ise yine en çok Hayat Bilgisi ve Rehberlik Dersi'nde yer almıştır.

"Sağlık hizmetlerine erişim ve sağlığın korunması hakkı"na ve "kendisini ilgilendiren konularda görüş bildirme hakkı"na yer veren derslerin sayısı, birinci sınıfa kıyasla ikinci sınıfta artmıştır. Bunun dışında yine "nitelikli eğitim hakkı" ile "düşüncesinin özgürce açıklama hakkı"na tüm derslerde yer verilmiştir.

Birinci sınıfta yer verilmeyen haklara ikinci sınıfta da yine yer verilmediği görülmektedir.

Grafik 42: *Çocuk Hakları Alt Kategorilerinin İkinci Sınıfta Okutulan Derslerde Yer Alış Oranı*

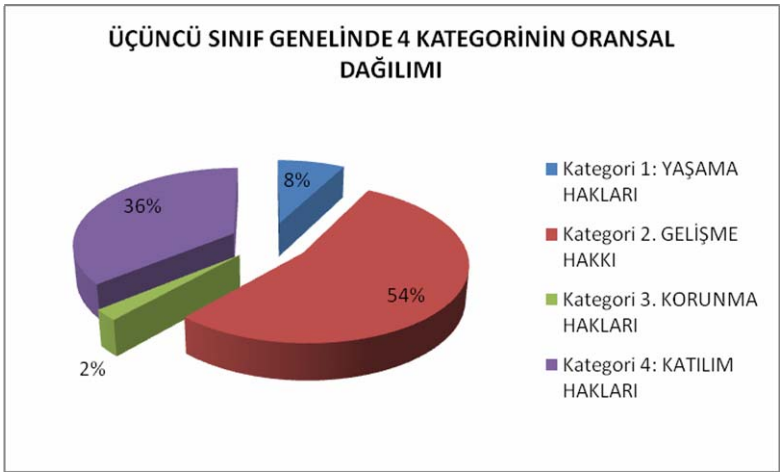
C. İlköğretim Üçüncü Sınıfta Çocuk Haklarının Yer Alış Sıklığı

İlköğretimin üçüncü sınıfında çocuk haklarına yer verilme sıklığı toplam 387'dir. Bunun % 54'ü gelişme haklarından, % 36'sı katılım haklarından, % 8'i yaşama haklarından ve % 2'si ise korunma haklarından oluşmaktadır (Tablo 38 ve Grafik 43).

Tablo 38: *İlköğretim Üçüncü Sınıfta Çocuk Haklarının Yer Aldığı Dersler, Yer Alış Sıklığı ve Oranı*

Programlar / Kategoriler	HB	R	T	M	GS	BE	Toplam	
							f	%
Kategori 1: YAŞAMA HAKLARI	13	1	3	5	1	7	30	8%
Kategori 2: GELİŞME HAKKI	86	5	69	15	13	21	209	54%
Kategori 3: KORUNMA HAKLARI	5	3	1	0	0	0	9	2%
Kategori 4: KATILIM HAKLARI	71	4	41	6	15	2	139	36%
TOPLAM	**175**	**13**	**114**	**26**	**29**	**30**	**387**	**100%**

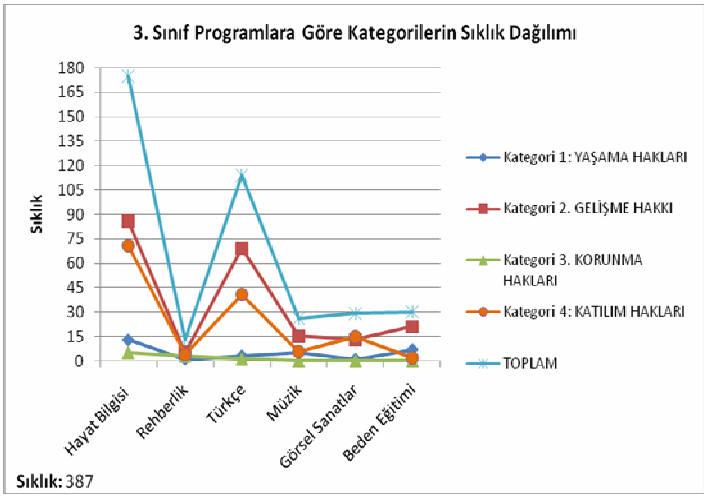
Grafik 43: *Çocuk Hakları Ana Kategorilerinin Toplamda Üçüncü Sınıf Genelinde Oransal Dağılımları*

Grafik 44'de görüldüğü gibi ilköğretim üçüncü sınıfta da tüm kategorilerde çocuk haklarına en çok yer veren ders Hayat Bilgisi Dersi'dir. Bunu Türkçe Dersi izlemektedir. Korunma hakları ve yaşama hakları ise tüm derslerde ya çok az yer almış ya da hiç yer yer almamıştır. Katılım haklarına bakıldığında Hayat Bilgisi ve

Türkçe Dersi'nde en çok, Rehberlik, Müzik ve Beden Eğitimi derslerinde en az yer aldığı görülmektedir. Gelişme hakları ise Hayat Bilgisi ve Türkçe dışındaki derslerde daha az yer almaktadır.

Grafik 44: *Çocuk Hakları Ana Kategorilerinin Üçüncü Sınıfta Yer Aldığı Dersler ve Yer Alış Sıklığı*

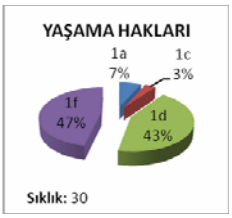
Grafik 45'de üçüncü sınıfta çocuk hakları alt kategorilerinin üçüncü sınıftaki ana kategoriler içindeki yer alış oranı görülmektedir. Yaşama hakları içerisinde üçüncü sınıfta % 47 oran ile "dinlenme eğlence ve kültürel etkinliklere katılma ve boş zamanlarını değerlendirme hakkı", % 43 oran ile yer alan "sağlık hizmetlerine erişim ve sağlığın korunması hakkı"ndan önce gelmektedir. Bunları % 7 ile "taraf devletlerin, hakların uygulanması için tedbir alma yükümlülüğü ve yaşama, hayatta kalma ve gelişme hakkının korunması" ve % 3 ile "aile ve çocuğa bakmakla yükümlü kişilerin sorumlulukları ve uygun yaşam standartlarına sahip olma hakkı" izlemektedir. Üçüncü sınıfta da alt kategoriler birinci ve ikinci sınıfta yer verilen alt kategorilerdir, ancak oransal sıralamaları değişmiştir.

Üçüncü sınıfta yer alan gelişme haklarının % 99'u "nitelikli eğitim hakkı"ndan, kalan % 1 ise "ailenin/çocuğa bakmakla yükümlü kişilerin

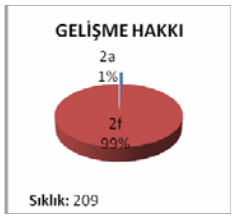
sorumluluklarına hak ve ödevlerine saygı gösterilmesi hakkı"ndan oluşmaktadır. Üçüncü sınıfta, bir ve ikinci sınıftan farklı olarak "engelliler için bakım hakkı"na hiç yer verilmemiştir. Korunma haklarının tamamı üçüncü sınıfta da "her tür şiddete karşı korunma hakkı"ndan oluşmaktadır.

Katılım haklarının % 50'sini "düşüncesini özgürce açıklama hakkı", % 42'sini "kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme ve dinlenilme hakkı", % 6'sını "kitle iletişim araçlarına ve diğer bilgi kaynaklarına erişim hakkı" , % 1'ini "özel yaşamına saygı hakkı" oluşturmaktadır. Bu kategoride ilk iki sınıftan farklı olarak % 1 oranında "düşünce, din ve vicdan özgürlüğü"ne de yer verilmiştir.

Grafik 45: *Çocuk Hakları Alt Kategorilerinin Üçüncü Sınıftaki Ana Kategoriler İçinde Yer Alış Oranı*

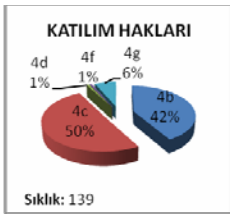
1a. Madde 4/6: Taraf devletlerin hakların uygulanması için tedbir alma yükümlülüğü ve yaşama, hayatta kalma ve gelişme hakkının korunması
1c. Madde 18/27: Aile ve çocuğa bakmakla yükümlü kişilerin sorumlulukları ve uygun yaşam standartlarına sahip olma hakkı
1d. Madde 24: Sağlık hizmetlerine erişim ve sağlığın korunması hakkı
1f. Madde 31: Dinlenme, eğlence ve kültürel etkinliklere katılma ve boş zamanlarını değerlendirme hakkı

2a. Madde 5: Ailenin/Çocuğa bakmakla yükümlü kişilerin sorumluluklarına hak ve ödevlerine saygı gösterilmesi (Ana babanın yönlendiriciliği ve çocuğun yeteneklerinin gelişimi)
2f. Madde 28-29: Nitelikli eğitim hakkı

3c. Madde 19: Her tür şiddete karşı korunma hakkı

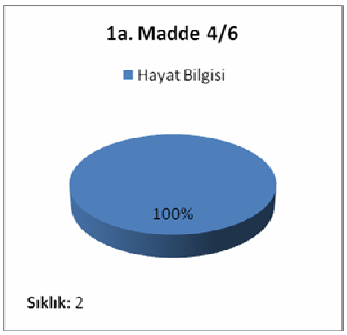
4b. Madde 12: Kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme ve dinlenilme hakkı
4c. Madde 13: Düşüncesini özgürce açıklama hakkı
4d. Madde 14: Düşünce, din ve vicdan özgürlüğü
4f. Madde 16: Özel yaşamına saygı hakkı
4g. Madde 17: Kitle iletişim araçlarına ve diğer bilgi kaynaklarına erişim

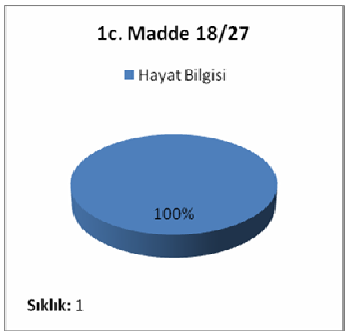
Grafik 46'da üçüncü sınıfta yer verilen alt kategorilerin hangi derslerde yer aldığı görülmektedir. Üçüncü sınıfta toplam 5 alt kategori yalnızca bir derste yer almıştır ve sıklıkları 1 ya da 2'dir. Bunlardan "taraf devletlerin hakların uygulanması için tedbir alma yükümlülüğü ve yaşama, hayatta kalma ve gelişme hakkının korunması", "aile ve çocuğa bakmakla yükümlü kişilerin sorumlulukları ve uygun yaşam standartlarına sahip olma hakkı" ile "ailenin/çocuğa bakmakla yükümlü kişilerin sorumluluklarına hak ve ödevlerine saygı gösterilmesi" haklarına yalnızca Hayat Bilgisi Dersi yer vermiştir. "Düşünce, din ve vicdan özgürlüğü" ne yalnızca Türkçe Dersi, "özel yaşamına saygı hakkı"na ise yalnızca Rehberlik Dersi yer vermiştir. "Kendini ilgilendiren konularda görüş bildirme hakkı"nın % 69'u, "düşüncesini özgürce açıklama hakkı"nın ise % 40'ı Hayat Bilgisi Dersi'nde yer almıştır. Üçüncü sınıftaki korunma haklarının tümünü oluşturan "her tür şiddete karşı korunma hakkı" ise yine en çok Hayat Bilgisi ve Rehberlik Dersi'nde yer almıştır.

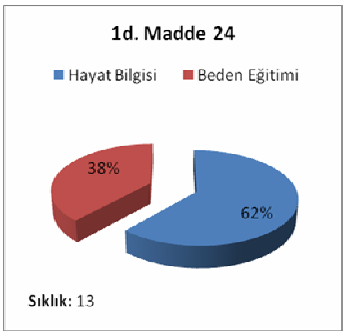
Sağlık hizmetlerine erişim ve sağlığın korunması hakkına yer veren derslerin sayısı ikinci sınıfa kıyasla azalmış, yalnız Hayat Bilgisi ve Beden Eğitimi Dersleri'nde yer verilmiştir. Bunun dışında yine "nitelikli eğitim hakkı", "düşüncesini özgürce açıklama hakkı" ve "dinlenme, eğlence ve kültürel etkinliklere katılma ve boş zamanlarını değerlendirme hakkı"na tüm derslerde yer verilmiştir.

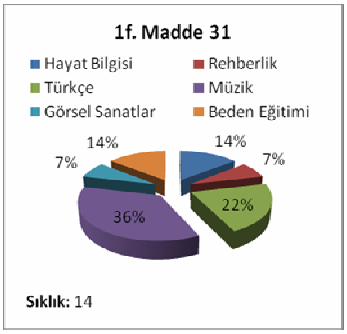
Birinci ve ikinci sınıfta yer verilmeyen "düşünce, din ve vicdan özgürlüğü"ne 1 sıklık ile de olsa üçüncü sınıfta yer verilmiş, buna karşın ilk iki sınıfta yer verilen "engelliler için özel bakım hakkı" bu sınıfta yer almamıştır.

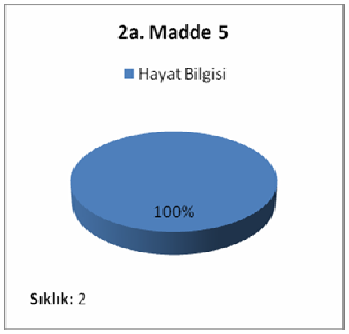
Grafik 46: *Çocuk Hakları Alt Kategorilerinin Üçüncü Sınıfta Okutulan Derslerde Yer Alış Oranı*

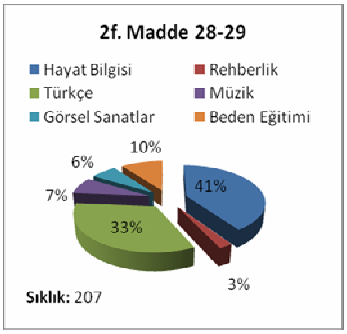

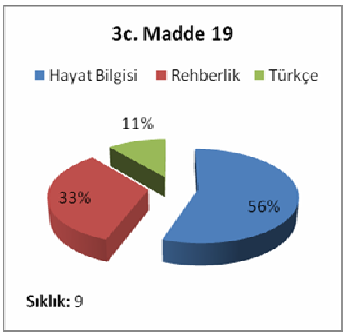

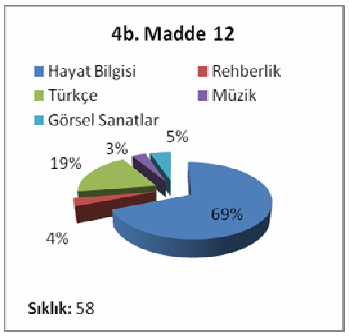

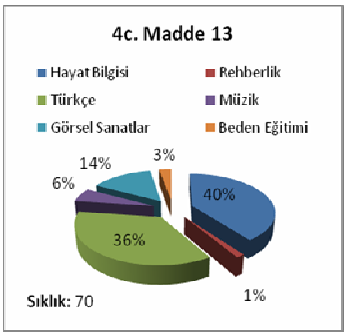

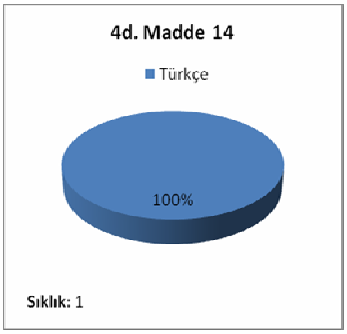

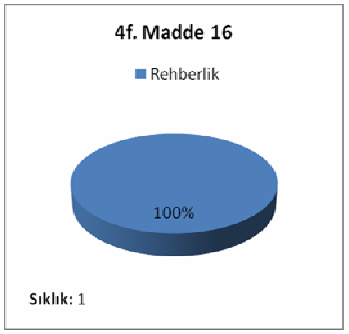

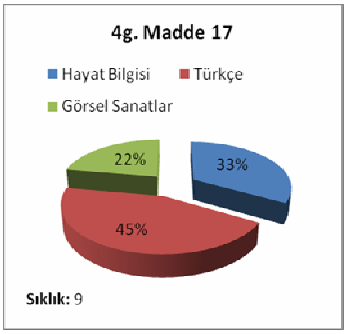

D. İlköğretim Dördüncü Sınıfta Çocuk Haklarının Yer Alış Sıklığı

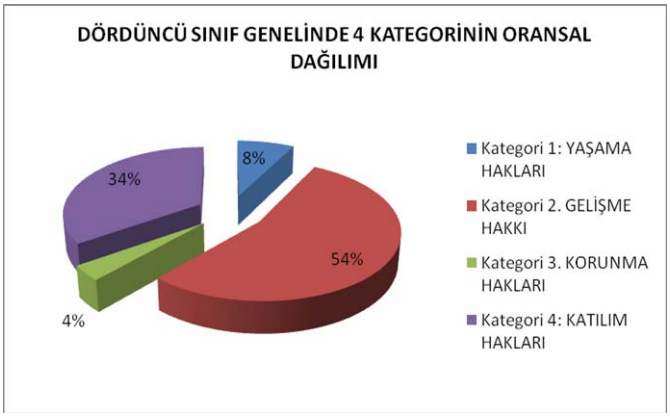
İlköğretim dördüncü sınıfında okutulan zorunlu dersler Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi, Rehberlik, Sosyal Bilgiler, Trafik ve İlk Yardım, Türkçe, Müzik, Görsel Sanatlar ve Beden Eğitimi Dersleri'dir.

İlköğretimin dördüncü sınıfında çocuk haklarına yer verilme sıklığı toplam 468'dir. Bunun % 54'ü gelişme haklarından, % 35'i katılım haklarından, % 8'i yaşama haklarından ve % 4'ü ise korunma haklarından oluşmaktadır (Tablo 39 ve Grafik 47).

Tablo 39: *İlköğretim Dördüncü Sınıfta Çocuk Haklarının Yer Aldığı Dersler, Yer Alış Sıklığı ve Oranı*

Programlar / Kategoriler	DKAB	R	SB	TİY	T	M	GS	BE	Toplam	
									f	%
Kategori 1: YAŞAMA HAKLARI	7	0	9	3	2	5	0	10	36	8%
Kategori 2: GELİŞME HAKKI	43	4	50	17	87	12	15	25	253	54%
Kategori 3: KORUNMA HAKLARI	1	2	0	13	1	0	0	0	17	4%
Kategori 4: KATILIM HAKLARI	10	4	70	12	46	4	13	3	162	35%
TOPLAM	61	10	129	45	136	21	28	38	468	100%

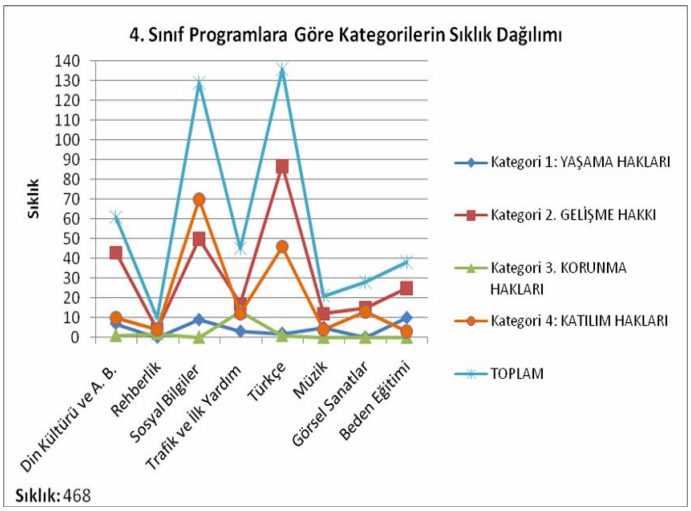
Grafik 47: *Çocuk Hakları Ana Kategorilerinin Toplamda Dördüncü Sınıf Genelinde Oransal Dağılımları*

Grafik 48'de görüldüğü gibi ilköğretim dördüncü sınıfta tüm kategorilerde çocuk haklarına en çok yer veren ders Türkçe'dir, onu Sosyal Bilgiler Dersi izlemektedir. Çocuk haklarına en az yer veren ders ise toplamda Rehberlik ve Müzik

Dersleri'dir. Katılım haklarına en çok yer verme açısından Sosyal Bilgiler Dersi Türkçe Dersi'nin önüne geçmiştir. Zaten çok az yer verilmiş olan korunma hakları en çok Trafik ve İlk Yardım Dersi'nde, yaşama hakları ise Beden Eğitimi Dersi'nde karşımıza çıkmaktadır.

Grafik 48: *Çocuk Hakları Ana Kategorilerinin Dördüncü Sınıfta Yer Aldığı Dersler ve Yer Alış Sıklığı*

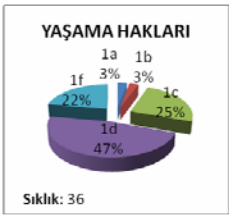

Grafik 49'da dördüncü sınıfta çocuk hakları alt kategorilerinin dördüncü sınıftaki ana kategoriler içindeki yer alış oranı görülmektedir. Yaşama hakları içerisinde dördüncü sınıfta % 47 oran ile "sağlık hizmetlerine erişim ve sağlığın korunması hakkı", % 25 oran ile "aile ve çocuğa bakmakla yükümlü kişilerin sorumlulukları ve uygun yaşam standartlarına sahip olma hakkı"ndan önce gelmektedir. Bunları % 22 oran ile "dinlenme eğlence ve kültürel etkinliklere katılma ve boş zamanlarını değerlendirme hakkı" ve % 3'er oran ile "taraf devletlerin, hakların uygulanması için tedbir alma yükümlülüğü ve yaşama, hayatta kalma ve gelişme hakkının korunması" ile "kendi yararı açısından gerekli görüldüğü durumlar dışında ana babasından ayrılmama hakkı" izlemektedir. Dördüncü sınıfta ilk üç sınıfta yer verilen alt kategorilere 1 sıklıkla "anababasından ayrılmama hakkı" eklenmiştir. Bunun dışında oransal sıralamaları da değişmiştir.

Dördüncü sınıfta yer alan gelişme haklarının % 94'ü "nitelikli eğitim hakkı"ndan, % 5'i "ailenin/çocuğa bakmakla yükümlü kişilerin sorumluluklarına hak ve ödevlerine saygı gösterilmesi hakkı"ndan ve kalan % 1 ise "engelliler için bakım hakkı"ndan oluşmaktadır. Dördüncü sınıfta, bir ve ikinci sınıfta olduğu gibi "engelliler için bakım" hakkına tekrar yer verilmiştir. Korunma haklarının tamamı dördüncü sınıfta da "her tür şiddete karşı korunma hakkı"ndan oluşmaktadır.

Katılım haklarının % 51'ini "düşüncesini özgürce açıklama hakkı", % 36'sını "kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme ve dinlenilme hakkı", % 11'ini "kitle iletişim araçlarına ve diğer bilgi kaynaklarına erişim hakkı" , % 2'sini "düşünce, din ve vicdan özgürlüğü" oluşturmaktadır. Dördüncü sınıfta da katılım hakları içerisinde "özel yaşamına saygı hakkı" na değinilmemiştir.

Grafik 49: *Çocuk Hakları Alt Kategorilerinin Dördüncü Sınıftaki Ana Kategoriler İçinde Yer Alış Oranı*

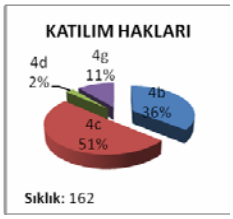
1a. Madde 4/6: Taraf devletlerin hakların uygulanması için tedbir alma yükümlülüğü ve yaşama, hayatta kalma ve gelişme hakkının korunması
1b. Madde 9: Kendi yararı açısından gerekli görüldüğü durumlar dışında ana babasından ayrılmama hakkı
1c. Madde 18/27: Aile ve çocuğa bakmakla yükümlü kişilerin sorumlulukları ve uygun yaşam standartlarına sahip olma hakkı
1d. Madde 24: Sağlık hizmetlerine erişim ve sağlığın korunması hakkı
1f. Madde 31: Dinlenme, eğlence ve kültürel etkinliklere katılma ve boş zamanlarını değerlendirme hakkı

2a. Madde 5: Ailenin/Çocuğa bakmakla yükümlü kişilerin sorumluluklarına hak ve ödevlerine saygı gösterilmesi (Ana babanın yönlendiriciliği ve çocuğun yeteneklerinin gelişimi)
2e. Madde 23: Engelliler için özel bakım hakkı
2f. Madde 28-29: Nitelikli eğitim hakkı

3c. Madde 19: Her tür şiddete karşı korunma hakkı

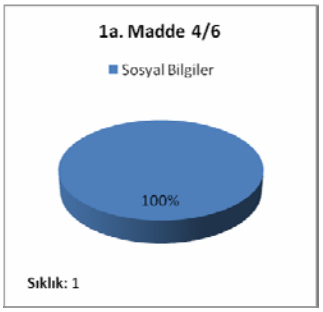

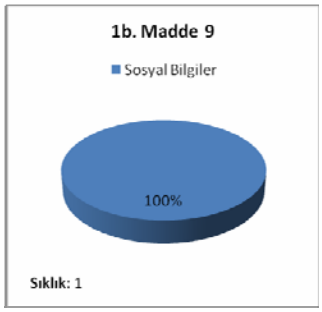
4b. Madde 12: Kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme ve dinlenilme hakkı
4c. Madde 13: Düşüncesini özgürce açıklama hakkı
4d. Madde 14: Düşünce, din ve vicdan özgürlüğü
4g. Madde 17: Kitle iletişim araçlarına ve diğer bilgi kaynaklarına erişim

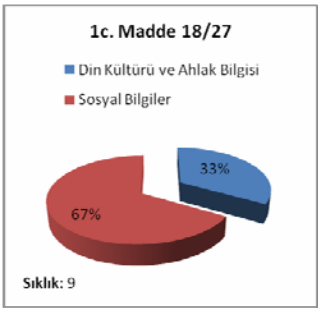
Grafik 50'de dördüncü sınıfta yer verilen alt kategorilerin hangi derslerde yer aldığı görülmektedir. Dördüncü sınıfta toplam 3 alt kategori yalnızca bir derste yer almıştır ve sıklıkları 1 ya da 2'dir. Bunlardan "taraf devletlerin hakların uygulanması için tedbir alma yükümlülüğü ve yaşama, hayatta kalma ve gelişme hakkının korunması" ile "aile ve çocuğa bakmakla yükümlü kişilerin sorumlulukları ve uygun yaşam standartlarına sahip olma" haklarına yalnızca Sosyal Bilgiler Dersi yer vermiştir. "Engelliler için özel bakım hakkı"na ise yalnızca Trafik ve İlk Yardım Dersi yer vermiştir. Üçüncü sınıftaki korunma haklarının tümünü oluşturan "her tür şiddete karşı korunma hakkı" ise % 76 oranla en çok Trafik ve İlk Yardım Dersi'nde yer almıştır. "Dinlenme, eğlence ve kültürel etkinliklere katılma ve boş zamanlarını değerlendirme hakkı"na yer veren derslerin sayısı üçüncü sınıfa kıyasla azalmış, yalnız Türkçe, Müzik ve Beden Eğitimi Dersleri'nde yer verilmiştir. Yalnızca "düşüncesini özgürce açıklama hakkı"na dördüncü sınıfta yer alan tüm derslerde yer verilmiştir.

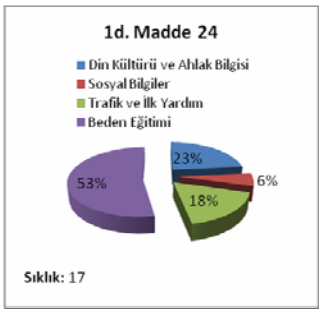
Birinci ve ikinci sınıfta yer verilmeyen "düşünce, din ve vicdan özgürlüğü"ne 4 sıklık ile de olsa dördüncü sınıfta da yer verilmiştir, yine üçüncü sınıfta yer verilmeyen ama ilk iki sınıfta yer verilen "engelliler için özel bakım hakkı" bu sınıfta da yer almıştır.

Grafik 50: *Çocuk Hakları Alt Kategorilerinin Dördüncü Sınıfta Okutulan Derslerde Yer Alış Oranı*

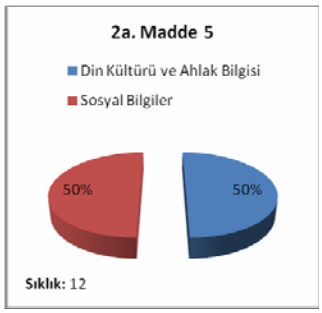

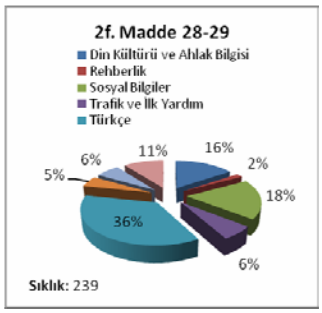

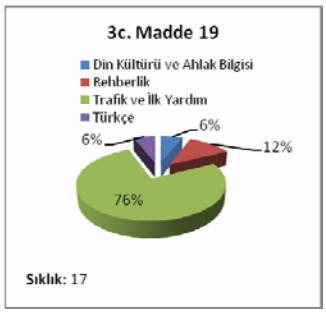

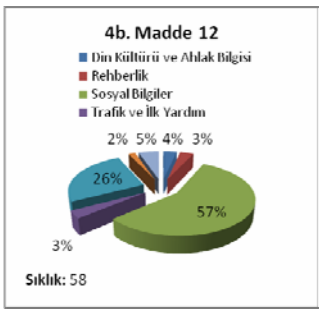

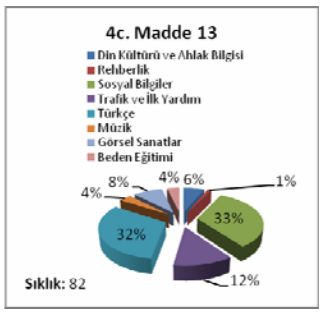

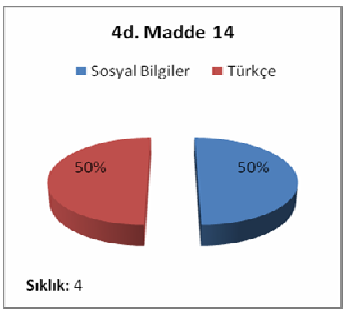

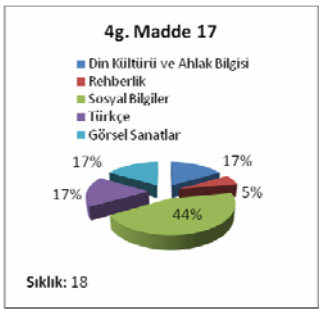

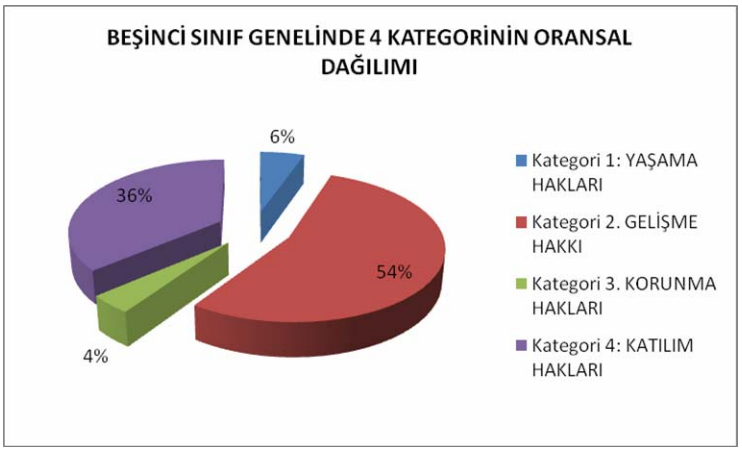
E. İlköğretim Beşinci Sınıfta Çocuk Haklarının Yer Alış Sıklığı

İlköğretimin beşinci sınıfında çocuk haklarına yer verilme sıklığı toplam 461'dur. Bunun % 54'ü gelişme haklarından, % 36'sı katılım haklarından, % 5'i yaşama haklarından ve % 4'ü ise korunma haklarından oluşmaktadır (Tablo 40 ve Grafik 51).

Tablo 40: *İlköğretim Beşinci Sınıfta Çocuk Haklarının Yer Aldığı Dersler, Yer Alış Sıklığı ve Oranı*

Programlar / Kategoriler	DKAB	R	SB	TİY	T	M	GS	BE	Toplam	
									f	%
Kategori 1: YAŞAMA HAKLARI	2	1	5	2	2	3	0	10	25	5%
Kategori 2: GELİŞME HAKKI	37	5	51	14	75	21	22	25	250	54%
Kategori 3: KORUNMA HAKLARI	0	2	0	15	1	0	0	1	19	4%
Kategori 4: KATILIM HAKLARI	9	4	68	9	49	4	17	7	167	36%
TOPLAM	48	12	124	40	127	28	39	43	461	100%

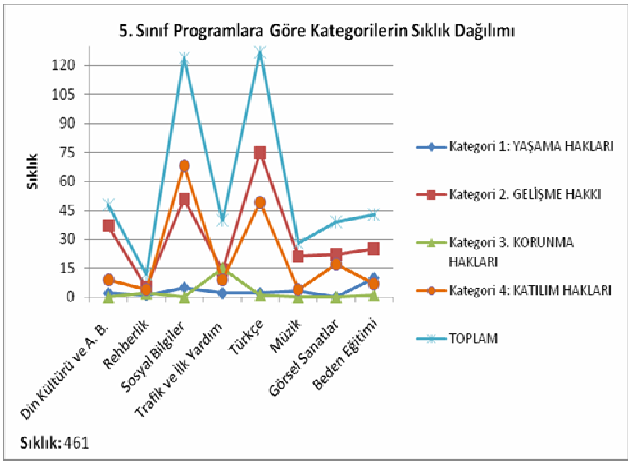
Grafik 51: *Çocuk Hakları Ana Kategorilerinin Toplamda Beşinci Sınıf Genelinde Oransal Dağılımları*

Grafik 52'de görüldüğü gibi ilköğretim beşinci sınıfta tüm kategorilerde çocuk haklarına en çok yer veren dersler Türkçe ve Sosyal Bilgiler Dersleri'dir. Çocuk haklarına en az yer veren ders ise toplamda Rehberlik ve Müzik Dersleri'dir. Katılım haklarına en çok yer verme açısından Sosyal Bilgiler Dersi Türkçe Dersi'nin önüne, gelişim hakları açısından ise Türkçe Dersi, Sosyal Bilgiler Dersi'nin önüne

geçmiştir. Zaten çok az yer verilmiş olan korunma hakları dördüncü sınıfta olduğu gibi en çok Trafik ve İlk Yardım Dersi'nde, yaşama hakları ise Beden Eğitimi Dersi'nde karşımıza çıkmaktadır.

Grafik 52: *Çocuk Hakları Ana Kategorilerinin Beşinci Sınıfta Yer Aldığı Dersler ve Yer Alış Sıklığı*

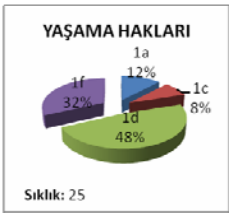
Grafik 53'de beşinci sınıfta çocuk hakları alt kategorilerinin beşinci sınıftaki ana kategoriler içindeki yer alış oranı görülmektedir. Yaşama hakları içerisinde beşinci sınıfta % 48 oran ile "sağlık hizmetlerine erişim ve sağlığın korunması hakkı", % 32 oran ile "dinlenme eğlence ve kültürel etkinliklere katılma ve boş zamanlarını değerlendirme hakkı"ndan önce gelmektedir. Bunları % 12 oran ile ve % 8 oran ile "taraf devletlerin, hakların uygulanması için tedbir alma yükümlülüğü ve yaşama, hayatta kalma ve gelişme hakkının korunması" ve "aile ve çocuğa bakmakla yükümlü kişilerin sorumlulukları ve uygun yaşam standartlarına sahip olma hakkı" izlemektedir. Beşinci sınıfta da alt kategoriler ilk dört sınıfta yer verilen alt kategorilerdir, ancak oransal sıralamaları değişmiştir. Yalnızca "anabasından ayrılmama hakkı"na ilk üç sınıfta olduğu gibi beşinci sınıfta da yer verilmemiştir.

Beşinci sınıfta yer alan gelişme haklarının % 98'i "nitelikli eğitim hakkı"ndan, kalan % 2'si ise "engelliler için bakım hakkı"ndan oluşmaktadır. Beşinci sınıfta ilk

dört sınıfta düşük bir sıklıkla da olsa yer alan "ailenin/çocuğa bakmakla yükümlü kişilerin sorumluluklarına hak ve ödevlerine saygı gösterilmesi hakkı"na değinilmemiştir. Korunma haklarının tamamı beşinci sınıfta da "her tür şiddete karşı korunma hakkı"ndan oluşmaktadır.

Katılım haklarının % 51'ini "düşüncesini özgürce açıklama hakkı", % 28'ini "kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme ve dinlenilme hakkı", % 17'sini "kitle iletişim araçlarına ve diğer bilgi kaynaklarına erişim hakkı" , % 4'ünü "düşünce, din ve vicdan özgürlüğü" oluşturmaktadır. Beşinci sınıfta da katılım hakları içerisinde "özel yaşamına saygı hakkı"na değinilmemiştir.

Grafik 53: *Çocuk Hakları Alt Kategorilerinin Beşinci Sınıftaki Ana Kategoriler İçinde Yer Alış Oranı*

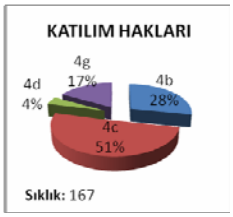
1a. Madde 4/6: Taraf devletlerin hakların uygulanması için tedbir alma yükümlülüğü ve yaşama, hayatta kalma ve gelişme hakkının korunması
1c. Madde 18/27: Aile ve çocuğa bakmakla yükümlü kişilerin sorumlulukları ve uygun yaşam standartlarına sahip olma hakkı
1d. Madde 24: Sağlık hizmetlerine erişim ve sağlığın korunması hakkı
1f. Madde 31: Dinlenme, eğlence ve kültürel etkinliklere katılma ve boş zamanlarını değerlendirme hakkı

2e. Madde 23: Engelliler için özel bakım hakkı
2f. Madde 28-29: Nitelikli eğitim hakkı

3c. Madde 19: Her tür şiddete karşı korunma hakkı

4b. Madde 12: Kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme ve dinlenilme hakkı
4c. Madde 13: Düşüncesini özgürce açıklama hakkı
4d. Madde 14: Düşünce, din ve vicdan özgürlüğü
4g. Madde 17: Kitle iletişim araçlarına ve diğer bilgi kaynaklarına erişim

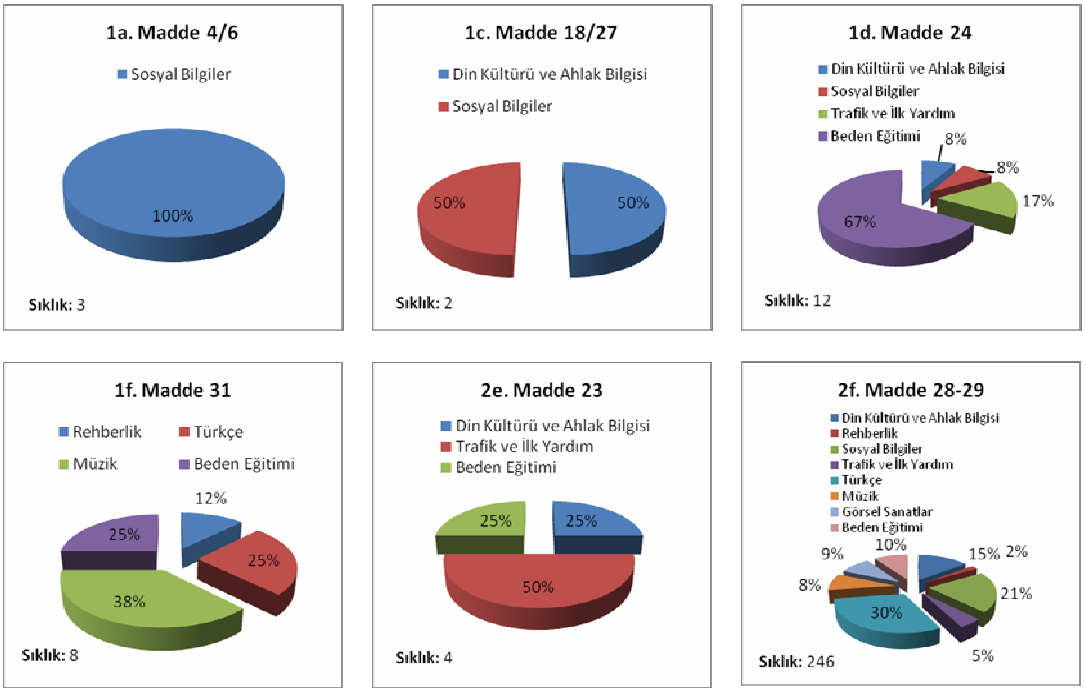
Grafik 54'de beşinci sınıfta yer verilen alt kategorilerin hangi derslerde yer aldığı görülmektedir. Beşinci sınıfta "taraf devletlerin hakların uygulanması için tedbir alma yükümlülüğü ve yaşama, hayatta kalma ve gelişme hakkının korunması"

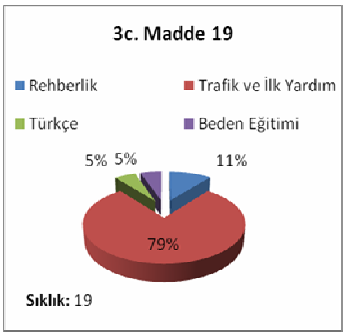
hakkına yalnızca Sosyal Bilgiler Dersi yer vermiştir. Beşinci sınıftaki korunma haklarının tümünü oluşturan "her tür şiddete karşı korunma hakkı" ise % 79 oranla yine en çok Trafik ve İlk Yardım Dersi'nde yer almıştır.

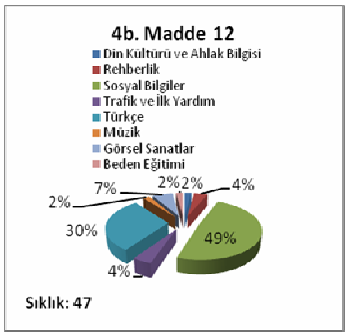
Beşinci sınıfta tüm derslerde yer verilmiş olan alt kategori sayısı artmıştır. "Nitelikli eğitim hakkı", "kendisini ilgilendiren konularda görüş bildirme hakkı" ve "düşüncesini özgürce açıklama hakkı", beşinci sınıfta yer alan tüm derslerde değinilen haklardır. Yine, "kitle iletişim araçlarına ve diğer bilgi kaynaklarına erişim" hakkı toplam 8 dersin 7'sinde yer almıştır.

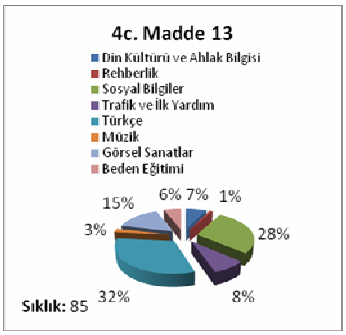
Birinci ve ikinci sınıfta yer verilmeyen "düşünce, din ve vicdan özgürlüğü"ne 7 sıklık ile de beşinci sınıfta da yer verilmiştir.

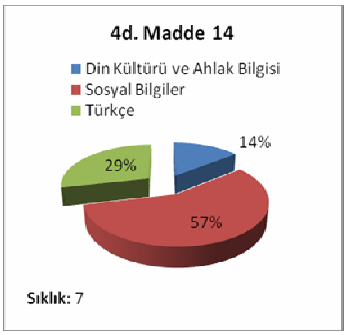
Grafik 54: *Çocuk Hakları Alt Kategorilerinin Beşinci Sınıfta Okutulan Derslerde Yer Alış Oranı*

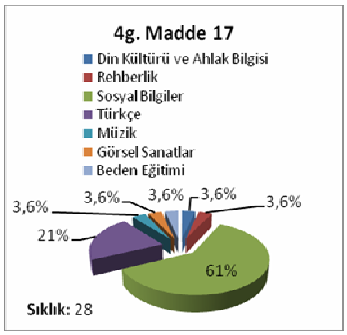

F. İlköğretim Altıncı Sınıfta Çocuk Haklarının Yer Alış Sıklığı

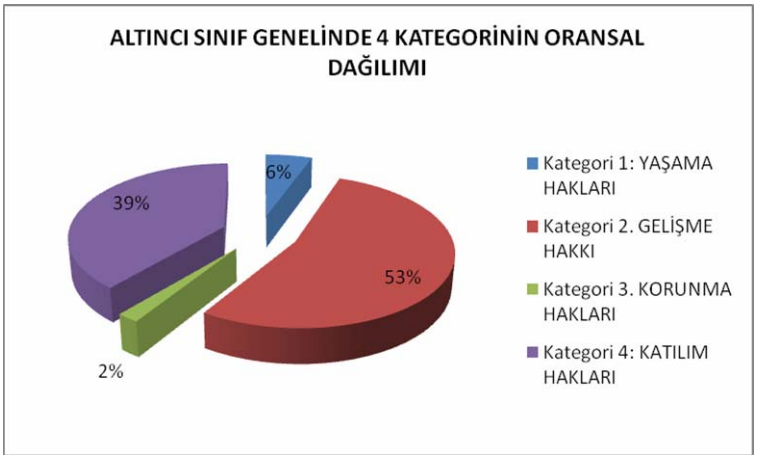
İlköğretim altıncı sınıfında okutulan zorunlu dersler Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi, Rehberlik, Sosyal Bilgiler, Türkçe, Müzik, Görsel Sanatlar ve Beden Eğitimi Dersleri'dir.

İlköğretimin altıncı sınıfında çocuk haklarına yer verilme sıklığı toplam 396'dır. Bunun % 54'ü gelişme haklarından, % 39'u katılım haklarından, % 6'sı yaşama haklarından ve % 2'si ise korunma haklarından oluşmaktadır (Tablo 41 ve Grafik 55).

Tablo 41: *İlköğretim Altıncı Sınıfta Çocuk Haklarının Yer Aldığı Dersler, Yer Alış Sıklığı ve Oranı*

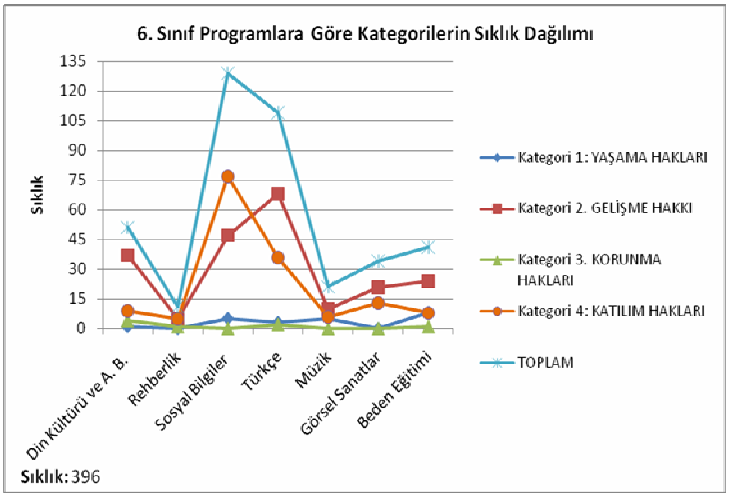
Programlar / Kategoriler	DKAB	R	SB	T	M	GS	BE	Toplam	
								f	%
Kategori 1: YAŞAMA HAKLARI	1	0	5	3	5	0	8	22	6%
Kategori 2: GELİŞME HAKKI	37	5	47	68	10	21	24	212	54%
Kategori 3: KORUNMA HAKLARI	4	1	0	2	0	0	1	8	2%
Kategori 4: KATILIM HAKLARI	9	5	77	36	6	13	8	154	39%
TOPLAM	51	11	129	109	21	34	41	396	100%

Grafik 55: *Çocuk Hakları Ana Kategorilerinin Toplamda Altıncı Sınıf Genelinde Oransal Dağılımları*

Grafik 56'da görüldüğü gibi ilköğretim altıncı sınıfta tüm kategorilerde çocuk haklarına en çok yer veren dersler Türkçe ve Sosyal Bilgiler Dersleri'dir. Çocuk haklarına en az yer veren ders ise toplamda Rehberlik ve Müzik Dersleri'dir. Katılım haklarına en çok yer verme açısından Sosyal Bilgiler Dersi Türkçe Dersi'nin önüne, gelişim hakları açısından ise Türkçe Dersi, Sosyal Bilgiler Dersi'nin önüne geçmiştir. Zaten çok az yer verilmiş olan korunma hakları en çok Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi'nde, yaşama hakları ise Beden Eğitimi Dersi'nde karşımıza çıkmaktadır.

Grafik 56: *Çocuk Hakları Ana Kategorilerinin Altıncı Sınıfta Yer Aldığı Dersler ve Yer Alış Sıklığı*

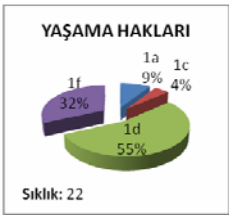

Grafik 57'de altıncı sınıfta çocuk hakları alt kategorilerinin altıncı sınıftaki ana kategoriler içindeki yer alış oranı görülmektedir. Yaşama hakları içerisinde altıncı sınıfta % 55 oran ile "sağlık hizmetlerine erişim ve sağlığın korunması hakkı", % 32 oran ile "dinlenme eğlence ve kültürel etkinliklere katılma ve boş zamanlarını değerlendirme hakkı"ndan önce gelmektedir. Bunları % 9 ve % 4 oran ile "taraf devletlerin, hakların uygulanması için tedbir alma yükümlülüğü ve yaşama, hayatta kalma ve gelişme hakkının korunması" ve "aile ve çocuğa bakmakla yükümlü kişilerin sorumlulukları ve uygun yaşam standartlarına sahip olma hakkı" izlemektedir. Altıncı sınıfta da alt kategoriler ilk dört sınıfta yer verilen alt kategorilerdir, ancak oransal sıralamaları değişmiştir.

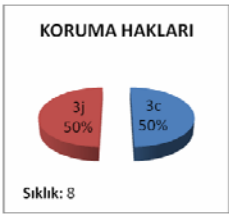
Altıncı sınıfta yer alan gelişme haklarının % 99,5'i "nitelikli eğitim hakkı"ndan, kalan % 0.5'i ise "engelliler için bakım hakkı"ndan oluşmaktadır. Altıncı sınıfta da beşinci sınıfta olduğu gibi, ilk dört sınıfta düşük bir sıklıkla da olsa yer alan "ailenin/çocuğa bakmakla yükümlü kişilerin sorumluluklarına hak ve ödevlerine saygı gösterilmesi hakkı"na değinilmemiştir. Korunma hakları ilk defa altıncı sınıfta yarı yarıya iki alt kategoriden oluşmaktadır: bunlar ilk beş sınıfta yer verilen "her tür şiddete karşı korunma hakkı" ile "diğer tüm sömürü biçimlerinden korunma hakkı" dır.

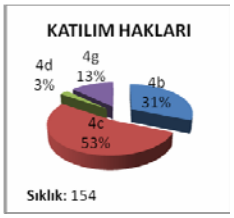
Katılım haklarının % 53'ünü "düşüncesini özgürce açıklama hakkı", % 31'ini "kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme ve dinlenilme hakkı", % 13'ünü kitle iletişim araçlarına ve diğer bilgi kaynaklarına erişim hakkı, % 3'ünü ise "düşünce, din ve vicdan özgürlüğü" oluşturmaktadır. Altıncı sınıfta da katılım hakları içerisinde "özel yaşamına saygı hakkı"na değinilmemiştir.

Grafik 57: *Çocuk Hakları Alt Kategorilerinin Altıncı Sınıftaki Ana Kategoriler İçinde Yer Alış Oranı*

1a. Madde 4/6: Taraf devletlerin hakların uygulanması için tedbir alma yükümlülüğü ve yaşama, hayatta kalma ve gelişme hakkının korunması
1c. Madde 18/27: Aile ve çocuğa bakmakla yükümlü kişilerin sorumlulukları ve uygun yaşam standartlarına sahip olma hakkı
1d. Madde 24: Sağlık hizmetlerine erişim ve sağlığın korunması hakkı
1f. Madde 31: Dinlenme, eğlence ve kültürel etkinliklere katılma ve boş zamanlarını değerlendirme hakkı

2e. Madde 23: Engelliler için özel bakım hakkı
2f. Madde 28-29: Nitelikli eğitim hakkı

3c. Madde 19: Her tür şiddete karşı korunma hakkı
3j. Madde 36: Diğer tüm sömürü biçimlerinden korunma

4b. Madde 12: Kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme ve dinlenilme hakkı
4c. Madde 13: Düşüncesini özgürce açıklama hakkı
4d. Madde 14: Düşünce, din ve vicdan özgürlüğü
4g. Madde 17: Kitle iletişim araçlarına ve diğer bilgi kaynaklarına erişim

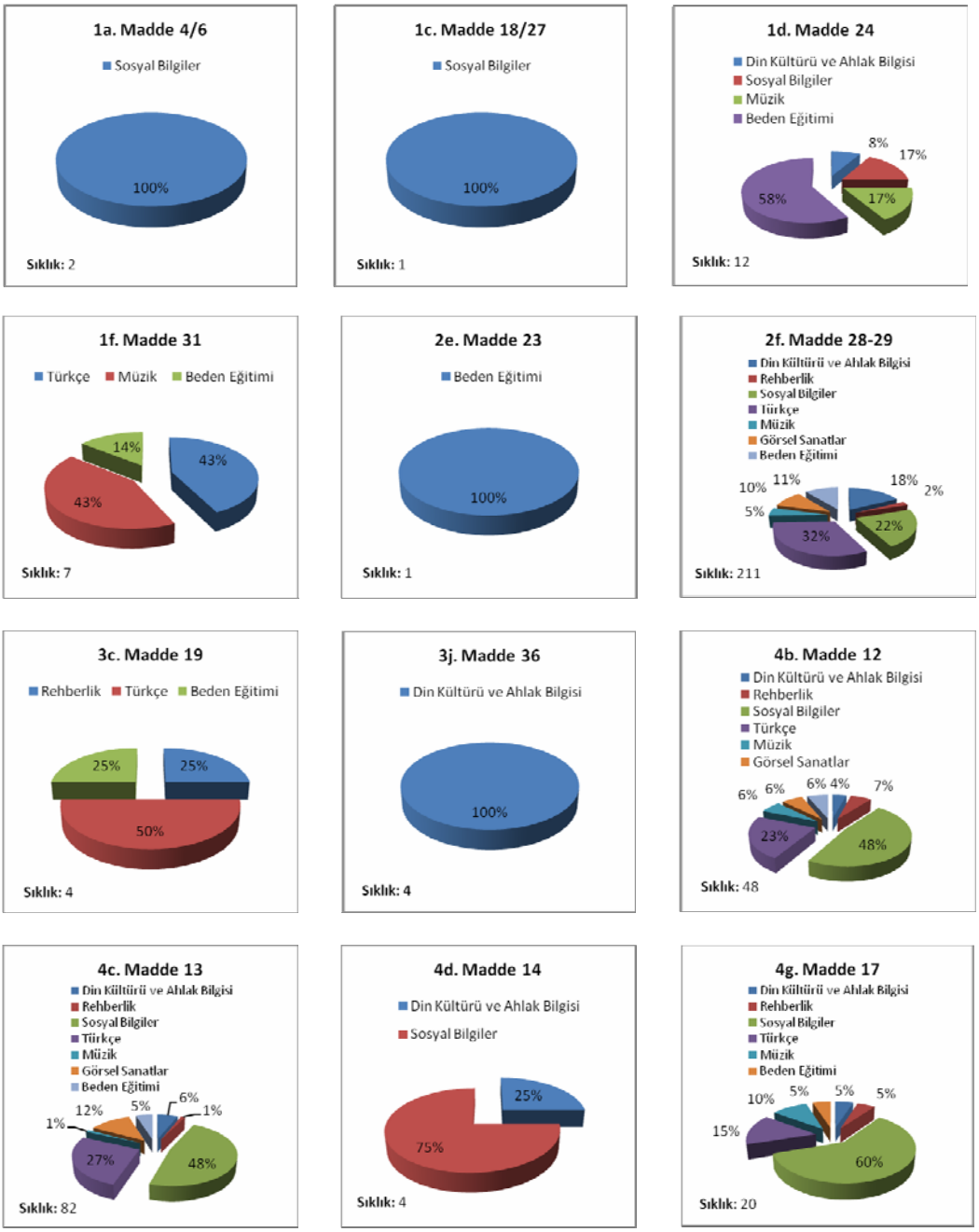
Grafik 58'de altıncı sınıfta yer verilen alt kategorilerin hangi derslerde yer aldığı görülmektedir. Altıncı sınıfta "taraf devletlerin hakların uygulanması için tedbir alma yükümlülüğü ve yaşama, hayatta kalma ve gelişme hakkının korunması" ve "aile ve çocuğa bakmakla yükümlü kişilerin sorumlulukları ve uygun yaşam standartlarına sahip olma hakkı"na yalnızca Sosyal Bilgiler Dersi yer vermiştir. "Engelliler için özel bakım hakkı" yalnızca Beden Eğitimi ve "diğer tüm sömürü biçimlerinden korunma hakkı" ise yalnızca Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi'nde yer almıştır.

Altıncı sınıfta tüm derslerde yer verilmiş olan alt kategori sayısı ikidir. Bunlar "Nitelikli eğitim hakkı", ve "düşüncesini özgürce açıklama hakkı" dır. "Kendisini

ilgilendiren konularda görüş bildirme hakkı" ve "kitle iletişim araçlarına ve diğer bilgi kaynaklarına erişim" hakkı toplam 7 dersin 6'sında yer almıştır.

Birinci ve ikinci sınıfta yer verilmeyen "düşünce, din ve vicdan özgürlüğü"ne 4 sıklık ile altıncı sınıfta da yer verilmiştir. Bu alt kategori toplamının % 75'i Sosyal Bilgiler Dersi'nde % 25'i ise Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi'nde yer almaktadır.

Grafik 58: *Çocuk Hakları Alt Kategorilerinin Altıncı Sınıfta Okutulan Derslerde Yer Alış Oranı*

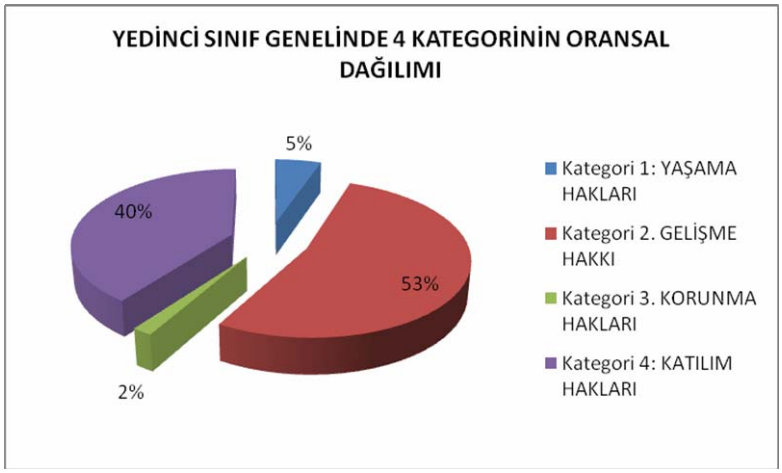
G. İlköğretim Yedinci Sınıfta Çocuk Haklarının Yer Alış Sıklığı

İlköğretimin yedinci sınıfında çocuk haklarına yer verilme sıklığı toplam 394'dür. Bunun % 53'ü gelişme haklarından, % 40'ı katılım haklarından, % 5'i yaşama haklarından ve % 2'si ise korunma haklarından oluşmaktadır (Tablo 42 ve Grafik 59).

Tablo 42: *İlköğretim Yedinci Sınıfta Çocuk Haklarının Yer Aldığı Dersler, Yer Alış Sıklığı ve Oranı*

Programlar / Kategoriler	DKAB	R	SB	T	M	GS	BE	Toplam	
								f	%
Kategori 1: YAŞAMA HAKLARI	1	0	5	4	2	0	9	21	5%
Kategori 2: GELİŞME HAKKI	28	5	55	69	15	16	21	209	53%
Kategori 3: KORUNMA HAKLARI	4	1	0	1	0	0	1	7	2%
Kategori 4: KATILIM HAKLARI	16	6	80	35	6	9	5	157	40%
TOPLAM	49	12	140	109	23	25	36	394	100%

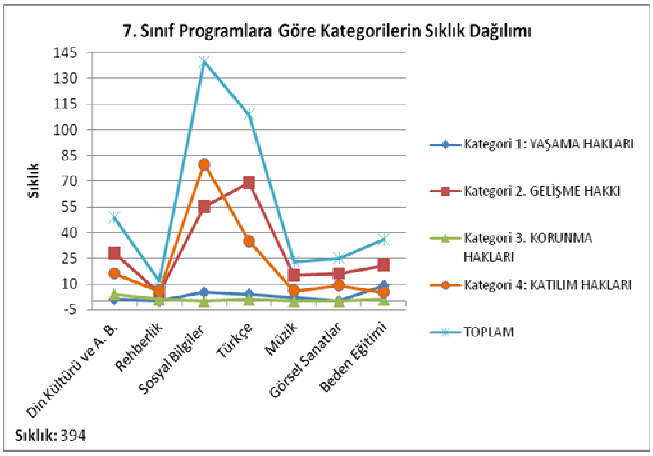
Grafik 59: *Çocuk Hakları Ana Kategorilerinin Toplamda Yedinci Sınıf Genelinde Oransal Dağılımları*

Grafik 60'da görüldüğü gibi ilköğretim yedinci sınıfta tüm kategorilerde çocuk haklarına en çok yer veren dersler Sosyal Bilgiler ve Türkçe Dersleri'dir. Çocuk haklarına en az yer veren ders ise toplamda Rehberlik ve Müzik Dersleri'dir. Katılım haklarına en çok yer verme açısından Sosyal Bilgiler Dersi Türkçe Dersi'nin

önüne, gelişim hakları açısından ise Türkçe Dersi, Sosyal Bilgiler Dersi'nin önüne geçmiştir. Zaten çok az yer verilmiş olan korunma hakları en çok Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi'nde, yaşama hakları ise Beden Eğitimi Dersi'nde karşımıza çıkmaktadır.

Grafik 60: *Çocuk Hakları Ana Kategorilerinin Yedinci Sınıfta Yer Aldığı Dersler ve Yer Alış Sıklığı*

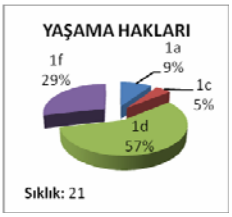
Grafik 61'de yedinci sınıfta çocuk hakları alt kategorilerinin yedinci sınıftaki ana kategoriler içindeki yer alış oranı görülmektedir. Yaşama hakları içerisinde yedinci sınıfta % 57 oran ile yine "sağlık hizmetlerine erişim ve sağlığın korunması hakkı", % 29 oran ile "dinlenme eğlence ve kültürel etkinliklere katılma ve boş zamanlarını değerlendirme hakkı"ndan önce gelmektedir. Bunları % 9 ve % 5 oranlar ile "taraf devletlerin, hakların uygulanması için tedbir alma yükümlülüğü ve yaşama, hayatta kalma ve gelişme hakkının korunması" ve "aile ve çocuğa bakmakla yükümlü kişilerin sorumlulukları ve uygun yaşam standartlarına sahip olma hakkı" izlemektedir. Yedinci sınıfta da alt kategoriler dördüncü sınıf dışındaki sınıflarda yer verilen alt kategorilerdir, ancak oransal sıralamaları değişmiştir.

Yedinci sınıfta yer alan gelişme haklarının % 99'u "nitelikli eğitim hakkı"ndan, % 0.5'i "kimliğinin korunması hakkı"ndan, kalan % 0.5'i ise "engelliler için bakım

hakkı"ndan oluşmaktadır. Korunma hakları yine ilk beş sınıfta olduğu gibi yalnızca "her tür şiddete karşı korunma hakkı"ndan oluşmuştur.

Katılım haklarının % 54'ünü "düşüncesini özgürce açıklama hakkı", % 28'ini "kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme ve dinlenilme hakkı", % 12'sini "kitle iletişim araçlarına ve diğer bilgi kaynaklarına erişim hakkı" , % 5'ini "düşünce, din ve vicdan özgürlüğü", kalan % 1'ini ise "özel yaşamına saygı hakkı" oluşturmaktadır.

Grafik 61: *Çocuk Hakları Alt Kategorilerinin Yedinci Sınıftaki Ana Kategoriler İçinde Yer Alış Oranı*

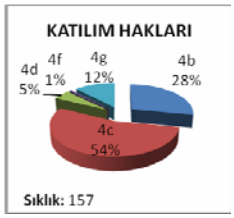
1a. Madde 4/6: Taraf devletlerin hakların uygulanması için tedbir alma yükümlülüğü ve yaşama, hayatta kalma ve gelişme hakkının korunması
1c. Madde 18/27: Aile ve çocuğa bakmakla yükümlü kişilerin sorumlulukları ve uygun yaşam standartlarına sahip olma hakkı
1d. Madde 24: Sağlık hizmetlerine erişim ve sağlığın korunması hakkı
1f. Madde 31: Dinlenme, eğlence ve kültürel etkinliklere katılma ve boş zamanlarını değerlendirme hakkı

2c. Madde 8: Kimliğinin korunması
2e. Madde 23: Engelliler için özel bakım hakkı
2f. Madde 28-29: Nitelikli eğitim hakkı

3c. Madde 19: Her tür şiddete karşı korunma hakkı

4b. Madde 12: Kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme ve dinlenilme hakkı
4c. Madde 13: Düşüncesini özgürce açıklama hakkı
4d. Madde 14: Düşünce, din ve vicdan özgürlüğü
4f. Madde 16: Özel yaşamına saygı hakkı
4g. Madde 17: Kitle iletişim araçlarına ve diğer bilgi kaynaklarına erişim

Grafik 62'de yedinci sınıfta yer verilen alt kategorilerin hangi derslerde yer aldığı görülmektedir. Yedinci sınıfta "aile ve çocuğa bakmakla yükümlü kişilerin

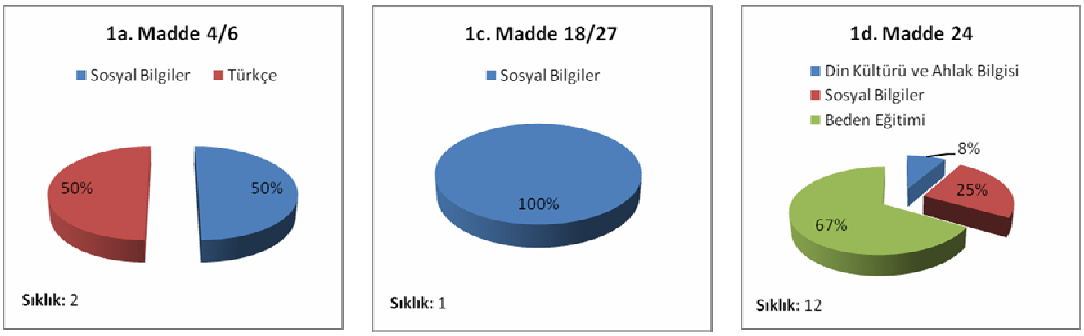
sorumlulukları ve uygun yaşam standartlarına sahip olma", " çocuğun kimliğinin korunması", "özel yaşamına saygı" haklarına yalnızca Sosyal Bilgiler Dersi yer vermiştir. "Engelliler için özel bakım hakkı" ise yalnızca Beden Eğitimi Dersi'nde yer almıştır.

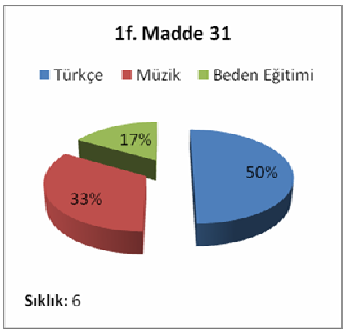
Korunma haklarının % 57'si Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi'nde yer almaktadır. Kalanı ise yaklaşık eşit olarak Rehberlik, Türkçe ve Beden Eğitim Dersleri'nde yer almaktadır.

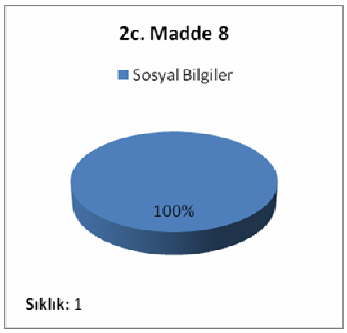
Yedinci sınıfta tüm derslerde yer verilmiş olan alt kategori sayısı altınca sınıfta olduğu gibi ikidir. Bunlar "Nitelikli eğitim hakkı", ve "düşüncesini özgürce açıklama hakkı" dır. "Kendisini ilgilendiren konularda görüş bildirme hakkı" ise toplam 7 dersin 6'sında yer almıştır.

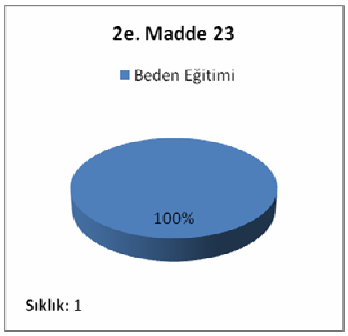
Birinci ve ikinci sınıfta yer verilmeyen "düşünce, din ve vicdan özgürlüğü"ne 8 sıklık ile yedinci sınıfta da yer verilmiştir. Bu alt kategori toplamının % 63'ü Sosyal Bilgiler Dersi'nde % 37'si ise Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi'nde yer almaktadır.

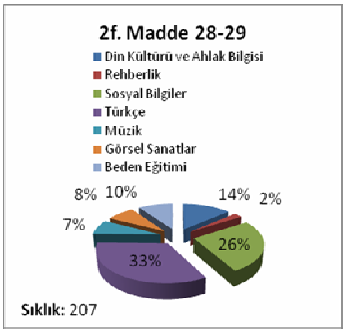
Grafik 62: *Çocuk Hakları Alt Kategorilerinin Yedinci Sınıfta Okutulan Derslerde Yer Alış Oranı*

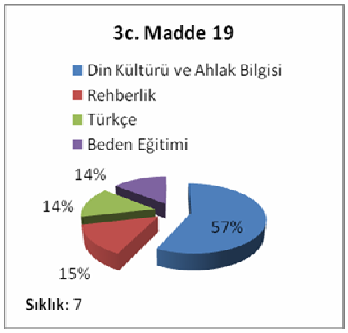

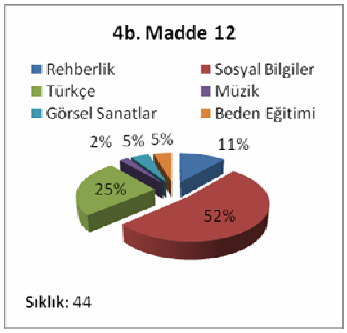

1f. Madde 31
Türkçe
Müzik
Beden Eğitimi
17%
50%
33%
Sıklık: 6

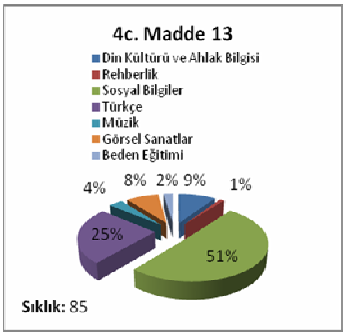

2c. Madde 8
Sosyal Bilgiler
100%
Sıklık: 1

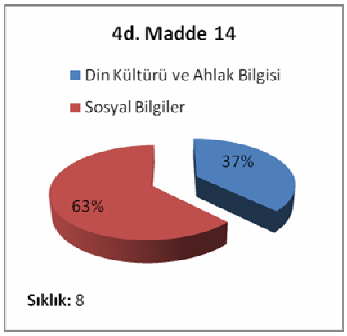

2e. Madde 23
Beden Eğitimi
100%
Sıklık: 1

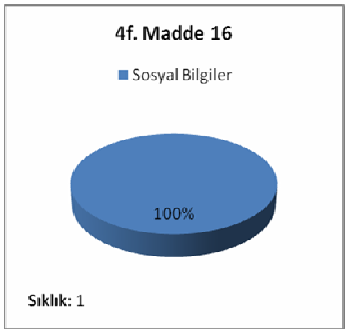

2f. Madde 28-29
Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi
Rehberlik
Sosyal Bilgiler
Türkçe
Müzik
Görsel Sanatlar
Beden Eğitimi
8%
10%
14%
2%
7%
26%
33%
Sıklık: 207

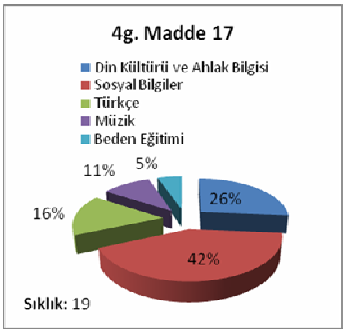

3c. Madde 19
Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi
Rehberlik
Türkçe
Beden Eğitimi
14%
14%
57%
15%
Sıklık: 7

4b. Madde 12
Rehberlik
Sosyal Bilgiler
Türkçe
Müzik
Görsel Sanatlar
Beden Eğitimi
2%
5%
5%
11%
25%
52%
Sıklık: 44

4c. Madde 13
Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi
Rehberlik
Sosyal Bilgiler
Türkçe
Müzik
Görsel Sanatlar
Beden Eğitimi
4%
8%
2%
9%
1%
25%
51%
Sıklık: 85

4d. Madde 14
Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi
Sosyal Bilgiler
37%
63%
Sıklık: 8

4f. Madde 16
Sosyal Bilgiler
100%
Sıklık: 1

4g. Madde 17
Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi
Sosyal Bilgiler
Türkçe
Müzik
Beden Eğitimi
11%
5%
16%
26%
42%
Sıklık: 19

H. İlköğretim Sekizinci Sınıfta Çocuk Haklarının Yer Alış Sıklığı

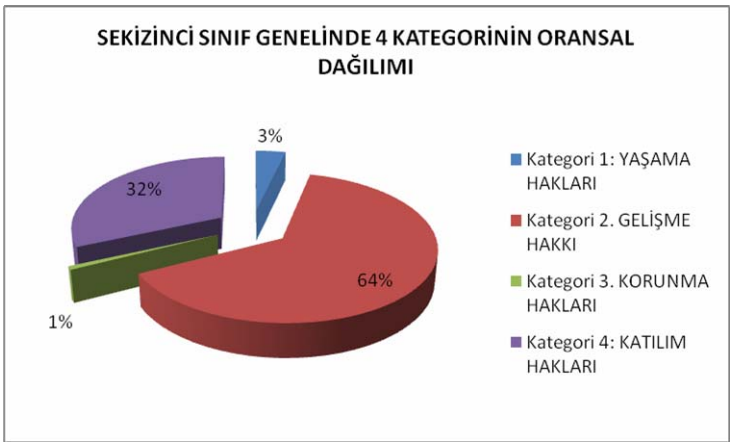
İlköğretimin sekizinci sınıfında Sosyal Bilgiler Dersinin yerini İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersi almaktadır.

İlköğretimin sekizinci sınıfında çocuk haklarına yer verilme sıklığı toplam 382'dir. Bunun % 64'ü gelişme haklarından, % 32'si katılım haklarından, % 4'ü yaşama haklarından ve % 1'ü ise korunma haklarından oluşmaktadır (Tablo 43 ve Grafik 63).

Tablo 43: *İlköğretim Sekizinci Sınıfta Çocuk Haklarının Yer Aldığı Dersler, Yer Alış Sıklığı ve Oranı*

Programlar / Kategoriler	DKAB	R	İTA	T	M	GS	BE	Toplam	
								f	%
Kategori 1: YAŞAMA HAKLARI	1	0	0	3	2	0	8	14	4%
Kategori 2: GELİŞME HAKKI	41	3	81	70	15	15	19	244	64%
Kategori 3: KORUNMA HAKLARI	0	1	0	1	0	0	1	3	1%
Kategori 4: KATILIM HAKLARI	18	5	41	34	6	13	4	121	32%
TOPLAM	60	9	122	108	23	28	32	382	100%

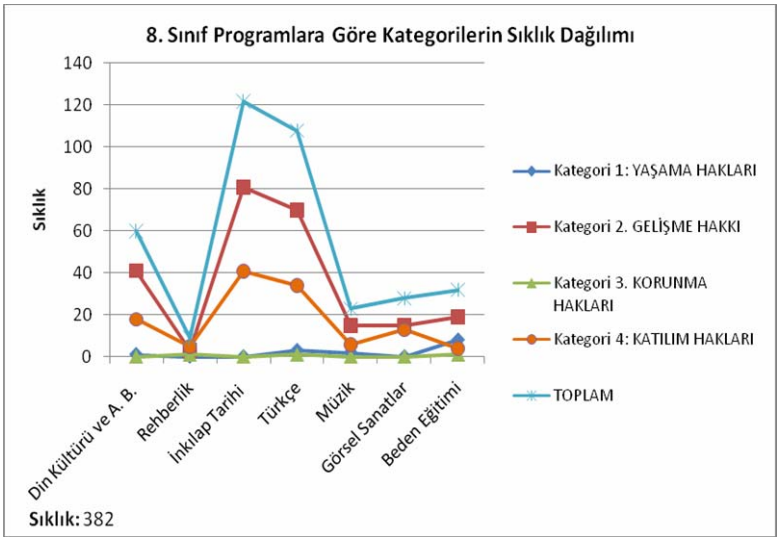
Grafik 63: *Çocuk Hakları Ana Kategorilerinin Toplamda Sekizinci Sınıf Genelinde Oransal Dağılımları*

Grafik 64'de görüldüğü gibi ilköğretim sekizinci sınıfta tüm kategorilerde çocuk haklarına en çok yer veren dersler İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ve Türkçe

Dersleri'dir. Çocuk haklarına en az yer veren ders ise toplamda Rehberlik ve Müzik Dersleri'dir. Katılım haklarına ve gelişim haklarına en çok yer verme açısından İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersi Türkçe Dersi'nin önüne geçmiştir. Zaten çok az yer verilmiş olan yaşama hakları en çok Beden Eğitimi Dersi'nde karşımıza çıkmaktadır.

Grafik 64: *Çocuk Hakları Ana Kategorilerinin Sekizinci Sınıfta Yer Aldığı Dersler ve Yer Alış Sıklığı*

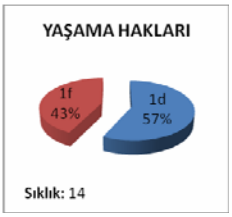

Grafik 65'de sekizinci sınıfta çocuk hakları alt kategorilerinin sekizinci sınıftaki ana kategoriler içindeki yer alış oranı görülmektedir. Yaşama hakları içerisinde sekizinci sınıfta % 57 oran ile yine "sağlık hizmetlerine erişim ve sağlığın korunması hakkı", % 43 oran ile "dinlenme eğlence ve kültürel etkinliklere katılma ve boş zamanlarını değerlendirme hakkı"ndan önce gelmektedir. Sekizinci sınıfta daha önceki sınıflarda yer almış olan "taraf devletlerin, hakların uygulanması için tedbir alma yükümlülüğü ve yaşama, hayatta kalma ve gelişme hakkının korunması" ve "aile ve çocuğa bakmakla yükümlü kişilerin sorumlulukları ve uygun yaşam standartlarına sahip olma hakkı" yer almamaktadır.

Sekizinci sınıfta yer alan gelişme haklarının % 99,6'sı "nitelikli eğitim hakkı"ndan, % 0.4'ü "engelliler için bakım hakkı"ndan oluşmaktadır. Korunma hakları yine yalnızca "her tür şiddete karşı korunma hakkı"ndan oluşmuştur.

Katılım haklarının % 45'ini "düşüncesini özgürce açıklama hakkı", % 31'ini "kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme ve dinlenilme hakkı", % 12'sini "kitle iletişim araçlarına ve diğer bilgi kaynaklarına erişim hakkı" , % 12'sini "düşünce, din ve vicdan özgürlüğü" oluşturmaktadır.

Grafik 65:*Çocuk Hakları Alt Kategorilerinin Sekizinci Sınıftaki Ana Kategoriler İçinde Yer Alış Oranı*

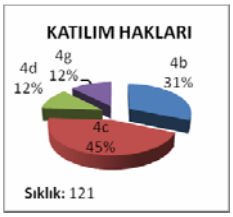
1d. Madde 24: Sağlık hizmetlerine erişim ve sağlığın korunması hakkı
1f. Madde 31: Dinlenme, eğlence ve kültürel etkinliklere katılma ve boş zamanlarını değerlendirme hakkı

2e. Madde 23: Engelliler için özel bakım hakkı
2f. Madde 28-29: Nitelikli eğitim hakkı

3c. Madde 19: Her tür şiddete karşı korunma hakkı

4b. Madde 12: Kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme ve dinlenilme hakkı
4c. Madde 13: Düşüncesini özgürce açıklama hakkı
4d. Madde 14: Düşünce, din ve vicdan özgürlüğü
4g. Madde 17: Kitle iletişim araçlarına ve diğer bilgi kaynaklarına erişim

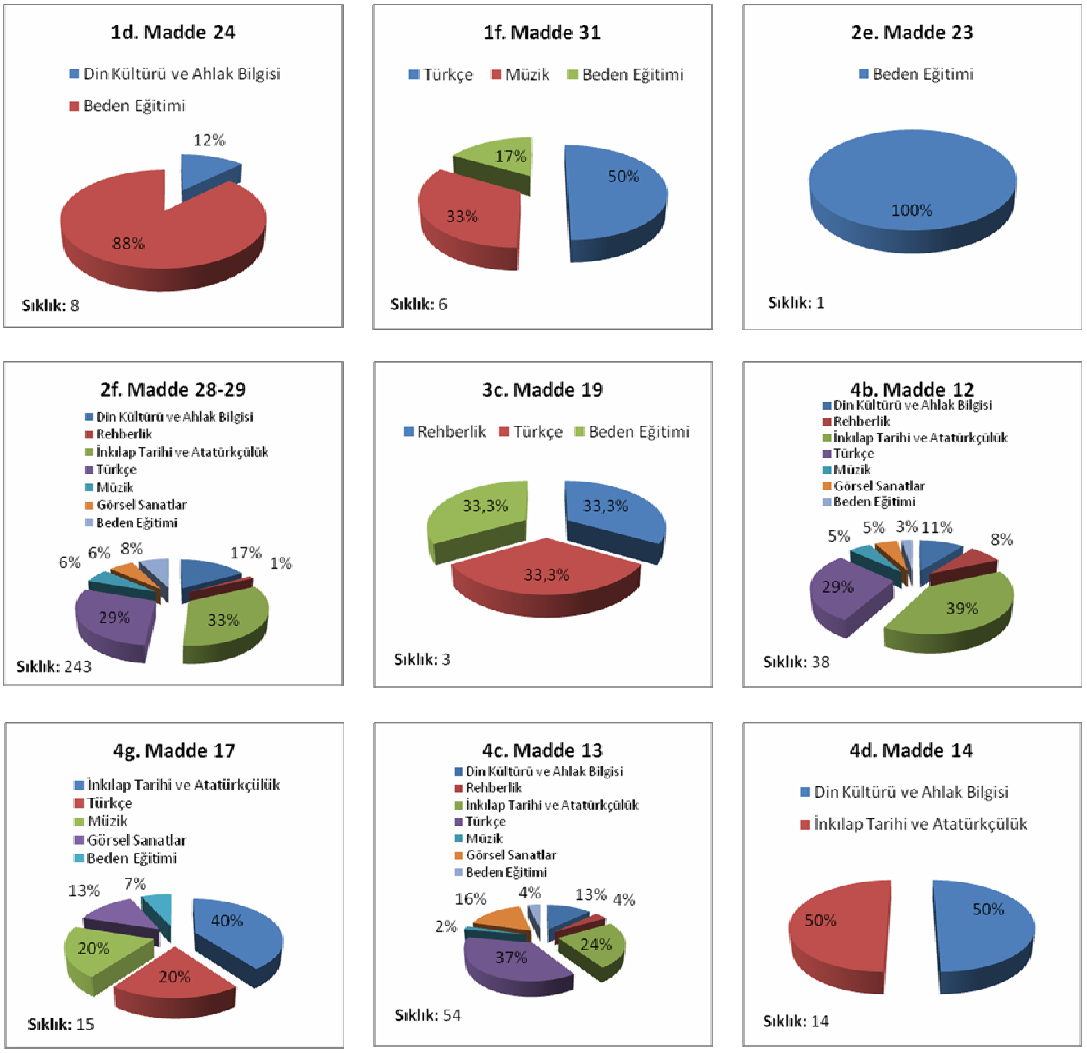
Grafik 66'da sekizinci sınıfta yer verilen alt kategorilerin hangi derslerde yer aldığı görülmektedir. Sekizinci sınıf en az alt kategoriye yer verilen sınıftır. "Engelliler için özel bakım hakkı" ise yalnızca Beden Eğitimi Dersi'nde yer almıştır. Sekizinci sınıfta "nitelikli eğitim hakkı", "kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme ve dinlenilme hakkı" ve "düşüncesini özgürce açıklama hakkı"

tüm derslerde yer verilen haklardandır. "Kendisini ilgilendiren konularda görüş bildirme hakkı" ise toplam 7 dersin 5'inde yer almıştır.

Korunma hakları eşit olarak Rehberlik, Türkçe ve Beden Eğitim Dersleri'nde yer almaktadır.

Birinci ve ikinci sınıfta yer verilmeyen "düşünce, din ve vicdan özgürlüğü"ne 14 sıklık ile sekizinci sınıfta da yer verilmiştir. Bu alt kategori toplamı yarı yarıya İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersi ile Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi'nde yer almaktadır.

Grafik 66: *Çocuk Hakları Alt Kategorilerinin Sekizinci Sınıfta Okutulan Derslerde Yer Alış Oranı*

IV. İLKÖĞRETİM ZORUNLU DERS PROGRAMLARINDA ÇOCUK HAKLARININ YER ALIŞ SIKLIĞININ SINIFLARARASI KARŞILAŞTIRMASINA İLİŞKİN BULGULAR VE YORUMLARI

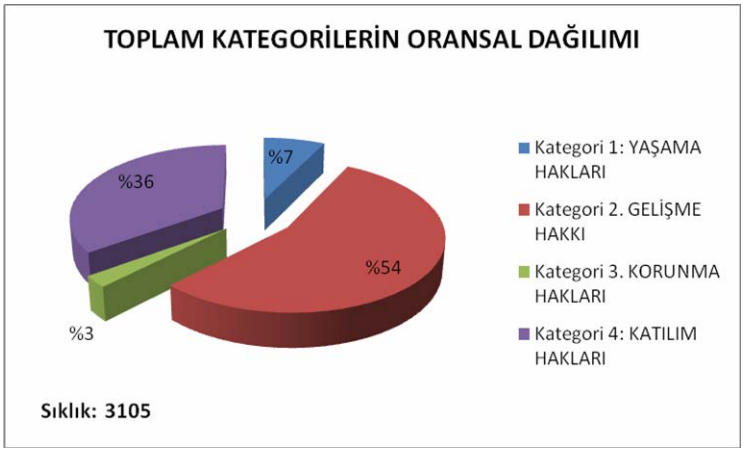
Bu bölümde çocuk haklarının yer alış sıklığı sınıflar toplamında irdelenecektir. Yine yalnız zorunlu sosyal, tarihsel ve kültürel içerikli dersler dikkate alınmıştır. Bu bölümde ilköğretimin 8 sınıfının toplamında kategorilerin sınıflara göre sıklık dağılımı, alt kategoriler toplamının toplam kategorilere ve sınıflara göre dağılımına ilişkin bulgular analiz edilecektir. Tüm sınıflarda ve toplamda tüm kategorileri ve sıklıkları gösteren detaylı tablo EK-5'de verilmiş, metin içinde tablo kısaltılarak yalnız kategori toplamlarını içerecek biçimde yer almıştır.

Tablo 44 ve Grafik 67'de görüldüğü gibi ilköğretimin tamamında zorunlu sosyal, tarihsel ve kültürel içerikli derslerde çocuk haklarının toplam sıklığı 3105'dir. Bunun % 54'ünü gelişme hakları, % 36'sını katılma hakları, % 7'sini yaşama hakları ve % 3'ünü de korunma hakları oluşturmaktadır. Bu dağılım açıkça yaşama hakları ve korunma haklarına yeterince yer verilmediğini göstermektedir. Ayrıca her bir kategoride tüm alt kategorilere yer verilmediği düşünülürse, var olan çocuk haklarının da belli haklara odaklandığını söylemek mümkündür.

Tablo 44: *Çocuk Hakları Kategorilerinin Sınıflara Göre Yer Alış Sıklığı ve Oranı*

Sınıflar / **Kategoriler**	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**	**8**	**Toplam**	
									f	**%**
Kategori 1: YAŞAMA HAKLARI	**44**	**37**	**30**	**36**	**25**	**22**	**21**	**14**	**229**	**7%**
Kategori 2: GELİŞME HAKKI	**153**	**181**	**209**	**253**	**250**	**212**	**209**	**244**	**1711**	**54%**
Kategori 3: KORUNMA HAKLARI	**9**	**7**	**9**	**17**	**19**	**8**	**7**	**3**	**79**	**3%**
Kategori 4: KATILIM HAKLARI	**83**	**103**	**139**	**162**	**167**	**154**	**157**	**121**	**1086**	**36%**
TOPLAM	**289**	**328**	**387**	**468**	**461**	**396**	**394**	**382**	**3105**	**100%**

Grafik 67: *Çocuk Hakları Ana Kategorilerinin Toplamda Oransal Dağılımları*

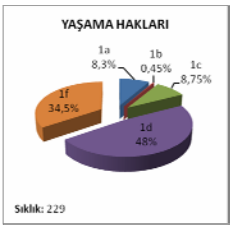
Grafik 68'de görüldüğü gibi yaşama hakları içerisinde "sosyal güvenlikten yaralanma hakkı"na hiç yer verilmemiş, "ana babasından ayrılmama hakkı"na ise yalnızca 1 kez yer verilmiştir. Bu kategoride yer alan çocuk haklarının % 48'i "sağlık hizmetlerine erişim ve sağlığın korunması" hakkı, % 34,5'i ise "dinlenme, eğlence ve kültürel etkinliklere katılma ve boş zamanlarını değerlendirme" hakkından oluşmaktadır.

Gelişme haklarında ise toplam sıklığın % 98,2'sini "nitelikli eğitim hakkı" oluşturmaktadır. Kalan % 1'ini "ailenin/çocuğa bakmakla yükümlü kişilerin sorumluluklarına hak ve ödevlerine saygı gösterilmesi hakkı", % 0.7'sini "engelliler için özel bakım hakkı" ve % 0,1'ini ise "kimliğinin korunması hakkı" oluşturmaktadır. Gelişme haklarından "nüfusa kayıt, isim ve vatandaşlık, anababasını bilme ve onlar tarafından bakılma hakkı" ile " ailelerin yeniden bir araya gelmesinin kolaylaştırılması" haklarına tüm programlarda hiç yer verilmemiştir.

Korunma haklarının ise toplam sıklığı 79 olup, bunun % 95'i "her tür şiddete karşı korunma hakkı"ndan oluşmakta yalnızca % 5'i "diğer tüm sömürü biçimlerine karşı korunma"yı içermektedir. Oysa bu kategori altında toplamda 14 alt kategori yer almaktadır.

Katılım haklarının % 51,5'ini "düşüncesini özgürce açıklama hakkı", % 33'ünü "kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme ve dinlenilme hakkı", % 11,5'ini "kitle iletişim araçlarına ve diğer bilgi kaynaklarına erişim", % 3,5'ini "düşünce, din ve vicdan özgürlüğü" ve % 0,5'ini "özel yaşamına saygı hakkı" oluşturmaktadır. Bu kategoride "çocuğun yüksek yararı" ve "dernek kurma ve barış içinde toplanma" haklarına hiç yer verilmemiştir. Katılım hakları içerisinde kategorilerin bu biçimde dağılımı daha çok programların genelinde eleştirel düşünme, yaratıcı düşünme, karar verme, problem çözme gibi üst düzey zihin becerilerine verilen ağırlıkla ilgilidir.

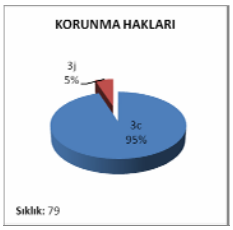
Grafik 68: *Çocuk Hakları Alt Kategorilerinin Toplamda Ana Kategoriler İçinde Yer Alış Oranı*

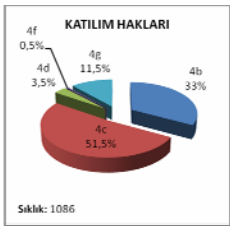
1a. Madde 4/6: Taraf devletlerin hakların uygulanması için tedbir alma yükümlülüğü ve yaşama, hayatta kalma ve gelişme hakkının korunması
1b. Madde 9: Kendi yararı açısından gerekli görüldüğü durumlar dışında ana babasından ayrılmama hakkı
1c. Madde 18/27: Aile ve çocuğa bakmakla yükümlü kişilerin sorumlulukları ve uygun yaşam standartlarına sahip olma hakkı
1d. Madde 24: Sağlık hizmetlerine erişim ve sağlığın korunması hakkı
1f. Madde 31: Dinlenme, eğlence ve kültürel etkinliklere katılma ve boş zamanlarını değerlendirme hakkı

2a. Madde 5: Ailenin/Çocuğa bakmakla yükümlü kişilerin sorumluluklarına hak ve ödevlerine saygı gösterilmesi (Ana babanın yönlendiriciliği ve çocuğun yeteneklerinin gelişimi)
2c. Madde 8: Kimliğinin korunması
2e. Madde 23: Engelliler için özel bakım hakkı
2f. Madde 28-29: Nitelikli eğitim hakkı

3c. Madde 19: Her tür şiddete karşı korunma hakkı
3j. Madde 36: Diğer tüm sömürü biçimlerinden korunma

4b. Madde 12: Kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme ve dinlenilme hakkı
4c. Madde 13: Düşüncesini özgürce açıklama hakkı
4d. Madde 14: Düşünce, din ve vicdan özgürlüğü
4f. Madde 16: Özel yaşamına saygı hakkı
4g. Madde 17: Kitle iletişim araçlarına ve diğer bilgi kaynaklarına erişim

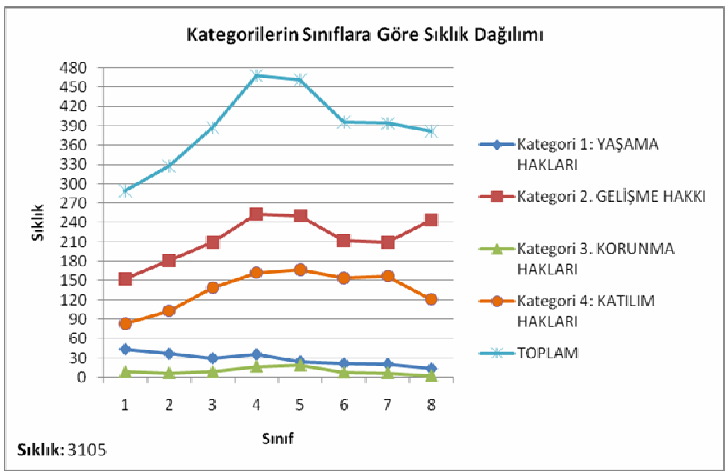
Grafik 69'da görüldüğü gibi ilköğretimde sınıflara göre çocuk haklarının yer alış sıklığına bakıldığında çocuk haklarına en çok 4 ve 5. sınıflarda yer verildiği görülmektedir. Dördüncü sınıfa kadar sıklıkta artış gözlemlenmekte, 5. sınıftan altıncı sınıfa geçişte belirgin bir düşüş olmakta, 7 ve 8. sınıflarda ise çok az azalarak yer almaya devam ettiği görülmektedir. Toplamda çocuk haklarının en az yer aldığı sınıf birinci sınıftır, bu durum alanyazın bulguları ile uyumludur.

Gelişme haklarına bakıldığında yine en az 1. sınıfta en çok 4. sınıfta yer aldığı görülmektedir. 3. sınıf ve 7. sınıfta gelişim haklarının sıklığı aynı düzeydedir. Gelişim basamakları açısından iki ayrı dönemde aynı sıklıkla çocuk haklarına yer verilmiş olması, bazı fırsatların 7. sınıfta iyi değerlendirilemediğine işaret etmektedir.

Katılım hakları 83 toplam sıklıkla 1. sınıftan başlamakta, artarak 167 sıklıkla 5. sınıfta en üst düzeye ulaşmaktadır. Beşinci sınıftan itibaren azalmakta 6 ve 7. sınıflarda birbirine yakın düzeylerde yer alıp 8. sınıfta 121 sıklık ile düşüş göstermektedir. Katılım haklarının çocuğun gelişimine paralel olarak artan bir seyirde olması beklenirken, izlediği seyir, özellikle ikinci kademede müdahaleyi gerektirmektedir.

Yaşama hakları toplam sıklığı az olmakla birlikte diğerlerinden farklı olarak birinci sınıfta daha fazla yer almaktadır. Korunma hakları ise 4 ve 5. sınıflarda biraz yükselmekte, 8. sınıf hariç diğer sınıflarda aşağı yukarı aynı düzeyde seyretmektedir.

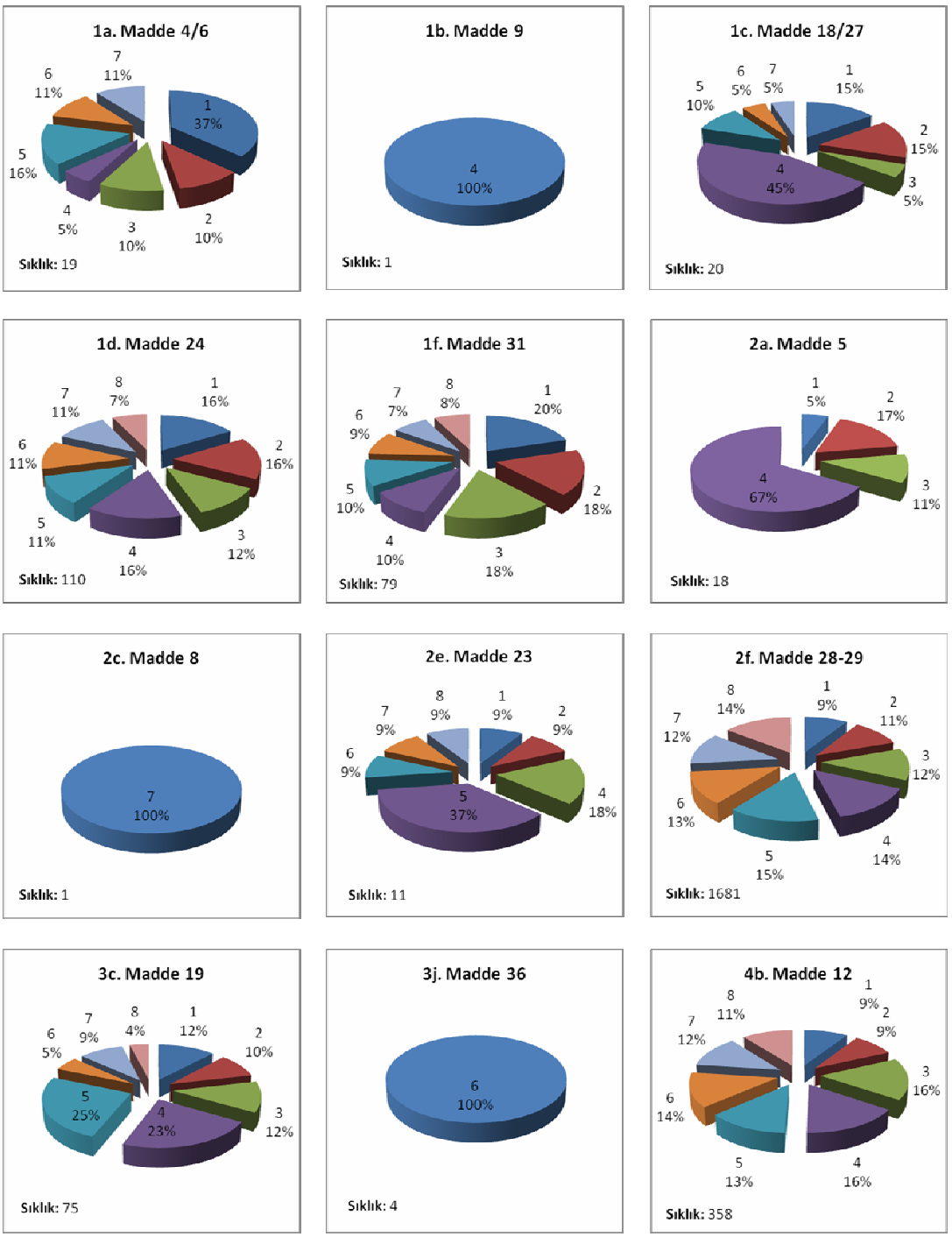
Grafik 69: *Çocuk Hakları Kategorilerinin Yer Aldığı Sınıflar ve Yer Alış Sıklığı*

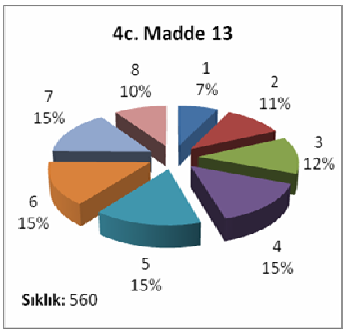

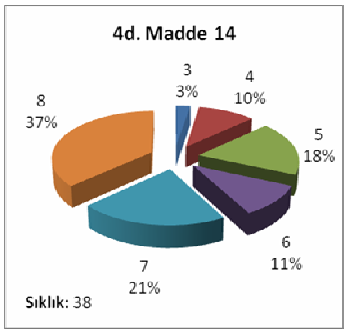
Grafik 70'de çocuk hakları alt kategorilerini sınıflara göre dağılım oranları gösterilmiştir. Buna göre "anababasından ayrılmama hakkı", "ailenin/çocuğa bakmakla yükümlü kişilerin sorumluluklarına hak ve ödevlerine saygı gösterilmesi hakkı" ve "diğer tüm sömürü biçimlerinden korunma hakkı" dışındakiler değişik oranlarla her sınıfta yer almıştır. Bu haklardan ilki yalnız 4. sınıfta, ikincisi 1, 2, 3 ve 4. sınıflarda, sonuncusu da yine yalnız 6. sınıfta yer almıştır.

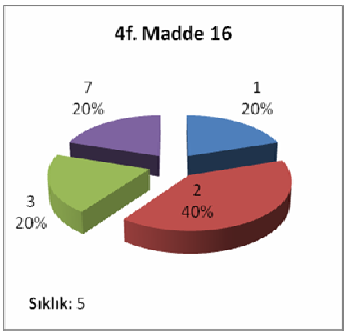
"Taraf devletlerin hakların uygulanması için tedbir alma yükümlülüğü ve yaşama, hayatta kalma ve gelişme hakkının korunması" ve "aile ve çocuğa bakmakla yükümlü kişilerin sorumlulukları ve uygun yaşam standartlarına sahip olma" hakları ise 8. sınıf dışındaki tüm sınıflarda yer almıştır.

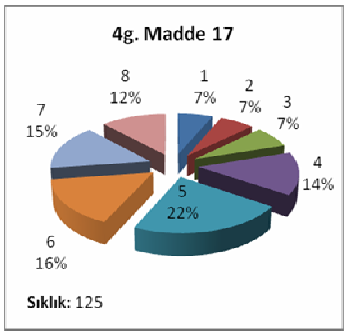
Grafik 70: *Çocuk Hakları Alt Kategoriler Toplamının Sınıflara Oransal Dağılımı*

4c. Madde 13
8
10%
1
7%
2
11%
3
12%
7
15%
6
15%
5
15%
4
15%
Sıklık: 560

4d. Madde 14
3
3%
4
10%
8
37%
5
18%
6
11%
7
21%
Sıklık: 38

4f. Madde 16
7
20%
1
20%
3
20%
2
40%
Sıklık: 5

4g. Madde 17
8
12%
1
7%
2
7%
3
7%
7
15%
4
14%
5
22%
6
16%
Sıklık: 125

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ VE ÖNERİLER

I. SONUÇ

Sözleşme'nin 42. maddesi ile getirilen, Sözleşme'nin çocuklar tarafından yaygın biçimde öğrenilmesini sağlama yükümlülüğü kapsamında ilgili alanyazın ve ilköğretim programlarının içerik analizleri bulguları birlikte değerlendirildiğinde Türkiye'de ilköğretim programlarında çocuk hakları eğitimi ile ilgili şu sonuçlara varılmaktadır:

1. Çocuk hakları eğitimi bir yasal zorunluluk olarak uluslararası ve ulusal hukukta ve politikalarda yer bulmakla beraber, sistemli bir strateji konusu yapılmamıştır.

2. Çocuk hakları eğitimi, insan hakları ve yurttaşlık eğitiminin kapsadığı, içerik örneklerinde yer verdiği bir alt konu olarak algılanmış, ayrı bir inceleme konusu yapılması uzun zaman almıştır. Araştırmacılar, insan hakları ve yurttaşlık eğitiminin içerik ve temellerine daha çok odaklanmış, çocuk hakları eğitimine yönelik yeterli çalışma yapılmamıştır.

3. İlköğretim programlarında yer alan çocuk hakları konularının ve kazanımlarının, çocukların ve çocukla çalışan yetişkinlerin çocuk haklarını anlama, çocuk haklarını bilme ve çocuk haklarına yönelik tutumları konusunda yapılmış araştırma bulgularına dayanılarak değil

rastgele yer verildiği izlenimi edinilmiştir. Birbirine benzer konular ayrı derslerde, ayrı sınıf düzeylerinde yer alabilmiştir.

4. Çocuk haklarından yalnız gelişme ve katılım haklarına, onlar içerisinde de "nitelikli eğitim hakkı" ile "düşüncesini özgürce ifade etme" ve "kendini ilgilendiren konularda görüş bildirme" haklarına ağırlıklı yer verilmiştir. Bu durum gerçekte çocuk hakları anlayışını benimsemekten çok, programlar yenilenirken benimsenen yapılandırmacı anlayış ile çoklu zeka kuramının çocuk hakları ile örtüşen yanlarından kaynaklanmaktadır.

5. Çocuk haklarına belli bir bilinçle yer verildiği görülen bölümlerde dahi konuların ve kazanımların yeterince içselleştirilmediği önerilen etkinliklerde gözlemlenebilmektedir.

6. Programların yüzeysel bir çocuk hakları farkındalığı ile hazırlandığı izlenimi edinilmiştir. Bu sonuca, programlarda çocuk haklarına işaret edebilecek birçok fırsatın tam olarak değerlendirilmemesi, bir çocuk hakkı ile ilgili kazanıma odaklanılırken başka bir hakkın gözardı edilmesi gibi durumlar içeren etkinlik önerilerinin varlığından ulaşılmıştır.

7. Özellikle Türkçe Dersi'nin çocuk haklarını içerme bakımından potansiyelinin toplam ders saati ve tüm sınıflarda okutulması nedeniyle erişim potansiyeli dikkate alındığında yeterince değerlendirilemediği sonucuna varılmıştır.

8. Seçimlik derslerin haftalık program içerisinde yalnızca 2 saati kapsıyor olması ve okullara göre farklı derslerin seçilebilmesi, çocuk haklarını içerme açısından seçimlik derslerin etkilerini azaltmaktadır. Bununla birlikte çocuk haklarını içerme olasılığının en yüksek olduğu düşünülerek içerik analizine esas alınan Medya Okuryazarlığı ve Düşünme Eğitimi Dersleri'nden çıkarak, seçimlik derslerin bu anlamda çok değerlendirilemediği görülmüştür.

9. Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin ailenin haklarını öne çıkaran anlayışı ve toplumların kültürel geçmişlerine saygı vurgusu, programlarda belirli kategorilerin görece öne çıkmasına yol açmıştır. Milli eğitim anlayışına paralel olarak nitelikli eğitim hakkı yapay bir üstünlük göstermiştir.

10. İlköğretim programlarının içeriklerine bakıldığında, Alderson'ın (1999) çocuk hakları eğitimini okullarda uygulandığı biçimiyle sınıflandırdığı beş temel yaklaşımdan ilk ikisinin programlarda farklı düzeylerde yansıması görülmektedir. Tüm programlarda "henüz değil" yaklaşımının izleri görülmektedir; çocuklar geleceğin yurttaşı ve toplumun yetişkin bir üyesi olacağı zamanki rol ve sorumlulukları için hazırlanmaktadır. Özelde korunma hakları açısından bakıldığında ise ilk yaklaşımla birlikte çocukların haklarını anlamak konusunda yetersiz bir muhakemeye sahip oldukları savına dayanan ikinci yaklaşımın da etkili olduğu görülmektedir. Diğer üç yaklaşımın ne derecede benimsendiğini söylemek eldeki bulgular ışığında mümkün

değildir. Ancak programlarda benimsenen yaklaşımın en alttaki iki düzeyde kalması bu anlamda çok ümit vermemektedir.

11. Alanyazın bulgularına göre, ileri yaşlarda verilen çocuk hakları eğitiminin etkisi, daha küçük yaşlarda başlanan çocuk hakları eğitimine kıyasla daha azdır. İncelenen programlarda, çocuk hakları ile ilgili kazanım ve konuların dağılımında, yaşın ve çocuğun gelişim durumunun her zaman geçerli bir ölçüt olarak ele alınmadığı görülmüştür.

12. Çocuk hakları ile dolaylı ya da doğrudan ilgili kazanımların derslere dağılımında da bilimsel bir tutarlılık gözlemlenmemiştir.

13. Çocuğun gelişim düzeyindeki ve hakları anlama kapasitesindeki artış dikkate alındığında, ilköğretimin 5. sınıfından itibaren programlarda tüm çocuk haklarına daha fazla yer verilmesi beklenirken böyle bir yol izlenmediği görülmüştür.

14. Programlarda önerilen etkinlikler yeterince yapılandırılmış olmadıklarından çocuk haklarına ilişkin bir kazanımı geliştirmek konusundaki etkililiklerine ilişkin ciddi kaygılar yaratmaktadır. Bu durum öğretmenin bilgi ve becerilerinin önemini bir kez daha ortaya çıkarmakta, programın hedeflerine ulaşması öğretmenin yetkinliğine kalmaktadır.

15. Çocuk hakları eğitiminin zamana yayılmış, tekrarlayan, diğer programlarla ilintilendirilmiş, çocuğun yakın çevresi ile başlayan bir program yaklaşımını benimsemiş olması etkililiğini artıran bir

etmendir. İncelenen programların bazılarında ve bazı konularda bu anlayışın izleri görülmüş; ancak, bu tür bir yaklaşımın sistemli ve tutarlı olarak izlenmediği görülmüştür.

16. İlköğretim programlarında çocuk haklarına nasıl yer verildiği konusunda fikir verecek olan bu çalışma, yalnızca var olan içeriğin çocuk hakları konusunda, çocuk hakları aracılığıyla ve çocuk hakları için verilecek eğitimle kazandırılmak istenen bilgi, tutum, değer ve becerileri kazandırmak konusunda sahip olduğu potansiyeli değerlendirmeye çalışmış ve bu potansiyelin belli çocuk hakları konularında olduğu, ancak çok iyi değerlendirilemediği sonucuna varmıştır.

17. İncelenen programların genel vizyonlarında ve açıklayıcı bilgilerinde çocuk hakları eğitimi ile çok uyumlu yaklaşımlar görülmüş ancak bunların kazanımlara ve etkinliklere tam olarak yansımadığı sonucuna varılmıştır.

18. Bir programın ne kadarında çocuk haklarına yer verilmesi gerektiğine dair alanyazında bir bulguya rastlanmadığı için analizlerde toplam yoğunlukları dikkate almak mümkün olmamıştır.

19. İlköğretimin tamamında zorunlu sosyal, tarihsel ve kültürel içerikli derslerde çocuk haklarının toplam sıklığı 3105'dir. Bunun % 54'ünü gelişme hakları, % 36'sını katılma hakları, % 7'sini yaşama hakları ve % 3'ünü de korunma hakları oluşturmaktadır. Bu dağılım açıkça yaşama hakları ve korunma haklarına yeterince yer verilmediğini

göstermektedir. Ayrıca her bir kategoride tüm alt kategorilere yer verilmediği düşünülürse, var olan çocuk haklarının da yalnız belli haklara odaklandığını söylemek mümkündür.

20. İncelenen ders programlarında kategorilerin oran dağılımına bakıldığında en dengeli dağılımın Trafik ve İlk Yardım Programı'nda olduğu görülmektedir. Sosyal Bilgiler ve Düşünme Eğitimi Dersleri dışındaki derslerde gelişme hakları en fazla yer verilen kategori olmuş, bu iki derste ise katılım hakları, gelişme haklarının önüne geçmiştir.

21. Programların ders saatleri ve okutulduğu sınıflar aynı olmadığı için, programların sınıf bazında karşılaştırılması yeğlenmiştir. İlk üç sınıfta çocuk haklarına en çok yer veren dersler sırasıyla Hayat Bilgisi ve Türkçe, 4 ve 5. sınıfta Türkçe ve Sosyal Bilgiler, 6 ve 7. sınıflarda Sosyal Bilgiler ve Türkçe ve 8. sınıfta Sosyal Bilgiler Dersi'nin yerine geçen İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ile Türkçe Dersleri olmuştur.

II. ÖNERİLER

Çalışma bulguları ışığında Türk İlköğretim Sistemi'nde çocuk hakları eğitiminin geliştirilmesi için şu önerilerde bulunulmuştur:

1. Öğretim programında çocuk haklarına yeterince yer verilmemiş dahi olsa, etkisini artırmak için örnek ülkelerde açıklandığı gibi denenerek geliştirilmiş ve öğretim programlarının ilgili kazanımları ile ilintisi kurulmuş eğitim paketlerinin geliştirilmesine ve öğretmen eğitimleri yoluyla okulların kullanımına sunulmasına ihtiyaç vardır. Bunun için

daha çok sivil toplum kuruluşunun bu doğrultuda çalışması teşvik edilmelidir.

2. Okullarda çocuk haklarının hayata geçme düzeyi konusunda acil olarak görgül verilere ihtiyaç vardır. Milli Eğitim Bakanlığı'nın Eğitimi Araştırma ve Geliştirme Dairesi Başkanlığı'nca temsili bir araştırma yapılması çocuk hakları eğitimi konusunda yapılması gereken ilk işlerden biridir.

3. Çocuk hakları eğitiminde öğretmenlerin ve eğitim yöneticilerinin rolü yadsınamaz. Bu nedenle öğretmen yetiştiren programlarda öğretmenlerin temel bir hukuk bilgisi almasına özen gösterilmelidir. Bu bağlamda eğitim fakültelerinde hukuk ilintili eğitim konusu bağımsız bir disiplin olarak ele alınmalı ve çalışmada sözü edilen çocuk hakları eğitimi, yurttaşlık eğitimi, demokrasi ve insan hakları eğitimi gibi konular disiplinler arası bir yaklaşımla burada çalışılmalıdır.

4. Çocuk hakları eğitimi benzer eğitim türleri ile ulaşılmak istenen hedeflere ulaşmak konusunda kavramsal bütünlük açısından en etkili olabilecek modeldir. Öğretim programlarının ağırlığı göz önünde bulundurulduğunda çocuk hakları eğitiminin diğer alanları kapsayan bir üst kavram olarak ele alınması ve programların bu yaklaşımla gözden geçirilmesinde ve geliştirilmesinde fayda vardır.

5. Bu çalışma örgün eğitimi esas almıştır. Ancak çocuk hakları konusunda verilecek bir eğitimin yetişkinler ve çocuklar için eş zamanlı olarak yürütülmesi çok önemlidir. Aksi takdirde, okullarda

kazandırılan bilgi, beceri ve tutumlar, evlerde büyük çatışmalara sebep olabilecektir.

6. Çocuk hakları öğretimi, klasik metodları aşan, kalıcı alışkanlıklar oluşturan ve haklara saygı konusunda istendik tutumlar geliştirebilen yeni metodlarla öğretilmelidir. Türk Eğitim Sisteminde bugüne kadar yapıldığı gibi bilgi aktarımından ibaret bir öğretim bu konuda hiçbir yarar sağlamayacaktır. Çocuk hakları öğretiminde, kullanılacak yöntemler kadar, eğiticilerin de rolü büyüktür. Ne yazık ki, öğretim programlarına "çocuk hakları" dersinin alınması tek başına çözüm olmayacaktır. Bu dersi okutacak öğretmenlerin de alanda eğitim görmüş olmaları ve yeni yöntemleri kullanacak bilgi ve beceriye sahip olmaları gerekir.

7. Çocuk hakları eğitiminin istenen hedeflere ulaşması için temel olarak iki konuya özen gösterilmesi gereklidir: Birincisi, tüm okul örgütlenmesinin ve öğretim ilke ve uygulamalarının çocuğun kendi değerlerini geliştirebilmesine fırsat verecek biçimde yenilenmesidir. İkincisi ise devletin ulusal ya da uluslararası resmi değerleri ile çocuğun yaşadığı dünyadaki değerler arasındaki farkın kapatılmasıdır.

8. Medya, çocuk hakları eğitimi konusunda kamuoyu duyarlılığı sağlamada ve politika belirleyicileri harekete geçmeye zorlamada; aynı zamanda çocukların ve yetişkinlerin çocuk hakları konusunda eğitilmelerinde önemli ve güçlü bir araçtır. Ama öncelikle medyanın çocuk hakları konusundaki zararlı etkileri azaltılmalıdır.

9. Unutulmamalıdır ki çocuk hakları yalnız uzak başka ülkelerde yaşayan çocukların hakları değildir. Bizi de ilgilendirir. Bu nedenle çocuk hakları eğitimi uluslararası ve disiplinlerarası bir konu olarak algılanmalıdır. Uluslar, çocuk hakları eğitimi konusundaki bilgi ve deneyimlerini paylaşmak için uluslararası paydaşlarla işbirliği yapmalıdır.

10. Çocuk hakları ile uyumlu ders kitaplarının ölçütlerinin sistemli bir biçimde geliştirilmesine ihtiyaç vardır. Bugüne kadar uluslararası düzeyde UNESCO ve ulusal düzeyde Tarih Vakfı ile İnsan Hakları Eğitimi On Yılı Ulusal Komitesi tarafından uluslararası eğitim ve insan hakları ile uyumlu ders kitapları için geliştirilen ölçütler bu anlamda bir temel oluştursa da çocuk haklarına özgü ölçütlerin ayrıca geliştirilmesine gerek vardır.

III. ÖZET

Bu araştırmada, çocukların, çocuk haklarını yeterince bilmemeleri ve haklarını kullanma becerilerine yeterince sahip olmamaları araştırma problemi olarak belirlenmiştir.

Çalışmanın genel amacı, çocuk hakları eğitimi bakımından Türk İlköğretim Sistemi'nde ve yabancı ülkelerde var olan durumu betimlemek, ne gibi değişikliklerin ve yeniden yapılanmanın gerekeceği konusunda öneriler geliştirmektir. Araştırmanın özel amacı ise ilköğretimde sosyal, tarihsel ve kültürel içerikli zorunlu derslerin programlarında çocuk haklarına nasıl yer verildiğini betimlemektir.

Araştırmada nitel araştırma desenlerinden durum çalışması kullanılmıştır. Alanyazın doğrultusunda oluşturulan çocuk hakları kategorileri dikkate alınarak, ilköğretim programlarının içerik analizleri yapılmıştır.

Üçüncü bölümde, alanyazın incelenerek, çocuğu bugünün yurttaşı olarak gören ve çocuk haklarını esas alan bir yurttaşlık eğitimi olarak çocuk hakları eğitiminin, çocuğun yaşamı ile ilintili, gelişimine paralel, çocuk haklarına saygı duyulan ortamlarda ve aile ve toplumu da dahil eden bir biçimde verilmesi gerektiği sonucuna varılmıştır.

Dördüncü bölümünde, seçilen ders programları çocuk haklarına yer verme durumları açısından ayrı ayrı, her bir sınıf düzeyinde ve sınıflar arası karşılaştırmalarla analiz edilmiştir. İncelenen programlarda çocuk hakları ile ilgili kazanım ve konuların dağılımında yaşın ve çocuğun gelişim durumunun her zaman geçerli bir ölçüt olarak alınmadığı görülmüş, çocuk hakları ile dolaylı ya da doğrudan ilgili kazanımların derslere dağılımında da bilimsel bir tutarlılık gözlemlenmemiştir.

Programların genel açıklamalarında çocuk hakları eğitimi ile uyumlu yaklaşımlar görülmüş, ancak bunların kazanımlara ve etkinliklere tam olarak yansımadığı sonucuna varılmıştır.

İncelenen programlarda yaşama hakları ve korunma haklarına yeterince yer verilmediği görülmüştür. Her bir kategoride tüm alt kategorilere yer verilmediği düşünülürse, var olan çocuk haklarının da belli haklara odaklandığını söylemek mümkündür.

Bulgular ışığında varılan sonuçlar ve önerilerle çalışma tamamlanmıştır.

IV. SUMMARY

The fact that children do not know their rights adequately and lack the skills to use their rights was identified as the research problem.

The overall objective of the study is to portray the existing situation regarding child rights education in the Turkish Primary Education System and foreign countries, and to develop recommendations for necessary amendments and re-structuring. The specific objective of the study is to portray how child rights are addressed in mandatory courses on social, historical and cultural subjects in primary education.

Among the qualitative research designs, this piece of research takes the form of a case study. Content analysis of primary education curricula was conducted taking into consideration the child rights categories established as per the literature.

Reviewing the literature, the third chapter concludes that child rights education, a form of citizenship education which considers children as today's citizens and is based on child rights, should be delivered in an environment which is relevant to the child's life, parallel to his/her development and respectful of child rights, and in a manner which involves the family and the community.

In the fourth chapter, the programmes of selected courses are analyzed in terms of how they address child rights within each grade and comparatively between grades. Analysis of the programmes resulted in the conclusion that the age and developmental stage of children are not always considered as criteria in the allocation of child rights related learning outcomes, and that there is a lack of a

scientific consistency in the allocation of learning outcomes related to child rights directly/indirectly to courses.

Approaches consistent with child rights education were observed in the overall descriptions of the programmes; however, it was concluded that this is not fully reflected in learning outcomes and activities.

It was observed that the rights to survival and protection are not covered sufficiently. Considering that not all sub-categories within each category of child rights are covered, it is also possible to infer that among the child rights which do receive attention, the focus is only on certain rights.

The study was completed with conclusions and recommendations derived in the light of the findings.

KAYNAKÇA

1. Akbaşlı, S. (2000). **İlköğretim II. Kademe vatandaşlık ve insan hakları eğitimi ders kitaplarının değerlendirilmesi.** Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.

2. Aras, H. (2000). **Vatandaşlık ve insan hakları eğitimi dersinde öğrencilere insan hakları ile ilgili tutumların kazandırılması.** Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

3. Akyüz, E. (1983). **Medeni Kanuna göre anababanın çocuğu yetiştirme görevi**", *AÜEBFD*., 16, 1, 511-529.

4. Akyüz, E. (1991). **Çocuğun güvenliği sorunu**, Ankara.

5. Akyüz, E. (2000). **Ulusal ve uluslararası hukukta çocuğun haklarının ve güvenliğinin korunması.** Milli Eğitim Basımevi, Ankara.

6. Alderson, P. (1992). **The rights of children and young people. A. Coote (Editör), *The welfare of citizens: Developing new social rights* (s. 153-180).** London: Institute for Public Policy Research.

7. Alderson, P. ve Arnold, S. (1999). **School students' views on schools, councils and daily life at school.** London: Institute of Education, University of London.

8. Alderson, P. (2004). **Citizenship in theory and practice: Being or becoming citizens with rights. D. Lawton, J. Cairns, R. Gardner (Editors). *Education for Citizenship,* (s. 114-136).** London: Continuum International Publishing Group.

9. Alexander, M. C. (1993). **Law-related education: Hope for today's students.** ***Ohio Northern University Law Review,*** 20(1), 57-97.

10. Alkın, S. (2007). **İngiltere ve Türkiye'de ilköğretim programlarındaki vatandaşlık eğitiminin karşılaştırılması.** Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.

11. Amnesty International (1996). **Human rights education: International human rights standards and education in human rights.** Report: POL 32/04/96.

12. Anglin, J. P. (1992). **Children's rights and the magic beanstalk**, ***Journal of Emotional and Behavioral Problems***, 1 (3), 36-39.

13. Audigier, F. (1996). **Teaching about society, passing on values: Elementary law in civic education.** Strasbourg: Council of Europe.

14. Aydın, İ. (2007, Nisan). **Citizenship education as an ethical perspective: Perception styles of elementary school students' towards rights and responsibilities.** ***South-European and Mediterranean Conference on Citizenship Education,*** University of Patras, Greece.

15. Bağlı, M.T. (2003). **İnsan haklarına saygılı ders kitabı nasıl yazılır?: İki öykü (Yurttaş olmak için ve ben insanım). M. T. Bağlı, Y.Esen, (Editörler)** ***Ders kitaplarında insan hakları: İnsan haklarına duyarlı ders kitapları için.*** İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

16. Bağlı, M.T. ve Esen, Y.(2003). **Ders kitabı yazarları için insan hakları ışığında yol gösterici bazı somut öneriler. M. T. Bağlı, Y.Esen, (Editörler)**

Ders kitaplarında insan hakları: İnsan haklarına duyarlı ders kitapları için. İstanbul: Tarih Vakfi Yayınları.

17. Balton, D. A. (1992). **Human rgihts in the classroom: Teaching the Convention on the Rights of the Child.** ***Social Education,*** 56(4), 210-212.

18. Bayram, A. (1998). **İlköğretim ikinci kademe vatandaşlık ve insan hakları eğitimi dersinin hedefleri konusundaki öğrenci, öğretmen ve velilerin beklentileri.** Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İnönü Üniversitesi, Malatya.

19. Bennet, J. (1996). **Educating for children's rights. E. Verhellen (Editör).** ***Understanding Children's Rights,*** University of Ghent.

20. Biggs, D. (1995). **It's our own backyard:A taching guide for the rights of the child.** UNICEF, Toronto.

21. ***Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları İlk Ülke Raporu*** **(1997).** Türkiye, Ağustos, Yayınlanmamış Metin.

22. Brabeck, M. ve Misgeld, D. (1994). **Human rights education: An issue for moral education.** ***Journal of Moral Education.*** 23(3). 235-238).

23. Bride, M. B.(1996). **Art for freedom and educating for freedom lessons.** ***Human Rights Education: The Fourth R,*** 7(1), 3-4.

24. Brown, M. (1996). **Our world, our rights: Teaching about rights and responsibilities in the primary school.** Amnesty International UK. London.

25. ***Bulletin of the International Children's Center*** **(2003).,** Bilkent University, July.

26. Büyükdemir, E. (2001). **İlköğretim 7. sınıflarda okutulan vatandaşlık ve insan hakları dersinin etkililiğinin araştırılması.** Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İnönü Üniversitesi, Malatya.

27. Büyüköztürk, Ş. Kılıç Çakmak, E. Akgün, Ö. E. Karadeniz, Ş. Demirel, F. (2008)**. Bilimsel Araştırma Yöntemleri**. Ankara: Pegem Akademi

28. Campbell, K. ve Covell, R. (2001). **"Children's rights education at the university level: An effective means of promoting rights knowledge and rights-based attitudes",** ***The International Journal of Children's Rights*****,** (9), 123-135.

29. Can, A., Karacaoğlu, Ö.C., İlhan, A., Veznedaroğlu, L., Çamkerten, F. (2003). **"Ben İnsanım" insan hakları eğitim programının değerlendirilmesi.** Yayınlanmamış doktora ödevi. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Programları ve Öğretim Bilim Dalı, Ankara.

30. Chauhan, L. (2001). **Citizenship education and human rights education: Development and resources in the UK.** The British Council: Galloways.

31. Cherney, I. ve Perry, W. (1996). **Children's attitudes toward their rights, E. Verhellen (Editör),** ***Monitoring Children's Rights*****,** Kluwer Law International, 241-250.

32. Civil Rights in Schools 1996-1998 (1999); Final report to ESRC(Economic and Social Research Council)

33. Cohen, C. P. ve Naimark, H. (1991). **United Nations Convention on the Rights of the Child: Individual rights concepts and their significance for social scientists.** ***American Psychologists,*** 46(1), 60-65.

34. Cohen, C. P., Erickson, M. F., Flekkoy, M. G., Hart, S., (1999). **An international conference and an open file.** ***Prospectects,*** 29(2),167-179.

35. Committee on the Rights of the Child (CRC).(1994). **Concluding Observations: Norway.** GE.94-16248. www.unicef.org 'dan 18.5.1999 tarihinde alınmıştır.

36. Committee on the Rights of the Child (CRC).(1995). **Concluding Observations: Denmark.** www.unicef.org 'dan 18.5.1999 tarihinde alınmıştır.

37. Committee on the Rights of the Child (CRC).(2001). **Concluding Observations: Turkey.** 09/07/2001. CRC/C/15/Add.152. www.unhchr.ch 'dan 25.8.2008 tarihinde alınmıştır.

38. Committee on the Rights of the Child (CRC).(2006). **Concluding Observations: Turkey under Article 12(1) of the optional protocol to the Convention on the Rights of the Child onthe Sale of Children, Child Prostitution, and Child Pornography** 09/06/2006. CRC/C/SR.1129. www.unhchr.ch'dan 25.8.2008 tarihinde alınmıştır.

39. Covell, K. ve Howe, R. B. (1999). **The impact of children's rights education: A Canadian study.** ***International Journal of Children's Rights,*** 7, 171-183.

40. Covell, K. ve Howe, R. B. (2001). **Moral education through the 3Rs: rights, respect, and responsibility.** ***Journal of Moral Education,*** 30(1), 29-41.

41. Covell, K. ve Howe, R. B. (2002). **Children's Rights and Global Citizenship Curriculum Resource Grade 12.** The University College of Cape Breton

Children's Rights Centre. Sydney, N.S. http://faculty.uccb.ns.ca/children/'dan indirilebilir.

42. Covell, K. ve Howe, R. B. (2003a). **Children's Rights Education Curriculum Resource Grade 6.** The University College of Cape Breton Children's Rights Centre. Sydney, N.S. http://discovery.uccb.ns.ca/children/'dan indirilebilir.

43. Covell, K. ve Howe, R. B. (2003b). **Children's Rights Education Curriculum Resource Grade 8.** The University College of Cape Breton Children's Rights Centre. Sydney, N.S. http://discovery.uccb.ns.ca/children/'dan indirilebilir.

44. Council Of Europe. (1996). **The child as citizen**. Belgium: Council Of Europe Publishing.

45. Council Of Europe. (1996). **The rights of the child - A European percpective**. Germany: Council Of Europe Publishing.

46. Çetinkaya, N. (1998). **Öğretmenlerin ve öğrencilerin çocuk haklarına bakışının değerlendirilmesi.** Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

47. Çotuksöken, B., Erzan, A., Silier, O. (Editörler). (2003). **Ders kitaplarında insan hakları tarama sonuçları.** İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

48. David, P. (2002). **Implementing the rights of the child: Six reasons why the human rights of children remain a constant challange.** ***International Review of Education,*** 48(3-4), 259-263.

49. Davies, L. (2000). **Citizenship education and human rights education: Key concepts and debates.** The British Council: Galloways.

50. Davis, J. M. (2007). **Analysing participation and social exclusion with children and young people: Lessons from practice.** ***International Journal of Children's Rights,*** 15, 121-146.

51. DCI. **Newsletter (1997)**. V. 3, N.1.

52. DCI / UNICEF, Mart 1988 tarih ve **5 Numaralı Dökümana İlişkin Bilgilendirme Seti.**

53. DEA/EIHRN. (1999). **Global perspectives in the national curriculum: guidance for key stages 2 and 3 on human rights.-A handbook for teachers and advisors with guidance on teaching and learning about human rights.** London: MCP Litho.

54. DeCoene, J. ve DeCock,R. (1996). **The children's rights project in the primary school "De Vrijdagmarkt" in Bruges. E. Verhellen (Editör).** ***Monitoring Children's Rights,*** (s. 627-636), The Hague, Kluwer Law.

55. DeMillion, J. ve Lemcke, J. (1976). **How 100 educational methods can lead to pleasurable classess for teachers and students.** Kendall/Hunt Publishing Company. Iowa.

56. Douglass, N. H. (1992). **Respect and Responsibility: An Approach to Teaching Respect and Responsibility and Creating Positive Peer Pressure,** Respect Education Inc. PO Box: 1479 Greenwood IN,1992.

57. Dye, P. (1991). **Active learning for human rights in intermediate and high schools. H. Starkey (Editör),** ***The challange of human rights education*** (s. 105-119). London: Cassell.

58. Eğitim Reformu Girişimi (2005). **Yeni öğretim programların inceleme ve değerlendirme raporu**. http://www.erg.sabanciuniv.edu/'den 29.7.2008 'de alınmıştır.

59. **Equal Voice Handbook** (2007). www. equalvoice.net' den 29.8.2007'de alınmıştır.

60. Erwin, E. J. ve Kipness, N. E. (1997). **Fostering democratic values in inclusive early childhood settings.** ***Early Childhood Education Journal,*** 25(1). 57-60.

61. Eurydice (2005). **Citizenship Education at School in Europe.** Eurydice European Unit, Belgium.

62. Evin, İ. ve Kafadar, O. (2004). **İlköğretim sosyal bilgiler programının ve ders kitaplarının ulusal ve evrensel değerler yönünden içerik çözümlemesi.** ***Gazi Üniversitesi Türk Eğitim Bilimleri Dergisi,*** 2(3), 293-302.

63. Fernekes, W.R. (1992). **Children's rights in the social studies curriculum: A critical imperative.** ***Social Education,*** 56(4), 203-204.

64. Flekköy, M.G. (1992). **Attitudes to children: Their consequences for work for children. M. Freeman ve P.Veerman (Editörler),** ***The Ideologies of Children's Rights*** (s. 135-147). Netherland: Kluwer Academic Publishers.

65. Fountain, S. (1993). **It's only right - A Practical guide to learning about the Convention on the Rights of the Child**, UNICEF.

66. Franklin, B. (1993). **Çocuk hakları** (çev. Alev Türker), İstanbul.

67. Gardinier, M. (1992). **Educating for the rights of the child.** ***Momentum,*** 23(4), 33-36.

68. Garlake, T. ve Pocock, M. (2000). **Partners in rights: Creative activities exploring rights and citizenship for 7-11 year olds.** Save the Children, London.

69. Gollop, R. ve Krapf, P. (2007). **Exploring children's rights: Nine short projects for primary level.** Strasbourg: Council of Europe Publishing

70. Gök, F., Şahin, A., Eker, C. (Çizer) (2003). **İnsan haklarına saygılı bir eğitim ortamına doğru.** İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

71. Gözütok, D. ve Alper, N. (2002, Ekim). **"Ben İnsanım" ilköğretim için insan hakları eğitimi projesi.** XI. Eğitim Bilimleri Kongresi , Yakın Doğu Üniversitesi Lefkoşe K.K.T.C.

72. Gülmez, M. (1994). **İnsan hakları ve demokrasi eğitimi: Uluslar Arası Belgeler ve Türkiye.** Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü, No: 256.

73. Gündoğdu, K. (2004). **A case study on democracy and human rights education in an elementary school.** Yayınlanmamış doktora tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.

74. Gürkaynak, İ., Gözütok, F. D., Akipek, Ş., Bağlı, M. T., Erhürman, T., Özdemir Uluç, F. (2000). **Yurttaş olmak için... (Eğitici El Kitabı)**. Ofset Yapımevi. İstanbul.

75. Gürkaynak, İ., Gözütok, F. D., Akipek, Ş., Bağlı, M. T., Erhürman, T., Özdemir Uluç, F. (2000). **Yurttaş olmak için... (Öğrenci Kitabı)**. Ofset Yapımevi. İstanbul.

76. Gürkaynak, İ., Gözütok, F. D., Akipek, Ş., Bağlı, M. T., Erhürman, T., Özdemir Uluç, F. (2002). **Ben insanım: Özgünüm (1. sınıf).** Ankara: Ünal Ofset.

77. Hammarberg, T. (1990). **The UN Convention on the rights of the child and how to make it work.** ***Human Rights Quarterly***, 12, 97-105.

78. Hammarberg, T. (1997). ***A school for children with rights.*** UNICEF Innocenti Lectures, Italy.

79. Hart, S., Zeidner, M. ve Pavloviç, Z. (1996)**. Children's rights, Cross-national research on perspectives of children and their teachers, Mary John (Editör),** ***Children in Charge; The Child's Right to a Fair Hearing*****,** 38-55, London: Jessica Kingsley

80. Hart, S., Zeidner, M. ve Pavloviç, Z. (1998). **Cross-national research on children's rights, Verhellen, E. (Editör),** ***Understanding Children's Rights. Collected papers presented at the Second International Interdisciplinary Course on Children's Rights*****,** 67-98, University of Ghent(Belgium)

81. Hart, S. N. (1993). **Children's rights in a civilized society. M. A. Jensen ve S. G. Goffin (Editör),** ***Visions of Entitlement.*** s. 85-108

82. Helgeson, V. S., Goodman, G. S., Shaver, P.R., Lipton, J. P. (1989). **Attitudes concerning the rights of the children and adults.** ***Children's Legal Rights Journal,*** 10(1), 2-12.

83. Hodgkin, R. ve Newell, P. (2002). **Implementation handbook for the Convention on the Rights of the Child.** Second edition. New York: UNICEF

84. Hodgkin, R. ve Newell, P. (2007). **Implementation Handbook for the Convention on the Rights of the Child.** Third Edition. Geneva/Switzerland: UNICEF

85. Holden, C. (1996). **Tomorrow's Europeans: Human rights education in the primary school. M. John (Editör),** ***The child's right to resources.*** s. 101-119

86. Howe, R.B. ve Covell, K. (2005). ***Empowering children-children's rights education as a pathway to citizenship.*** **University of Toronto Press. Toronto Buffalo London.**

87. Hürriyet Gazetesi. (2 Şubat 1998). **Eğitimciler Çocuk Haklarını Bilmiyor.**

88. **İlköğretim Okulu Programı** (1997). TC. Milli Eğitim Bakanlığı, İlköğretim Genel Müdürlüğü, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları: 2846, Ankara.

89. İnan, A. N. (1995). ***Çocuk Haklarına Dair Sözleşme***, *AÜHFD*., c.44, s.1-4, s. 765-778.

90. Jacobsen, M.G. ve Palonsky, S.B. (1981). **Effects of a law-related education program.** ***The Elementary School Journal.*** 82(1), 49-57.

91. Jacobsen, M. J. (1998). **Content area reading: Integration with the language arts.** Delmar Publishers, U.S.A.

92. Kahyaoğlu, D. (2003). **Ders Kitaplarının İnsan Hakları Açısından Taranması Projesi-Coğrafya Ders Kitapları Sonuç Raporu.** Yayınlanmamış Rapor. İstanbul: Tarih Vakfı

93. Karip, E. (Ed.). (2005). **İlköğretim 1-5. sınıf programları tanıtım el kitabı.** Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü Basım Evi

94. Kasapoğlu, H. (2001). **İlköğretim okulu öğretmenlerinin okullarında insan haklarına uygun davranma düzeyleri konusunda öğretmen ve öğrenci görüşleri,** Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

95. Kaufman, N. H. ve Flekkoy, M. G. (1998). **Participation rights of the child: Psychological and legal considerations.** ***Children's Legal Rights Journal*****, 18(1), 15-29.**

96. Kepenekci Karaman, Y. (8-9 Ekim 1998). **Etkili insan hakları eğitiminde öğretmenlerin rolü,** ***Bilgi Çağında Öğretmenlerimiz Sempozyumu, Anadolu Çağdaş Eğitim Vakfı,*** 61-68.

97. Kepenekçi Karaman, Y. **(**1999a). **Türkiye'de genel ortaöğretim kurumlarında insan hakları eğitimi.** Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara

98. Kepenekci Karaman, Y. (1999b). **Eğitimcilerin insan hakları eğitimine yönelik tutumları,** ***Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi***, 32(1-2): 213-227.

99. Kepenekçi Karaman, Y. **(**2006). **A study of university students' attitudes towards children's rights in Turkey,** ***The International Journal of Children's Rights*****,** 14 (3), 307-319.

100. Kobus, D. K. (1992). **Multicultural/Global Education: An educational agenda for the rights of the child.** ***Social Education*****,** 56(4), 224-227.

101. Koca, D. (1998). **Vatandaşlık bilgisi ve insan hakları eğitimi dersinin öğretmen algısına göre değerlendirilmesi,** Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

102. Kohn, A. (1997). **How not to teach values: A critical look at character education.** ***Phi Delta Kappan,*** February, 429-439.

103. Kniep, W. M. (1989). **Social studies within a global education.** ***Social Education,*** 53 (October), 389-403.

104. Kraco, K.(1997). **Human rights educators: The next generation.** ***Human Rights Education: The Fourth R,*** 8(2), 7-10.

105. Krippendorff, K. (1980). **Content Analysis-An Introduction to its Methodology.** London: Sage Publications V.5

106. Lewis, D. (2007). McLeod, **Teaching children's rights through art. Children's Rights Centre,** Cape Breton University, Canada.

107. Louisell, R. (1992). **Developing a teachin style: Methods for elementary school teachers.** HarperCollins Publishers. New York.

108. Males, D. ve Stricevic, I. (2001). **Knowing and living our rights-manual for children's right eduction in primary school.** Zagreb: Skolska Knjiga.

109. Margolin, C. R. (1982). **A survey of children's views on their rights.** ***Journal of Clinical Child Psychologhy,*** 11(2), 96-100.

110. Marks, S. (1983). **Peace, development, disarmament and human rights education: The dilemma between the status quo and curriculum overload.** ***International Review of Education.*** 29 (3), 289-310.

111. MEB Eğitimi Araştırma ve Geliştirme Dairesi Başkanlığı (2005). **Birinci öğretim programlarının değerlendirme raporu.**

112. Melton, G. B. (1980). **Children's concepts of their rights.** ***Journal of Clinical Child Psychology,*** 9, 186-190.

113. Melton, G. B. (1993). **Young children's political rights.** ***Childright,*** January and February, No:93.

114. Melton, G. ve Limber, S. (1992). **What children's rights mean to children: Children's own views", M. Freeman ve P. Veerman (Editör),** ***The Ideologies of Children's Rights,*** Kluwer Law International, 167-187.

115. Milli Eğitim Bakanlığı. (2005a). **İlköğretim hayat bilgisi dersi (1, 2 ve 3. sınıflar) öğretim programı ve kılavuzu.** Devlet Kitapları Müdürlüğü, Ankara. www. meb.gov.tr'den 29.6.2008 tarihinde alınmıştır.

116. Milli Eğitim Bakanlığı. (2005b). **İlköğretim sosyal bilgiler dersi (4-5. sınıflar) öğretim programı ve kılavuzu.** Devlet Kitapları Müdürlüğü, Ankara.

117. Milli Eğitim Bakanlığı. (2005c). **İlköğretim türkçe öğretim programı ve kılavuzu (1-5.sınıflar).** Devlet Kitapları Müdürlüğü, Ankara.

118. Milli Eğitim Bakanlığı. (2006a). **İlköğretim ve ortaöğretim kurumları sınıf rehberlik programı**, Ankara. www. meb.gov.tr'den 29.6.2008 tarihinde alınmıştır.

119. Milli Eğitim Bakanlığı. (2006b). **İlköğretim sosyal bilgiler dersi 6. sınıf öğretim programı ve kılavuzu.** Devlet Kitapları Müdürlüğü, Ankara.

120. Milli Eğitim Bakanlığı. (2006c). **İlköğretim T.C. inkılap tarihi ve Atatürkçülük dersi 8. sınıf öğretim programı.** Devlet Kitapları Müdürlüğü, Ankara.

121. Milli Eğitim Bakanlığı. (2006d). **İlköğretim trafik ve ilk yardım dersi 4 ve 5. sınıflar öğretim programı.** Devlet Kitapları Müdürlüğü, Ankara.

122. Milli Eğitim Bakanlığı. (2006e). **İlköğretim türkçe dersi öğretim programı ve kılavuzu (6, 7, 8.sınıflar).** Devlet Kitapları Müdürlüğü, Ankara.

123. Milli Eğitim Bakanlığı. (2006f). **Görsel sanatlar dersi (1-8. sınıflar) öğretim programı ve kılavuzu.** Devlet Kitapları Müdürlüğü, Ankara. Değiştirilen kazanımlar www. meb.gov.tr'den 29.6.2008 tarihinde alınmıştır.

124. Milli Eğitim Bakanlığı. (2007a). **İlköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi dersi (4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflar) öğretim programı ve kılavuzu.** Devlet Kitapları Müdürlüğü, Ankara.

125. Milli Eğitim Bakanlığı. (2007b). **İlköğretim müzik dersi (1-8. sınıflar) öğretim programı.** Devlet Kitapları Müdürlüğü, Ankara.

126. Milli Eğitim Bakanlığı. (2007c). **Beden eğitimi dersi (1-8. sınıflar) öğretim programı ve kılavuzu.** Devlet Kitapları Müdürlüğü, Ankara.

127. Milli Eğitim Bakanlığı. (2007d). **İlköğretim düşünme eğitimi dersi (6, 7, 8. sınıf) öğretim programı.** Devlet Kitapları Müdürlüğü, Ankara.

128. Milli Eğitim Bakanlığı-Radyo ve Televizyon Üst Kurulu. (2007). **İlköğretim medya okuryazarlığı dersi öğretim programı ve kılavuzu.** Ankara

129. Mitchell, R. C. (2005). **Postmodern reflections on the UNCRC: Towards utilising article 42 as an international compliance indicator.** ***The International Journal of Children's Rights,*** 13, 315-331.

130. Morrow, S. D.(1996). **Jazz dance as medium for cultural understanding.** ***Human Rights Education: The Fourth R,*** 7(1), 3.

131. Morton, T. L., Dubanoski, R. A. (1980). **Children's rights: Attitudes and perceptions.** ***Educational Perspectives,*** 19, 24-27.

132. Murray, E. (2000). **The world around us: A thematic primary-level curriculum for children's rights education.** EM Educational Services. www3.telus.net/children's_rights'dan alınmıştır.

133. Nader, R. (1992). **Children: Toward their civic skills and civic involvement.** ***Social Education,*** 56(4), 212-214.

134. National Children's and Youth Law Centre. (1993). **Rights education in schools** (Research Report no: 002/93). Sydney.

135. Osler, A. ve Starkey, H. (1994). **Fundemental issues in teacher education for human rights: A European perspective.** ***Journal of Moral Education,*** 23(3), 349-359).

136. Osler, A. ve Starkey, H. (1996). **Teacher education and human rights,** London: David Fulton Publishers.

137. Öğülmüş, S. (1991). **İçerik çözümlemesi,** ***Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi,*** 24(1-2) 213-228.

138. Parfitt, B. (1998). **How can children's rights be facilitated in schools?. C. P. Cohen, M.F. Erickson, M.G. Flekköy, S. N. Hart (Rapporteurs),** ***Report of the International Conference on Children's Rights in Education.*** s.18-19. Denmark: The Danish Ministry of Education.

139. Payaslıoğlu, A. ve İçduygu, A. (1999). **Awareness of and support for human rights among Turkish university students.** ***Human Rights Quarterly,*** 21(2), 513-534.

140. Peace Child International (2000). **Rights of the Child Handbook, UK.**

141. Reardon, B. A. (1995). **Educating for human dignity: Learning about rights and responsibilities.** Universtiy of Pennsylvania Press. USA.

142. Redd Barna (1994). **Comments on the Norwegian Report to the Committee on the Rights of the Child.** www.crin.org 'dan 1.6.1999 tarihinde alınmıştır.

143. Tolley, H. (1998). **Project THRO: Teaching human rights online.** ***Human Rights Quarterly,*** 20(4), 945-961.

144. Ty, R. R. (1992). **Teaching children's rights in the Philippines.** ***Social Education,*** 56(4), 220-221.

145. Rodriquez, K. G. (1988). **Law related education - A reference manual for teaching LRE strategies and methods**.

146. Rodriquez, K. G. (1994). **Foundations of democracy: Authority, privacy, responsibility, and justice (Level V-Middle School and Above-Teacher's Guide).** Center for Civic Education: Calabasas.

147. Rodriquez, K. G. (1995). **Foundations of democracy: Authority, privacy, responsibility, and justice (High School Level-Teacher's Guide).** Center for Civic Education: Calabasas.

148. Rogers, C. M. ve Wrightsman, L. S. (1978). **Attitudes toward children's rights: nurturance or self-determination?.** ***Journal of Social Issues,*** 34 (2), 59-68.

149. Rowe, D. ve Newton, J. (1997). **European citizenship and education for democracy and human rights. I. Davies, A. Sobisch (Editör),** ***Developing European Citizens*****.** s. 209-222.

150. Rowe, D. (2000a). **Common schools, good citizens: towards a public discourse model of moral education. R. Best (Editör),** ***Education for Spiritual, moral, social and cultural development*****.** s. 68-79.

151. Rowe, D. (2000b). **Value pluralism, democracy and education for citizenship. M. Leicester, C. Modgil, S. Modgil (Editör),** ***Politics, education and citizenship*****.** s. 194-203.

152. Ruck, M, Abromovitch, R. ve Keating, D. (April 1998).**Children's and adolescents' understanding of rights: balancing nurturance and self-determination,** ***Child Development*****,** V. 64, N. 2, p. 404-417.

153. Salmi, J., (2006). **Violence, democracy, and education: An analytical framework, E. Roberts-Schweitzer, V. Greaney, K. Duer, (Editör),** ***Promoting social cohesion through education: Case studies and tools for using text books and curricula*****,** 9-29, The World Bank, Washington.

154. Save the Children. (2006).**Children's rights: A teachers' guide.** London.

155. Sida. (2001). **Education, democracy and human rights in Swedish development cooperation.** Position paper, department for democracy and social development education division. Sweden.

156. Smith, A. (2007). **Children and young people's participation rights in education.** ***International Journal of Children's Rights,*** 15, 147-164.

157. Smith, A., Fountain, S., McLean, H. (2002). **Civic education in primary and secondary schools in the Republic of Serbia.** Publicum Belgrade. Belgrade.

158. Snow, R., Mack, J.E., Burt, L. (1985). **Teaching about human conflict: What are the possibilities?** ***Social Education,*** 49, 488-492.

159. Starkey, H. (1991). **The Council of Europe recommendation on the teaching and learning of human rights in schools. H. Starkey (Editör)**, ***The challange of human rights education*** (s. 21-38). London: Cassel.

160. Starkey, H. (1992). **Teaching children's rights in Europe.** ***Social Education,*** 56(4), 228-230.

161. Symonides, J. (1996). **UNESCO and education for human rights. E. Verhellen (Editör).** ***Understanding Children's Rights,*** University of Ghent.

162. Tarrow, N. (1990). **Human rights education: Acomparison of Canadian and U.S. approaches.** ***Educational Research Quarterly*****,** 12(1), 12-23.

163. Taylor, N., Smith A. ve Nairn, K.(2001). **Rights important to young people: Secondary student and staff perspectives", *The International Journal of Children's Rights*,** (9), 137-156.

164. Tezgel, R. (2008). **Yeni ilköğretim programlarında insan hakları, vatandaşlık ve kentlilik eğitimi.** Ankara: Araştırma Yayınları.

165. Tibbits, F**.** (1997). **An annotated primer for selecting democratic and human rights education teaching materials.** Amsterdam: Open Society Institute/Human Rights Education Associates.

166. Tomasevski, K. (2001). **Human Rights in education as prerequisite for human rights education, Right to Education Primers**, No:4, Novum Grafisca AB, Gothenburg.

167. Torney-Purta, J. (1982). **Socialization and human rights research: Implications for teachers. M.S. Branson, J.Torney Purta (Editors).** ***International Human Rights, Society, and the Schools.*** (s. 35-47), Washington.

168. Türker, D. (1999). **Vatandaşlık ve insan hakları eğitimi ders kitabının değerlendirilmesi.** Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.

169. T. C. Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı. (2008). **2007 Yılı Türkiye İnsan Hakları Raporu (TİHR)**. Ankara.

170. UNESCO. (1974). Council of Europe Committee of Ministers.**: Recommendation concerning education for international understanding, cooperation and peace and education relating to human rights and fundemental freedoms**. Paris.

171. UNESCO. (2000). **Uluslararası eğitimde program ve ders kitapları hazırlanması için yönlendirici ilkeler.** (Çev. Y. Karaman Kepenekçi). TİHAK Yayınları: 4 (Orjinal çalışmanın yayın tarihi 1998).

172. UNESCO- Office of the Unted Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR). (2006). **Plan of action-World programme for human rights education.** New York and Geneva: 2006.

173. UNESCO-UNICEF. (2007). **A human rights-based approach to education for all.** UNICEF New York.

174. UNICEF. (1989). **The rights of the world's children: A development education kit.** Geneva.

175. UNICEF - UK. (1990). **It's Our Rights - The Provision Articles.**

176. **_____.** (1990). **Keep Us Safe , The Protection Articles.**

177. **_____.** (1990). **The Whole Child - The Participation Articles.**

178. UNICEF Innocenti Studies. (1996). **A model for action: The children's rights development unit, promoting the Convention on the Rights of the Child in the United Kingdom.**

179. UNICEF. (1999). **An Education for democracy based on rights and citizenship: The case of the "El Caimo" school, Colombia.** ***Education for Democracy,*** 10, Regional Office for Latin America and the Caribbean. Colombia.

180. UNICEF. (2002a). **World fit for children.** New York.

181. UNICEF. (2002b). **Rights, wants, and needs.** Canada.

182. UNICEF (2007). **UNICEF Education Strategy.** Annual Session: 4-8 June 2007. E/ICEF/2007/10.

183. United Nations (1989). **ABC Teaching human rights: Practical activities for primary and secondary schools.** New York.

184. United Nations (2001). **The Rights of the child.** ***Human Rights Fact Sheets,*** No:10, Geneva.

185. United Nations (2004). **Compilation of general comments and general recommendations adopted by human rights treaty bodies.** ***International Human Rights Instruments.*** HRI/GEN/1/Rev.7

186. United Nations High Commissioner for Human Rights (UNHCHR). (1993) **Initial Report of Norway due in 1992.** ***www.unhchr.ch*** 'dan 1.6.1999 tarihinde alınmıştır.

187. United Nations High Commissioner for Human Rights (UNHCHR). (1993) **Initial Report of Denmark due in 1993.** ***www.unhchr.ch*** 'dan 1.6.1999 tarihinde alınmıştır.

188. United Nations High Commissioner for Human Rights (UNHCHR). (1994) **Initial Report of Germany due in 1994.** ***www.unhchr.ch*** 'dan 1.6.1999 tarihinde alınmıştır.

189. United Nations High Commissioner for Human Rights (UNHCHR). (1995) **Concluding Observations: Germany.** ***www.unhchr.ch*** 'dan 25.8.2008 tarihinde alınmıştır.

190. United Nations High Commissioner for Human Rights (UNHCHR). (1997) **Initial Report of Turkey due in 1997.** ***www.unhchr.ch*** 'dan 25.8.2008 tarihinde alınmıştır.

191. United Nations High Commissioner for Human Rights (UNHCHR). (2005). **Initial reports of Turkey under Article 12(1) of the optional protocol to the Convention on the Rights of the Child onthe Sale of Children, Child Prostitution, and Child Pornography due in 2004**. ***www.unhchr.ch*** 'dan 25.8.2008 tarihinde alınmıştır.

192. Ülküer, N. (Nisan 1999). **Çocuk hakları sözleşmesinin hayata geçirilmesinde iletişim ortamlarının rolü. İletişim Ortamlarında Çocuk Birey Sempozyum Bildiriler Kitabı.** Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi, 185-194.

193. Üstündağ, T. (2000). **Yaratıcı drama: Öğretmenimin günlüğü.** PeGem Yayıncılık. Ankara.

194. Verhellen, E., (1999). **Facilitating children's rights in education: Expectations and demands on teachers and parents.** ***Prospectects,*** 29(2), 224-231.

195. Vontz, T.S., Metcalf, K. K., Patrick, J.J. (2000). **Project Citizen and the civic development of adolescent students in Indiana, Latvia, and Lithuania.** ***ERIC Clearinghouse for Social Studies/Social Science Education.*** Indiana, Bloomington.

196. Willemot, Y. (1996). **UNICEF and child right education. E. Verhellen (Editör).** ***Understanding Children's Rights,*** University of Ghent.

197. Wood, G. H. (1990). **Teaching for democracy.** ***Educational Leadership.*** 48(3), 32-37.

198. Wrightsman, L. S. ve diğerleri (1976). **Conceptualization and measurement of attitudes toward children's rights.** Nashville, Tenn.: George Peabody College (ERIC Document Reproduction Service No. ED 118 262).

199. Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2005). **Nitel Araştırma Yöntemleri** (5. Baskı). Ankara: Seçkin Yayınevi.

200. Yin, R. K. (1994). **Case study research: Design and methods.** USA: Sage Publications (5).

EKLER

EK-1: GÜVENİRLİK ÇALIŞMASINDA KULLANILAN KODLAMA YÖNERGESİ

1. Kodlamada yalnızca kazanım ve etkinlik önerileri ile o ders ile ilişkilendirilen ara disiplinler tablosu dikkate alınacaktır.

2. “Kazanımlar” kodlanırken, kazanımda kodlanan kategori ya da kategoriler, “etkinlik önerileri” ve “açıklamalar” bölümünde tekrarlanıyor ise yanıltıcı bir sıklık durumunu önlemek için yeniden kodlanmayacak, bu bölümlerin ancak kazanımlarda kodlanan kategori ya da kategoriler dışında bir kategoriye yer vermesi durumunda kodlanacaktır.

3. Negatif kullanımların yalnızca betimsel analizi yapılacağından kodlama tablosunda örnek ifadeler, açıklama ve notlar bölümüne işlenecektir.

4. Eğer kazanım birden fazla hakkı ilgilendiriyorsa, yalnız ilgili özel madde kapsamında kodlanır. Örneğin; mülteci çocukların aileleri ile birleştirilmeleri konusu "2d. Madde 10 Ailelerin yeniden bir araya gelmesinin kolaylaştırılması" kapsamında değil özel madde olan "3e. Madde 22 Mülteci çocukların korunması" kapsamında değerlendirilmelidir.

5. Kazanımın doğrudan ilgili olduğu madde kodlanmalıdır. Örneğin; "Doğal afetlerin etkilerinden korunmak için okuldaki güvenlik önlemelerinin gereğini yerine getirir." kazanımı dolaylı olarak 1c, 2f kapsamında değerlendirilebilirse de doğrudan ilgili olduğu madde 1a dır ve kodlamanın yalnızca 1a için yapılması gerekir.

6. Özelllikle ilgili programın geliştirmeyi hedeflediği tüm becerileri 29. maddenin a) bendi “Çocuğun kişiliğinin, yeteneklerinin, zihinsel ve bedensel yeteneklerinin mümkün olduğunca geliştirilmesi” kapsamında değerlendirerek 2f olarak kodlanması eğilimi ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda ön denemede doğal olarak eğitimin amaçları ile ilintili birçok ifade özellikle “2f. Madde 28-29: Nitelikli eğitim hakkı” olarak kodlanmış ve sıklığı artırmıştır. Bu nedenle 2f kodlanırken 29.maddenin a bendinden çok diğer bentlere odaklanılmalıdır.

EK-2: EYLEM İÇİN DENETİM LİSTESİ: EĞİTİM HAKKININ SAĞLANMASINDA DEVLETİN YÜKÜMLÜLÜKLERİ

Herkes için Eğitim hedeflerinin gerçekleşmesi ve bütün çocukların haklarına saygı gösteren kaliteli eğitim imkanlarına kavuşturulması için, Devletlerin aşağıda belirtilenleri yaşama geçirmeleri gerekmektedir. Bunlar, ayrıca insan haklarına dayalı eğitimin uygulanmasını izlemede kilometre taşları veya gösterge olarak işlev görecektir:

GENEL ÖNLEMLER

- İlgili bütün insan hakları sözleşmelerinin onaylanması (Çocuk Hakları Sözleşmesi, Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşme, Kadınlara Karşı Her Tür Ayrımcılığın Sona Erdirilmesi Sözleşmesi, Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi, Özürlülerin Hakları Sözleşmesi).
- Anlaşma organları tarafından dile getirilen tavsiyelerin dikkate alınması.
- Eğitim hakkının, yaşamın her aşamasında eşgüdümü ve yaşama geçirilmesi için çok sektörlü yaklaşımlar geliştirilmesi.
- İlgili bütün mevzuatın herkesin eğitime erişim hakkına uygunluğu açısından değerlendirilmesi – örneğin evlilikte asgari yaş, ayrım gözetmeme, çocuk işçiliği, zorunlu eğitim süresi, doğum kaydı, her tür şiddetten korunma, özürlü çocukların dışlanması gibi başlıklardaki yasal düzenlemeler).
- Kapasite geliştirilmesine koşut olarak, eğitim sorumluluğunun daha alt birimlere devri, yerel ölçekte denetim ve katılımın sağlanması için bütçe ve sistemlere erişilebilirlik.
- Eğitimde saydamlığa, hesap verebilirliğe, adalete erişime ve paydaş katılımına erişime sahip çıkılması.

EĞİTİME ERİŞİM

Yaşam çevrimi yaklaşımının benimsenmesi

- Erken dönem çocuk eğitimi için bütçe ödeneği ayrılması.
- Ana-baba ve aile katılımı da sağlanarak, erken dönem çocuk eğitimini ve uygun geçiş dönemi stratejilerini sağlayacak önlemler alınması.

- Örneğin ihtiyacı olanlara maddi yardımlarda bulunarak, ortaöğretimi her çocuk için erişilebilir hale getirme.
- Parasız orta öğretime herkesin erişimini sağlama hedefinin tam olarak sahiplenilmesi.
- Zorunlu eğitim süresinin tamamlanacağı yaş ile istihdama kabulde öngörülen asgari yaşın birbiri ile uyumlu hale getirilmesi.
- Bunun 15 yaşın altında kaldığı durumlarda, istihdama kabulde asgari yaşı 15'e çıkaracak yasal düzenlemeler.

Okulların varlığı ve erişilebilirliği

- Parasız ve zorunlu eğitim süresini belirleyen yasal düzenlemeler.
- Eğitim hakkını; eğitimde saat ve hafta sayısı, öğretmenlerin vasıfları vb. açısından somutlaştıran yasal düzenlemeler.
- Gerekli bütçe analizlerinin yapılması ve okul çağı nüfusa uygun ödenek ayrılması – hükümet kaynaklarından eğitime yüzde 20 pay ayrılması hususunun sahiplenilmesi.
- Okulların, fiziksel çevre, yeterli tesisler, özürlü çocuklara yönelik düzenlemeler, su ve koruyucu sağlık imkanları dahil çeşitli yönlerden çocukların erişimini mümkün kılacak şekilde düzenlenmesine yönelik önlemler.
- Okulların yerleri, çocukların farklı kapasiteleri, kültürel, dilsel ve dinsel konumları dahil çeşitli etmenler dikkate alınarak okula devalılığı artıracak ve okul terklerini azaltacak önlemler.
- Aşırı yoksulluk, HIV/AİDS ve silahlı çatışmalar dahil, olağanüstü durumlarda çocukların eğitime eşit erişimlerini sağlayacak önlemler.
- Ders kitapları, defter vb. dahil eğitim materyalleri, bunların üretilmesi, dağıtılması, vergilendirilmesi, ülkede üretilmiyorsa gümrük vergileri gibi hususlar dahil lojistik konuların değerlendirilmesi.
- Planlama, bütçe hazırlama ve standartlara göre performans değerlendirme gibi çalışmalara girdi olacak ayrıştırılmış verileri sağlamak üzere sağlıklı ve güvenilir eğitim enformasyon sistemleri oluşturulması.

- Kayıt, devamlılık, mezuniyet ve başarı gibi alanlardaki verilerin ekonomik statü, cinsiyet, özürlülük, coğrafi konum vb. faktörlere göre irdelenmesini sağlayacak ayrıştırılmış veriler.

Eğitimin önündeki ekonomik engellerin kaldırılması

- Ulusal eylem planlarında ve yoksullukla mücadele strateji belgelerinde burs ve nakit transferi gibi önlemlere yer verilmesi.
- İlkokullarda ücretlerin kaldırılması.
- Başka öğrenme mekanları ve fırsatları yaratılması ve örgün eğitime düzgün geçiş gibi unsurlar dahil olmak üzere eğitime erişimi sağlamak amacıyla yaygın öğretim sektörüyle işbirliği.

Kapsama ve ayrımcılığa son

- Eğitime erişim alanında her tür ayrımcılığa son verecek yasal düzenlemelerin yapılması.
- Ailelerin ve toplumun, herkese eğitim hakkı konusunda duyarlı hale getirilmesi dahil, eğitime erişimi engelleyen doğrudan veya dolaylı ayrımcılığın her biçimini aşacak önlemler.
- Kız çocukların eğitim hakkı ile ilgili politikalar.
- Çalışan çocukların ve hasat zamanı işleri olanların, durumlarına uygun esnek okul saatleri belirlenmesi ve özürlü çocukların farklı öğrenme gereksinimlerine yanıt verilmesi dahil kapsayıcı bir eğitim.
- Herkesin doğum kaydının yapılması için gerekli yasal düzenlemeler ve uygulamalar.
- Karşılaşılan engellerin ve bunları aşma yollarının belirlenmesi için yerel toplumların görüşlerinin alınması.

KALİTELİ EĞİTİM

Geniş, uygun ve kapsamlı bir müfredat

- Çocuklara okuma-yazma ve sayısal beceriler kazandıran; en üst düzeyde gelişme hakkı bağlamında fen bilimleri, beşeri bilimler, spor, sanat ve oyun fırsatları dahil konuları geniş bir alana yayılan, kapsamlı bir müfredat.

- İnsan hakları ilke ve uygulamalarını yansıtan bir ortamda insan hakları eğitiminin de verilmesi.
- Cinsiyetçi, ırkçı ve diğer önyargıların ortadan kaldırılması için müfredatın gözden geçirilmesi.
- Okullardaki eğitim diline aşina olmayan çocuklara iki veya çok dilde eğitim sağlanması.

Haklara dayalı öğrenme ve değerlendirme

- Köklerini insan haklarına saygıdan alan, çocuğun gelişim halindeki yeteneklerini gözetecek katılımcı ve içerici öğretim yöntemlerini tercih eden çocuk dostu okulların devreye sokulması.
- Ana-babaların ve yerel topluma mensup kişilerin, okula her düzeyde aktif katılımının sağlanmasına yönelik önlemler.
- Okullara yeterli kaynak tahsisi – ders kitapları, donanım, mefruşat ve daha uygun öğretmen/öğrenci oranları.
- Çocuğun onurunu gözeten, öz saygı ve en üst düzeyde gelişimini sağlamaya yönelik değerlendirme/not verme usulleri.

Öğretmenlerin iyi eğitim görmeleri, desteklenmeleri ve saygı görmeleri

- Öğretmenlere, çocuk dostu okul ilkeleriyle tutarlı başlangıç ve hizmet-içi eğitim verilmesi.
- Öğretmenlerin haklarını koruyacak önlemler alınması – ücret düzeyleri, yönetim desteği, vb.

Çocuk dostu, güvenli ve sağlıklı öğrenme ortamları oluşturulması

- Eğitimde asgari sağlık ve güvenlik standartları yerleştirilmesi – sağlık ve güvenlik yönetimi ve müfredatta bu konulara yer verilmesi dahil.
- Asgari standartlara uyulup uyulmadığını belirlemek üzere yapılan okul teftişlerinin sayısı ve sıklığı.
- Her okulun, binalar, oyun alanları, ilk yardım, çocuk koruma sistemleri vb. bakımından sağlık ve güvenlik gerekliliklerinden haberdar olması.

- Beslenme, tarama, sağlık kontrolleri, sıtma ile savaş ve HIV/AİDS'ten etkilenen çocuklara özen gösterilmesi dahil, sağlık hizmetlerinden oluşan paketlerin toplum temelli okul programları aracılığıyla ulaştırılması.

EĞİTİM HAKLARINA SAYGI

Kimliğe saygı

- Okullardaki eğitim diline aşina olmayan çocuklar için iki veya çok dilde eğitim verilmesi.
- Din, dil ve kültüre saygıyı sağlayacak önlemlerde yerel toplumun görüşünün alınması.

Çocuk katılımının sağlanması

- Tüm okullarda ve her düzeyde öğrenci katılımını sağlayacak sistemler.
- Örneğin, ayrımcılık ve disiplin kuralları gibi konularda okul politikalarının geliştirilmesine çocukların da katılması.
- Çocuklar, toplum ve azınlık grupları, eğitim bakanlıkları ve eğitim hakkının yaşama geçirilmesinden sorumlu diğer organlar arasında kurumsallaşmış danışmaların yapıldığını gösteren kanıtlar.

Onurun korunması

- Çocuklara yönelik fiziksel ve küçük düşürücü cezaları önleyecek yasal düzenlemeler, eğitim ve uygulamalar.
- Okullardaki disiplin kurallarının ve uygulamalarının gözden geçirilmesi.
- Hak ihlali durumlarını sorgulayacak mekanizmalar oluşturulması.
- Fiziksel cezaları sone erdirmek üzere, öğretmenlerin eğitimi, desteklenmesi ve uyuşmazlıkların şiddet dışı yollardan çözülmesini sağlayacak stratejiler.

EK 3: İLKÖĞRETİM ZORUNLU DERS PROGRAMLARINDA ÇOCUK HAKLARI KATEGORİLERİNİN SIKLIK ORANLARI

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi

Kategoriler	Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi								Toplam	
									f	%
Sınıflar	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**	**8**		
Kategori 1: YAŞAMA HAKLARI				**7**	**2**	**1**	**1**	**1**	**12**	**4%**
1a. Madde 4/6: Taraf devletlerin hakların uygulanması için tedbir alma yükümlülüğü ve yaşama, hayatta kalma ve gelişme hakkının korunması				0	0	0	0	0	0	0%
1b. Madde 9: Kendi yararı açısından gerekli görüldüğü durumlar dışında anababasından ayrılmama hakkı				0	0	0	0	0	0	0%
1c. Madde 18/27: Aile ve çocuğa bakmakla yükümlü kişilerin sorumlulukları ve uygun yaşam standartlarına sahip olma hakkı				3	1	0	0	0	4	33%
1d. Madde 24: Sağlık hizmetlerine erişim ve sağlığın korunması hakkı				4	1	1	1	1	8	67%
1e. Madde 26: Sosyal güvenlikten yararlanma hakkı				0	0	0	0	0	0	0%
1f. Madde 31: Dinlenme, eğlence ve kültürel etkinliklere katılma ve boş zamanlarını değerlendirme hakkı				0	0	0	0	0	0	0%
Kategori 2: GELİŞME HAKKI				**43**	**37**	**37**	**28**	**41**	**186**	**69%**
2a. Madde 5: Ailenin/Çocuğa bakmakla yükümlü kişilerin sorumluluklarına hak ve ödevlerine saygı gösterilmesi (Anababanın yönlendiriciliği ve çocuğun yeteneklerinin gelişimi)				6	0	0	0	0	6	3%
2b. Madde 7: Nüfusa kayıt, isim ve vatandaşlık, anababasını bilme ve onlar tarafından bakılma hakkının korunması				0	0	0	0	0	0	0%
2c. Madde 8: Kimliğinin korunması				0	0	0	0	0	0	0%
2d. Madde 10: Ailelerin yeniden bir araya gelmesinin kolaylaştırılması				0	0	0	0	0	0	0%
2e. Madde 23: Engelliler için özel bakım hakkı				0	1	0	0	0	1	1%
2f. Madde 28-29: Nitelikli eğitim hakkı				37	36	37	28	41	179	96%
Kategori 3: KORUNMA HAKLARI				**1**	**0**	**4**	**4**	**0**	**9**	**3%**
3a. Madde 2: Ayrımcılık yasağı				0	0	0	0	0	0	0%
3b. Madde 11: Yasa dışı yollarla ülke dışına çıkarılma ve geri döndürülmemesine karşı korunma				0	0	0	0	0	0	0%

3c. Madde 19: Her tür şiddete karşı korunma hakkı				1	0	0	4	0	5	56%
3d. Madde 20/21: Aile bakımından yoksun çocukların korunması ve evlat edinmenin izlenmesi				0	0	0	0	0	0	0%
3e. Madde 22: Mülteci çocukların korunması				0	0	0	0	0	0	0%
3f. Madde 32: Ekonomik sömürüden korunma				0	0	0	0	0	0	0%
3g. Madde 33: Madde bağımlılığından korunma				0	0	0	0	0	0	0%
3h. Madde 34: Cinsel sömürüden korunma				0	0	0	0	0	0	0%
3ı. Madde 35: Çocuk satışı ve kaçakçılığından korunmak				0	0	0	0	0	0	0%
3j. Madde 36: Diğer tüm sömürü biçimlerinden korunma				0	0	4	0	0	4	44%
3k. Madde 37: İşkence veya diğer zalimce, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele ve cezadan korunma				0	0	0	0	0	0	0%
3l. Madde 38: Savaş ve silahlı çatışmadan korunma				0	0	0	0	0	0	0%
3m. Madde 39: Çocuk mağdurların yeniden topluma kazandırılması				0	0	0	0	0	0	0%
3n. Madde 40: Ceza hukukunda çocuklara yaklaşım				0	0	0	0	0	0	0%
Kategori 4: KATILIM HAKLARI				**10**	**9**	**9**	**16**	**18**	**62**	**23%**
4a. Madde 3: Çocuğun yüksek yararı (çocuğun gereksinimlerinin göz önünde bulundurulması)				0	0	0	0	0	0	0%
4b. Madde 12: Kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme ve dinlenilme hakkı				2	1	2	0	4	9	15%
4c. Madde 13: Düşüncesini özgürce açıklama hakkı				5	6	5	8	7	31	50%
4d. Madde 14: Düşünce, din ve vicdan özgürlüğü				0	1	1	3	7	12	19%
4e. Madde 15: Dernek kurma ve barış içinde toplanma hakkı				0	0	0	0	0	0	0%
4f. Madde 16: Özel yaşamına saygı hakkı				0	0	0	0	0	0	0%
4g. Madde 17: Kitle iletişim araçlarına ve diğer bilgi kaynaklarına erişim				3	1	1	5	0	10	16%
TOPLAM				**61**	**48**	**51**	**49**	**60**	**269**	**100%**

Hayat Bilgisi Dersi

Kategoriler	Hayat Bilgisi Dersi								Toplam	
									f	%
Sınıflar	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**	**8**		
Kategori 1: YAŞAMA HAKLARI	**21**	**14**	**13**						**48**	**11%**
1a. Madde 4/6: Taraf devletlerin hakların uygulanması için tedbir alma yükümlülüğü ve yaşama, hayatta kalma ve gelişme hakkının korunması	7	2	2						11	23%
1b. Madde 9: Kendi yararı açısından gerekli görüldüğü durumlar dışında anababasından ayrılmama hakkı	0	0	0						0	0%
1c. Madde 18/27: Aile ve çocuğa bakmakla yükümlü kişilerin sorumlulukları ve uygun yaşam standartlarına sahip olma hakkı	2	2	1						5	10%
1d. Madde 24: Sağlık hizmetlerine erişim ve sağlığın korunması hakkı	10	10	8						28	58%
1e. Madde 26: Sosyal güvenlikten yararlanma hakkı	0	0	0						0	0%
1f. Madde 31: Dinlenme, eğlence ve kültürel etkinliklere katılma ve boş zamanlarını değerlendirme hakkı	2	0	2						4	8%
Kategori 2: GELİŞME HAKKI	**68**	**75**	**86**						**229**	**54%**
2a. Madde 5: Ailenin/Çocuğa bakmakla yükümlü kişilerin sorumluluklarına hak ve ödevlerine saygı gösterilmesi (Anababanın yönlendiriciliği ve çocuğun yeteneklerinin gelişimi)	1	3	2						6	3%
2b. Madde 7: Nüfusa kayıt, isim ve vatandaşlık, anababasını bilme ve onlar tarafından bakılma hakkının korunması	0	0	0						0	0%
2c. Madde 8: Kimliğinin korunması	0	0	0						0	0%
2d. Madde 10: Ailelerin yeniden bir araya gelmesinin kolaylaştırılması	0	0	0						0	0%
2e. Madde 23: Engelliler için özel bakım hakkı	0	0	0						0	0%
2f. Madde 28-29: Nitelikli eğitim hakkı	67	72	84						223	97%
Kategori 3: KORUNMA HAKLARI	**4**	**3**	**5**						**12**	**3%**
3a. Madde 2: Ayrımcılık yasağı	0	0	0						0	0%
3b. Madde 11: Yasa dışı yollarla ülke dışına çıkarılma ve geri döndürülmemesine karşı korunma	0	0	0						0	0%

3c. Madde 19: Her tür şiddete karşı korunma hakkı	4	3	5						12	100%
3d. Madde 20/21: Aile bakımından yoksun çocukların korunması ve evlat edinmenin izlenmesi	0	0	0						0	0%
3e. Madde 22: Mülteci çocukların korunması	0	0	0						0	0%
3f. Madde 32: Ekonomik sömürüden korunma	0	0	0						0	0%
3g. Madde 33: Madde bağımlılığından korunma	0	0	0						0	0%
3h. Madde 34: Cinsel sömürüden korunma	0	0	0						0	0%
3ı. Madde 35: Çocuk satışı ve kaçakçılığından korunmak	0	0	0						0	0%
3j. Madde 36: Diğer tüm sömürü biçimlerinden korunma	0	0	0						0	0%
3k. Madde 37: İşkence veya diğer zalimce, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele ve cezadan korunma	0	0	0						0	0%
3l. Madde 38: Savaş ve silahlı çatışmadan korunma	0	0	0						0	0%
3m. Madde 39: Çocuk mağdurların yeniden topluma kazandırılması	0	0	0						0	0%
3n. Madde 40: Ceza hukukunda çocuklara yaklaşım	0	0	0						0	0%
Kategori 4: KATILIM HAKLARI	**35**	**33**	**71**						**139**	**32%**
4a. Madde 3: Çocuğun yüksek yararı (çocuğun gereksinimlerinin göz önünde bulundurulması)	0	0	0						0	0%
4b. Madde 12: Kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme ve dinlenilme hakkı	26	17	40						83	60%
4c. Madde 13: Düşüncesini özgürce açıklama hakkı	7	14	28						49	35%
4d. Madde 14: Düşünce, din ve vicdan özgürlüğü	0	0	0						0	0%
4e. Madde 15: Dernek kurma ve barış içinde toplanma hakkı	0	0	0						0	0%
4f. Madde 16: Özel yaşamına saygı hakkı	0	0	0						0	0%
4g. Madde 17: Kitle iletişim araçlarına ve diğer bilgi kaynaklarına erişim	2	2	3						7	5%
TOPLAM	**128**	**125**	**175**						**428**	**100%**

İlköğretim ve Ortaöğretim Kurumları Sınıf Rehberlik Dersi

Kategoriler	İlköğretim ve Ortaöğretim Kurumları Sınıf Rehberlik Dersi								Toplam	
									f	%
Sınıflar	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**	**8**		
Kategori 1: YAŞAMA HAKLARI	**1**	**2**	**1**	**0**	**1**	**0**	**0**	**0**	**5**	**5%**
1a. Madde 4/6: Taraf devletlerin hakların uygulanması için tedbir alma yükümlülüğü ve yaşama, hayatta kalma ve gelişme hakkının korunması	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
1b. Madde 9: Kendi yararı açısından gerekli görüldüğü durumlar dışında anababasından ayrılmama hakkı	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
1c. Madde 18/27: Aile ve çocuğa bakmakla yükümlü kişilerin sorumlulukları ve uygun yaşam standartlarına sahip olma hakkı	1	1	0	0	0	0	0	0	2	40%
1d. Madde 24: Sağlık hizmetlerine erişim ve sağlığın korunması hakkı	0	1	0	0	0	0	0	0	1	20%
1e. Madde 26: Sosyal güvenlikten yararlanma hakkı	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
1f. Madde 31: Dinlenme, eğlence ve kültürel etkinliklere katılma ve boş zamanlarını değerlendirme hakkı	0	0	1	0	1	0	0	0	2	40%
Kategori 2: GELİŞME HAKKI	**4**	**7**	**5**	**4**	**5**	**5**	**5**	**3**	**38**	**41%**
2a. Madde 5: Ailenin/Çocuğa bakmakla yükümlü kişilerin sorumluluklarına hak ve ödevlerine saygı gösterilmesi (Anababanın yönlendiriciliği ve çocuğun yeteneklerinin gelişimi)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
2b. Madde 7: Nüfusa kayıt, isim ve vatandaşlık, anababasını bilme ve onlar tarafından bakılma hakkının korunması	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
2c. Madde 8: Kimliğinin korunması	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
2d. Madde 10: Ailelerin yeniden bir araya gelmesinin kolaylaştırılması	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
2e. Madde 23: Engelliler için özel bakım hakkı	1	1	0	0	0	0	0	0	2	5%
2f. Madde 28-29: Nitelikli eğitim hakkı	3	6	5	4	5	5	5	3	36	95%
Kategori 3: KORUNMA HAKLARI	**3**	**2**	**3**	**2**	**2**	**1**	**1**	**1**	**15**	**16%**
3a. Madde 2: Ayrımcılık yasağı	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
3b. Madde 11: Yasa dışı yollarla ülke dışına çıkarılma ve geri döndürülmemesine karşı korunma	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%

3c. Madde 19: Her tür şiddete karşı korunma hakkı	3	2	3	2	2	1	1	1	15	100%
3d. Madde 20/21: Aile bakımından yoksun çocukların korunması ve evlat edinmenin izlenmesi	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
3e. Madde 22: Mülteci çocukların korunması	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
3f. Madde 32: Ekonomik sömürüden korunma	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
3g. Madde 33: Madde bağımlılığından korunma	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
3h. Madde 34: Cinsel sömürüden korunma	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
3ı. Madde 35: Çocuk satışı ve kaçakçılığından korunmak	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
3j. Madde 36: Diğer tüm sömürü biçimlerinden korunma	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
3k. Madde 37: İşkence veya diğer zalimce, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele ve cezadan korunma	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
3l. Madde 38: Savaş ve silahlı çatışmadan korunma	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
3m. Madde 39: Çocuk mağdurların yeniden topluma kazandırılması	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
3n. Madde 40: Ceza hukukunda çocuklara yaklaşım	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
Kategori 4: KATILIM HAKLARI	**2**	**4**	**4**	**4**	**4**	**5**	**6**	**5**	**34**	**37%**
4a. Madde 3: Çocuğun yüksek yararı (çocuğun gereksinimlerinin göz önünde bulundurulması)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
4b. Madde 12: Kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme ve dinlenilme hakkı	0	1	2	2	2	3	5	3	18	53%
4c. Madde 13: Düşüncesini özgürce açıklama hakkı	2	2	1	1	1	1	1	2	11	32%
4d. Madde 14: Düşünce, din ve vicdan özgürlüğü	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
4e. Madde 15: Dernek kurma ve barış içinde toplanma hakkı	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
4f. Madde 16: Özel yaşamına saygı hakkı	0	1	1	0	0	0	0	0	2	6%
4g. Madde 17: Kitle iletişim araçlarına ve diğer bilgi kaynaklarına erişim	0	0	0	1	1	1	0	0	3	9%
TOPLAM	**10**	**15**	**13**	**10**	**12**	**11**	**12**	**9**	**92**	**100%**

Sosyal Bilgiler Dersi

Kategoriler	Sosyal Bilgiler Dersi								Toplam	
									f	%
Sınıflar	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**	**8**		
Kategori 1: YAŞAMA HAKLARI				**9**	**5**	**5**	**5**		**24**	**5%**
1a. Madde 4/6: Taraf devletlerin hakların uygulanması için tedbir alma yükümlülüğü ve yaşama, hayatta kalma ve gelişme hakkının korunması				1	3	2	1		7	29%
1b. Madde 9: Kendi yararı açısından gerekli görüldüğü durumlar dışında anababasından ayrılmama hakkı				1	0	0	0		1	4%
1c. Madde 18/27: Aile ve çocuğa bakmakla yükümlü kişilerin sorumlulukları ve uygun yaşam standartlarına sahip olma hakkı				6	1	1	1		9	38%
1d. Madde 24: Sağlık hizmetlerine erişim ve sağlığın korunması hakkı				1	1	2	3		7	29%
1e. Madde 26: Sosyal güvenlikten yararlanma hakkı				0	0	0	0		0	0%
1f. Madde 31: Dinlenme, eğlence ve kültürel etkinliklere katılma ve boş zamanlarını değerlendirme hakkı				0	0	0	0		0	0%
Kategori 2: GELİŞME HAKKI				**50**	**51**	**47**	**55**		**203**	**39%**
2a. Madde 5: Ailenin/Çocuğa bakmakla yükümlü kişilerin sorumluluklarına hak ve ödevlerine saygı gösterilmesi (Anababanın yönlendiriciliği ve çocuğun yeteneklerinin gelişimi)				6	0	0	0		6	3%
2b. Madde 7: Nüfusa kayıt, isim ve vatandaşlık, anababasını bilme ve onlar tarafından bakılma hakkının korunması				0	0	0	0		0	0%
2c. Madde 8: Kimliğinin korunması				0	0	0	1		1	0%
2d. Madde 10: Ailelerin yeniden bir araya gelmesinin kolaylaştırılması				0	0	0	0		0	0%
2e. Madde 23: Engelliler için özel bakım hakkı				0	0	0	0		0	0%
2f. Madde 28-29: Nitelikli eğitim hakkı				44	51	47	54		196	97%
Kategori 3: KORUNMA HAKLARI				**0**	**0**	**0**	**0**		**0**	**0%**
3a. Madde 2: Ayrımcılık yasağı				0	0	0	0		0	0
3b. Madde 11: Yasa dışı yollarla ülke dışına çıkarılma ve geri döndürülmemesine karşı korunma				0	0	0	0		0	0

3c. Madde 19: Her tür şiddete karşı korunma hakkı				0	0	0	0		0	0
3d. Madde 20/21: Aile bakımından yoksun çocukların korunması ve evlat edinmenin izlenmesi				0	0	0	0		0	0
3e. Madde 22: Mülteci çocukların korunması				0	0	0	0		0	0
3f. Madde 32: Ekonomik sömürüden korunma				0	0	0	0		0	0
3g. Madde 33: Madde bağımlılığından korunma				0	0	0	0		0	0
3h. Madde 34: Cinsel sömürüden korunma				0	0	0	0		0	0
3ı. Madde 35: Çocuk satışı ve kaçakçılığından korunmak				0	0	0	0		0	0
3j. Madde 36: Diğer tüm sömürü biçimlerinden korunma				0	0	0	0		0	0
3k. Madde 37: İşkence veya diğer zalimce, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele ve cezadan korunma				0	0	0	0		0	0
3l. Madde 38: Savaş ve silahlı çatışmadan korunma				0	0	0	0		0	0
3m. Madde 39: Çocuk mağdurların yeniden topluma kazandırılması				0	0	0	0		0	0
3n. Madde 40: Ceza hukukunda çocuklara yaklaşım				0	0	0	0		0	0
Kategori 4: KATILIM HAKLARI				**70**	**68**	**77**	**80**		**295**	**57%**
4a. Madde 3: Çocuğun yüksek yararı (çocuğun gereksinimlerinin göz önünde bulundurulması)				0	0	0	0		0	0%
4b. Madde 12: Kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme ve dinlenilme hakkı				33	23	23	23		102	35%
4c. Madde 13: Düşüncesini özgürce açıklama hakkı				27	24	39	43		133	45%
4d. Madde 14: Düşünce, din ve vicdan özgürlüğü				2	4	3	5		14	5%
4e. Madde 15: Dernek kurma ve barış içinde toplanma hakkı				0	0	0	0		0	0%
4f. Madde 16: Özel yaşamına saygı hakkı				0	0	0	1		1	0%
4g. Madde 17: Kitle iletişim araçlarına ve diğer bilgi kaynaklarına erişim				8	17	12	8		45	15%
TOPLAM				**129**	**124**	**129**	**140**		**522**	**100%**

Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersi

Kategoriler	T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersi								Toplam	
									f	%
Sınıflar	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**	**8**		
Kategori 1: YAŞAMA HAKLARI								**0**	**0**	**0%**
1a. Madde 4/6: Taraf devletlerin hakların uygulanması için tedbir alma yükümlülüğü ve yaşama, hayatta kalma ve gelişme hakkının korunması								0	0	0
1b. Madde 9: Kendi yararı açısından gerekli görüldüğü durumlar dışında anababasından ayrılmama hakkı								0	0	0
1c. Madde 18/27: Aile ve çocuğa bakmakla yükümlü kişilerin sorumlulukları ve uygun yaşam standartlarına sahip olma hakkı								0	0	0
1d. Madde 24: Sağlık hizmetlerine erişim ve sağlığın korunması hakkı								0	0	0
1e. Madde 26: Sosyal güvenlikten yararlanma hakkı								0	0	0
1f. Madde 31: Dinlenme, eğlence ve kültürel etkinliklere katılma ve boş zamanlarını değerlendirme hakkı								0	0	0
Kategori 2: GELİŞME HAKKI								**81**	**81**	**66%**
2a. Madde 5: Ailenin/Çocuğa bakmakla yükümlü kişilerin sorumluluklarına hak ve ödevlerine saygı gösterilmesi (Anababanın yönlendiriciliği ve çocuğun yeteneklerinin gelişimi)								0	0	0%
2b. Madde 7: Nüfusa kayıt, isim ve vatandaşlık, anababasını bilme ve onlar tarafından bakılma hakkının korunması								0	0	0%
2c. Madde 8: Kimliğinin korunması								0	0	0%
2d. Madde 10: Ailelerin yeniden bir araya gelmesinin kolaylaştırılması								0	0	0%
2e. Madde 23: Engelliler için özel bakım hakkı								0	0	0%
2f. Madde 28-29: Nitelikli eğitim hakkı								81	81	100%
Kategori 3: KORUNMA HAKLARI								**0**	**0**	**0%**
3a. Madde 2: Ayrımcılık yasağı								0	0	0
3b. Madde 11: Yasa dışı yollarla ülke dışına çıkarılma ve geri döndürülmemesine karşı korunma								0	0	0

3c. Madde 19: Her tür şiddete karşı korunma hakkı								0	0	0
3d. Madde 20/21: Aile bakımından yoksun çocukların korunması ve evlat edinmenin izlenmesi								0	0	0
3e. Madde 22: Mülteci çocukların korunması								0	0	0
3f. Madde 32: Ekonomik sömürüden korunma								0	0	0
3g. Madde 33: Madde bağımlılığından korunma								0	0	0
3h. Madde 34: Cinsel sömürüden korunma								0	0	0
3ı. Madde 35: Çocuk satışı ve kaçakçılığından korunmak								0	0	0
3j. Madde 36: Diğer tüm sömürü biçimlerinden korunma								0	0	0
3k. Madde 37: İşkence veya diğer zalimce, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele ve cezadan korunma								0	0	0
3l. Madde 38: Savaş ve silahlı çatışmadan korunma								0	0	0
3m. Madde 39: Çocuk mağdurların yeniden topluma kazandırılması								0	0	0
3n. Madde 40: Ceza hukukunda çocuklara yaklaşım								0	0	0
Kategori 4: KATILIM HAKLARI								**41**	**41**	**34%**
4a. Madde 3: Çocuğun yüksek yararı (çocuğun gereksinimlerinin göz önünde bulundurulması)								0	0	0%
4b. Madde 12: Kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme ve dinlenilme hakkı								15	15	37%
4c. Madde 13: Düşüncesini özgürce açıklama hakkı								13	13	32%
4d. Madde 14: Düşünce, din ve vicdan özgürlüğü								7	7	17%
4e. Madde 15: Dernek kurma ve barış içinde toplanma hakkı								0	0	0%
4f. Madde 16: Özel yaşamına saygı hakkı								0	0	0%
4g. Madde 17: Kitle iletişim araçlarına ve diğer bilgi kaynaklarına erişim								6	6	15%
TOPLAM								**122**	**122**	**100%**

Trafik ve İlk Yardım Dersi

Kategoriler	Trafik ve İlk Yardım Dersi								Toplam	
									f	%
Sınıflar				**4**	**5**					
Kategori 1: YAŞAMA HAKLARI				**3**	**2**				**5**	**6%**
1a. Madde 4/6: Taraf devletlerin hakların uygulanması için tedbir alma yükümlülüğü ve yaşama, hayatta kalma ve gelişme hakkının korunması				0	0				0	0%
1b. Madde 9: Kendi yararı açısından gerekli görüldüğü durumlar dışında anababasından ayrılmama hakkı				0	0				0	0%
1c. Madde 18/27: Aile ve çocuğa bakmakla yükümlü kişilerin sorumlulukları ve uygun yaşam standartlarına sahip olma hakkı				0	0				0	0%
1d. Madde 24: Sağlık hizmetlerine erişim ve sağlığın korunması hakkı				3	2				5	100%
1e. Madde 26: Sosyal güvenlikten yararlanma hakkı				0	0				0	0%
1f. Madde 31: Dinlenme, eğlence ve kültürel etkinliklere katılma ve boş zamanlarını değerlendirme hakkı				0	0				0	0%
Kategori 2: GELİŞME HAKKI				**17**	**14**				**31**	**36%**
2a. Madde 5: Ailenin/Çocuğa bakmakla yükümlü kişilerin sorumluluklarına hak ve ödevlerine saygı gösterilmesi (Anababanın yönlendiriciliği ve çocuğun yeteneklerinin gelişimi)				0	0				0	0%
2b. Madde 7: Nüfusa kayıt, isim ve vatandaşlık, anababasını bilme ve onlar tarafından bakılma hakkının korunması				0	0				0	0%
2c. Madde 8: Kimliğinin korunması				0	0				0	0%
2d. Madde 10: Ailelerin yeniden bir araya gelmesinin kolaylaştırılması				0	0				0	0%
2e. Madde 23: Engelliler için özel bakım hakkı				2	2				4	13%
2f. Madde 28-29: Nitelikli eğitim hakkı				15	12				27	87%
Kategori 3: KORUNMA HAKLARI				**13**	**15**				**28**	**33%**
3a. Madde 2: Ayrımcılık yasağı				0	0				0	0%
3b. Madde 11: Yasa dışı yollarla ülke dışına çıkarılma ve geri döndürülmemesine karşı korunma				0	0				0	0%

3c. Madde 19: Her tür şiddete karşı korunma hakkı				13	15				28	100%
3d. Madde 20/21: Aile bakımından yoksun çocukların korunması ve evlat edinmenin izlenmesi				0	0				0	0%
3e. Madde 22: Mülteci çocukların korunması				0	0				0	0%
3f. Madde 32: Ekonomik sömürüden korunma				0	0				0	0%
3g. Madde 33: Madde bağımlılığından korunma				0	0				0	0%
3h. Madde 34: Cinsel sömürüden korunma				0	0				0	0%
3ı. Madde 35: Çocuk satışı ve kaçakçılığından korunmak				0	0				0	0%
3j. Madde 36: Diğer tüm sömürü biçimlerinden korunma				0	0				0	0%
3k. Madde 37: İşkence veya diğer zalimce, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele ve cezadan korunma				0	0				0	0%
3l. Madde 38: Savaş ve silahlı çatışmadan korunma				0	0				0	0%
3m. Madde 39: Çocuk mağdurların yeniden topluma kazandırılması				0	0				0	0%
3n. Madde 40: Ceza hukukunda çocuklara yaklaşım				0	0				0	0%
Kategori 4: KATILIM HAKLARI				**12**	**9**				**21**	**25%**
4a. Madde 3: Çocuğun yüksek yararı (çocuğun gereksinimlerinin göz önünde bulundurulması)				0	0				0	0%
4b. Madde 12: Kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme ve dinlenilme hakkı				2	2				4	19%
4c. Madde 13: Düşüncesini özgürce açıklama hakkı				10	7				17	81%
4d. Madde 14: Düşünce, din ve vicdan özgürlüğü				0	0				0	0%
4e. Madde 15: Dernek kurma ve barış içinde toplanma hakkı				0	0				0	0%
4f. Madde 16: Özel yaşamına saygı hakkı				0	0				0	0%
4g. Madde 17: Kitle iletişim araçlarına ve diğer bilgi kaynaklarına erişim				0	0				0	0%
TOPLAM				**45**	**40**				**85**	**100%**

Türkçe Dersi

Kategoriler	Türkçe Dersi								Toplam	
									f	%
Sınıflar	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**	**8**		
Kategori 1: YAŞAMA HAKLARI	**2**	**3**	**3**	**2**	**2**	**3**	**4**	**3**	**22**	**3%**
1a. Madde 4/6: Taraf devletlerin hakların uygulanması için tedbir alma yükümlülüğü ve yaşama, hayatta kalma ve gelişme hakkının korunması	0	0	0	0	0	0	1	0	1	5%
1b. Madde 9: Kendi yararı açısından gerekli görüldüğü durumlar dışında anababasından ayrılmama hakkı	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
1c. Madde 18/27: Aile ve çocuğa bakmakla yükümlü kişilerin sorumlulukları ve uygun yaşam standartlarına sahip olma hakkı	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
1d. Madde 24: Sağlık hizmetlerine erişim ve sağlığın korunması hakkı	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
1e. Madde 26: Sosyal güvenlikten yararlanma hakkı	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
1f. Madde 31: Dinlenme, eğlence ve kültürel etkinliklere katılma ve boş zamanlarını değerlendirme hakkı	2	3	3	2	2	3	3	3	21	95%
Kategori 2: GELİŞME HAKKI	**35**	**52**	**69**	**87**	**75**	**68**	**69**	**70**	**525**	**61%**
2a. Madde 5: Ailenin/Çocuğa bakmakla yükümlü kişilerin sorumluluklarına hak ve ödevlerine saygı gösterilmesi (Anababanın yönlendiriciliği ve çocuğun yeteneklerinin gelişimi)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
2b. Madde 7: Nüfusa kayıt, isim ve vatandaşlık, anababasını bilme ve onlar tarafından bakılma hakkının korunması	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
2c. Madde 8: Kimliğinin korunması	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
2d. Madde 10: Ailelerin yeniden bir araya gelmesinin kolaylaştırılması	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
2e. Madde 23: Engelliler için özel bakım hakkı	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
2f. Madde 28-29: Nitelikli eğitim hakkı	35	52	69	87	75	68	69	70	525	100%
Kategori 3: KORUNMA HAKLARI	**1**	**1**	**1**	**1**	**1**	**2**	**1**	**1**	**9**	**1%**
3a. Madde 2: Ayrımcılık yasağı	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
3b. Madde 11: Yasa dışı yollarla ülke dışına çıkarılma ve geri döndürülmemesine karşı korunma	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%

3c. Madde 19: Her tür şiddete karşı korunma hakkı	1	1	1	1	1	2	1	1	9	100%
3d. Madde 20/21: Aile bakımından yoksun çocukların korunması ve evlat edinmenin izlenmesi	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
3e. Madde 22: Mülteci çocukların korunması	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
3f. Madde 32: Ekonomik sömürüden korunma	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
3g. Madde 33: Madde bağımlılığından korunma	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
3h. Madde 34: Cinsel sömürüden korunma	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
3ı. Madde 35: Çocuk satışı ve kaçakçılığından korunmak	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
3j. Madde 36: Diğer tüm sömürü biçimlerinden korunma	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
3k. Madde 37: İşkence veya diğer zalimce, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele ve cezadan korunma	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
3l. Madde 38: Savaş ve silahlı çatışmadan korunma	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
3m. Madde 39: Çocuk mağdurların yeniden topluma kazandırılması	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
3n. Madde 40: Ceza hukukunda çocuklara yaklaşım	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
Kategori 4: KATILIM HAKLARI	**27**	**38**	**41**	**46**	**49**	**36**	**35**	**34**	**306**	**35%**
4a. Madde 3: Çocuğun yüksek yararı (çocuğun gereksinimlerinin göz önünde bulundurulması)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
4b. Madde 12: Kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme ve dinlenilme hakkı	2	7	11	15	14	11	11	11	82	27%
4c. Madde 13: Düşüncesini özgürce açıklama hakkı	21	26	25	26	27	22	21	20	188	61%
4d. Madde 14: Düşünce, din ve vicdan özgürlüğü	0	0	1	2	2	0	0	0	5	2%
4e. Madde 15: Dernek kurma ve barış içinde toplanma hakkı	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
4f. Madde 16: Özel yaşamına saygı hakkı	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
4g. Madde 17: Kitle iletişim araçlarına ve diğer bilgi kaynaklarına erişim	4	5	4	3	6	3	3	3	31	10%
TOPLAM	**65**	**94**	**114**	**136**	**127**	**109**	**109**	**108**	**862**	**100%**

İlköğretim Müzik Dersi

Kategoriler	Müzik Dersi								Toplam	
									f	%
Sınıflar	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**	**8**		
Kategori 1: YAŞAMA HAKLARI	**7**	**8**	**5**	**5**	**3**	**5**	**2**	**2**	**37**	**18%**
1a. Madde 4/6: Taraf devletlerin hakların uygulanması için tedbir alma yükümlülüğü ve yaşama, hayatta kalma ve gelişme hakkının korunması	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
1b. Madde 9: Kendi yararı açısından gerekli görüldüğü durumlar dışında anababasından ayrılmama hakkı	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
1c. Madde 18/27: Aile ve çocuğa bakmakla yükümlü kişilerin sorumlulukları ve uygun yaşam standartlarına sahip olma hakkı	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
1d. Madde 24: Sağlık hizmetlerine erişim ve sağlığın korunması hakkı	0	1	0	0	0	2	0	0	3	8%
1e. Madde 26: Sosyal güvenlikten yararlanma hakkı	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
1f. Madde 31: Dinlenme, eğlence ve kültürel etkinliklere katılma ve boş zamanlarını değerlendirme hakkı	7	7	5	5	3	3	2	2	34	92%
Kategori 2: GELİŞME HAKKI	**23**	**19**	**15**	**12**	**21**	**10**	**15**	**15**	**130**	**62%**
2a. Madde 5: Ailenin/Çocuğa bakmakla yükümlü kişilerin sorumluluklarına hak ve ödevlerine saygı gösterilmesi (Anababanın yönlendiriciliği ve çocuğun yeteneklerinin gelişimi)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
2b. Madde 7: Nüfusa kayıt, isim ve vatandaşlık, anababasını bilme ve onlar tarafından bakılma hakkının korunması	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
2c. Madde 8: Kimliğinin korunması	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
2d. Madde 10: Ailelerin yeniden bir araya gelmesinin kolaylaştırılması	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
2e. Madde 23: Engelliler için özel bakım hakkı	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
2f. Madde 28-29: Nitelikli eğitim hakkı	23	19	15	12	21	10	15	15	130	100%
Kategori 3: KORUNMA HAKLARI	**0**	**0**	**0**	**0**	**0**	**0**	**0**	**0**	**0**	**0%**
3a. Madde 2: Ayrımcılık yasağı	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
3b. Madde 11: Yasa dışı yollarla ülke dışına çıkarılma ve geri döndürülmemesine karşı korunma	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

3c. Madde 19: Her tür şiddete karşı korunma hakkı	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
3d. Madde 20/21: Aile bakımından yoksun çocukların korunması ve evlat edinmenin izlenmesi	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
3e. Madde 22: Mülteci çocukların korunması	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
3f. Madde 32: Ekonomik sömürüden korunma	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
3g. Madde 33: Madde bağımlılığından korunma	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
3h. Madde 34: Cinsel sömürüden korunma	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
3ı. Madde 35: Çocuk satışı ve kaçakçılığından korunmak	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
3j. Madde 36: Diğer tüm sömürü biçimlerinden korunma	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
3k. Madde 37: İşkence veya diğer zalimce, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele ve cezadan korunma	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
3l. Madde 38: Savaş ve silahlı çatışmadan korunma	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
3m. Madde 39: Çocuk mağdurların yeniden topluma kazandırılması	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
3n. Madde 40: Ceza hukukunda çocuklara yaklaşım	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Kategori 4: KATILIM HAKLARI	**5**	**6**	**6**	**4**	**4**	**6**	**6**	**6**	**43**	**20%**
4a. Madde 3: Çocuğun yüksek yararı (çocuğun gereksinimlerinin göz önünde bulundurulması)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
4b. Madde 12: Kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme ve dinlenilme hakkı	2	1	2	1	1	3	1	2	13	30%
4c. Madde 13: Düşüncesini özgürce açıklama hakkı	3	5	4	3	2	1	3	1	22	51%
4d. Madde 14: Düşünce, din ve vicdan özgürlüğü	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
4e. Madde 15: Dernek kurma ve barış içinde toplanma hakkı	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
4f. Madde 16: Özel yaşamına saygı hakkı	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
4g. Madde 17: Kitle iletişim araçlarına ve diğer bilgi kaynaklarına erişim	0	0	0	0	1	2	2	3	8	19%
TOPLAM	**35**	**33**	**26**	**21**	**28**	**21**	**23**	**23**	**210**	**100%**

İlköğretim Görsel Sanatlar Dersi

Kategoriler	Görsel Sanatlar Dersi								Toplam	
									f	%
Sınıflar	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**	**8**		
Kategori 1: YAŞAMA HAKLARI	**4**	**2**	**1**	**0**	**0**	**0**	**0**	**0**	**7**	**3%**
1a. Madde 4/6: Taraf devletlerin hakların uygulanması için tedbir alma yükümlülüğü ve yaşama, hayatta kalma ve gelişme hakkının korunması	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
1b. Madde 9: Kendi yararı açısından gerekli görüldüğü durumlar dışında anababasından ayrılmama hakkı	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
1c. Madde 18/27: Aile ve çocuğa bakmakla yükümlü kişilerin sorumlulukları ve uygun yaşam standartlarına sahip olma hakkı	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
1d. Madde 24: Sağlık hizmetlerine erişim ve sağlığın korunması hakkı	2	1	0	0	0	0	0	0	3	43%
1e. Madde 26: Sosyal güvenlikten yararlanma hakkı	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
1f. Madde 31: Dinlenme, eğlence ve kültürel etkinliklere katılma ve boş zamanlarını değerlendirme hakkı	2	1	1	0	0	0	0	0	4	57%
Kategori 2: GELİŞME HAKKI	**12**	**13**	**13**	**15**	**22**	**21**	**16**	**15**	**127**	**52%**
2a. Madde 5: Ailenin/Çocuğa bakmakla yükümlü kişilerin sorumluluklarına hak ve ödevlerine saygı gösterilmesi (Anababanın yönlendiriciliği ve çocuğun yeteneklerinin gelişimi)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
2b. Madde 7: Nüfusa kayıt, isim ve vatandaşlık, anababasını bilme ve onlar tarafından bakılma hakkının korunması	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
2c. Madde 8: Kimliğinin korunması	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
2d. Madde 10: Ailelerin yeniden bir araya gelmesinin kolaylaştırılması	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
2e. Madde 23: Engelliler için özel bakım hakkı	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
2f. Madde 28-29: Nitelikli eğitim hakkı	12	13	13	15	22	21	16	15	127	100%
Kategori 3: KORUNMA HAKLARI	**1**	**0**	**0**	**0**	**0**	**0**	**0**	**0**	**1**	**0%**
3a. Madde 2: Ayrımcılık yasağı	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
3b. Madde 11: Yasa dışı yollarla ülke dışına çıkarılma ve geri döndürülmemesine karşı korunma	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%

3c. Madde 19: Her tür şiddete karşı korunma hakkı	1	0	0	0	0	0	0	0	1	100%
3d. Madde 20/21: Aile bakımından yoksun çocukların korunması ve evlat edinmenin izlenmesi	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
3e. Madde 22: Mülteci çocukların korunması	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
3f. Madde 32: Ekonomik sömürüden korunma	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
3g. Madde 33: Madde bağımlılığından korunma	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
3h. Madde 34: Cinsel sömürüden korunma	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
3ı. Madde 35: Çocuk satışı ve kaçakçılığından korunmak	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
3j. Madde 36: Diğer tüm sömürü biçimlerinden korunma	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
3k. Madde 37: İşkence veya diğer zalimce, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele ve cezadan korunma	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
3l. Madde 38: Savaş ve silahlı çatışmadan korunma	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
3m. Madde 39: Çocuk mağdurların yeniden topluma kazandırılması	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
3n. Madde 40: Ceza hukukunda çocuklara yaklaşım	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
Kategori 4: KATILIM HAKLARI	**11**	**17**	**15**	**13**	**17**	**13**	**9**	**13**	**108**	**44%**
4a. Madde 3: Çocuğun yüksek yararı (çocuğun gereksinimlerinin göz önünde bulundurulması)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
4b. Madde 12: Kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme ve dinlenilme hakkı	3	6	3	3	3	3	2	2	25	23%
4c. Madde 13: Düşüncesini özgürce açıklama hakkı	6	10	10	7	13	10	7	9	72	67%
4d. Madde 14: Düşünce, din ve vicdan özgürlüğü	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
4e. Madde 15: Dernek kurma ve barış içinde toplanma hakkı	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
4f. Madde 16: Özel yaşamına saygı hakkı	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
4g. Madde 17: Kitle iletişim araçlarına ve diğer bilgi kaynaklarına erişim	2	1	2	3	1	0	0	2	11	10%
TOPLAM	**28**	**32**	**29**	**28**	**39**	**34**	**25**	**28**	**243**	**100%**

İlköğretim Beden Eğitimi Dersi

Kategoriler	Beden Eğitimi Dersi								Toplam	
									f	%
Sınıflar	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**	**8**		
Kategori 1: YAŞAMA HAKLARI	**9**	**8**	**7**	**10**	**10**	**8**	**9**	**8**	**69**	**25%**
1a. Madde 4/6: Taraf devletlerin hakların uygulanması için tedbir alma yükümlülüğü ve yaşama, hayatta kalma ve gelişme hakkının korunması	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
1b. Madde 9: Kendi yararı açısından gerekli görüldüğü durumlar dışında anababasından ayrılmama hakkı	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
1c. Madde 18/27: Aile ve çocuğa bakmakla yükümlü kişilerin sorumlulukları ve uygun yaşam standartlarına sahip olma hakkı	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
1d. Madde 24: Sağlık hizmetlerine erişim ve sağlığın korunması hakkı	6	5	5	9	8	7	8	7	55	80%
1e. Madde 26: Sosyal güvenlikten yararlanma hakkı	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
1f. Madde 31: Dinlenme, eğlence ve kültürel etkinliklere katılma ve boş zamanlarını değerlendirme hakkı	3	3	2	1	2	1	1	1	14	20%
Kategori 2: GELİŞME HAKKI	**11**	**15**	**21**	**25**	**25**	**24**	**21**	**19**	**161**	**59%**
2a. Madde 5: Ailenin/Çocuğa bakmakla yükümlü kişilerin sorumluluklarına hak ve ödevlerine saygı gösterilmesi (Anababanın yönlendiriciliği ve çocuğun yeteneklerinin gelişimi)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
2b. Madde 7: Nüfusa kayıt, isim ve vatandaşlık, anababasını bilme ve onlar tarafından bakılma hakkının korunması	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
2c. Madde 8: Kimliğinin korunması	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
2d. Madde 10: Ailelerin yeniden bir araya gelmesinin kolaylaştırılması	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
2e. Madde 23: Engelliler için özel bakım hakkı	0	0	0	0	1	1	1	1	4	2%
2f. Madde 28-29: Nitelikli eğitim hakkı	11	15	21	25	24	23	20	18	157	98%
Kategori 3: KORUNMA HAKLARI	**0**	**1**	**0**	**0**	**1**	**1**	**1**	**1**	**5**	**2%**
3a. Madde 2: Ayrımcılık yasağı	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
3b. Madde 11: Yasa dışı yollarla ülke dışına çıkarılma ve geri döndürülmemesine karşı korunma	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%

3c. Madde 19: Her tür şiddete karşı korunma hakkı	0	1	0	0	1	1	1	1	5	100%
3d. Madde 20/21: Aile bakımından yoksun çocukların korunması ve evlat edinmenin izlenmesi	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
3e. Madde 22: Mülteci çocukların korunması	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
3f. Madde 32: Ekonomik sömürüden korunma	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
3g. Madde 33: Madde bağımlılığından korunma	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
3h. Madde 34: Cinsel sömürüden korunma	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
3ı. Madde 35: Çocuk satışı ve kaçakçılığından korunmak	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
3j. Madde 36: Diğer tüm sömürü biçimlerinden korunma	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
3k. Madde 37: İşkence veya diğer zalimce, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele ve cezadan korunma	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
3l. Madde 38: Savaş ve silahlı çatışmadan korunma	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
3m. Madde 39: Çocuk mağdurların yeniden topluma kazandırılması	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
3n. Madde 40: Ceza hukukunda çocuklara yaklaşım	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
Kategori 4: KATILIM HAKLARI	**3**	**5**	**2**	**3**	**7**	**8**	**5**	**4**	**37**	**14%**
4a. Madde 3: Çocuğun yüksek yararı (çocuğun gereksinimlerinin göz önünde bulundurulması)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
4b. Madde 12: Kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme ve dinlenilme hakkı	0	0	0	0	1	3	2	1	7	19%
4c. Madde 13: Düşüncesini özgürce açıklama hakkı	2	4	2	3	5	4	2	2	24	65%
4d. Madde 14: Düşünce, din ve vicdan özgürlüğü	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
4e. Madde 15: Dernek kurma ve barış içinde toplanma hakkı	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
4f. Madde 16: Özel yaşamına saygı hakkı	1	1	0	0	0	0	0	0	2	5%
4g. Madde 17: Kitle iletişim araçlarına ve diğer bilgi kaynaklarına erişim	0	0	0	0	1	1	1	1	4	11%
TOPLAM	**23**	**29**	**30**	**38**	**43**	**41**	**36**	**32**	**272**	**100%**

İlköğretim Seçmeli Medya Okuryazarlığı Dersi

Kategoriler	Medya Okuryazarlığı - Seçmeli								Toplam	
									f	%
Sınıflar						**6**				
Kategori 1: YAŞAMA HAKLARI						**6**			**1**	**1%**
1a. Madde 4/6: Taraf devletlerin hakların uygulanması için tedbir alma yükümlülüğü ve yaşama, hayatta kalma ve gelişme hakkının korunması						1			0	0%
1b. Madde 9: Kendi yararı açısından gerekli görüldüğü durumlar dışında anababasından ayrılmama hakkı						0			0	0%
1c. Madde 18/27: Aile ve çocuğa bakmakla yükümlü kişilerin sorumlulukları ve uygun yaşam standartlarına sahip olma hakkı						0			0	0%
1d. Madde 24: Sağlık hizmetlerine erişim ve sağlığın korunması hakkı						0			1	100%
1e. Madde 26: Sosyal güvenlikten yararlanma hakkı						1			0	0%
1f. Madde 31: Dinlenme, eğlence ve kültürel etkinliklere katılma ve boş zamanlarını değerlendirme hakkı						0			0	0%
Kategori 2: GELİŞME HAKKI						**0**			**40**	**50%**
2a. Madde 5: Ailenin/Çocuğa bakmakla yükümlü kişilerin sorumluluklarına hak ve ödevlerine saygı gösterilmesi (Anababanın yönlendiriciliği ve çocuğun yeteneklerinin gelişimi)						40			0	0%
2b. Madde 7: Nüfusa kayıt, isim ve vatandaşlık, anababasını bilme ve onlar tarafından bakılma hakkının korunması						0			0	0%
2c. Madde 8: Kimliğinin korunması						0			0	0%
2d. Madde 10: Ailelerin yeniden bir araya gelmesinin kolaylaştırılması						0			0	0%
2e. Madde 23: Engelliler için özel bakım hakkı						0			0	0%
2f. Madde 28-29: Nitelikli eğitim hakkı						0			40	100%
Kategori 3: KORUNMA HAKLARI						**40**			**6**	**8%**
3a. Madde 2: Ayrımcılık yasağı						6			0	0%
3b. Madde 11: Yasa dışı yollarla ülke dışına çıkarılma ve geri döndürülmemesine karşı korunma						0			0	0%

3c. Madde 19: Her tür şiddete karşı korunma hakkı						0			6	100%
3d. Madde 20/21: Aile bakımından yoksun çocukların korunması ve evlat edinmenin izlenmesi						6			0	0%
3e. Madde 22: Mülteci çocukların korunması						0			0	0%
3f. Madde 32: Ekonomik sömürüden korunma						0			0	0%
3g. Madde 33: Madde bağımlılığından korunma						0			0	0%
3h. Madde 34: Cinsel sömürüden korunma						0			0	0%
3ı. Madde 35: Çocuk satışı ve kaçakçılığından korunmak						0			0	0%
3j. Madde 36: Diğer tüm sömürü biçimlerinden korunma						0			0	0%
3k. Madde 37: İşkence veya diğer zalimce, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele ve cezadan korunma						0			0	0%
3l. Madde 38: Savaş ve silahlı çatışmadan korunma						0			0	0%
3m. Madde 39: Çocuk mağdurların yeniden topluma kazandırılması						0			0	0%
3n. Madde 40: Ceza hukukunda çocuklara yaklaşım						0			0	0%
Kategori 4: KATILIM HAKLARI						**0**			**33**	**41%**
4a. Madde 3: Çocuğun yüksek yararı (çocuğun gereksinimlerinin göz önünde bulundurulması)						33			0	0%
4b. Madde 12: Kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme ve dinlenilme hakkı						0			2	6%
4c. Madde 13: Düşüncesini özgürce açıklama hakkı						2			8	24%
4d. Madde 14: Düşünce, din ve vicdan özgürlüğü						8			0	0%
4e. Madde 15: Dernek kurma ve barış içinde toplanma hakkı						0			0	0%
4f. Madde 16: Özel yaşamına saygı hakkı						0			2	6%
4g. Madde 17: Kitle iletişim araçlarına ve diğer bilgi kaynaklarına erişim						2			21	64%
TOPLAM						**21**			**80**	**100%**

İlköğretim Seçmeli Düşünme Eğitimi Dersi

Kategoriler	Düşünme Eğitimi - Seçmeli								Toplam	
									f	%
Sınıflar:						**6**	**7**	**8**		
Kategori 1: YAŞAMA HAKLARI						**0**	**0**	**0**	**0**	**0%**
1a. Madde 4/6: Taraf devletlerin hakların uygulanması için tedbir alma yükümlülüğü ve yaşama, hayatta kalma ve gelişme hakkının korunması						0	0	0	0	0
1b. Madde 9: Kendi yararı açısından gerekli görüldüğü durumlar dışında anababasından ayrılmama hakkı						0	0	0	0	0
1c. Madde 18/27: Aile ve çocuğa bakmakla yükümlü kişilerin sorumlulukları ve uygun yaşam standartlarına sahip olma hakkı						0	0	0	0	0
1d. Madde 24: Sağlık hizmetlerine erişim ve sağlığın korunması hakkı						0	0	0	0	0
1e. Madde 26: Sosyal güvenlikten yararlanma hakkı						0	0	0	0	0
1f. Madde 31: Dinlenme, eğlence ve kültürel etkinliklere katılma ve boş zamanlarını değerlendirme hakkı						0	0	0	0	0
Kategori 2: GELİŞME HAKKI						**1**	**3**	**1**	**5**	**16%**
2a. Madde 5: Ailenin/Çocuğa bakmakla yükümlü kişilerin sorumluluklarına hak ve ödevlerine saygı gösterilmesi (Anababanın yönlendiriciliği ve çocuğun yeteneklerinin gelişimi)						0	0	0	0	0%
2b. Madde 7: Nüfusa kayıt, isim ve vatandaşlık, anababasını bilme ve onlar tarafından bakılma hakkının korunması						0	0	0	0	0%
2c. Madde 8: Kimliğinin korunması						0	0	0	0	0%
2d. Madde 10: Ailelerin yeniden bir araya gelmesinin kolaylaştırılması						0	0	0	0	0%
2e. Madde 23: Engelliler için özel bakım hakkı						0	0	0	0	0%
2f. Madde 28-29: Nitelikli eğitim hakkı						1	3	1	5	100%
Kategori 3: KORUNMA HAKLARI						**0**	**0**	**0**	**0**	**0%**
3a. Madde 2: Ayrımcılık yasağı						0	0	0	0	0
3b. Madde 11: Yasa dışı yollarla ülke dışına çıkarılma ve geri döndürülmemesine karşı korunma						0	0	0	0	0

3c. Madde 19: Her tür şiddete karşı korunma hakkı						0	0	0	0	0
3d. Madde 20/21: Aile bakımından yoksun çocukların korunması ve evlat edinmenin izlenmesi						0	0	0	0	0
3e. Madde 22: Mülteci çocukların korunması						0	0	0	0	0
3f. Madde 32: Ekonomik sömürüden korunma						0	0	0	0	0
3g. Madde 33: Madde bağımlılığından korunma						0	0	0	0	0
3h. Madde 34: Cinsel sömürüden korunma						0	0	0	0	0
3ı. Madde 35: Çocuk satışı ve kaçakçılığından korunmak						0	0	0	0	0
3j. Madde 36: Diğer tüm sömürü biçimlerinden korunma						0	0	0	0	0
3k. Madde 37: İşkence veya diğer zalimce, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele ve cezadan korunma						0	0	0	0	0
3l. Madde 38: Savaş ve silahlı çatışmadan korunma						0	0	0	0	0
3m. Madde 39: Çocuk mağdurların yeniden topluma kazandırılması						0	0	0	0	0
3n. Madde 40: Ceza hukukunda çocuklara yaklaşım						0	0	0	0	0
Kategori 4: KATILIM HAKLARI						**9**	**9**	**8**	**26**	**84%**
4a. Madde 3: Çocuğun yüksek yararı (çocuğun gereksinimlerinin göz önünde bulundurulması)						0	0	0	0	0%
4b. Madde 12: Kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme ve dinlenilme hakkı						3	3	2	8	31%
4c. Madde 13: Düşüncesini özgürce açıklama hakkı						4	5	4	13	50%
4d. Madde 14: Düşünce, din ve vicdan özgürlüğü						0	0	0	0	0%
4e. Madde 15: Dernek kurma ve barış içinde toplanma hakkı						0	0	0	0	0%
4f. Madde 16: Özel yaşamına saygı hakkı						0	0	0	0	0%
4g. Madde 17: Kitle iletişim araçlarına ve diğer bilgi kaynaklarına erişim						2	1	2	5	19%
TOPLAM						**10**	**12**	**9**	**31**	**100%**

EK 4: İLKÖĞRETİM SINIFLARINA GÖRE ÇOCUK HAKLARI KATEGORİLERİNİN SIKLIK ORANLARI

Not: Alt kategorilerin ait olduğu kategori içerisindeki oran metin içinde verildiğinden buradaki oranlar alt kategorilerin toplam çocuk haklarına oranı olarak verilmiştir.

Birinci Sınıf

Programlar / Kategoriler	HB	R	T	M	GS	BE	Toplam	
							f	%
Kategori 1: YAŞAMA HAKLARI	**21**	**1**	**2**	**7**	**4**	**9**	**44**	**15%**
1a. Madde 4/6: Taraf devletlerin hakların uygulanması için tedbir alma yükümlülüğü ve yaşama, hayatta kalma ve gelişme hakkının korunması	7	0	0	0	0	0	7	2%
1b. Madde 9: Kendi yararı açısından gerekli görüldüğü durumlar dışında anababasından ayrılmama hakkı	0	0	0	0	0	0	0	0%
1c. Madde 18/27: Aile ve çocuğa bakmakla yükümlü kişilerin sorumlulukları ve uygun yaşam standartlarına sahip olma hakkı	2	1	0	0	0	0	3	1%
1d. Madde 24: Sağlık hizmetlerine erişim ve sağlığın korunması hakkı	10	0	0	0	2	6	18	6%
1e. Madde 26: Sosyal güvenlikten yararlanma hakkı	0	0	0	0	0	0	0	0%
1f. Madde 31: Dinlenme, eğlence ve kültürel etkinliklere katılma ve boş zamanlarını değerlendirme hakkı	2	0	2	7	2	3	16	6%
Kategori 2: GELİŞME HAKKI	**68**	**4**	**35**	**23**	**12**	**11**	**153**	**53%**
2a. Madde 5: Ailenin/Çocuğa bakmakla yükümlü kişilerin sorumluluklarına hak ve ödevlerine saygı gösterilmesi (Anababanın yönlendiriciliği ve çocuğun yeteneklerinin gelişimi)	1	0	0	0	0	0	1	0%
2b. Madde 7: Nüfusa kayıt, isim ve vatandaşlık, anababasını bilme ve onlar tarafından bakılma hakkının korunması	0	0	0	0	0	0	0	0%
2c. Madde 8: Kimliğinin korunması	0	0	0	0	0	0	0	0%
2d. Madde 10: Ailelerin yeniden bir araya gelmesinin kolaylaştırılması	0	0	0	0	0	0	0	0%
2e. Madde 23: Engelliler için özel bakım hakkı	0	1	0	0	0	0	1	0%
2f. Madde 28-29: Nitelikli eğitim hakkı	67	3	35	23	12	11	151	52%

Kategori 3: KORUNMA HAKLARI	**4**	**3**	**1**	**0**	**1**	**0**	**9**	**3%**
3a. Madde 2: Ayrımcılık yasağı	0	0	0	0	0	0	0	0%
3b. Madde 11: Yasa dışı yollarla ülke dışına çıkarılma ve geri döndürülmemesine karşı korunma	0	0	0	0	0	0	0	0%
3c. Madde 19: Her tür şiddete karşı korunma hakkı	4	3	1	0	1	0	9	3%
3d. Madde 20/21: Aile bakımından yoksun çocukların korunması ve evlat edinmenin izlenmesi	0	0	0	0	0	0	0	0%
3e. Madde 22: Mülteci çocukların korunması	0	0	0	0	0	0	0	0%
3f. Madde 32: Ekonomik sömürüden korunma	0	0	0	0	0	0	0	0%
3g. Madde 33: Madde bağımlılığından korunma	0	0	0	0	0	0	0	0%
3h. Madde 34: Cinsel sömürüden korunma	0	0	0	0	0	0	0	0%
3ı. Madde 35: Çocuk satışı ve kaçakçılığından korunmak	0	0	0	0	0	0	0	0%
3j. Madde 36: Diğer tüm sömürü biçimlerinden korunma	0	0	0	0	0	0	0	0%
3k. Madde 37: İşkence veya diğer zalimce, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele ve cezadan korunma	0	0	0	0	0	0	0	0%
3l. Madde 38: Savaş ve silahlı çatışmadan korunma	0	0	0	0	0	0	0	0%
3m. Madde 39: Çocuk mağdurların yeniden topluma kazandırılması	0	0	0	0	0	0	0	0%
3n. Madde 40: Ceza hukukunda çocuklara yaklaşım	0	0	0	0	0	0	0	0%
Kategori 4: KATILIM HAKLARI	**35**	**2**	**27**	**5**	**11**	**3**	**83**	**29%**
4a. Madde 3: Çocuğun yüksek yararı (çocuğun gereksinimlerinin göz önünde bulundurulması)	0	0	0	0	0	0	0	0%
4b. Madde 12: Kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme ve dinlenilme hakkı	26	0	2	2	3	0	33	11%
4c. Madde 13: Düşüncesini özgürce açıklama hakkı	7	2	21	3	6	2	41	14%
4d. Madde 14: Düşünce, din ve vicdan özgürlüğü	0	0	0	0	0	0	0	0%
4e. Madde 15: Dernek kurma ve barış içinde toplanma hakkı	0	0	0	0	0	0	0	0%
4f. Madde 16: Özel yaşamına saygı hakkı	0	0	0	0	0	1	1	0%
4g. Madde 17: Kitle iletişim araçlarına ve diğer bilgi kaynaklarına erişim	2	0	4	0	2	0	8	3%
TOPLAM	**128**	**10**	**65**	**35**	**28**	**23**	**289**	**100%**

İkinci Sınıf

Programlar	HB	R	T	M	GS	BE	Toplam	
Kategoriler							**f**	**%**
Kategori 1: YAŞAMA HAKLARI	**14**	**2**	**3**	**8**	**2**	**8**	**37**	**11%**
1a. Madde 4/6: Taraf devletlerin hakların uygulanması için tedbir alma yükümlülüğü ve yaşama, hayatta kalma ve gelişme hakkının korunması	2	0	0	0	0	0	2	1%
1b. Madde 9: Kendi yararı açısından gerekli görüldüğü durumlar dışında anababasından ayrılmama hakkı	0	0	0	0	0	0	0	0%
1c. Madde 18/27: Aile ve çocuğa bakmakla yükümlü kişilerin sorumlulukları ve uygun yaşam standartlarına sahip olma hakkı	2	1	0	0	0	0	3	1%
1d. Madde 24: Sağlık hizmetlerine erişim ve sağlığın korunması hakkı	10	1	0	1	1	5	18	5%
1e. Madde 26: Sosyal güvenlikten yararlanma hakkı	0	0	0	0	0	0	0	0%
1f. Madde 31: Dinlenme, eğlence ve kültürel etkinliklere katılma ve boş zamanlarını değerlendirme hakkı	0	0	3	7	1	3	14	4%
Kategori 2: GELİŞME HAKKI	**75**	**7**	**52**	**19**	**13**	**15**	**181**	**55%**
2a. Madde 5: Ailenin/Çocuğa bakmakla yükümlü kişilerin sorumluluklarına hak ve ödevlerine saygı gösterilmesi (Anababanın yönlendiriciliği ve çocuğun yeteneklerinin gelişimi)	3	0	0	0	0	0	3	1%
2b. Madde 7: Nüfusa kayıt, isim ve vatandaşlık, anababasını bilme ve onlar tarafından bakılma hakkının korunması	0	0	0	0	0	0	0	0%
2c. Madde 8: Kimliğinin korunması	0	0	0	0	0	0	0	0%
2d. Madde 10: Ailelerin yeniden bir araya gelmesinin kolaylaştırılması	0	0	0	0	0	0	0	0%
2e. Madde 23: Engelliler için özel bakım hakkı	0	1	0	0	0	0	1	0%
2f. Madde 28-29: Nitelikli eğitim hakkı	72	6	52	19	13	15	177	54%
Kategori 3: KORUNMA HAKLARI	**3**	**2**	**1**	**0**	**0**	**1**	**7**	**2%**
3a. Madde 2: Ayrımcılık yasağı	0	0	0	0	0	0	0	0%
3b. Madde 11: Yasa dışı yollarla ülke dışına çıkarılma ve geri döndürülmemesine karşı korunma	0	0	0	0	0	0	0	0%
3c. Madde 19: Her tür şiddete karşı korunma hakkı	3	2	1	0	0	1	7	2%
3d. Madde 20/21: Aile bakımından yoksun çocukların korunması ve evlat edinmenin izlenmesi	0	0	0	0	0	0	0	0%

3e. Madde 22: Mülteci çocukların korunması	0	0	0	0	0	0	0	0%
3f. Madde 32: Ekonomik sömürüden korunma	0	0	0	0	0	0	0	0%
3g. Madde 33: Madde bağımlılığından korunma	0	0	0	0	0	0	0	0%
3h. Madde 34: Cinsel sömürüden korunma	0	0	0	0	0	0	0	0%
3ı. Madde 35: Çocuk satışı ve kaçakçılığından korunmak	0	0	0	0	0	0	0	0%
3j. Madde 36: Diğer tüm sömürü biçimlerinden korunma	0	0	0	0	0	0	0	0%
3k. Madde 37: İşkence veya diğer zalimce, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele ve cezadan korunma	0	0	0	0	0	0	0	0%
3l. Madde 38: Savaş ve silahlı çatışmadan korunma	0	0	0	0	0	0	0	0%
3m. Madde 39: Çocuk mağdurların yeniden topluma kazandırılması	0	0	0	0	0	0	0	0%
3n. Madde 40: Ceza hukukunda çocuklara yaklaşım	0	0	0	0	0	0	0	0%
Kategori 4: KATILIM HAKLARI	**33**	**4**	**38**	**6**	**17**	**5**	**103**	**31%**
4a. Madde 3: Çocuğun yüksek yararı (çocuğun gereksinimlerinin göz önünde bulundurulması)	0	0	0	0	0	0	0	0%
4b. Madde 12: Kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme ve dinlenilme hakkı	17	1	7	1	6	0	32	10%
4c. Madde 13: Düşüncesini özgürce açıklama hakkı	14	2	26	5	10	4	61	19%
4d. Madde 14: Düşünce, din ve vicdan özgürlüğü	0	0	0	0	0	0	0	0%
4e. Madde 15: Dernek kurma ve barış içinde toplanma hakkı	0	0	0	0	0	0	0	0%
4f. Madde 16: Özel yaşamına saygı hakkı	0	1	0	0	0	1	2	1%
4g. Madde 17: Kitle iletişim araçlarına ve diğer bilgi kaynaklarına erişim	2	0	5	0	1	0	8	2%
TOPLAM	**125**	**15**	**94**	**33**	**32**	**29**	**328**	**100%**

Üçüncü Sınıf

Programlar / Kategoriler	HB	R	T	M	GS	BE	Toplam	
							f	%
Kategori 1: YAŞAMA HAKLARI	**13**	**1**	**3**	**5**	**1**	**7**	**30**	**8%**
1a. Madde 4/6: Taraf devletlerin hakların uygulanması için tedbir alma yükümlülüğü ve yaşama, hayatta kalma ve gelişme hakkının korunması	2	0	0	0	0	0	2	1%
1b. Madde 9: Kendi yararı açısından gerekli görüldüğü durumlar dışında anababasından ayrılmama hakkı	0	0	0	0	0	0	0	0%
1c. Madde 18/27: Aile ve çocuğa bakmakla yükümlü kişilerin sorumlulukları ve uygun yaşam standartlarına sahip olma hakkı	1	0	0	0	0	0	1	0%
1d. Madde 24: Sağlık hizmetlerine erişim ve sağlığın korunması hakkı	8	0	0	0	0	5	13	3%
1e. Madde 26: Sosyal güvenlikten yararlanma hakkı	0	0	0	0	0	0	0	0%
1f. Madde 31: Dinlenme, eğlence ve kültürel etkinliklere katılma ve boş zamanlarını değerlendirme hakkı	2	1	3	5	1	2	14	4%
Kategori 2: GELİŞME HAKKI	**86**	**5**	**69**	**15**	**13**	**21**	**209**	**54%**
2a. Madde 5: Ailenin/Çocuğa bakmakla yükümlü kişilerin sorumluluklarına hak ve ödevlerine saygı gösterilmesi (Anababanın yönlendiriciliği ve çocuğun yeteneklerinin gelişimi)	2	0	0	0	0	0	2	1%
2b. Madde 7: Nüfusa kayıt, isim ve vatandaşlık, anababasını bilme ve onlar tarafından bakılma hakkının korunması	0	0	0	0	0	0	0	0%
2c. Madde 8: Kimliğinin korunması	0	0	0	0	0	0	0	0%
2d. Madde 10: Ailelerin yeniden bir araya gelmesinin kolaylaştırılması	0	0	0	0	0	0	0	0%
2e. Madde 23: Engelliler için özel bakım hakkı	0	0	0	0	0	0	0	0%
2f. Madde 28-29: Nitelikli eğitim hakkı	84	5	69	15	13	21	207	53%
Kategori 3: KORUNMA HAKLARI	**5**	**3**	**1**	**0**	**0**	**0**	**9**	**2%**
3a. Madde 2: Ayrımcılık yasağı	0	0	0	0	0	0	0	0%
3b. Madde 11: Yasa dışı yollarla ülke dışına çıkarılma ve geri döndürülmemesine karşı korunma	0	0	0	0	0	0	0	0%
3c. Madde 19: Her tür şiddete karşı korunma hakkı	5	3	1	0	0	0	9	2%
3d. Madde 20/21: Aile bakımından yoksun çocukların korunması ve evlat edinmenin izlenmesi	0	0	0	0	0	0	0	0%

3e. Madde 22: Mülteci çocukların korunması	0	0	0	0	0	0	0	0%
3f. Madde 32: Ekonomik sömürüden korunma	0	0	0	0	0	0	0	0%
3g. Madde 33: Madde bağımlılığından korunma	0	0	0	0	0	0	0	0%
3h. Madde 34: Cinsel sömürüden korunma	0	0	0	0	0	0	0	0%
3ı. Madde 35: Çocuk satışı ve kaçakçılığından korunmak	0	0	0	0	0	0	0	0%
3j. Madde 36: Diğer tüm sömürü biçimlerinden korunma	0	0	0	0	0	0	0	0%
3k. Madde 37: İşkence veya diğer zalimce, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele ve cezadan korunma	0	0	0	0	0	0	0	0%
3l. Madde 38: Savaş ve silahlı çatışmadan korunma	0	0	0	0	0	0	0	0%
3m. Madde 39: Çocuk mağdurların yeniden topluma kazandırılması	0	0	0	0	0	0	0	0%
3n. Madde 40: Ceza hukukunda çocuklara yaklaşım	0	0	0	0	0	0	0	0%
Kategori 4: KATILIM HAKLARI	**71**	**4**	**41**	**6**	**15**	**2**	**139**	**36%**
4a. Madde 3: Çocuğun yüksek yararı (çocuğun gereksinimlerinin göz önünde bulundurulması)	0	0	0	0	0	0	0	0%
4b. Madde 12: Kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme ve dinlenilme hakkı	40	2	11	2	3	0	58	15%
4c. Madde 13: Düşüncesini özgürce açıklama hakkı	28	1	25	4	10	2	70	18%
4d. Madde 14: Düşünce, din ve vicdan özgürlüğü	0	0	1	0	0	0	1	0%
4e. Madde 15: Dernek kurma ve barış içinde toplanma hakkı	0	0	0	0	0	0	0	0%
4f. Madde 16: Özel yaşamına saygı hakkı	0	1	0	0	0	0	1	0%
4g. Madde 17: Kitle iletişim araçlarına ve diğer bilgi kaynaklarına erişim	3	0	4	0	2	0	9	2%
TOPLAM	**175**	**13**	**114**	**26**	**29**	**30**	**387**	**100%**

Dördüncü Sınıf

Programlar / Kategoriler	DKAB	R	SB	TİY	T	M	GS	BE	Toplam	
									f	%
Kategori 1: YAŞAMA HAKLARI	**7**	**0**	**9**	**3**	**2**	**5**	**0**	**10**	**36**	**8%**
1a. Madde 4/6: Taraf devletlerin hakların uygulanması için tedbir alma yükümlülüğü ve yaşama, hayatta kalma ve gelişme hakkının korunması	0	0	1	0	0	0	0	0	1	0%
1b. Madde 9: Kendi yararı açısından gerekli görüldüğü durumlar dışında anababasından ayrılmama hakkı	0	0	1	0	0	0	0	0	1	0%
1c. Madde 18/27: Aile ve çocuğa bakmakla yükümlü kişilerin sorumlulukları ve uygun yaşam standartlarına sahip olma hakkı	3	0	6	0	0	0	0	0	9	2%
1d. Madde 24: Sağlık hizmetlerine erişim ve sağlığın korunması hakkı	4	0	1	3	0	0	0	9	17	4%
1e. Madde 26: Sosyal güvenlikten yararlanma hakkı	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
1f. Madde 31: Dinlenme, eğlence ve kültürel etkinliklere katılma ve boş zamanlarını değerlendirme hakkı	0	0	0	0	2	5	0	1	8	2%
Kategori 2: GELİŞME HAKKI	**43**	**4**	**50**	**17**	**87**	**12**	**15**	**25**	**253**	**54%**
2a. Madde 5: Ailenin/Çocuğa bakmakla yükümlü kişilerin sorumluluklarına hak ve ödevlerine saygı gösterilmesi (Anababanın yönlendiriciliği ve çocuğun yeteneklerinin gelişimi)	6	0	6	0	0	0	0	0	12	3%
2b. Madde 7: Nüfusa kayıt, isim ve vatandaşlık, anababasını bilme ve onlar tarafından bakılma hakkının korunması	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
2c. Madde 8: Kimliğinin korunması	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
2d. Madde 10: Ailelerin yeniden bir araya gelmesinin kolaylaştırılması	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
2e. Madde 23: Engelliler için özel bakım hakkı	0	0	0	2	0	0	0	0	2	0%
2f. Madde 28-29: Nitelikli eğitim hakkı	37	4	44	15	87	12	15	25	239	51%
Kategori 3: KORUNMA HAKLARI	**1**	**2**	**0**	**13**	**1**	**0**	**0**	**0**	**17**	**4%**
3a. Madde 2: Ayrımcılık yasağı	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
3b. Madde 11: Yasa dışı yollarla ülke dışına çıkarılma ve geri döndürülmemesine karşı korunma	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
3c. Madde 19: Her tür şiddete karşı korunma hakkı	1	2	0	13	1	0	0	0	17	4%

3d. Madde 20/21: Aile bakımından yoksun çocukların korunması ve evlat edinmenin izlenmesi	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
3e. Madde 22: Mülteci çocukların korunması	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
3f. Madde 32: Ekonomik sömürüden korunma	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
3g. Madde 33: Madde bağımlılığından korunma	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
3h. Madde 34: Cinsel sömürüden korunma	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
3ı. Madde 35: Çocuk satışı ve kaçakçılığından korunmak	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
3j. Madde 36: Diğer tüm sömürü biçimlerinden korunma	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
3k. Madde 37: İşkence veya diğer zalimce, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele ve cezadan korunma	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
3l. Madde 38: Savaş ve silahlı çatışmadan korunma	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
3m. Madde 39: Çocuk mağdurların yeniden topluma kazandırılması	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
3n. Madde 40: Ceza hukukunda çocuklara yaklaşım	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
Kategori 4: KATILIM HAKLARI	**10**	**4**	**70**	**12**	**46**	**4**	**13**	**3**	**162**	**35%**
4a. Madde 3: Çocuğun yüksek yararı (çocuğun gereksinimlerinin göz önünde bulundurulması)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
4b. Madde 12: Kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme ve dinlenilme hakkı	2	2	33	2	15	1	3	0	58	12%
4c. Madde 13: Düşüncesini özgürce açıklama hakkı	5	1	27	10	26	3	7	3	82	18%
4d. Madde 14: Düşünce, din ve vicdan özgürlüğü	0	0	2	0	2	0	0	0	4	1%
4e. Madde 15: Dernek kurma ve barış içinde toplanma hakkı	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
4f. Madde 16: Özel yaşamına saygı hakkı	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
4g. Madde 17: Kitle iletişim araçlarına ve diğer bilgi kaynaklarına erişim	3	1	8	0	3	0	3	0	18	4%
TOPLAM	**61**	**10**	**129**	**45**	**136**	**21**	**28**	**38**	**468**	**100%**

Beşinci Sınıf

Programlar / Kategoriler	DKAB	R	SB	TİY	T	M	GS	BE	Toplam	
									f	%
Kategori 1: YAŞAMA HAKLARI	**2**	**1**	**5**	**2**	**2**	**3**	**0**	**10**	**25**	**5%**
1a. Madde 4/6: Taraf devletlerin hakların uygulanması için tedbir alma yükümlülüğü ve yaşama, hayatta kalma ve gelişme hakkının korunması	0	0	3	0	0	0	0	0	3	1%
1b. Madde 9: Kendi yararı açısından gerekli görüldüğü durumlar dışında anababasından ayrılmama hakkı	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
1c. Madde 18/27: Aile ve çocuğa bakmakla yükümlü kişilerin sorumlulukları ve uygun yaşam standartlarına sahip olma hakkı	1	0	1	0	0	0	0	0	2	0%
1d. Madde 24: Sağlık hizmetlerine erişim ve sağlığın korunması hakkı	1	0	1	2	0	0	0	8	12	3%
1e. Madde 26: Sosyal güvenlikten yararlanma hakkı	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
1f. Madde 31: Dinlenme, eğlence ve kültürel etkinliklere katılma ve boş zamanlarını değerlendirme hakkı	0	1	0	0	2	3	0	2	8	2%
Kategori 2: GELİŞME HAKKI	**37**	**5**	**51**	**14**	**75**	**21**	**22**	**25**	**250**	**54%**
2a. Madde 5: Ailenin/Çocuğa bakmakla yükümlü kişilerin sorumluluklarına hak ve ödevlerine saygı gösterilmesi (Anababanın yönlendiriciliği ve çocuğun yeteneklerinin gelişimi)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
2b. Madde 7: Nüfusa kayıt, isim ve vatandaşlık, anababasını bilme ve onlar tarafından bakılma hakkının korunması	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
2c. Madde 8: Kimliğinin korunması	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
2d. Madde 10: Ailelerin yeniden bir araya gelmesinin kolaylaştırılması	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
2e. Madde 23: Engelliler için özel bakım hakkı	1	0	0	2	0	0	0	1	4	1%
2f. Madde 28-29: Nitelikli eğitim hakkı	36	5	51	12	75	21	22	24	246	53%
Kategori 3: KORUNMA HAKLARI	**0**	**2**	**0**	**15**	**1**	**0**	**0**	**1**	**19**	**4%**
3a. Madde 2: Ayrımcılık yasağı	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
3b. Madde 11: Yasa dışı yollarla ülke dışına çıkarılma ve geri döndürülmemesine karşı korunma	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
3c. Madde 19: Her tür şiddete karşı korunma hakkı	0	2	0	15	1	0	0	1	19	4%

3d. Madde 20/21: Aile bakımından yoksun çocukların korunması ve evlat edinmenin izlenmesi	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
3e. Madde 22: Mülteci çocukların korunması	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
3f. Madde 32: Ekonomik sömürüden korunma	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
3g. Madde 33: Madde bağımlılığından korunma	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
3h. Madde 34: Cinsel sömürüden korunma	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
3ı. Madde 35: Çocuk satışı ve kaçakçılığından korunmak	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
3j. Madde 36: Diğer tüm sömürü biçimlerinden korunma	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
3k. Madde 37: İşkence veya diğer zalimce, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele ve cezadan korunma	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
3l. Madde 38: Savaş ve silahlı çatışmadan korunma	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
3m. Madde 39: Çocuk mağdurların yeniden topluma kazandırılması	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
3n. Madde 40: Ceza hukukunda çocuklara yaklaşım	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
Kategori 4: KATILIM HAKLARI	**9**	**4**	**68**	**9**	**49**	**4**	**17**	**7**	**167**	**36%**
4a. Madde 3: Çocuğun yüksek yararı (çocuğun gereksinimlerinin göz önünde bulundurulması)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
4b. Madde 12: Kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme ve dinlenilme hakkı	1	2	23	2	14	1	3	1	47	10%
4c. Madde 13: Düşüncesini özgürce açıklama hakkı	6	1	24	7	27	2	13	5	85	18%
4d. Madde 14: Düşünce, din ve vicdan özgürlüğü	1	0	4	0	2	0	0	0	7	2%
4e. Madde 15: Dernek kurma ve barış içinde toplanma hakkı	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
4f. Madde 16: Özel yaşamına saygı hakkı	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
4g. Madde 17: Kitle iletişim araçlarına ve diğer bilgi kaynaklarına erişim	1	1	17	0	6	1	1	1	28	6%
TOPLAM	**48**	**12**	**124**	**40**	**127**	**28**	**39**	**43**	**461**	**100%**

Altıncı Sınıf

Programlar / Kategoriler	DKAB	R	SB	T	M	GS	BE	Toplam	
								f	%
Kategori 1: YAŞAMA HAKLARI	**1**	**0**	**5**	**3**	**5**	**0**	**8**	**22**	**6%**
1a. Madde 4/6: Taraf devletlerin hakların uygulanması için tedbir alma yükümlülüğü ve yaşama, hayatta kalma ve gelişme hakkının korunması	0	0	2	0	0	0	0	2	1%
1b. Madde 9: Kendi yararı açısından gerekli görüldüğü durumlar dışında anababasından ayrılmama hakkı	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
1c. Madde 18/27: Aile ve çocuğa bakmakla yükümlü kişilerin sorumlulukları ve uygun yaşam standartlarına sahip olma hakkı	0	0	1	0	0	0	0	1	0%
1d. Madde 24: Sağlık hizmetlerine erişim ve sağlığın korunması hakkı	1	0	2	0	2	0	7	12	3%
1e. Madde 26: Sosyal güvenlikten yararlanma hakkı	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
1f. Madde 31: Dinlenme, eğlence ve kültürel etkinliklere katılma ve boş zamanlarını değerlendirme hakkı	0	0	0	3	3	0	1	7	2%
Kategori 2: GELİŞME HAKKI	**37**	**5**	**47**	**68**	**10**	**21**	**24**	**212**	**54%**
2a. Madde 5: Ailenin/Çocuğa bakmakla yükümlü kişilerin sorumluluklarına hak ve ödevlerine saygı gösterilmesi (Anababanın yönlendiriciliği ve çocuğun yeteneklerinin gelişimi)	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
2b. Madde 7: Nüfusa kayıt, isim ve vatandaşlık, anababasını bilme ve onlar tarafından bakılma hakkının korunması	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
2c. Madde 8: Kimliğinin korunması	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
2d. Madde 10: Ailelerin yeniden bir araya gelmesinin kolaylaştırılması	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
2e. Madde 23: Engelliler için özel bakım hakkı	0	0	0	0	0	0	1	1	0%
2f. Madde 28-29: Nitelikli eğitim hakkı	37	5	47	68	10	21	23	211	53%
Kategori 3: KORUNMA HAKLARI	**4**	**1**	**0**	**2**	**0**	**0**	**1**	**8**	**2%**
3a. Madde 2: Ayrımcılık yasağı	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
3b. Madde 11: Yasa dışı yollarla ülke dışına çıkarılma ve geri döndürülmemesine karşı korunma	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
3c. Madde 19: Her tür şiddete karşı korunma hakkı	0	1	0	2	0	0	1	4	1%

3d. Madde 20/21: Aile bakımından yoksun çocukların korunması ve evlat edinmenin izlenmesi	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
3e. Madde 22: Mülteci çocukların korunması	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
3f. Madde 32: Ekonomik sömürüden korunma	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
3g. Madde 33: Madde bağımlılığından korunma	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
3h. Madde 34: Cinsel sömürüden korunma	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
3ı. Madde 35: Çocuk satışı ve kaçakçılığından korunmak	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
3j. Madde 36: Diğer tüm sömürü biçimlerinden korunma	4	0	0	0	0	0	0	4	1%
3k. Madde 37: İşkence veya diğer zalimce, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele ve cezadan korunma	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
3l. Madde 38: Savaş ve silahlı çatışmadan korunma	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
3m. Madde 39: Çocuk mağdurların yeniden topluma kazandırılması	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
3n. Madde 40: Ceza hukukunda çocuklara yaklaşım	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
Kategori 4: KATILIM HAKLARI	**9**	**5**	**77**	**36**	**6**	**13**	**8**	**154**	**39%**
4a. Madde 3: Çocuğun yüksek yararı (çocuğun gereksinimlerinin göz önünde bulundurulması)	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
4b. Madde 12: Kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme ve dinlenilme hakkı	2	3	23	11	3	3	3	48	12%
4c. Madde 13: Düşüncesini özgürce açıklama hakkı	5	1	39	22	1	10	4	82	21%
4d. Madde 14: Düşünce, din ve vicdan özgürlüğü	1	0	3	0	0	0	0	4	1%
4e. Madde 15: Dernek kurma ve barış içinde toplanma hakkı	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
4f. Madde 16: Özel yaşamına saygı hakkı	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
4g. Madde 17: Kitle iletişim araçlarına ve diğer bilgi kaynaklarına erişim	1	1	12	3	2	0	1	20	5%
TOPLAM	**51**	**11**	**129**	**109**	**21**	**34**	**41**	**396**	**100%**

Yedinci Sınıf

Programlar / Kategoriler	DKAB	R	SB	T	M	GS	BE	Toplam	
								f	%
Kategori 1: YAŞAMA HAKLARI	**1**	**0**	**5**	**4**	**2**	**0**	**9**	**21**	**5%**
1a. Madde 4/6: Taraf devletlerin hakların uygulanması için tedbir alma yükümlülüğü ve yaşama, hayatta kalma ve gelişme hakkının korunması	0	0	1	1	0	0	0	2	1%
1b. Madde 9: Kendi yararı açısından gerekli görüldüğü durumlar dışında anababasından ayrılmama hakkı	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
1c. Madde 18/27: Aile ve çocuğa bakmakla yükümlü kişilerin sorumlulukları ve uygun yaşam standartlarına sahip olma hakkı	0	0	1	0	0	0	0	1	0%
1d. Madde 24: Sağlık hizmetlerine erişim ve sağlığın korunması hakkı	1	0	3	0	0	0	8	12	3%
1e. Madde 26: Sosyal güvenlikten yararlanma hakkı	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
1f. Madde 31: Dinlenme, eğlence ve kültürel etkinliklere katılma ve boş zamanlarını değerlendirme hakkı	0	0	0	3	2	0	1	6	2%
Kategori 2: GELİŞME HAKKI	**28**	**5**	**55**	**69**	**15**	**16**	**21**	**209**	**53%**
2a. Madde 5: Ailenin/Çocuğa bakmakla yükümlü kişilerin sorumluluklarına hak ve ödevlerine saygı gösterilmesi (Anababanın yönlendiriciliği ve çocuğun yeteneklerinin gelişimi)	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
2b. Madde 7: Nüfusa kayıt, isim ve vatandaşlık, anababasını bilme ve onlar tarafından bakılma hakkının korunması	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
2c. Madde 8: Kimliğinin korunması	0	0	1	0	0	0	0	1	0%
2d. Madde 10: Ailelerin yeniden bir araya gelmesinin kolaylaştırılması	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
2e. Madde 23: Engelliler için özel bakım hakkı	0	0	0	0	0	0	1	1	0%
2f. Madde 28-29: Nitelikli eğitim hakkı	28	5	54	69	15	16	20	207	53%
Kategori 3: KORUNMA HAKLARI	**4**	**1**	**0**	**1**	**0**	**0**	**1**	**7**	**2%**
3a. Madde 2: Ayrımcılık yasağı	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
3b. Madde 11: Yasa dışı yollarla ülke dışına çıkarılma ve geri döndürülmemesine karşı korunma	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
3c. Madde 19: Her tür şiddete karşı korunma hakkı	4	1	0	1	0	0	1	7	2%

3d. Madde 20/21: Aile bakımından yoksun çocukların korunması ve evlat edinmenin izlenmesi	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
3e. Madde 22: Mülteci çocukların korunması	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
3f. Madde 32: Ekonomik sömürüden korunma	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
3g. Madde 33: Madde bağımlılığından korunma	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
3h. Madde 34: Cinsel sömürüden korunma	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
3ı. Madde 35: Çocuk satışı ve kaçakçılığından korunmak	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
3j. Madde 36: Diğer tüm sömürü biçimlerinden korunma	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
3k. Madde 37: İşkence veya diğer zalimce, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele ve cezadan korunma	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
3l. Madde 38: Savaş ve silahlı çatışmadan korunma	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
3m. Madde 39: Çocuk mağdurların yeniden topluma kazandırılması	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
3n. Madde 40: Ceza hukukunda çocuklara yaklaşım	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
Kategori 4: KATILIM HAKLARI	**16**	**6**	**80**	**35**	**6**	**9**	**5**	**157**	**40%**
4a. Madde 3: Çocuğun yüksek yararı (çocuğun gereksinimlerinin göz önünde bulundurulması)	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
4b. Madde 12: Kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme ve dinlenilme hakkı	0	5	23	11	1	2	2	44	11%
4c. Madde 13: Düşüncesini özgürce açıklama hakkı	8	1	43	21	3	7	2	85	22%
4d. Madde 14: Düşünce, din ve vicdan özgürlüğü	3	0	5	0	0	0	0	8	2%
4e. Madde 15: Dernek kurma ve barış içinde toplanma hakkı	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
4f. Madde 16: Özel yaşamına saygı hakkı	0	0	1	0	0	0	0	1	0%
4g. Madde 17: Kitle iletişim araçlarına ve diğer bilgi kaynaklarına erişim	5	0	8	3	2	0	1	19	5%
TOPLAM	**49**	**12**	**140**	**109**	**23**	**25**	**36**	**394**	**100%**

Sekizinci Sınıf

Programlar	DKAB	R	İTA	T	M	GS	BE	Toplam	
Kategoriler								**f**	**%**
Kategori 1: YAŞAMA HAKLARI	**1**	**0**	**0**	**3**	**2**	**0**	**8**	**14**	**4%**
1a. Madde 4/6: Taraf devletlerin hakların uygulanması için tedbir alma yükümlülüğü ve yaşama, hayatta kalma ve gelişme hakkının korunması	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
1b. Madde 9: Kendi yararı açısından gerekli görüldüğü durumlar dışında anababasından ayrılmama hakkı	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
1c. Madde 18/27: Aile ve çocuğa bakmakla yükümlü kişilerin sorumlulukları ve uygun yaşam standartlarına sahip olma hakkı	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
1d. Madde 24: Sağlık hizmetlerine erişim ve sağlığın korunması hakkı	1	0	0	0	0	0	7	8	2%
1e. Madde 26: Sosyal güvenlikten yararlanma hakkı	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
1f. Madde 31: Dinlenme, eğlence ve kültürel etkinliklere katılma ve boş zamanlarını değerlendirme hakkı	0	0	0	3	2	0	1	6	2%
Kategori 2: GELİŞME HAKKI	**41**	**3**	**81**	**70**	**15**	**15**	**19**	**244**	**64%**
2a. Madde 5: Ailenin/Çocuğa bakmakla yükümlü kişilerin sorumluluklarına hak ve ödevlerine saygı gösterilmesi (Anababanın yönlendiriciliği ve çocuğun yeteneklerinin gelişimi)	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
2b. Madde 7: Nüfusa kayıt, isim ve vatandaşlık, anababasını bilme ve onlar tarafından bakılma hakkının korunması	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
2c. Madde 8: Kimliğinin korunması	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
2d. Madde 10: Ailelerin yeniden bir araya gelmesinin kolaylaştırılması	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
2e. Madde 23: Engelliler için özel bakım hakkı	0	0	0	0	0	0	1	1	0%
2f. Madde 28-29: Nitelikli eğitim hakkı	41	3	81	70	15	15	18	243	64%
Kategori 3: KORUNMA HAKLARI	**0**	**1**	**0**	**1**	**0**	**0**	**1**	**3**	**1%**
3a. Madde 2: Ayrımcılık yasağı	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
3b. Madde 11: Yasa dışı yollarla ülke dışına çıkarılma ve geri döndürülmemesine karşı korunma	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
3c. Madde 19: Her tür şiddete karşı korunma hakkı	0	1	0	1	0	0	1	3	1%

3d. Madde 20/21: Aile bakımından yoksun çocukların korunması ve evlat edinmenin izlenmesi	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
3e. Madde 22: Mülteci çocukların korunması	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
3f. Madde 32: Ekonomik sömürüden korunma	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
3g. Madde 33: Madde bağımlılığından korunma	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
3h. Madde 34: Cinsel sömürüden korunma	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
3ı. Madde 35: Çocuk satışı ve kaçakçılığından korunmak	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
3j. Madde 36: Diğer tüm sömürü biçimlerinden korunma	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
3k. Madde 37: İşkence veya diğer zalimce, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele ve cezadan korunma	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
3l. Madde 38: Savaş ve silahlı çatışmadan korunma	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
3m. Madde 39: Çocuk mağdurların yeniden topluma kazandırılması	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
3n. Madde 40: Ceza hukukunda çocuklara yaklaşım	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
Kategori 4: KATILIM HAKLARI	**18**	**5**	**41**	**34**	**6**	**13**	**4**	**121**	**32%**
4a. Madde 3: Çocuğun yüksek yararı (çocuğun gereksinimlerinin göz önünde bulundurulması)	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
4b. Madde 12: Kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme ve dinlenilme hakkı	4	3	15	11	2	2	1	38	10%
4c. Madde 13: Düşüncesini özgürce açıklama hakkı	7	2	13	20	1	9	2	54	14%
4d. Madde 14: Düşünce, din ve vicdan özgürlüğü	7	0	7	0	0	0	0	14	4%
4e. Madde 15: Dernek kurma ve barış içinde toplanma hakkı	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
4f. Madde 16: Özel yaşamına saygı hakkı	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
4g. Madde 17: Kitle iletişim araçlarına ve diğer bilgi kaynaklarına erişim	0	0	6	3	3	2	1	15	4%
TOPLAM	**60**	**9**	**122**	**108**	**23**	**28**	**32**	**382**	**100%**

EK 5: ÇOCUK HAKLARI KATEGORİLERİNİN SINIFLARA GÖRE YER ALIŞ SIKLIĞI VE ORANI

Not: Alt kategorilerin ait olduğu kategori içerisindeki oran metin içinde verildiğinden buradaki oranlar alt kategorilerin toplma çocuk haklarına oranı olarak verilmiştir.

Sınıflar / Kategoriler	1	2	3	4	5	6	7	8	Toplam	
									f	%
Kategori 1: YAŞAMA HAKLARI	**44**	**37**	**30**	**36**	**25**	**22**	**21**	**14**	**229**	**7%**
1a. Madde 4/6: Taraf devletlerin hakların uygulanması için tedbir alma yükümlülüğü ve yaşama, hayatta kalma ve gelişme hakkının korunması	7	2	2	1	3	2	2	0	19	1%
1b. Madde 9: Kendi yararı açısından gerekli görüldüğü durumlar dışında anababasından ayrılmama hakkı	0	0	0	1	0	0	0	0	1	0%
1c. Madde 18/27: Aile ve çocuğa bakmakla yükümlü kişilerin sorumlulukları ve uygun yaşam standartlarına sahip olma hakkı	3	3	1	9	2	1	1	0	20	1%
1d. Madde 24: Sağlık hizmetlerine erişim ve sağlığın korunması hakkı	18	18	13	17	12	12	12	8	110	4%
1e. Madde 26: Sosyal güvenlikten yararlanma hakkı	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
1f. Madde 31: Dinlenme, eğlence ve kültürel etkinliklere katılma ve boş zamanlarını değerlendirme hakkı	16	14	14	8	8	7	6	6	79	3%
Kategori 2: GELİŞME HAKKI	**153**	**181**	**209**	**253**	**250**	**212**	**209**	**244**	**1711**	**55%**
2a. Madde 5: Ailenin/Çocuğa bakmakla yükümlü kişilerin sorumluluklarına hak ve ödevlerine saygı gösterilmesi (Anababanın yönlendiriciliği ve çocuğun yeteneklerinin gelişimi)	1	3	2	12	0	0	0	0	18	1%
2b. Madde 7: Nüfusa kayıt, isim ve vatandaşlık, anababasını bilme ve onlar tarafından bakılma hakkının korunması	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
2c. Madde 8: Kimliğinin korunması	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0%
2d. Madde 10: Ailelerin yeniden bir araya gelmesinin kolaylaştırılması	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
2e. Madde 23: Engelliler için özel bakım hakkı	1	1	0	2	4	1	1	1	11	0%
2f. Madde 28-29: Nitelikli eğitim hakkı	151	177	207	239	246	211	207	243	1681	54%
Kategori 3: KORUNMA HAKLARI	**9**	**7**	**9**	**17**	**19**	**8**	**7**	**3**	**79**	**3%**
3a. Madde 2: Ayrımcılık yasağı	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%

3b. Madde 11: Yasa dışı yollarla ülke dışına çıkarılma ve geri döndürülmemesine karşı korunma	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
3c. Madde 19: Her tür şiddete karşı korunma hakkı	9	7	9	17	19	4	7	3	75	2%
3d. Madde 20/21: Aile bakımından yoksun çocukların korunması ve evlat edinmenin izlenmesi	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
3e. Madde 22: Mülteci çocukların korunması	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
3f. Madde 32: Ekonomik sömürüden korunma	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
3g. Madde 33: Madde bağımlılığından korunma	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
3h. Madde 34: Cinsel sömürüden korunma	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
3ı. Madde 35: Çocuk satışı ve kaçakçılığından korunmak	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
3j. Madde 36: Diğer tüm sömürü biçimlerinden korunma	0	0	0	0	0	4	0	0	4	0%
3k. Madde 37: İşkence veya diğer zalimce, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele ve cezadan korunma	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
3l. Madde 38: Savaş ve silahlı çatışmadan korunma	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
3m. Madde 39: Çocuk mağdurların yeniden topluma kazandırılması	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
3n. Madde 40: Ceza hukukunda çocuklara yaklaşım	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
Kategori 4: KATILIM HAKLARI	**83**	**103**	**139**	**162**	**167**	**154**	**157**	**121**	**1086**	**35%**
4a. Madde 3: Çocuğun yüksek yararı (çocuğun gereksinimlerinin göz önünde bulundurulması)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
4b. Madde 12: Kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme ve dinlenilme hakkı	33	32	58	58	47	48	44	38	358	12%
4c. Madde 13: Düşüncesini özgürce açıklama hakkı	41	61	70	82	85	82	85	54	560	18%
4d. Madde 14: Düşünce, din ve vicdan özgürlüğü	0	0	1	4	7	4	8	14	38	1%
4e. Madde 15: Dernek kurma ve barış içinde toplanma hakkı	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
4f. Madde 16: Özel yaşamına saygı hakkı	1	2	1	0	0	0	1	0	5	0%
4g. Madde 17: Kitle iletişim araçlarına ve diğer bilgi kaynaklarına erişim	8	8	9	18	28	20	19	15	125	4%
TOPLAM	**289**	**328**	**387**	**468**	**461**	**396**	**394**	**382**	**3105**	**100%**